

ISSN 0134—3114

KOMUNISTAS

1 • 1990

ŠIAME NUMERYJE:

Lietuvos Komunistų partijos

SAVARANKIŠKUMO DEKLARACIJA

LKP XX SUVAŽIAVIMAS PAREIŠKIA, KAD IKI SIOL BUVUSI TSKP ĮSTATUOSE TERITORINĖS ORGANIZACIJOS TEISĖMIS ĮTVIRTINTA LKP PADĖTIS NEATITINKA DAUGUMOS RESPUBLIKOS KOMUNISTŲ SIEKIŲ SAVARANKIŠKAI SPRĘSTI PARTIJOS VEIKLOS KLAUSIMUS IR DALYVAUTI LIETUVOS GYVENIME.

SUVAŽIAVIMAS SKELBIA, KAD TSKP LIETUVOS RESPUBLIKINĖ ORGANIZACIJA TAMPA SAVARANKIŠKA LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJA SU SAVO PROGRAMA IR STATUTU. JI VEIKIA PAGAL LIETUVOS TSR KONSTITUCIJĄ IR ĮSTATYMUS.

SUVAŽIAVIMAS PASISAKO UŽ LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS LYGIATEISIUS RYŠIUS IR BENDRADARBIAVIMĄ SU TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJA, KITŲ RESPUBLIKŲ IR ŠALIŲ KOMUNISTŲ PARTIJOMIS, SĄLYGOJAMUS PERTVARKOS STRATEGINIŲ TIKSLŲ ARTUMO. LKP IR TSKP SANTYKIŲ TURINYS IR RAIDA PRIKLAUSYS NUO TARPUSAVIO SUPRATIMO BEI PERTVARKOS TSKP, JOS XXVIII SUVAŽIAVIMO IŠDAVŲ.

SUVAŽIAVIMAS KVIEČIA RESPUBLIKOS KOMUNISTUS VIENYTIS VARDAN BENDRO TIKSLO — NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VALSTYBĖS IR DEMOKRATIŠKOS VISUOMENĖS SUKŪRIMO.

Deklaracija priimta LKP XX suvažiavime
1989 m. gruodžio 20 d.

Visa LKP XX suvažiavimo medžiaga
bus išspausdinta kitame žurnalo numeryje

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO
TEORINIS IR POLITINIS ŽURNALAS

EINA NUO 1918 METŲ
BALANDŽIO 6 DIENOS

IŠEINA KARTĄ PER MĖNESĮ
LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOMIS

1 (787)
1990 • SAUSIS

LKP CK LEIDYKLA, VILNIUS

TURINYS

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto

KREIPIMASIS

Į VISUS RINKĖJUS, PARTINES IR VISUOMENINES ORGANIZACIJAS BEI JUDĖJIMUS, DARBO KOLEKTYVUS

Mažiau nei trys mėnesiai beliko iki rinkimų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą. Naujasis Rinkimų įstatymas leidžia Lietuvos piliečiams tikrai laisvai, demokratiškai išsirinkti aukščiausiąją Respublikos valdžią. Būsimajam parlamentui teks užtikrinti, kad mūsų kraštas sėkmingai žengtų ekonominio savarankiškumo keliu, siektų nepriklausomybės, geriau tvarkytų opius socialinius, gamybos organizavimo reikalus, atkurtų ir plėtotų tautinę kultūrą.

Pastarojo meto permainos mūsų gyvenime — visų pažangiųjų politinių jėgų konstruktyvaus bendradarbiavimo išdava. Santarvės mums reikės ir ateityje. Lietuvos Komunistų partija, pradedanti savarankišką kelią, pasirengusi drauge su kitomis pažangos jėgomis įgyvendinti lietuvių tautos ir visų Lietuvos žmonių lūkesčius, kurti nepriklausomą, demokratinę socialistinę valstybę.

LKP XX suvažiavime bus pateikta konkreti veiksmų programa Respublikos ekonomikos būklei stabilizuoti, Lietuvos žmonių gyvenimo lygiui, socialinėms garantijoms užtikrinti, valstybingumo kūrimo etapams nubrėžti. Daug dėmesio bus skirta ir dvasinei kultūrai. Socialinės permainos, kurias sieks įgyvendinti LKP, grindžiamos iš esmės nauja ekonomine mąstysena. Ši veiksmų programa ir bus mūsų rinkiminė platforma.

Visuomenė informuoja ir apie kitus LKP planus įvairiose gyvenimo srityse. Jie susiję su gyvybiškai svarbiais Lietuvos žmonių siekiais ir rūpesčiais. Pertvarkos idealai, kova už suverenios Respublikos ateitį atnaujino ir pačios Lietuvos Komunistų partijos dvasią ir siekius, įgalino formuoti savarankišką, visai tautai artimą ir humanizuotą savo politinės veiklos strategiją.

Būsimieji rinkimai turės lemiamos įtakos mūsų krašto ateičiai. Demokratinės valstybės pagrindas ir garantija — laisvai išrinktų deputatų Tarybų visavaldystė. Štai kodėl mes visi norime matyti būsimajame Lietuvos parlamente ne ambicingus politikuotojus, bet kompetentingus politikus, ne konjunktūrai paklususius prisitaikėlius, o asmenybes, gebančias blaiviai vertinti realybę, pajėgiančias atsakyti už asmens, tautos, žmonijos likimą.

Svarbiausias vertinimo pagrindas balsuojant — pasirinkto kandidato kompetencija ir protas, sąžiningumas ir darbas. Rinkime tuos, kurie regi toli, bet kartu jautriai atsiliepia ir į kiekvieną dabarties rūpestį.

Didžiulį darbą teks atlikti būsimiems deputatams. Jų atsakomybės ypatinga svarba įpareigoja visus, rinkėjus ir renkamuosius, nepaversti rinkiminės kampanijos visuomeninių jėgų necivilizuotų grumtynių ar įžeidžiančių kivirčų lauku. Nesutelkę Lietuvos proto ir visų pažangiųjų siekimų bendrojo tikslo vardan, neatsisakę savanaudiškų interesų, vargu ar galėsime patikėti Respublikos valdžios vairą labiausiai to vertiems žmonėms, geriausiems Lietuvos sūnums ir dukroms.

Rinkiminės kampanijos įkarštyje programinis šūkis turėtų būti ne „Kas prieš ką?", bet „Už ką?". Nes kilniausias politinis tikslas — Lietuvos, jos vaikų laimingesnė ateitis. Vardan jos, Lietuvos, komunistai pasirengę geranoriškai, dalykiškai bendradarbiauti su visais Tėvynei gero trokštančiais žmonėmis ir Lietuvoje, ir už jos ribų. Raginame visus įvairių profesijų, amžiaus, tikėjimo ar politinių pažiūrų žmones peržengti susvetimėjimo ir nepasitikėjimo ribas. Kviečiame kelti ir remti tokius kandidatus į naujojo Respublikos parlamento deputatus, kurių politinės nuostatos, demokratizmas, asmeninės savybės atliepia daugelio Lietuvos žmonių, įvairių politinių jėgų lūkesčius. Tikimės, kad šis svarbus istorinis tarpsnis išliks ainių atmintyje kaip Lietuvos piliečių darnos ir geros valios įrodymas.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETAS

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO XXII PLENUMĄ

Gruodžio 1 dieną Vilniuje įvyko Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto XXII plenumas.

Į plenumą buvo pakviesti Lietuvos KP miestų ir rajonų komitetų pirmieji sekretoriai, Liaudies deputatų tarybų vykdomųjų komitetų pirmininkai, neįeinantys į CK sudėtį, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Ministrų Tarybos, ministerijų ir žinybų vadovaujantys darbuotojai, masinių informacijos priemonių vadovai, komisijų, rengusių Lietuvos KP programinius dokumentus, nariai, kitas partinis aktyvas.

Įžanginiu žodžiu plenumą pradėjo Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Plenumas patvirtino tokią dienotvarkę:

1. Dėl TSKP CK Generalinio Sekretoriaus Michailo Gorbačiovo kreipimosi į Lietuvos komunistus bei padėties Lietuvos Komunistų partijoje aptarimo TSKP CK Politinio Biuro posėdyje.

2. Dėl atstovų nuo LKP iškėlimo į Respublikinę rinkiminę komisiją rinkimams į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą. TSKP CK Generalinio Sekretoriaus kreipimąsi į Lietuvos komunistus perskaitė TSKP CK Politinio Biuro narys, TSKP CK sekretorius Vadimas MEDVEDEVAS.

Pranešimą pirmuoju dienotvarkės klausimu padarė Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Diskusijose kalbėjo: LKP Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto pirmoji sekretorė, LKP CK narė Janina GAGILIENĖ, LKP Kauno rajono komiteto pirmasis sekretorius, LKP CK narys Petras MIKELIONIS, LTSR valstybinio leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto pirmininkas, LKP CK narys Juozas NEKROŠIUS, LTSR liaudies kontrolės komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas, LKP CK narys Edvardas TITIŠKIS, personalinis pensininkas Antanas BARKAUSKAS, LKP Šilutės rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladas STURYS, Partinės kontrolės komisijos prie LKP CK pirmininkas, LKP CK narys Stasys APANAVIČIUS, Lietuvos rašytojų sąjungos partinės organizacijos sekretorius Romas GUDAITIS, LKP Šiaulių rajono komiteto pirmasis sekretorius, LKP CK narys Vytautas SKRIPKAUSKAS, karininkas Valerijus ŠURUPOVAS, Vilniaus universiteto partinio komiteto sekretoriaus pavaduotojas Povilas GILYS, LTSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, LKP CK narys Lionginas ŠEPETYS, LKP Šilalės rajono komiteto pirmasis sekretorius Osvaldas ŠARMAVIČIUS, Šalčininkų rajono „Už Tėvynę" kolūkio fermos vedėja, LKP CK narė Zofija RIMPO, LKJS CK pirmasis sekretorius Alfonsas MACAITIS, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos prezidentas, LKP CK biuro narys Juras POŽELA, LKP Mažeikių rajono komiteto pirmasis sekretorius Romanas SONGAILA, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos viceprezidentas, LKP CK narys Vytautas STATULEVIČIUS, Klaipėdos „Baltijos" laivų statyklos brigadininkas, LKP CK narys Kęstutis AŠMONAS, Lietuvos TSR liaudies švietimo ministras, LKP CK narys Henrikas ZABULIS, LKP Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladislavas ŠVEDAS, Vilniaus aukštosios partinės mokyklos rektorius, LKP CK narys Sigizmundas ŠIMKUS, personalinis pen-

sininkas, LKP CK narys Jonas GURECKAS, Kauno miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas, LKP CK narys Petras STAŠKŪNAS, LKP Vilniaus rajono komiteto pirmasis sekretorius, LKP CK narys Ivanas MICHALKEVIČIUS, LKP Kretingos rajono komiteto pirmasis sekretorius, LKP CK narys Valerijonas KUBILIUS, laikraščio „Mūsų rūpesčiai" redaktorius, kandidatas į LKP CK narius Algimantas STANKEVIČIUS, „Valstiečių laikraščio" redaktorius, LKP CK narys Vladas BŪTĖNAS.

Plenume kalbą pasakė TSKP CK Politinio Biuro narys, TSKP CK sekretorius Vadimas MEDVEDEVAS.

Plenumas priėmė nutarimą.

Plenumas iškėlė į Respublikinę rinkiminę komisiją rinkimams į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą Lietuvos Komunistų partijos atstovus — LKP Kaišiadorių rajono komiteto pirmąjį sekretorių Vaclovą Litviną ir Lietuvos TSR teisingumo ministro pirmąjį pavaduotoją Vladą Nikitiną.

Buvo priimtas Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto kreipimasis į visus rinkėjus, partines ir visuomenines organizacijas, judėjimus, darbo kolektyvus.

Plenumo darbe dalyvavo TSKP CK partinio darbo ir kadrų skyriaus vedėjo pirmasis pavaduotojas Vladimiras Babičevas, TSKP CK ideologijos skyriaus vedėjo pirmasis pavaduotojas Aleksandras Degtiariovas, TSKP CK nacionalinių santykių skyriaus vedėjo pirmasis pavaduotojas Viačeslavas Michailovas.

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO XXIII PLENUMĄ

Gruodžio 15 dieną įvyko Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto XXIII plenumas.

Į plenumą buvo pakviesti Lietuvos KP miestų ir rajonų komitetų pirmieji sekretoriai, neįeinantys į CK sudėtį, Lietuvos KP XX suvažiavimo rengimo komiteto nariai.

Iš dalies keičiant LKP CK XXI plenumo nutarimą, LKP XX suvažiavimo darbotvarkės pirmą klausimą nutarta formuluoti taip: „Dėl LKP CK politinio pranešimo Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimui", antrą klausimą — „LKP Revizijos komisijos pranešimas".

Plenumas apsvarstė Lietuvos KP Centro Komiteto politinio pranešimo Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavime projektą. Jį perskaitė Lietuvos KP CK pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Diskusijose kalbėjo ir pasiūlymų dėl pranešimo pateikė LKP Panevėžio rajono komiteto pirmasis sekretorius, kandidatas į LKP CK narius Petras ZABLOCKIS, laikraščio „Mūsų rūpesčiai" redaktorius, kandidatas į LKP CK narius Algimantas STANKEVIČIUS, Lietuvos TSR liaudies švietimo ministras, LKP CK narys Henrikas ZABULIS, LKP Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto pirmoji sekretorė, LKP CK narė Janina GAGILIENĖ, LŽŪA profesorius, kandidatas į LKP CK narius Jonas DROMANTAS, Lietuvos TSR darbo ir socialinio aprūpinimo ministras, LKP CK narys Vaclovas MORKŪNAS, LKP Ukmergės rajono komiteto pirmasis sekretorius Juozapas BUDRIKIS, LKP Plun-

gės rajono komiteto pirmasis sekretorius Mykolas PRONCKUS, LTSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, LKP CK narys Petras IGNOTAS, LKP Šalčininkų rajono komiteto pirmasis sekretorius Leonas JANKELEVIČIUS, LTSR valstybinio leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto pirmininkas, LKP CK narys Juozas NEKROŠIUS, LKP Vilniaus miesto Naujosios Vilnios rajono komiteto pirmasis sekretorius, kandidatas į LKP CK narius Viktoras KAZAKOVAS, Lietuvos TSR miško pramonės ministras, LKP CK narys Kazimieras MINIOTAS, Partijos istorijos instituto prie LKP CK direktorė, LKP CK narė Vanda KAŠAUSKIENĖ, Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos viršininkas, LKP Revizijos komisijos narys Algimantas BRAZAITIS, „Komunisto" žurnalo vyriausiasis redaktorius, LKP CK narys Antanas VIRŠULIS, LTSR liaudies kontrolės komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas, LKP CK narys Edvardas TITIŠKIS, dimisijos generolas leitenantas, LKP CK narys Juozas PETKEVIČIUS, Lietuvos Respublikinės Profesinių Sąjungų Tarybos sekretorė, LKP Revizijos komisijos narė Irena PALTANAVIČIENĖ, LTSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, LKP CK narys Vilius KAZANAVIČIUS, Respublikos vyriausybės informacijos atstovas Česlovas JURŠĖNAS.

Pasisakiusiųjų mintis apibendrino Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Plenumas iš esmės pritarė pagrindinėms Lietuvos KP CK pranešimo partijos XX suvažiavime projekto mintims ir teiginiams ir, padarius atitinkamas pataisas bei papildymus, įpareigojo Lietuvos KP Centro Komiteto pirmąjį sekretorių Algirdą Brazauską padaryti pranešimą suvažiavime.

* * *

Lietuvos KP Revizijos komisija aptarė LKP Revizijos komisijos pranešimo LKP XX suvažiavime projektą ir jam iš esmės pritarė.

SUNKUS KELIAS Į SAVARANKIŠKUMĄ

VYTAUTAS ARBAČIAUSKAS

Dialektiškai žmogaus įsitikinimus gali keisti laikas, gyvenimo įvykiai, nauji faktai, tačiau blogai, kai visa tai veikia konjunktūra. Deja, kol kas, kaip ir per praėjusius liaudies deputatų rinkimus, galioja „vėliavų principas". Su Sąjūdžio vėliava — gerai, su Komunistų partijos (pagal senąjį stereotipą — su „valdžios") — blogai. Turiu vilties, kad lems ne įvairių partijų ir sąjūdžių vėliavos ir vėliavytės, o konkrečios kandidatų į deputatus dalykinės bei dorovinės savybės. Tuomet deputatais bus išrinkti kompetentingi ir sąžiningi žmonės.

Nėra laiko sustoti ir apmąstyti, įvertinti, išanalizuoti susikaupusių visuomenėje prieštaravimų. Visa tai tenka daryti kelyje — kelyje į mūsų gyvenimo demokratizavimą ir radikalią ekonominę reformą. Ne Lietuvoje prasidėjo pertvarka, bet šiandien būtent čia vyksta didžiausi vidiniai visuomenės pokyčiai. Įvykis veja įvykį, ir kiekvienas spausdintas žodis, kaip, beje, ir šis manasis, jau atsilieka nuo jį lenkiančio gyvenimo.

O šių metų įvykiai iš tiesų neeiliniai. Vykstantys procesai į savo orbitas įtraukė tūkstančius žmonių ir palietė, atrodytų, pačias neliečiamiausias ir pačias patvariausias sistemas. Iš jų viena svarbiausių — Tarybų Sąjungos Komunistų partija ir iki šiol esanti jos sudėtinė dalis — Lietuvos Komunistų partija, pasiryžusi žengti kardinalių permainų keliu. Politinės sistemos pokyčiai neišvengiamai turėjo prasidėti ir prasidėjo lig šiol buvusiame visų svarbiausiame, visų reikšmingiausiame šios sistemos elemente — Komunistų partijoje.

Nespėliosime, ar iki šių minčių išspausdinimo bus pakeistas LTSR Konstitucijos šeštasis straipsnis, tačiau neabejoju, jog anksčiau ar vėliau tai neišvengiama. Skirtingai nuo kai kurių kitų TSRS regionų ir respublikų, Lietuvoje atsikūrė ir naujai įsikūrė nemaža partijų bei visuomeninių, visuomeninių politinių judėjimų, kurių normaliai veiklai būtinas ir atitinkamas juridinis statusas. Jei šiandien vyraujanti nuomonė, kad Lietuvos Komunistų partijai nereikalingas juridiškai įtvirtintas prioritetas, palyginti su kitomis partijomis bei politinės sistemos elementais, būtų įtvirtinta Konstitucijoje, manyčiau, tai būtų teisingas žingsnis, leidžiantis užmegzti paritetinį dialogą su visomis politinėmis grupuotėmis Lietuvoje.

Lietuvos Komunistų partijos padėtis yra ir, matyt, bus nelengva. Ją slegia sunki praeities našta, atsakomybė už buvusią ir esamą visuomenės būklę. Slegia jos buvusių vadovų klaidos ir visiškas nemokėjimas dirbti tikrojo pliuralizmo, atkaklios politinės diskusijos (o artimiausiu metu gal ir politinės kovos) sąlygomis.

V. Arbačiauskas — LKP Kauno miesto komiteto pirmasis sekretorius.

Netolimos praeities aktyvių politinių procesų Lietuvoje metu Komunistų partijai teko išgyventi totalinę kritiką, kurios intensyvumas vargu ar prilygo net jos kritikai ikitarybinėje Lietuvoje. Įvairių lygmenų vadovaujančiuosius organus, pirmines organizacijas, daugelį komunistų ištiko savotiškas šokas ir jie atsidūrė absoliučios gynybos būsenoje. Tai beviltiška ir nenaudinga pozicija. Nemanyčiau, kad šiandieną mes jau visiškai išsivadavę iš šios būsenos, tačiau aktyvių partijos narių dėka to mėginame pasiekti.

Objektyvus būtinumas partijai demokratėti, peržiūrėti savo organizacinius ir idėjinius principus buvo pribrendęs jau ir prieš XIX sąjunginę partinę konferenciją. Tačiau tai buvo stabdoma, todėl prieštaravimai partijos viduje neišvengiamai didėjo. Lietuvoje tai įgijo savo specifiką, susijusią su nacionalinės nepriklausomybės siekimu ir mėginimu atsiriboti nuo išties sunkios Lietuvos Komunistų partijos praeities naštos. To rezultatas — suvažiavimui parengti dokumentai, jų turinio ryškus posūkis socialdemokratinių idėjų link, o organizacine prasme — mėginimas atsisakyti centralizmo, totalitarizmo pačios partijos viduje, tarpusavio santykiuose.

Drįsčiau teigti, kad komunistams, taip pat ir visai mūsų visuomenei stinga politologijos žinių, supratimo, kokie yra komunistų, socialdemokratų, socialistų ir kitų kairiųjų partijų idėjiniai ir organizaciniai skirtumai bei panašumai. Taip, socialdemokratų ir komunistų bendros ištakos. Tačiau šiandien negalime nematyti, kad tarp jų yra ir ideologinių skirtumų. Komunistų tikslai, principai skiriasi nuo kitų judėjimų, kitų partijų tikslų ir principų ir kol kas nematyti simptomų, kad šios kairiosios partijos galėtų susilieti bent pagrindinėse Europos valstybėse. Juo labiau kad yra skirtumų ir tarp pačių socialdemokratų.

Vis dėlto suvažiavimo išvakarėse formuojant būsimos Lietuvos Komunistų partijos idėjinius ir organizacinius principus, o po to ir už juos balsuojant, tikėjausi, kad delegatams nepristigs nei kompetencijos, nei politinės išminties. Tiesa, iki suvažiavimo vykusi diskusija nepasižymėjo dideliu nusimanymu, — vyraujanti tema tebuvo noras būti savarankiškiems ir demokratiškiems.

Manau, neeilinis Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimas — labai svarbus, bet tik vienas iš pertvarkos etapų mūsų politinės sistemos raidoje. Steigiantis ir kitoms partijoms, Komunistų partijai pasukus į demokratinius veiklos principus, mažėja galimybių didėti konfrontacijai ir nesuderinamiems prieštaravimams partijos viduje. Suprantama, yra nepatenkintų suvažiavimo rezultatais — ir idėjine prasme, ir grupinių interesų nerealizavimu. Tai natūralu. Bet yra ir tikimybė, kad Komunistų partijoje susiburs vienminčiai, vienijami idėjos, o ne konjunktūrinių tikslų.

Jau dabar mūsų gyvenime nebeliko buvusio partijos „monolito“: autoritarinė vienybė joje užleidžia vietą nuomonių įvairovei, demokratinei vienovei. Nebeliko ir dar taip neseniai buvusios beveik absoliučios partinio aparato kontrolės visoms visuomenės gyvenimo sritims.

Lietuvos Komunistų partija „de facto“ tampa vienu iš eilinių mūsų politinės sistemos elementų. Iš esmės keičiasi politinės sistemos būvis. Ta kaita nėra labai paprasta ir lengva. Tačiau įveikdama sunkumus partija turės galimybę susigrąžinti sau politinį vadovavimą, politinę įtaką, kuri bus negalima be moralinio autoriteto. O moralinį autoritetą kuria kompetentingos, doros, iniciatyvios asmenybės, didelės intelektinės pastangos suformuoti ir pateikti visuomenei tokias konstruktyvias ekonomines bei socialines savo programas, kad jos būtų paremtos ir kartu padėtų žengti socialinės pažangos keliu. Partija turi siekti būti visuomenės avangardu, suprantama, politiniu, moraliniu avangardu. Jeigu juo netaps Komunistų partija, jeigu visuomenė jos nepasirinks, ateis kita partija. Žmo-

nės pasirinks tą, kuri turės geresnį visuomenės kūrimo projektą ekonominio, politinio ir dvasinio gyvenimo srityse. Partiją įsivaizduoju kaip programinių idėjų skleidėją ir neabejoju jos reikalingumu. Nė viena valstybės institucija, taip pat ir Tarybos, partijos vaidmens neatliks.

Negaliu pritarti sakantiems, kad pas mus jau nebėra klasių bei socialinių grupių su savo specifiniais interesais. Suprantama, teoriškai skirstyti į klases bei socialines grupes yra paprasčiau, tačiau ir realiame gyvenime atskirų grupių interesai gana ryškiai pasireiškia. Matyt, derėtų vengti kraštutiniškai kalbėti apie Komunistų partijos socialinę bazę, tai yra absoliutinti idėją, kad partijos branduolį sudaro klasių atstovai. Kaip, beje, ir perdėtai vertinti inteligentijos vaidmenį. Šachtininkų streikai akivaizdžiai parodė, kas yra reali jėga. Ekonominėje veikloje kintant nuosavybės santykiams su gamybos priemonėmis visuomenės susiskaldymas pagal socialinius požymius, manyčiau, neišvengiamas. Todėl praktinėje veikloje Komunistų partija, nors ir nedeklaruodama savo programiniuose dokumentuose klasinių interesų prioriteto palyginti su bendražmogiškaisiais, vis dėlto turėtų į juos atsižvelgti.

Partija turėtų siekti išlikti kaip integruojanti liaudies daugumos interesų reiškėja, palaikanti ryšius su kitomis politinėmis jėgomis, vardan bendrųjų tikslų einanti su jomis į sąjungą, tačiau kartu išliekanti savarankiška politinė jėga. Pagaliau nors Lietuvos Komunistų partijoje vyksta iš tiesų sudėtingi ir skausmingi procesai, bet realiai šiandien nėra kitos jėgos, galinčios ją pakeisti.

Tenka apgailestauti, jog mūsų „kairieji", augindami savo partijų medį, beveik vienintele konkurente savo kelyje laikė, gal ir tebelaiko Komunistų partiją. Argi jiems daugiau niekas jokio nerimo nekelia? Jeigu dauguma besikuriančių partijų iš tiesų kairiosios ne tik pavadinimais, tai, manyčiau, jų veikla siekiant demokratijos, socialinės pažangos ir teisingumo neišvengiamai ves į bendrą interesų sujungimą.

Garantuoti visuomenėje stabilumą, konsoliduoti ją gali ir skirtingos jėgos. TSRS šiuo sudėtingu laikotarpiu tokį vaidmenį, manyčiau, atlieka TSKP, o Lietuvoje — jos Komunistų partija. Į partijos suvažiavimą ėjome esant realiai jos skilimo galimybei, nesutardami dėl idėjinių bei organizacinių partijos veiklos principų. Blogiausia, kad neretai tai buvo susiję ir su priklausymu vienai ar kitai tautybei.

Radikaliai keistis turi ir kiti politinės sistemos elementai, tik tada būtų galima realizuoti ekonominės ir socialinės reformos idėjas. Žinoma, tai, ką mes darome Lietuvoje, neliks be atgarsio visoje Tarybų Sąjungoje. Tačiau partijos vadovaujančio vaidmens problema Tarybų Sąjungoje — šalyje, kuriančioje socialistinę visuomenę, ir ateityje bus pagrindinė, ir sprendžiama ji bus nebūtinai taip, kaip pas mus.

Šiandieną visi tarytum jau pripažįstame tezę, kad politinės sistemos bei ekonominės sferos demokratizavimas yra tarpusavyje susiję reiškiniai ir kad ekonominės reformos neįmanoma realizuoti kitaip kaip tik esminiu politinės sistemos pakeitimu. Žmonės laukia spartesnių konkrečių pertvarkos rezultatų, daugiau ir geresnių prekių, kokybiškesnio aptarnavimo, nori jaustis saugūs, išbristi iš skurdo, nekentėti žmogiškojo orumo žeminimo beveik kiekviename žingsnyje. Visa tai įveikti trukdo užsitęsusi politinės sistemos reforma. Dėl to didėja įtampa visuomenėje ir kyla visiškai reali grėsmė, kad gali įvykti socialinių sprogimų.

Manyčiau, keičiantis politinei sistemai, šiuo pereinamuoju laikotarpiu vardan absoliučios daugumos Lietuvos žmonių neturi būti pažeistas politinis stabilumas. O tai didžia dalimi priklauso nuo įvairių Lietuvos politinių jėgų veiklos taktikos. Viena yra siūlyti radikaliausias idėjas, o kita — siekti, kad jos nedelsiant, neatsižvelgiant į galimybes būtų įgyvendintos. Tokie ultrarevoliucionieriai (partijoje) arba superradikalai (visuomenėje) yra tiek pat pavojingi tolesniam demokratijos plėtojimui, kaip

ir užkietėję konservatoriai. Politinio stabilumo disbalanso rezultatus akivaizdžiai matome Užkaukazės respublikose.

Jau įsitikinome, jog elementariai rimčiai visuomenėje išsaugoti labiau kenkia draudimai negu legalizacija. Užsienio radijo stočių galima klausytis kiaurą parą, mitinguoti ir piketuoti — prašom, skaityti geltoną, raudoną ir bespalvę spaudą — visos galimybės. Žinoma, visa tai trikdo mūsų gyvenimą, rėksmingumas, pasakyčiau, net nuožmumas, nepakantumas kito nuomonei išmuša iš vėžių. Ką gi padarysi. Gyvename pliuralizmo laikais, tokie jau esame ir niekur nuo savęs nepabėgsime.

Man atrodo, kad žmonių savitarpio nesutarimų, nepakantumo šaknys yra tolimoje praeityje. Dažnai čia vienur, čia kitur pasigirsta balsų, reikalaujančių atsiteisti už tariamas ar tikrąsias praeities skolas ir skriaudas. Jeigu toks „atpildas" prasidėtų, — nebūtų jokių galimybių išvengti pilietinės konfrontacijos. Jokios rezoliucijos, jokie raginimai nepadės tautai greičiau konsoliduotis. Turime patys rasti savyje jėgų, kad sugebėtume užbraukti brūkšnį ties mūsų praeitimi ir eiti toliau, nes kitaip prieisime prie skilimų, tęsime nesibaigiančią mūsų tautos tarpusavio konfliktų grandinę.

Pritariu „juridinio praeities užmiršimo" idėjai vardan vykstančio demokratizavimo proceso ir jo tolesnio plėtojimo. Tai jokiu būdu nereiškia, kad mes neturime žinoti tiesos apie savo praeitį, tuometinius nusikaltimus ir morališkai pasmerkti jų kaltininkus. Tačiau ieškoti kelio iš susidariusios krizės turime galvodami apie Lietuvos ateitį, o ne skaldydami jos visuomenę.

Viena iš labai pavojingų vėžinių ląstelių, kuri auga, vystosi ir kurią nešamės Lietuvos kūrimo keliu, yra organizuotas nusikalstamumas, jo čiuptuvai nutįsę ir už Lietuvos sienų. Ir jeigu visuomenė mano, jog šio klano atstovai nepabandys laimės būsimuosiuose rinkimuose, kad turėtų „savus" žmones jau demokratiškai išrinktose Tarybose, tikriausiai skaudžiai klysta.

Tikrai tokie „atstovai" tautai bus ne mažiau pavojingi kaip ir nesąžiningi, su demagogija į rinkimus einantys Lietuvos piliečiai. O mėgstančių keisti spalvą ir įsitikinimus pagal vėjo stiprumą buvo visais laikais. Yra jų ir šiandieną. Dialektiškai žmogaus įsitikinimus gali keisti laikas, gyvenimo įvykiai, nauji faktai, tačiau blogai, kai visa tai veikia konjunktūrą. Deja, kol kas, kaip ir per praėjusius liaudies deputatų rinkimus galioja „vėliavų principas". Su Sąjūdžio vėliava — gerai, su Komunistų partijos (pagal senąjį stereotipą — su „valdžios") — blogai. Turiu vilties, kad lems ne įvairių partijų ir sąjūdžių vėliavos ir vėliavytės, o konkrečios kandidatų į deputatus dalykinės bei dorovinės savybės. Tuomet deputatais bus išrinkti kompetentingi ir sąžiningi žmonės.

Aš — už bendrus įtakingiausių Lietuvos politinių jėgų kandidatus, nes, nepaisant skirtingos pasaulėžiūros, būtina vadovautis tautos interesais. Tokiu principu išrinkti deputatai suformuotų demokratinę vyriausybę, vietinius vykdomuosius organus, kuriuos remtų visa tauta. Bendras kandidatų sąrašas padėtų išvengti įvairių grupuočių kovos ir iškelti bei išrinkti iš tikrųjų politinei veiklai pasirengusias, galinčias joje dalyvauti asmenybes.

Šiandieną dar daug kas mėgsta skirstyti žmones į „nomenklatūrą" ir liaudį. Tačiau ateityje, kai po demokratinių rinkimų iš tiesų sąmoningai liaudies išrinkti atstovai užims vietas valdžioje, gal jie bus vertinami ne pagal pareigas. Kita vertus, yra pavojus, jog žmogus bus pradėtas vertinti pagal turtą. O turtingieji stengsis pakliūti ir į valdžią. To nereikėtų pamiršti. Lygiavos, kaip buvo anksčiau, neturėtų būti, tačiau ir turtai turi būti uždirbami tik darbu, kas šiandien, deja, nėra masinis reiškinys.

Demokratiniai procesai dar vienoje iš mūsų politinės sistemos grandyje — Liaudies deputatų tarybose stiprės, jeigu į jas bus išrinkta kuo įvairesnių pažiūrų ir politinių judėjimų atstovų. Nors čia slypi ir politinio nestabilumo pavojus. Jei parlamentą sudaro įvairios tarpusavyje konkuruojančios politinės jėgos, mažėja vyriausybės stabilumas, taigi ir valstybės bei jos gyventojų padėties pastovumas.

Netolimoje ateityje Komunistų partijai, matyt, iškils politinių sąjungininkų problema. Sąjungininkų, suprantama, ne apskritai, o siekiant konkrečių tikslų. Šiandien siekiant Lietuvos suverenumo didžioji dalis Lietuvos politinių jėgų yra pakankamai vieningos. Daugumai Komunistų partijos oponentų aišku, kad be komunistų apsisprendimo Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu šis siekimas neturi politinės reikšmės. Tačiau iš to išplaukia klausimas: o kokią gi Lietuvą kursime? Demokratinę, teisinę, tačiau, aišku, ir socialistinę. Ar gali būti Komunistų partijos sąjungininkai tie, kurie nepritaria socialistiniam būsimos Lietuvos vystymosi keliui? Lietuvos visuomenė turi žinoti, kas kam atstovauja ir kur eiti ją kviečia.

Lietuvai kuriant socialistinę visuomenę (žinoma, ne tokį socializmą, koks yra dabar) avangardas bus toji partija, kuri pateiks visuomenei priimtinas socialistines programines idėjas. Savaime suprantama, Komunistų partija neves tautos kapitalizmo restauravimo keliu. Suvereniteto, nepriklausomybės keliu — taip. Tačiau ne tokiu, kuris suka į praeitį, o tokiu, kuris veda į ateitį, atsižvelgiant į šį metą, į pasikeitusį pasaulį, kuriame mes gyvename.

Anksčiau populiari buvo tezė, kad kapitalizmas, veikiamas savo vidinių prieštaravimų, tarptautinio darbininkų ir nacionalinio išsivadavimo judėjimo, pasaulinės socializmo sistemos, yra netoli savo žūties. Iš to išplaukė išvada, kad socializmas neišvengiamai laimės pergalę, ir iliuzija, kad tai įvyks tarytum savaime. Tačiau neįvyko. Sistema, pasirodo, sugeba adaptuotis ir tai taip pat jos gyvybingumo požymis.

Tačiau pastaruoju metu į socializmo šalis, taip pat ir pas mus, atėjo nusivylimo ir nihilizmo banga, skleisdama tezę, jog socializmas pralaimėjo. Išorinių nuotaikų ir nuomonių barometras karštligiškai šoktelėjo į kitą kraštutinumą: visas socializmo nueitas kelias esą nieko nedavė ir kapitalizmo viešpatavimas amžinas. Kai kas prabilo apie skandinaviško „socializmo" modelį, nors to nė pačios tų šalių Komunistų partijos ten nemato.

Suprantama, tokios formos socializmas, koks yra dabar, nelabai priimtinas mums patiems, jis nekelia susižavėjimo, ypač savo ekonominiais rezultatais, ir mūsų idėjiniams draugams pasaulyje. Be abejo, socializmas, kaip ir kitos visuomeninės-ekonominės formacijos, gali būti įvairių modelių. Juk ir Tarybų Sąjungoje dabar jau tapo neįmanoma unifikacija.

Tikrai nebus žalinga socializmo likimui, jeigu skirtingos visuomeninės struktūros, ekonominis mechanizmas, kultūrinės tradicijos pagaliau nulems ir skirtingas visuomeninės organizacijos formas ir tokioje valstybėje kaip TSRS. Manyčiau, kad Lietuvos socializmo modelis bus skirtingas nei Uzbekijos, Armėnijos arba savo ruožtu Jugoslavijos, Lenkijos. Niekados neprošal įvertinti kitų patirtį, tačiau eiti būtina savo keliu — ir kiekvienam žmogui, ir visai tautai, ir valstybei. Tokį kelią dabar ir renkasi Lietuvos Komunistų partija — savo kelią. Renkasi būdama atvira geranoriškiems patarimams, sutikrindama savo idėjas su vienminčiais, tačiau tvirta savo nusistatymu būti savarankiška, vadovautis lietuvių tautos ir kitų Lietuvoje gyvenančių tautų interesais, siekti demokratijos ir socialinės pažangos.

NORI PATIKRINTI ŽMOGŲ — SUTEIK JAM VALDŽIĄ

ALGIRDAS KUNČINAS

Pradėdamas rašyti pagalvojau: ne veltui yra sakoma, kad vystymasis primena spiralę. Gal ne visuomet šis palyginimas visiškai tikslus, tačiau aš, prisimindamas savo veiklą komjaunime, partinėje organizacijoje, galiu aiškiai išskirti kelias skirtingo lygmens vijas.

Pirmoji vija prasidėjo aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Tada aš, jau bebaigiąs inžinerijos mokslus jaunikaitis, susidomėjau filosofija. Pradėjau dirbti Vilniaus inžinerinio statybos instituto Filosofijos ir mokslinio komunizmo katedroje. Pasinėriau į naują, tuomet man dar mažai pažįstamą filosofijos pasaulį, pamažu ėmiau gvildenti tiesiogiai mane dominančias technikos mokslų metodologines problemas. Tačiau dar studijų metais buvau aktyvus sportininkas, sporto klubo pirmininkas, vėliau ir komjaunimo bei profsąjungos komitetų narys. Tad ir pradėjęs dirbti buvau išrinktas instituto komjaunimo komiteto sekretoriumi. Trejiems metams teko atidėti vos tik pradėtą mokslinį darbą, tačiau tuomet tai buvo įprasta: partija liepia — reikia vykdyti. O asmeninius ketinimus visuomet esą galima pakeisti. Ką čia reiškia vienas žmogus, palyginti su visa partija! Puikiai žinau, kad ir kitose aukštosiose mokyklose palikti dirbti jauni, kūrybingi žmonės daugiau buvo linkę į mokslinį, pedagoginį darbą, o ne į visuomeninę veiklą. Taigi tik po trejų metų sugrįžau prie mokslinio pedagoginio darbo institute, galėjau imtis mokslinių tyrimų, stoti į aspirantūrą Vilniaus universiteto Filosofijos katedroje.

Baigęs aspirantūrą, sugrįžau į Vilniaus inžinerinį statybos institutą. Ėjo prie pabaigos kandidato disertacija. Ir tada likimas įtraukė mane į antrąją viją — devintojo dešimtmečio pradžioje buvau išrinktas instituto partinio komiteto sekretoriumi. Filosofijos mokslų kandidato disertaciją apgyniau jau dirbdamas instituto partinio komiteto sekretoriumi.

Prieš ketverius metus tapau Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos visuomenės mokslų skyriaus viršininku, o sujungus ministerijas — visuomenės mokslų valdybos viršininku. Daugeliui žmonių vien šių pareigų paminėjimas sukelia valdininko biurokrato įvaizdį. Atvirai prisipažinsiu, kad aš niekad toks nesijaučiau, stengiausi toks nebūti. Visad prisimindavau doc. A. Lozuraičio pasakytus žodžius: „Geras valdininkas yra tas, kuris per daug rimtai nežiūri į savo darbą".

Trečiosios mano gyvenimo vijos pradžia sutapo su visos tautos atgimimu ir pagaliau prasidėjusia pertvarka partijoje. Šį kartą buvau išrinktas Lietuvos KP Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto biuro nariu, ideologinės koordinacinės tarybos pirmininku. Nors pareigos labai atsakingos, tačiau jau nebereikėjo, kaip būdavo anksčiau, nieko „derinti" viršuje — pakako pačių komunistų pasitikėjimo, išreikšto per rinkimus.

Taigi esu dirbęs įvairiose komjaunimo ir partinio darbo grandyse. Kelis kartus man buvo siūloma pereiti dirbti į komjaunimo bei partijos organus, tačiau visuomet maniau, kad savo pareigą partijai aš kur kas geriau sugebėsiu atlikti kolektyve, kuriame subrendau, kurio gyvenimas man yra puikiai žinomas, kuriame pagaliau ir mane visi pažįsta ir manimi pasitiki. Pamenu, kaip vienam komjaunimo funkcionieriui pareiškiau, kad komjaunimo darbas — tai tik epizodas mano gyvenime, kad neketinu tapti komjaunimo darbuotoju, o noriu sugrįžti į mokslinį pedagoginį darbą. Mano žodžius tas funkcionierius palaikė akibrokštu, jam buvo nesuprantama, kaip aš galiu atsisakyti tokios šviesios perspektyvos.

Manau, kad patirtis, sukaupta dirbant su komunistais, apskritai bendraujant su žmonėmis, taip pat su įvairiais partijos organais, suteikia man galimybę padaryti kelis apibendrinimus, palyginti ankstesnę ir dabartinę partijos veiklą.

A. Kunčinas — Lietuvos TSR liaudies švietimo ministerijos visuomenės mokslų valdybos viršininkas, docentas, filosofijos mokslų kandidatas, LKP XX suvažiavimo delegatas.

Iš karto noriu pasakyti, kad neminėsiu teorinių klausimų, kuriais buvo plačiai diskutuojama rengiantis LKP suvažiavimui, nebuvo jie apeiti ir suvažiavime. Man nekelia abejonių, kad tik savarankiška Lietuvos Komunistų partija gali efektyviai padėti realizuoti pagrindinį lietuvių tautos tikslą dabartiniame etape — sukurti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę. Norėčiau šiek tiek plačiau paliesti vieną konkrečią pertvarkos partijoje problemą — demokratizaciją.

Šiandien vis labiau ryškėja, kokią žalą partijai padarė suabsoliutintas demokratinio centralizmo principas, kuris pastaruoju metu vis dažniau teisingai pavadinamas biurokratiniu centralizmu. Puikiai pamenu devintojo penkmečio pradžią, kai iš partijos rajono komiteto mes gaudavome tik nurodymus. Na, o mūsų — pirminių organizacijų uždavinys buvo kuo greičiau ir tiksliau viską įvykdyti. O aukštųjų mokyklų partiniai komitetai dar turėjo šiek tiek savarankiškumo, į mus buvo žiūrima kaip į ne visiškai standartines, ne vien tik paklusnias partines organizacijas. Panaši situacija buvo ir kitose aukštosiose mokyklose. Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad ir šiandien aukštųjų mokyklų partinės organizacijos svariai prisideda prie pertvarkos partijoje, nes ir tuo metu, ir dabar daugelis partinių komitetų narių buvo ir yra asmenybės, turinčios savo nuomonę ir sugebančios argumentuotai ją apginti. Ir šiandien, kai reikia spręsti vieną ar kitą sudėtingą problemą, aš dažnai pagalvoju: o kaip šitoje situacijoje pasielgtų prof. A. Čižas, prof. D. Maciulevičius, prof. V. Liutikas, doc. H. Kobeckaitė, kurie tuo metu buvo instituto partinio komiteto nariai ir iš kurių aš, pradedantysis partinio komiteto sekretorius, mokiausi gyvenimo išminties. Nors iš nūdienos pozicijų daug kas atrodo kitaip ir ta mūsų veikla gal buvo ribota, bet nepasakyčiau, kad man būtų gėda dėl tų metų, kad norėtųsi atgailauti dėl savo anuometinės veiklos.

O apskritai tuomet beveik visi partijos organai daugiausia tik besąlygiškai vykdė aukštesniųjų organų nutarimus, nurodymus, kuriuos tų aukštesniųjų organų vardu duodavo konkretūs partinio aparato darbuotojai. Taigi visa partinė veikla iš esmės buvo nukreipta tik viena kryptimi — iš viršaus į apačią, o apačioje kylančiomis mintimis, idėjomis, reikalavimais apskritai niekas nesidomėdavo. Jei kam nors kildavo originalesnė mintis, neatitinkanti iš viršaus atėjusių nurodymų, tai tuojau ta mintis sulaukdavo kritikos iš viršaus, o tada dažniausiai sekdavo organizacinės išvados, tiesioginis susidorojimas su originalių minčių autoriumi. Tai ir pratino visus mąstyti unifikuotai, bent jau viešai, iš tribūnų. O jų, įdomių, kūrybingų idėjų kildavo ir anuo stagnacijos metu. Savikritiškai turiu sau prikišti, kad nepakankamai stengiausi puoselėti tokias mintis, jų autorius, prisiimti atsakomybę, kad daug gerų siūlymų liko neišgirsta ir neįgyvendinta.

Šiandien situacija pakito. Negaliu teigti, ar taip yra visur, tačiau partijos Vilniaus miesto Lenino rajono komitetas tikrai stengiasi demokratizuoti savo veiklą, kreipti ją priešinga linkme — iš apačios į viršų. Nesunkiai galima paaiškinti, kodėl tiek daug pažangių idėjų kilo Lenino rajone — juk čia dirba dauguma Respublikos intelektualų, kūrybinių darbuotojų. Tačiau labai svarbu, kad partijos Lenino rajono komitetas sugebėjo suvokti šių idėjų reikšmę, aktualiausius klausimus ėmė nagrinėti rajono komiteto plenumuose, pradėjo kelti šias problemas Lietuvos KP Centro Komitete. Todėl galiu didžiuotis, kad ir aš esu šio rajono komiteto biuro narys. Šiandien rajono komiteto plenumuose, biuro posėdžiuose mes ne tiek svarstome, kaip įgyvendinti Centro Komiteto nutarimus, kiek nagrinėjame, kaip realizuoti mūsų rajono pirminėse organizacijose iškeltas iniciatyvas. Ir mums ne tiek svarbu, kaip įvertins mūsų veiklą partijos Vilniaus miesto komitetas, Centro Komitetas, o tuo labiau kai kurie partinio aparato darbuotojai. Pagrindinis mūsų partijos rajono komiteto, biuro darbo vertintojas — pirminės organizacijos, tik jos gali nuspręsti, kaip vertinti mūsų darbą, išreikšti mumis pasitikėjimą ar nepasitikėjimą.

Reikia pasakyti, kad tokiomis sąlygomis dirbti daug sunkiau. Anksčiau tereikėdavo tiksliai vykdyti Centro Komiteto nurodymus, suderinti nuomonę su vienu ar kitu šio aparato darbuotoju (tačiau dažnai ne šio organo nariu). Jei kartais ir galėjai išgirsti skirtingų nuomonių, tai tereikėdavo pasiteirauti, kokia aukštesnes pareigas einančio darbuotojo nuomonė, ir situacija būdavo aiški. O šiandien savo veiklą reikia derinti prie reikalavimų, kuriuos kelia eiliniai komunistai, pirminės organizacijos. Jų yra ne viena, ne dvi, ir jų požiūriai, vertinimai toli gražu ne visuomet sutampa. Neretai būna taip: vienos organizacijos

visiškai pritaria partijos rajono komiteto, biuro veiklai, o kitos dėl tos pačios veiklos išreiškia nepasitikėjimą. Taip nevienodai, net priešingai buvo vertinamas rajono komiteto plenumo nutarimas, raginantis Centro Komitetą surengti diskusiją partijoje dėl LKP statuso, reikalaujantis sušaukti neeilinį Respublikos komunistų suvažiavimą. Suprantama, tokiomis sąlygomis sprendimo negali lemti vien matematinis nuomonių sumavimas bet negalima reikalauti, kad jis besąlygiškai būtų vykdomas visose pirminėse organizacijose. Tuomet apskritai jokia pažanga partijoje nebūtų galima, nes kiekviena naujovė labai retai kada iš karto sulaukia daugumos pritarimo. Partijos organų veiklos efektyvumą lemia ne vien sugebėjimas pastebėti ir puoselėti naujas pažangias idėjas, o mokėjimas priėmus sprendimą, parinkti ir pateikti tokius argumentus, kurie įtikintų daugumą partinių organizacijų.

Teisingai sakoma: jei nori patikrinti žmogų — suteik jam valdžią. Išties dažnai matome, kaip atėjęs į valdžią, pradėjęs eiti aukštas pareigas žmogus pasikeičia, išpuiksta, pradeda elgtis priešingai, negu anksčiau buvo žadėjęs. Pagaliau savo nuomonę jis ima laikyti galutine, vienintele teisinga. Panašiai buvo ir TSKP CK vadovams, — jie niekaip negalėjo atsisakyti savo pareigų, ir šiandien visi matome, kur tokia situacija atvedė mus ir kitas socialistines šalis. Taip atsitiko ir Komunistų partijai — mano galva, Komunistų partija šio patikrinimo valdžia neišlaikė. Viena iš priežasčių, manyčiau, yra nedemokratiška vienpartinė sistema, kitaip sakant, Konstitucijoje įrašyta garantija dėl partijos vadovaujančio vaidmens tarybinėje visuomenėje.

Esu tvirtai įsitikinęs, kad į partijos gretas Lietuvoje įstojo daug dorų, sąžiningų žmonių, kurie šiandien suinteresuoti pertvarka partijoje, savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos sukūrimu. Tačiau juk visuomet į valdančiąją partiją, ypač jei valdymas yra užtikrintas įstatymo, neišvengiamai veržiasi karjeristai bei kitokie prisiplakėliai. Ir šie žmonės nedorais tapo ne todėl, kad jie įstojo į Komunistų partiją, o priešingai — kadangi jie buvo nedori, tai ir stojo į valdančiąją, tai yra Komunistų partiją, siekdami savanaudiškų tikslų. Todėl mūsų partijoje išties yra nemaža žmonių, kurių dorovinės savybės, švelniai kalbant, kelia abejonių. Manyčiau, kad daugiapartinė sistema, demokratiška kova dėl politinės valdžios kaip tik ir padėtų nustatyti tokius prisiplakėlius, nedorus, nesąžiningus žmones.

Drįstu tvirtinti, kad vienas iš pagrindinių dalykų, kuris turėtų rūpėti dabartiniu atgimimo laikotarpiu partijai, norinčiai atgauti autoritetą, yra jos narių dora, sąžiningumas, net paprasčiausias padorumas. Galėčiau pasiūlyti vieną patikimą kelią atsikratyti visų šitų karjeristų, prisiplakėlių — Komunistų partija turėtų tapti opozicine partija ir tuomet ją paliktų visi tie, kurie į ją įstojo savanaudiškais tikslais. Tačiau būdama politinė partija Lietuvos Komunistų partija yra vienintelė reali jėga, galinti patikimai atvesti Lietuvą į nepriklausomos valstybės sukūrimą, todėl atsisakyti politinės valdžios yra netikslinga. Bet, siekiant konsoliduoti tautą, būtina demokratiškai įteisinti savo santykius su kitomis politinėmis partijomis, judėjimais. Visų partijų vietą ir vaidmenį visuomenėje lemia ne kokios nors deklaracijos, o konkretūs darbai, partijos veiklos ir tautos interesų atitikimas.

Anksčiau pas mus buvo tik politinis švietimas, o šiandien verda aktyvus politinis gyvenimas. Ir kas gali išmokyti geriau, jei ne pats gyvenimas, aktyvi veikla? Manyčiau, per pastaruosius metus, demokratėjant visuomenei, partijos veiklai, daugelis mūsų subrendo labiau negu per ilgus stagnacijos metus, pasikeitė mūsų požiūris į daugelį reiškinių, mintis tapo laisvesnė, veikla įvairesnė. Tačiau būtina veikti ne spontaniškai, o apmąstyti savo veiklą, atsigręžti į praeitį, pasimokyti iš jos. Čia man prisimena Pitagoras ir jo sekėjai, kurie kiekvieną dieną turėdavo atsakyti į tris klausimus: ką šiandien padariau gero? ką padariau blogo? kokią pareigą atlikau ne iki galo? Truputį perfrazuodamas pitagoriečius, aš norėčiau šiandien rasti atsakymus į tokius klausimus: ką gero ir ką blogo nuveikė Komunistų partija Lietuvoje? ką gero ir ką blogo nuveikiau aš pats, būdamas šios partijos gretose beveik dvidešimt metų? kokia ateitis laukia Lietuvos Komunistų partijos ir kaip aš prie to prisidėsiu? Jei visi naujos savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos nariai ne tik pasistengs rasti atsakymus į šiuos klausimus, bet ir padarys išvadas iš šių apmąstymų, tikrai taps doresni, o nauda bus ir kiekvienam iš mūsų, ir mūsų kuriamai nepriklausomai, demokratinei Lietuvai.

SUGRĮŽKIME PRIE PASTOVIŲJŲ VERTYBIŲ

Žmogaus ir visos visuomenės gyvenimas be perstogės juda, keičiasi. Išlieka pastovios tik dorovinės vertybės, įvairiais istoriniais laikotarpiais tik vienaip ar kitaip nuspalvinamos. Jos — žmogaus ir visuomenės gyvybės pamatai, ant kurių kyla laiko dvasią atitinkantys statiniai.

Iš pagrindų keičiasi mūsų partijos veikla. Viešumas perkainoja visas gyvenimo vertybes. Sugrįžtama prie žmogaus, kuris mūsų sustabarėjusioje deformuotoje socialistinėje visuomenėje tebuvo vadinamas „darbo jėga", „mase" bei jį nuvertinančiais epitetais. Po ilgų komandavimo metų vėl ėmėme prisiminti, kad žmogus turi sielą ir širdį, bandome sugrįžti prie bendražmogiškųjų vertybių. Skausmingai mąstome, kokios panacėjos apgins mus, partijos narius, nuo įtarių, o neretai ir atvirai smerkiančių visuomenės žvilgsnių, pagrįstų ir nepagrįstų apkalbų. Nejučiom ir patys imame smerkti save už abejingumą, pasyvumą, pilietinės pozicijos stoką. Vėl grįžtame prie šventų žodžių — dora, sąžinė, teisingumas, draugiškumas, jautrumas, nuoširdumas, nesavanaudiška pagalba...

Apie šias amžinąsias vertybes žurnalistas ALFONSAS KAZITĖNAS kalbasi su Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo delegatu Biržų rajono statybos organizacijos pirminės partinės organizacijos sekretoriumi ALGIRDU ŠAKALINIU.

— Dabartinė politika, priešingai negu ankstesnė, orientuojasi į naują socialinio elgesio stilių, daug kuo prieštaraujantį net kelių pastarųjų kartų patirčiai ir veiklos motyvams. Ar tam esame pasirengę, kiek laiko mums prireiks pertvarkai?

— Nesu sociologas, kad galėčiau prognozuoti panašius dalykus. Daugybė mūsų žmonių seniai troško permainų. Kai audringa pertvarkos banga nuvilnijo per visą Lietuvą, daugelis ir mūsų pirminės partinės organizacijos narių patikėjo lemtinguoju gyvenimo posūkiu. Buvo daug kalbų, mitingų, o socialinių ekonominių permainų nematyti. Viskas pakrypo tarsi į blogąją pusę. Daugiau gyvenimo patirties turintys komunistai neretai numoja ranka. Girdi, viskas bus kaip buvę. Prastėja kolektyvo reikalai, komunistus apima apatija. Atsitiko keistas dalykas: TSKP, paskelbusi pertvarką, pati ėmė blokuoti spartesnį jos žingsnį. Nuo žmonių šito nenuslėpsi — jie viską mato ir supranta. Pertvarka negali tęstis amžinai. Žmonės laukia rezultatų. Komunistai vis dažniau mane klausia: kodėl kalbama viena, o daroma kita?

— Be atvangos kartojome: partijos narys savo darbais, elgesiu visa galva aukštesnis už kitus, visur ir visada turi būti pavyzdys kitiems. Komunistas atsakingas už viską. Bet kodėl mūsų partiečiai nesugeba būti nei aukštesni už kitus, nei tikru pavyzdžiu?

— Man regis, mes per daug idealizavome partijos narį, ant jo pečių suvertėme pernelyg didelę atsakomybės naštą. Žodžiais teigdami partijos narių paprastumą, kuklumą, dirbtinai kėlėme save viršum visų kaip kokią visą žinančią ir visa galinčią jėgą, pamiršę, kad komunistas taip pat yra žmogus, tos pačios visuomenės atstovas, su savo charakteriu ir ydomis. Užmiršome, kad partijos narys — irgi žmogus, pritariantis partijos idėjoms ir jas įgyvendinantis, ne visada galintis iškilti aukščiau už nepartinius, bet privalantis atsakyti už savo darbą, veiksmus, poelgius. Komunistų partijos kaip vienintelės visuomenę valdančios ir jai vado-

vaujančios jėgos deklaravimas yra antidemokratiškas, antisocialinis. Prasidėjus viešumui ir atgaivinus demokratiją, partija atsidūrė lyg svetimame kieme, po kurį labai nedrąsu vaikščioti. O nemaža vadovaujančiųjų partijos darbuotojų dalis vis dar nepajėgia nusileisti iš aukštumų arčiau žmonių. Tas nutolimas nuo darbo žmonių ir atvedė prie krizės. Aš tai drąsiai galiu sakyti, nes gerai žinau, kuo gyvena paprasti žmonės.

— Nuolat primindavome vieni kitiems Vladimiro Lenino mintį, kad partijos narys neturi jokių privilegijų, o turi tik daugiau pareigų.

— Ne tik primindavome, bet nuolat to reikalavome iš eilinių partijos narių. O aukštesnius postus užimantys partijos nariai dažnai gyveno privilegijuotą gyvenimą: valdiškas transportas, medžioklės, lėbavimai, kelialapiai į geriausius poilsio namus, sanatorijas, kelionės užsienin, naudojimasis kolektyvo sukurtomis vertybėmis ir t. t.

— Šiuo atveju, Algirdai, negalėčiau su tavimi ginčytis. Iškart prieš akis iškyla buvusio „Pergalės" kolūkio pirmininko Kazio Akavicko paveikslas. Buvęs komjaunimo rajono komiteto auklėtinis ėmė vadovauti atsiliekančiam kolūkiui, kuris ilgainiui tapo pirmaujantis rajone. Geros molio žemės, visos melioruotos. Rodos, tik dirbk. Bet ūkio vadovas, dangstomas šilto tuometinių partijos rajono komiteto vadovų sparno, išpuiko, suvešėjo jo ydos — savanaudiškumas, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi. Priėjo žmogus liepto galą: pašalintas iš partijos, net keletą metų kalėjo. Nusmukdytą ūkį nelengva buvo pakelti ir energingam komunistui, naujam kolūkio pirmininkui Petrui Remeikai.

— Prisiminėte Akavicką. Tai ne atsitiktinumas. Būdavo nusižengs paprastas komunistas — per visas instancijas skanduos, mals į miltus. Prisivirs košės vadovas, — iškart prasideda tušavimas, lakavimas, mėginama nutylėti, net nuo kolektyvo slėpti. Diferencijavosi mūsų partija: vieni jos nariai pasijuto tvirtą užnugarį turintys karaliukai, kiti atsidūrė visų vėjų pagairėje. Lietuvą sukrėtė televizijos „Veidrodžio" laida apie Palangos miesto tarybos vykdomojo komiteto vadovų išdaigas. Komunistas Donatas Puodžius su savo svita iššvaistė šimtą šešiasdešimt tūkstančių rublių visuomenės lėšų! Ar ne dėl tokių piktšašių mūsų partija prarado didelę dalį autoriteto? Mes privalome atsiriboti ne tik nuo stalinizmo, bet ir nuo visų nedorėlių partijoje.

— Grįžkime dar prie tikro šeimininko jausmo.

— Jau minėtieji pavyzdžiai pakankamai gerai iliustruoja, kas mūsų visuomenėje jaučiasi šeimininku, kas — ne. Iš paprastų žmonių dabar atimtos visos šeimininko teisės ir kone prievarta reikalaujama: „Būki tikras šeimininkas"! Pasidairykime po ūkius, kiek žmonių dirba laukuose, fermose, neturėdami savo nuolatinės vietos. Jie abejingi, svetimi, dažnai nemėgstantys savo darbo, nemėgstantys to, ką jie sėja, sodina, pjauna, kasa, augina, melžia. Tas pats statybose ir kitur.

O koks išpūstas pas mus valdymo aparatas! Vis šnekame apie išblėsusią iniciatyvą, o mechanizmo, kuris skatintų iniciatyvą, vis nesukuriame. Naujovės labai sunkiai skinasi kelią. Kiek Respublikos ekonominio savarankiškumo idėjai užtvarų teko įveikti, — baisu pagalvoti. To savarankiškumo vis dar nėra ir žemutinėse grandyse, darbo kolektyvuose. Tiekėjų monopolizmas ypač tą savarankiškumą žlugdo.

— Ligi šiol pas mus žmogus buvo vertinamas už uolumą, kurį jis rodydavo vykdydamas kitų įsakymus. Iniciatyva dažnai sukeldavo įtarumą, girdi, kaip jis gali veikti nesuderinęs, negavęs leidimo, ir panašiai.

— Graudu, kad buvo nuasmeninta individualybė. Buvome priėję iki to, kad iš partijos rajono komiteto gaudavome nurodymą pasisakyti ple-

nume, bet pirma turėdavome kalbą pasirašyti ir suderinti ją su klausimą plenume rengiančiu skyriumi. Atsakingi darbuotojai perkratydavo tavo mintis, jei jiems pasirodydavo kas įtartina, — išbraukdavo. Kuo labiau nuasmenintas žmogus, tuo abejingesnis jis gyvenimui. Iš partinių organizacijų vis buvo reikalaujama kovoti su individualybės apraiškomis. Įsigalėjo neregėtas visuomeninio gyvenimo biurokratizavimas. Individualybę bandyta suniveliuoti, paversti mechaniškai judančia detale beasmenėje visuomenės mašinoje.

— Beje, kiekvienai visuomenei būdingos kolektyvinės pastangos.

— Žinoma. Tačiau be asmeninės iniciatyvos ir energijos neįmanomas joks rezultatas. Slopindami individualybę, primygtinai reikalaudavome, kad kiekvienas komunistas būtų aktyvus ir kovingas visuomenininkas. Kas iš to išėjo? Išsiugdėme visą armiją paklusnių, bet pasyvių, neturinčių savo nuomonės žmonių. Dalis tokių komunistų, kaip, sakysim, mūsų organizacijos kranininkas Vytautas Lenčickas ar vairuotojas Antanas Vasiliūnas, pasikeitus padėčiai, lyg ir atsisako paklusnaus nuolankumo, nebenori mokėti nario mokesčio, lankyti partinių susirinkimų, lyg kažkam tyliai priekaištauja. Bet kodėl jie taip elgiasi, — jokių motyvų. Kas anais laikais drįso maištauti, vėlėsi į konfliktus su konservatyviąja aplinka, buvo laikomas nesugyvenamu išsišokėliu, keistuoliu teisybės ieškotoju, lyg ir nenormaliu žmogumi. Antai kelių ruožo darbuotoja Zita Pilkauskienė, turėjusi nemažą partinį stažą, dirbusi net pirminės partinės organizacijos sekretore, vaizdžiai rašė „Biržiečių žodyje", kaip dėl tokių charakterio bruožų ji buvusi nesuprasta ir priversta palikti partiją. O juk tokie žmonės, liaudiškai sakant, su savo galva ant pečių, dabar yra pačios partijos tikroji gyvastis.

— Iš tikrųjų buvo vertinamas ne žmogaus aktyvumas, iniciatyva, sumanumas, o stropumas ir paklusnumas. Prisimenu štai buvusį „Siūlo" linų audinių fabriko direktorių komunistą Vitą Černį. Tai buvo tikras sąstingio laikų šulas, prieš kurį darbininkas bijojo prasižioti. Tikra priešingybė tuometiniam pirminės partinės organizacijos sekretoriui Jonui Bružui. Pastarąjį, kilusį iš darbininkų, laikiau šaknimis įaugusį į fabriko dirvą, jis buvo tarsi darbininkų ir komunistų siela. Vienas išpuikęs, žiūri į žmogų iš aukšto, kitas — paprastas paprastutėlis. Ir vis dėlto komunistui Jonui Bružui teko palikti pamėgtą fabriką, brangų kolektyvą — partijos rajono komitetas neįstengė apginti doro, sąžiningo partijos nario. Jis išėjo į maisto pramonės kombinatą, dirba eiliniu šaltkalviu ir ten tapo darbininkų ir komunistų siela. Po kurio laiko teisybė triumfavo: už machinacijas teko atsisakyti direktoriaus kėdės Vitui Černiui.

— Taip, demokratinio centralizmo principas skleidė visuotinio paklusnumo sindromą, kaustė pačią partiją, teikė kardą į rankas visokio plauko karaliukams. Grupės valia buvo primetama milijonams, luošinamas sąžiningų partijos narių likimas. Atsidavę partijos idealams komunistai buvo verčiami vykdyti nemokšiškus, o kartais ir net nusikalstamus nurodymus. Tokio principo mūsų partija dabar atsikrato. Tuščios pastangos pagal vieną modelį suštampuoti visus partijos narius. Todėl negali nesidžiaugti, kad pertvarka suteikia galimybę būti tuo, kuo tu nori būti, atsikratyti baimės sindromo, kad liksi nesuprastas, atstumtas. Viešumas, siekimas sakyti tiesą tapo sąžiningų žmonių, komunistų ir nepartinių ginklu prieš visas negeroves.

— Klausydamasis Jūsų samprotavimų prisiminiau Antono Makarenkos pasakymą, kad realiausia asmenybės ugdymo forma yra žmogaus išlaikymas, toks išlaikymas, kad žmogus manytų, jog jis kolektyve yra savo noru, ir, antra, kad kolektyvas savanoriškai jį priimtų.

vaujančios jėgos deklaravimas yra antidemokratiškas, antisocialinis. Prasidėjus viešumui ir atgaivinus demokratiją, partija atsidūrė lyg svetimame kieme, po kurį labai nedrąsu vaikščioti. O nemaža vadovaujančiųjų partijos darbuotojų dalis vis dar nepajėgia nusileisti iš aukštumų arčiau žmonių. Tas nutolimas nuo darbo žmonių ir atvedė prie krizės. Aš tai drąsiai galiu sakyti, nes gerai žinau, kuo gyvena paprasti žmonės.

— Nuolat primindavome vieni kitiems Vladimiro Lenino mintį, kad partijos narys neturi jokių privilegijų, o turi tik daugiau pareigų.

— Ne tik primindavome, bet nuolat to reikalavome iš eilinių partijos narių. O aukštesnius postus užimantys partijos nariai dažnai gyveno privilegijuotą gyvenimą: valdiškas transportas, medžioklės, lėbavimai, kelialapiai į geriausius poilsio namus, sanatorijas, kelionės užsienin, naudojimasis kolektyvo sukurtomis vertybėmis ir t. t.

— Šiuo atveju, Algirdai, negalėčiau su tavimi ginčytis. Iškart prieš akis iškyla buvusio „Pergalės" kolūkio pirmininko Kazio Akavicko paveikslas. Buvęs komjaunimo rajono komiteto auklėtinis ėmė vadovauti atsiliekančiam kolūkiui, kuris ilgainiui tapo pirmaujantis rajone. Geros molio žemės, visos melioruotos. Rodos, tik dirbk. Bet ūkio vadovas, dangstomas šilto tuometinių partijos rajono komiteto vadovų sparno, išpuiko, suvešėjo jo ydos — savanaudiškumas, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi. Priėjo žmogus liepto galą: pašalintas iš partijos, net keletą metų kalėjo. Nusmukdytą ūkį nelengva buvo pakelti ir energingam komunistui, naujam kolūkio pirmininkui Petrui Remeikai.

— Prisiminėte Akavicką. Tai ne atsitiktinumas. Būdavo nusižengs paprastas komunistas — per visas instancijas skanduos, mals į miltus. Prisivirs košės vadovas, — iškart prasideda tušavimas, lakavimas, mėginama nutylėti, net nuo kolektyvo slėpti. Diferencijavosi mūsų partija: vieni jos nariai pasijuto tvirtą užnugarį turintys karaliukai, kiti atsidūrė visų vėjų pagairėje. Lietuvą sukrėtė televizijos „Veidrodžio" laida apie Palangos miesto tarybos vykdomojo komiteto vadovų išdaigas. Komunistas Donatas Puodžius su savo svita iššvaistė šimtą šešiasdešimt tūkstančių rublių visuomenės lėšų! Ar ne dėl tokių piktšašių mūsų partija prarado didelę dalį autoriteto? Mes privalome atsiriboti ne tik nuo stalinizmo, bet ir nuo visų nedorėlių partijoje.

— Grįžkime dar prie tikro šeimininko jausmo.

— Jau minėtieji pavyzdžiai pakankamai gerai iliustruoja, kas mūsų visuomenėje jaučiasi šeimininku, kas — ne. Iš paprastų žmonių dabar atimtos visos šeimininko teisės ir kone prievarta reikalaujama: „Būki tikras šeimininkas"! Pasidairykime po ūkius, kiek žmonių dirba laukuose, fermose, neturėdami savo nuolatinės vietos. Jie abejingi, svetimi, dažnai nemėgstantys savo darbo, nemėgstantys to, ką jie sėja, sodina, pjauna, kasa, augina, melžia. Tas pats statybose ir kitur.
O koks išpūstas pas mus valdymo aparatas! Vis šnekame apie išblėsusią iniciatyvą, o mechanizmo, kuris skatintų iniciatyvą, vis nesukuriame. Naujovės labai sunkiai skinasi kelią. Kiek Respublikos ekonominio savarankiškumo idėjai užtvarų teko įveikti, — baisu pagalvoti. To savarankiškumo vis dar nėra ir žemutinėse grandyse, darbo kolektyvuose. Tiekėjų monopolizmas ypač tą savarankiškumą žlugdo.

— Ligi šiol pas mus žmogus buvo vertinamas už uolumą, kurį jis rodydavo vykdydamas kitų įsakymus. Iniciatyva dažnai sukeldavo įtarumą, girdi, kaip jis gali veikti nesuderinęs, negavęs leidimo, ir panašiai.

— Graudu, kad buvo nuasmeninta individualybė. Buvome priėję iki to, kad iš partijos rajono komiteto gaudavome nurodymą pasisakyti ple-

nume, bet pirma turėdavome kalbą pasirašyti ir suderinti ją su klausimą plenume rengiančiu skyriumi. Atsakingi darbuotojai perkratydavo tavo mintis, jei jiems pasirodydavo kas įtartina, — išbraukdavo. Kuo labiau nuasmenintas žmogus, tuo abejingesnis jis gyvenimui. Iš partinių organizacijų vis buvo reikalaujama kovoti su individualybės apraiškomis. Įsigalėjo neregėtas visuomeninio gyvenimo biurokratizavimas. Individualybę bandyta suniveliuoti, paversti mechaniškai judančia detale beasmenėje visuomenės mašinoje.

— Beje, kiekvienai visuomenei būdingos kolektyvinės pastangos.

— Žinoma. Tačiau be asmeninės iniciatyvos ir energijos neįmanomas joks rezultatas. Slopindami individualybę, primygtinai reikalaudavome, kad kiekvienas komunistas būtų aktyvus ir kovingas visuomenininkas. Kas iš to išėjo? Išsiugdėme visą armiją paklusnių, bet pasyvių, neturinčių savo nuomonės žmonių. Dalis tokių komunistų, kaip, sakysim, mūsų organizacijos kranininkas Vytautas Lenčickas ar vairuotojas Antanas Vasiliūnas, pasikeitus padėčiai, lyg ir atsisako paklusnaus nuolankumo, nebenori mokėti nario mokesčio, lankyti partinių susirinkimų, lyg kažkam tyliai priekaištauja. Bet kodėl jie taip elgiasi, — jokių motyvų. Kas anais laikais drįso maištauti, vėlėsi į konfliktus su konservatyviąja aplinka, buvo laikomas nesugyvenamu išsišokėliu, keistuoliu teisybės ieškotoju, lyg ir nenormaliu žmogumi. Antai kelių ruožo darbuotoja Zita Pilkauskienė, turėjusi nemažą partinį stažą, dirbusi net pirminės partinės organizacijos sekretore, vaizdžiai rašė „Biržiečių žodyje", kaip dėl tokių charakterio bruožų ji buvusi nesuprasta ir priversta palikti partiją. O juk tokie žmonės, liaudiškai sakant, su savo galva ant pečių, dabar yra pačios partijos tikroji gyvastis.

— Iš tikrųjų buvo vertinamas ne žmogaus aktyvumas, iniciatyva, sumanumas, o stropumas ir paklusnumas. Prisimenu štai buvusį „Siūlo" linų audinių fabriko direktorių komunistą Vitą Černį. Tai buvo tikras sąstingio laikų šulas, prieš kurį darbininkas bijojo prasižioti. Tikra priešingybė tuometiniam pirminės partinės organizacijos sekretoriui Jonui Bružui. Pastarąjį, kilusį iš darbininkų, laikiau šaknimis įaugusį į fabriko dirvą, jis buvo tarsi darbininkų ir komunistų siela. Vienas išpuikęs, žiūri į žmogų iš aukšto, kitas — paprastas paprastutėlis. Ir vis dėlto komunistui Jonui Bružui teko palikti pamėgtą fabriką, brangų kolektyvą — partijos rajono komitetas neįstengė apginti doro, sąžiningo partijos nario. Jis išėjo į maisto pramonės kombinatą, dirba eiliniu šaltkalviu ir ten tapo darbininkų ir komunistų siela. Po kurio laiko teisybė triumfavo: už machinacijas teko atsisakyti direktoriaus kėdės Vitui Černiui.

— Taip, demokratinio centralizmo principas skleidė visuotinio paklusnumo sindromą, kaustė pačią partiją, teikė kardą į rankas visokio plauko karaliukams. Grupės valia buvo primetama milijonams, luošinamas sąžiningų partijos narių likimas. Atsidavę partijos idealams komunistai buvo verčiami vykdyti nemokšiškus, o kartais ir net nusikalstamus nurodymus. Tokio principo mūsų partija dabar atsikrato. Tuščios pastangos pagal vieną modelį suštampuoti visus partijos narius. Todėl negali nesidžiaugti, kad pertvarka suteikia galimybę būti tuo, kuo tu nori būti, atsikratyti baimės sindromo, kad liksi nesuprastas, atstumtas. Viešumas, siekimas sakyti tiesą tapo sąžiningų žmonių, komunistų ir nepartinių ginklu prieš visas negeroves.

— Klausydamasis Jūsų samprotavimų prisiminiau Antono Makarenkos pasakymą, kad realiausia asmenybės ugdymo forma yra žmogaus išlaikymas, toks išlaikymas, kad žmogus manytų, jog jis kolektyve yra savo noru, ir, antra, kad kolektyvas savanoriškai jį priimtų.

— Gerai pasakyta, bet kreivi stalininiai veidrodžiai deformavo ir šią tiesą. Mūsų buvimas organizacijose tapo grynu formalumu, nes asmeniškai nė vienas nesijautėme atsakingas nei už savo organizaciją, nei už jos priimtus sprendimus. Jeigu dar būtume turėję bent trupinėlį individualios atsakomybės, argi visus partinės organizacijos nutarimus būtume galėję vienbalsiai priimti ir jų nevykdyti?

— Kolektyvinis sprendimas be individualios moralinės atsakomybės virsta kolektyvine neatsakomybe, ar ne taip norėjai pasakyti, Algirdai?

— Taip. Vertinu komunistus, kurie turi savo nuomonę ir stengiasi ją apginti. Man rodos, šiuo atveju galime pasimokyti ir iš partijos veteranų. Savo partinėje organizacijoje turime Aleksandrą Vegį. Karo frontus praėjęs, dirbęs partinį darbą ir kūręs Tarybų valdžią, veteranas argumentuotai įrodinėja, kaip darbo žmogui buvę sunku anos Lietuvos laikais, kiek daug šviesos atnešusi mūsų kraštui lenininė politika, atvirai stoja už Lietuvą TSRS sudėtyje, už LKP — TSKP sudėtyje. Kai kas už tokią nuomonę jį smerkia.

— Ne, smerkti nedera. Jeigu norime save laikyti demokratinės visuomenės nariais, privalome išmokti gerbti net priešingą nuomonę. Kitas dalykas, sutinki su ja, ar nesutinki. Man atrodo, kad kai kuriems partijos veteranams sunku persiorientuoti. Naujas mąstymas negali iš karto ateiti. Tenka viską apsvarstyti, pasverti. Be to, kiekvieno žmogaus asmeninė patirtis vis kitokia. Ji ir lemia jo poziciją. Tiesa, yra žmonių, kurie tarsi užprogramuoti ir mato pasaulį tik baltos arba juodos spalvos. Visuomeninis daugiaspalviškumas, net jeigu jis ir neliečia jų asmeninių interesų, juos vargina ir erzina kaip iššūkis jų nusistovėjusiai, dogmatiškai pasaulio sampratai. Daugelį šių žmonių valdo mąstysena, kuriai būdingas nekritiškas požiūris į valdžią, partiją, o kita vertus — nepakantumas ir priešiškumas viskam, kas prieštarauja įprastai schemai. Toks jų požiūris, manyčiau, prisideda prie visiškai priešingos jaunesnių komunistų pozicijos formavimosi.

— Geriau, kai žmogus kalba ir elgiasi taip, kaip galvoja, negu viena kalba, kita daro. Mūsų gyvenime atsirado didžiulė praraja tarp žodžių ir darbų. Sakome, iki amžiaus pabaigos visus aprūpinsime butais. Kai susiruošiame statyti namą, mums, pasirodo, neskiriama statybinių medžiagų, nors eilėje buto laukia beveik šimtas žmonių. Dar blogiau buvo tada, kai daugybė žodžių buvo virtę tabu. Prisiveisė dviveidžių. Tas pats žmogus nelygu situacija vienur kalbėdavo ir elgdavosi vienaip, kitur visai priešingai. Dviveidžiai pavojingi sąžiningai visuomenei. Daugybė komunistų išmoko vienu metu gyventi tarsi ne vieną gyvenimą. Paprasčiausias pavyzdys: kol galioja planų sistema, kiekvienas vadovas priverstas slėpti tiesą, nes ją pasakęs kitąmet jau nebeturės iš ko didinti gamybos. Taip daugybė komunistų šiandien ir gyvena su melo sindromu. Kitas ir taip pagalvoja: jei galiu meluoti, tai ir kitas nedorybes galiu daryti.

— Atrodo, priartėjome prie amžinųjų vertybių, kurios komunistui labiausiai turėtų būti brangintinos — dora, sąžinė, tiesa, teisingumas. Šias vertybes kol kas dar gožia begalė apgaulės, baimės, negailestingumo, nepagarbos, prisitaikymo, pataikavimo, savanaudiškumo, veidmainystės ir kitų ydų, pro kurias į mūsų sielas graužiasi baisus susvetimėjimo kirminas. Prasidėjęs visuomenės atgimimas vėl priminė mums savigarbą ir orumą, meilę ir gailestingumą. Nauji laikai atkakliai ragina nusivalyti rūdis nuo savo sąžinės.

— Berods Michailas Gorbačiovas pirmasis po daugybės metų užsiminė apie partinę draugystę. Be atvangos didinę reiklumą komunistams,

mes visai buvome pamiršę, kad ir partijos nariai turi begales sunkumų, juos irgi ištinka negandos, kad ir jiems reikia žmogiškos šilumos, kaip ir visiems žmonėms. Kodėl eiliniai komunistai taip ėmė diskutuoti dėl partinio nario mokesčio dydžio? Man atrodo, labiausiai dėl šalto požiūrio į komunistą. Iš jo stengiamasi išlupti kiekvieną kapeiką, o kai žmogui bėda, — visi nuo jo nusigręžia. Atvirai prisipažinkime, mes mokėjome tik bausti. Net tada, kai partijos narys, vykdydamas tėvo ar motinos valią, palydėdavo juos į paskutinę kelionę su bažnyčios ritualu, iškart jį bausdavome.

— Priminei, Algirdai, skausmingą netolimą praeitį. Pamenu, mirė komunistės spaustuvės linotipininkės Elenos Jankevičienės tėvas. Pasakė neslėpdama: laidosiu su religinėmis apeigomis — taip prisakė mirštantis tėvas, taip nori visa giminė. Po laidotuvių kaip sekretorius turėjau tuojau šaukti partinį susirinkimą, svarstyti ir bausti nelaimingą moterį. Bet širdis neleido. Rizikavau. Laimei, niekas nesužinojo, viskas praėjo tylomis. Kaip dabar pasikeitė mūsų požiūris į bažnyčią! Net nebijoma, kad religingas žmogus ateitų į partiją. Tikinčių partijos narių, suprantama, buvo visais laikais, bet jie turėjo slapukauti.

— Vulgarusis ateizmas atgyveno savo dienas, kaip ir prievartinis politinis mokymas.

— Matyt, viena iš esminių pertvarkos problemų — socialinės pilietinės atsakomybės suvokimas.

— Prisiminiau mūsų organizacijos kompleksinės brigados brigadininką komunistą Joną Jukonį. Kai kam ordinai buvo segami ne pagal nuopelnus. Šis vyras Lenino ordiną gavo visai pelnytai. Kiek puikių iniciatyvų jis iškėlė ir įgyvendino! Kai iškilo pavojus, kad laiku nebaigs trečios vidurinės mokyklos, su komunistu Jonu Rakšnio brigada ėmė dirbti pamainomis, kad būtų geriau panaudoti turimi mechanizmai. Ne kiekvienas darbų vykdytojas jam prilygsta. Kitas geras brigadininkas Zenonas Keršinskas paliko kolektyvą, nusivylęs padalinių vadovų abejingumu.

Žmonės stengiasi nusikratyti abejingumo, nejautrumo, aplaidumo, neteisingumo — vadinasi, į gerąją pusę keičiasi jų socialinis aktyvumas. Tai jau gerai — daug kas ims naujai mąstyti. Iš aukščiau pradėta ir iš apačios paremta pertvarka įgyja prielaidų laimėti kovą prieš biurokratiją. Jeigu dabar komunistai neišnaudos pertvarkos duotų galimybių, palankesnės progos galim daugiau nesulaukti. To neturi pamiršti nė vienas komunistas, nesvarbu, kas jis būtų — ministras ar paprastas darbininkas.

— Dėkoju už pokalbį.

METAI BAIGĖSI, METAI PRASIDEDA

Nesenia įvykusiame Lietuvos KP XX neeiliniame suvažiavime, be kita ko, buvo įvertinta ir ūkinių organizacijų, partinių organų veikla siekiant Respublikos ekonominio savarankiškumo ir praktiškai jį įgyvendinant.

Naujųjų, 1990-ųjų metų išvakarėse žurnalo redakcija kreipėsi į Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorių, ekonomikos mokslų daktarą, profesorių KĘSTUTĮ GLAVECKĄ, prašydama atsakyti į klausimus, susijusius su senųjų ir naujųjų metų sandūroje sprendžiamomis ir spręstinomis svarbiausiomis ekonominėmis ir socialinėmis problemomis.

— Kaip Jūs vertinate praėjusių metų derlių?

— Kalbant apie derlių tiesiogine prasme — turiu galvoje grūdinių kultūrų derlių, — tai jis kaip niekada geras — beveik 33 cnt iš hektaro. Bulvių iš hektaro irgi prikasta daugiau negu pernai — 161 centneris, neblogi ir kiti žemdirbių veiklos rodikliai. Palyginti su 1988 metais, gyventojams parduota daugiau mėsos, pieno, konservų, žuvų ir jų produktų, konditerijos gaminių ir kt. Pačios didžiausios pagarbos verti mūsų žemdirbiai.

Tiesa, pramonė, palyginti su praėjusiais metais, dirbo kiek blogiau, padaugėjo įmonių, kurios nevykdė sutarčių įsipareigojimų. Priežastys įvairios. Tai ir sutrikęs tiekimas, ir įrengimų prastovos, ir darbo laiko nuostoliai, ir kt. Bet apskritai ir pramonė žengtelėjo į priekį: gamybos apimtis padidėjo 4,5 procento, 3,5 procento daugiau negu pernai pagaminta plačiai vartojamų prekių. Su krovinių pervežimais susidorojo automobilių transportas.

— O ar buvo liaudies ūkyje atsiliekančių šakų?

— Taip, buvo. Valstybinio statybos komiteto organizacijos, kurioms tenka beveik trečdalis visos Respublikos rangos darbų apimties, statybos darbų atliko už dešimtį milijonų rublių mažiau negu numatyta praėjusių metų sutartyse. Taip įvyko dėl statybinių medžiagų, kitų išteklių ir darbo jėgos stygiaus bei nepakankamai efektyvios gamybos. Kaip žinoma, nemažai statybininkų perėjo ir pereina dirbti į kooperatyvus, nes čia daugiau uždirba. Tai signalas, kad minėto komiteto organizacijose reikia sparčiau realizuoti naujas valdymo idėjas, geriau organizuoti darbą, tobulinti jo apmokėjimą ir gerinti žmonių gyvenimo sąlygas.

Kitos dvi stambiausios statybinės organizacijos — kooperatinis-valstybinis statybos susivienijimas ir „Lietuvos melioracijos" gamybinis susivienijimas — dirbo geriau, rangos darbų atliko daugiau negu 1988 metais.

Dėl nepakankamo visuomeninės gamybos efektyvumo 1989 m. sumažėjo mėsos gamyba. 1989 metais per 10 mėnesių mėsos, palyginti su tuo pačiu 1988 metų laikotarpiu, supirkome 12 tūkstančių tonų mažiau, o gyventojams pardavėme per 8 tūkstančius tonų daugiau. Taigi teko

atitinkamai sumažinti šios produkcijos tiekimą į sąjunginį fondą, nes ūkiai tikrai nepanaudojo visų galimybių gaminti daugiau mėsos, o kai kurie neišlaikė net anksčiau turėtų pozicijų. To, suprantama, negalima pateisinti, juoba kad gyventojai 1989 m. mėsos valstybei pardavė daugiau negu užpernai. Palyginti su ankstesniais metais, truputį sumažėjo ir pieno gamyba, nors apskritai jo pernai supirkta daugiau negu 1988 metais.

— Ar, peržengus baigiamųjų penkmečio metų slenkstį, nevertėtų bent glaustai aptarti, kaip vykdomas 1986—1990 metų ekonominio ir socialinio vystymo planas?

— Nors planas vykdomas neblogai, laikomasi visų jame nubrėžtų gairių, šio proceso eigos nenorėčiau plačiau komentuoti. Įmonių veiklą apibūdinantys kai kurie planiniai rodikliai (prie jų pirmiausiai skirtina gamybos apimtis vertine išraiška) tapo ekonominės ir socialinės pažangos stabdžiu. Norint įvertinti, kaip planai vykdomi, reikia atlikti nuodugnią analizę. Tarkime, kokios nors lengvosios pramonės įmonės gamybos apimtis pinigine išraiška sparčiai didėja. Tačiau tai anaiptol dar nereiškia, kad tuo pačiu metu daugiau gaminama batų, megztinių ar kojinių. Įgijusios teisę pačios nustatyti ir taikyti sutartines kainas, dalis įmonių, užuot gaminusios daugiau produkcijos natūra, kelia jos kainas ir taip kuria nuolat didėjančios gamybos regimybę. Tai viena iš svarbesnių priežasčių, dėl kurios per trejus pirmuosius šio penkmečio metus tik koks 30 procentų gyventojų piniginių pajamų prieaugio buvo realiai padengta prekėmis ir paslaugomis. Mat didėjo ne tiek gamyba natūra, kiek gyventojų piniginės pajamos. 1989 metais jos pranoko 1985 metų lygį beveik 37 procentais, o išlaidos — tik 34 procentais. Dėl to išaugo gyventojų piniginės santaupos, kurių didžiuma ne objektyviai būtinos, o priverstinės, suponuotos prekių ir paslaugų stygiaus.

— Dėl Jūsų ką tik paminėtų priežasčių mūsų pokalbio įžanga kai ką turbūt taip pat nustebino: praėjusių metų rezultatai tartum neblogi, plačiai vartojamų prekių gaminama vis daugiau, o parduotuvių lentynos kaip iššluotos...

— Tai ir yra didžiausias dabarties paradoksas. Vien per dešimt 1989 metų mėnesių visų prekių mažmeninė apyvarta padidėjo 12,5 procento. Tuo tarpu sintetinių skalbiklių realizuota maždaug trečdaliu, tualetinio muilo — 43 procentais, skalbiamojo muilo — 1,7 karto daugiau negu atitinkamu 1988 metų laikotarpiu. Taigi, iš vienos pusės, daugelio prekių gamyba ir pardavimas niekada taip sparčiai nedidėjo kaip dabar, iš kitos pusės, niekad nesame patyrę tokio deficito, kuris tapo visaapimantis.

— Žurnalo „Voprosy ekonomiki" redakcijos tyrimų duomenimis, paskelbtais per centrinę televiziją, kai kurių prekių deficitą „šešėlinės ekonomikos" veikėjai dirbtinai kuria. Verteivų ir sukčių išskaičiavimai nesudėtingi: tai, ką šiandien urmu supirksi už kapeikas, rytoj parduosi už rublius.

— Daug kam kyla įtarimas, kad spekuliantai dirbtiniu būdu kuria vadinamąją ažiotažinę paklausą ir iš to pelnosi. Kita vertus, tai skatina gyventojus kaupti ilgai vartojamas prekes, jie linkę pasiduoti vadinamajam pirkimo bumui. Savo ruožtu dėl to pastaruoju metu kiek sulėtėjo anksčiau nepaprastai sparčiai vykęs gyventojų piniginių santaupų, laikomų tiek taupomojo banko kasose, tiek namie, augimas. Žmonės stengiasi iš dalies atsikratyti santaupų ir dažnai perka tai, ko šiandien jiems nereikia, arba įsigyja tiek prekių, kiek nei jiems, nei jų šeimai nebūtina. Tai dar labiau didina paklausos atotrūkį nuo pasiūlos. Suprantu, kad tai tik priežasčių aiškinimas, nes jeigu yra paklausa, turi būti ir pasiūla.

Žodžiu, rinkos nestabilumas — tai viena iš opiųjų nūdienos problemų, kurios didina socialinę, neretai ir politinę įtampą. Priemonių, kurių būti-

na imtis šiai problemai spręsti, svarbą sunku perdėti. Pinigų emisija, kaip rodo TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijų medžiaga, 1989 metais sudarė maždaug pusantro karto didesnę sumą negu 1988 metais. O šiemet vėl bus išleista milijardai prekėmis nepadengtų pinigų.

Būtent tai mus ir paskatino parengti svarbiausių antiinfliacinių priemonių projektą, kurio realizavimui būtina sutelkti visų pastangas.

— Prašom bent glaustai apibūdinti antiinfliacinę programą.

— Pirmiausiai pažymėsiu, kad ši programa susideda iš dviejų blokų: 1) pirmučiausių ir neatidėliotinų konstitucinio ir ekonominio pobūdžio priemonių, įgyvendintinų šiais ir kitais metais, 2) vėlesnės ateities priemonių, kurių reikės imtis siekiant pertvarkyti Respublikos ekonomiką pagal rinkos dėsnius ir atsižvelgiant į prekinius piniginius santykius.

— Tokiu atveju apžvelkime tik vieną kitą artimiausios ateities priemonę.

— Jau kalbėjome, pavyzdžiui, apie statybos nesėkmes. Viena iš pačių skaudžiausių — vadinamosios ilgaamžės statybos. Jos daug prisideda prie infliacijos procesų spartinimo, nes, pirma, įšaldo lėšas (kapitalą), statybines medžiagas; antra, ilgai statomiems objektams reikia didesnių, negu numatyta sąmatose, darbo užmokesčio sąnaudų; trečia, tokiose statybose žmonėms išmokamas darbo užmokestis ilgai lieka nepadengtas preke (baigtuoju objektu). Tai, atrodytų, aksioma. Tačiau praktiniai žingsniai šia linkme gana nelengvi, nes liečia daugelio šakų interesus. Kita vertus, mes neretai statome ne pagal kišenę, pirmiausiai neatsižvelgdami į turimus išteklius. Todėl būtina ryžtingai atsisakyti neefektyvių statybų. O lėšas, medžiagas ir statybinių organizacijų pajėgumus reikėtų sukoncentruoti tose statybose, kurias įmanoma netrukus baigti, prioritetinėse socialinės paskirties statybose, pavyzdžiui, gyvenamųjų namų statyboje.

— Ar tai reiškia, kad kai kurių statybų pabaigtuvės perkeliamos į dvidešimt pirmąjį amžių?

— Anaiptol. Galbūt pavyks, sakysim, su kooperatyvais susitarti, kad jie toliau tęstų „įšaldytų" objektų statybą. Jei ne, kai kuriuos užkonservuotų statybų pastatus ir įrengimus valstybinėms ir kooperatinėms organizacijoms galima parduoti arba išnuomoti, blogiausiu atveju — nemokamai perduoti valstybinėms organizacijoms. Reikėtų pakeisti atskirų statomų įmonių profilį, kad jos gamintų pirmiausiai vartojamas prekes, statybines medžiagas. Aišku, kol kas gali tekti ir palaukti.

— Bet tai jau valstybinės nuosavybės pardavinėjimas?

— Ekonomistai šį procesą vadina privatizacija arba denacionalizacija. Tai nebaigtų statybų ir apskritai smulkių ir nerentabilių valstybinių objektų (įmonėlių, dirbtuvių, parduotuvių, viešbučių ir pan.) pardavimas piliečiams, jų grupėms, kooperatyvams, visuomeninėms organizacijoms. Privatizacijos procesas turi vykti taip, kad sudarytų vienodus šansus šeimininkauti visiems gerai dirbantiems, garantuotų žmogui rasti savo vietą naujoje ekonominių santykių sistemoje. Manyčiau, kad turime labai rimtai šitai apgalvoti. Būtina privatizacijos sąlyga — savi pinigai.

Iš kitų antiinfliacinių priemonių galėčiau paminėti steigtinas parduotuves prabangos ir prestižinėms prekėms realizuoti, iš to skaičiaus ir už užsienio valiutą, tiksliau nustatomą už komunalinius butus nuomos mokestį, atsižvelgiant į jų kokybę, griežtai reguliuojamą turistų srautą, kooperatyvų peratestavimą ir uždraudimą veiklos tų, kurie užsiiminėja legalia spekuliacija, pavyzdžiui, perpardavinėdami prekes, ir t. t. Visko čia neišvardysi.

— Mus, išauklėtus marksistinės politinės ekonomijos dvasia, kiek baugina antiinfliacinių priemonių teikiama galimybė iš valstybės įsigytame gamybiniame objekte naudoti samdomąją darbo jėgą ir pasisavinti jos sukurtą pridedamąją vertę. Tai tarsi atgaivina žmonių išnaudojimą. Kita

vertus, tai gali dar labiau išryškinti visuomenės susiskaldymą į pasiturinčiuosius ir gyvenančiuosius prie pat ar net žemiau skurdo ribos. Ar tai moralu?

— Dėl darbo žmogaus sukurtos pridedamosios vertės, tai dalis jos visada buvo pasisavinama. Taip darė ir daro biznierius, kooperatyvas, valstybė ir t. t. Esmė šiuo atveju — ne pats tos vertės pasisavinimo faktas, o kokia jos dalis tenka darbo žmogui. Manau, kad, pavyzdžiui, neblogai tvarkomoje privačioje dirbtuvėlėje darbo žmogui bus lengviau gyventi negu, tarkime, tame pačiame anksčiau nuskurdusiame ir nerentabiliame valstybiniame objekte.

Apskritai žemo gyvenimo lygio, liūdnai pagarsėjusios atlyginimo lygiavos nelaikyčiau socializmo etalonu. Lygybę galima suprasti tik kaip kiekvieno žmogaus teisę gauti vienodą atlyginimą už tą patį visuomenei atlikto darbo kiekį. Bet kūrybingas, gabesnis, labiau kvalifikuotas, sumanesnis šiuo atveju visada uždirbs daugiau už tokiomis savybėmis nepasižymintį bendradarbį, ilgainiui sukaups lėšų, už kurias galės įsigyti kokį nors turtą arba akcijų, imtis kito verslo ir pan. Ir lai imasi, tik tegul laikosi tarybinių įstatymų. Veiklius žmones būtina visokeriopai remti, negailestingai kovoti su tais, kurie vardan pralobimo nesiskaito su jokiomis priemonėmis, nevengia net organizuoto nusikalstamumo. Nepažabojus vertelgų ir spekuliantų, nė kalbos negali būti apie socialinį teisingumą.

— Jūs spaudos konferencijoje antiinfliacines priemones pavadinote bėgiais, vedančiais į Respublikos ekonominį savarankiškumą.

— Aš patikslinčiau, kad minėtos priemonės tai tarsi bėgiais vežami medikamentai, kuriais bus gydomos mūsų negaluojančios ekonomikos ligos. O užleistos jos gali numarinti visą ekonomikos reformą. Kam, pavyzdžiui, stengtis geriau dirbti ir daugiau uždirbti, jeigu už gautus pinigus nedaug ką galėsi nusipirkti? Štai kodėl šioje srityje būtini ne kokie nors kosmetiniai pagražinimai, o radikalios, pirmiausiai ekonominės priemonės, įgalinančios ginti piliečius nuo infliacijos ir jos sukeltų blogybių.

— Būtent tų priemonių labai stokojame. Vaizdžiai kalbant, antiinfliacinių priemonių paketas skrieja bėgiais į ekonominio savarankiškumo stotį, o pastaroji dar nebaigta įrengti.

— Ši alegorija, deja, atitinka tikrovę. TSRS Aukščiausioji Taryba labai pavėluotai patvirtino įstatymo projektą dėl Pabaltijo respublikų ekonominio savarankiškumo. Be to, jį ir tam tikru mastu apkarpė. Tai savo ruožtu labai apsunkina mūsų darbą. Kaip žinoma, labai svarbu gerai parengti ekonomikos funkcionavimo naujomis sąlygomis įstatymus, iš jų gausybės sutelkti dėmesį į prioritetinius, tokius kaip valstybinės ar kooperatinės įmonės, akcinės bendrovės, nuosavybės, mokesčių, finansų, kredito, pinigų sistemos, vietinės savivaldos įstatymus, nedelsiant juos parengti, nes jie jau šiemet turėtų veikti. Deja, įstatymai buvo rengiami tiksliai nežinant visų sąlygų, kuriomis jie galios. Tai, be abejo, atsiliepė jų kokybei. Tenka įvertinti, kaip žinoma, ir pereinamojo laikotarpio realias sąlygas. Negali nestebinti ir tam tikras sąjunginių organų nenuoseklumas. Pabaltijo respublikas iki minėto įstatymo priėmimo jie tarsi padalijo į dvi grupes, kurių ekonominio savarankiškumo sąlygos skirtingos: Estijai su sąjunginiu biudžetu numatyta atsiskaityti pagal vieną normatyvą, o Latvijai ir Lietuvai — pagal keletą ir kitokiu principu. Tokį „diferencijavimą" buvo sunku suprasti ir pateisinti. Įstatymas parengtas vieningas visoms trims respublikoms.

— Sunkumų, matyt, būta ir planuojant šių metų ekonominę bei socialinę raidą?

— Be abejo. Naujoviškai planuojant, deja, teko remtis 1989 metų sąlygomis ir metodais. Bet neužmirštos ir įstatymo dėl Respublikos ekono-

minio savarankiškumo nuostatos. Pirmiausiai pavyko pasiekti, kad sąjunginiai organai gerokai sumažintų skaičių užduočių, reglamentuojančių Respublikos ekonominį ir socialinį vystymą. Valstybinis užsakymas nustatomas Respublikai tik tai produkcijai, kuri turi būti tiekiama šalies poreikiams tenkinti ir tarprespublikiniams tiekimams. Nuo šių metų nė viena įmonė ar organizacija jau nebeturi šimtaprocentinio valstybinio užsakymo, išskyrus maisto prekes bei kai kuriuos itin deficitinius gaminius. Kaip realizuoti likusią produkciją, sprendžia pačios įmonės, remdamosi tiesioginėmis sutartimis.

— O kaip įgyvendinamas lozungas: „Visą valdžią Taryboms?" Ar šiemet jos bus savarankiškesnės?

— Taip, jos pagaliau galės pačios tvarkyti nemaža savo ekonomikos klausimų. Pavyzdžiui, miestų ir rajonų vykdomieji komitetai šiems metams iš viršaus gavo tik apimtis statybos montavimo darbų, kurie aprūpinami centralizuotai skirstomais išteklių limitais. O kaip juos naudoti ir ką statyti — gamybinius objektus ar gyvenamuosius namus, mokyklas ar poliklinikas bei ambulatorijas, — savarankiškai sprendžia pačios vietinės Tarybos. Jų kompetencijai taip pat perduotas mažmeninės prekių apyvartos bei mokamų paslaugų planavimas. Apskritai kol kas tai tik savivaldos pradžia, pirmieji jos žingsniai.

— Šie demokratiniai elementai yra sveikintini, nes padės atgaivinti tikro šeimininko jausmą. Bet, kita vertus, suteiktą teisę planuoti iš apačios galima ir piktam panaudoti: vengti didelių ir sunkių užduočių, žodžiu, lengvinti sau gyvenimą.

— Neabejoju, kad atsiras funkcionierių, kurie mėgins elgtis būtent taip. Bet neabejoju ir kitkuo: Tarybos, jų nuolatinės komisijos, apskritai visuomenė vis geriau kontroliuos vykdomųjų komitetų, jiems pavaldžių organizacijų veiklą. Šia prasme pamokančios yra Alytaus, Palangos ir kitų miestų bei rajonų vykdomųjų komitetų buvusių vadovų patirtos skaudžios pamokos. Pasak žmonių, apgaulės ir melo kojos trumpos, jomis pertvarkos ir viešumo sąlygomis toli nenueisi.

— Nerimą kelia ir tai, kad Respublikos ekonominį savarankiškumą daug kas savaime sieja su geresniu gyvenimu, negalvodami apie tai, kad vardan to gyvenimo teks dirbti daug geriau negu šiandien.

— Nederėtų manyti, kad ekonominio savarankiškumo sąlygomis gali atsirasti daug didesnės galimybės, tarkime, perskirstyti materialines gėrybes, žymiai daugiau produkcijos naudoti vietoje ir kur kas mažiau — išvežti svetur. Jeigu tokios galimybės ir bus, tai anaiptol ne tokios didelės, kokias dabar įsivaizduojame. Mat ūkiskaita yra ūkiskaita: norėdamas iš kito ko nors gauti, turi jam ir kai ką duoti. Rinka — tai ekvivalentiški mainai. Vadinasi, svarbiausia — daugiau ir geriau dirbti. Ekonominis savarankiškumas — ne panacėja, o galimybė didinti darbo našumą ir gamybos efektyvumą. To nepadarę, negalėsime siekti ekonominės, taigi ir socialinės pažangos.

— Gal trumpai apsistokime ties Lietuvos KP XX suvažiavimo aprobuotos ir artimiausiais metais įgyvendintinos partijos svarbiausių veiksmų programos uždaviniais ekonominės ir socialinės raidos srityje.

— Didžiausia vertybe skelbdama žmogų, LKP savo veiklos tikslu laiko jo materialinę ir dvasinę gerovę. Visų valstybės institutų veikla turi būti skiriama šiam tikslui. Ne žmogus tarnauja valstybei ar visuomeninei santvarkai, o jos — žmonėms. Tokia mūsų programinė nuostata. Iš jos išplaukia ir partijos socialinė ekonominė politika, kurios orientyras — piliečio politiniai ir ekonominiai interesai, socialiniai ir kultūriniai poreikiai. Kad tie interesai ir poreikiai būtų patenkinti būtinos tokios sąlygos: Lietuva pati turi reguliuoti žemės, jos gelmių, kitų gamtos turtų, taip pat Respublikos gyventojų darbu sukurto turto nuosavybės santykius; antra, reikia savarankiškos pinigų, finansų ir kredito sistemos;

trečia, būtinas rinkos mechanizmas, įgalinantis suderinti gamintojų ir vartotojų interesus.

— Dabar socialinių problemų tiek susikaupė, kad visų vienu kartu neišspręsi. Bet kai ką partija, matyt, jau dabar numato daryti, neatidėliodama opių problemų tolesnei ateičiai?

— Tokių priemonių yra, kaip sakoma, visas paketas. Viena jų grupė susijusi su tais gyventojais, kurie, pasak žmonių, sunkiai galą su galu suduria. Todėl stengsimės, kad darbo užmokestis ir pensijos nebūtų mažesnės už oficialų pragyvenimo minimumą. Kita vertus, algos, pensijos ir kitos pastovios išmokos turėtų būti didinamos atsižvelgiant į kylančias prekių ir paslaugų kainas. Kita priemonių grupė susijusi su materialine parama visoms šeimoms, kurios dėl įvairių priežasčių nebeturi pragyvenimo minimumo. Ikimokyklinio amžiaus vaikų turinčios motinos turi turėti teisę pasirinkti — leisti vaikus į ikimokyklines įstaigas ar auginti namie. Pastaruoju atveju išlaidos, skiriamos vaikams išlaikyti ikimokyklinėse įstaigose, atiteks šeimai. Motinoms, namuose auginančioms mokyklinio amžiaus vaikus, reikėtų mokėti motinos algą, garantuojant joms darbo stažą, taip pat sudarant galimybę dirbti ne visą darbo dieną (savaitę). Trečia priemonių grupė — visiems gyventojams garantuoti vienodus aprūpinimo butais principus, įvedant diferencijuotą (pagal buto dydį, kokybę, vietą ir pan.) nuomos mokesčių sistemą. Pirmutinis prioritetas — gyvenamųjų namų statyba. Čia pirmiausia išteklių klausimas. Reikia geriau spręsti ir remti individualių gyvenamųjų namų statybą, šioje srityje likviduoti statybinių medžiagų deficitą ir daryti tai ryžtingai. Mažiau kalbėti, daugiau veikti. Socialinio prioriteto objektu turi tapti ir gydymo įstaigų materialinė bei techninė bazė, švietimo sistema.

— O kokia bus artimiausių ekonominių priemonių sistema?

— Ją iš esmės jau peržvelgėme, kalbėdami apie antiinfliacines priemones. Tik pridursiu, kad svarbu prioritetiškai plėtoti svarbiausių vartojimo reikmenų gamybą ir paslaugų teikimą, skatinti ūkininkavimo formų liaudies ūkyje įvairovę, iš esmės pertvarkyti kainų sistemą. Valstybė turėtų riboti monopolinę kainodarą ir kainas tiek, kiek reikia įgyvendinti gyventojams duotoms socialinėms garantijoms. Manyčiau, kad vykstant liaudies ūkio demonopolizavimui, gamybininkams netrukus teks pajusti tolydžio didėjančią konkurenciją. Ją laimės tas, kas dirbs efektyviau, sukurs imlią mokslo ir mažiau išteklių reikalingą gamybą.

— Gal dar pridurkime — ekologiškai švaresnę gamybą. Juk gamtosaugos uždaviniai turbūt irgi tampa prioritetiniais?

— Taip, LKP pozicija aplinkos apsaugos atžvilgiu vienaprasmė — žmogus privalo harmonizuoti savo santykius su gamta. Siekiant šio tikslo, reikia ne tik stabilizuoti Respublikos ekologinę situaciją, bet ir ženkliai ją pagerinti. Šiems reikalams būtina telkti ir naudoti visų rūšių išteklius, sukurti ir įdiegti vientisą ekologinio monitoringo, gamtosaugos mokslinio tyrimo ir ekologinės ekspertizės sistemą, vietos valdžios organams pripažinti sprendimo teisės prioritetą gamtosaugos ir gamtonaudos klausimais. Savaime suprantama, kad negali būti užmirštas šios srities viešumas, visuomenės ekologinis švietimas. Įgyvendinant čia minėtas ir kitas priemones reikia siekti, kad iki sanitarinių normų būtų sumažinta atmosferos tarša, sustabdyti veiksmai, kuriais neišvalytas vanduo patenka į vandens telkinius. Būtina efektyviau reguliuoti žemės erozijos bei jos cheminio teršimo procesus, pagaliau išspręsti problemą, kaip rinkti, perdirbti ir naudoti nuodingąsias atliekas. Reikia kalbėti ir apie ekologiškai švarios žemės ūkio produkcijos gamybą, skatinimą, nustatant diferencijuotą kainų sistemą.

— Be abejo, telkdamos Lietuvos žmones čia iškeltiems artimiausios ateities uždaviniams spręsti, partinės organizacijos turės daug padirbėti. Bet kai kurios iš jų, deja, pasimetusios, teigia, kad ūkiniai klausimai – ne jų reikalas. Ką tokiems komunistams patartumėte?

— Ogi nenuleisti rankų, rasti savo vietą atgimstančios Lietuvos įmonėse, organizacijose, ūkiuose. Taip, partija dabar nebeturi kištis į operatyvią gamybinę veiklą. Tačiau kasdien susiduriame su vadinamosiomis strateginėmis, didelę politinę reikšmę turinčiomis ekonominėmis ir socialinėmis problemomis, kurias tegalima išspręsti visų ekonomistų bendrų pastangų dėka. Tai minėtosios antiinfliacinės priemonės, perspektyviniai plačiai vartojamų prekių gamybos uždaviniai, butų statybos programa ir apskritai socialinė pagalba gyventojams, kainų politika, socialinio teisingumo įgyvendinimas ir kiti klausimai (aš juos glaustai pavadinčiau žmogaus vietos ekonomikoje ir socialinėje sferoje klausimais), kuriais partinės organizacijos visada turi rūpintis. Tik reikia tai daryti ne pirštu baksnojant į skaudamas vietas, komanduojant ir įsakinėjant, o kuriant tokios veiklos strategiją, kontroliuojant, kaip jos laikomasi. Na, o taktikos klausimai, praktinis ekonominių ir socialinių veiksmų programos įgyvendinimas — vietinių Tarybų, įmonių, ūkių ir organizacijų rūpestis. Nuo jo komunistai irgi neturėtų nusigręžti, o priešingai — daryti ūkinei veiklai partinę įtaką, dalyvaudami Tarybų ir ūkinių organizacijų veikloje. Palinkėsiu jiems gerai suvokti, kad kiekvienu darbu, dideliu ar mažu, galiausiai siekiama galutinio Partijos veiklos tikslo — žmogaus gerovės.

— Dėkojame už pokalbį.

VERSLAI PAGALBINIAI, PELNAS — PAGRINDINIS

MICHAILAS BRENERIS,
ALGIRDAS KARALEVIČIUS

*** STICHIŠKA VERSLŲ PLĖTOTĖ * NELENGVOS ŽALIAVŲ PAIEŠKOS * BIŽUTERIJA KELIAUJA PO PLAČIĄJĄ ŠALĮ * * PERDIRBTI SAVO PRODUKCIJĄ IR ŽALIAVAS * LAISVAI SAMDOMI AR KOLŪKIEČIAI?**

Pagalbiniai pramonės verslai kaime — palyginti naujas reiškinys. Jų atsiradimą žmonės įvairiai vertina. Vieni sako, kad tai žemės ūkio ir pramonės integracija, atsiradusi dėl objektyvaus būtinumo ir skatinanti tiek kiekybinį, tiek kokybinį gamybinių jėgų augimą. Kiti tiesiai ir atvirai žeria, kad šie žemdirbių amatai — tai bėdos reikalas. Argumentai — ūkiai dėl nuolat brangstančių kaimui tiekiamų pramonės gaminių ir pa-

M. Breneris — Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto vyr. mokslinis bendradarbis.
A. Karalevičius — žurnalistas.

slaugų bei žemų realizuojamos žemės ūkio produkcijos kainų prarado galimybę verstis iš pelno, gaunamo už šią produkciją. Tad kas jiems beliko — ir prasimanė įvairius pramoninius verslus, kad galėtų nors šitaip prisidurti lėšų žemės ūkio gamybos plėtotei, žemdirbių socialinėms reikmėms tenkinti. Beje, šie verslai Lietuvoje buvo įteisinti tik 1983-aisiais, o iki tol už tokią veiklą ne vienam drąsesniam ūkio vadovui iš aukščiau ne tik pylos kliuvo. Tačiau ilgainiui įsitikinta, kad tai pelningas ir gana nesunkiai tvarkomas dalykas. Todėl nenuostabu, kad ši pagalbinė gamyba kaime gana sparčiai paplito. Dabar Lietuvoje nerasi rajono, kuriame nebūtų nors keleto ūkių, kurie pelnosi iš pramoninių verslų.

Kolūkių ir tarybinių ūkių pagalbinė pramoninė gamyba plėtojama trimis pagrindinėmis kryptimis: žemės ūkio produkcijos perdirbimas, savo žaliavų ir pramonės įmonių atliekų panaudojimas, na ir gamyba, grindžiama ūkių ir pramonės įmonių kooperatiniais ryšiais.

Žemės ūkio produkcijos perdirbimas, rodos, visų perspektyviausias papildomų pajamų kaupimo būdas, iki šiol ūkiuose vis dar reikiamai nepaplinta. Palyginti nedaug ūkių kepa valstiečių arba kaimišką duoną, konditerijos gaminius, perdirba vaisius ir daržoves, gamina rūkytus mėsos produktus ir kt. 1988-aisiais pelnas už šiuos gaminius tesudarė apie 6 procentus. Kiek plačiau ūkiuose plinta vilnos, kailių ir odų perdirbimo verslai. Jie ūkiams per metus duoda apie 11 milijonų rublių pelno. Tačiau tai irgi tik maža dalis to, kas gaunama iš verslų.

Kur kas daugiau Respublikos ūkių pagalbinę gamybą plėtoja naudodami vietines žaliavas (medieną, granitą, smėlį, vyteles ir t. t.), taip pat pramonės įmonių atliekas. Ir gaminių asortimentas čia gana platus: pinti baldai, vazos, šviestuvai, įvairūs galanterijos gaminiai, polietileno maišai, įvairūs lengvosios pramonės gaminiai ir t. t.

Labai svarbi pagalbinių verslų plėtojimo kryptis — ūkių kooperavimasis su pramonės įmonėmis ir organizacijomis. Ūkiams ši kooperacija naudinga tuo, kad pramonės įmonės jiems ne tik žaliavas tiekia, bet ir aprūpina juos įrengimais. Pramoninė gamyba labiausiai paplitusi arti didžiųjų miestų esančiuose ūkiuose. Net pagalbinių verslų cechais šios gamybos nepavadinsi. Juk juose dažniausiai gaminami įvairūs pusfabrikačiai, detalės, mazgai, tara ir kiti gaminiai, kurie siunčiami įmonėms panaudoti jų gamybos cikle. Žodžiu, nėra problemų nei apsirūpinti žaliavomis, nei realizuoti gaminius. To nepasakysi apie tuos, kurie verčiasi kitais čia minėtais verslais.

Bene plačiausiai tokia kooperuota su įmonėmis pramonine veikla verčiasi Vilniaus rajono kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Net 23 šio rajono ūkiai, kooperuodamiesi su sostinės pramonės įmonėmis, pernai pagamino produkcijos už 14,6 milijono rublių ir gavo apie 6 milijonus rublių pelno. O iš visų verslų šio rajono ūkiai pelnė apie 8 milijonus rublių.

Lankydamiesi Vilniaus rajono Nemėžio kolūkyje, įsitikinome plačiomis kooperacijos su įmonėmis galimybėmis. Šis ūkis kooperuojasi su „Vilmos" gamybiniu susivienijimu gaminti kai kurias magnetofonams reikalingas detales, pagal Radijo komponentų gamyklos užsakymą gamina įvairius plastikinius korpusus, dar viename ceche siuvami kepurių pusfabrikačiai J. Vito kailių gamybinio susivienijimo įmonėms. Taigi vienas ūkis bendrauja net su trimis pramonės gigantais. O iš to nauda abipusė. Įmonėms nereikia kasdien iš kaimų vežioti žmones, ūkiui — rūpintis žaliavomis, o svarbiausia — pagalbinių verslų cechuose dirbančius žmones galima pasitelkti derliaus nuėmimo karštymečiu.

Vis dėlto lemiamas veiksnys, pasak kolūkio pirmininko pavaduotojo, atsakingo už padėtį pagalbinių verslų cechuose, Michailo Andrejevskio, yra gaunamas pelnas. Per pastaruosius trejus metus jis padidėjo bemaž trigubai ir beveik susilygino su pelnu, gautu už pagrindinę žemės ūkio

produkciją. Taigi milijonas rublių, šiaip ar taip, pašaliais nesimėto. Vien tik pernai iš šių pajamų ūkis pasistatė 13 sodybų, talpų grūdų sandėlį, daržinę, garažus technikai laikyti, stato erdvią karvidę. Svarią paramą pajuto ir ūkio veteranai pensininkai, mat nuo 1989 metų sausio mėnesio minimali pensija kolūkiečiams buvo padidinta iki 80 rublių. Tam tikslui per metus ūkis skyrė per šimtą tūkstančių rublių. O kur dar kolūkiečių materialinis skatinimas! Žodžiu, už pagalbinių verslų produkciją gautas pelnas čia tapo svaria paspirtimi tiek pagrindinei ūkio gamybai plėtoti, tiek socialiniams žemdirbių poreikiams tenkinti.

Dar sparčiau pagalbinius verslus plėtoja šio rajono Medininkų kolūkis. Antai 1986-aisiais pelnas už realizuotą pramonės produkciją sudarė 106 tūkst. rublių, o pernai jau milijoną ir susilygino su pelnu, gautu už žemės ūkio produkciją. O ateityje numatyta dar labiau plėtoti šiuos pelningus verslus.

Medininkų kolūkis nemažą dalį pelno gauna kooperuodamasis su Lietuvos gamybiniu susivienijimu „Sigma", o kitą — su gamybiniu susivienijimu „Dovana". Žodžiu, ūkyje veikia du siaurai specializuoti cechai: mezgimo ir taros. Pirmajam vadovauja prityręs specialistas Antanas Budraitis, o antrajam — Stanislavas Stankevičius. Beje, šie du padaliniai yra savarankiški, t. y. dirba visiškos ūkiskaitos sąlygomis.

Čia pagalbinėje gamyboje pluša beveik 200 nuolatinių darbininkų ir 240 namudininkų.

— Be verslų mūsų ūkis per tuos kelerius metus, kai aš jam vadovauju, iš atsilikimo nebūtų išbridęs, — teigia kolūkio pirmininkas Justinas Balvočius. — Kad dabar ūkio grynosios pajamos iš pagrindinės gamybos viršija milijoną, kad ženkliai padidėjo primilžiai iš karvės, javų derlingumas, esame dėkingi ne vien žemdirbiams. Čia egzistuoja glaudus ryšys su pagalbiniais verslais. Verslai mums davė pinigų, tada galėjome deramai pasirūpinti socialine sfera, taip pat sustiprinti ir pagrindinės žemės ūkio gamybos bazę. Argi nieko nereiškia tai, kad žmonės, ypač jauni, nebėga ieškoti darbo į Vilnių, o pasilieka ūkyje? Man rodos, tai yra svarbiausias svertas, skatinantis visokeriopai plėtoti pagalbinius verslus.

O bėdų apsirūpinant žaliavomis ir realizuojant mezgimo cecho bei namudininkų pagamintą produkciją Medininkų kolūkis vis dėlto turi nemažai. Labai nelengva rasti žaliavų. Pasak Antano Budraičio, siūlų ieškoma važinėjant po visą šalį, kol randama. Todėl ir savuosius mezginius patys vežioja po plačiąją šalį.

— Respublikinis susivienijimas „Dovana" Lietuvoje tik apie penktąją dalį savo gaminių teįstengia realizuoti, — sako A. Budraitis, — tad kur čia jis rūpinsis ūkiais. Nesuprantamas 1989 m. rugpjūčio 17 d. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimas, uždraudžiantis plataus vartojimo prekes išvežti už Respublikos ribų. Žaliavomis mūsų niekas neaprūpina, Lietuvoje rinkos gaminiams nėra, tai ko vertas toks draudimas?

Tačiau, mūsų manymu, šiame nutarime yra labai svarbus punktas, nurodantis Žemės ūkio ministerijai, rajonų vykdomiesiems komitetams imtis priemonių, kad ūkių pagalbinių verslų padaliniuose būtų gaminama ir realizuojama tik Respublikos ūkiams bei gyventojams reikalinga produkcija. Tačiau oponentas šiam teiginiui tuoj pat paprieštaraus: o kur buvo Ministrų Taryba tuomet, kai šie verslai tik ėmė plisti? Juk, pripažinkime, jie plėtojasi stichiškai, niekam nekoordinuojant, ką ūkiai galėtų gaminti, iš kur jiems imti žaliavų, kur realizuoti tai, ką jie pagamina. Tad dabar ir turime šio nevaldomo proceso vaisius — ūkiai gamina kas kam pelningiau, visiškai nepaisydami Respublikos gyventojų interesų ir išveža, parsigabendami storai prikimštas pinigines. Žinoma, ūkiai, atsidūrę sunkioje finansinėje būklėje, kai iš pajamų, gautų už pagrindinę produkciją, dėl kainų neekvivalentiškumo neišgali finansuoti iš-

plėstinės reprodukcijos, pramoninių verslų griebėsi kaip gelbėjimosi šiaudo.

Likviduotame Agropramoniniame komitete egzistavo pagalbinių įmonių, verslų ir paslaugų gyventojams planavimo poskyris. Aišku viena, kad trys šio poskyrio specialistai neatliko jiems numatytų funkcijų. Jie vos spėdavo fiksuoti faktus, t. y. kokiame ūkyje imtasi pagalbinių verslų, ką ten gamina, kur veža parduoti ir t. t. Apie planavimą arba planingą šių verslų plėtotę, matyt, nė sapnuote nesapnuota, juoba kad dabar matome, ką šiuose ūkių pagalbinių verslų cechuose žemdirbiai gamina, iš kur žaliavas susižvejoja, kur savo gaminius gabena.

Antai Panevėžio rajono Raguvos kolūkis jau keletą metų verčiasi plastiko dirbinių gamyba, iš kurios kasmet gauna bemaž milijoną rublių pelno. O gaminius tiekia Dnepropetrovsko, Smolensko, Čeliabinsko, Tulos prekybos bazėms. Plati ir kitų rajonų ūkių plastiko dirbinių geografija.

Tenka tik stebėtis, kaip su savo pasiūtomis darbinėmis pirštinėmis Irkutską pasiekia Plungės rajono Didvyčių kolūkis, su plastiko dirbiniais Uzbekiją ir Kazachiją — Rokiškio rajono Liudo Giros kolūkis, su bižuterija ir kitais plastiko dirbiniais — plačiai po RTFSR keliauja Kupiškio ir kai kurių kitų rajonų ūkiai. Tai tik keletas ryškesnių pavyzdžių, tačiau už Respublikos ribų pagalbinių verslų cechuose pagamintą produkciją veža bemaž kiekvieno rajono ūkiai — vieni arčiau, kiti toliau, bet veža. Ir, matyt, dar ilgai veš.

Beje, esama ir patrauklesnių, kitokio pobūdžio pavyzdžių, kai ūkiai verčiasi, sakykime, kaimiškos duonos kepimu, kitų maisto produktų gaminimu, siuva kaimo žmonėms darbo drabužius ir visa šitai realizuoja čia pat, Lietuvoje.

Tame pačiame Plungės rajone, kur dauguma ūkių savo pramonės gaminius gabena bala žino kur, Alsėdžių kolūkis už skanią kaimišką duoną, žinoma, parduotą čia pat Plungėje (75 tonas), gavo kelias dešimtis tūkstančių rublių pelno. Mes nesiūlome kiekvienam ūkiui kepti duoną, tačiau alsėdiečių verslas turi gana nedaug sekėjų. Respublikoje duonos kepimu verčiasi tik apie dvidešimt ūkių. Retas kuris ūkis linkęs perdirbti tą produkciją, kurią išaugina ar gauna. Šitam, be abejo, gerokai kliudo vis didėjantys valstybiniai užsakymai, kuriuos įvykdžius ūkiams nelieka produkcijos, kaip sakoma, laisvam manevrui. Ne paslaptis, kad ne visi ūkiai ir įvykdo valstybines užduotis. Tad ir labai norėdami žemdirbiai negali perdirbti to, ką jie užaugina.

Labai aktuali pagalbinių verslų problema yra jų gautas pelnas. Finansininkai ir kiti kontrolieriai dažnai reikalauja, kad ūkių pagalbinių verslų cechų rentabilumas būtų toks, koks yra šią produkciją gaminančių pramonės įmonių, tai yra mažesnis. Tai, aišku, juokingas reikalavimas, juoba kad ūkių cechuose pagamintos produkcijos savikaina yra kur kas mažesnė. Šitai paaiškinama tuo, kad čia nėra išpūsto valdymo ir aptarnavimo personalo, maži amortizaciniai atskaitymai dėl nebrangių įrengimų, be to, cechai įkurdinami senose pritaikytose darbui patalpose. O svarbiausia, kad ūkiai patys reguliuoja šių cechų žmonių darbo užmokestį, kad jis neviršytų pagrindinėje žemės ūkio gamyboje dirbančių žmonių uždarbio. Priešingu atveju niekas nenorėtų dirbti laukuose ir fermose, o veržtųsi į pagalbinę gamybą. Deja, šitaip yra toli gražu ne visur, nes Respublikoje vis dar nėra vieningo įstatymo, reguliuojančio ūkių pagalbinių cechų veiklą. Todėl ko tik juose nerasi. Antai minėtajame Vilniaus rajono Nemėžio kolūkyje pagalbinių verslų cechuose plušantys žmonės kėlė klausimą, kodėl jie nepriimami į kolūkį, o įforminti tik kaip laisvai samdomieji. Tokia padėtimi žmonės nepatenkinti, nes,

be tiesioginio darbo, jiems tenka dirbti ūkio laukuose, sode. Daugelis iš jų norėtų turėti sodybinius sklypus, ganyklas gyvuliams, o dabar net kolektyvinių sodų nariais jų niekas nenori priimti. Padėtis tikrai nenormali ir ją reikia neatidėliojant taisyti.

O to paties rajono Medininkų kolūkyje visi pagalbiniuose versluose dirbantys žmonės yra kolūkiečiai. Tie, kurie išgali, laiko gyvulius, turi sodybinius sklypus. Visi naudojasi kolūkiečių teisėmis. Tad yra apie ką rajono vadovams pamąstyti.

Ir tai nėra vieninteliai kontrastai. Daug skirtumų yra atlyginant cechų darbininkams už darbą, juos premijuojant ir t. t. Tad ar nederėtų Respublikos mastu pagaliau imtis reguliuoti šių verslų visapusišką veiklą?

Rodos, čia perspektyviausia būtų plėtoti ūkių kooperaciją su pramonės įmonėmis. Tačiau regime, kad pramonininkai nenorom plėtoja šiuos ryšius. Priežasčių daug — vadovų inertiškumas, nenoras užsikrauti papildomus rūpesčius, jų nesugebėjimas įžvelgti šios partnerystės naudą, pagaliau žinybiškumas ir kt. Tuo tarpu, sakykime, lengvosios pramonės įmonės, sudariusios kooperacijos sutartis su ūkiais ir perdavusios jiems darbo drabužių ir kitos paprastesnės produkcijos gamybą, galėtų atpalaiduoti rankas sudėtingesniems ir madingesniems drabužiams siūti. Todėl, manome, pribrendo būtinumas planine tvarka organizuoti kaime pramonės verslus, kurie nereikalauja daug ir deficitinių žaliavų bei sudėtingos gamybos technologijos, įgalina maksimaliai panaudoti sezoninį darbo rankų perteklių.

Kaip matome, problemų plėtojant pagalbinius verslus kaime esama nemažai. Jų negalima atidėlioti. Pirmiausia svarbu, kad ekonomistai kompleksiškai išanalizuotų visas šių verslų egzistavimo ypatybes ir drauge su sociologais, demografais, teisininkais parengtų praktines rekomendacijas, kurios padėtų išvengti klaidų ateityje. Matyt, pagrįsti ir žemdirbių siūlymai Žemės ūkio ministerijoje įsteigti skyrių, kuris rūpintųsi pagalbinių verslų aprūpinimo žaliavomis ir produkcijos realizavimo klausimais.

TECHNINIS PASAULĖVAIZDIS IR DVASINĖ KULTŪRA

MARKAS ŠUBAS

XX amžius pasižymi esmingu ir vis didėjančiu technikos mokslų poveikiu dvasiniam žmonijos gyvenimui. Materialinis šio poveikio pagrindas — pažangi, visapusiškai visuomenės ir individo gyvenimą apimanti technika. Televizija, elektroninės sistemos informacijai gauti, apdoroti, saugoti ir perduoti (ypač personaliniai kompiuteriai), holografiniai įrenginiai, kosminė technika ir technologija ir t. t. iš pagrindų keičia materialinę dvasinės kultūros bazę. Susikuria nauji kultūros stereotipai, keičiasi per šimtmečius susiformavę kultūros vertybių skleidimo būdai, peržiūrimi knygų spausdinimo ir bibliotekų darbo principai, atsiranda naujų meno rūšių. Ypač kinta mokslinių tyrimų formos ir principai, mokymo ir mokymosi būdai. Pagaliau formuojasi, ir tai, matyt, svarbiausia, naujas mąstymo būdas, atitinkąs mūsų epochą — kokybinių revoliucinių visuomenės ir jos techninės bazės, taip pat žmogaus aplinkos pertvarkymų epochą.

Jau trečiame praėjusio amžiaus ketvirtyje F. Engelsas rašė, jog kiekviena epocha skiriasi nuo kitos, be kita ko, taip pat mąstymo **būdu**, o mąstymas yra aukščiau **visos** iš praėjusių epochų paveldėtos dvasinės kultūros, kuri smarkiai veikia ne tik mokslinį teorinį, bet ir kasdienį žmonių mąstymą. „Kiekvienos epochos teorinis mąstymas, — aiškino jis, — vadinasi, ir mūsų epochos, — tai istorinis produktas, kuris skirtingais laikais yra visiškai skirtingų formų ir labai skirtingo turinio. Vadinasi, mokslas apie mąstymą kaip ir kiekvienas kitas mokslas yra istoriškas, tai mokslas apie istorinę žmogaus mąstymo raidą. O tai turi didelę reikšmę ir **praktiniam** (paryškinta mano. — **M. Š.**) mąstymo taikymui empirinėse srityse".[1]

Epochos mąstymo būdas — tai loginių paradigmų sistema, kurioje viena iš paradigmų užima dominuojančią padėtį, tai yra iškeliama į pirmą vietą visuomeninėje istorinėje žmonių praktikoje. XIX—XX amžių sandūroje tokia paradigma buvo revoliucinio neigimo sąvoka („pasaulį seną išardysim. . ."). Dabar, antrojoje XX a. pusėje, ypač jo pabaigoje, pirmąją vietą užima revoliucinio atsinaujinimo kategorija, o tiksliau — vyksta revoliucinis, sudėtingos struktūros ir itin įvairių pasireiškimo formų bei rūšių pereinamasis laikotarpis. Visuotinis revoliucinis pereinamasis laikotarpis — tai ir esminė pertvarka, ir seno reformavimas, laipsniškas evoliucinis seno keitimas nauju. Ši idėja turi daug atramos taškų dabartiniuose netradiciniuose moksluose (sistemotechnikoje, automatinio reguliavimo teorijoje, ergonomikoje ir t. t.). Kompiuterizuojant materialinius mūsų gyvenimo pagrindus, paveikiama visa šių laikų visuomeninė sąmonė. Socialinė šios idėjos išreiškimo forma yra ir mūsų šalyje vykstanti ekonominio, visuomeninio politinio ir dvasinio gyvenimo pertvarka.

---

[1] Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 20, с. 366—367.

M. Šubas — filosofijos mokslų daktaras, profesorius, LTSR MA Filosofijos, sociologijos **ir teisės instituto vadovaujantysis mokslinis bendradarbis**

Pagrindinės technikos mokslų idėjos daro poveikį dvasinei mūsų epochos kultūrai ir netiesiogiai — per mokslinį pasaulėvaizdį, ir tiesiogiai — per techninį pasaulėvaizdį. Pastarasis, sparčiai augant ir plečiantis technikos mokslų žinioms, integruojasi į dvasinę epochos kultūrą, tampa bendrosios kultūros fenomenu, tai yra reiškiniu, kuris būdingas **visai** mūsų epochos žmonių kultūrai, o ne vien paskirai socialinei ekonominei formacijai ar klasei. Tai rodo, kad bendražmogiškosios vertybės įgyja vis didesnį pranašumą palyginti su socialinėmis klasinėmis. Techninio pasaulėvaizdžio (TPV) bendroji kultūrinė reikšmė yra ta, jog jis dvasiškai išreiškia, kiek žmonių veiklos turinys ir būdai atitinka jų tikrąją socialinę istorinę prigimtį.

Šio pasaulėvaizdžio ypatumas yra tas, kad jis funkcionuoja dviem lygmenimis — mokslinės sąmonės (visos inžinierių bendrijos sąmonės) ir kasdienės sąmonės lygmeniu. Kad toliau svarstydami nepainiotume šių dviejų lygmenų, pirmąjį pavadinkime moksliniu technosferos vaizdu, o antrąjį — techniniu pasaulio modeliu.

Kadangi TPV pirmiausia formuojasi inžinierių bendrijos sąmonėje, būtina bent trumpai paaiškinti jo atsiradimo priežastį. Ši priežastis — būtinumas kompensuoti žalą, kuri daroma vientisą technosferą suskaldant į fragmentus ir juos tiriant izoliuotai, tai yra technikos mokslus diferencijuojant. Štai kodėl reikia sukurti vientisą, kitaip sakant, mokslinį technosferos vaizdą. O tai iš esmės lemia ne filosofinis ar psichologinis poreikis suprasti (suvokti) visą technosferą, bet objektyvus **pačios** technikos pažangos metodologinis poreikis moksliškai pažinti (ir paaiškinti) visą daugiakokybę technosferą, nes be to neįmanoma jos toliau plėtoti ir pertvarkyti. Mokslinio technosferos vaizdo formavimas ir plėtojimas šiandien yra būtina sąlyga naujoms ir sudėtingesnėms technikos sistemoms kurti, o ypač jų raidai prognozuoti. Juk pati technikos prognozavimo teorija gali susiklostyti tik remdamasi **bendraisiais** visos technosferos vaizdiniais. Šie bendrieji vaizdiniai ir yra ne kas kita kaip mokslinis technosferos vaizdas.

Jei inžinierių mąstymas apsiriboja vien moksliniu technosferos vaizdu, jiems gali atrodyti, jog projektuoti ir numatyti įmanoma tiesiog viską: miestus, kosmines stotis, dirbtinius žmogaus organus, švietimą, mokslą, kultūrą, politiką. Mokslinį technosferos vaizdą jie suvokia vien kaip globalinį inžinerinį projektinį pasaulėvaizdį. Jei laikomasi tokio požiūrio, atrodo, kad galima perprojektuoti net gamtą remiantis jos pačios dėsniais. Sukuriamas naujas gamtos vaizdinys, daug kuo neįprastas ir nepaprastas. Tai jau ne žmonijos veiklos objektas, bet greičiau gyvas organizmas. Pati žmonių veikla tada traktuojama kaip gamtos evoliucija, jos persitvarkymas, perėjimas į kitą būseną. Gamta esą akumuliuojanti žmonių pastangas ir aktyvumą.

Toks pragmatinis požiūris į gamtą ir seniau, ir dabar sukelia neigiamas, net neįmanomas numatyti pasekmes, už kurias žmonijai tenka brangiai mokėti. Juk gyvenimas rodo, jog dauguma žmonių veiklos aktų nėra autonomiški, jie susiję ir tarpusavyje, ir su įvairiais kultūros posistemiais, turinčiais ne tik vertingų, bet ir nenaudingų savybių, o pastarųjų neįmanoma numatyti projektuose.

Technosferos vaizdas (inžinerinis projektinis pasaulėvaizdis), kaip ir kiekvienas atskiros mokslo šakos pasaulėvaizdis, mums pateikia tik apytikrį realybės ryšių ir santykių atspindį, — jis yra tik santykiškai teisingas. O inžinierių bendrija šį vaizdinį suvokia kaip adekvačiai atspindintį jų tiriamą technosferą, kuri esą apima ir dalį gamtos, įjungtos į mūsų gamybinę veiklą.

Sąvokos „mokslinis technosferos vaizdas" prasmė nėra viena, kartais ji suvokiama neteisingai — vien kaip apibendrintų technikos mokslų ir filosofijos žinių integravimas. Kad ir kokia didelė būtų mokslo ir filosofijos reikšmė, tai nėra vieninteliai mokslinės technosferos vaizdą kuriantys dalykai. Šį vaizdą netiesiogiai papildo ir kai kurios ateistinės (arba religinės), meninės ir socialinės idėjos, nes kiekvienas lokalinis pasaulėvaizdis yra savos epochos dvasinis kūrinys, veikiamas jos kultūros.

Skirtingai nuo visų kitų lokalinių pasaulėvaizdžių TPV klostosi ir kasdienės sąmonės lygmenyje. Čia jis yra techninis pasaulio modelis, atspindintis tikrovę tiek, kiek su ja žmogus susiduria tiesiogiai, empiriškai savo praktinėje veikloje, kasdieniame darbe ir kiek ji įsiskverbia į kasdienę individo sąmonę, — ypač išsivysčiusiose industrinėse šalyse, kur itin plačiai automatizuojama ir kompiuterizuojama gamyba, buitinių paslaugų sfera, informacijos tarnyba ir kt.

Buitinei, kasdienei sąmonei būdinga tai, kad visose epochose ji pasirinkdavo sau vieną kurį dažniausią techninį įrenginį kaip realiai apčiuopiamą Visatos pavyzdį. Kitados tai buvo garo mašina, vėliau mechaninis laikrodis. Dabar kasdienė sąmonė tokiu pavyzdžiu yra pasirinkusi elektroninę skaičiavimo mašiną (kompiuterį). Susiformavo apibendrintas ir idealus kompiuterio vaizdinys, kurį kasdienė sąmonė suvokia ne vien tik kaip šio objekto vaizdinį, bet ir kaip viso materialaus pasaulio modelį. Taip yra todėl, kad kasdienės žmogaus buities kompiuterizavimas pirmiausia pertvarko svarbiausią kasdienės sąmonės formą — gamybinę sąmonę.

Žmogų laikydama save mokančia skaičiavimo mašina, kasdienė sąmonė nesuvokia, jog žmogus yra tiek mašina, kiek mašina — žmogus. Čia glūdi ir jų tapatumas, ir priešingumas. Mašina — tai savotiškas žmogaus veidrodis, kuris atspindi ir atskleidžia žmogaus esmę šiame technikos raidos etape. Ji yra materialus žmogaus veiklos produktas, ir tai sudaro jų vienovės ir priešingumo esmę. Jų ryšys ne prigimtinio, bet visuomeninio istorinio pobūdžio.

Informaciniu aspektu žmogaus ir mašinos santykiai vertinami atsižvelgiant į tai, kokius ženklus ir kokia forma mašina perduoda žmogui ir žmogus — mašinai. Informacinis aspektas apima tik tai, kas iš tikrųjų bendra yra žmogaus ir mašinos — automato veiksmuose.

Techniniame pasaulio modelyje kompiuteris — ne tik Visatos, bet ir paties žmogaus konkretus pavyzdys. Šiame modelyje žmogus netiesiogiai vertinamas kaip savaime tobulėjanti informacinė sistema, kurios reguliavimasis, organizuotumas tolydžio gerėja, nes ši sistema geba prisitaikyti prie kintančių išorinių savo egzistavimo sąlygų, be to, keisdama valdymo įrenginio (sąmonės) struktūrą, nustato reikiamą veikimą. Sąmonė įsimena, ką išmokusi, ir šias savo žinias tiesiogiai taiko praktinei veiklai (sistemos veikimui).

Žmogui, kuris vadovaujasi kasdiene sąmone, techninio pasaulio modelio universumas atrodo esąs ir labai realus, ir itin atitrūkęs nuo jo kasdienės, Žemėje vykstančios veiklos. Tokiam individui Visata yra ir akivaizdi, jausmais suvokiama realybė, ir abstrakti bendrybė, nereali sąvoka: ji ir lengvai suprantama, ir pakilusi aukščiau jo suvokimo galimybių. Šis modelio sinkretizmas (skirtingų reikšmių susiliejimas vienoje formoje) rodo jį turint simbolizmo bei alegorizmo elementų. Pats kompiuteris suvokiamas kaip objektas, kuriame koncentruotai reiškiasi pagrindinės Visatos savybės, o Visata savo ruožtu suprantama kaip milžiniška Elektroninė Skaičiavimo Mašina.

Konceptualioje techninio pasaulio modelio schemoje ESM sąvoka yra savita šerdis, aplink kurią koncentruojasi kaip pagrindinės kategorijos detalės kitos empirinės sąvokos ir vaizdiniai. Būdama pagrindinė aiškinančioji sąvoka, ESM pabrėžia pasaulio modelio vientisumą, nes savo lygmeniu fiksuoja labiausiai apibendrintą jo savybę — sugebėjimą parengti, apdoroti, saugoti ir perduoti informaciją, tačiau kartu abstrahuojasi ir nuo informacijos turinio, ir nuo jos kokybinių skirtumų.

Būdamas taisyklinga ir organizuota sistema, pasaulis funkcionuoja kryptingai ir racionaliai. Informacijos cirkuliavimas (kartu su medžiagos ir energijos cirkuliavimu) lemia įvykių, procesų ir reiškinių erdvės ir laiko santykius, jų struktūrą, nuoseklumą ir izochroniškumą. Kaip savarankiška sistema pasaulis yra stochastinis (atsitiktinis, tikimybinis), nes jo vidinių sąveikų masiškumas ir begalybė verčia laikyti šią sistemą apibūdinančius parametrus atsitiktiniais dydžiais. Tačiau stochastiškumas nėra vienintelė pasaulio savybė.

Toks pat svarbus jo bruožas yra ir algoritmiškumas, nes kai kuriomis užfiksuotomis sąlygomis pagal algoritmą griežtai sąlygojamas kiekvienas elementarus žingsnis. Todėl čia stochastiškumas ir algoritmiškumas yra dvi viena kitą papildančios pasaulio savybės. Vadinasi, techniniame pasaulio modelyje pasauliui nesąmoningai suteikiamos dialektinės savybės, kas kasdienėje sąmonėje sustiprina stichinės dialektikos elementus.

Technikos mokslų žinios ir jų pagrindu susiformavęs techninis pasaulio modelis kelia uždavinį koreliuoti dalinį pasaulio modelį ir pasaulėžiūrą. Vadinamojo techninio (kibernetinio) idealizmo požiūriu techninis pasaulio modelis yra tam tikra nauja pasaulėžiūra, atmetanti kaip nereikalingas visas esamas pasaulėžiūras, pirmiausia materializmą. Bet „senųjų pasaulėžiūrų žlugimas" iš tikrųjų yra pripažinimas, jog nepasiteisina buržuazinės socialinės pažiūros, jog buržuazinės santvarkos rėmuose neišsprendžiami antagonistiniai būties ir sąmonės prieštaravimai. Reikia pripažinti ir tai, kad, norint sukoreliuoti pasaulio modelį ir pasaulėžiūrą, būtina remtis dialektiniu požiūriu.

Pasaulėžiūra iš tikrųjų yra ne vieno lygmens pažiūrų, idėjų, vaizdinių ir socialinių jausmų sistema, o daugiapakopė. Kitaip sakant, ji — tai iš atskirų stadijų susidedantis procesas, kur aukštesnė pakopa dialektiškai keičia žemesnę, bet jos nesunaikina. Sąlygiškai galima skirti šias stadijas (lygmenis): pasaulėjauta, pasaulio suvokimas, pasaulėvaizdžio susidarymas ir pasaulio supratimas. Perėjimas iš vieno lygmens į kitą — tai ėjimas aukštyn nuo abstraktaus prie konkretaus, nes pasaulio supratimas — tai konkrečiausias pasaulio pažinimas, pagrįstas jo sąryšiu su žmogumi. Gana dažnai pasaulio supratimas sutapatinamas su pasaulėžiūra, o tada į konkretų klausimą ir gaunami skirtingi atsakymai.

Mes manome, kad lokalinis pasaulėvaizdis (pasaulio modelis) visos savo epochos dvasinės kultūros kontekste yra tik viena subjekto pasaulėžiūros pakopa, būtent — pasaulėvaizdžio susidarymas, nes (toliau kalbame konkrečiai apie techninį pasaulio modelį) čia siekiama ignoruoti socialines politines, etines ir kitokias žmogaus pažiūras, nors visiškai to pasiekti ir neįstengiama. Pasaulėvaizdžio susikūrimas pirmiausia yra tik radimas būdo, kaip praktiškai ir dvasiškai **orientuotis** atitinkamame pasaulio fragmente, o pasaulio supratimas — tai jau būdas praktiškai ir dvasiškai **įvaldyti** pasaulį.

Techninis pasaulio modelis neatskleidžia pasaulio esmės. Jis tik aprašo jo funkcionavimą (elgesį, veikimą), jo aksiomų sistema lieka neišbaigta, ir tai sudaro objektyvią prielaidą skirtingam jo ideologiniam interpretavimui: materialistiniam ir idealistiniam, ateistiniam ir religiniam. Ir tik įjungtas į daug platesnę sistemą — atitinkamų filosofinių pažiūrų sistemą (kas kasdienėje sąmonėje dažnai padaroma nesąmoningai), šis modelis kartu su kitais vaizdiniais, idėjomis ir pan. sukuria tikrą pasaulėžiūrą, tai yra hierarchišką ir dinamišką idėjų, socialinių jausmų, požiūrio į pasaulį ir žmogaus vietą jame sistemą.

Techniniam pasaulio modeliui būdingas netiesioginis materialistinis kryptingumas ir dialektinis loginis paprastumas. Atspindėdamas konkrečią visuomenės veiklą dabartiniame etape, jis parodo, kaip materialūs procesai veikia žmonių sąmonę, jų individualų pasaulėvaizdį. Jis ne tik atlieka pasaulėvaizdžio funkciją žmogaus kasdienėje sąmonėje, bet ir netiesiogiai vykdo atitinkamą metodologinę kriterinę funkciją mokslinio technosferos vaizdo atžvilgiu. Jeigu techninį pasaulio modelį, kur idealizuotiems konstruktams suteikiamas itin akivaizdus jausminis ir buitinis pobūdis, sugretinti su moksliniu technosferos vaizdu, tai ypač išryškėja pastarojo abstrakčių objektų paprastumas ir schematiškumas, nors inžinieriaus sąmonėje šie pažinimo vaizdiniai (abstraktūs objektai) paprastai susitapatina su realiais objektais. Tai rodo, kad mokslinėje inžinierių bendrijos sąmonėje techninis pasaulio modelis egzistuoja (nors ir neryškiai) kartu su moksliniu technosferos vaizdu.

Reikia pažymėti, kad techninis pasaulio modelis, kuris daugiausiai for-

muojasi kasdienės patirties pagrindu (individui remiantis ir savo patirtimi, ir perimant kitų žmonių patirtį), iš esmės yra ne moksliškas, tačiau jokiu būdu ir ne antimoksliškas, nors čia ir atvirai, ir netiesiogiai kartais gali iškilti antimoksliško požiūrio elementų. Nors modelis turi technikos mokslų žiniomis pagrįstų vaizdinių, bet dėl to jo dar negalima laikyti moksliškų, nes apskritai jam būdingas nepakankamas įsitikinimų apgalvojimas, dažnai jie stokoja vieningumo, sąmoningų formavimosi principų. Tačiau tai nereiškia, kad negali vykti tolesnė techninio pasaulio modelio evoliucija ir intelektualizacija, didėti jo moksliškumas vystantis technikai, plečiantis mokslo ir technikos žinioms, tobulėjant žmonių išsilavinimui.

Kompiuterinės technikos pažanga, neregėti gamybos ir valdymo automatizavimo mastai, kas ypač koncentruotai atsispindi techniniame pasaulio modelyje, sužadino dabartinio pasaulio sąmonėje itin ryškius, bet kartu ir prieštaringus socialinius jausmus — nuo begalinės nevilties iki kuo gražiausių lūkesčių. Ir vienu, ir kitu atveju norima atsakyti į klausimą: o ką mums žada ateitis? Jei atsakymų ieškoma nesiremiant moksliniu pasaulio supratimu, neišvengiamai kuriama nauja mitologija. Taip randasi ir pesimistiškų socialinių mitų apie padėtį be išeities, ir perdėtų optimistiškų vaizdinių apie visuotinį išganymą ir atsinaujinimą, kai ateisiąs, tarsi antrasis Kristus, naujas pasaulio gelbėtojas — „visagalis Robotas".

Techninį žmogaus susvetimėjimą, kuris yra objektyvus ir neišvengiamas funkcionuojant didelėms technikos sistemoms (bet tik šių sistemų ribose), esant deformuotiems visuomeniniams santykiams, administracinio-komandavimo valdymui, dar papildo ne tik socialinis ekonominis ir politinis, bet ir dvasinis susvetimėjimas. Kapitalistinėje visuomenėje šią realią individo padėtį hipertrofuotai atspindi, pavyzdžiui, šiuolaikinė egzistencialistinė filosofija, kuri techninę pažangą laiko svarbiausia priežastimi, niveliuojančia ir nuasmeninančia žmonijos kultūrą, ardančia jos dvasingumą.

Ilgą laiką mūsų oficialioji ideologija atkakliai įrodinėjo, kad mūsų visuomenėje — „išsivysčiusio socializmo visuomenėje" tokio susvetimėjimo nėra ir negali būti. Tačiau pertvarkos eiga neginčijamai parodė, kokia klaidinga ir dirbtinė ši tezė. Autoritarinio valdymo sąlygomis ypač pasireiškė dvasinis nihilizmas, abejingumo ir pagiežos psichologija. Dėl šios priežasties dalies gyventojų sąmonėje atsirado idealizuotų praeities vaizdinių, norų grįžti į „senus gerus" patriarchalinius laikus, nes dabartinio individo gyvenimas esąs tikra beprotystė, tik egzistavimas.

Neišvengiamai kyla klausimas: kokia tikroji žmogaus būties prasmė ir kas yra tikrosios žmogiškosios vertybės? Kadangi negalima nei pasukti atgal istorijos, nei sustabdyti technikos pažangos, tai pasigirsta ir tokių minčių, kad aukščiausia žmogaus būties vertybė — ieškoti savo asmeninio dievo, grįžti prie ankstyvosios krikščionybės idėjų, nes tik tikėjimas gali būti dvasinė atrama mūsų neramiame pasaulyje gyvenančiam žmogui.

Racionalusis šių svarstymų grūdas — kad tikėjimas, įsitikinimai, o ne vien mokslo žinios yra individo gyvenimo ir veiklos pagrindas. Žmogui reikia ne tik visuomeninio, bet ir asmeninio idealo, kuris būtų tarsi koks kelrodis vingiuotame ir akmenuotame gyvenimo kelyje. Tam pritaria materialistai ir idealistai, ateistai ir tikintieji.

Tačiau ir vienų, ir kitų keliai išsiskiria, kai paklausiama: kuo tikėti?

Humanistinė materializmo ir ateizmo prasmė — stiprinti tikėjimą ne antgamtine jėga, bet Žemės žmogumi, nors ir lengvai pažeidžiamu, mirtingu. Tvirtas tikėjimas žmogaus protu, gebančiu ne tik kurti technikos stebuklus, bet ir kontroliuoti juos, pertvarkyti savo gyvenimo sąlygas ir sukurti tikrai humanišką visuomenę, — tuo stiprus ir kilnus yra materializmas.

EKONOMINĖ MINTIS APIE SUBJEKTŲ VAIDMENĮ

SAULIUS PEČIULIS

Pertvarka, visų mūsų visuomenės gyvenimo sferų atsinaujinimas atskleidė, kad didelė dalis įsišaknijusių tarybinės politinės ekonomijos teiginių stokoja pagrįstumo, ne vienas jos vaizdinys yra dogmatiškas ir konservatyvus. Daugelis ekonomikos koncepcijų nepajėgia teisingai analizuoti šiuolaikinio dinamiško pasaulio, tuo labiau — pateikti moksliškai pagrįstų rekomendacijų jį tobulinti. Kritiškai vertinant sąstingio metų tarybinę ekonomikos teoriją, atsisakant dogmatizmo būtina naujai peržiūrėti ir tų sąlygų suformuotą požiūrį į buržuazinę ekonominę mintį. Tai daryti skatina ir tarptautinė politinė padėtis, kuri dabar palanki atsisakyti stereotipų, sugriauti priešo įvaizdį, tiesti savitarpio supratimo tiltus. Šiomis sąlygomis tradicinė (dogmatiška, primityviai ideologizuota) buržuazinių ekonomikos teorijų kritika pasidarė neįtikinanti, neturinti jokios mokslinės, kultūrinės ir politinės vertės ir tapo nereikalinga. Mėginimai pateikti Vakarų ekonominę mintį tik kaip vulgarią teoriją iš tikrųjų vulgaria pavertė pačią kritiką. Kaip pažymi tarybinė ekonomistė I. Osadčja, — „kritikuojama pačia vulgariausia šio žodžio prasme".[1]

Tikrai moksliškai analizuojant nemarksistinę politinę ekonomiją, būtina, pirma, teisingai suprasti uždavinius, kuriuos sau kelia vienas ar kitas tyrėjas, ir, antra, vidinę vienos ar kitos ekonomikos koncepcijos logiką. Vakarų ekonomistams dažniausiai prikišama, jog jie vengia atskleisti kapitalizmo esmę ir visą dėmesį skiria paviršiniams reiškiniams, siekia užmaskuoti šią esmę. Jau pats pamėgtasis pasakymas „vulgarioji buržuazinė politinė ekonomija" rodo, jog ji nutolusi nuo esmės analizavimo. Todėl neretai daroma išvada, kad buržuazinė politinė ekonomija,— nekalbant apie jos akivaizdžias banalybes, — tai arba naivių apsirikimų ir klaidų suma, arba sąmoningas melas siekiant apgauti darbo žmones.

Buržuazinės politinės ekonomijos šerdis — ribinio naudingumo teorija, kurią sukūrė „austrų mokykla" ir su kuria iki šios dienos yra daugiau ar mažiau susijusios visos dabartinės Vakarų ekonomikos teorijos. Štai kaip šią teoriją marksistai vertino amžiaus pradžioje: „Austriškąją teoriją mes vertiname kaip... degraduojančio buržua ideologiją, nes savo irstančios psichologijos bruožus buržua amžiams įkūnijo savo... pažinimo požiūriu visai nenaudingoje teorijoje".[2] Vėliau požiūris į ribinio naudingumo teoriją keitėsi. Pavyzdžiui, 1973 m. „Politinės ekonomijos kurse" buvo rašoma, kad „geriausiu atveju ji gali šiek tiek paaiškinti kainų nukrypimų nuo vertės mechanizmą..." [3]. O tai, nežiūrint gana arogantiškos prielaidos, „geriausiu atveju", jau yra pripažinimas, jog ribinio naudingumo teorija padeda suprasti vertės dėsnio veikimo mechanizmą. Tačiau nuo atlaidaus pripažinimo iki tikro nagrinėjimo ir supratimo, kiek svarbus formuojantis kainoms naudingumo faktorius ir ūkininkaujančių subjektų prioritetai ekonominiame gyvenime, — dar gana didelė distancija.

Tarybiniams ir Vakarų ekonomistams dažnai sunku suprasti vieniems kitus ir todėl, kad savo dėmesį jie sutelkia lyg ir skirtingose abstrakcijos plotmėse. Buržuazinėje ekonominėje literatūroje sunku rasti darbų, kuriuose būtų nagrinėjama išnaudotojiška kapitalistinės santvarkos esmė. O kaip tik

[1] Мировая экономика и международные отношения. — 1988, № 10, с. 16.
[2] Бухарин Н. Политическая экономика — экономия рантье. М., 1988, с. 24.
[3] Курс политической экономии. М., 1973, т. 1, с. 175.

S. Pečiulis — ekonomikos mokslų kandidatas, Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto politinės ekonomijos katedros vyr. dėstytojas

tuo labiausiai domisi ekonomistai marksistai. Buržuaziniai ekonomistai daugiausia dėmesio skiria efektyvaus ūkininkavimo analizei, tai yra pagal mūsų terminologiją — ūkinio mechanizmo lygmens tyrimams. Tuo tarpu palyginti dar neseniai tarybinis ekonomikos mokslas (išskyrus pavienes tyrėjų grupes) šia problema mažai domėjosi, o daugiausia nagrinėjo pagrindinius visuomeninės santvarkos bruožus. Todėl vientisa politinė ekonomija, turinti apimti ir esminius socialinius ekonominius gėrybių pasisavinimo santykius, ir ūkininkavimo santykius (įskaitant čia ir racionalaus ūkininkaujančių subjektų elgesio principus), faktiškai buvo padalyta į dvi atskiras dalis. Vienus (marksistus) domino tiktai pirmoji dalyko dalis, kitus (nemarksistus) — vien antroji. Dėl skirtingų „požiūrio taškų" į ekonominę sistemą nebūdavo konstruktyvi ir abipusė kritika. Norint suprasti, kodėl „mūsų" požiūris į buržuazinę politinę ekonomiją iki šiol buvo būtent toks ir kodėl dabar būtina jį keisti, svarbu aiškiai suvokti ekonominių tyrimų tikslus.

Marksistai kapitalizmą iš esmės tyrė ne tam, kad jo sąlygomis gyventų, bet kad jį **sunaikintų**. Todėl marksistams svarbiausia buvo nustatyti išnaudotojišką kapitalizmo esmę, taip pat į prapultį vedančias jo raidos tendencijas. Ekonomistų nemarksistų ir prie jų pritapusių marksistų revizionistų tikslai buvo priešingi — tirti kapitalistinę tikrovę, kad joje būtų galima ir **toliau gyventi**. Todėl jie domėjosi šios ekonominės sistemos funkcionavimo efektyvumo klausimais, ekonominių santykių tobulinimu buržuazinei valstybei priimtinomis priemonėmis.

Ši pradinė pasaulėžiūrinė politinė takoskyra lėmė daug metodologinio pobūdžio skirtumų, tarp jų — ir subjekto vaidmens ekonominiame gyvenime supratimą. Marksistiniam požiūriui buvo būdingas viso ekonominio gyvenimo objektyvizavimas, beveik visiška atsaja nuo šeimininkaujančių subjektų. Nemarksistiniam požiūriui — ekonominio gyvenimo subjektyvizavimas, tai yra ekonominės tikrovės reiškinių atsiradimo aiškinimas pirmiausia atsižvelgiant į ūkininkaujančių subjektų interesus, jų veiklą. Kitaip sakant, visas maržinalizmas (buržuazinės politinės ekonomijos metodologinis principas, pagal kurį ekonominiai reiškiniai tiriami ribinių — didžiausių ir mažiausių — dydžių analize), ekonominės tikrovės parodymas kaip kraštutinių, ribinių padėčių ir abejingumo zonų visumos galiausiai remiasi tuo, kad pirmumas pripažįstamas masinei subjektyvių individų raiškai. O ortodoksinėje marksistinėje metodologijoje ribiniams dydžiams neskiriama reikiamo dėmesio, subjektai vertinami tik kaip gamybinių santykių, jiems primestų lyg ir „iš aukščiau", dalis. Kitaip sakant, nemarksistinėje ekonomikos teorijoje subjektas paprastai laikomas turįs savaiminę reikšmę, racionaliai šeimininkaująs. Visa ekonominė sistema esanti šių veikiančių subjektų visumos atspaudas. Ortodoksinėje marksistinėje teorijoje savaiminę reikšmę turi istoriškai susiklosčiusių gamybinių santykių sistema, o subjektai yra visiškai pavaldūs šiai nuo jų nepriklausomai sistemai. Beje, apie kapitalizmą galima pasakyti, kad čia iš tikrųjų esama **istoriškai susiklosčiusios** sistemos, tai yra jame vis dėlto daugiau ar mažiau atsispindi ekonominiai subjektų veiksmai. Tačiau taip aiškinti ortodoksinę socializmo ekonomikos sampratą būtų netikslu. Čia žmonės vaizduojami net ne dalelėmis, pavaldžiomis natūraliai istoriškai susiklostančiai savitarpio santykių sistemai, — jie pavaldūs, pirma, **idealiam modeliui**, o, antra, — valstybės valia uždėtoms **elgesio taisyklėms**, kurių turinį nustato idealus modelis. Tokiomis sąlygomis reikalaujama iš subjekto — siekti idealo ir paklusti „išmintingai valstybei".

Šių esminių skirtumų priežastis, mano nuomone, yra tai, kad marksistinėje ekonomikos teorijoje subjektyvusis veiksnys iš ekonominės sistemos funkcionavimo sferos pagal tradiciją perkeliamas į revoliucinio visuomenės pertvarkymo sferą. Subjektyvus faktorius buvo lokalizuotas socialistinės revoliucijos teorijoje, proletariato istorinės misijos teorijoje ir kt., tačiau faktiškai jis buvo pašalintas iš ekonominės bazės sampratos. Kitaip sakant, aktyvus, kūrybiškas vaidmuo subjektui tradiciškai ir iš esmės buvo skiriamas

tik politikoje. O nemarksistinė teorija rėmėsi tuo, kad visus ekonominius santykius iš esmės lemia subjektų aktyvumas. Šie skirtingi požiūriai į subjektų vaidmenį galiausiai slepia ir skirtingą požiūrį į ekonominę tikrovę. Vienoks požiūris skatina subjekto aktyvumą ekonomikoje, kitoks — sutelkia subjekto aktyvumą revoliucinio politinio visuomenės pertvarkymo sferoje.

Atrodo, jog būtų buvę logiška įvykdžius socialistinę revoliuciją, kai į darbotvarkę buvo įtraukti jau nebe griovimo, bet kūrimo uždaviniai, pradėti iš esmės tirti ūkinių santykių lygmenį, vadinasi, ir racionalią šeimininkais tapusių subjektų veiklą, turint galvoje, kad kuriama nauja, socialistinė ekonomika. Tačiau dogmatizmas, marksizmo pradininkų doktrinos sakralizavimas ilgai trukdė konstruktyviai plėtoti politinę ekonomiją: ne vieną dešimtmetį ji buvo priversta nagrinėti vien pagrindinius visuomeninės santvarkos bruožus, o išvadą, kad neišvengiamai žlugs kapitalizmas, papildyti naujomis detalėmis apie artėjantį „laimingą rytojų". Įtraukti subjekto aktyvumą į socializmo ekonominių santykių analizę trukdė ne tik dogmatiškas dalyko supratimas, bet ir tai, kad pripažinus realaus subjekto — žmogaus reikšmę, neišvengiamai būtų tekę pripažinti ir jo asmeninius interesus, jo „ego", kas visiškai nesiderino su „idealiu socializmo modeliu" ir buvo ypač nepageidaujama ir grėsminga administracinei komandavimo sistemai. Todėl ekonominėje teorijoje realių ūkinio gyvenimo subjektų sąveikos vietą dažnai užimdavo tik vienas abstraktus subjektas — „darbo žmonių asociacija", daugeliu savo bruožų primenanti pirmykštę bendruomenę. Suprantama, tokia politinė ekonomija kuriamajame darbe negalėjo tinkamai atlikti savo praktinės funkcijos, vykdė tik ideologinę. Administracinės komandavimo sistemos sąlygomis pastaroji funkcija buvo pasidariusi labai reikalinga. O jėgų sutelkimas vykdyti būtent šią funkciją stūmė politinę ekonomiją iš mokslo sferos, trukdė jai objektyviai vertinti realaus gyvenimo sąlygomis vykstančius procesus, kurie ne visada žadindavo optimizmą.

Teisybės dėlei reikia pasakyti, jog nemaža autoritetingų tarybinių mokslininkų, daugiausia susivienijusių „Ekonomikos optimalaus funkcionavimo sistemos (EOFS)" teorijos pagrindu, jau senokai nagrinėja ekonomikos teorijos problemas ir ne tik pripažįsta ūkininkaujančių subjektų elgesio principus, naudingumo kategoriją ir kitas maržinalizmo kategorijas, bet ir tiesiogiai jomis remiasi. Tačiau EOFS teorija egzistavo tik kaip atskira disciplina, ir jos teiginius mūsų politinė ekonomija retai integruodavo.

Šalyje prasidėjusi pertvarka padeda griauti mitus ir grąžinti politinei ekonomijai moksliškumą, o kita vertus — plėtoti praktinę tyrimų kryptį. Ūkinių santykių ir subjektų aktyvumo tyrimų ėmėsi ne tik pavienės ekonomistų grupės: šie klausimai organiškai įauga į pačią marksistinę politinę ekonomiją. Tokiomis sąlygomis pasirodė, jog socializmas ir kapitalizmas turi daug bendrų problemų, kad tarybinių ir Vakarų ekonomistų požiūriai daugeliu aspektų sutampa. Taip, buržuazines ekonomikos teorijas reikia ir toliau kritiškai analizuoti ir vertinti, suprantama, moksliniu pagrindu. Bet kartu būtina kūrybiškai perimti ir tai, kuo vertingas jų turinys, kas padeda geriau suprasti visą ekonominio gyvenimo sudėtingumą.

Dabartinės ekonominės reformos sąlygomis reiškiasi įvairūs tarybinių ekonomistų požiūriai į galutinius šios reformos tikslus. Dalis jų pritaria aktyviam valstybės kišimuisi į ekonomiką, jos veikimui ekonominiais (netiesioginiais, tarpiniais) metodais. Kiti galutiniu reformos tikslu laiko savaiminį ekonomikos reguliavimąsi per rinką minimaliai kišantis valstybei. Suprantama, vieni jų ras nemaža sau bendro Vakarų keinsianinėse ekonomikos teorijose, kiti — Vakarų neoliberalinėse (neuklasikinėse) ekonomikos teorijose. Tačiau dabar ne tas metas, kad tokie panašumai ir sutapimai mus baugintų. Pertvarka sako, jog svarbiausia — kūrybiškai įvertinti ir panaudoti žmogaus labui, savo tautos labui viską, ką naudingo yra sukūrusi žmogaus mintis.

SĄŽINĖS LAISVĖ: TEISĖS IR GARANTIJOS

JONAS SAKALAUSKAS

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos keturioliktoji sesija priėmė įstatymą dėl respublikos Konstitucijos 50 straipsnio pakeitimo. Dabar jis toks: „Lietuvos TSR užtikrinama minties, sąžinės ir tikybos ar netikėjimo laisvė ir lygi teisė pavieniui ar bendrai su kitais išpažinti ir taikiais būdais reikšti bei skleisti savo įsitikinimus ir pažiūras.

Niekas negali kito asmens versti nei pats būti verčiamas kalbėti, elgtis ar veikti prieš savo sąžinę ar įsitikinimus.

Valstybės institucijos, jos mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Šios institucijos bei įstaigos įstatymų numatyta tvarka bendradarbiauja su bažnyčia ir kitomis religinėmis organizacijomis ugdant visuomenės dorovę.

Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms pripažįstamas juridinio asmens statusas ir užtikrinama teisė vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai".

Ko neliko tame straipsnyje? Neliko reglamentavimo, kad tikintieji gali tik „praktikuoti religinius kultus", o netikintieji „vesti ateistinę propagandą". Žodžiu, dabar sulyginamos vienų ir kitų galimybės ne tik turėti, bet ir skleisti savo įsitikinimus bei pažiūras. Tai, be abejo, žingsnis demokratijos kryptimi.

Naujojoje Konstitucijos 50 straipsnio redakcijoje nebedeklaruojamas ir bažnyčios atskyrimas nuo valstybės ir mokyklos nuo bažnyčios. Bet ar tai reiškia jų susijungimą ir susivienijimą? Neskubėkime atsakyti.

Štai Italijos konstitucijoje pasakyta: „Valstybė ir bažnyčia nepriklausomos ir suverenios kiekviena jai priklausančioje sferoje". Ir mūsų Konstitucija dabar skelbia, kad bažnyčia ir į ją panašios religinės organizacijos turi teisę vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai, taip pat kad valstybės institucijos ir įstaigos yra pasaulietinės, tai yra nereliginės. Tačiau neaiškumų kelia konstitucinė pareiga valstybei ir bažnyčiai bendradarbiauti. Ar tai nepažeis vienos ir kitos suverenumo savo sferose?

Liaudies švietimo ir kultūros nuolatinės komisijos pirmininko prof. V. Domarko pranešime sesijoje paminėta, kad 50 straipsnio naująją formuluotę rengė Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sudarytoji darbo grupė, kurioje dirbo teisininkai, filosofai, įvairių konfesijų dvasininkai bei kiti, dažnai skirtingų įsitikinimų specialistai, tačiau balsuoti buvo pateikta ne tos grupės parengta straipsnio redakcija. Spalio 28 d. grupės posėdyje visi jos nariai, neišskiriant nei kunigų, nei ateistų, surašėme tokią šio straipsnio formuluotę:

„Lietuvos TSR užtikrinama minties, sąžinės ir tikybos ar netikėjimo laisvė ir lygi teisė pavieniui ar bendrai su kitais išpažinti ir taikiais būdais reikšti bei skleisti savo įsitikinimus ir **religines ar ateistines** pažiūras.

Niekas negali kito asmens versti nei pats būti verčiamas kalbėti, elgtis ar veikti prieš savo sąžinę ar įsitikinimus.

J. Sakalauskas — LKP CK ideologijos skyriaus lektorius, darbo grupės sąžinės laisvės įstatymui rengti narys.

Garantuojamas valstybės institucijų, jos mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietinis pobūdis.

Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms užtikrinama teisė vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai, jų **veikla negali prieštarauti Lietuvos TSR Konstitucijai ir Respublikoje galiojantiems įstatymams"** (paryškinta mano. — **J. S.**).

Kaip matyti, iškrito ateizmo sąvoka. Gal todėl, kad ateizmą kompromitavo administravimo ir komandavimo sistema („administracinis ateizmas"). Tačiau ir biologiją kompromitavo lysenkinininkai, sociologiją dogmatikai, bet atsisakome ne šių mokslų — tik jų iškraipymo. Ateizmas pas mus ir pasaulyje egzistuoja kaip materialistinės pasaulio sampratos dalis, kaip materialistinės filosofijos šaka. Ir tas ateizmas nepripažįsta prievartos kitų įsitikinimų žmonių atžvilgiu. Pagaliau religijos vardu ar nebuvo kryžiaus karų prieš kitatikius, „raganų" deginimo ir dvasinės kitaip galvojančių priespaudos, ne tik ateistų, bet ir kitokių religijų atstovų priespaudos?! Bet darbo grupės ateistai nė neužsiminė, kad iš Konstitucijos reikėtų išbraukti religijos sąvoką.

Dabartinis Konstitucijos 50 straipsnis konstatuoja valstybės institucijų, jos mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietinį pobūdį („yra pasaulietinės"), bet, atsisakius žodžio „garantuoja", lieka neatsakyta į klausimą, ar jos „bus pasaulietinės".

Mokyklos pasaulietinio (nereliginio) pobūdžio siekimas rodo tik tai, kad moksleivijai ir pedagogams paliekama laisvė dėstyti ir mokytis, vadovaujantis mokslu. O bažnyčiai, taip pat tėvams ir kitiems tikintiesiems neribojama galimybė perteikti savo pasaulio sampratą jaunajai kartai maldos namuose, kokioje kitoje patalpoje ar vietoje.

Iki pastarojo meto, kaip žinoma, vaikus legaliai mokyti tikybos galėjo tik tėvai. Net dvasininkams to daryti nebuvo leidžiama. Bet ar iš vieno kraštutinumo reikėtų verstis į kitą — tikybą padaryti vienu iš mokyklos dėstomųjų dalykų?

Mokytojų laikraštyje „Tėvynės šviesa" [1] buvo teigiama, kad Lenkijoje mokyklose dėstoma religijotyra, priešinant ją ateizmui. Bet tai netiesa. Ten dėstomas dalykas, moksliškai aiškinantis religijų kilmę, esmę, raidą, supažindinantis su religijos įtaka kultūros istorijai, ryšius su dabartinėmis pasaulėžiūros sistemomis. Jei būtų kitaip, Lenkijos episkopatas nebūtų stojęs prieš dabartinį religijotyros kursą mokyklose.

Jugoslavijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje tikybos mokoma katechetiniuose punktuose prie bažnyčių. Taip yra ir Prancūzijoje. Ten tikyba dėstoma laisvą nuo pamokų dieną: seniau — trečiadienį, dabar — šeštadienį. Pas mus gali prigyti sekmadieninės tikybos mokyklos bažnyčiose ir cerkvėse.

Fakultatyvinis tikybos dėstymas mokyklose nėra populiarus. Antai tokius fakultatyvus mokyklose lanko tik vienas procentas vaikų Šiaurės Čekijoje ir pusė jų — Rytų Slovakijoje, trys procentai Vengrijoje. Tokios pat nuomonės, kad mokykloje reikėtų supažindinti su religija kaip su kultūros reiškiniu, o tikybą ir religinius pamokymus dėstyti bažnyčiose, yra ir žinomas tikinčiųjų teisių gynėjas akad. D. Lichačiovas. Šalia to, rašo akademikas savo straipsnyje, būtina ugdyti „... pakantą ir pagarbą žmonių tikėjimams ir įsitikinimams, suprantama, ir ateistiniams".[2]

Į Konstitucijos 50 straipsnio naują redakciją neįtrauktas siūlymas bažnyčios ir religinių organizacijų savarankiškumą derinti su Konstitucija ir įstatymais. Ar tai reiškia, jog bažnyčia gali nepaisyti įstatymų? Nauja formuluotė šiuo požiūriu gal bent iš dalies būtų pateisinta, jei tebūtų viena krikščionių bažnyčia su žinomu kanonų teisės kodeksu, betgi Lietuvoje jau užregist-

---

[1] Tėvynės šviesa, 1989, rugsėjo 27.

[2] Известия, 1989, 6 ноября.

ruota dešimt konfesijų bendruomenių. Dygsta naujos religijos. „Komjaunimo tiesa" jau rašė apie sutanotą jaunuolį su apverstu kryžium ant kaklo, leidžiantį" daryti nedorybes. „Velnio bažnyčia" ne šiandien išdygusi pasaulyje.

Dabar, kai priimtojo Konstitucijos 50-ojo straipsnio pagrindu rengiamas sąžinės laisvės įstatymas — savotiškas to straipsnio išplėtojimas ir patikslinimas — reikėtų atsižvelgti ne tik į pasaulinę, bet ir į Lietuvos istorijos juridinę praktiką.

Atrodo, kad ir šiandien vertos dėmesio kai kurios Lietuvos Respublikos 1938 m. Konstitucijos formuluotės. Tos Konstitucijos 27 straipsnis skelbė: „. . . bažnyčios bei tolygios tikybinės organizacijos gali būti valstybės pripažintos, jei jų mokslas ir apeigos nepriešingi dorai ir viešajai tvarkai". Taigi registruotina ne kiekviena grupuotė, pasivadinusi religine.

Minėtinas ir 1938 m. Konstitucijos 29 straipsnis: „Valstybės pripažintų bažnyčių bei kitų tolygių tikybinių organizacijų dvasiniai ordinai, kongregacijos, brolijos, **kiek jų veikla pasireiškia tikybos mokslo skelbimu ir tikybinėmis apeigomis bei maldomis** (paryškinta mano. — **J. S.**), gali veikti laisvai".

1938 m. Konstitucijoje buvo ir tai, ko atsisakė vienuoliktojo šaukimo LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatai keturioliktojoje sesijoje: „32 straipsnis. Valstybės pripažintų bažnyčių bei kitų tolygių tikybinių organizacijų mokslo skelbimas, tikybinių apeigų bei maldų atlikimas ir kita tikybinė veikla, taip pat maldų namai, **negali būti naudojami tam, kas priešinga Konstitucijai ir įstatymams"** (paryškinta mano. — **J. S.**).

Grįžkime dar prie bažnyčios ir valstybės bendradarbiavimo idėjos. Savaime suprantama, bendradarbiavimas nereiškia, kad valstybės institucijos imsis bažnyčios funkcijos skelbti religiją, o bažnyčia kažką spręsti už valstybę. Bendradarbiavimas tarp tikinčiųjų ir netikinčiųjų valstybės piliečių galimas tik bendražmogiškųjų interesų sferoje — taika, ekologija, tautinė kultūra, dorovė. 50 straipsnis akcentuoja bendradarbiavimą vardan dorovės. Ir tai natūralu, nes tokią bendražmogišką vertę turi daugelis krikščionių Kalno pamokslo moralinių reikalavimų, pakartotų, kad ir kitais žodžiais, ir materialistinių sistemų moralės kodeksuose, tai būdinga ir ateizmo etinei sampratai.

Dorovės problemų amžių amžiais nepajėgė išspręsti galingos religijos, neišsprendė jų ir ateistinė praktika, ignoravusi teigiamą religijos poveikį doroviniam tikinčiųjų elgesiui. Tad spręskime tai kartu, vadovaudamiesi kad ir skirtingomis pasaulėžiūromis, bet siekdami vieno tikslo — dorovingos asmenybės. O tiems, kas mėgsta pašūkauti, kad be tikybos nėra dorovės, priminsime Vincą Kudirką: „Kas, norėdamas nuspręsti žmogaus vertę, neklausia nuo jo tikėjimo paso, o žiūri tik ant darbų, palikdamas žmogui sąžinės liuosybę, tam iš tikro labai įstabu išgirsti, kaip mūsų „tikintieji" absoliutiškai sprendžia, kad „netikintieji" negali būti gerais žmonėmis.

Kam pateko matyti ir pažinti daugiaus svieto, tai tikrai pateko atrasti „netikinčių" žmonių, kurie savo pasielgimu, gerais darbais visai neduoda apsilenkt „tikintiesiems".[3]

Neseniai Religijų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos Įgaliotinio Lietuvos TSR įstaiga tapo respublikine ir pavadinta Religijų reikalų taryba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. Taigi yra valstybės įstaiga, atstovaujanti tikintiesiems ir bažnyčiai. O kas atstovaus netikinčiųjų ir jų organizacijų (jei tokių bus) interesams? Logiška būtų įkurti sąžinės laisvės apsaugos komitetą, nes sąžinės laisvė nėra tik religijos pasirinkimo ir skelbimo laisvė, bet ir laisvė turėti nereliginį (ateistinį) santykį su religija (ir su pasauliu), ir laisvė skleisti nereligines pažiūras.

Vienas naujojo sąžinės laisvės įstatymo projektų pavadintas „Sąžinės

---

[3] Nemunas, 1988, Nr 12 p 6

laisvės ir religinių susivienijimų įstatymu", taigi apie kitokius susivienijimus (nereliginius, ateistinius) nekalbama, tarytum nė nežadama jų reglamentuoti. Galbūt užtektų pavadinimo — „Sąžinės laisvės įstatymas", tada jis apimtų kiekvieną asmens ar grupės asmenų, susivienijimų santykį su religija.

Dabar, lapkričio viduryje, kai rašau šias eilutes, norėčiau šį tą pasakyti ir apie LKP naujųjų programinių dokumentų projektus. Ar užtenka juose paminėti, kad „Partija toleruoja savo narių įsitikinimus ir tikėjimo skirtumus, neprieštaraujančius bendražmogiškosioms vertybėms". Ar tolerancijos gana? Tolerancija — tai pakanta. Aš tolerantiškas tikinčiojo pažiūroms, bet jo religijos neskelbiu. Aš skelbiu savo pažiūras.

Man atrodo, kad atsinaujinanti Komunistų partija turėtų nedviprasmiškai pasakyti, ką ji skelbia, o ką tik toleruoja.

P. S. Straipsnio korektūras spaustuvė pateikė tą dieną, kai „Tiesa" išspausdino LKP CK pranešimą partijos XX suvažiavimui. Jame, be kita ko, pasakyta, kad komunistai neatsisako materialistinės pasaulėžiūros, bet kartu plėtoja pasaulėžiūrinį pliuralizmą, pasisako už tikinčiųjų ir netikinčiųjų dialogą, bendradarbiauja su bažnyčia kultūros vertybių apsaugos, blaivaus gyvenimo būdo, gailestingumo ir kitose visuomenei aktualiose srityse. Tai, kaip matyti, artima ir mūsų aukščiau išdėstytoms mintims.

Pranešime taip pat kalbama ir apie ateizmo toleravimą, atmetant jo hipertrofuotą valstybinės ideologijos sampratą. Kas galėtų nesutikti su hipertrofuoto ateizmo atmetimu! Tačiau tokio ateizmo atmetimas nėra pagrindas ateizmui apskritai atmesti, kaip deformuoto socializmo atmetimas nėra pagrindas socializmo idėjai atmesti.

Straipsnyje minima darbo grupė LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui jau pateikė Sąžinės laisvės įstatymo projektą. Juo siekiama vienodai ginti visų piliečių interesus nepriklausomai nuo santykio su religija, savo įsitikinimų reiškimo, idėjinės ar ateistinės veiklos. Tikimės, kad toks demokratiškas visiems įstatymas ir bus priimtas.

RYŠIAI ŽMONĖMS IR ŽMONIŲ RYŠIAI

EDMUNDAS JUOZĖNAS,
RIMANTAS CEMNOLONSKIS

KUO GERIAU ORGANIZUOTOS RYŠIŲ PASLAUGOS, TUO STIPRESNI ŽMONIŲ RYŠIAI, GERESNIS JŲ SAVITARPIO INFORMACIJOS PERDAVIMAS. APIE TAI ŠIAME STRAIPSNYJE MINTIMIS DALIJASI RYŠIŲ PASLAUGŲ TIEKĖJAI IR JŲ GAVĖJAI

Ryšininkai: „Norime gyventi taip, kaip dirbame..."

Norėdami parašyti apie ryšių paslaugas, pirmiausiai turėjome užmegzti ryšius su žmonėmis, kurie jas teikia. Šio tikslo vedami apsilankėme Prienų rajono ryšių mazge, susipažinome su jo vadovais ir kai kuriais darbuotojais. Ši viešnagė suteikė daug įspūdžių, ir gana prieštaringų: ryšininkai didžiavosi,

---

E. Juozėnas — LTSR valstybinio plano komiteto transporto ir ryšių skyriaus vedėjas, LTSR nusipelnęs inžinierius.

R. Cemnolonskis — žurnalistas.

kad dirba šiuolaikinėje, moderniai įrengtoje įmonėje, kurioje galima teikti daug paslaugų žmonėms; kita vertus, daug procesų ir šiandien atliekama rankomis, todėl neretai pasijusdavome tarsi kokios stebuklingos „laiko mašinos" perkelti į tolimą praeitį.

Vienos iš geriausių rajono laiškininkių Onos Andriuškevičienės pasiteiravome, kokie rūpesčiai jai ramybės neduoda.

— Vėluojanti spauda, — nedvejodama atsakė laiškininkė. — Paprastai gyventojams spaudą išnešu 10 valandą ryto, o šiandien, šeštadienį,— ir 12 valandą pašte tebekiurksau. Turiu dar vieną bėdą — iš spaustuvių atvežtuose paketuose dažnai trūksta laikraščių.

Dėl pastarosios priežasties to paties rajono Nemajūnų ryšių skyriaus viršininkė komunistė Nijolė Mileikienė labai sutrikusi guodėsi:

— Paskambino iš ryšių mazgo ir pranešė, kad šiandien negausime 100 rajoninio laikraščio „Naujas gyvenimas" egzempliorių. Nors kalti ne mes, o Alytaus spaustuvės Prienų cechas, prieš žmones raudonuoti tenka mums.

Šia proga vertėtų priminti ir kartą girdėtus tokius Šiaulių ryšių gamybinio susivienijimo viršininko pavaduotojos Laimos Būdvytienės samprotavimus:

— Jei spauda iš leidyklų pavėluotai pristatoma, skriaudžiami ne tik prenumeratoriai, bet ir mes patys: tik 1 valandą vėliau atgabenta spaudos siunta mums duoda tūkstantį rublių nuostolių. Per praėjusius metus tokių nuostolių susivienijime buvo apie 85 tūkstančius rublių.

Prieniškių analogiški nuostoliai, matyt, ne mažesni. Per 1989 metų pirmuosius devynis mėnesius spauda rajono gyventojams buvo pavėluotai pristatoma maždaug kas antrą dieną.

Komentuodamas šiuos faktus, ryšių ministro pavaduotojas R. Monkevičius pažymėjo, jog jie būdingi visai Respublikai. Per 1989 metų 10 pirmųjų mėnesių vien „Komjaunimo tiesa" buvo pavėluotai išspausdinta 166 kartus, iš to skaičiaus 154 kartus buvo vėluojama daugiau kaip valandą. O juk ši yda būdinga ne tik mūsų jaunimo laikraščiui. Pažymėtina, kad vėluojant net ir vienam laikraščiui, sutrinka didelės laikraščių siuntos grafikas. O prenumeratoriai dėl tokių bėdų dažniausiai kaltina ryšių skyrių darbuotojus.

Kita bėda, kurią ryšininkai visi kaip vienas minėjo, — mažesni negu kitose liaudies ūkio šakose atlyginimai. Respublikos ryšininko darbo užmokesčio vidurkis — 206 rubliai per mėnesį — dabartinėmis infliacijos sąlygomis žmonių nepatenkina. Ypač sunkiai verčiasi laiškanešiai. Mūsų minėta 20 metų darbo stažą turinti laiškanešė O. Andriuškevičienė iš ryšių mazgo kasdien išeina kaip švino pripiltais krepšiais — krūvis keliasdešimties kilogramų: apie 1300 egzempliorių periodinės spaudos. O atlyginimas už tai — 120 rublių per mėnesį plius 30 procentų premijinių. Pridursime, kad laiškininkų krepšiai kasmet sunkėja. 1987 m. Prienų rajono gyventojai spaudos buvo užsiprenumeravę maždaug už 300 tūkstančių rublių, o 1989 m. — ši suma maždaug 42 tūkstančiais rublių padidėjo.

Ryšininkų vadovams neaišku, kodėl sunkiais krepšiais nešini laiškanešiai nebegali nemokamai važiuoti vietos autobusais, kodėl Transporto ministerija uždraudė tai daryti. Ši lengvata seniau vyriausybės buvo įtvirtinta. Ar ne be reikalo jos atsisakyta?

Prieš keletą metų pradėję dirbti ūkiskaitos sąlygomis, ryšininkai ieško būdų, kaip geriau ūkininkauti ir geriau gyventi, nebenori vykdyti nuostolingų užsakymų. O jų, deja, yra. Tai pirmiausiai spaudos pristatymas prenumeratoriams į namus. Ryšių ministerijos duomenimis, leidykla už 1 periodinio leidinio pervežimą ir pristatymą ryšininkams vidutiniškai moka 0,21 kapeikos, o šios operacijos savikaina — 1,74 kapeikos. Tačiau dabar, pradėję dirbti ūkiskaitos sąlygomis, ryšininkai nebenori toleruoti nuostolingų paslaugų.

Pirmiausiai išsiaiškinkime ryšininkų nuomonę, kokiu būdu prieniečiai 1988 metais (tais metais prenumeratos apyvarta rajone siekė 318 tūkstančių rub-

lių) už spaudos pristatymą patyrė 205,2 tūkstančio rublių nuostolio. Jis susidaręs dėl to, kad ši paslauga davė vos 5,6 tūkstančio rublių pajamų (įplaukos už prenumeratos priėmimą ryšių skyriuje ir rajoninio laikraščio platinimą), o išlaidos siekusios net 210,8 tūkstančio rublių. Tai laiškininkų darbo užmokestis (163,8 tūkstančio rublių), socialinio draudimo, laiškininkų išlaikymo išlaidos (uniforma, dviračiai — atitinkamai 11,5 ir 4,9 tūkstančio rublių), abonementinių spintų įrengimas ir taisymas (3,8 tūkstančio rublių), spaudos transportavimas (14 tūkstančių rublių), spaudos skirstymas (8,4 tūkstančio rublių) ir kitos išlaidos. Analogiška Respublikos statistika, glaustai kalbant, yra tokia: pajamų už periodinių leidinių prenumeratos priėmimą ryšininkai turėjo maždaug 555 tūkstančius rublių, už tų leidinių ekspedijavimą, transportavimą, lankstymą ir kt. — dar 418 tūkstančių rublių. Išlaidos spaudos priėmimui ir pristatymui sudarė 13 milijonų 902 tūkstančius rublių. Taigi patirta beveik 13 milijonų rublių nuostolių. Kadangi šis klausimas nėra toks paprastas, kaip teigia ryšininkai, jį vėliau atskirai pagvildensime.

Pažymėtina, kad spaudos pristatymas šakai visada buvo nuostolingas. Tai pirmieji šalyje dar prieš porą metų stipriam centrui priminė estai. Deja, jiems iš aukščiau buvo tėviškai pirštu pagrūmota, kad liautųsi išdykavę. O dabar, ryšių sistemoje įsigalėjus ūkiskaitai ir finansavimuisi, rengiantis pereiti prie Respublikos, taip pat ir ryšininkų ekonominio savarankiškumo, pritvinkusi votis pratrūko. Ryšių ministerija iš leidyklų pareikalavo, kad jos papildomai atsilygintų už kalbamą paslaugą, pavyzdžiui, už vieno laikraščio egzemplioriaus pristatymą prenumeratoriui mokėtų po 1 kapeiką. Beje, daugelis vadinamųjų neformalių leidinių redakcijų jau dabar ryšių tarnyboms moka priemokas. Reikia tikėtis, kad dalis papildomo pelno bus skirta spaudos platinimo ir skirstymo darbuotojams skatinti. Tik norėtųsi pridurti, kad toks neformaliosios spaudos dosnumas ryšininkams — nepalyginti didesnių finansinių galimybių apraiška. Kiekvieno šios spaudos leidinio nominalas (kaina) yra keleriopai ar net dešimteriopai didesnis už tas tris kapeikas, kuriomis įvertintas, tarkime, partinis laikraštis.

Be to, siekdami geriau gyventi, ryšininkai siūlo ne tik atsisakyti nuostolingų paslaugų, bet ir svarsto, kaip tobulinti bei atpiginti šakos valdymą. Iš ryšininkų teko išgirsti nemažai priekaištų, skirtų ministerijos naujai įsteigtiems ryšių gamybiniams susivienijimams.

— Jie tik vadovauja mums komandomis ir rengia visokius patikrinimus, o dalykiškos paramos negauname, — taip ryšių gamybinių susivienijimų veiklą vertino rajonų ryšininkai.

Galbūt rajonų ryšių mazgai ir be šios tarpinės valdymo grandies galėtų išsiversti?

O „Periodikos" laikraščių ir žurnalų leidyklos darbo kolektyvo tarybos posėdyje paaiškėjo, kad, pavyzdžiui, Šiaulių ryšių gamybinio susivienijimo aptarnaujamoje zonoje 70 procentų spaudos leidinių užprenumeruoja laiškininkai ir tik 30 procentų — „Lietuvos spauda". Panaši padėtis esanti ir kitur. Tad, ryšių mazgų darbuotojų nuomone, jie nesunkiai išsiverstų ir be šio tarpininko.

Čia yra apie ką pamąstyti.

Klientai: „Ar jau dirbate taip, kaip norite gyventi!"

Draugo V. Kriučkovo pranešime iškilmingame posėdyje, skirtame Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 72-osioms metinėms, randame vertingų patarimų tiems, kurie nori geriau gyventi: „... ar visi žino, kad Amerikos darbo žmonių darbo intensyvumas maždaug dvigubai didesnis negu pas mus. Todėl mes galėsime gyventi geriau tik su būtina sąlyga, jeigu kiekvienas pradės dirbti geriau".[1] Čia pravartu sužinoti klientų nuomonę apie

[1] Tiesa, 1989, lapkričio 5.

ryšininkų paslaugas, paanalizuoti, ar ryšių tarnybų darbuotojai dabar dirba jau taip, kaip nori gyventi, galiausiai — išsiaiškinti, ar ryšininkų deklaruojami papildomi atskaitymai už spaudos pristatymo paslaugas leidykloms pagal išgales. Į pastarąjį klausimą LKP CK laikraščių ir žurnalų leidyklos planavimo skyriaus viršininkė B. Sinkevičienė atsakė:

— Nors ryšininkų iš mūsų reikalaujami papildomi atskaitymai už spaudos pristatymą prenumeratoriams į namus atrodytų nedideli, viena kita kapeika už egzempliorių skaičiuojami, jie visą mūsų ekonomiką pastato nuo kojų ant galvos. Pridursiu, kad tie nauji tarifai niekieno neaprobuoti.

Tai pagrįsta pastaba. Užuot pateikę savo paslaugų vartotojams ir vadovaujančioms organizacijoms naujų tarifų ekonominį pagrindimą ir siekę, kad jis būtų viešai aptartas ir aprobuotas, ryšininkai savo iniciatyva ėmėsi lopyti sąmatos skyles, neatsižvelgdami į padarinius, kuriuos patirtų jų klientai.

Štai kokia, preliminariais apskaičiavimais, leidyklos finansinė padėtis būtų 1990 metais, patenkinus ryšininkų reikalavimus. Atskaitymai ryšininkams ir „Lietuvos spaudai" nuo trijų su viršum milijonų rublių padidėtų maždaug iki devynių milijonų rublių. Vadinasi, iki šiol buvusi rentabili leidykla taptų nuostolinga, nebegalėtų suformuoti gamybos, socialinio vystymo ir redakcijų fondų. Leidyklai išlaikyti prireiktų milijoninės dotacijos, kurios, deja, nėra iš ko prašyti. O kuo čia dėti leidyklos ir redakcijų žmonės, kurių, patekus į finansinę vilkduobę, nebebūtų iš ko materialiai skatinti?

„Periodikos" laikraščių ir žurnalų leidyklos darbo kolektyvo tarybos nariai, susirinkę aptarti ryšininkų „ultimatumo", taip pat kategoriškai stojo prieš naują lėšų atskaitymo tvarką. Ryšininkams „Periodika" dabar vidutiniškai atiduoda maždaug 15 procentų už periodinių leidinių prenumeratą gaunamų lėšų. Patenkinti ryšininkų reikalavimus reikštų žlugdyti gamybos ir socialinio vystymo fondų formavimą, „paskandinti" nerentabilius laikraščius ir žurnalus, dėl kurių jau dabar per metus patiriama apie 700 tūkstančių rublių nuostolių.

— Visiškos ūkiskaitos sąlygomis nepelningiausia yra auginti vaikus ir kelti kultūrą, — ironiškai pasišaipė „Moksleivio" vyriausiasis redaktorius rašytojas A. Zurba. — Ir reikia pripažinti, kad kai kurie vadinamieji nerentabilūs leidiniai yra svarbi sudėtinė tautos kultūros dalis.

Išvada čia būtų tokia: jei leidyklos kol kas priverstos toleruoti kai kuriuos nerentabilius leidinius, tai Ryšių ministerija panašios pozicijos turėtų laikytis ir spaudos pristatymo paslaugos atžvilgiu. Juk kitos ryšininkų paslaugos yra rentabilios.

— Kiek ryšių mazgas gauna, pavyzdžiui, už pristatytą laišką, perlaidą? — „Liaudies ūkio" vyriausiasis redaktorius L. Žeimantas pasiteiravo ryšininkų.

— Mums lieka maždaug trečdalis šios rūšies įplaukų, — pasigirdo atsakymas. — Tad ir verčiamės iš laiškų, pasikalbėjimų telefonu, perlaidų, pensijų pristatymo ir pan.

Yra ir antroji, tokia pat svarbi nagrinėjamo klausimo pusė: jei ryšininkai reikalauja, kad už jų paslaugas būtų brangiau mokama, tai šių paslaugų kokybė turėtų nuolat gerėti. O kaip yra iš tikrųjų? Norėdamas išsiaiškinti šiuos klausimus, LTSR valstybinis statistikos komitetas maždaug prieš metus atliko Respublikos ryšių įmonių darbo kokybės sociologinius tyrimus. Jie parodė, kad nors šių įmonių darbo apimtis (pinigine išraiška) sparčiai didėja ir visi kiekybiniai rodikliai gerėja, darbo kokybė, deja, bemaž stovi vietoje. Maža to, — piniginės įplaukos už paslaugas didėja, o natūra išreikštas produkcijos kiekis kartais net mažėja. Antai 1985—1988 m. laikotarpiu rašytinės korespondencijos kiekis kasmet mažėjo, 1988 m., palyginti su 1987 m., taip pat buvo perduota mažiau telegramų, o bendrosios pašto įplaukos didėjo. Galima spėlioti, kodėl tad ryšių paslaugos brangsta? To klausė 52 procentai respondentų, dalyvavusių apklausoje apie ryšininkų darbą. 28 procentai apklaustųjų nepatenkinti ryšių įstaigų darbo laiku ir jo režimu, ypač šeštadieniais ir sekmadieniais.

42 procentai apklaustųjų nepatenkinti tuo, kad spauda pristatoma pavėluotai. Ryšininkai dėl to kaltina vien spaustuves, o pastarųjų vadovai į šį klausimą žvelgia plačiau, kompleksiškai. Antai LKP CK leidyklos direktoriaus pavaduotojas — vyriausiasis inžinierius A. Mikšys, nė nebandydamas neigti, kad leidykla irgi kalta dėl to, kad spauda vėluoja, vieną kitą akmenuką švysteli ir į partnerių daržą:

— Objektyvumo dėlei reikia pasakyti, kad vėluojama išspausdinti vieno ar kito leidinio, pirmiausiai — „Komjaunimo tiesos" tiražą dažniausiai dėl pačios redakcijos kaltės. To būtų galima bent iš dalies išvengti, jei atnaujintume tekstų rinkimo technologiją. Laikas aprūpinti redakcijas kompiuteriais ir joms pačioms patikėti rinkimo procesą.

O kaip viename leidyklos korpuse (jo dalis perduota į Ryšių ministerijos balansą) prie transporterio triūsia ryšių tarnybos moterėlės, rengiančios spaudos siuntas? Viskas rankomis! Jei jas pakeistų automatai, spauda keliautų greičiau. Prie to galėtų prisidėti ir ją transportuojantys vairuotojai, kurių mašinos rieda vėžlio žingsniu (maždaug 40 km per valandą). Mat tenka klausyti pasenusių transporto žinybų instrukcijų. Neaišku, kodėl jos nekeičiamos.

Metai iš metų kartojasi sena bėda — pavėluotai pristatoma korespondencija. Kai statistikos darbuotojai 100 laiškų su anketomis išsiuntė į 16 rajonų, tik trečdalis laiku pasiekė adresatus, o kitais atvejais numatytos kontrolinės trukmės nebuvo laikomasi.

Žmonės nepatenkinti, kad, siųsdami siuntinius ir banderoles, susiduria su daugybe sunkumų ir keblumų (72 procentai apklaustųjų), kad pernelyg menkas paslaugų asortimentas (18 procentų apklaustųjų), ilgos eilės (12 procentų apklaustųjų). Kai kas, ypač kaimo gyventojai, nepatenkinti, kad jų pašto dėžutės yra per daug toli nuo namų.

Žemdirbiai reiškia pretenzijas dėl prasto telefono ryšio. Nors ir šiaip kaimas menkai telefonizuotas, bet ir esamais aparatais vargiai susikalbėsi net su to paties rajono abonementais. O jei telefono aparatas ar linija sugenda, ji taisoma ištisas dienas. Dėl šių ir kitų priežasčių 32 procentai miestiečių ir 79 procentai kaimiečių nepatenkinti tarpmiestinių telefono ryšių kokybe.

Suprantama, yra ir tokių paslaugų, kurios teikiamos nepriekaištingai. Antai pavyzdingai pristatomos pensijos į namus. 72 procentai apklaustųjų pensininkų šia paslauga visiškai patenkinti.

Pavartę Ryšių ministerijos 1988 metų gamybinės ataskaitos puslapius, dar kartą įsitikinome, kad paslaugų kokybė kinta itin lėtai. 1987—1988 m. laikotarpiu nepakito procentas rašytinės korespondencijos, kuri buvo laiku pasiekusi visos šalies adresatus; vos šimtosiomis procento dalimis pagausėjo telegramų, kurios buvo laiku įteiktos; labai nedaug tesumažėjo vidutinis per metų ketvirtį 100 telefonų gautas pareiškimų skaičius dėl jų gedimų, nepasiekta esminio lūžio gerinant tarpmiestinių telefonų automatų veiklos rodiklius, apie miestuose įrengtų telefonų automatų darbo kokybę nė kalbėti nesinori — neveikiančių telefonų automatų pagausėjo ir t. t.

Kelia abejonių ir kai kurie laiškininkų skatinimo aspektai, susiję su pelningesnio darbo paieškomis ir vargu ar padedantys geriau tenkinti spaudos prenumeratoriaus poreikius. Turime galvoje vadinamuosius komisinius, kuriuos laiškanešiai gauna už jų klientams užprenumeruotą spaudą. Kadangi komisiniai apskaičiuojami nuo bendros prenumeratos sumos, tai laiškanešius skatina raginti žmones, kad jie užsisakytų brangius ir ignoruotų pigius leidinius. Logika čia paprasta: komisiniai už vieną užprenumeruotą „Respublikos" laikraščio egzempliorių dešimteriopai pranoksta komisinius, gautus už, tarkime, vieno „Komunisto" žurnalo egzemplioriaus prenumeratą. Ar gali leidyklas patenkinti tokia tvarka? Matyt, laiškanešius būtų pravartu skatinti už užsakytų laikraščių ir žurnalų kiekį, o ne už surinktas prenumeratos lėšas pinigine išraiška.

Autoriai: „Daugiau realizmo, mažiau emocijų“

Nepaisant mūsų girdėtų gana skirtingų ryšininkų veiklos vertinimų, niekas neabejoja, kad šioje liaudies ūkio šakoje toliau plėtotina ūkiskaita ir finansavimasis, gerintinas darbuotojų, pirmiausiai mažai uždirbančių, materialinis skatinimas. Suprantama, laiškininkas turi gauti atlyginimą pagal savo darbą, reikia ieškoti būdų patenkinti Klaipėdos, Šiaulių ir kitų ryšių gamybinių susivienijimų darbuotojų reikalavimus, kad santykiai tarp spaudą leidžiančių ir ją prenumeruojančių bei pristatančių įmonių būtų grindžiami abipusėmis sutartimis, kuriose būtų numatytos abiejų pusių pareigos ir griežtos sankcijos už jų laikymąsi. Mat kol kas tokios sankcijos daugiau simbolinės (per 1989 metų aštuonis pirmuosius mėnesius LKP CK leidykla Ryšių ministerijai sumokėjo tik truputį daugiau negu 21 tūkstantį rublių baudų už pavėluotai pristatytą spaudą), padengia tik nedidelę spaudos platintojams padarytos žalos dalį.

Leidyklų darbuotojus, žurnalistus ne kartą teko girdėti taip samprotaujant: nereikia norėti, kad visos ryšininkų paslaugos būtų rentabilios. Juk vienų įmonių patirtus nuostolius gali padengti kitos.

— Tai vakarykštės dienos samprotavimai, — paprieštaravo Ryšių ministerijos ekonomikos valdybos viršininkas V. Kulbė. — Taip, mūsų ministerija turi lėšų, į Respublikos biudžetą per metus įnešame per 34 milijonus rublių. Tačiau ūkiskaitos ir finansavimosi sąlygomis vienų įmonių didelio pelno nebegalime perpumpuoti kitoms, nuostolingoms. Mat veikia LTSR Ministrų Tarybos nustatytas pelno paskirstymo normatyvas (juo ryšininkai iš esmės patenkinti), kurio niekaip neapgausi. Todėl nepakankamai rentabilias įmones tenka remti iš ministerijos centralizuoto gamybos vystymo fondo, užuot iš jo lėšų įsigijus, pavyzdžiui, naujos technikos, vien Vilniaus centriniam paštui skirti pusę milijono rublių dotacijos.

Įsigilinus į Ryšių ministerijos finansinę padėtį, paaiškėja, kad, anot O. Balzako, išorinis spindesys čia neretai pridengia skurdą. Atsiskaičiusios su Respublikos biudžetu ir išmokėjusios nustatytus mokesčius, ministerijos įmonės praėjusiais metais disponavo maždaug 35 milijonais liekamojo pelno, iš kurio sudarė gamybos, mokslo ir technikos vystymo (23,3 milijono rublių), materialinio skatinimo (arti 7 milijonų rublių) ir socialinio vystymo (4,8 milijono rublių) fondus. Deja, pirmojo ir paties svarbiausio fondo didžiąją dalį — 22 milijonus rublių — prarijo lėšos, skirtos banko paskolai dengti. O į skolas, dabar siekiančias per 70 milijonų rublių, ryšininkus įklampino Finansų ministerija, iki 1987 m. ėmusi didžiumą liekamojo pelno. Vien 1987 metais jai atiteko 23 milijonai ministerijos lėšų. O gyvenimas nestovėjo vietoje, ir norint žengti pirmyn teko tolydžio vis labiau grimzti į skolas, iš kurių ir dabar niekaip nesiseka išsikapanoti. Todėl nelabai rentabilias įmones šelpti iš pirmojo fondo veik neįmanoma, o antrasis ir trečiasis fondai skirti visų skatinimui ir socialiniams poreikiams. Todėl ir iš šių fondų balanso skylių neužlopysi. Padėtis, kaip sakoma, nepavydėtina, mažai uždirbantys laiškanešiai kai kur net streikais grasina. Tokiomis sąlygomis labai svarbus visų suinteresuotų pusių savitarpio supratimas, pagarba partnerio nuomonei, abipusė tolerancija.

Atrodo, užuot siuntinėjus leidykloms „ultimatumus“, gal iš pradžių reikėjo susėsti su jų darbuotojais prie apskrito stalo, gerai viską išsiaiškinti ir pagaliau suprasti, kad ir leidyklos dirba ūkiskaitos sąlygomis, spaudai pristatyti skirtos valstybės dotacijos iš niekur negali tikėtis. O tada jau būtų galima ieškoti abiem pusėms priimtinų kompromisų, dengti patiriamus nuostolius ne iš vienos, o iš daugelio kišenių.

Visiems apskelbusi, kad 1988 m. už spaudos ekspedijavimą, transportavimą ir pristatymą ryšininkai turėjo beveik 14 milijonų išlaidų ir vos nepilną milijoną pajamų, taigi patyrė 13 milijonų rublių nuostolio, ryšių tarnyba stengiasi sudaryti įspūdį, kad spauda pristatoma veltui. Tai skamba gana įspū-

dingai, tačiau, švelniai kalbant, ne visiškai atitinka tikrovę, nes operuojama vien Ryšių ministerijos įplaukomis ir išlaidomis ir visiškai nutylimos milijoninės sumos, kurias Ryšių ministerijai pavaldus „Lietuvos spaudos" susivienijimas gauna už periodinės spaudos prenumeratą. Antai 1988 metais Respublikos leidyklos susivienijimui už šią paslaugą sumokėjo 3 milijonus 308 tūkstančius rublių. Atskaičiavus iš tos sumos mokesčius Respublikos biudžetui, susivienijimui liko daugiau kaip 2 milijonai šios kategorijos įplaukų. Taigi leidyklos jau dabar ryšininkams pagal išgales atsilygina.

Antra, reikalaudami, kad visas laiškininkų korpusas būtų išlaikomas vien iš leidyklų kišenės, ryšių tarnybos vadovai tyčia ar netyčia užmiršta, kad laiškininkai nešioja ne tik spaudą, bet ir laiškus, pašto perlaidas, pensijas, teikia visokiausias kitas paslaugas ir pan., tuo būdu duoda pašto tarnybai nemažai įplaukų. Kaipgi galima tai ignoruoti ir tvirtinti, kad visos lėšos laiškanešių darbo užmokesčiui, uniformoms, abonementinėms spintoms, transportui ir t. t. turi įplaukti vien iš leidyklų? Toks požiūris ignoruoja visas laiškanešių pareigas, išskyrus vieną, — spaudos platinimą ir pristatymą.

Matyt, pajutę, kad visas minėtas išlaidas versti ant leidyklos pečių ne visai logiška, Ryšių ministerijos vadovai paskutinio mūsų pasimatymo metu pateikė naujus, jų pačių patikslintus apskaičiavimus spaudos leidinių ekspedijavimo, pervežimo ir pristatymo išlaidų Lietuvos pašto ryšių įmonėse. Nors naujuose apskaičiavimuose išlaidos spaudos leidiniams sudaro nebe visą 100 procentų bendrų paštininkų išlaidų kaip anksčiau, o 85 procentus, ryšininkų patiriami nuostoliai dėl spaudos pristatymo ir platinimo, palyginti su ankstesne kalkuliacija, sumažėjo... 65 tūkstančiais rublių. Mat daug kur tebeinama pramintais, nors ir klaidingais keliais, savas skyles vėl bandoma lopyti iš leidyklų kišenės. Antai beveik visos išlaidos abonentinėms spintoms įsigyti, įrengti ir remontuoti vėl užkraunamos leidykloms, tas pats pasakytina apie didžiumą pašto ryšių įmonių valdymo išlaidų (ar taip lengva nustatyti, kiek šių išlaidų tenka spaudai, o kiek kitiems reikalams?) ir t. t.

Kadangi, pasak žmonių, kiekvienam savi marškiniai arčiau kūno, mūsų supratimu, minėtas išlaidas objektyviausiai nustatytų bendra ryšininkų ir leidyklų darbuotojų komisija ar kitaip pavadinta darbo grupė. Tuomet paaiškėtų, kiek ryšininkų patiriamų nuostolių turėtų dengti jie ir kiek jų klientai.

Matyt, ryšininkų patiriamus nuostolius pirmiausia turėtų dengti jie patys, o kiek reikia — ir leidyklos, redakcijos, prenumeratoriai. Jei, tarkime, žmogus visus metus perka „Tiesą" kioske, jis už tai sumoka 9 rublius, jei laikraštį jam į namus laiškanešys pristato, — beveik 8 rublius. O gal turėtų būti atvirkščiai, gal prenumeratorius galėtų kiek primokėti už spaudos leidinio pristatymą į namus? Beje, Respublikoje veikiantys 600 spaudos kioskų periodinės spaudos poreikių iš esmės nepatenkina, jie prekiauja cigaretėmis ir visokiais (net ir kooperatininkų gamybos) mažmožiais. Plėsti kioskų mažmeninės prekybos apyvartą, gausinti juose prekių asortimentą sveikintinas dalykas. Plėstinas ir pats kioskų tinklas, pirmiausiai — stambiose įmonese ir organizacijose. Bėda čia kita: kioskuose neretai visko rasi, išskyrus pageidaujamą spaudos leidinį. Manytume, kad mažmeninės prekybos tinkle spaudos turėtų būti parduodama daugiau. Atitinkamai sumažėtų nuostoliai, ryšininkų patiriami dėl jos pristatymo į namus.

Tačiau dirbtinai forsuoti spaudos platinimą kioskuose, ignoruoti jos pristatymą irgi nederėtų. Tereikia prisiminti žemdirbių poreikius ir galimybes, apskritai Respublikoje nuo seno susiklosčiusias spaudos pristatymo prenumeratoriui tradicijas. Geriausias kompasas šiame kelyje — žmonių poreikiai.

Lai neužsigaus prenumeratorius, jei jam priminsime, kad svarstytini ir spaudos leidinių, pirmiausiai nerentabilių, nominalo (numerio kainos) padidinimo klausimai. Realybė yra tokia, kad kai kurių laikraščių ir žurnalų nominalai tokie maži, kad šie leidiniai verčiasi iš dotacijų. Kadangi ūkiskaitos ir finansavimosi, apskritai ekonominio savarankiškumo požiūriu tokie dalykai netoleruotini, matyt, teks iš to daryti išvadas. Suprantama, mokinukui malo-

nu už kapeiką nusipirkti „Aitvarą", tačiau vargu ar jo tėveliai nuskurs, jei už tą patį laikraštį sumokės keliomis kapeikomis daugiau.

Dar viena problema, susijusi su vartotoju, yra tokia: jei vienas paslaugas siūloma branginti, kai kurias kitas turėtume atpiginti. Imkime kad ir pensijų pristatymą. Už šią paslaugą ryšių tarnyba iš pensininko atskaito 2,4 procento visos pensijos sumos. Ar tai ne per didelis atskaičiavimas iš lėšų, iš kurių ir taip sunku galą su galu sudurti?

Dėl leidyklų, kitų žinybų ir pačių ryšininkų priekaištų dėl jų prasto aprūpinimo šiuolaikine technika, gausybės rankų darbo, tai šios bėdos būdingos visos šalies ryšių šakai. Vien Kauno centriniame pašte veikia laiškų skirstymo mašina, kuri šį darbą atlieka automatiškai, „skaitydama" indeksus. Ji per valandą apdoroja apie 20 tūkstančių laiškų. Tokia pat technika ateityje, matyt, praturtės ir Respublikos sostinė. O kitur jos dar ilgai nebus, nes ši mašina labai brangi, ją apsimoka naudoti tik dideliuose miestuose.

LKP CK leidyklos vadovų už techninį atsilikimą kritikuotas vienas leidykloje veikiantis ryšininkų korpusas, šalies ryšių tarnybos vadovų nuomone, esąs kone pavyzdinis, eksperimentinis, jame išbandoma naujausia technika. Tik visa bėda, kad tas darbas dažniausiai nieko gero neduoda. Pavyzdžiui, neseniai nepavyko pritaikyti prastai sukonstruotų automatinių pakavimo mašinų. Jos buvo išmontuotos. Dabar čia montuojamas dar vienas, atrodo, pirmasis šalyje įrenginys spaudai pakuoti. Gal jis pavyks?

Vis dėlto nereikėtų esmės sutapatinti su visais dalykais, kurių nė jaučio odoje nesurašysi. Esmė šioje liaudies ūkio šakoje, kaip ir apskritai ekonomikoje, yra žmogaus suinteresuotumas gerai dirbti, suvokimas, kad jis — įmonės šeimininkas, kad nuo jo požiūrio į darbą galiausiai viskas priklauso. Tik ar dažnai tenka tą taurųjį šeimininko jausmą patirti, tarkime, paprastam ryšių mazgo darbuotojui?

Rajonų ryšių mazgų darbuotojų mes klausėme:

— Įsivaizduokite, kad leidyklos pradėjo ryšininkams mokėti už spaudos pristatymą. Kaip jums atrodo, ar tada jūsų gyvenimas pagerėtų?

— Na, gal truputį...

— O kodėl tik truputį? — neatlyžome.

— Visa bėda ta, kad mūsų pelno didžioji dalis atitenka ryšių gamybiniams susivienijimams, — ryšių darbuotojai atskleidė tiesą.

O ta tiesa skaudi. Sakysime, iš 583 tūkstančių rublių pelno, gauto per pirmuosius devynis 1989 metų mėnesius, prieniečiams liko tik trupiniai — 93 tūkstančiai rublių. Kiti buvo skirti mokesčiams ir net 367 tūkstančiai rublių atiteko vadovaujančiai organizacijai — minėtam susivienijimui. O pastarasis tik mažiau kaip pusę paimtų lėšų grąžina (stato Prienuose 6 butų gyvenamąjį namą), kitos atitenka valdymo aparatui. Tokiomis sąlygomis ryšininkas anaiptol nėra įsitikinęs, kad geriau dirbdamas geriau ir gyvens. Kol kas nepakeisti pasenę tarifiniai atlygiai, pavyzdžiui, laiškininkus galima tik geriau premijuoti. O darbo užmokesčio srityje, kaip matėme, būtina kardinali pertvarka.

— Patarčiau rajonams dirbti pagal antrąjį ūkiskaitos modelį, — pasiūlė ryšių ministro pavaduotojas R. Monkevičius.

Taip, šiuo atveju ūkiskaitinės pajamos, gautos iš bendrųjų pajamų atskaičius mokesčius, liktų darbo kolektyvui. Tačiau kur garantija, jog vadovaujančioji organizacija vėl iš viršaus nenustatys sau tokio mokesčio, kad galėtų pasisavinti svetimu darbu įgytas lėšas? Matyt, ir ryšių tarnybos įmonėse diegtina nuomos ranga, darytina kitkas, kad žmonėms patikėtos gamybos priemonės ir kitas turtas būtų jų, o ne niekieno. Gal tuomet ir ryšininkų paslaugų kokybė sparčiau gerėtų?

KAD PELNYTUME ŽMONIŲ PAGARBĄ

GENOVAITĖ STRIGIENĖ

Ką parodė praėję TSRS liaudies deputatų rinkimai? Būdama kandidato į deputatus patikėtinė, dalyvaudama rinkiminėje kampanijoje, labai aiškiai pamačiau mūsų, partinių pareigūnų darbo su žmonėmis spragas, sužinojau, kodėl į mus, vadovaujančiuosius darbuotojus, žiūrima atsargiai, su nepasitikėjimu. Įsitikinau, kad žmonėms daug žadėta ir netesėta, kad nemaža klausimų ir dabar sprendžiama nekompetentingai, kad kartais tiesiog nesąžiningai elgiamasi su žmonėmis. Beje, šiandien aiškiau suvokiame, ką pelnėme daugiažodžiavimu, nerealių lozungų skelbimu.

Visi pripažįstame, kad sąstingio laikotarpiu valdymo aparatas ėmė diktuoti savo valią ir ūkiui, ir politikai. Visuomenės gyvenimas tapo pernelyg sudogmatintas, partija ėmė reguliuoti neaprėpiamą visuomenės veiklos sferą, likusi politinė sistema dešimtmečiais taikėsi prie partinės autarkijos įsakmių potvarkių ir nurodymų. Demokratiniai principai buvo tik deklaruojami, o iš tikrųjų vyravo autoritarizmas, subjektyvizmas. Mes, rajonų Tarybų darbuotojai, jau seniai įžvelgėme politinės sistemos deformaciją. Bandėme vietose nors kiek taisyti reikalus. Pateiksiu pavyzdį. Dar 1985 metais kreipėmės į Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą, prašydami leisti sujungti dvi Žiežmarių gyvenvietės ir Žiežmarių apylinkės Tarybas. Jos abi įsikūrusios netgi viename pastate. Tačiau abi Tarybos turi savo deputatus, atskirai rengia sesijas, atsiskyrusios posėdžiauja. „Viršuje" mes nebuvome suprasti. Tačiau ir mes nesupratome tokio valdžios mąstymo.

Anksčiau buvo tokia tvarka: Lietuvos TSR Ministrų Taryba vienu ar kitu klausimu priimdavo tam tikrą nutarimą, o rajonų vykdomiesiems komitetams belikdavo tik priimti analogiškus sprendimus. Nutarimų projektus kabinetuose kūrė kas tik netingėjo. Juk aparato darbuotojai galvojo, — sukūrei nutarimą, atsiskaitei, ir darbas baigtas. O jeigu rajono vykdomasis komitetas nepriims nurodyto iš viršaus sprendimo, koks nors tikrintojas užfiksuos ir iš „aukštos" tribūnos už tai reikiamai paauklės. O kaip žinoma, baimės akys didelės.

Nemanykite, kad aš dejuoju, ir, kaip dauguma, vien smerkiu praeitį. Mes dar sąstingio laikais atsisakėme priiminėti sprendimus tais klausimais, kuriuos buvo galima išspręsti darbo tvarka. Sakykime, kiekvieną mėnesį vykdomojo komiteto nariai posėdžiauja. Anksčiau priimdavome iki dešimties sprendimų ir vien pagrindiniais klausimais. Kokių tik direktyvų nekūrėme. Būdavo ir nurodančių žemdirbiams, kada sėti, kada pradėti pjauti, netgi kiek kartų karves melžti, kaip bidonus plauti ir t. t. Nepaklusome rutinai ir įsivedėme savo tvarką. Klausimų posėdžiuose iš karto gerokai sumažėjo. Ministrų Taryba iš pradžių nesuprato, atsiuntė žmones išsiaiškinti, — ką mes čia darome, kodėl vienu ar kitu jų nurodytu klausimu nepriimame sprendimo. O kai įsitikino, jog esame teisūs, mūsų patirtį ėmė skleisti visoje Respublikoje. Nesigarsindami, tyliai ir

---

G. Strigienė — Kaišiadorių rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto sekretorė.

apylinkių Tarybose ploninome solidžias bylas, mažinome komisijų ir sprendimų skaičių.

Eksperimento tvarka 1988-ųjų metų rugsėjo mėnesį iš esmės buvo pertvarkytos Kaišiadorių rajono ir miesto Tarybos, tai yra sujungtos į vieną rajono Tarybą. Eksperimentas pasiteisino.

Miesto vykdomojo komiteto funkcijas pavedus rajono vykdomojo komiteto pavaldžioms organizacijoms, išvengta dubliavimo, solidžiau ir kompleksiškiau tvarkomasi. Galime pasigirti — vieninteliai Respublikoje turime Kaišiadorių miesto pirmininko (mero) etatą. Matyt, jį gana greitai ir oficialiai vadinsime miesto meru. Beje, jis dirba vienas ir jokio pavaldaus aparato neturi.

Nesėdime rankų sudėję ir šiandien. Turbūt vieni iš pirmųjų Respublikoje prabilome apie naują Tarybų modelį. Juk istoriškai svarbus šūkis „Visa valdžia Taryboms" pagaliau turi būti įgyvendintas. Mūsų siūlomo modelio esmė — nereikia rinkti deputatų į gyvenviečių ir apylinkių Tarybas. Jų iki šiol turėjome šimtus, o dirbo vienetai. Siūlome sudaryti tik rajono Tarybą. Tais klausimais tariamės su rajono žmonėmis. Kaip jie nuspręs, taip ir darysime. Kaip įsitikinome, dauguma pritaria tam, kad būtų sudaroma tik rajono Taryba. Tai norėtume įgyvendinti jau per būsimuosius rinkimus.

Beje, jau čia pat ir naujieji rinkimai į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą. Teko dalyvauti kuriant naujų rinkimų įstatymų projektą. Visi komisijos nariai daug energijos ir kūrybos skyrė tam, kam jis būtų kuo tobulesnis. Šio įstatymo projekto paskutinis variantas nuo pirminio, kuris buvo priimtas rugsėjo mėnesio Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, skyrėsi kaip diena nuo nakties. Malonu, kad kuriant svarbius dokumentus buvo išgirstas ir Tarybų darbo praktikų žodis. Tad dabar mes pagrįstai tikimės naujų demokratiškų rinkimų. Tarybos turėtų būti darbingos, veikiančios, sprendžiančios. Pasiilgome mąstančių, drąsių deputatų, pasiaukojusių Lietuvos žmonių labui. O kad tokių aktyvistų turime, įrodo TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai, deramai atstovaujantys mūsų Respublikai. Argi kada nors anksčiau žmonės su tokiu susidomėjimu, širdžių virpuliu sekdavo sesijų darbą? Atvirai pasakysiu, nors sekretore dirbu jau ketverius metus, tačiau ir aš pati nevisada sekdavau netgi Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijų darbą, nes žinojau, jog iš anksto paruošti kad ir reikšmingi nutarimų projektai bus priimti vienbalsiai ir po to bus greitai pamiršti.

Dabar tapo madinga, bet, manau, drauge ir būtina kritikuoti aukščiausiąją valdžią. Naudodamasi tikrąja žodžio laisve, nebijodama būti nubausta už nuoširdų atvirumą, norėčiau keletą kritinių pastabų pareikšti ir Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui. Jo aparatas gana didelis, jame daug įvairių skyrių, kuriuose dar daugiau, rodos, didžiai išsilavinusių darbuotojų, kurie nežinia kodėl vis dar nesiryžta žengti koja kojon su gyvenimu. Mano manymu, sakykime, kad ir televizijoje jau seniai galėjo būti įteisinta laida „Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume" ar kažkas panašaus, kurioje aparato darbuotojai pakomentuotų siūlomus svarstyti įstatymų projektus, trumpai, bet konkrečiai ir kompetentingai aptartų gyventojų atsiliepimus apie svarbiausius mūsų gyvenimo faktus bei reiškinius, įstatymų projektus. O kaip yra dabar? Žmonės labai domisi ir ekonominiu, ir socialiniu, ir politiniu gyvenimu, noriai ir aktyviai reiškia savo nuomonę siųsdami laiškus įvairioms instancijoms, bet labai dažnai jie net nežino, koks jų pasiūlymų likimas, į kokius stalčius ilgam poilsiui atgulė jų laiškai. Žinoma, teisinantis galima pasakyti, kad pasiūlymų gaunama šimtai ir juos aptarti sunku. Sutinku, ne aš turėčiau mokyti, kaip dirbti Prezidiumo darbuotojams, bet įdiegus darnią sistemą ir nuosekliai dirbant — viską galima padaryti. Supraskite, žmogus nuoširdžiai sureagavo į prašymą, atsiliepė į kvietimą prisidėti prie įstatymo

rengimo, parašė savo siūlymus, o šie kažkur be žinios dingo. Jeigu, pavyzdžiui, aš žinau, kad keli sakiniai naujame rinkimų įstatymo projekte yra mano, tai man šitai be galo malonu. Manau, kad kiekvienas žmogus, pareiškęs savo nuomonę vienu ar kitu klausimu, nori žinoti, kaip ta jo nuomonė buvo įvertinta. O dabar geriausiu atveju spaudoje paskelbiami negausūs žmonių laiškai, bet jie pateikiami be specialisto vertinimo. Man atrodo, kad toks požiūris ir išugdė žmonių abejingumą.

Jau prasidėjo nauja rinkiminė kampanija. Dabar Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas turėtų pasirinkti rajoną, susitarti su televizija ir specialioje laidoje pateikti pasirengimo rinkimams eigą. Beje, čia darbo užtektų ir spaudai. Juk labai svarbu viešai aptarti, kokios daromos klaidos, kas teigiamo, kas taisytino, kartu derėtų plačiai aiškinti rinkimų įstatymo „abėcėlę". Retai būna, kad rinkiminių komisijų nariai būtų teisininkai. Todėl žmonėms kaip reikiant nepaaiškinama, o paskui žeriami priekaištai — tame rajone daryta daug pažeidimų, aname irgi. Taigi, Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo darbe, man rodos, viešumo dar labai trūksta. Kalbama apie naują Tarybų modelį. Dirbama šiuo klausimu ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume, tačiau kodėl slapta? Ar nevertėtų šiuo svarbiu klausimu pasitarti su Respublikos žmonėmis. Juk geras patarimas dar nė vienam sprendimui nepakenkė.

Pamąstykime: neseniai susikūrė Lietuvos ūkininkų sąjunga, o jos nariai jau važiuoja į užsienį: Švediją, Šveicariją ir į kitas šalis. Ne pasivažinėti, žinoma, o pasimokyti, pasisemti darbo patirties. Taip ir turi būti. O ką veikiam mes, Tarybų darbuotojai? Kur ir kada mes važiavome? Negirdėjau, kad Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo aparatas būtų surengęs tokias išvykas, sakykime, nors į Estiją ar Latviją. Gal kas ir važiuoja, bet ne rajono Tarybų darbuotojai.

Nesuprantamas dalykas mums, rajono Tarybų darbuotojams, — kaip parenkami kadrai darbui Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo aparate. Mums vietose neretai iškyla neaiškių klausimų, reikia pasitarti ir iš karto gauti dalykišką, kvalifikuotą atsakymą. Tokiu atveju kur kitur kreipsies, jei ne į Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume dirbantį savo rajono kuratorių-referentą. Buvęs mūsų rajono kuratorius Juozas Mickus neseniai išėjo į pensiją. Jo vieton paskirta moteris, kuri pagal specialybę zootechnikė, nė dienos nedirbusi Tarybų darbe. Mes nenusiteikę prieš šią moterį, bet dalykiško, kvalifikuoto patarimo kai kuriais klausimais ji mums, matyt, ilgai negalės duoti. Manau, kad šioms pareigoms reikalingi specialistai, patys dirbę Tarybose. Juk šios srities darbuotojas turi daug žinoti, mokėti orientuotis įstatymuose, turėti šio darbo praktikos. Aukštos kvalifikacijos Tarybų specialistą mes įsivaizduojame kūrybiškai mąstantį, drąsų, geros orientacijos, įžvalgų, norintį ir mokantį bendrauti su žmonėmis.

Žinoma, turės keistis ir vietinių Tarybų darbo stilius. Žmonės jaudindamiesi laukia galimybės išsirinkti tikrus deputatus. Visiems aišku — gyvybiškai svarbu atkurti Tarybų visavaldystę. Nė vienas valstybinis, ūkinis ar socialinis klausimas negali būti sprendžiamas be Tarybų. O jos visų pirmiausia privalo turėti solidžius, ilgalaikiais normatyvais grindžiamus pajamų šaltinius, gauti biudžeto pastovias įplaukas. Pagaliau jos privalo turėti realias galimybes naudoti šias lėšas svarbiausiems rajono ar apylinkės reikalams.

Dabar svarbu rasti tinkamą atramos tašką ir išspręsti dar vieną rebusą. Juk visi žinome, kad paplitusi nuomonė, jog žmogus darbo kolektyve yra žinybos, o už jos vartų — Tarybų valdžios globoje. Tarybos ir įvairaus žinybinio pavaldumo darbo kolektyvai kol kas yra skirtingose pozicijose ir dažnai nesutaria, nors tikslas iš esmės bendras — žmogaus gerovė. Apie tai jau dabar reikia galvoti ir rasti optimalų sprendimą.

Siekiant didesnio Tarybų darbo efektyvumo turi būti sukurta ekonominė sistema, susiejanti darbo kolektyvą su vietine Taryba. Bet kokie mandagūs kvietimai ar įpareigojimai bendradarbiauti — tik formalios deklaracijos. Reikia ekonomiškai pagrįsto įstatymo, įtvirtinančio vienintelio šeimininko — vietinės Tarybos — teises spręsti ir reikalauti vykdyti tai, kas nuspręsta.

Nėra nė kalbos, kad būtina kuo skubiau ir ryžtingiau atriboti partinių ir Tarybų valdžios organų funkcijas. Apie tai plačiai kalba mūsų visuomenė ir neabejoju, kad tai bus padaryta. Juk civilizuotame pasaulyje partija dalyvauja valstybės valdyme per savo išrinktus deputatus.

Praėjusiuose rinkimuose aiškiai pamačiau, kad žmonės ilgisi bendravimo. Daugelis niekuo labai nesiskundė, o tiesiog prašė pasėdėti ir pakalbėti. Žmonės nori matyti rajono vadovaujančiuosius darbuotojus, nori juos girdėti ir turi daug ką jiems pasakyti. Rinkiminės kampanijos metu teko lankytis Trakų rajone, nes apygarda buvo bendra. Įsiminė šio rajono vieno Abromiškių kaimo gyventojo pasakojimas. Jis sakė, kad niekad neužmirš to, kad jį aplankė buvęs Lietuvos KP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Pasilabino, pakalbėjo, apėjo ūkį, apžiūrėjo gyvulius, palinkėjo šeimai geriausios kloties. Šis žmogus sekretoriaus rankos paspaudimą prisimena visą gyvenimą.

Lankydamasi pas savo ir Trakų rajonų gyventojus, nesutikau nė vieno žmogaus nei miestelyje, nei atokesniame vienkiemyje, kuris pasakytų, kad pas jį buvo partijos rajono komiteto pirmasis ar kitas sekretorius, rajono vykdomojo komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojai. Nei pasilabino, nei palinkėjo geriausios kloties gyvenime.

Tuomet ypač skaudžiai šitai pajutau ir galutinai supratau, kad pelnyti žmonių pagarbą, pasitikėjimą galima tik nusileidus iš aukštybių, į paprastą kaimo trobelę, į eilinio žmogaus būstą. Tai taikau visų rangų vadovams, taip pat ir Respublikos. Kiek žmonės turi išminties, paprastumo, nuoširdumo. . . Tik pabuvus žmonėse, išklausius jų bėdas, manau, dažnam suspurdės širdis, kad dirbi ne taip, kad esi labai skolingas žmonėms, ir kils noras tuoj pat kiek galima jiems padėti.

Nestiprina partijos ir Tarybų valdžios autoriteto tokie vadovai, kurie stoja skersai kelio pertvarkai, pažangai ir netgi įstatymams. Sakykime, vienas vadovas pasityčiojo iš žmogaus, o kitas ilgus metus turės plušti, kol atstatys sugriautą autoritetą, kol vėl įgis žmonių pasitikėjimą. Nereikalingas kalbos „puošmenas" ir ypač „pliurpalizmą" derėtų visam laikui išguiti iš gyvenimo. Juk autoritetas įgyjamas konkrečiais darbais, pažadų tesėjimu, nuoširdumu, tiesos sakymu, o gimsta nuomonių sankirtose, diskusijose.

Čia pateiktomis mintimis aš nieko nenorėjau užgauti, juo labiau įžeisti. Norėjau tik išsakyti širdgėlą, kai kuriuos savo samprotavimus, pastebėjimus, kad mums ateityje geriau sektųsi, kad mes visi būtume ar taptume savo krašto patriotais ir visa širdimi siektume, kad suklestėtų mūsų brangi Lietuva.

KADA UGDYSIME LIETUVIUS DŽENTELMENUS?

BRONISLOVAS BITINAS

Dabarties aktualijos — ekonomikos pertvarka, valdžios klausimas, didėjantis nusikalstamumas ir kt. — skatina šviesiuosius protus telkti dėmesį į artimiausią ateitį, o švietimo problemas atidėti, spręsti „po to". Tačiau visuomenės istorija liudija, kad šis „po to" yra begalinis, o visuomenės pertvarka reali ir veiksminga, kai vienas iš pradinių jos komponentų yra esminė švietimo pertvarka.

Šešių šimtų metų sukaktį Lietuvos mokykla sutinka nauja savo kokybe — tautinės mokyklos atkūrimu. Steigdama pirmąsias mokyklas Lietuva pasuko europietiškos civilizacijos linkme. Tačiau ilgus amžius mokykla buvo mums svetimos dvasios. Dabartinė mokyklos pertvarka reiškia, kad pasaulinės civilizacijos pasiekimų sieksime įtvirtindami ir plėtodami lietuvių tautinę savimonę.

Pirmieji žingsniai tautinės mokyklos link žengti jau tada, kai ji tapo prieinama visiems, tai yra pradėjus įgyvendinti visuotinį pradinį mokslą, kai ji tapo mokykla ne išrinktiesiems, o visai tautai be jokių išimčių, kai buvo realizuota lygi visų teisė įgyti išsimokslinimą. Atsižvelgiant į šią sąlygą, tautine galima vadinti nepriklausomos Lietuvos pradinę mokyklą, ką vargu ar galima sakyti apie gimnaziją. Žinoma, gimnazijų vaidmuo Lietuvos ekonominei, kultūrinei, socialinei raidai buvo didelis, tačiau nei jų dėstymo apimtis bei turinys neatitiko didžiosios Lietuvių tautos dalies, gyvenusios kaime, poreikių ir lūkesčių.

Taigi tautinės mokyklos atkūrimas nėra paprastas ikikarinės mokyklos atgaivinimas. Šiandien tautinė mokykla turi apimti visas mokymo pakopas, patenkinti kiekvienos šeimos poreikius. Privalomasis vidurinis mokslas čia, matyt, nėra geriausia išeitis. Žinoma, visi pritars minčiai, kad mokykla turi būti prieinama kiekvienam, kas tik nori įgyti vidurinį mokslą; vadinasi, vidurinio mokslo ištekliai turi būti didesni už integruotą visuomenės narių poreikį. Šitai yra viena iš svarbiausių kliūčių žengiant į tautinę mokyklą: įpratus tenkinti ribotus visuomenės poreikius, labai sunku suvokti, kad dabar būtinas švietimo galimybių perteklius. Tarp gausybės problemų ir sunkumų, esančių kelyje į tautinę mokyklą, svarbiausia kuo greičiau įveikti senojo mąstymo atgyvenas.

Bene ryškiausia senojo mąstymo apraiška — nekompetentingas, suprastintas požiūris į švietimo reikalus. Tai nėra naujas reiškinys. Jau prieš pusantro šimto metų A. Gercenas rašė: „Ugdymas sulaukė medicinos ir filoso-

B. Bitinas — pedagogikos mokslų daktaras, profesorius

fijos likimo: visi apie tai turi aiškią ir griežtą nuomonę, išskyrus tuos, kurie ilgai ir atsidėję šiuos mokslus nagrinėja". Lietuvos žemės ūkį, nors pavėluotai, bet ėmėme gelbėti, remdamiesi mokslininkų teiginiais; švietimo reikalai ištisus dešimtmečius buvo ir, deja, tebėra tvarkomi ignoruojant pedagogikos mokslų išvadas.

Nesakau, kad patys pedagogikos mokslai yra nekalti dėl švietimo padėties. Štai kad ir Lietuvoje per pastarąjį trisdešimtmetį išaugo gausus mokslininkų būrys, jų darbai žinomi toli už Respublikos. Deja, mokslininkų poveikis švietimo praktikai kartais net nepastebimas. Kokios šio paradokso priežastys?

Bene svarbiausia iš jų — pedagogikai buvo priskiriama tik iliustracinė funkcija, kitaip tariant, reikalaujama, kad mokslininkai savo darbais „įrodytų", jog priimamas nutarimas švietimo klausimais yra geras. Sprendimus priimantys asmenys savarankiškai mąstantį, kritiškai vertinantį viršūnių nuomonę mokslininką laikė tarsi kokiu fantazuotoju, atliekančiu vien ramybės drumstėjo vaidmenį. Neturėjo įtakos mokslininkų siūlymai ir rekomendacijos: kompetentinga išvada paprastai nepatogi administratoriui, todėl ji dažniausiai nesulaukdavo atgarsio. Dėl hierarchiškos mokslo organizacijos teisė dalyvauti priimant sprendimus buvo suteikiama tik į hierarchijos viršūnę patekusiems mokslininkams, kurie dažnai dėl kompetencijos stokos, dėl konjunktūros ar dėl to, kad būdavo mažuma tarp nespecialistų, nepajėgdavo apginti protingų sprendimų, priešintis neapgalvotiems. Pavyzdžiui, rengiant 1984 metų mokyklos reformos dokumentus, diferencijuoto mokymo idėja buvo viena iš labiausiai mokslo pagrįstų, tačiau sprendimą priimantiems asmenims ji nepatiko; o dabar susigriebta, kad būtinas diferencijuotas mokymas.

Taigi pedagogikos mokslas kaltas, kad jo atstovai stokojo drąsos ir ryžto priešintis valdančiųjų sluoksnių voliuntarizmui švietimo srityje, nebuvo pakankamai atkaklūs, kai reikėdavo atsisakyti vienų idėjų ir realizuoti kitas. Šitai atliepia ir dabarčiai: įpratę paklusti, mokslininkai dar nesiryžta žengti iš esmės naujus žingsnius į tautinę mokyklą.

Antra, švietimo tyrėjai ir patys neretai skubėdavo diegti į praktiką mokslo išvadas, patikrintas eksperimentiškai, bet neatitinkančias esamos švietimo padėties. Gerai žinoma, kad blogai parengtoje dirvoje pati geriausia sėkla neefektyvi; šitai kartais buvo ignoruojama švietimo sferoje. Štai prieš ketvirtį amžiaus žymiausi matematikai, pasitelkę psichologus, ėmėsi matematikos mokymo pertvarkos vidurinėje mokykloje — norėjo priartinti jį prie šiuolaikinio mokslo. Labai gerai įsiminiau vieno iš šio projekto kritikų teiginį: „Naujosios matematikos programos vaikams įveikiamos, bet mokytojai jų nesupras". Taip ir atsitiko: dėl per didelio noro sumoderninti mokyklą sužlugo ne tik matematikos, bet ir kitų, su matematika susijusių dalykų mokymas; mokymasis tapo baubu ir teko griebtis mokymo turinio lopymo. Matematikos vadovėlių autoriaus prof. B. Balčyčio pastangomis Lietuvos pradinė mokykla krizę išgyveno kiek lengviau, bet užtat vidurinė mokykla, kurioje naudoti moksliški, bet nesuprantami vadovėliai, iki šiol dar negali atsigauti.

Kartais mokslininkų išvadas administracinis aparatas taip iškraipo, jog jos nebetenka pirminės prasmės, paverčiamos asmenybės prievartavimo priemone, tampa beveik asocialaus pobūdžio. Taip atsitiko su profesiniu orientavimu: Lietuva pirmoji ėmėsi jį realizuoti, atsižvelgdama į asmenybės gebėjimus ir siekius, o administratoriai, pašalinę šitai iš turinio, orientavimą pavertė prievartiniu paauglių siuntimu į vienokias ar kitokias profesines mokyklas. Panaši buvo ir ateistinio auklėjimo padėtis: pirminė humanistinė jo prasmė administratorių rankose virto „buldozeriniu" ateizmu, buvo sukompromituota pati sąžinės laisvės, žmogaus išvadavimo idėja.

Galima nurodyti ir vidinių mokyklų problemų tyrimo krizės apraiškų. Pedagogikos mokslo objektas dabar yra žmogaus ugdymas nuo vaikystės iki senatvės, todėl daugelis mokslininkų ėmėsi nemokyklinio ugdymo problemų

tyrimo. Pavyzdžiui, aukštosios mokyklos klausimais disertacijų dabar ginama net daugiau, negu bendrojo lavinimo klausimais. Mokslininkai suskaldė vientisą ugdymą į siauras tyrimų sritis, o gautų išvadų nebesugeba tarpusavyje susieti. Gaunamos prieštaringos ir todėl praktikai nepriimtinos išvados, nes ugdymas ir mokykla — neskaidomi objektai, kurie negali būti tobulinami dalimis. Tuo tarpu jėgos, kuri suvienytų mokslininkų pastangas, nėra, ir tai itin jaučiama Lietuvoje.

Visa tai svarbu. Tačiau švietimas — socialinis reiškinys, jo problemos negali būti vieno mokslo objektas, jo plėtotę lemia viešoji nuomonė, visuomenės požiūris į ugdymą. Deja, dėmesiu švietimui džiaugtis negalima. Maža to, vis labiau įsivyrauja principas: „Kai ekonomika kalba, pedagogika tyli". Žodžių lygmeniu visi lyg ir supranta, kad tautos ateitis — mokykla. Tačiau šios ateities reikia laukti 20—30 metų, o suaugusieji nori jau šiandien ją turėti ir nepasiryžę aukotis jos labui. Dabarties aktualijos — ekonomikos pertvarka, valdžios klausimas, didėjantis nusikalstamumas ir kt. — skatina šviesiuosius protus telkti dėmesį į artimiausią ateitį, o švietimo problemas atidėti, spręsti „po to". Tačiau visuomenės istorija liudija, kad šis „po to" yra begalinis, o visuomenės pertvarka reali ir veiksminga, kai vienas iš pradinių jos komponentų yra esminė švietimo pertvarka. Šį teiginį pailiustruosime keliais pavyzdžiais.

XVII a. pabaigoje Anglijoje įsitvirtinus buržuazijos ir feodalų klasiniam kompromisui, pasirodė Dž. Loko „Džentelmeno ugdymo" koncepcija; jos dvasia pertvarkytas ugdymas tapo bene svarbiausias Anglijos visuomenės stabilumo faktorius, lėmęs tą specifišką visuomeninę psichologiją, kuri ir šiandien tebėra būdinga Didžiajai Britanijai.

Prancūzijos buržuazinė revoliucija vienu iš svarbiausių savo darbų laikė liaudies masių švietimą. Pažangieji tuo ir skyrėsi nuo reakcionierių, kurie liaudies švietimo plėtotę laikė grėsme visuomenei. Šiandien akivaizdu, kad tik masių švietimas padėjo „privačios nuosavybės ir asmeninės iniciatyvos" visuomenei pasiekti aukštą išsivystymo lygį.

V. Leninas, paskelbęs, kad po politinės revoliucijos turi eiti kultūrinė revoliucija, pastarosios pagrindu laikė masių švietimą. Žvelgiant iš istorijos tolių, galima tvirtinti, kad tik mokyklos dėka Tarybų Sąjungoje išaugo karta, kuri, nepaisant stalinizmo, sugebėjo įdiegti socializmo idėjas ir sukurti galią, įveikusią fašizmą.

Dar vienas netolimos praeities pavyzdys. Kai Tarybų Sąjungoje buvo paleistas pirmasis dirbtinis Žemės palydovas, JAV visuomenę ištiko šokas: kaip galėjo atsitikti, kad „laukinė Rusija" aplenkė civilizuotąjį pasaulį! Pripažinta, kad šitai yra efektyvios tarybinės švietimo sistemos padarinys. Dž. Kenedis todėl ir pradėjo naują JAV švietimo etapą, švietimui buvo skirtos milžiniškos lėšos. Tarybų Sąjungoje, atvirkščiai, buvo padaryta išvada, jog „istorija švietimui parašė penketą", todėl galima atsipūsti. Rezultatai akivaizdūs — TSRS švietimas beviltiškai atsiliko, o kartu smuko visos visuomenės gyvenimo sferos.

Ryškiai švietimo įtaką gyvenimui iliustruoja ir pokarinė Lietuvos istorija. Šiandien daug rašoma apie pokario rezistenciją — liaudies priešinimąsi stalinistinėms represijoms, tautinės sąmonės slopinimui. Tačiau ne visada randamas ryšys tarp šio reiškinio ir tautinės pradinės mokyklos, išugdžiusios rezistencijos dalyvių kartą. Nesunku taip pat pastebėti, kad Respublikos politinį, socialinį ir kultūrinį gyvenimą per pastaruosius dešimtmečius lėmė karta, kuriai 1944 metais buvo mažiau kaip 16 metų; tie, kurių paauglystė praėjo audringame politinių pokyčių sūkuryje, dažniausiai nepajėgė rasti savarankiško socialinio idealo ir turėjo rinktis nedėkingą konformisto kelią.

Nenorėčiau pranašauti, bet savaime peršasi mintis: Lietuvos ateitis, jos savarankiškumas ir nepriklausomybė priklausys nuo to, kaip šiandien rūpinsimės mokykla, apskritai švietimu. Galbūt požiūris į švietimą, į ugdymą galėtų būti asmens tautinės savimonės, pilietiškumo rodikliu: tik tas tikrai sie-

kia tautos gerovės, kuris šiandien daro viską ką gali mokyklos ir švietimo labui.

Pateiksiu kelis pavyzdžius. Visuotinio vidurinio mokslo įgyvendinimas išryškino prieštaravimą tarp jaunimo bendrojo lavinimo ir jo rengimo darbui. Įveikti šio prieštaravimo mokyklos pastangomis nepasisekė, nes šeima prarado realias galimybes rengti vaikus darbui ir orientuoja juos į intelektualinę, meninę ir panašią veiklą, o visuomenė tikisi, jog problema savaime išsispręs. Prieš keturiasdešimt metų Lietuvos valstietis klausė: „Kas duoną augins, kai visi bus mokyti?" Dabar atėjo pjūties metas: vaikai nebenori dirbti, tėvai nebemoka jų ugdyti darbu, mokykla — rengti darbui, gamybininkai — sudaryti sąlygų vaikų darbui. Susidaro įspūdis, jog darome viską, kad tik jaunoji karta gyventų pagal šūkį: „Duonos ir žaidimų!" Šis šūkis sužlugdė Romos imperiją, jis gali pražudyti ir mūsų tautą, jei laiku nesusirūpinsime jaunosios kartos darbiniu ugdymu. Čia vadovautis išsivysčiusių kapitalistinių šalių pavyzdžiais nederėtų — tam reikėtų atsisakyti principo, kad visuomenė prisiima atsakomybę už kiekvieno vaiko ateitį. O mūsų visuomenė jau tiek sugadinta, kad šio principo atsisakyti vargu ar pajėgs.

Kitas pavyzdys — nepilnamečių teisės pažeidėjų problema. Ja valstybė susirūpino jau prieš ketvirtį amžiaus; per tą laiką priimta gausybė nutarimų, įsteigta įvairiausių valstybinių ir visuomeninių institutų, sudaryta programų, o reikalai nejuda į priekį. Įsigilinus nesunku pastebėti, kad nagrinėjančių ir sprendžiančių problemą kur kas daugiau, negu tų, kurie tiesiogiai auklėja „sunkų" vaiką. Kad šį santykį reikia keisti — akivaizdu, bet kas gi imsis darbo su pedagogiškai apleistais vaikais? Visuomeninių auklėtojų institutas nepasiteisino, studentai šio darbo dirbti nepajėgia (ir nenori), profesionalų praktiškai nėra. Galima ir toliau kaltinti visuomenę, santvarką; bet padėtis pagerės tik tada, kai paauglių nusikalstamumo profilaktika įgis asmeninės pedagoginės sąveikos pobūdį.

Išvada aiški: kiekviena konkreti socialinė pedagoginė problema gali būti išspręsta tik sutelkus visų visuomenės institutų pastangas. Mokslui apie ugdymą idėjų pakanka, reikia tik imtis jas realizuoti. Čia ir kyla vienas iš didžiausių sunkumų — kaip sutelkti mokslo ir socialinių institutų pastangas spręsti problemas?

Iki šiol dominuoja tokia mokslo ir praktikos vienijimo formulė: mokslininkas siūlo — vadovai sprendžia — praktikai vykdo. Lyg ir logiška. Bet neveiksminga. Ugdymo procesas nėra panašus į gamybinį, kurį galima operacionalizuoti. Kiekvienas ugdytojas kuria „galutinį produktą" — asmenybę, kuri, patirdama tūkstančius pedagoginių poveikių, pagaliau tampa nepakartojama individualybe.

Kita šios schemos neveiksmingumo priežastis yra grynai konjunktūrinė: švietimo ir kiti vadovai, vertinantys mokslininkų idėjas, pirmiausia orientuojasi į politinės ir valstybinės valdžios organų poziciją. Štai daug metų įrodinėju, kokią žalą daro dirbtinis auklėjimo skaldymas į dalis — politinį, dorovinį, darbinį, teisinį, ekologinį, estetinį ir pan. Visi pedagogai praktikai, su kuriais tenka pasikalbėti, pritaria, kad auklėjimas mokykloje turi būti vientisas, neskaidomas. Mūsų pokalbiai visada baigiasi prašymu — įrodykite šitai tiems, kurie mokytojo darbą kontroliuoja. Įrodinėjau — Respublikoje nesutikau nė vieno kompetentingo asmens, kuris nepritartų neskaidomo auklėjimo koncepcijai. Tik kiekvieną kartą ir čia išgirsdavau — mes norėtume naujai dirbti, bet Maskva... Galiu pasakyti — ne kartą dėsčiau vientiso auklėjimo idėją ir sąjunginiu lygmeniu, jai ir ten pritariama, bet išreiškiama abejonė: o jei pedagogai praktikai jos nesugebės realizuoti ir auklėjimo kokybė susilpnės?

Taip susidaro pedagogikos mokslo ir pedagoginės praktikos užburtas ratas: mokslininko idėjų neįmanoma įdiegti, nes tam kliudo susiklosčiusi praktika, o švietimo praktiką sunku keisti, nes netikima mokslininko idėjomis. Neatsitiktinai ryškiausi pedagogikos mokslo laimėjimai — praktikų veiklos

vaisius (J. Komenskis, J. Pestalocis, A. Makarenka ir kt.); tačiau šitas kelias — jau nueitas, visa, ką buvo galima taip surasti, pedagogika jau atskleidė. Vadinasi, reikia ieškoti naujų mokslo ir praktikos integravimo būdų.

Imkime, pavyzdžiui, tradicinę mokymo organizavimo formą — pamoką. Jos vaidmuo neabejotinas, kai vaikus reikia išmokyti kalbos, matematikos, fizikos, tai yra perteikti jiems vienaprasmę, neabejotiną žmonijos patirtį. Ir užsienyje, ir Tarybų Sąjungoje buvo mėginimų atsisakyti pamokos — ir kiekvieną kartą smukdavo mokinių išprusimas, sumenkėdavo jų išsilavinimo kokybė. Tačiau pamoka yra asmenybės vystymosi stabdys, kai tikslas yra siekti asmenybės saviraiškos, mokinio emocinių išgyvenimų, skatinti vidines galias, kai visuomenės patirtis nėra absoliuti, o asmenybė turi ją transformuoti, — taip yra mokant literatūros, muzikos, dailės, filosofijos, etikos, religijos, nagrinėjant pasaulio bendrosios sandaros, žmogaus ir visuomenės būties klausimus. Čia mokymas turėtų būti visiškai kitoks negu dabar. Tačiau kaip praktiškai įveikti susiklosčiusią klasės ir pamokos sistemą, jei pamoka yra vienintelis teisiškai ir finansiškai pagrįstas mokymo proceso vienetas?

Iki šiol galiojanti administravimo ir komandavimo sistema yra neįveikiama kliūtis spręsti panašias ugdymo problemas. Nieko nereiškia, kad liaudies švietimo organai nustojo įsakinėti mokykloms, smulkmeniškai kontroliuoti pedagogų veiklą ir pan.: dar yra finansų organai su savo reglamentacija, darbo įstatymai bei instrukcijos, mechaniškai taikomos ir švietimui; pagaliau natūrali ir baimė, kad gali nepasisekti.

Išeitis viena — ieškoti naujų švietimo organizavimo formų, ne varžančių, o skatinančių bendrą mokslininkų ir praktikų veiklą. Tokia forma galėtų būti moksliniai pedagoginiai ir pedagoginiai susivienijimai, kuriami savanoriškumo ir savivaldos pagrindais. Valstybiniams liaudies švietimo organams derėtų palikti vieną funkciją — švietimo ekonominių, socialinių ir teisinių interesų gynimą; visas kitas funkcijas perduoti tokiems susivienijimams.

Moksliniai pedagoginiai susivienijimai galėtų būti steigiami pagal mokyklų tipus, pagal profesinį požymį ir pan. Pavyzdžiu galėtų būti „Pedagogo" susivienijimo idėja. Jis jungtų mokyklas, rengiančias mokytojus ir organizuojančias jų kvalifikacijos tobulinimą. Toks susivienijimas būtų visiškai atsakingas už mokytojų, auklėtojų rengimą Respublikoje, už pedagogų atestavimą, jų dinamiką. Akivaizdu, kad tik įkūrus tokį susivienijimą būtų įmanoma atsisakyti dabartinės mokytojų rengimo ir atestavimo sistemos, kuri jau nebeturi galimybių veikti ir yra nebeveiksminga; sukurti naują (ar naujas) sistemą, organizuoti pasaulyje aprobuotų ir realioms Respublikos sąlygoms pritaikytų sistemų tikrinimą. Galėtų būti ir kitų panašių mokslinių pedagoginių susivienijimų.

Teritorinių pedagoginių susivienijimų užuomazgų jau yra, reikia tik žengti tolesnį žingsnį. Tokia tarpusavyje susijusių susivienijimų sistema būtų reali priemonė švietimui demokratizuoti, išvaduoti iš komandavimo sistemos. Kita vertus — tai neleistų įsigalėti jau prasidėjusiam mokyklų siekimui atsiriboti nuo visuomenės poreikių, susikurti sau gerą gyvenimą mokesčių mokėtojų sąskaita. Mokslininkams, kuriems švietimas ir ugdymas yra tiesioginis pažinimo objektas, susivienijimai būtų palanki terpė nagrinėti ugdymo reikalus, jį tiesiogiai tobulinti, daugiausia — remiantis jau turimomis išvadomis. Toks dinamiškas, nesustingęs švietimas taptų realia energingos veiklos visuomenės kūrimo sąlyga ir priemonė.

PRIE APLEISTO SENO NAMO...

Kultūros įstaigos visuomenės demokratizavimo procese

JUOZAS MIKUTAVIČIUS

Norint plačiau aptarti kultūros problemas Respublikoje, šio darbo reikšmę konkrečioje vietovėje, pirmiausia turime įvertinti nueitą kelią, kitaip sakant, tai, kuo nuo pat pokario laikotarpio didžiavomės: „suklestėjusia" kultūra, jos socialistiniu turiniu, šiuolaikinėmis darbo formomis ir t. t. Jeigu apibendrindami laimėjimus kartais pritrūkdavome argumentų, tai viską į vietas surikiuodavo kiekybė — kultūros įstaigų skaičius, didžiausias knygų skaitomumas, meno saviveikloje dalyvaujančių žmonių procentas, renginių, paskaitų gausa ir kt. Buvome tikinami, kad kultūros įstaigų (klubų-skaityklų, kultūros namų, bibliotekų) tinklas, susiformavęs pokariniu laikotarpiu, yra didžiausias laimėjimas, teikiantis žmonėms laimę ir šviesą, žadantis neišpasakytą kultūros suklestėjimo ateitį. Buvo teigiama, kad tai visiškai naujo tipo, naujos struktūros ir naujo turinio kultūros įstaigos.

Steigiant kultūros namus, klubus-skaityklas niekas neatsižvelgė į praeities Lietuvos kultūros patirtį, nes naujoms įstaigoms ir uždaviniai buvo numatomi kiti. Bendruomenėje, šeimoje ilgus metus kurtos ir brandintos liaudies tradicijos, apeigos, papročiai, liaudies menas nebeteko savo vertės. Visa, kas lietuvio širdžiai artima ir brangu, pamažu turėjo nunykti dėl įtarumo, kad tai esą nepalanku naujai socialistinei santvarkai. Imta kurti „naują" kultūrą. Pagrindine tos kūrybos ašimi tapo kultūros įstaigos. Gana primityviai buvo suprantama pati kultūros įstaiga tiek materialinės bazės, tiek veiklos atžvilgiu. Tačiau toks supratimas įsivyravo, ir kultūros darbuotojai, tapę nuolankiais įvairių instancijų komandavimo objektais, visą kultūros darbo turinį pavertė kova su buržuazinėmis atgyvenomis, socializmo priešais, tariamai žalingais meno kūriniais, apolitiškais kūrėjais, nepriimtinomis kapitalistinio pasaulio manieromis ir kt. Kultūros darbuotojai vis dažniau gaudavo įvairius nurodymus ir reikalavimus revizuoti atliekamą repertuarą, įžvelgti ideologijos spragas. Buvo peršami įvairiausi receptai žmonėms auklėti, kad jie nusikratytų žalingų įpročių, tarp kitų ir religinių. Dėl pastarosios priežasties kultūros renginių laikas būdavo parenkamas pačiame vidudienyje. Nesiskaityta su tautos tradicijomis, nekreipta dėmesio ir į kitus nepatogumus. Kultūros namai, klubai savo darbu turėjo aprėpti tai, kas neaprėpiama, kitaip tariant, dirbti viską, kas tik įeina į ideologinio darbo sampratą.

Kultūros namų darbą ūkių, apylinkių, net ir rajonų bei miestų vadovai suprato nevienodai. Vieni manė (ir tikriausiai tebemano), kad kultūros namai — grynai ideologinė įstaiga, partinių organizacijų pagalbininkė, kiti siekė pagal išgales kurti jaukumą, orientavosi į dvasines vertybes, tautinius interesus, treti tenkinosi vien šokių rengimu ir kino filmų peržiūromis. O kaip iš tikrųjų turėtų būti, atsakyti keblu ir šiandien, nes, išskyrus Konstitu-

---

J. Mikutavičius — Lietuvos TSR mokslinio metodinio kultūros centro direktorius.

cijos suteiktą teisę į kultūrą, jokių kitų juridinių aktų per pastaruosius tris dešimtmečius nebuvo priimta. O jie turėjo nusakyti kultūros įstaigų vaidmenį, santykius su ūkiais, organizacijomis, įmonėmis. Įvairūs partiniai dokumentai, o jų būta ir gana solidžių, kultūros barams lemiamos įtakos nepadarė.

1965 m. Respublikoje įteisintas zoninių kultūros namų statusas. Rajonų, miestų, miestelių, gyvenviečių kultūros namai tapo zoniniais. Absoliuti jų dauguma sutapo su tuo metu kuriamais tarpūkinių susivienijimų centrais. Pageidavimai stambiuose gyvenamuosiuose centruose turėti šiuolaikinius kultūros namus atrodė gana pagrįsti. Tačiau suabejojus tarpūkinių susivienijimų perspektyva, šios idėjos atsisakyta. Dėl to sumenko ir zoninių kultūros namų idėja, tuo labiau, kad pagal vyriausybės rekomendacijas zoniniai kultūros namai turėjo būti statomi į tuos susivienijimus įeinančių ūkių kooperuotomis lėšomis. Pagaliau po 1980 m. ir zoninių kultūros namų sumanymo buvo atsisakyta. Pasigauta kitos naujovės — centralizuoti kultūros darbą. Prasidėjęs eksperimentas Anykščių, Plungės, Panevėžio, Kauno, Kaišiadorių, Telšių rajonuose tarytum žadėjo išeitį iš užsitęsusios kultūros darbo krizės. Tačiau po kelerių metų paaiškėjo, kad kultūros darbo dėl savitų tradicijų, žmonių poreikių ir pan. centralizuoti neįmanoma. Mėginta diegti ir kitas idėjas, atkeliavusias iš centro. Tai ir liūdnai pagarsėjęs kultūros bei sporto kompleksų kūrimas (be ekonominio pagrindo), ir įvairiausių komisijų darbui koordinuoti steigimas, ir socialistinio lenktyniavimo era, ir kitos naujovės. Visa tai tebuvo lakios, komanduojamaisiais metodais pagrįstos idėjos ir, aišku, negalėjo turėti kultūros darbui teigiamos įtakos.

Kultūros darbo finansavimo būklė buvo apverktina. Antai kitų gamybinių ir socialinių programų realizavimui metai po metų skiriama nemaža finansinių lėšų, o kultūros įstaigos ir apskritai kultūra tokios malonės nenusipelnė nė karto. Didžioji dauguma kultūros įstaigų, įsikūrusių buvusiuose valsčiuose, miesto tipo gyvenvietėse, kaimuose, iki šiol neturi net minimalaus finansavimo. Šalia šios realybės, minėtini skaudūs kultūros praradimai, kurių kad ir labiausiai norėdami negalėtume atkurti. Galima tik kaupti patirtį, kuri padėtų išvengti panašių pragaiščių ateityje.

Naują kultūros darbo sampratą, kultūros įstaigų atgimusią veiklą numatė Tarybų Sąjungos XIX partinės konferencijos priimtos nuostatos. Ir jei Respublikoje dar delsiama pripažinti, kad nuo žmogaus kultūros, jo dorovės, intelekto, patriotizmo, savo tautos reikalų sprendimo priklauso visos visuomenės moralinė būklė, tai tik dėl įsivešėjusio stereotipinio mąstymo. Anksčiau ar vėliau dvasingumo siekiančioje visuomenėje kultūrinio švietimo įstaigos įgaus tikrąją vertę. Bus susirūpinta ir žmogumi, jo laukia kultūros namai, bibliotekos, kita vertus, jo aktyvumas brandina reikšmingus kultūros įvykius.

Žodžiu, kiekvieno žmogaus, turinčio pomėgių ir gabumų meninei kūrybai, saviraiškai, aktyvi veikla grąžina tai pačiai visuomenei sudvasintus reiškinius. Kultūros įstaigoms šiandien turi būti būdingos tik tos idėjos, kurios įprasmina kultūros vertybes per tautinę savimonę, mums būdingą mąstyseną, būdą, liaudies tradicijas, papročius ir apeigas. Mūsų pareiga prikelti iš užmaršties rajonų, miestų ir jų apylinkių istorinę kultūrą, kūrybiškai interpretuoti kiekvieno tame krašte gimusio ir kūrusio menininko paveikslą. Laikas dabar palankus tam, kad būtų naujai įvertinta viskas, kas sukurta žmogaus proto, rankų ir širdies. Kiekvieno išmintingo ideologo, vadovo, komunisto vidinė pareiga — argumentuoti savo požiūrį į vienokį ar kitokį kultūros žmonių nusiteikimą, o ne grūmoti ar administruojamaisiais metodais „spręsti" problemą. Itin žalinga būtų mestis į tokį kultūros darbo revizavimą, kuris nepagrįstas gera valia ir nuoširdumu.

Kultūros darbui dabar reikia kardinalių permainų, kad kultūros įstaigos galėtų užimti prideramą vietą visuomenėje. Pirmiausia kuo greičiau reikia parengti ir priimti kultūros darbo ar apskritai kultūros įstatymą Respublikoje, kuris atspindėtų kultūros namų, kaip valstybinės įstaigos, tikslus bei

uždavinius, numatytų kitas svarbias priemones. Įstatymas turėtų reguliuoti daug materialinės bazės, finansavimo dalykų, nes dar iki šiol neaišku, sakysime, kas yra tikrasis kultūros namų šeimininkas kaime. Ar valstybė, tai yra rajonų vykdomųjų komitetų kultūros skyriai, apylinkių Tarybos, parenkančios darbuotojus ir mokančios jiems atlyginimus, ar ūkis, suteikiąs šiam darbui patalpas, remiantis kultūros darbuotojų pastangas? Kultūros darbuotojai pavargo prižiūrimi kelių auklių. Čia neminiu rajoninių kultūros namų, kurie daugelyje rajonų yra įgiję valdomąją galią. Įstatymu būtina sunorminti ir valdymo problemas, aiškiai atskirti vykdomųjų komitetų kultūros skyrių ir dabartinių rajoninių kultūros namų funkcijas. Vykdomųjų komitetų kultūros skyriai turėtų tapti rajone, mieste tikraisiais, o ne tariamaisiais kultūros šeimininkais. Vadovaudamiesi vietos savivaldos organų įstatymu numatyta tvarka, jie turėtų savarankiškai akumuliuoti kultūros raidą, tvarkyti kultūros įstaigų tinklą, nustatyti jų tikslingumą, rūpintis visais valdymo, materialinės bazės ir kultūros programos finansavimo klausimais. Rajoniniai kultūros namai (miesto kultūros namai) kaip savarankiška miesto įstaiga, galėtų rūpintis kultūros programos realizavimu, gyventojų kultūrinių poreikių tenkinimu, teikti metodinę ir praktinę paramą rajone esančioms kultūros įstaigoms. Pagaliau kultūros įstatymas turėtų atsakyti į klausimą, kuriai kultūros darbo sričiai skiriamas prioritetas, kad kultūros tikslai tiek siaurąja, tiek plačiąja prasme būtų vienodai suprantami ūkio vadovui, įmonės direktoriui, mokytojui, gydytojui.

Dabar dažnai diskutuojama dėl to, ar verta išskaidyti kultūros darbą žinybų principu. Antai kai kas mano, jog Vilniaus darbuotojams profsąjunginių meno saviveiklos kolektyvų veikla labiau rūpi negu tikriesiems Kauno, Šiaulių ar Panevėžio miestų šeimininkams.

Taigi Respublikai būtina valstybinė kultūros garantija. Tarybos, vykdomieji komitetai, jų kultūros skyriai turi tvarkyti visą kultūros ūkį nepriklausomai nuo įstaigų žinybinio pavaldumo. Kultūros ministerija turi tapti teisėta visų respublikos kultūros reikalų šeimininke, pradedant bendrąja kultūros reikalų strategija ir baigiant kultūros programų finansavimo bei realizavimo kontrole.

Mąstydami apie kultūros darbą rajone, mieste, kaime, turime omenyje įstaigas ir žinybas, padedančias gilinti kultūros vagą. Kultūros namus ar rūmus vertinkime kaip įstaigas, galinčias akumuliuoti visą kultūros procesą tame regione, turinčias galimybę praktiškai realizuoti joms būdingus kūrybinius sumanymus. Bet ši nuostata gali būti taikoma tik ketvirtadaliui Respublikoje veikiančių kultūros įstaigų. Didžioji jų dalis vegetuoja skurdžiai, apgailėtinai, neturi aiškesnės perspektyvos. Antai ar galima suderinti kultūros darbo tikslus, žmonių kūrybinių, meninių galių ugdymą su kiaurais kultūros namų stogais, išlūžusiomis grindimis, suirusiomis krosnimis, sukiužusiais baldais, nušiurusia aplinka? Aišku, kad ne.

Ar yra kokia išeitis? Juk šias problemas keliame jau seniai. Nelabai tikėtina, kad viskas staiga pasikeistų, vos rajonai ir miestai gautų savivaldybės teises. Manyčiau, kad priežastis ne vien medžiagų, statybininkų ar dar ko nors stoka. Čia svarbiausia, kad vadovai, nuo kurių priklauso materialinės bazės reikalai, neturi išsiugdę kultūros poreikio. Kultūros integravimą į gamybą jie dažniausiai laiko nesvarbiu reikalu. O kadangi ūkiniai vadovai nesuinteresuoti, be to, ir valstybinis finansavimas menkas, pasigirsta balsų, kad kultūros namus reikia uždaryti, nes nėra galimybių juos sutvarkyti. Nors tai kraštutinė priemonė, bet ne tokia jau šventvagiška. Juk dėl aplaidumo, sanitarinės būklės, netvarkingo įrengimų eksploatavimo, blogų darbo sąlygų uždaromos ir įmonės, cechai. Neturėtume čia daryti išimties ir kultūros įstaigoms. Toks padėties traktavimas paskatintų imtis radikalesnių priemonių, verstų į kultūros būklę pažvelgti kitaip.

Kryptingai ir nuosekliai tvarkyti kultūros įstaigų materialinės bazės nesiimama ir Respublikos mastu. Skirtingai nuo kitų žinybų, Kultūros ministerija

neturi jokio konstravimo biuro ar kito padalinio, kuris galėtų senus, apleistus pastatus pritaikyti kultūros reikmėms, projektuoti ir įrengti interjerą, eksterjerą. Tokia pat ir scenos mechaninės įrangos, specialiųjų baldų, techninių priemonių, nacionalinių tautinių kostiumų, muzikos instrumentų gamybos padėtis. Tai labai svarbūs klausimai, kuriuos išspręsti turi konkrečiai padėti Respublikos vyriausybė. Net ir opiausių problemų sprendimo terminai jau seniai praėję.

Dabar, tautos atgimimo laikais, prasideda naujas kultūros darbo etapas, ir visi kultūros darbuotojai nori, kad šis kultūros procesas vyktų be melo, prievartos ir apgaulės, be primityvių nurodinėjimų ir komandavimų, be viso to, kas svetima žmogui.

Nepaprastai keblu nusakyti, kokia bus rytojaus kultūros darbo raida, kai žinome, jog Švedijoje net įkalinimo vietoje žmogus gali naudotis spalvotu televizoriumi, magnetofonu ir kitomis kultūros priemonėmis. Tuo tarpu šito savo lankytojams negali pasiūlyti net apie 50 proc. Respublikoje veikiančių kultūros namų...

Atsižvelgdami į šiandienines realijas, kultūros namų darbuotojai turi pradėti formuoti tiek naujo turinio, tiek naujos formos demokratiškos kultūros įstaigos modelį.

Artėjant Respublikos kultūros kongresui, šalia bendros kultūros koncepcijos, kitų svarbių dokumentų rengiame ir šiuolaikinių kultūros namų sampratos modelį, taip pat kultūros namų statusą. Įteisinus šiuos dokumentus, didžioji dalis kultūros įstaigų galės savarankiškai spręsti visus kultūros darbo klausimus, rinktis vieną ar kitą veiklos kryptį, taikyti įvairias ekonominio savarankiškumo formas. Žinant dabartinę Lietuvos ekonomikos situaciją ir daug kitų problemų, mažai tikėtina, kad kultūros finansavimas kardinaliai pasikeis. Todėl sektini Panevėžio ir Ukmergės rajonų pavyzdžiai. Ten skirtingos paskirties kultūros įstaigų — kultūros namų, kino, bibliotekų darbuotojai savanoriškai susijungė į kultūros susivienijimus ir ima kolektyviai spręsti kultūros klausimus. Vadovaudamiesi tarp kultūros susivienijimų ir ūkių iš anksto sudarytomis sutartimis ūkiai apmoka už numatytų kultūros programų realizavimą. Taip sukaupiama lėšų, kurios naudojamos darbuotojams materialiai skatinti.

Respublikoje čia vienur, čia kitur pasigirsta siūlymų kurti mišrias kultūros įstaigas, finansuojamas iš biudžeto ir ūkių, įmonių lėšų. Verta dėmesio ir idėja steigti koiūkinius kultūros namus, išlaikomus iš ūkio lėšų. Tai nereiškia, kad vykdomųjų komitetų kultūros skyriai norėtų atsikratyti kultūros įstaigų. Šį sumanymą vertinkime kaip norą sukaupti daugiau lėšų kitoms apleistoms kultūros sritims finansuoti, darbo užmokesčiui didinti. Tai pasakytina apie kiekvienus kultūros namus, rūmus, klubus, pasiryžusius savo veikla atitikti ten gyvenančių ir dirbančių žmonių poreikius. Laikydamiesi šio principo, pamažu išguisime iš kultūros įstaigų svetimas darbo formas, kurios buvo prievarta peršamos stagnacijos laikotarpiu, sudarysime kiekvienai įstaigai palankias sąlygas siekti savitumo.

Juk kiekviename rajone, mieste, buvusiame valsčiuje, kaime tarpukaryje gražiai klestėjo savitos kultūrinės, istorinės tradicijos. Grįždami prie susiklosčiusių tradicijų, kultūros darbą matuodami ne tik tuo, kas dedasi tarp kultūros namų sienų, mes atgaivintume glaudų bendravimą su žmonėmis, gyvais praeities kultūros puoselėtojais ir kūrėjais. Tokia mūsų darbo linkmė padėtų ugdyti tik tai vietovei būdingo turinio kultūrinius renginius, tradicijas. Net ir pačių mažiausių darinių istorinės kultūrinės relikvijos, jų savaimingas perimamumas, tausojimas ir gaivinimas darys poveikį žmonėms, taip pat ir kultūros raidai.

Visa tai — ne siūlymas griauti kas padaryta, o raginimas naujai pažvelgti į kultūros darbą, jo prasmę, pašalinti iš turinio ir formos nebūdingas apnašas ir pompastiką.

Atsigręžę į tautos tradicijas, apeigas, papročius, liaudies kūrybos palikimą, turtingą savo krašto istoriją, galėsime dirbti dvasingiau.

Siekdami savito darbo turinio, prie jo derinkime ir įstaigos pavadinimą. Jau artimiausiu metu kiekviename rajone gali sėkmingai pradėti veikti kelių krypčių kultūros įstaigos, pavyzdžiui, „Vakaro seklyčios", „Etnokultūros centrai", „Kaimo svetainės", „Kultūros židiniai", „Vakarėlių namai" ir kt.

Be abejo, labai svarbu kultūros įstaigose dirbantys žmonės, jų kvalifikacija. Ne paslaptis, kad dėl jau minėtų ir daugybės neminėtų priežasčių kultūros darbuotojų šeimą metai iš metų palieka daug talentingų specialistų. Maždaug tiek, kiek jų kiekvieną rugsėjį ateina iš aukštųjų ir specialiųjų vidurinių kultūros profilio mokyklų. Iki šiol šios problemos nepavyko ne tik išspręsti, bet ir bent šiek tiek stabilizuoti. Esame prie kraštutinės ribos,— jei nerasime radikalaus būdo, kaip kultūros darbuotojus sulaikyti kaimo vietovėse, ekonominio savarankiškumo sąlygomis turėsime pagalvoti, ar verta apskritai tokius be konkretaus adresato specialistus rengti ir eikvoti lėšas. Kvalifikuoto kultūros darbuotojo rengimas kur kas sudėtingesnis ir brangesnis už daugelį kitų specialybių specialistų. Bet iki šiol šios kategorijos darbuotojai visuomenėje nelabai vertinami. Suprantama, kultūros darbuotojas niekuomet nebus visagalis. Ne dažnam pavyksta sukurti reikšmingas kultūros vertybes, bet vis dėlto savo kūrybiška veikla, bendravimu su žmonėmis galima daug nuveikti formuojant sveiką tautos kultūros atmosferą. Nesiimdamas nagrinėti visų problemų, susijusių su kultūros specialistų kaita ir stygiumi, noriu pažymėti, kad daugybė prieštaravimų slypi pačioje kultūros įstaigoje. Pirmiausia čia minėtinas jos darbo turinio neapibrėžtumas. Dabar pasidarė visiškai neaiški kultūros namų paskirtis. Neturint Respublikoje konkrečios kultūros programos, neišskiriant privalomų prioritetinių sričių, kultūros namų darbas dažnai priklauso vien nuo ten dirbančių žmonių, o ne nuo tam tikrų regiono ar konkrečios vietovės poreikių, miesto ar rajono kultūros politikos. Kultūros darbas tampa tartum nevaldomas, paviršutiniškas, be gilesnės minties. Pagal turimas galimybes ir žmonių reikmes vietovėje paruošę konkrečias kultūros programas galėtume numatyti realų, o ne tariamą vienokių ar kitokių kultūros specialistų poreikį. Rengiant specialistus privalome sudaryti palankias sąlygas įgytai specialybei realizuoti. Tada ir darbo krūvį nustatytume ne pagal tipinę pareigybę, o pagal įgytų žinių bagažą, pagal turimą specialybę. Atsižvelgdami į tai turėtume vertinti ir kultūrininko darbą, atitinkamai už jį atlyginti. Neturėtume bijoti, kad Respublikoje atsiras daug choreografijos, teatro, muzikos studijų, folkloro mokyklų, etnokultūros centrų, kitokių meninės mėgėjiškos prigimties židinių.

Žinodami, kiek kvalifikuotų žmonių reikia kiekvienam kultūros darbo srities žanrui Respublikoje, rajonuose ir miestuose plėtoti, juos rengdami turėsime būti reiklesni. Deja, dabar kultūros specialistų rengimas dėl objektyvių ir dažniausiai subjektyvių priežasčių neatitinka šiandieninės kultūros nuostatos. O juk kultūros įstaigos po metų, dvejų viliasi sulaukti specialistų (nepriklausomai nuo specialybės), gerai suprantančių liaudies kultūrą. Remiantis tautos kultūros istorijos, tradicijų pagrindais parengtas specialistas neraginamas susiras kaimo glūdumoje, žmonėse gyvą šokių ratelį, liaudies dainą, mokės ją užrašyti, iššifruoti, o paskui tuos lobius paskleis kitiems. Jis neraudonuos, kai bus kalbama apie liaudies kalendorinių, kitų tradicinių švenčių organizavimą, nes apie tai nusimanys.

Kol tokių specialistų trūksta, kultūros darbuotojai turi patys ieškotis literatūros ir apie savo krašto etnokultūrą, jos atgimimo svarbą, įgyti bent minimalių žinių. Respublikoje jau veikia daugybė visuomeninių tautinių mokyklų, liaudies universitetų, kursų, seminarų, laboratorijų, kuriose kultūros darbuotojas bent iš dalies gali kompensuoti kultūrinio darbo žinių stygių.

Taigi painus kultūrinio darbo kamuolys. Jį gražiai vynioti galima tik neatidėliojant opių problemų. O kultūros darbuotojai šį tą atmintino pasieks, jei dirbs naujai, aukodamiesi savo tautai.

NE VIEN DUONA GYVAS

ALFONSAS GROBOVAS

Kaimo gyvenimas, jo problemos visada jaudino žmones. Ypač apie jį daug šnekama, ginčijamasi dėl jo praeities, dabarties ir ateities šiandieną. Visa tai vertinant neišvengiama ir kraštutinumų. Kai kas visas bėdas, nepriteklius bando suversti vien kolektyvinei santvarkai, dabartinį kolūkietį žemdirbį vadina motorizuotu vergu. Tokios išvados ir „užuojautos" neskatina žemdirbio nuoširdžiai dirbti. Tai ne į naudą nei pačiam žemdirbiui, nei visai visuomenei, nei tautiniam atgimimui, po kurio vėliava raginama žemdirbį išlaisvinti nuo kolektyvinio darbo ir užkrauti „lengvą" ūkininko naštą.

Koks yra šiandieną kaimas iš tikrųjų? Labai nevienodas. Vienur geriau, kitur blogiau, bet pažanga visur yra. Ir visiškai neteisūs tie, kurie sako, kad kolektyvinė santvarka slopina žmogaus dvasingumą, nesudaro sąlygų asmens tobulėjimui, nesirūpina žmonių gerove, jų socialiniais ir buitiniais reikalais. Kaip rūpinasi vadovai, kaip tvarkosi ir dirba patys žmonės, taip ir gyvename. Tiesa, pertvarka, tautinis atgimimas paskatino mus naujaip pažvelgti į visa tai, kas mus supa, kokius dvasingumo ir materialinius pamatus dedame ateičiai. Šiandieną, kai vyksta visuomenės atsinaujinimas, vis labiau susimąstome apie žmogaus sąmoningumą, jo pilietinę pareigą, aplinką, kurioje jis dirba ir gyvena. Išvada tokia: prasta gamybos kultūra, netinkama socialinė aplinka yra nuskriaustos bendros kultūros pasekmė. Neatsitiktinai vis daugiau kalbame apie asmenybės ugdymą, gerųjų papročių puoselėjimą. Tas mūsų lėtas kaimo žmogus pasirodė atsparesnis stagnacijos ligoms, atsispyrė inteligentiškam infantilumui ir galvotrūkčiais nepuola paskui karštakošius. Nors kiek ir aplupinėtas, kaimas išlaikė gamtos, duonos ir darbo, pagarbos, šeimos ir Tėvynės meilės, grožio ir šventumo tradicijas. Turbūt ne vien vaikystės nostalgija gena į kaimą poetus ir rašytojus, bet ir tai, kad jame dar gyvi dvasingumo šaltiniai, valstietiška išmintis ir neapsakoma kantrybė.

Mes suvokiame, kad kaimo žmogaus kultūros, dorovės ugdymo, išaugusių dvasinių poreikių patenkinti dalinėmis priemonėmis, kampanijomis neįmanoma. Būtinas priemonių kompleksas, nuoseklus ir kryptingas administracijos, partinės ir kitų visuomeninių organizacijų darbas.

Mūsų Antašavos kolūkis — vienas iš devyniolikos Kupiškio rajono ūkių už 14 km nuo centro, nuo Panevėžio net 48 kilometrai. Ypatingais gamybos ir ekonominiais rodikliais neišsiskiriantis iš kitų. Tačiau galiu pasigirti — ūkis žinomas Respublikoje, dažnai minimas. Antašavos futbolo komanda, motokrosas, visuomeniniai muziejai, saviveikla... Tik ar tuo šiandien ką nors nustebinsi? Ir vis dėlto... Net kaimynai pripažįsta: esama mūsų ūkyje ypatingos bendravimo atmosferos, kuri į vieną orbitą įtraukia senimo, vidutiniosios kartos, jaunimo ir vaikų gyvenimus. Reikia pamatyti, kaip suspindi močiutės veide džiaugsmo ašara, kai pirmininkas viešai vakaronėje dėkoja jai už išaugintus vaikus ir proanūkius, kaip

A. Grobovas — Kupiškio rajono Antašavos kolūkio pirminės partinės organizacijos sekretorius, pirmininko pavaduotojas politiniam masiniam darbui.

skuba į autobusą sirgaliai, vykstant į sąjungines varžybas ūkio motokroso komandai, kaip repetuoja buvusiuose, dabar atnaujintuose Antašavos dvaro rūmuose mūsų mažieji... Pabuvęs, pamatęs, išgirdęs — nesupainiosi šio krašto žmonių su jokiais kitais.

Antašavos devynmetės mokyklos mokytojų Irenos Dlutskienės ir Janinos Lauciuvienės rūpesčiu surinkta išsami Antašavos kolūkio ir jo teritorijoje anksčiau buvusių ūkių ūkelių istorija. Tai neįkainojamas šaltinis, mėginant išgirsti nuo pat 1949 m. Antašavos, Uoginių, „Nemuno" kolūkių gyvenimo pulsą, sužinoti problemas, žmonių nuotaikas, gamybos kilimą, socialinius-kultūrinius pakitimus. Pastaroji informacija, nors ir trumpa, bet ypač iškalbinga. 1961 metai. Antašavoje baigta gyventojų namų elektrifikacija. 1974 metai: pagrindinėje Antašavos gyvenvietėje tiesiama vandentiekio trasa. Arba pavartykim „Nemuno" kolūkio istoriją: „1963 metai. Kolūkyje yra dvi lengvosios mašinos, 45 motociklai, kiekviena šeima turi elektrinį radijo imtuvą, o dviračių neįmanoma net suskaičiuoti..." 1966 metų nuotraukos: ruošiamasi sunkvežimiu riedėti į Nidą — moterys taisosi skareles, merginos droviai šypsosi. O čia visi susirinkę prie didelio televizoriaus, atsiųsto iš Vilniaus už įdomių vakaronių organizavimą...

Praėjo daugiau kaip dvidešimt metų. Kaip dabar gyvenama Antašavoje? Ūkio lėšomis pastatyta 90 vietų lopšelis-darželis, pirtis su skalbykla, 35 vietų bendrabutis talkininkams, atiduotas ilgai lauktas administracinis pastatas su sporto ir 400 vietų žiūrovų salėmis, šachmatų klubu, valgykla ir kavinė. Šį penkmetį ketinama pastatyti naują buitinio aptarnavimo paviljoną (nors ir senasis dar tinkamas), įrengti sveikatingumo kompleksą, kiek vėliau atidaryti naują parduotuvę. Prie devynmetės mokyklos ūkio statybininkai, talkinant moksleiviams, įrengė stadioną, tinklinio ir krepšinio aikšteles, teniso kortą. Prie aikštyno taisoma sveikatingumo trasa, šalia jos iškastas tvenkinys. Restauruoti dvaro rūmai, tvarkomas parkas, rengiamas projektas buvusiam dvaro svirnui atnaujinti. Kolūkiečiai šiuo metu turi per 200 lengvųjų automobilių, todėl Didžprūdžių kaime įsteigėme autoserviso punktą, kurį pastaruoju metu perdavėm buitininkams su sąlyga, kad pirmiausia aptarnautų žemdirbius. Lygia greta su socialiniais-buitiniais reikalais sprendžiami ir darbo sąlygų klausimai: grindžiami akmenimis bei asfaltuojami privažiavimai prie fermų, atnaujinami poilsio kambariai, želdinami gamybiniai centrai — kolūkis, padedant Kauno botanikos sodo darbuotojų, įsiveisė 1,5 ha daugiamečių gėlių daigyną. Visa tai daroma gamybos kultūros labui, stengiantis įskiepyti meilę tvarkai ir grožiui. Ūkyje kasmet rengiami gražiausios sodybos, tvarkingiausio visuomeninio pastato, jaukiausio poilsio kambario konkursai.

Kas nesirūpina jaunąja karta — tas negalvoja apie ateitį. Todėl daug nesvarstydami Didžprūdžiuose (6 km nuo centrinės gyvenvietės) pastatėme pradinę mokyklą. Pagausėjus jaunų šeimų, padaugėjo ir jų atžalų. Štai ir atsakymas, ką duoda pastangos ir lėšos, skirtos žmogaus sveikatai, poilsiui, sielai. Reikia tikėti, kad ir tie 500 tūkst. rb, šiais metais skirti Antašavos centrinės gyvenvietės aplinkai tvarkyti, sugrįš. Sugrįš kolūkiečių iniciatyva, darbštumu, meile savajai tėviškei. O pastarosios apraiškos gana ryškios. Mūsų ūkis jau seniai ruošia sau specialistų ir darbininkų pamainą iš vietinių jaunuolių. Džiaugiamės ryškiai matomu jaunimo prieraišumu tėviškei. Kasmet su kolūkio stipendija aukštosiose ir specialiosiose mokyklose, technikumuose mokosi dešimtys vaikinų ir merginų.

Dabar dažnai girdime kalbant, kad reikia ryškių asmenybių, puoselėti talentus, žmogaus savimonę, jo aktyvumą. Galbūt Antašavos padangė išties ypatinga, kad po ja išaugo savitos pasaulėjautos keistuolis Adomas Petrauskas, jau 20 metų puoselėjantis ir saugojantis unikalų daugiau kaip 10 tūkstančių etnografinių vertybių muziejų, kuriuo ne tik mes, kupiškėnai, žavimės. Tą mūsų turtą dar labiau praturtino tapytoja V. Šleivytė,

1985-aisiais dovanojusi ūkiui daug savo darbų ir atidariusi tėviškėje, gimtuosiuose Viktariškiuose, nuolat veikiančią paveikslų galeriją. Tai savitos dvasingumo ir grožio puoselėjimo salos, kurios traukia ir savus, ir svetimus.

Mes labai vertiname gabias rankas, liaudies talentus, surandame progą viešai pagirti ir pagerbti tokius žmones, kaip medžio drožėjas Juozas Laužikas, puikias šeimininkes Danutę Vaitiekūnienę, Jadvygą Pribušauskienę, Domicelę Kazlienę, liaudies meistrę Pauliną Vezbergienę bei Julę ir Eleną Trasykienes, Bronę Masiulienę, karpinių kūrėją Birutę Urbonienę...

Šie žmonės kaip lygūs bendrauja su atvykusiais garbingais svečiais, tarp kurių rašytojai, artistai, dailininkai, pažangūs išeiviai ir kultūros veikėjai. Taigi pati kultūra, poezija, muzika tarsi skuba pas mus į Antašavą pasidalyti jau sukauptais turtais, pasiimti to pirmapradžio, liaudies talentams būdingo unikalaus kūrybiškumo.

Stengiamės, kad ne vien šventėms, pakiliems susitikimams tas gražus bendravimas būtų būdingas. Kolūkio valdybos, partinės organizacijos aktyvistų nerašytas įstatymas: pirma visų darbų — rūpestis žemdirbio kasdieninėmis reikmėmis, ypač darbo bei karo veteranų. Atvežama paruoštų malkų vienišiems senukams, jiems nemokamai duodamas transportas saviems reikalams, kolūkiečiai vežiojami iš kaimų į darbą ir į kultūros renginius, saviveiklos repeticijas. Nepamirštama ir auganti karta: darbo pirmūnų Garbės lentoje įdedamos ir moksleivių — mokslo pirmūnų nuotraukos.

Betgi tokia dvasinei kultūrai, jautriam bendravimui ir aktyviai saviraiškai palanki atmosfera ne pati savaime susiklostė šiame Kupiškio žemės pakrašty. 1981 m. kolūkiui vadovauti pradėjęs A. Vaižmužis rado gerą palikimą. Ūkis ankstesnių vadovų išvestas į pirmaujančių gretas, kolūkiečiai įpratinti gyventi aktyviai — sportuoti, keliauti, domėtis saviveikla. Mūsų kolūkiečiai yra vieni iš aktyviausių turistų tarp žemdirbių kolektyvų. Kasmet organizuojamos bent trys kelionės lėktuvais į kaimynines respublikas, išvyksta apie 90 žmonių — kas trečias kolūkietis. Jau aplankytos veik visos broliškos respublikos. Beje, retkarčiais rengiamos ir mokomosios išvykos po gražiausiai tvarkomas Lietuvos gyvenvietes.

Labai išradingi mūsų aktyvistai, rengdami masinius renginius, tradicines šventes: žiemos, vasaros sporto, pirmos vagos, kombainininkų palydas, derliaus pabaigtuves, „Botago dieną" — ganiavos pradžiai, auksines, sidabrines vestuves, vardynas, civilines laidotuves. Senesniųjų gyventojų ypač laukiamos etnografinės kaimų, jaunų šeimų ar linksmos medžiotojų vakaronės. Dar visi mena Uoginiuose vykusią penkių kartų šventę, per kurią buvo pagerbta Tušlų šeimos dinastija, Didžprūdžių kaimo vakaronę „Ir atėjo rudenėlis".

Veik visuose renginiuose ir subuvimuose stengiamės apsieiti be kviestinių linksmintojų. Ne iš taupumo, šykštumo. Šitaip pagerbiamas saviveiklininkų ir kultūros darbuotojų triūsas. Sumanė ką nors aktyvo branduolys — moterų tarybos pirmininkė Leontina Jadkevičienė, kultūros namų direktorė Vanda Murolienė, mokytoja, didelė kraštotyros entuziastė Janina Lauciuvienė, jau ir kalbina kolūkio pirmininką Albiną Vaižmužį, mane ir buvusį profsąjungos komiteto pirmininką Bronių Baginską, meno vadovą Rapolą Lukoševičių, sporto metodininką Audrių Vaižmužį. Kai viskas aptariama, jau ir repetuoja vakarais, kur laisvą kampą suradęs, pučiamųjų orkestras, vyrų, moterų, estradinis, etnografinis ansambliai, kaimo kapela, suaugusiųjų, jaunimo, vaikų dramos būreliai... Ne popieriniai, ne prirašyti. Neformaliai prie kultūros namų veikia ir du klubai: jaunimo „Akiratis" ir pensininkų „Sidabrinė gija" bei įdomiųjų susitikimų klubas prie „Žinijos" draugijos pirminės organizacijos.

Ypač mėgstamas kolūkio jaunimo užsiėmimas — sporto renginiai. Nuolat treniruojasi krepšinio, tinklinio komandos — nuo 1987 m. rugsėjo mėnesio jos treniruojasi naujojoje sporto salėje. Daugiausia aistrų sukelia motokrosas. Turime nupirkę dešimt sportinių motociklų, pats jaunimas įsirengė Uoginiuose motokroso trasą, kurioje jau treji metai rengiamos motokroso varžybos Aukštaitijos ir savo įsteigtai „Antašavos" taurėms laimėti. Ir pastangos ne veltui — garsina Antašavą motokroso respublikos čempionai Gediminas ir Algis Laužikai. Pakopa aukščiau žengtelėjo ir „Antašavos" futbolo komanda.

Puoselėjame gražias tradicijas, veiklūs mūsų kultūros, sporto entuziastai, diegiama geranoriška atmosfera kasdieniuose darbo santykiuose. ir vis dėlto socialinės problemos tebėra aktualios. Viena iš jų — girtavimas. Sakoma, kad alkoholizmas didžiausia dalimi prasiskverbia pro dorovinio auklėjimo spragas. Kur jos? Atrodo, beveik viskas apgalvota Nuo 1985 m. rudens ūkio teritorijoje neprekiaujama jokiais alkoholiniais gėrimais. Pastaruoju metu daug kur ant prekystalių pasirodžius alui, atsispyrėm ir šiai pagundai. Darbe ir viešose vietose Antašavoje nebegirtaujama, naminė degtinė čia negaminama. Bet aludarių krašto tradicijos gyvos. Kaipgi per šeimų šventes, talkas apsieiti be alaus? Iš čia ir toji negraži statistika. Bėda, bet dar yra Antašavoje keturios asocialios šeimos, nors 1985 m. jų buvo dešimt.

Visuomenės dvasinė kultūra, žmogaus siela — kieno žvilgsnis, kieno protas gali pasiekti šias minčių ir idėjų jų pirmapradžiu pavidalu gelmes? O mūsų siekiai turtinti asmenybę, padėti žmogui išsirinkti savąjį laimės modelį — argi jie nevaisingi? Daugybe kelių galima eiti į harmoningą žmogų — o kuris iš jų trumpiausias?.. Aišku viena: viskas gyvenime persipynę. Tai gerai suprasdami bendromis jėgomis stengiamės ugdyti žemdirbio jausmus ir protą, požiūrį į meilę Tėvynei, darbui, kad pažvelgęs atgal į prabėgusių metų virtinę, jis galėtų pasakyti: gyvenau ne veltui.

TARP DVIEJŲ MIRTIES NUOSPRENDŽIŲ

SEPTYNERI DOKUMENTUOSE IŠLIKĘ KOMUNISTO JONO KASPERAIČIO METAI IR ŽURNALISTO KOMENTARAI PO PUSĖS AMŽIAUS

POVILAS MASILIONIS

Enciklopedijoje viena greta kitos paprastai pateikiamos tik dvi žmogaus gyvenimo datos — gimimo ir mirties. Tas dvi datas aptinkame ir Jonui Kasperaičiui, revoliucinio judėjimo veikėjui bei žurnalistui, skirtose Mažosios lietuviškosios tarybinės ir Tarybų Lietuvos enciklopedijų eilutėse: „1903.V.12. Naumiestyje (dabar. — Kudirkos Naumiestis) — 1938.XI.12 Minske". Tačiau šio komunisto biografijoje prašyte prašosi sugretinamos ir kitos dvi datos — tarp dviejų mirties nuosprendžių (1931.XI.28—1938.XI.12). Pirmasis mirties nuosprendis (vėliau pakeistas kalėjimu iki gyvos galvos) priimtas Smetonos karo lauko teismo, o antrasis (įvykdytas) — Stalino „Ypatingojo trejeto". Vieną nuo kito juos skiria tik septyneri metai, tačiau ta maža laiko atkarpa, sprendžiant iš išlikusių dokumentų, ir atspindi kovotojo Jono Kasperaičio tragedijos esmę, kurią po pusės amžiaus mėginame aprašyti šioje publikacijoje.

1935 metų aštuntajame „Priekalo" — Maskvoje leisto komunistinio žurnalo — numeryje buvo išspausdinta Jono Kasperaičio autobiografinė apybraiža „Už plieninių durų" (vėliau skelbta proletarinių rašytojų kūrybos rinkinyje „Kovos keliais"). Pagrindinis jos veikėjas Kasaitis šitaip praleido vieną iš savo dienų nepriklausomos Lietuvos kalėjime (čia ir kitur kalba netaisyta. — P. M.): „...Vyresnysis perėjo kamerą iki lango, žvilgtelėjo pro jį, kaip šuo orą uostydamas, iš lėto apsisuko ir, žiūrėdamas kaliniams į akis, paklausė:

— Kas drįso žiūrėti pro langą? Kas žiūrėjo?! — ir vis artėjo prie Kasaičio. — Užmušti jus galiu, balvonai, ir niekas manęs neteis! Kas?!..

Vyresnysis prikando lūpą, priėjo prie Kasaičio ir trimis raktų smūgiais parmušė jį žemėn.

Kasaičiui iš galvos sunkėsi kraujas. Burnoje jautė salstelėjusį kraujo skonį.

Vaikščiodamas po kamerą su apraišiota galva, Kasaitis galvojo:

— Užpernai, apleisdamas šį kalėjimą, aiškiai žinojau, kuriuo keliu man eiti. Tai partija mane mokė gyventi ir kovoti, suprasti visus pasisukimus kely, ji mane grūdino kaip kalvis plieną kovai. Pasirinktas kelias sunkus. Bet ar yra kitas kelias?" [1]

Šiandien, kada tūlas inteligentas stengiasi apkaltinti pogrindyje veikusius tarpukario Lietuvos komunistus: esą, jie savo veikla padėję užgniaužti Respublikos nepriklausomybę, cituotųjų Kasperaičio-Kasaičio apmąstymų gaida skamba labai šiuolaikiškai. Kas dabar galėtų pasakyti, ar buvo kitas kelias, be kovos dėl savo geresnio gyvenimo, tam beteisiam ir beturčiui našlaičiui, kurį kartu su ligota motina paliko mirdamas juodadarbis tėvas vos devynerių metų? Kokie tada jam, samdomam piemeniui, bernui, statybų darbininkui,

[1] Už plieninių durų. — Kovos keliais, V., 1961, p. 337.

galėjo būti kiti universitetai, jei ne savo likimo brolių gyvenimo ir revoliucinės kovos studijos! Kurios kitos partijos, jei ne komunistų (bolševikų), skelbiamos revoliucinio visuomenės atnaujinimo idėjos taip giliai būtų smigusios į ponų ujamo, bet išdidaus dvidešimtmečio jaunuolio širdį (Jonas Kasperaitis į pogrindyje veikusią Lietuvos Komunistų partiją įstojo 1923 metais)? Ir ne šio revoliucionieriaus pogrindininko, kaip ir daugelio kitų tuometinių Lietuvos komunistų, kaltė, kad Tarybų Sąjungoje po Lenino mirties įsigalėjo stalinizmas, ilgus metus vėliau siaubingai laužęs ir pavienių žmonių, ir ištisų tautų likimus!

Tiesą sakant, nors tų kalėjimo vyresniojo sumušto komunisto pogrindininko apmąstymų gaida ir labai šiuolaikiškai skamba, vis dėlto pirmiausiai jie liudija anų dienų revoliucinę kovą. Negana to, tuos apmąstymus galima laikyti net tam tikra pradine medžiaga šio žmogaus gyvenimui — tarp dviejų mirties nuosprendžių — pažinti. Apmąstymai rodo buvus principingą, jaučiantį situaciją ir viskam pasirengusį revoliucionierių profesionalą. Savaime suprantama, toks vienas iš perspektyviųjų Lietuvos komunistų partijos veikėjų nebuvo patrauklus Smetonos valdžiai ir vertė ją ieškoti būdų, kaip juo atsikratyti. Taip ir radosi pirmasis mirties nuosprendis.

Deja, ir antrąjį mirties nuosprendį paaiškinti galima tuo pačiu principu: per daug tvirtas, per daug savarankiškas ir tuo pavojingas stalinizmui buvo komunistas Jonas Kasperaitis. Tačiau leiskime kalbėti patiems dokumentams!

PIRMASIS MIRTIES NUOSPRENDIS nesugniuždė Jono Kasperaičio, neprivertė jo nulenkti galvos mirties akivaizdoje. Savo žmonai Apolonijai (vėliau Vrubliauskienė, mirusi 1987 m.), jau išvykęs į Tarybų Sąjungą, jis yra atskleidęs tos savo tvirtybės priežastis: „Kai kalėjime būdamas pradėjau skaityti marksizmą-leninizmą, man paaiškėjo, kad tik per kovą pasieksim tikslą, ir kilo noras kovoti, kovoti iki pergalės, nesigailint jėgų, o jei reikės — ir gyvybės. Todėl buvo visiškai nebaisu, kai mane teisė mirti. Aš žinojau tada ir žinau, kad Lietuva vis tiek bus tarybinė".[2]

Apolonija Kasperaitienė prisimena ir dar vieno liudytojo — Jono brolio Antano pasakojimą (paskelbus Jonui mirties nuosprendį, Antanas savo brolį aplankė Šiaulių kalėjime). Kasperaitienė rašė: „Jau po daugelio metų sutikusi J. Kasperaičio brolį Antaną, išgirdau, kaip jis (Jonas —**P.M.**) didvyriškai elgėsi, buržuazinio teismo pasmerktas mirti.

— Mirties nebijau, — tarė Jonas, atsisveikindamas su broliu, — žinau, dėl ko mirsiu. O tu atlik nors dalį mano darbo, kad Lietuvoje laimėtų darbo žmonės.

Atminčiai atidavė broliui laikrodį"...[3]

Kasperaitis nerašė malonės prašymo. Jo, kaip vėliau liudijo kalėjimo draugai Mironas Moskvinas — Feigelsonas (1903—1989), Simonas Kaganas — Jalas (1905—1938), „laikėsi kaip tikras bolševikas revoliucionierius" [4], o Jonas Kličius (g. 1910) savo prisiminimuose netgi konkrečių detalių pateikė. Pasak jo, Jonas Kasperaitis mirtininko vienutėje buvo parašęs eilėraštį „Pančiai" — kovingą revoliucionieriaus atsisveikinimą su gyvenimu ir draugais. Mirties bausmę pakeitus kalėjimu iki gyvos galvos ir revoliucionieriui grįžus į bendrą kamerą, kameros draugai ragino paskelbti „Pančius" spaudoje. Bet Jonas numojo ranka: „Aš rašiau, galvodamas, kad eilėraštį skaitysite, kai manęs jau nebebus. Taigi šis eilėraštis lyg ir testamentas. Dabar man nepatogu jį skelbti. Aš ruošiuosi ne tik išeiti iš kalėjimo, bet ir grįžti į kovotojų gretas. Nesinori kartoti to, ką esu galvojęs galimos mirties akivaizdoje".[5]

---

[2] Tiesa, 1966, gruodžio 23.
[3] Švyturys, 1973, Nr. 8.
[4] PA, f. 77, ap. 28, b. 4852, l. 20.
[5] Blažytė D. Aš troškau be darbo. — Komunistas, 1983, Nr. 4, p. 94.

Būtų galima po trupinėlį surankioti ir daugiau prisiminimų apie šį žmogų, ne savo valia atsidūrusį tarp gyvybės ir mirties. Tačiau ir iš pateiktųjų aišku: Jonas Kasperaitis buvo iš tų nesavanaudžių, fanatiškai revoliucijai atsidavusių profesionalų, kokių šiandien reta. (Užsiminus apie dabartį, būtina pasakyti: Komunistų partijos ir visos šalies nebūtų ištikusi krizė, jeigu didžioji dalis partijos apmokamų darbuotojų nebūtų praradę geriausiųjų anų dienų revoliucionierių savybių.)

Mirtininkų kameros kalinys nebuvo eilinis revoliucionierius profesionalas. 1930 metų balandžio septintąją, kai Smetonos žvalgyba paskutinį (trečiąjį) kartą jį suėmė Kaune, Antano Sniečkaus bute, partijos Kauno rajono komiteto sekretorius Kasperaitis jau buvo LKP Centro Komiteto ir jo sekretoriato narys. Todėl ir valdžios dėmesio buvo ganėtinai: negana to, kad po minėtojo suėmimo karo lauko teismas jį nuteisė penkiolika metų kalėti,— pavojingam revoliucionieriui profesionalui žvalgyba kartu fabrikavo ir kitą bylą. Labai jau norėta šiam komunistui „padovanoti" mirties nuosprendį.

Naujosios bylos kaltinamajame akte, surašytame „1930 — Vytauto Didžiojo — metų rugpjūčio 26 dieną Kaune", sakoma, kad Jonas Kasperaitis kartu su Giršu Pulde, „... iš anksto susitarę ir bendrai veikdami", „... nutarę nužudyti neištikimą Šiaulių rajkomo narį Palijauską Adomą" „karo stoviui esant", nužudė keturiais šūviais iš revolverio.[6]

Kadangi Jonas Kasperaitis dėl pateikto jam kaltinimo neprisipažino esąs kaltas ir „pareiškė, kad jis Šiaulių mieste visiškai nėra gyvenęs" [7], kyla klausimas, kuo remiantis padaryta tokia išvada? Į šį klausimą taip atsakoma tuo metu LKP Centro Komiteto Vokietijoje leistame žurnale „Balsas": „... Visa byla žvalgybos suklastota. Kas tai užmušė A. Palijauską. Ėjo kalbos, kad jį užmušė todėl, kad jis provokatorius. Kiek teisybės tose kalbose, mes gerai nežinom. Gana to, kad žvalgyba areštavo Puldę ir prispyrė jį prisipažinti užmušimo dalyvavime ir išduot kitus neva dalyvius. Ką žvalgyba reikalavo, tą Puldė ir padarė. Vėliau jis atsisakė, tvirtindamas, kad apie patį užmušimą jis pats nieko nežino" [8].

Kaltinamajame akte yra glaustai išdėstytos visos tos sufabrikuotos bylos detalės. Pasirodo, suimtasis Puldė tardytojui aiškino: rajkomo sekretorius „Stiopka" pasakęs, kad rajkomo narys Adomas Palijauskas yra provokatorius ir jį reikia nužudyti; kriminalinės policijos valdininkas Smulkevičius vėliau papildė: esą „Stiopka" — tai Jonas Kasperaitis, kurį jis yra matęs kartu su Adomu Palijausku dar prieš pastarojo nužudymą. Štai beveik ir visas tas girgždantis bylos mechanizmas, kuris net ne specialistui atrodo visiškai nerimtas. O vis dėlto jis buvo paleistas veikti ir būtų nusinešęs revoliucinio pogrindžio veikėjo gyvybę!

Jonas Kasperaitis žinojo, koks nuosprendis čia rengiamas karo padėties sąlygomis, tačiau tai nesutrukdė jam teisme išlikti kovingu, logiškai mąstančiu, žūtbūt savojo tikslo siekiančiu komunistu:

„... **Teismo pirmininkas,** į Kasperaitį: „Ką turi pasakyti?"

Kasperaitis kalba: „Esu komunistas ir dirbau darbininkų klasės naudai. Man rūpėjo fašistų diktatūros nuvertimas, darbininkų klasės laimėjimas. Lietuvos darbininkų ekonominė būklė nepakenčiama, darbo diena 12 ir daugiau valandų į parą, o atlyginimas menkiausias. Bedarbė diena iš dienos auga. Darbininkų organizacijos uždaromos. Politinių teisių darbininkai neturi. Tik kompartijai vadovaujant sukilę darbininkai ir vargo valstiečiai nuvers fašistinę diktatūrą ir paims valdžią į savo rankas".

Teismo pirmininkas: „Ar esi buvęs Šiauliuose ir ar platinai (davei Mankovui ir kt.) komunistų literatūrą?"

---

[6] PA, f. 77, ap. 28, b. 4852, l. 36.
[7] Ten pat, l. 35.
[8] Balsas, 1930, Nr. 24 (72), p. 951.

Kasperaitis: „Šiauliuose nebuvau, bet jeigu būčiau buvęs ir būtų buvęs reikalas, — būčiau davęs ne tik Mankovui, bet ir kiekvienam darbininkui, kuris yra vertas to, kad platint komunistų literatūrą".

Teismo pirmininkas: „Kuom pasireiškė tamstos darbas kompartijoje?"

Kasperaitis: „Kuom pasireiškė mano darbas esant LKP nariu, — neparodysiu. Sakau, kad visos priemonės tarnavo darbininkų klasės laimėjimui — neskaitau prasikaltimu. Kas dėl užmušimo Palijausko, turiu pasakyt, kad, matomai, tai padaryta jūsų nenaudai, kad būtinai ieškot kaltininkų. Kodėl pono Plechavičiaus neteisiat už tai, kad savo laiku Žemaitijoj išskerdė šimtus darbininkų ir vargingųjų valstiečių? Jūs jo neteisėt, o pakėlėt į generolo laipsnį. Arba 1925 m. sausio 19 dieną Kaune buvo šaudomi išbadėję bedarbiai, ar tie šaudžiusieji bedarbius buvo teisiami? Ne! Kodėl ne?!" [9]

Jono Kasperaičio byla buvo svarstoma, atidedama ir vėl svarstoma — labai jau aiški buvo praraja tarp to didelio noro skirti nenuolankiam pogrindininkui mirties bausmę ir tų esamų galimybių neturint tiesioginių įkalčių! Pagaliau tas didelis noras nugalėjo: 1931 m. lapkričio 28 dieną Jonas Kasperaitis nuteisiamas mirti. Tik po trijų mėnesių, Lietuvos ir užsienio visuomenei protestuojant, Respublikos prezidentas A. Smetona ir ministras pirmininkas J. Tūbelis, „... pasirėmę Lietuvos valstybės Konstitucija (§ 52)", pasirašė „Bausmės pakeitimo aktą Nr. 93".[10] Juo mirties bausmė nuteistajam buvo pakeista sunkiųjų darbų kalėjimu iki gyvos galvos.

Jonui Kasperaičiui neteko iki gyvos galvos sėdėti Lietuvos kalėjimuose, — 1933 m. spalio 20 d. jis ir dar dvidešimt trys revoliucionieriai pogrindininkai išvyko į TSRS, abiejų šalių vyriausybėms susitarus pasikeisti politiniais kaliniais. Ir tik po trisdešimt aštuonerių metų nuo ano, pirmojo, mirties nuosprendžio buvęs komunistas pogrindininkas Motiejus Šumauskas (1905—1982) savo prisiminimuose apie kovos draugą paliudijo visišką J. Kasperaičio nekaltumą: „Byla rėmėsi visai nepagrįstais kaltinimais. Kasperaičio tą dieną, kai buvo likviduotas provokatorius, Šiauliuose visai nebuvo (tuomet jis gyveno Kaune). O žmogus, kuris likvidavo provokatorių, ir šiuo metu tebegyvena Vilniuje. Taigi labai aiškiai matyti, kaip fašistinė valdžia troško susidoroti su revoliucionieriumi".[11]

ANTRASIS MIRTIES NUOSPRENDIS, drįstame tvirtinti, remdamiesi archyviniais dokumentais, brendo nuo pirmųjų Jono Kasperaičio atvykimo į TSRS dienų. Jau 1933 m. spalio 25 d., praėjus penkioms dienoms nuo išvykimo iš Lietuvos, jis užpildo anketą, parašo trumpą autobiografiją, tačiau, kažkieno paskatintas, dar priduria: „P.S. 1929 m. buvau kaltinamas kairiuoju kryptelėjimu ir part. disciplinos laužymu. Part. disciplįną laužiau ne sąmoningai, o išsišokau, tikriau pasakius, aš pats nesupratau, kad tai yra part. disciplinos laužymas.

O vadinamą kairįjį kryptelėjimą aš neskaičiau ir neskaitau kryptelėjimu".[12]

Būtų galima pagirti mirties išvengusį revoliucionierių už savarankišką mąstymą, savo nuomonės gynimą, tačiau jau šiame lape mašinėle išspausdinta įspėjamoji anoniminė pastaba: „Viską parašyk teisingai, padėk parašymo laiką ir įteik d. Angariečiui!"

Galima numanyti, kaip įvyko Jono Kasperaičio susitikimas su Zigmu Angariečiu, tuometiniu LKP CK atstovu prie Komunistų Internacionalo Vykdomojo komiteto. Šį tą daugiau čia paaiškina jo, politinio emigranto, byloje saugomas „Pareiškimas", rašytas 1933 m. spalio 31 d.: „Aprašant savo au-

---

[9] Komunistai ir revoliuciniai darbininkai fašistų teisme, 1-oji dalis. Išleido LKP CK, 1931, p. 14—15.

[10] PA, f. 77, ap. 28, b. 4852, l. 47.

[11] Tiesa, 1969, gruodžio 18.

[12] PA, f. 77, ap. 28, b. 4852, l. 13.

tobiografiją, pastaboj (kur kalbama apie kairįjį kryptelėjimą) pasakiau: nepripažinau ir nepripažįstu padaręs kairįjį kryptelėjimą.
Prie šio noriu šį tą pridėti po pasikalbėjimo su dr. Angariečiu.
Pareiškiu, kad spekuliacijos ir diplomatija man svetima.
1) Aš buvau nuomonės, kad demonstracijos laiką ir vietą skelbti pirmuose mitinguose, o dr. M. su B. (tikriausia, Matas — A. Sniečkus ir Benius — P. Jankauskas. — **P. M.**) — kad antruose (...)"
Ir kai aš išgirdau, kad esu kaltinamas kairiuoju kryptelėjimu — nustebau, nes nuomonių skirtumą dėl demonstracijų laiko ir vietos skelbimo neskaičiau kairiuoju kryptelėjimu.
Iš dr. Angariečio išgirdau, esą iš tuometinio mano galvojimo galima išvesti, kad aš pasisakęs už demonstracijų ruošimą be parengiamosios kampanijos, tik įsakymais.
2) Tuomet (ir dabar) labai gerai supratau, kad Kaune (ir bendrai Lietuvoje) negalima demonstracija (ne tik demonstracija, bet ir šiaip rimtesnis išstojimas) be gilios, plačios parengiamosios kampanijos.
Pareiškiu: jei galima išvesti iš tuometinio mano galvojimo, kad aš pasisakau prieš parengiamąją kampaniją, arba jei mano tuometinis galvojimas tuo klausimu vedė prie silpninimo parengiamosios kampanijos — pripažįstu tai už klaidą. O kaip tą klaidą vadins — nesvarbu".[13]

Jonas Kasperaitis buvo labai naivus: šalyje viešpataujant stalinizmui visų svarbiausia buvo štampai, tai yra kaip pavadinta viena ar kita klaida, net ir originalesnė, neįprasta nuomonė. Svarbiausia buvo pavadinimas, o pagal jį ir nuobauda. Todėl neatsitiktinai 1937-ųjų rugsėjyje (dar liko keturiolika mėnesių iki antrojo mirties nuosprendžio įvykdymo) Zigmas Angarietis viename savo slaptame dokumente, išsiųstame į Komunistų Internacionalo Vykdomojo komiteto kadrų skyrių, politinio emigranto „nuodėmes" pradėjo vardyti kaip tik nuo ano „kairiojo nukrypimo" (versta iš rusų kalbos): „Kasperaitis iki suėmimo 1930 m. buvo CK narys ir kartu Kauno rajkomo sekretorius. Iki jo Kauno rajkomo sekretoriumi buvo Domas, mūsų nustatyta — dešinysis. Kasperaičiui buvo pavesta likviduoti Kauno organizacijoje kenksmingą Domo veiklą. Jis tą darbą atliko, bet kartu iškilo aikštėn Kasperaičio kairieji nukrypimai (...). 1935 ar 1936 m. (pirmiausia — 1933 m. — **P. M.**) kalbėdamas su Kasperaičiu apie jo kairiuosius nukrypimus Lietuvoje 1929 ir 1930 m., padariau išvadą, kad jis dar nevisiškai supratęs savo klaidas" [14].

Tokia išvada buvo padaryta jau vėliau, po kelerių metų, o 1933-aisiais, atvykęs iš Lietuvos į Maskvą, Kasperaitis, „kaip gerai pasirengęs", Stankaus pavarde buvo priimtas į Maskvos Vakarų tautinių mažumų komunistinio universiteto lietuvių sektoriaus trečiąjį kursą ir, anot jo vadovų išduotos charakteristikos, būdamas „aktyvus, santūrus, drausmingas", po dvejų metų baigė šią mokyklą bendrai įvertintas „labai gerai".[15] Paskyrimas — į Minską, „Raudonojo artojo" (laikraščio Tarybų Baltarusijos lietuviams) redaktoriaus pavaduotoju.

Minske Jonui Stankui rūpėjo pasikeisti pasą: susigrąžinti savo senąją Kasperaičio pavardę, gauti TSRS pilietybę. Kitaip jis negalėjo tapti VKP(b) nariu, nors 1936 m. gegužės 10 d. LKP atstovybė prie Komunistų Internacionalo Vykdomojo komiteto Maskvoje nutarė: „Rekomenduoti pervesti į VKP(b)" [16]. Tačiau tik 1937 m. balandžio 27 d. jis su džiaugsmu informuoja Zigmą Angarietį: pakeistasis pasas jau kišenėje! Taigi ši kliūtis, kad galėtų būti perkeltas į VKP(b), pašalinta [17], rašė jis. Tačiau niekas nė negalvoja svarstyti jo partiškumo reikalų.

Jonas Kasperaitis negalėjo žinoti, kad rekomendacija perkelti jį į VKP(b)

---

[13] Ten pat, l. 57.
[14] Ten pat, l. 88.
[15] Ten pat, l. 64.
[16] Ten pat, l. 4.
[17] Ten pat, l. 87.

jau sustabdyta, o į Komunistų Internacionalo Vykdomojo komiteto kadrų skyrių rugsėjo 7 d. nuskriejo Zigmo Angariečio pasirašytas raštas (versta iš rusų kalbos): „Ryšium su lietuvių areštais Tarybų Baltarusijoje, mano nuomone, būtina geriau patikrinti Ivano Josifovičiaus Kasperaičio asmenybę". Kartu siunčiami „duomenys" apie šio komunisto praeitį ir darbą Minske, beje, tirštinant tamsias spalvas. Sužinome ne tik apie tas jo nesuprastas praeities klaidas Lietuvoje, bet ir apie nenorą kovoti su „šnipais ir kenkėjais" „Raudonojo artojo" redakcijoje. Dokumento pabaigoje papildomai paties Angariečio ranka dar įrašyta: „Nustatyta, kad Kasperaičio brolis (Lietuvoje) yra trockistas" [18].

Maždaug tuo pačiu metu, 1937 metų spalyje, Maskvoje leistame literatūros, politikos ir visuomenės mokslų žurnale „Priekalas" pasirodė M.B. pasirašytas straipsnis „Priešų darbas ir „Raudonasis artojas". Jo didžioji dalis skirta Jonui Kasperaičiui „demaskuoti": „... Negal būt pasiteisinimo Kasperaičiui, net jei Vaišnoras (Feliksas Vaišnoras, 1897—1972. — **P.M.**), kaip redaktorius, būtų jam uždraudęs talpinti tuos ar kitus straipsnius iš lietuvių žalotojų, kontrrevoliucionierių ir šnipų veikimo. Negalima pateisint, nes reikėjo ne Vaišnoro klausyt, o imt pavyzdį iš „Pravdos". Paskutiniais laikais „Pravda" ir kiti laikraščiai, kad pakelt partijos narių ir visos liaudies budėjimą, kad geriau supažindint savo skaitytojus ir visą liaudį su šnipų ir žalotojų veikimu ir geriau išmokyt kovos su trockistiniais ir buchirininiais fašistais ir visokiais šnipais ir žalotojais, talpino ir vis talpina visą eilę ilgesnių ir trumpesnių (straipsnių) ir korespondencijų. Gi „R.A." pasiliko nuošalėj nuo tų klausimų. Kodėl jis, Kasperaitis, nekėlė savo balso prieš tokią nepakenčiamą padėtį „Raudonajam artojuj"? Kodėl jis atitinkamus raštus netalpino net tuo metu, kada jis pildė redaktoriaus pareigas?

Jau po to, kada kiti aikštėn iškėlė kontrrevoliucinį Vaišnoro (1937 m. suimtas, 1957 m. reabilituotas. — **P.M.**) snukį ir podraug jo artimiausių sėbrų snukį, — ką gi daro Kasperaitis? Ar prieina jis kritiškai prie savo veikimo per paskutinius metus? Ne, neprieina. Vietoj to, kad atvirai prisipažint savo paskutinių laikų klaidas su stoka budėjimo, jis mėgina nukreipti domę į kitą pusę. Jis rašo į „Priekalą" straipsnį, kur rašo apie įvairius žalojimo, kontrrevoliucijos ir šnipavimo darbus Sovietų Baltarusijoj, rašo apie baltarusius ir lenkus, bet visai neliečia lietuvių".[19]

Kaip reagavo Jonas Kasperaitis į prasidėjusį prieš jį puolimą? Juo labiau, kad tą rudenį politinė atmosfera Minske iš viso buvo nepakeliama: vienas po kito buvo suimami čia gyvenę jo pažįstami ir bendradarbiai lietuviai, pagaliau uždaromas ir jų laikraštis „Raudonasis artojas". Kasperaitis praranda darbą, o į Baltarusijos spaudą nepriimamas — ne VKP(b) narys! Antrą kartą per savo trisdešimt ketverius gyvenimo metus pajutęs neriamą — šįsyk savųjų rankomis — kilpą ant kaklo, tvirtas, užsigrūdinęs komunistas nebeišlaiko ir atvirai išdėsto savo asmenines nuoskaudas laiške Zigmui Angariečiui.[20]

Kasperaičio pasipiktinimas beribis: kaip galima jį kaltinti nekovojus su liaudies priešais! Juk jis ir laikraštyje apie juos rašęs, ir patį Angarietį ne kartą informavęs. (Apie tai plačiau žr. 1989 m. „Komunisto" Nr. 12. J. Jakaitienės straipsnį, kuriame ji cituoja J. Stankaus informacijas apie „trockistą" P. Vilūną (1882—1937), laišką Z. Angariečiui apie B. Pauliukevičių (1896—1938) ir pan. — **P.M.**). Kita vertus, „... rašyti apie liaudies priešus spaudoje galėjo tas, kas žinojo, kad jie yra liaudies priešai".

Minėtame laiške Angariečiui jis aiškinasi ir dėl savo brolio: pats yra nustebęs, kad jis tapęs trockistu, nes brolis anksčiau „... antisovietišku nebuvo, net simpatizavo LKP". Tiesa, „Jis manydavo, kad visgi kokia nors ant-

---

[18] Ten pat, l. 88—89

[19] Priekalas. 1937. Nr. 10.

[20] PA, f. 77, ap. 28, b. 4852, l. 93—97.

gamtiška jėga valdo pasaulį. Dėl šito aš su juo visą laiką ginčydavausi. (...) Bet aš už brolį neatsakau, su juo ryšius palaikiau, bet nežinojau, kad mano brolis trockistas, nes tokiu jis pirmiau nebuvo..."

Kasperaitis kol kas dar išdidus ir jaučiantis savo vertę. „Nenoriu būti nepagrįstai kaltinamas, — rašo jis, tačiau laiško pabaigoje išsiveržia ir neslepiama nuoskauda. „Moraliai vis tik man smūgis, — skaitome laiške. — Tiek metų atsidavusiai dirbau LKP, visada kovojau už part. liniją, mokinausi, baigiau KUNMZĄ (Vakarų tautinių mažumų komunistinį universitetą. — P.M.), dirbau atsakomingu darbininku redakcijoj, jokių prasižengimų nepadariau, o jūs, tarsi tyčiodamasis, pareiškėt: „Dešimt metų reikalinga, kad patikrinus tavo politinį veidą" (o gal man tik taip pasirodė?), — ir, instinktyviai pajutęs, kad jam ant kaklo užmesta kilpa tuoj tuoj užsiverš, dar tikisi stebuklo: „Jei galima (Lietuvon, sakot, negalima), leiskit mane Ispanijon, aš mokėsiu garbingai mirti kovoje su fašistais, moku gerai valdyti šautuvą, kulkosvaidį, minosvaidį, moku kovoti su tankais, esu neblogai pasiruošęs karingai. Ispanijai reikalingi gerai apmokyti revoliuciniai kareiviai, tokiu ir aš galiu būti".

Pastarasis Kasperaičio pasiūlymas, kaip ir jo prašymas paaiškinti, kodėl jis iki šiol neperkeliamas į VKP(b), tarsi pakimba ore. Tiesa, čia pat yra Angariečio ranka brūkštelėta rezoliucija: „Neatsakau, nes jam atsakyta žodžiu", tačiau apie to atsakymo esmę galima tik spėlioti. Byloje įsegti du vėlesne data (1937.XII.18 ir 1938.I.3) rašyti Kasperaičio atsiliepimai į minėtąjį „Priekalo" straipsnį — tikri savęs išplakimai — perša mintį, kad labai norėta išdidųjį komunistą parklupdyti ant kelių ir priversti jį nusižeminusį muštis į krūtinę. Pirmasis išsiplakimas „Kritiškai pažvelgus į paskutinių laikų mano klaidas" [21], kuriame dar tebėra žmogiškosios savigarbos liekanų, palydėtas negailestingų Angariečio išvadų: „...tai labai asmeninis pasiteisinimas", „...į esminį klausimą rimčiau neatsakė" ir pan. O antrasis? „Mano nuomone, — skaitome Angariečio raštelyje apie jį, — dėti į spaudą neišeina, nes pareiškimas, kaip seniau buvo, taip ir dabar vien formalus" [22], nors pastarasis išsiplakimas — „Mano paskutinių laikų klaidos" — tikrasis aklo nuolankumo ir nusižeminimo pavyzdys! Vien tik jo išvada daug ką sako: „Tokiu būdu mano klaidos buvo naudingos tik visokiems liaudies priešams" [23].

Nėra ko stebėtis tokiu Zigmo Angariečio nenuoseklumu (visą laiką norėjo palaužti išdidųjį komunistą, o kai šis palūžo — atsisakė viešai paskelbti jo „išpažintį"); galima numanyti, kad tuo metu Jono Kasperaičio asmenybė ir jo ryšiai su „liaudies priešais" jau buvo patikrinti, ir komunisto likimas nulemtas.

Vėliau, kai buvo suimtas ir pats Zigmas Angarietis (1938 m. kovo 27 d. — P.M.), Jonas Kasperaitis, matyt, dar kartą paprašė leisti jam išvykti į Lietuvą, tačiau 1938 m. birželio 9 d. Lietuvos KP atstovybėje gautas Komunistų Internacionalo Vykdomojo komiteto kadrų skyriaus vedėjo Andrejevo atsakymas nebesuteikė jam jokių vilčių (versta iš rusų kalbos): „Kasperaitis Ivanas Josifovičius (Stankus), 1929—1930 m. dirbdamas LKP Kauno rajkomo sekretoriumi, turėjo „kairiųjų" nukrypimų masinio darbo klausimu... Jo motina, dvi seserys ir brolis gyvena Latvijoje (1937 m. autobiografijoje Kasperaitis rašė, kad motina mirė 1925 m., o jų šeima gyvenusi ne Latvijoje, o Lietuvoje. — P.M.). Jo tikras brolis Antonas, kuris gyvena Lietuvoje, yra trockistas. Atsižvelgiant į šiuos faktus, Kasperaičio panaudojimas darbui Lietuvoje yra netikslingas".[24]

Neišleistas į Lietuvą ir niekur negavęs kito darbo, dvasiškai sugniuždytas Jonas Kasperaitis prisiminė savo jaunystės specialybę ir įsidarbino mū-

[21] Ten pat, l. 99-110.
[22] Ten pat, l. 113.
[23] Ten pat, l. 112.
[24] Ten pat, l. 116.

rininku prie Minsko operos ir baleto teatro statybos. Tačiau 1938 m. rugpjūčio 17 d. suimamas ir „Ypatingojo trejeto" nutarimu lapkričio 12 dieną nuteisiamas mirti. (Tas nutarimas Baltarusijos karinės apygardos karinio tribunolo panaikintas 1956 m. lapkričio 5 d., ir byla nutraukta nesant nusikaltimo sudėties).[25]

PO PUSĖS AMŽIAUS sunku būti teisėju arba prokuroru. Todėl ši istorija išdėstyta remiantis vien tik dokumentais, neieškant išlikusių gyvųjų anų dienų liudytojų, — jie, kaip ir visi žmonės, gali būti po tiek metų ne visada objektyvūs, turėti savo simpatijų ir antipatijų.

Šiaip ar taip, išlikę dokumentai rodo: vienas iš ryškiausių pogrindinės Lietuvos Komunistų partijos veikėjų Jonas Kasperaitis buvo dvasiškai palaužtas nuolatinių Zigmo Angariečio įtarinėjimų ir moralinio presingo. Berijos tarnams, pasirėmusiems šita surinkta medžiaga, tereikėjo fiziškai susidoroti su tuo išdidžiu, savarankišku Lietuvos pogrindžio komunistu.

Išvada tikrai liūdna: ko nepajėgė padaryti revoliucionieriaus nekenčiama Smetonos valdžia, padarė savieji, kuriais Kasperaitis tikėjo ir didžiavosi. Nejaugi jis ir pasitikdamas savąją kulką nesuprato, kad stalinizmas ir kitos antidemokratinės valdžios — vieno lizdo paukščiai, aplink save skleidę neapykantą ir mirtį? Ryškių, savarankiškai mąstančių asmenybių nereikėjo, nereikia ir nereikės nė vienam totalitariniam režimui.

Zigmas Angarietis prieš pat savo mirtį (sušaudytas 1940 m. gegužės 22 d. — **P.M.**) balandžio 13-ąją iš Butyrkų kalėjimo parašė Aukščiausiojo teismo karinei kolegijai pareiškimą, kuriame, tarp kita ko, pažymėjo: „Aš prašiau iš naujo apklausti keletą asmenų, davusių melagingus parodymus. Buvo atsisakyta apklausti Rasiką, Kasperaitį, Pauliukevičių motyvuojant, kad jie jau nuteisti".[26]

Tardytojai šį kartą nemelavo Angariečiui: nuteistųjų ir jau sušaudytųjų nebeįmanoma apklausti, tačiau mums svarbu būtų sužinoti, ką prieš savo mirtį pasakė tardytojams Jonas Kasperaitis apie Zigmą Angarietį. Ką? Sunku pasakyti. Neabejojame tik vienu: jo žodžius panaudojo savanoriškais ar priverstiniais įskundinėjimais paremta stalinistinė naikinimo mašina.

---

[25] Ten pat, l. 132.
[26] Šarmaitis R. Zigmo Angariečio byla — Komunistas, 1988, Nr. 5, p. 70; PA, f. 77, ap. 88, b. 253, l. 125—127.

ŽODIS SKAITYTOJUI

Pastabesnis skaitytojas, pažvelgęs į žurnalo numerio metriką paskutiniame puslapyje, pastebės, kad šio „Komunisto" numerio tiražas labai sumažėjęs.

Dėl šio fakto, kaip sakoma, redakcijos kolektyve optimizmo nepadaugėjo. Kartu jis ragina mus išanalizuoti mūsų nesėkmių priežastis ir ieškoti būdų, kaip susigrąžinti daugelio skaitytojų pasitikėjimą.

Suprantame, kokie sudėtingi procesai vyksta dabar mūsų krašte, kokie sunkumai iškyla partinėms organizacijoms, kaip nelengva pasirinkti poziciją kiekvienam komunistui. LKP savarankiškumo siekimas, nevienaprasmis jos ilgametės istorijos vertinimas, Lietuvos Komunistų partijos statuso, Programos ir Statuto svarstymai, greta dėl infliacijos vis nesibaigiančių, o dažnai netgi didėjančių, buitinių rūpesčių, be abejo, turėjo įtakos ir skaitytojų nuotaikoms. Mūsų žurnalas tikriausiai tokiu metu ne visada sugebėjo būti skaitytojui kelrodžiu, padėti apsispręsti, pasirinkti poziciją. Matyt, skaitytojų jau negalėjo patenkinti, kaip žurnalas nušviečia sudėtingus pertvarkos procesus, kad jame mažai spausdinama įvairių nuomonių, per mažai pliuralizmo. Susitikimuose su skaitytojais ne kartą priekaištauta, kad žurnale pernelyg daug vietos skiriama teoriniams straipsniams, kad reta publikacija gali sudominti eilinį skaitytoją, kad jie norėtų raiškesnio, gražesnio apipavidalinimo.

Perfrazuojant žinomą posakį — skaitytojas visada teisus.

Tačiau tebūnie leista pasisakyti ir kitai pusei. „Komunistas" yra politinis teorinis žurnalas. Toks leidinio statusas lemia ir jo tematiką, ir, matyt, jo išvaizdą. Juk tik vadovaujantis politine moksline teorija galima nagrinėti gyvenimo reiškinius, parengti praktinės veiklos strategiją. Kita vertus, teoriškai pagrindžiant gyvenimo realijas galima įrodyti politinių sprendimų teisingumą. Kitaip sakant, mūsų žurnalo, kaip teorinio leidinio, publikacijos turi būti pakankamai gilios, argumentuotos, o kaip politinio leidinio — demokratiškos, suprantamos skaitytojui.

Tai gal ir nieko nauja nepasakančios tiesos. Tačiau norime tai priminti, nes šiais laikais, kada nepaprastai išaugo kai kurių leidinių tiražai (teisybės dėlei, kurių ne kurių ir sumažėjo), atsirado daugybė naujų savaitraščių ir mėnraščių, susidarė savotiškas spaudos bumas, atsirado ir konkurencija. Tačiau kodėl šiais laikais, kai mūsų gyvenimas pasidarė nepaprastai politizuotas, kai politinės naujienos tapo bene pagrindinės informacijos sraute, skaitytojas mažiau domisi politiniu žurnalu! Mūsų oponentų teiginys, kad skaitytojus domina kitokia politika, galima laikyti polemine šmaikštybe. Matyt, čia labiau pasireiškė sąstingio laikų palikimas — abejingumas politinei literatūrai.

Beje, susitikimuose su skaitytojais teko išgirsti ir tokią nuomonę: praėjusiais metais „Komunisto" žurnalo publikacijos pastebimai pradėjo keistis. Tereikia palyginti bet kurį 1989 metų numerį su ankstesniais. Neliko nepastebėti nauji skyreliai (sakysime, partinių organizacijų veiklos pokyčiams skirtas „Partija: atsinaujinimo metas", „Požiūriai, argumentai, siūlymai", „Skaitytojų laiškai"), atsirado įdomesnių publikacijų, skirtų praeities temai ir t. t.

Tai, suprantama, tik pradžia. Šiuolaikinė politinė padėtis, naujas savarankiškos LKP statusas, programiniai LKP XX suvažiavimo nutarimai diktuoja taip pertvarkyti redakcijos darbą, kad žurnalas atitiktų dabartinius skaitytojų poreikius. Matyt, būtina tobulinti ne tik publikacijų tematiką, bet ir numerių struktūrą, ieškoti racionaliausio negausių redakcijos žurnalistų paskirstymo.

Žodžiu, reikia daug ką apmąstyti, galbūt dabar, po LKP XX suvažiavimo, keisti ir žurnalo, leidžiamo aštuntą dešimtmetį, statusą ir profilį. Žodžiu, radikalios reformos ir kartu — politinis realizmas, viešumas, nuomonių pliuralizmas, autorių bei žanrų įvairovė, žinoma, neperšant jos skaitytojui, vis dėlto sava politinė pozicija. Tai, tikimės, pirmiausia Lietuvos Komunistų partijos, jos Centro Komiteto pozicija — persitvarkymas ir visų gyvenimo sferų pertvarka.

Tas pats smalsesnis skaitytojas, kuris domisi numerio išleidimo duomenimis, metrikoje perskaitys, kad šio numerio rankraščiai duoti rinkti spaustuvei gruodžio 1 d. (beje, jau keliomis dienomis vėliau kaip įprasta). Taigi vienu metu su LKP CK XXII plenumu. O žurnalas pasieks skaitytoją, tikimės, sausio viduryje, jau po LKP XX suvažiavimo. O prieš atiduodant numerio medžiagą spaustuvei juk ją reikia parengti, dar prieš tai autoriui — parašyti. Tai juk ne vienos dienos ar savaitės darbas. Taigi pernelyg ilgas žurnalo numerio išleidimo laikas — gal ir ne pagrindinė, bet labai didelė mūsų darbo bėda. Nuo to nukenčia publikacijų operatyvumas, vadinasi, ir aktualumas, beviltiškai vėluoja kiekviena informacija. Tai negali tenkinti skaitytojo, ypač dabar, kai televizija, radijas, dienraščiai pateikia tiek daug visuomeninės politinės informacijos. Jos analizuoti, vertinti gyvenimo reiškinius ir įvykius dabar mes paprasčiausiai negalime — ne tik todėl, kad sunku numatyti, kas bus, sakysim, po dviejų mėnesių, bet ir todėl, kad analizė bus pavėluota. Bet kai situacija ir reiškinių tendencijos įgauna stabilesnį pobūdį, žurnalo apimtis leidžia pateikti argumentuotą, išsamią analizę.

Ir čia tikimės permainų, bent jau kiek įmanydami stengsimės. Manome, kad nors dalį publikacijų galėsime spausdinti greičiau, tuo būdu didindami jų polemiškumą, informacinį krūvį. Ir, suprantama, stengsimės, kad kiekviename numeryje būtų žmogus — su visais savo rūpesčiais, mintimis, abejonėmis, samprotavimais. Daugiau polemikos, gyvenimiškų situacijų, dialogų su skaitytoju.

Naujuosius 1990-uosius metus mes pradedame kupini rūpesčių ir vilčių. Mūsų didžiausias troškimas — pasiekti, kad žurnalas taptų reikalingas Lietuvos komunistui. Viltis, — kad pastebimą žingsnį pavyks žengti jau šiais metais. Čia labai pravers ir jūsų, ištikimų žurnalo bičiulių, patarimai, atsiliepimai, pasiūlymai, laiškai. Iš anksto už juos dėkojame.

REDAKCIJA

PUODELIS PIENO

ANTANAS MARCINKEVIČIUS

— Gal pavaišinti šviežiu pieneliu? — pasiūlė Jadvyga Bielskienė atsisveikinant.

Tądien buvo tiek kalbėta apie pieną, kad aš rijau seilę, įsivaizduodamas malonumą išgerti jo gerą litrą tiesiai iš putojančio kibiro. Tačiau prašyti nedrįsau, be to, šitame didžiuliame tvarte, vadinamame galvijų kompleksu, nemačiau nei kibiro, nei kitokio indo, į kurį būtų galima pamelžti pieno; galėjai tik saldžiai laižytis, stebėdamas, kaip iš melžimo aparatų pienas stikliniais vamzdžiais kunkuliuoja tiesiai į šaldymo rezervuarus: viskas sandaru, hermetiška, nė neužuosi svaiginančio, nepakartojamo ką tik pamelžto šviežio pieno kvapo.

— Anksčiau ir mes mėgome gurkštelėti šilto pieno, — nutraukė mano mintis Jadvyga Bielskienė, sugrįžusi iš melžėjų kambario, nešina nedideliu emaliuotu puoduku.

Tai turbūt buvo tada, pamaniau, kai moterys dar melžė karves rankomis, į kibirus. Dabar net vaikas nepasigirs, kad matė močiutę fermoje melžiant karvę. Melžimas mechanizuotas ir neišgirsi jau basakoję vaikystę primenančio milžtuvės skambesio, kai pienas stipriomis čiurkšlėmis ima mušti į jos dugną, o milžtuvei pilnėjant vis dusliau šniokšti; iš tų garsų mes, vaikai, nesuklysdami atspėdavome, kiek mama jau primelžė. Gal todėl, kad pieno buvo mažai, o mūsų, jo ištroškusių burnų, daug, pieno gėrimą visada prisimenu kaip šventą dalyką. Kai mama susiruošdavo melžti, mes, metę net įdomiausius žaidimus, lakatuodavome į ganyklą, pasigriebę tokius pat emaliuotus puodukus; tyliai susispietę už mamos nugaros, laukdavome, kada ji leis pakišti puoduką po juodmargės tešmeniu. Tarytum regiu dabar, kaip prašviesėdavo amžinai susirūpinęs mamos veidas, palinksmėdavo akys, žiūrint į mus, godžiai geriančius.

Ir dabar, kai atvažiuoju tėviškėn į svečius pas vyriausiąją seserį Bronę, didžiausias malonumas lig soties atsigerti „tikros karvės pieno". Taip, pamenu, sakydavo mažas būdamas sūnus, kviesdamas važiuoti į kaimą: „Noriu tikros karvės pieno". Jis visai nuoširdžiai būdavo įsitikinęs, kad pienas, pirktas parduotuvėje, yra ne karvės, o fabrikinis.

— Krautuvinis pienas — ne tas, — pritarė Jadvyga Bielskienė. — Manižkis kasdien išgeria puodynėlę šviežio pieno. O kai būname mieste, — pieno negeria. Ne savas, sako, man, motin, pienas iš butelio. Mūsų sekretorius Pijus Sirvidas irgi perka pieną kaime...

Kėdainiuose, kur gyvena Pijus Sirvidas, parduotuvėse pieno lig valiai, bet sekretorius, važiuodamas darban į Aristavą, kasryt nepamiršta įsimesti į mašiną indo pienui. Nei toks blogas, nei menkavertis tas krautuvinis, tačiau pienas, nepabuvęs kombinatuose, kur kas kvapnesnis ir skanesnis. Daugelis mūsų, miestiečių, nepatingėtų nueiti į turgavietę išgerti puodelio kito šviežio pienelio, parsineštų jo ir namo ąsotį, jei tik juo kas prekiautų, kaip Ukrainos miestuose. Anąmet tik prašvitus Chersone pasigardžiuodamas gėriau rytinio

A. Marcinkevičius — LTSR nusipelnęs žurnalistas.

melžimo pieną; prie pilstomo pieno cisternos kaipmat nusitęsė eilutė žmonių, nors pieno nestokojo ir parduotuvėse.

— Man, — prisipažino Jadvyga Bielskienė, — labiausiai patinka šaltas pienas vasarą. Pasistatai bidonėlį ant šulinio rentinio, gurkšteli kelis gurkšnius — sotu ir troškulį numalšini...

Jadvyga ir Česlovas Bielskiai, nors liko dviese, turi gražią, pieningą juodmargę, pieno ir šviežio, ir rauginto, grietinės, varškės pakanka ir jiems, ir dukros Elenos šeimai. Mėgsta Jadvyga pati susislėgti skanių sūrių: Bielskių prieangis, pastebėjau, apkarstytas švariais, džiūstančiais sūrmaišiais, tvorelės mietai apmaustyti koštuvėm, puodynėm, bidonėliais, puodukais. Nežinau, kaip kam, o man — labai jauku tokiuose kiemuose, kur daug šitaip išdabintų tvorų, jie nė kiek negadina gyvenvietės vaizdo, o suteikia jai to mielo kaimiškumo, valstietiškos gyvensenos kolorito, kurį prarado ne viena pernelyg sumiestietinto tipo kolūkio ar tarybinio ūkio gyvenvietė.

Į žmones, nelaikančius karvių, neauginančius kiaulių, vištų, Aristavoje žiūrima nepatikliai, iš jų pasišaipoma; Jadvyga Bielskienė pasakodama man apie vieną tokią šeimą, kuri nelaiko karvės, pavadino „svečiais kaime".

Ji pati tuos žodžius išgirdo iš Mykolo Romančiko lūpų. Tai buvo prieš ketvirtį amžiaus, kai Česlovas ir Jadvyga Bielskiai atsikėlė į Aristavą ir Jadvyga pasiprašė melžti karvių, o Česlovas dirbti galvijų fermoje šėriku.

— Dar nespėjau kaip reikiant kojų apšilti, atvažiuoja į fermą pirmininkas. Na, rodyk, sako, Bielskiene, savo ūkį. Matau, apžiūrinėja jis karves ir šypsosi — švarios jos, iššukuotos, net blizga nuo ragų lig kanopų. Kas tau, sako, Bielskien, pranešė, kad šiandien atvažiuosiu, — taip karves iščiustijai. Supykau aš. Ne parodymui, sakau, pirmininke, dirbu, o todėl, kad kitaip dirbti nemoku. Mano, sakau, pirmininke, karvės niekas apskretusios nematė ir kolūkinių tokių nematys. Jeigu gyvulys apleistas, tai ir jo savininkas apsileidėlis. Na, o tavoji karvė, dar paklausė, kiek pieno duoda? Po tris kibirus, sakau, primelžiu, užsukit, pavaišinsiu, skanus pienelis. Apkabino tada mane pirmininkas draugiškai per pečius ir pasakė: „Šaunuolė esi, Jadvyga. Tikra valstietė, o ne svečias kaime..."

Žodžiai, pamaniau, klausydamasis Jadvygos Bielskienės pasakojimo, tokie patys, o pasakyti kitaip įgauna gražią prasmę, bylojančią apie kaimo žmogaus prisirišimą prie žemės, savos trobos, gyvulių ne tik kaip prie materialinių dalykų, teikiančių jam šilumą, jį maitinančių ir rengiančių, bet ir sukuriančių jam tokią aplinką, kurioje jis tik ir tegali gyventi, be kurios dūsta, kaip be gryno oro. Daug galvočių ir plunksnos meistrų bandė įlįsti į kaimo žmogaus dūšią, jo psichologiją, paaiškinti, kodėl jis nerimsta, blaškosi, džiūsta išplėštas iš kaimo aplinkos, nors mieste jam tetrūksta gal tik gulbės pieno. Arba ilgiau nebuvęs namie tyliai džiaugiasi, kai, pažinęs savo šeimininką, šoka jam ant krūtinės šuo, murkia katė, besiglaustydama aplink kojas, glosto ir meiliai kalbina karvę, arklį.

Prisiminėme su Jadvyga Bielskiene begales epizodų, patvirtinančių šitą tiesą... Kai atsivežiau į miestą mamą, ji negalėjo rasti sau vietos; paskui nuėjo dirbti į turgavietę ir kartą prisipažino man, kodėl pasirinko šį darbą: „Susitinku su kaimiečiais, pasišnekame, į gyvuliukus pasižiūriu — ir smagiau, — rodos, pabūnu kaime..."

— Kasmet išvažiuoju į kurortus, — pratęsė mano mintį Jadvyga Bielskienė. — Kojas jau suka reumatas... Gerai ten, nieko neveiki, tave gydo, prižiūri, bet tik pagalvoji apie namus ir apima graudulys...

Šit kaip aprašė žurnalistas Juozas Šiupšinskas Jadvygos Bielskienės poilsiavimą Sočyje: „Labai jau patiko prie Juodųjų jūrų. Kas per žydėjimas vaismedžių! Laikas slydo lyg pasakoje. Prabėgus pusei mėnesio, gavo iš dukters Elenutės laišką, kuriame ji, apsakydama Aristavos naujienas, neapdairiai paminėjo, kad Jadvygos karvių grupėje keturias ištiko mastitai — tešmens uždegimas dėl neišmelžimo.

Ji būtų, jei būtų galėjusi ką pataisyti... paukščiu parlėkusi... Verkė pasriūbaudama ir gatava buvo nuplakti save, kam išvažiavo..."

— Atbėgo kartą Bielskienė į partinį komitetą, susinervinusi, ašarų pilnos akys, — pasakojo Pijus Sirvidas. — Vėl mano geriausia karvė susidraskė tešmenį į spygliuotas vielas, sako. Galvokime ką nors, sekretoriau, juk ne pirmas toks kartas...

— Buvo šitaip, — prisipažino Jadvyga Bielskienė. — Ir Sočyje paskutinės atostogų dienos po to laiško apkarto. Gal taip pasriūbaudama tai jau neverkiau, — nusišypsojo, garsiai nesmerkdama mūsų, žurnalistų, gražbylysčių, — bet ašaros byrėjo — gaila buvo karvių...

— Žinot, — prisipažino paskui, — dėl darbo tai aš rami, jeigu ir ilgesnį laiką nebūnu namie. Visos melžėjos geros, sąžiningos, o nelaimė gali atsitikti kiekvienai, ir man. Namų baisiausiai pasiilgstu... Kasdien galvoju, graudinuosi...

Jadvyga Bielskienė mėgsta savo darbą, jis jai širdį glosto: tai nėra vien gražūs žodžiai, o tikra tiesa. Mačiau, kaip nelengvai ji žengė, kai ėjome į kompleksą, — visas gyvenimas, kaip kaimo žmonės sako, ant kojų ir ant kojų, tūkstančiai kilometrų išvaikščiota — į fermas, ganyklas ir atgal, pavargo kojelės. Tačiau, kai ji, atėjusi į fermą, apsivilko baltą chalatą ir ėmėsi darbo, negalėjai pažinti moteriškės: ir kojos, rodos, buvo vikresnės, ir ji pati tarytum atjaunėjo, veidai išraudo, o balsas suskardėjo jaunatviškai, linksmai.

— Smagiai dirba Jadvyga, — pasakė kažkuri melžėja. — Su ūpu, žiūrėt gražu...

Galima ilgai nesvarstant pasakyti, ir tai bus gryna tiesa, kad bet kaip dirbti Jadvygai Bielskienei neleidžia jos padėtis: ji — komunistė, nusipelniusi respublikos gyvulininkystės darbuotoja, pirmoji melžėja Tarybų Lietuvoje apdovanota visais trimis „Darbo šlovės" ordinais, — nuo trečiojo iki pirmojo laipsnio, — o tai ne mažesnis įvertinimas kaip Socialistinio Darbo Didvyrio Aukso Žvaigždė. Suprantama, visa tai įpareigoja, verčia pasitempti. Bet tiesa ir tai, kad dirbančiai Jadvygai Bielskienei nerūpi šlovė, darbas šiai paprastai, kukliai kaimo moteriai yra jos priedermė, o tai — daugiau negu pareiga, būtinumas, tai — į kraują, į širdį įaugęs poreikis.

Apie darbą mes su Jadvyga Bielskiene daug kalbėjomės, jo pobūdis keičiasi į gera. Jadvygos tėvai, Stasys ir Adelė Razvadauskai, buvusio Bublių dvaro kumečiai, liejo devintą prakaitą, kad išmaitintų gausią šeimą. Malonus ar nemalonus buvo tas darbas, niekas apie tai tada negalvojo, jis buvo būtinybė. Jadvyga iš Razvadauskų šešeto buvo vyriausia, todėl nuo paauglės metų tapo namie mamos pagalbininke. Vaikiškai svajonei — būti gydytoja — išsipildyti neteko, mokyklą metė, baigusi tik kelias jos klases, po karo tėvai gavo pusdevinto hektaro dvaro žemės, įsikurti buvo nelengva, reikėjo padėti tėvui. Tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt devintaisiais, kai susikūrė kolūkis, Jadvyga, septyniolikmetė mergiotė, jau dirbo kaip lygi su lygiais laukuose.

— Oi, kaip sunku buvo karo metais, — atsiduso Jadvyga Bielskienė. — Tėvą vokiečiai išvežė į Vokietiją. Po karo irgi pilna burna nevalgėme duonos. Ir prievolės buvo sunkios, mokesčių mokėt nėra iš ko. Prisimenu, paršiukų porą užsiauginome, tai buvo džiaugsmas. Bet teko parduoti, nebuvo už ką išsipirkti paskolos obligacijų. Dabar suprantu, kad ne tik mums buvo sunku, visai šaliai buvo sunku, reikėjo pagelbėti, o tada kaip skaudėjo širdį — dieve dieve!

Bet nuoskaudos neliko, nerūgoja Jadvyga Bielskienė ir tų metų, kai teko dirbti kolūkyje pusdykiai. Kas buvo bloga, dabar galima ir neprisiminti arba prisiminti nepiktai, su lengva pašaipėle, bet tų šviesių dienų, kuriomis prisipildė gyvenimas dirbant kolektyviai, pamiršti negali: ir viešas pagerbimas už triūsą, pagaliau ir didesnis atlyginimas už gerą, sąžiningą darbą, — tai kėlė žmogų. Dar stipriau pririšo prie žemės pačių pasistatytas namas, savi gyvuliai.

Kitados dirbtinai suskirstėme kaimo žmones į gobšuolius, savanaudžius, kurie vengia visuomeninio darbo ir tokius šaunuolius, kurie dėl jo pamiršta ir savus namus, savus gyvulius ir net vaikus! Gyvenime taip nebūna. Savanaudiškumas, gobšumas, ta bjauri yda ligšiol neišnyko, reikia pliekti šią blogybę, tik nepriskirkime jos tiems žmonėms, kurie, sąžiningai atlikę visuomeninį darbą, skuba namo, pluša tenai, augina daržus, gyvulius, nors, rodos, ko čia plėšytis šitame savo sklype, kai iš kolūkio kasos už darbą gauni kas mėnesį po keletą šimtų. Tų pinigų gana, jeigu tik panorėtų Česlovas ir Jadvyga Bielskiai, nusipirktų lengvą automobilį ir galėtų važinėti pietauti į geriausią Kėdainių restoraną ar kavinę, o ne plėštų panages, juodintų ir taip nuo darbo fermose įjuodusias rankas sodinant ir kasant savus runkelius, bulves, auginant savus gyvulius. Būčiau paskutinis naivuolis, jei paklausčiau Česlovą ir Jadvygą, kodėl jie šitaip, o ne kitaip gyvena ir elgiasi.

— Norit pažiūrėti mūsų gyvulėlių? — pakvietė Jadvyga Bielskienė mane į savo tvartuką, ir mačiau, kaip ji džiaugiasi, kad net šonais šviečia jų išauginti bekonai.

Paskui nuėjome į galvijų kompleksą ir atsistebėti negalėjau, kaip Jadvyga Bielskienė iš dviejų šimtų tvarte stovinčių karvių nesuklysdama atskiria savąsias penkiasdešimt ir ne tik jas pažįsta, bet žino apie kiekvieną viską iki smulkmenų, jų vardus, nors seniai fermoje nėra lentelių su karvių vardais ir smulkiais duomenimis apie jas. Tačiau parašyti, kad myli ji kolūkio karves labiau už savąją juodmargę, ranka nekyla, ne tik todėl, kad kilnus žodis „meilė", mano įsitikinimu, netinka reikšti jausmams gyvuliams; nerašau taip ir todėl, kad savoji juodmargė Jadvygai Bielskienei, žinau, vis dėlto yra savesnė mielesnė už visuomenines, ir jos pienas tarytum skanesnis.

Tarp begalės projektų galutinai suvisuomeninti kaimo žmogų buvo vienu metu kilusi pašėlusi agitacija, kad jis savo karvutę parduotų kolūkiui, o pieno, kiek reikia jo šeimai, parsineštų bidonėlyje iš fermos. Kaip bus gerai, įtikinėjo šitą beprotybę sugalvojęs ir savo gimtojoje Kalinovkoje pirmučiausiai įdiegęs Nikita Chruščiovas, nereikės kolūkiečiui lakstyti paskui savo karvės uodegą, rūpintis pašarais, liks jam daugiau laiko ir poilsiui, ir darbui visuomeniniame sektoriuje.

Šitų dirbtinai sukurtų pakilių perspektyvų metais, kai vaizdavomės, kad prisiauginę didžiausius plotus kukurūzų ir kaupiamųjų, vienu ypu pavysime ir pralenksime pieno išmilžiais visus Amerikos, Danijos bei kitus užsienio fermerius, užsukome nūnai mudu su velioniu žurnalistu Algirdu Kadžiuliu į Aristavą. Buvome su Algiu ne tik kaimynai: aš „Tiesos" korespondentas Suvalkijos ir Panemunės rajonams, jis — Kauno miestui ir Vidurio Lietuvai, bet ir geri bičiuliai. Jo žurnalistinis talentas, išsilavinimas ir erudicija žavėjo mane. Algis, kaip ir aš, buvo kaimo vaikas, labai jį mylėjo, tačiau jam buvo svetimas romantiškas žavėjimasis visais žemės ūkyje daromais pakeitimais; jis visapusiškai gilinosi į kiekvieną karštakošių peršamą naujovę, tardavosi su ūkių vadovais, specialistais, mokslininkais ir, kai įsitikindavo kokios rekomendacijos absurdiškumu, taikliai iš jos pasišaipydavo. Nuo pergirtų kukurūzų ir pupų Algis, pamenu, nukėlė karūną šmaikščiais dvieiliais, kurie, beje, viešai necituotini.

Mykolo Romančiko namuose tą vakarą kalbėjomės apie karvių suvisuomeninimo maniją.

— Agituoti kolūkietį nelaikyti karvės? Absurdas, bukaprotiškumas! — karščiavosi pirmininkas. — Taip visiškai pakirsime šaknis, kurios laiko valstietį kaime. Lengvinkime kaimo žmogaus darbą, tai gerai. Gerinkime jo gyvenimo, buities sąlygas, kad būtų ne blogiau kaip mieste. Bet nedarykime iš kaimiečio miestietį. Valstiečio psichologija visai kita, jis daug pastovesnis už darbininką, amatininką. Sakysite, jį pririšo, kausto asmeninė nuosavybė. Ne tik tai. Kaimo žmogus — grynaširdis, pasakyčiau, sentimentalus. Štai jums pavyzdys. Miesto žmogus be mažiausio širdies skausmo keliasi iš vie-

no buto į kitą — geresnį. O kaimo žmonės verkia, pats mačiau, kraustydamiesi iš savo sutrūnijusių lūšnų į šiuolaikinius namus gyvenvietėje.

Nugaišo anąmet kolūkiečio karvė. Atlapatojo vyras į kontorą, prašo: gal nuvažiuok, pirmininke, nuramink mano bobą, iš proto dėl tos karvės kraustosi. Nuvažiavome. Moteriškė apsikabinusi karvės kaklą, žliumbia, rodos, ne karvė nugaišo, o tikras vaikas būtų miręs. Nurimk, sakau, motin, ne tie dabar laikai, bėdoj nepaliksim, kolūkis skirs iš fermos gražią pirmaveršę — turėsit dar geresnę. O ji manęs neklauso ir vis savo: mano karvutė, mano karvutė, o ta jos karvutė, pasakojo vyras, nebuvo kokia kitokia, jau seniai laikas buvo keisti šviežiapiene...

Su savo namu, savo gyvuliu kaimo žmogus taip susigyvena, kad net į geresnį keisdamas kremtasi ir kenčia. Nelengva šitai paaiškinti, rutuliavo savo mintį Mykolas Romančikas, bet aš manau taip: kaimo žmogus labiau sudvasina savo aplinką, daiktus, nes jis gyvena gyvame naminių, jaukių gyvulių pasaulyje. Ne, tai nėra prasimanymas, o tikra tiesa: neretai įskaudintas valstietis eidavo guostis ne pas kaimyną, žmoną, o lengvindavo gėlą apsikabinęs savo arklio kaklą. O nuskriausta žmona paverkdavo, prisiglaudusi prie karvutės, ir jai palengvėdavo. Naminis gyvulys supranta žmogų, į gerus jo jausmus atsako gerumu, švelnumu. O mes siūlome valstiečiui vietoj karvės — lengvąją mašiną. Nereikia priešinti tų dalykų, automobilis irgi gerai, pats vairuoti mėgstu. Bet prie mašinos sparno prisiglaudus, nenurims širdis, nepasidarys šviesiau akims.

Mykolo Romančiko samprotavimus priminė man epizodas iš Labūnavos kolūkio pirmininko Henriko Kretavičiaus knygos „O sėja nesibaigia..." Beje, šie ūkių vadovai buvo geri draugai, jaunystėje dirbo komjaunimo ir partinį darbą. Henrikas Kretavičius šiltai prisimena be laiko žuvusį bičiulį, jų vadovaujamų kolūkių žemdirbių lenktyniavimą, kuris ir dabar tebevyksta... Paprašiau leisti perskaityti pirmininko knygelę, paėmęs ją iš Jadvygos Bielskienės knygų lentynos. Važiuodamas iš Aristavos į Vilnių, atsiverčiau ir tituliniame lape pamačiau Henriko Kretavičiaus įrašą, skirtą Jadvygai: „Jeigu visi taip nuoširdžiai dirbtų mūsų mielame kaime kaip Jūs, jeigu visi taip puoštų tą žemės lopinėlį, kuriame jie gyvena, kaip Jūs, kokie gražūs būtų darbo vaisiai, koks gražus būtų mūsų gimtasis kraštas".

Niekuo nepakeičiamas žmogui, mylinčiam kaimą, tas gimtosios žemės lopinėlis. Būdavo, kad vargas išvydavo kaimiečius iš gimtų vietų ieškoti duonos kąsnio. Įvairiausi skersvėjai siautė kaime ir daug žmonių išblaškė iš jo; ne viena šeima paliko kaimą ir kolektyvizacijos metais. Toks buvo ir kalvis Juozas Plančiūnas iš Labūnavos, sumanęs mieste paieškoti laimės. Ir neblogai tenai įsikūrė, tačiau išgyvenęs mieste porą dešimtmečių, staiga vėl pasiprašė kolūkin. Visuotiniame susirinkime, rašo Henrikas Kretavičius, žmonės priekaištavo Juozui Plančiūnui, išėjusiam iš kolūkio sunkiausiais jo gyvavimo metais, ir tiesiai paklausė: „Tai ko dabar sugrįžai, ar mieste bloga gyventi?" Bet priėmė atgal į savo šeimą, kai žmogus paprastai, ūkiškai paaiškino savo sugrįžimą:

— Labai norime su žmona vėl turėti karvę. Mieste ant stogo jos neparganysi...

Daug bėdos pridarė kaimui žmonės, nesupratę valstiečio psichologijos, o ėmęsi vadovauti žemės ūkiui. Neseniai „Pravdoje" skaičiau garsios vieno Pamaskvės ūkio melžėjos, Socialistinio Darbo Didvyrės, Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos deputatės Lilijos Bieliavskajos pasakojimą: „Ir dar vienas prisiminimas sukrečia mane. Kaip vedė iš kiemo mūsų karvę, meiliai pramintą Aušrine. Nebuvo kuo jos šerti. Ūkis neskyrė pašarų, nes tai buvo laikas, kai vyko nelemtas puolimas prieš asmeninį ūkį. Tikėsite netikėsite, mačiau kaip verkė Aušrinė, kokios didelės ašaros ritosi iš jos akių. Gal jai persidavė raudančios mamos, mūsų, klykiančių mažylių, skausmas. Nuo tada liko širdy neapykanta tiems bukagalviams valdininkams, kurie dėl savo karjeros gatavi priimti neišmanėliškiausius sprendimus, skriausti žmones..."

Gal nereikia dabar prisiminti šito, manau sau, praėjo tiek metų, anie absurdiški ir skaudūs įvykiai neturėtų pasikartoti. Reikia! Jau vien dėl to, kad bent geru žodžiu paminėtum Antaną Sniečkų, supratusį, kur veda ši dar viena „spartaus komunizmo kūrimo" avantiūra, ir ryžtingai jai pasipriešinusį. Rašant scenarijų dokumentiniam filmui apie LKP CK pirmąjį sekretorių, Antanas Būdvytis pasakojo, kaip jis, taip pat įtikėjęs N. Chruščiovo „argumentais", vienąkart net iš tribūnos prabilo apie lietuviškojo kaimo ateitį... be asmeninio žemdirbių sklypo ir karvių, tačiau kaipmat nutilo, pamatęs piktą Antano Sniečkaus žvilgsnį. Beje, N. Chruščiovui nenorėjo paklusti net jo gimtosios Kalinovkos valstiečiai, plėšinių naujakuriai, neskubėję „išsivaduoti" nuo karvių ir tuo rūstinę savo geradarį, o ką čia kalbėti apie mūsiškius — brangų man pirmąjį ir ilgametį tėviškės kolūkio pirmininką Joną Miknevičių, kėdainiškius Kazį Macevičių, Mykolą Romančiką ir kitus — visų nesuminėsi. Jų buvo daug — ūkių vadovų, mokslininkų, žemės ūkio specialistų, blaiviai galvojančių, žemės ūkį pažįstančių, suprantančių kaimo žmonių psichologiją ir todėl nepasidavusių neišmanėlių ir karjeristų įtakai.

Ar laikai karvę? Ar statydinsies namą? Šito pirmiausia klausdavo Mykolas Romančikas panorusius atvažiuoti dirbti į Aristavos kolūkį. Plėtė, gerino pievas, ganyklas, kad ganiavos, pašarų pakaktų ir visuomeninei bandai, ir asmeninėms kolūkiečių karvėms. Tą patį po Mykolo Romančiko mirties darė ir jį pakeitęs pirmininkas Vladas Jakštys, jų darbą tęsia dabartinis ūkio vadovas Algirdas Vyšniauskas. Kolūkio kultūrinės ganyklos dabar tokios, kad nei galo, nei krašto nesimato, reto grožio ir derlingumo dobilienos. Todėl ir galvijų šimtui hektarų naudmenų čia laikoma per šimtą, o melžiamų karvių — po trisdešimt. Metiniai primilžiai vidutiniškai iš kiekvienos karvės jau artėja prie puspenkto tūkstančio kilogramų. Šimtui hektarų naudmenų dabar primelžiama beveik pusantro tūkstančio centnerių pieno. Kolūkiečių karvės dar pieningesnės.

Gerbiamas profesorius Petras Vasinauskas rašo: „Puikiai atsimenu vėlesnį laiką, kolūkinį sunkmetį... Tada geriausiame Kėdainių rajono „Tiesos" kolūkyje iš karvės primelždavo tūkstantį tris šimtus kilogramų pieno per metus, arba maždaug po keturis kilogramus per dieną, o Petro Cvirkos kolūkyje — vos po septynis šimtus keturiasdešimt šešis kilogramus per metus vidutiniškai iš kiekvienos karvės...

Praėjo trejetas dešimtmečių... Pavyko pasiekti danišką lygį stambiuose ūkiuose, kurie turi po du, tris, po penkis tūkstančius hektarų žemės, karvių po dvidešimt aštuonias šimtui hektarų ir iš kiekvienos primelžia per metus vidutiniškai po penkis tūkstančius arba po dvidešimt penkis—trisdešimt kilogramų kasdien. Dar ne visi tokie kolūkiai, bet tikiu, kad visi bus tokie..."

Profesoriaus optimizmas mus džiugina, tačiau jo numatymas, deja, pildosi lėtai. Ligi šiol Lietuvoje teturime vos vieną ūkį, kur per metus primelžiama iš karvės daugiau kaip po šešis tūkstančius kilogramų pieno. Nors pretenduojame į išvystytos gyvulininkystės krašto vardą ir didžiuojamės veislinėmis bandomis, daugelis užsienio šalių mus gerokai aplenkusios — ten seniai iš karvės per metus primelžiama vidutiniškai po aštuonis—dešimt tūkstančių kilogramų pieno.

Šito lygio atkakliai siekiama ir Antano Sniečkaus kolūkyje, kuris pienininkystės srityje profesoriaus minimais metais ne ką toliau buvo pažengęs už „Tiesos" ir Petro Cvirkos kolūkius. Jadvyga Bielskienė buvo pirmoji penkiatūkstantininkė. Dabar tiek per metus iš kiekvienos karvės primelžia ir Danutė Berštinienė, prie šios ribos artėja Ona Ivanauskienė, Ona Bradauskienė. Tačiau Jadvyga Bielskienė nepatenkinta:

— Labūnavoje karvės dar pieningesnės. O su Akademija tai mums nėra ko ir lygintis... Daugiau primelžia iš karvės ir vokiečių melžėjos iš Erfurto apygardos Osmanšteto kooperatyvo, su kuriuo draugaujame.

Jadvyga dar pamini Labūnavos kolūkio melžėją Oną Berdanskienę, Žem-

dirbystės mokslinio tyrimo instituto eksperimentinio ūkio melžėją Antaniną Andriuškevičienę, kurios primelžia iš kiekvienos karvės jau beveik po šešis tūkstančius kilogramų pieno. Kaimyniniame Radviliškio rajono gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio tyrimo instituto Baisogalos eksperimentiniame ūkyje jau dabar yra pora dešimčių penkiatūkstantininkų ir viso ūkio mastu per metus iš kiekvienos karvės primelžiama vidutiniškai po penkis tūkstančius kilogramų pieno. Pažįsta Jadvyga Bielskienė ir buvusią šalies mechanizuoto melžimo konkurso čempionę, Kauno rajono Lietuvos veterinarijos akademijos mokomojo ūkio melžimo meistrę Jolantą Olberkienę. Šiame ūkyje jau prieš trejetą metų net trys dešimtys melžėjų primelždavo iš kiekvienos karvės po penkis tūkstančius kilogramų pieno.

Savo bloknote turėjau prisirašęs dar įspūdingesnių skaičių apie Mariją Alaburdienę iš Marijampolės rajono Sūdavijos valstybinio žirgyno, — ji primelžia daugiau kaip po septynis tūkstančius kilogramų pieno per metus iš karvių grupės, apie to paties rajono „Sūduvos" kolūkio melžėją Juliją Stebuliauskienę, kuri iš kiekvienos juodmargės pernai primelžė po šešis tūkstančius penkis šimtus kilogramų. Po šešis tūkstančius du šimtus kilogramų pieno iš karvės per metus primelžiama Vilniaus žirgyne. Tarybų Lietuvos ūkiuose jau yra keliasdešimt melžėjų, primelžiančių iš kiekvienos karvės po šešis ir daugiau tūkstančių kilogramų pieno.

— Aš prieš jas dar naujokė... — sako Jadvyga Bielskienė, išklausiusi mano pasakojimo.

Moteris, suprantama, kuklinasi, ji ne naujokė, o prityrusi melžėja, tačiau į savo aukštumą ji iš tiesų kopė lėtai ir nelengvai, jos darbo šlovė nesuspindo taip staigiai ir ryškiai kaip garsiųjų melžėjų, pirmųjų Socialistinio Darbo Didvyrių Magdės Vosylienės ir Rožės Launikonienės iš Marijampolės rajono „Šešupės" ir Černiachovskio kolūkių, Aukso žvaigždės kavalierės Antaninos Puišienės ir Lenino ordininkės, šalies komjaunimo premijos laureatės Zenos Lukšienės iš Panevėžio rajono Staniūnų eksperimentinio ūkio bei Vilkaviškio rajono Šilupės kolūkio. Šneka mūsų nuoširdi: mes su Jadvyga esame beveik vienmečiai, be to, gimę ir augę tose pačiose Vidurio Lietuvos lygumose, mūsų tėviškes teskiria tik Žemaičių plentas, todėl kalbamės tarytum du seniai nesimatę draugai. Moteriškė neslepia, kaip ji, skaitydama laikraščiuose apie garsiųjų melžėjų darbų rezultatus, jų keliones į aukščiausiuosius šalies, Respublikos partinius forumus, parlamentų sesijas, kalbas iš aukštų tribūnų, pavydėjusi joms, bet pavydėjusi ne tiek tos šlovės, kiek sugebėjimo dirbti geriau, padaryti daugiau. Būdavo net pikta: rodos, ir ji pati, ir kitos melžėjos pluša be priekaištų, o išsvajotų pieno upių kaip nėra, taip nėra, primilžiai nedideli. Dešimtajame penkmetyje primilžiai net ėmė mažėti ir beveik nuo keturių tūkstančių kilogramų aštuntojo dešimtmečio pabaigoje nusmuko iki trijų tūkstančių trijų šimtų iš kiekvienos karvės, už ką ūkio vadovams teko net partijos rajono komitete „pastovėti ant kilimo".

Būta ir objektyvių pieno mažėjimo priežasčių. Tie metai vienas po kito buvo lietingi, pašarų buvo sukaupiama mažiau, blogesnės kokybės. Tačiau vienodai lijo ir Krakėse, ir Labūnavoje, ir Truskavoje, tai kodėl tenai pieno būdavo primelžiama kasmet vis daugiau? Galima ir tai paaiškinti: Aristavoje galvijų laikoma daugiau, pašarų, ypač lietingaisiais metais, ima stokoti. Ūkiškai protaujant, reikėjo išvežti į mėsos kombinatą tas karves, kurios, kaip žmonės sako, davė po pypkę pieno. Tada to, dieve gink, nebuvo galima daryti. Karvių skaičius šimtui hektarų žemės naudmenų buvo vienas pagrindinių rodiklių, už jo mažinimą vadovai būtų patyrę nemalonumų. Todėl laikė melžiamas karves, nors taip jas buvo galima vadinti tik todėl, kad buvo su ragais ir nagais.

— Iš kur bus geros karvės, — pasakė partinės organizacijos susirinkime tada dar jauna komunistė Jadvyga Bielskienė, — jeigu veršelius iš pirmų dienų užskurdiname. O kiek sunegalavusių pirmaveršių! Reikia besiveršiuojančioms karvėms ir veršeliams atskiros patalpos, geros globos ir gerų pa-

šarų. Ūkio žmogus ką tik gimusį veršelį laikydavo troboje, girdydavo krekenomis, o mes paliekame likimo valiai — šilta ar šalta tvarte, sotus jis ar perkaręs...

Nepasakė susirinkime Jadvyga Bielskienė kandžių žodžių specialistams, neišdrįso viešai kritikuoti zootechnikų ir veterinarijos gydytojų. Atėjo į komitetą vėliau ir išklojo viską Pijui Sirvidui: prastas šeimininkas yra mūsų vyriausiasis zootechnikas Jonas Puzara. Atėjęs į kompleksą tiek tik ir teveikia, kad paleidžia vakuumo aparatą, argi tai jo darbas, — kiekvienas šitai gali padaryti. Su melžėjomis nesitaria, į jų pretenzijas nekreipia dėmesio. Štai kaip ir su ja pačia pasielgė. Senas jos karves išbrokavo, tai ji pasirinko pirmaveršių grupę, jau jas prisipratino, o zootechnikas nei iš šio, nei iš to: „Melžk, Bielskien, kitas karves..." „Negaliu šitaip dirbti, sako, sekretoriau. Jau trečią pirmaveršių karvių grupę išsiauginu, o man vis kaitalioja. Eisiu iš fermos, pavargau... Su gėlininku kalbėjausi, žada priimt į darbą"...

Ar buvo užėjusi Jadvygai Bielskienei tokia silpnumo valandėlė, ar tai buvo tokia protesto prieš netvarką, neteisybę forma, dabar sunku pasakyti, ir pats Pijus Sirvidas jos šito neklausinėjo. Tik nuramino moterį, paguodė, padrąsino, net pagyrė jos sumanumą: be tokių kaip tu, Jadvyga, — sakė, neišsikapstysime, tu ir darbšti, ir į darbą žiūri kaip tikra šeimininkė. Raginsime pasistengti ir kitas melžėjas. Sudarysime partinę grupę, vadovausi jai, turėsi teisę ir pareikalauti geriau dirbti ir susirinkus krūvon pabarti ne tik melžėjas, bet ir specialistus.

Ne tuščios buvo tos kalbos partiniame susirinkime. Ką numatė, tą ir darė, tuščiai žodžio nemėtė. Joną Puzarą atleido, vietoj jo paskyrė buvusį ilgametį gyvulininkystės fermų vedėją Zenoną Galginą, komunistą, kuklų ir rūpestingą vyrą. Sudarė partinę grupę, kurios organizatorė tapo J. Bielskienė, tuomet partinio komiteto narė. Renkasi, išsiaiškina padėtį, kartais tenka ir pasibarti, anksčiau net labai nemalonių kalbų būdavo, kildavo negražių konfliktų, daugiausia per tą prakeiktą taurelę. Dabar darbo drausme skųstis negalima. Pagerėjo ir darbo sąlygos. Pastačius tikrai įspūdingą galvijų kompleksą, kuriame tvartuose, skirtuose dviems ir keturiems šimtams melžiamų karvių, sutelpa tūkstantis juodmargių; atskiros patalpos yra užtrūkusioms karvėms, penimiems galvijams, yra komplekse ir veršiavimosi patalpos, ir tas įmantriai vadinamas profilaktoriumas veršeliams. Veršeliai serga ir stimpa rečiau. Zootechnikai, veterinarijos gydytojai, kurių kabinetai čia pat, galvijų komplekse, akyliau stebi karves, veršelius, budi ir poilsio dienomis, tuoj ateina į pagalbą sunegalavusiam gyvuliui.

Galima būtų parašyti: galvijų komplekse sąlygiškai įdiegta pažangi technologija ir tai turbūt būtų tiesa: viskas mechanizuota, dirbama pagal zootechnikos ir veterinarijos mokslo reikalavimus. Tik pastebėjau: net specialistai susiraukia, kai ištari tą žodį „technologija", o melžėjos, galvijų šėrikai tik šypsosi: kam, girdi, tos mandrybės, prisiklausėme jų pakankamai — reikia dirbti ne bet kaip, ne apgraibomis, o gerai, sąžiningai, kitaip tariant, ne tik reikia norėti, bet ir stengtis išmokti gerai dirbti, ir viskas eis kaip ant mielių. Ganyklos gražios, pašarų dabar yra pakankamai, tvartai šilti, mechanizmai patikimi, — ko daugiau reikia. Viskas dabar nuo žmonių priklauso, nuo viso kolektyvo. O kokia čia melžėjai skirta vieta? Apie tai aš daug galvojau, svarsčiau, savo mintis išsakiau Pijui Sirvidui, Zenonui Galginui, tos mintys man atėjo į galvą stebint darbą galvijų komplekse: anksčiau melžėja ne tik melžė karves, bet jas ir šėrė, budėjo prie jų, kai jos veršiuodavosi, slaugė veršelius, gydė juos kaip mokėjo, net kopė mėšlą. Dabar karves gano ir šeria kerdžiai ir šėrikai, mėšlas šalinamas mechanizuotai, karvės prieš veršiavimąsi pervaromos į kitą patalpą ir jas prižiūri kitos moterys, galvijų sveikata rūpinasi veterinarinė tarnyba, veisliniu darbu — veislininkystės specialistai, selekcininkai. Kai toks darbo pasidalijimas, melžėjoms belieka tik pamelžti. Karvės visuose tvartuose, visose melžėjoms priskirtose grupėse — irgi daugmaž vienodos, ypač ten, kur galvijų fermos

veislinės. Vadinasi, samprotavau aš, nuo melžėjų dabar ne ką ir priklauso primilžiai, — kiek karvės duoda pieno, tiek melžimo automatai ir išmelžia. Ė, ne, toli gražu yra ne taip, kaip pats galvoji, pataisė mane specialistai. Žiūrėk, paprastas pavyzdys. Miltus arba vadinamuosius koncentratus melžėjos karvėms šeria pačios. Viena braukšt braukšt kiekvienai karvei po gorčių iš vežimėlio ir viskas. O Jadvyga Bielskienė saujos tikslumu įpila į ėdžias miltų daugiau šviežiapienei karvei ir tai, kuri pieningesnė. Tai teisybė, pats mačiau. Mačiau, kaip Jadvyga Bielskienė rūpestingai sušluoja nuo tako į ėdžias karvių išdraikytus pašarus, kad nė vienas šapelis neprapultų. Arba: kita melžėja nuvarė savo karvę į veršiavimosi patalpą ir rami. Jadvyga Bielskienė bėgioja tenai kone kasdien, rūpinasi kiekviena savo juodmarge. O koks atidumas gyvuliui, gebėjimas pastebėti, kada jis negaluoja, yra blogos nuotaikos, neėda ir liūdnom akim žiūri į tave, mokėjimas atjausti jį, švelniai paglostyti. Nesakau, kaip kiti teigia, kad nuo to smarkiai padaugėja pieno, bet geram žmogui ir gyvulys geresnis, prieraišesnis.

Kalbant apie melžėjos vaidmenį, jos rūpestingumą, paaiškėja, kad nuo jos daug priklauso ne tik primilžiai, bet ir bandos ateitis, kryptingas labai pieningų karvių išauginimas. Tiesa, skaičiau, yra toks mokslas — biotechnologija, kuris teigia, kad manipuliuojant genais ateityje bus galima sukurti kokią nori veislę, persodinant embrionus, iš vienos pieningos ir riebapienės karvės išsiauginti visą bandą. Mūsų Respublikoje, kuri turi tapti veislinių galvijų auginimo baze, teikiančia juos ir kitiems šalies regionams, sukurta ir nuolat tobulinama vientisa veislininkystės darbo sistema, veislininkystėje jau naudojama šiuolaikinė elektroninė technika, kompiuteriai, kuriais nustatomas visų Respublikos karvių pieno riebumas, baltymingumas. Informacinis skaičiavimo centras Danijos ir kitų šalių pavyzdžiu jau dvidešimt metų kaupia ir apdoroja visų Tarybų Lietuvos karvių duomenis, aptinka ir sužymi nukrypimus nuo normalių laktacijos kreivių, lygina kontrolinius primilžius. Centralizuotas duomenų bankas padeda sekti ir analizuoti selekcijos procesą. Tai padeda specialistams operatyviai priimti sprendimus, gerinti galvijų veislės struktūrą.

Tačiau niekas manęs neįtikins, kad elektroninės skaičiavimo mašinos ir kompiuteriai gali daugiau žinoti apie Jadvygos Bielskienės karves už ją pačią, geriau už ją matyti, kurią karvę dar apsimoka melžti, o kurią jau reikia vežti į mėsos kombinatą, kuriai karvei pilti į ėdžias daugiau miltų, kuriai — mažiau.

— Mano Auksinė. Dar tik po trečio veršio, o jau duoda trisdešimt penkis kilogramus pieno per dieną...

Karvė, kurios pienu mane vaišino Jadvyga Bielskienė, vardu Žibutė. Davė jai melžėja tokį gražų vardą ne tik todėl, kad ji iš pavasarinio veršiavimosi, bet ir išskirdama ją iš kitų tik už jai, Jadvygai, žinomas gerąsias juodmargės savybes: kad meili, paklusni, lengvai atleidžia pieną...

Zenonas Galginas pabrėžė, kad dviejų šimtų juodmargių tvartas, kuriame karves melžia Jadvyga Bielskienė, yra pieningų, ir riebiapienių karvių branduolys; jie, zootechnikai, selekcininkai, pasiryžę pasiekti, kad pirmaveršės duotų po trisdešimt kilogramų pieno kasdien, o ne po penkiolika, kaip dabar. Taip pat svarbu, gal dar svarbiau, yra išsaugoti pieningas ir riebiapienes karves, specialistų kalba šnekant, pailginti laktacijų periodą, karvių produktyvumo amžių.

Visais balsais iš tribūnų ir spaudoje šaukdami apie būtinumą keisti menko produktyvumo karves daugiapienėmis ir riebiapienėmis pirmaveršėmis, labai retai ir nenoriai kalbame apie didelę blogybę — dažną ir pernelyg ankstyvą gerų karvių išbrokavimą; net nesinori tikėti Zenono Galgino tvirtinimu, kad melžiamų karvių laktacijų vidurkis rajone nesiekiąs net keturių! O juk karvė — unikali gamtos sukurta sistema, pati save kasmet gerinanti. Papraščiau tai pasako Jadvyga Bielskienė:

— Karvė geriausia nuo trečio iki aštunto veršio. Mūsiškė jau šešto. Vie-

ną karvę, pamenu, laikėme iki dvylikto veršio ir dar primelždavome kasdien po du kibirus pieno...

Specialistai apskaičiavo: jeigu karvę melžiame tik vienus metus ir parduodame į mėsos kombinatą, ji ūkiui duoda tūkstantį rublių nuostolio. Tik po trečio veršio karvė „atlygina" jos išauginimui išleistas lėšas ir net duoda... tris rublius pelno. O rentabiliausia karvė tampa po penkto veršio, nes tada ji pieningiausia. Ekonomiška gerą karvę laikyti net iki devinto veršio. Karvei, davusiai per savo amžių apie penkiasdešimt tūkstančių kilogramų pieno, galima kabinti ant kaklo aukso medalį. Sako, anglai yra įsivedę specialų ilgaamžių karvių registrą, karvės rekordininkės, davusios šimtą tūkstančių kilogramų pieno, įamžinamos memorialinėmis lentomis, kad jos niekada nebūtų pamirštos, o jų palikuonys rūpestingai saugomi. Ar turim tokių karvių Lietuvoje? Aš nežinau, gal žino elektroninės skaičiavimo mašinos ar kompiuteriai?

Visais laikais gyvuliai krisdavo dėl įvairių priežasčių: karvės apsiėsdavo, užsibadydavo, veršeliai susirgdavo, suviduriuodavo. Taip buvo, taip ir bus. Tačiau dabar galvijų — karvių, veršių krinta labai daug. Ir daug jų krinta dėl blogos priežiūros, specialistų aplaidumo, nepaslankumo. Kritimų skaičiai dideli, nuostoliai irgi, tuo reikalu susirūpino net prokuratūra ir kai ką už nusikalstamą aplaidumą yra patraukusi baudžiamojon atsakomybėn. Vienas ūkio vadovas piktinosi: už ką čia, girdi, bausti vadovus, specialistus, gyvuliai gaišo ir gaiš, o dabar jų gaišta daugiau todėl, kad daugiau turime. Gyvulių kaime, tas tiesa, dabar auginama nepalyginamai daugiau negu prieškariniais metais. Bet anksčiau visai apskričiai gal ir buvo koks vienas zootechnikas ar veterinorius, o dabar turime tokią armiją zootechnikų, veterinarijos gydytojų, fermų vedėjų, kur kas geresnės yra galvijų laikymo sąlygos, pašarai; vadinasi, stokojame tik dėmesio, rūpestingumo, su kuriuo anksčiau kaimo žmogus saugojo savo karvutę, veršelį. Apšildomų tvartų nebuvo, bet ar jie buvo šaltesni už dabartinius karvių kompleksus, veršides? Rūpestingas ūkininkas kiekvieną plyšį užkaišiodavo samanom, pakulom, įeidamas žiemą į tvartą arba iš jo išeidamas skubėdavo greičiau sandariai uždaryti duris. Pavažinėkite dabar po ūkius ir šaltą rudenį, drėgną pavasarį ir net žiemą rasite plačiai atlapotas tvartų duris, nesandarius langus, pro kuriuos pučia skersvėjai.

Šitie kaltinimai skiriami ne Aristavai. Tačiau ir šiame pavyzdingame ūkyje atsitinka skaudžių nelaimių. Anais metais krito kelios geros karvės — kažko apsiėdė. Spėjama, kad aviatoriai, barstydami trąšas, buvo neatsargūs ir jų pateko ant ganyklų. Tačiau didžiausia bėda tebėra mastitai ir karvių tešmenų mechaniniai susižeidimai į spygliuotas vielas, kuriomis dar tveriamos ganyklos. Vasarą, pasakojo Jadvyga Bielskienė, kai karvės veršiuojasi, — tikra bėda. Po kurio laiko veršelius nuo jų atskiria ir suvaro į kitą aptvarą. Karvėms — spygliuotos vielos ne vielos — vis tiek lekia pas savuosius. Jadvyga Bielskienė siūlė specialistams, buvo atėjusi į partinį komitetą: įrenkime veršelių aptvarus šalia ganyklų, kad apsiveršiavusios karvės matytų savo mažylius, tada jos bus ramios, nesiblaškys.

Nerūpestingos melžėjos dažnai karves sugadina neprižiūrėdamos jų spenių. Melžimo automatų pulsatoriai — tai ne švelnios moteriškos rankos, jie ne tik pieną išsiurbia, bet ir iki kraujo nutrina karvių spenius.

O kiek gerų karvių, skundėsi Jadvyga, reikia be laiko išvežti į mėsos kombinatą todėl, kad jos susilaužo kanopas. Karvės dabar varinėjamos toli — iš ganyklos į ganyklą, į melžimo aikšteles, į tvartus. Kokie tie vadinamieji bandokeliai, kai jais nuolat varinėjama tiek galvijų? Gruntiniai keliai, kurie atlaikytų dešimttonius sunkvežimius. Vasarą per sezoną bandokeliai įdžiūva kaip betonas. Arkliai lėkdami jais susilaužo pasagas, o karvės vaikšto kraujuotomis, nudaužytomis kanopomis, kurias pagydyti ir veterinarai yra bejėgiai. Specialistai svarsto, gal reikėtų tuos bandokelius užpilti smėliu, durpėmis, tačiau šnekos šnekomis lieka.

Skaitytojai, be abejo, pastebėjo, kad rašydamas apie karvių ilgaamžiškumą autorius nė puse žodžio neužsimena apie baisiausią jų ligą — leukozę. Valstiečiai, jeigu ji būtų pasireiškusi taip stichiškai anksčiau, ko gero būtų palaikę dievo rykšte; dabar žurnalistai ją vadina karvių maru. Prieš dvejus metus Jadvyga Bielskienė nė neužsiminė apie leukozę; nuo melžėjų, kaip ir nuo mūsų, žurnalistų, visuomenės buvo slepiama, kad leukoze serga didelė Respublikos karvių bandos dalis.

Nežinau, ką tikėjosi pasiekti šiuo tylėjimu specialistai; pagaliau ne tylėjimas ir ligos slėpimas buvo baisiausia, o tai, kad buvo leista šiai ligai išplisti, tapti tikra epidemija. Amerikiečių, olandų, belgų fermeriai jau prieš gerą dvidešimtmetį kiekvieną leukoze susirgusią karvę beregint gabendavo į mėsos kombinatą. O pas mus daug kur ir po šiai dienai ja sergančios karvės ganosi vienoje bandoje su sveikomis. Nūnai dėl šios ligos kilo tikras ermyderis, pieningiausios karvės eina po peiliu, ūkiai patiria milžiniškus nuostolius, o kaltų tarytumei ir nėra: vienas kitas atsakingas agropromo vadovas atleistas, o dabar ši žinyba panaikinta, na, visi ir išėjo sausi iš vandens. . .

Taigi aną vėlų tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt septintųjų rudens vakarą, net nenujausdami apie artėjančią didelę nelaimę, kalbėjomės su Jadvyga Bielskiene apie tada jai žinomas ligas, nelaimes, pražudančias jos pieningiausias karves, kalbą tęsėme pakeliui į tvartus.

Kad karvės duotų pieno daugiau ir riebesnio, reikia ne gražių frazių, garsios terminologijos, ne kažkada rekomenduotos tylios Štrauso muzikos melžimo metu, tarytum nuo jos karvių tešmenys padidėtų; karvėms reikia to, ką paprastai jau seniai išsakė žmonės: ‚Duok karvutei žalio šieno, duos karvutė balto pieno. . ." Valstietis nuo seno žino, kad karvės pienas ant liežuvio ir, suprantama, ne vienu šienu šėrė ir šeria savo karvutę, nors sėlenomis paskanindamas pašildytą vandenį. O kokių tik pašarų dabar neturi ūkiai; turime ir kompleksinę programą „Pašarai", daug kalbame ir rašome apie subalansuotą šėrimą, pašarus su baltyminėmis ir proteininėmis priemaišomis, tačiau faktas yra toks — pašarai brangūs ir pienas brangus, ūkiams jis duoda mažai pelno, o valstybei iš viso yra nuostolingas.

Estijoje, pavyzdžiui, darbo sąnaudos centneriui pieno pagaminti yra pusantro karto mažesnės, negu mūsų Respublikoje. Tačiau pienas ten pigus ne tik todėl, kad didelis darbo našumas galvijų kompleksuose; vienuoliktajame penkmetyje primilžiai iš kiekvienos karvės padidėjo daugiau kaip penkiais šimtais kilogramų, ten visos Respublikos mastu jau senokai iš karvės kasmet vidutiniškai primelžiama po keturis su viršum tūkstančių kilogramų pieno, o šio penkmečio pabaigoje planuojama primelžti net po keturis tūkstančius tris šimtus. Šitie rekordai pasiekiami didinant karvių šėrimo racione žolinius pašarus, šakniavaisius, o, dieve gink, ne brangius koncentratus iš duoninių miltų. Mes jų į karvių ėdžias, prisipažįsta Jadvyga Bielskienė ir specialistai, pilame per daug, ir bene nuslėpsi, patys matote, dar ir išbarstome, — balti takai tarp ėdžių; ne kiekviena melžėja sušluoja miltus, patingi, ir jie nueina perniek; negailime koncentratų daugiapienėms karvėms, — paros primilžiai visose suvestinėse ir laikraščiuose tebėra pagrindinis rodiklis, — o sumažiname juos užtrūkusioms karvėms, kai jas, ypač prieš veršiavimąsi, reikia sočiau šerti ir pačiais geraisiais pašarais, kad, kaip sako specialistai, būtų atliktas tešmenų ir pieno liaukų „kapitalinis remontas", kas labai svarbu prieš būsimąją laktaciją ir nuo ko priklauso ir tai, koks gims veršelis: sveikas kaip agurkėlis, linksmas ar užskurdęs. Silpniau šeriame ir pirmaveršes, tarytumei jos būtų kaltos, kad duoda dar mažiau pieno, negu tos, kurios jau atsivedė po ketvirtą, penktą veršį. Ir telyčioms, būsimoms karvėms, neretai skanesnio bei sotesnio kąsnio pagailime. Kitaip sakant, šnekame daug, planuojame viską toli į ateitį, popieriuje sudarinėjame įvairiausias karvių šėrimo grupes, o iš tiesų gyvename viena diena: kad tik šiandien kuo daugiau primelžčiau, o rytoj — kaip nors.

Daug kam mūsų šneka su Jadvyga Bielskiene pasirodys gal ir per daug dygi, kaip sakoma, vertinanti viską iš savo varpinės, ne specialistų akimis; be abejo, bendrame fone gražiau matyti mūsų Respublikos pieno ūkio reikalai ir perspektyvos. O kas mėgina neigti mūsų laimėjimus — apie juos jau rašėme. Dar pridursime, kad per pastaruosius dvidešimt metų karvių pieningumas padidėjo tūkstančiu dviem šimtais kilogramų, pakilo ir pieno riebumas. Labai džiūgavome šio penkmečio pirmaisiais primelžę iš kiekvienos karvės po tris tūkstančius penkis šimtus penkiasdešimt kilogramų pieno per metus; vidutiniais primilžiais iš savo žalųjų karvių Estijos respublikos lygį jau prieš kelerius metus pasiekė pasvaliečiai, o prieš trejetą metų tiek pat iš juodmargių primelždavo ir marijampoliečiai bei kauniečiai. Kauno rajone susikūrė ir pirmasis penkiatūkstantininkių klubas; dabar jau čia ir kituose rajonuose veikia ir melžėjų šešiatūkstantininkių klubai.

Apie Kauno rajoną aš viską žinau, — ten mano tėviškė, dešimtys draugų, artimųjų, šio rajono keliai keleliai išvaikščioti ir išvažinėti visomis transporto priemonėmis, pradedant senu redakcijos dviračiu, — čia žengti pirmieji žingsniai žurnalistikoje tuometinio Vilkijos rajono laikraštyje „Komunizmo vėliava". Šis laikraštis „Tėviškės žinių" pavadinimu leidžiamas Kauno rajone ir dabar — kolegos jį man atsiunčia, ir aš godžiai skaitau jį nuo pirmojo iki paskutinio puslapio, džiaugiuosi geromis naujienomis iš tėviškės padangės, sielojuosi dėl jos nesėkmių.

Gabus ir išradingas žurnalistas Edmundas Kalinas jau kitame numeryje po to malonaus pranešimo, kad rajone dar metams nepasibaigus primelžta iš kiekvienos karvės vidutiniškai po keturis tūkstančius kilogramų pieno, ėmėsi samprotauti apie pirmūnus, vidutiniokus, atsiliekančius. Ir štai skaitau: Vilkijos tarybiniame ūkyje yra du procentai karvių, kurių produktyvumas tesiekia tūkstantį penkis šimtus kilogramų pieno per metus, dešimt procentų iš kurių primelžiama po du tūkstančius ir dvidešimt penki procentai — duodančių pieno dar penkiais šimtais kilogramų daugiau. Tai jau vadinamasis „avarinis lygis", primenantis anekdotą apie ožką, pervestą į karvių fermą.

Atrodo, smulkmena — pakeisk prastas karves produktyviomis pirmaveršėmis — ir viskas. Juk geriau viena soti ir pieninga karvė, negu dvi alkanos mažapienės, vienas gerai augantis jautukas ar telyčia negu du užskurdę. Ar jūs girdėjote apie tokį keistuolį valstietį, kuris laikytų dvi karves, jeigu neturi pašarų? O pasakojo man, Šilalės rajono Laukuvos kolūkyje taip darė, nors aną žiemą, kai pašarų sukaupė perpus mažiau negu reikėjo, išbadėjusios karvės pačios jau neatsikeldavo. Ir dabar bandoje laikoma daug mažapienių karvių. Kodėl jos neparduodamos į mėsos kombinatą, nepakeičiamos? Edmundas Kalinas Vilkijos tarybinio ūkio pavyzdžiu šitaip atsako, ir tai turbūt tinka daugeliui ūkių. Kaip pakeisi, kuo pakeisi, jeigu prastai augintos veislinės telyčios taip pat nieko gero nežada? Žinoma, vertėtų nurašyti nepieningas „ožkas" ir iš tos sąskaitos pagerinti produktyvesnių perspektyvių karvių, pirmaveršių, telyčių šėrimą, taip padidinti primilžius, dėti pagrindus ateičiai. Nauda neabejotina, tačiau tuo keliu neskubama žengti. Taigi kodėl neatliekamas vadinamasis bandos remontas? Edmundas atsako šitaip: nutarimai apie ūkių specialistų teises, savarankiškumą tėra gražūs nutarimai, o rajoninės, respublikinės žinybos, pasak jo, kur buvę nebuvę ir primena: tik žiūrėkit, vyrai, moterys, kad nesumažėtų gyvulių, palyginti su pernai!

Tokiu pasiaiškinimu nesunku vadovams, specialistams ir pateisinti savo aplaidumą. Tame pačiame Edmundo Kalino straipsnyje pateikta man ypač nemalonių ir skaudžių aplaidumo faktų iš gimtojo Čekiškės kolūkio. Gegužėnų fermoje jau kelinti metai vis ta pati bėda — tvarte stovi mėšlinos karvės. Neapsišvarinta net laukiant zoninio gyvulininkystės darbuotojų pasitarimo dalyvių! Jie apstulbo pamatę prie karvės srutose gulintį mažą veršelį. Ar turi, pagrįstai klausia Edmundas Kalinas, po to kokią prasmę specialistų

kalbos iš tribūnos apie pažangias technologijas, mokslinę veislininkystės plėtotę ir kitos gudragalvybės?

Tokių kontrastų pienininkystėje, karvių produktyvumo skirtingumų, vadinamųjų kasmetinių primilžių pulsavimų būtų galima suminėti dešimtis kiekviename rajone. „Kontrastai — mūsų rezervai", — stengėsi juokais atsipirkti kauniečiai. Rezervai, žinoma, gerai, bet kaip skaudu ir pikta, kad įžeidinėjamas karvės vardas dėl aplaidžių melžėjų, specialistų, kurie bijo susitepti rankas, jei reikia kilstelėti iš srutų veršelį.

Gera darbo drausmė, tvarka ir susiklausymas būdingi A. Sniečkaus kolūkyje galvijų komplekso kolektyvui. Tačiau trūkumų trūkumėlių ir čia pakanka, ir aš nepažadėjau vien girti aristaviečius. Todėl tą tylų rudens vakarą, kai ėjau iš Aristavos į autobusų sustojimo aikštelę, buvo gera širdyje, bet graudoka, kaip kaskart pabuvojus brangiame kaime ir po trumpos viešnagės vėl jį paliekant, tačiau labiau už šiuos sentimentus graužė galvą mintys, kurias sukėlė pokalbiai su Jadvyga Bielskiene, ir dabar nuo tų minčių ūžė galva kaip bičių avilys, o dar labiau spurdėjo širdis, negalėdama nurimti nuo plūstančių į ją jausmų — ir šviesių, ir sunkių, ir gerų, ir piktų...

Dar, rodos, tebejaučiu šilto, kvapnaus pieno, kurį gėriau iš emaliuoto puodelio, kvapą, tačiau atgaivintą tolimos vaikystės malonumą temdė vaizdas balto pieno čiurkšlių, putojančių ne į kibirą, o ant mėšlinų, purvinų grindų; gelbėdamos karves nuo tešmenų uždegimų, mastitų, melžimo aparatų neišmelžtą pieną melžėjos čia baigia melžti rankomis. Ir štai šituos paskutinius pieno lašus, kurie, sako, riebiausi, skaniausi, melžėjos melžia ne į kibirą, o ant grindų.

Gal ne visos taip daro, gal aš mačiau tik vieną atvejį? Kam apie tai rašyti? Matau ir priekaištingas, liūdnas Jadvygos Bielskienės akis: nerašykite, nereikia, kam tiek triukšmo, gėdos dėl to pieno puodelio! Nebūkite jūs, žurnaliste, naivuolis, juk nelakstysi su tuo kibiriuku po fermą, pagaliau, kur dėsi tą pamelžtą pieną — pilti į rezervuarą negalima, ten viskas hermetiška, švaru, nešioti girdyti veršeliams... Mūsų pienas idealiai švarus, o, žiūrėkite, kas kitur darosi.

Žinau, brangioji, žinau, todėl dar labiau sopa širdį. Anais metais, susirūpinę pieno ūkio reikalais, šilaliečiai atliko mikrobiologinį cheminį valstybei parduodamo pieno tyrimą. Ko tik čia neaptikta, o tiksliau — aptikta labai mažai švaraus pieno.

Sakoma, nėra namų be dūmų. Tačiau labai jau graužia tokie dūmai akis, jų daug dėl namų šeimininkų kaltės. Užliūliuoti iš esmės neblogų vidutinių pieno kokybės rezultatų, kurie, ranką ant širdies padėjus, turime pripažinti, daug kur yra pagražinti, papildomo rublio dėlei gerokai išpūsti, ilgai atleidome ne tik ekonomikai, bet ir žmonių dorovei kenkiantį aplaidumą, sąžiningumo stoką.

Tos pienininkystės bėdos buvo nutylimos, slepiamos, glaistomos tol, kol pernai pakėlė triukšmą Žalieji, paraginę Respublikos gyventojus negerti ir vaikams neduoti nitratais, nitritais, pesticidais ir kitomis inhibitorinėmis, — žodis koks, anksčiau nei Jadvyga Bielskienė, nei aš jo negirdėjome, — medžiagomis užteršto, mastitinio, leukozinio, ketozinio, senamilžio plius dar gausiai vandeniu atskiesto. Papildomai patikrinus paaiškėjo, kad daugiau kaip pusė mūsų išgirto, anksčiau beveik idealiai švariu laikomo pieno, yra taip vadinamas anormalus, antrarūšis, nerūšinis ir visai netinkamas rauginti, gaminti kefyrui, varškei, grietinei, sviestui, sūriams.

Susikrovę į kišenes paskutinius valiutinius rublius, Respublikos prekybininkai skubiai išvyko Suomijon pirkti mažyliams... pieno mišinių, kondensuoto pieno! „Gerkite pieną patys!" — metė Žalieji šūkį, labai įžeidusį melžėjas, kurios mažiausiai kaltos dėl to, kad ne kvapniu šienuku, aromatingais dobiliukais kvepia pienas, o dvokia perrūgusiu silosu, benzinu, tepalais, neplautų pienovežių rezervuarų rūdimis, dezinfekuojamomis medžiagomis, vaistais, paprastu žaliu vandeniu!

Dar galima pateisinti „miesčioniukus" moksleivius, kurie samprotauja taip: jeigu šiandien likusį valgį išmesi pro langą ar į šiukšlių dėžę, jo valgykloje juk nesumažės, — māno vaikai; pieno, karvių, telyčių dabar turime daug, didelė čia bėda, jeigu tona kita pieno suges, bus nuvežta į pieninę su nešvarumais ir grąžinta atgal; viena kita be laiko išbrokuota, per aplaidumą sugadinta karvė irgi labai nepakenks ūkio, rajono, respublikos vidurkiui, na, o dėl veršelio ir kalbėti neverta, šitaip mano jau rimti dėdės — vadovai, specialistai, todėl būtina, brangieji, verta kalbėti ir sielotis, kaip sielojuosi aš, rašydamas šias eilutes; tai kodėl dreba rankoje nuo tos graužaties mano plunksna, o nedreba rankos tų, kurie nurašinėja sugadintus dėl savo kaltės gyvulius, kurie gadina ir laisto pieną?

Tai, žinoma, ne atsakymas į šį klausimą ir, žinau, kad ne visi, kaip aš, užsikrėtę panašiais sentimentais. Tačiau negaliu pamiršti balto klanelio ant mėšlinų grindų dar ir todėl, kad lig šiol graudulys apima, prisiminus, kaip pravirko mama, kai kažkokio bimbalo įgelta karvė pašoko ir išspyrė iš jos rankų popilnę milžtuvę pieno. Nustėrę žiūrėjome ir mes, vaikiščiai, į žolėje išsiliejusį pieną, tylėjome, neverkėme, nes ne iš karto suvokėme, kokia baisi ištiko mus bėda: tušti liko šįvakar mūsų puodeliai.

Todėl ir suprantu tiesą: žmogui, kuriam kitados buvo šventas pieno lašelis, duonos riekelė, niekada gyvenime tų brangenybių neatrodys per daug. Tūlas mums atrėš: nusipirkau duonos ir pieno, pinigus sumokėjau, dabar ką noriu, tą darau, nekiškit nosies į mano virtuvę. Šitaip neturi teisės atsakyti nei ūkio vadovai, nei zootechnikai, nei veterinarijos gydytojai, nei selekcininkai, nei melžėjos, nes jiems patikėtas ne jų, o kolektyvų turtas. Ir požiūris į jį, kartoju, ne tik ekonominė, bet ir dorovinė kategorija, to turto švaistymas, gadinimas — nusikaltimas ne tik liaudies kontrolės ar dar siaubingesniems organams, bet visų pirma žmogaus sąžinei.

Neišeina iš galvos Švenčionių rajono Žeimenos tarybinio ūkio melžėjos Janinos Aldonienės pasakojimas... „Vis prisimenu užpernykščius Naujuosius metus. Kam karnavalai, šampanas ir linksmybės, tada dar buvo galima viešai prisipažinti, kad Naujuosius sutikai su šampano taure rankoje, — o mes, melžėjos, iki išnaktų fermoje. Juk gyvuliai ir per šventes nori ėsti. Karves privalai melžti. Susirinkom moterėlės kaip kasdien, puolėm liuobtis, kuoptis. Ir staiga, — prisimena Janina Aldonienė, — į fermą atbildėjo senelis Šaltis su Snieguole. Tai buvo mūsų direktorius Nikolajus Šukovas ir partinės organizacijos sekretorė Juzefa Martinkėnienė. Vien nuo to, kad jie atvažiavo mūsų pasveikinti, buvo džiugu. Direktorius kiekvienai melžėjai palinkėjo sveikatos, ranką pabučiavo. Pravirko moterys. Tai buvo gero graudulio ašaros. Tokios ašaros nuplauna ir skriaudą, jeigu tu kada nors ją ir patyrei...

Turime šimtus melžėjų, kurioms už sąžiningą triūsą derėtų ne tik didžiausių švenčių proga bučiuoti rankas. Norėjau papasakoti apie vieną, kurią Tėvynė, kaip rašė Juozas Šiupšinskas, apdovanojo ne vien už aukštą stabilų darbo rodiklį, nors tatai — esminga, bet dar ir už gyvenimo visumą. Tačiau darbas, būtent darbas, Juozai, ir sudaro Jadvygos Bielskienės, jos paminėtų ir nepaminėtų bendradarbių gyvenimo tikslą. Tačiau ne bet koks darbas, ne tik dėl didesnio atlyginimo, pinigų, garbės, — nors ir už tai niekas neturi teisės smerkti žmonių, — o darbas, kartoju, kaip priedermė, dvasinė būtinybė, dvasinis poreikis dirbti kolektyvo, visuomenės labui.

Ir jeigu būtų sukurtas mokslas apie žmogų, kaip siūlė šalies sostinėje susirinkę dideli, solidžių visuomenės mokslų atstovai, tai, mano supratimu, nuo žmogaus požiūrio į darbą ir reiktų pradėti jį nagrinėti. Tačiau žmonių poreikis dirbti neatsiranda pats savaime, — jis išugdomas. Ir maža, pasirodo, buvo iš visų tribūnų ir spaudos puslapių šaukti: didinkime žmogaus veiksnio vaidmenį; daug kas, pritarė man Pijus Sirvidas, žmogaus veiksnio vaidmenį suprato taip: kuo daugiau išspausti iš žmogaus. Šimtai, tūkstančiai mechanizatorių, gyvulininkystės darbuotojų dirbo ir tebedirba nepaprastai įtemptai, be poilsio, be pamainų. Taip, be profilaktinių patikrinimų, remontų

greitai susidėvi net geriausia technika. O žmogus? Kuriems velniams, sakė man švogeris, ta lengvoji mašina, jeigu aš nė valandos negaliu atsitraukti nuo fermos. Per visą gyvenimą, kol išėjo į pensiją, jis tik kartą su šeima buvo nuvažiavęs prie jūros, nors visi sūnūs ir žentai turi automobilius.

Žmogaus veiksnys, ar tebūnie tai mokslas apie žmogų, vėlgi esmė ne terminas, — tai asmenybės ugdymas, jos ne tik profesinio, bet ir kultūrinio dvasinio potencialo didinimas, tai sudarymas tokių sąlygų, kad žmogui būtų malonu dirbti ir nekenktų sveikatai, kad jo pastangos būtų vis geriau materialiai ir moraliai įvertinamos: kada jis bus suinteresuotas dirbti vis geriau, mokytis, gausinti savo profesines žinias.

Aristavos melžėjos kvalifikuotos, aukščiausių klasių, jų gretas pagausina gabios, išsimokslinusios merginos, didėja komunisčių ir komjaunuolių būrys. Žinoma, būtų galima geriau organizuoti melžėjų poilsį, neblogai būtų ir bufetėlis su karšta arbata, kava, sumuštiniais jų komplekse, kaip yra Vokietijos Demokratinės Respublikos, Estijos kompleksuose. Sunkiau sekasi reguliariai tobulinti profesines žinias, mokytis, šviestis. Darnios sistemos čia stokojama. Jadvygą Bielskienę — ir ne tik ją — domina jos darbo draugių Labūnavoje darbai, pasiekimai Respublikoje, ką jau bekalbėti apie Estiją; Pasvalio rajono „Atžalyno" kolūkyje, rodė man Jadvyga Bielskienė „Žemės ūkio" žurnalą, yra karvė „Cukrė" — žalųjų veislės rekordininkė, būdama penktosios laktacijos, ji per metus davė vienuolika tūkstančių kilogramų beveik puspenkto procento riebumo pieno! Tai bent, ne be reikalo žurnalas net šitos žalosios nuotrauką įdėjo. Marijampolės rajone, berods „Sūduvos" kolūkyje, taip pat yra trys karvės rekordininkės, iš kurių primelžiama po dešimt tūkstančių kilogramų per metus. Būtų labai įdomu pačiai pamatyti, kaip Marijampolės rajono Želsvelės kolūkyje karvės laikomos palaidos, stovi ant metalinių grotelių ir nieko — nei užsibado, nei kanopų nenusilaužo, duoda po penkis šešis tūkstančius kilogramų pieno per metus, nors specialistai teigia, kad palaidas karvių laikymas nepasiteisino. Kieno teisybė? O kas tie automatiniai saitai, kai karvės pačios, kada nori, atsiriša, išeina į lauką, į mocioną, o grįžusios į tvartą pačios prisirišа arba, kaip rašoma straipsnyje, fiksuojasi? Pasijuokėme tik, skaitydami apie šitą gudrybę. Dar svarstėme: gal ne tik kiekviename rajone, o Respublikoje derėtų sukurti penkiatūkstantininkių ar šešiatūkstantininkių klubą, susirinkti retkarčiais į jį iš visų Lietuvos kampelių ir ne tik išgerti kavos puodelį, padainuoti ir pašokti, nors tai irgi malonu, bet pasiklausyti specialistų, mokslininkų, pačioms iš panagių išsiaiškinti savo profesijos smulkmenas, pasidalyti patirtimi, pasitarti.

Taip vadinamuose mechanizuoto melžimo meistrų konkursuose net nuoširdžiai pasikalbėti nėra kada; konkursas yra konkursas, varžybos, kuri greičiau pamelš, išardys ir surinks melžimo aparatą, atsakys į teorinius klausimus. Jadvyga Bielskienė nėra užėmusi šituose konkursuose aukštų vietų ir, jos manymu, jai visai nesą būtina dienų dienas treniruotis, kad virtuoziškai, sekundės tikslumu atsuktum ir užsuktum varžtus, mikliai surastum reikiamą raktelį; tai vyriškas darbas, tegul vyrai remontuoja melžimo agregatus, kai šie sugenda. Ji atsako už jų švarą, už tai, kad pulsatoriai dirbtų tokiu režimu, kuris negadintų karvių spenių, gerai išmelžtų.

— Nepatinka, kai mane vadina ne melžėja, o operatore, — prisipažino. — Ir kai vyrai melžia karves, arba, kaip dabar jau sakoma, — dirba operatoriais. Kažkur esu skaičiusi ar per radiją girdėjusi, kad žodis „melžėja" yra labai senas ir kitados reiškęs „maitintoją", „auklę". Ogi jomis tegali būti tik moterys!

Tad gal tikrai, svarstėme mes su Jadvyga Bielskiene, tai nėra vaikiškas įsivaizdavimas, o tiesa, kad vaikystėje pienas buvo toks skanus ne tik todėl, kad jo buvo mažai, bet ir dėl to, jog atrodė: jis toks šiltas ir kvapnus nuo šiltų ir gerų mamos rankų...

EKONOMINIS MISTICIZMAS

DOBRAVOLSKAS A. EKONOMINIS MISTICIZMAS: SENOS DOGMOS SUKŪRĖ NEĮGYVENDINAMAS ILIUZIJAS. — V.: MINTIS, 1988. — 150 P.

Kritiškai neįvertinus ir neatsisakius pasenusių ir susikompromitavusių, bet kol kas dar gyvų ekonominės teorijos dogmų, neįmanoma suformuoti praktinių ekonomikos pertvarkymo programų, nustatančių pažangiuosius visuomeninės raidos pokyčius. Būtent ši tema ir nagrinėjama A. Dobravolsko monografijoje „Ekonominis misticizmas".

Teorinę ir praktinę monografijos reikšmę nusako ne tik temos aktualumas, bet ir tai, jog tokio pobūdžio tyrimai yra iš esmės naujas ir Respublikos, ir šalies ekonomikos mokslo puslapis. Monografijos medžiaga pateikta originalia forma — nagrinėjamosios ekonominės problemos pradedamos aiškinti nuo visiems akivaizdžių, kasdien sutinkamų reiškinių, o toliau logiškai ir pagrįstai einama prie vis sudėtingesnių ekonomikos funkcionavimo klausimų. A. Dobravolskas remiasi ne tik empirine medžiaga, bet ir gausia kitų mokslo darbų analize.

Daugiausia dėmesio autorius skiria šiandien aktualiausiai problemai — planingo valdymo ir rinkos mechanizmų derinimui.

„Ekonominis misticizmas, — rašo autorius įvade, — tai kiekvienas nesąmoningas klydimas arba sąmoningas klaidinimas aiškinant ekonomiką, jos sudėtį, ryšius, funkcionavimą, valdymą. Dėl to ekonomika tampa racionaliai nesuprantama, o pats aiškinimas atitrūksta nuo tikrovės, nuo ekonominių reiškinių; ekonominė praktika savo ruožtu praranda aiškius orientyrus, ir joje ima dominuoti voliuntaristiniai sprendimai" (p. 5).

Pirmajame skyriuje „Mistifikuota ekonomikos pažinimo logika" aiškinama, kiek socialistinės ekonomikos (gamybinių santykių sistemos) modelis (be rinkos arba su ribotu, skirtu planingumui, jos veikimu) atitinka tikrovę (p. 7). Autorius parodo, kaip naudojamo ekonomikos suvokimo modelis nukrypsta nuo tikrovės, ir pateikia tikslius šio modelio formavimo principus. Vienas iš jų — apvertimo principas, tai yra kai socialistinis gamybos būdas vaizduojamas visiškai atvirkščias kapitalistiniam. Pavyzdžiui, stichiškumui yra atvirkščias planingumas, privačiai gamybos priemonių nuosavybei — visuomeninė ir t. t. Iš to išplaukia, sakysim, ir tokia išvada, kad kapitalizmo sąlygomis kainos nuolat kinta, o socializmo — yra pastovios, nepriklauso nuo pasiūlos ir paklausos svyravimų. Autorius akivaizdžiai įrodo tokios išvados klaidingumą — nepaisant manipuliavimo apvertimo principu ir jo taikymo kainodaroje, neišvengiamai kyla ir infliacija, lėtėja gamybos vystymas, ima trūkti lėšų modernizavimui, mažėja įdėjimai į gyvenamųjų namų statybą ir socialinę infrastruktūrą (p. 20).

Naudojantis kitu — analogijos principu norėta sukurti nuoseklų socializmo ekonomikos teorinį modelį pagal K. Markso suformuluotą kapitalizmo laisvosios konkurencijos dėsnį. Analogijos metodu formuojant ekonominę sistemą buvo remiamasi apvertimo principu gautomis charakteristikomis ir išvestas realiai neegzistuojantis teorinis modelis, vadinamas komunizmu. O socializmas komunistinės visuomenės atžvilgiu buvo besivystantis jos link (p. 24). Tikrovė rodo, jog mes ne artėjame, o tolstame nuo sukonstruoto teorinio komunizmo modelio. Tačiau ilgą laiką buvo ieškoma faktų, patvirtinančių kai kuriems mokslininkams pageidaujamą vystymąsi bei užtušuojančių visas problemas, kurios neatitiko minėtų rėmų, kadangi vengta pripažinti, jog sukonstruotasis ekonominis modelis yra nerealus. Kaip tik dėl šios priežasties smarkiai menkintas prekinių-piniginių santykių vaidmuo. Pripažinimas, rašo autorius, kad prekiniai-piniginiai santykiai veikia nepriklausomai nuo mūsų pažinimo taip stipriai, jog lemia netikėtus padarinius, neleidžia pasiekti suplanuotos ekonominės būsenos, socialistinių gamybinių santykių pažangos, būtų buvęs tolygus pripažinimui, kad nėra nei tikro planingumo, nei jo realios vienovės su prekiniais-piniginiais santykiais, kad nereali brandaus socializmo kaip visiškai susiklosčiusios sistemos koncepcija (p. 27). Apibendrindamas mintis, kaip socialistinės ekonomikos modelis atitinka tikrovę, autorius daro svarbią išvadą: ryšių heterogeniškumas (planingumo bei prekinių-piniginių santykių sambūvis) yra socialistinės ekonomikos dinamiško vystymosi pagrindinė prielaida (p. 38). Šią prielaidą autorius logiškai įrodinėja kituose knygos skyriuose.

Antrajame skyriuje „Ekonomikos funkcijos mistika" autorius pirmiausiai pažymi, kad „jeigu bandysime atsakyti į klausimą,

kaip veikia ekonomika, tai neišvengiamai nustatysime du tarpusavyje susijusius procesus: gamybą ir vartojimą... Todėl plano ir rinkos vieta ekonomikoje gali būti tiksliai apibrėžti tik nagrinėjant gamybos ir vartojimo tarpusavio ryšį" (p. 40). Kaip tik todėl A. Dobravolskas pirmame šio skyriaus skirsnyje „Didžioji iliuzija" aiškina klaidinantį požiūrį į gamybos ir vartojimo ryšį, o toliau apibūdina svarbiausius, autoriaus nuomone, šio ryšio aspektus. „Ortodoksinėje socializmo politinėje ekonomijoje, — rašo autorius, — gamybos ir vartojimo ryšys traktuojamas kaip tiesioginis ir betarpiškas. Tai ir yra viena iš didžiausių iliuzijų" (p. 42). Tiesiogiai visuomeninės gamybos pobūdis reiškia, jog pati visuomenė numato, ko, kiek ir kam reikia, atitinkamai organizuoja gamybą ir paskirstymą ir taip tenkina visuomeninius poreikius. Šiai iliuzijai išsklaidyti autorius pateikia keletą visiškai paprastų, akivaizdžių teiginių. Vienas iš jų — gamyba ir vartojimas kokybiškai skiriasi. „Gamyba produktą matuoja išteklių matais (jų ribotumu, prieinamumu, pakeičiamumu, atgaminamumu ir kt.). Vartojimas matuojamas poreikių matais (patenkinimo dažnumu, prisotinimo laipsniu ir kt.)" (p. 46). Todėl norint nustatyti tiesioginį ryšį tarp gamybos ir vartojimo būtina turėti visą informaciją apie visuomenės narių asmeninius poreikius. Nors toks informuotumas nerealus, daug kas mano, kad šį tikslą galima užsibrėžti ir net sudaryti jo įgyvendinimo programą (p. 51). Taigi gamintojams suformuluojamas tikslas, kurio „vaikomasi nepriklausomai nuo to, kaip tenkinami visuomenės poreikiai. Skatinama juk ne už jų tenkinimą, o už plano vykdymą" (p. 52), todėl susiformuoja nesuderinami gamintojų ir vartotojų interesai.

Tiesioginio gamybos ir vartojimo ryšio iliuzoriškumą iki galo atskleidžia prekinių-piniginių santykių analizė. „Prekiniai-piniginiai santykiai akivaizdžiai rodo, — rašoma monografijoje, — kad gamyba skirta ne tiesiogiai poreikiams tenkinti, vartojimui, o **mokiai paklausai:** netgi planuotojo nuomone, pats naudingiausias ir kokybiškiausias daiktas geba užgriozdinti ne vieną sandėlį, jeigu vartotojams atrodo per brangus" (p. 57).

Kadangi gamintojų ir vartotojų interesai skiriasi, o ekonomika jų nesusiedama negali egzistuoti, tai būtina juos suderinti. Tik pirmiausia reikia žinoti, ką derinti, identifikuoti interesus bei kontroliuoti jų kitimą, tinkamai jiems atstovauti, valdyti (reguliuoti) jų derinimo procesą. Visos šios procedūros apibūdinamos monitoringo terminu (p. 82).

Trečiajame monografijos skyriuje „Kas atliks interesų monitoringą?" apibūdinami gamintojų ir vartotojų interesai mainų procese. Primityviausi mainai vyksta, kai du arba daugiau gamintojų keičiasi savo produktais. Esant dideliam skaičiui gaminamų produktų, mainai būtų pernelyg sudėtingi, jeigu nebūtų pinigų. Pinigai subendramatina gamintojų ir vartotojų interesus remiantis atlyginimu už darbą ir prekės kaina. Tačiau kyla klausimas, kaip teisingai nustatyti atlyginimų ir kainų dydį? Paprasčiausia būtų naudotis laisvosios konkurencijos rinka, kai priklausomai nuo paklausos ir pasiūlos santykio nusistovi visų prekių, iš to skaičiaus ir darbo jėgos, kaina. Kadangi laisvosios rinkos trūkumai yra visiems gerai žinomi (prisiminkime perprodukcijos krizes bei masinį nedarbą), A. Dobravolskas toliau analizuoja, kaip būtų galima kitais būdais suderinti gamintojų ir vartotojų interesus, tai yra palyginti skirtingus produktus ir skirtingas darbo rūšis. Autorius rašo, kad „darbo sąnaudos šiuolaikinėje ekonomikoje nėra tinkamas pagrindas skirtingiems produktams bei darbams subendramatinti. Jomis remiantis taip pat nepavyksta paaiškinti realių gamintojų interesų pasirenkant darbą ar gaminamos produkcijos nomenklatūrą.

Centralizuoti sprendimai dėl darbo apmokėjimo bei kainų lygio vis dėlto pagrįsti sąnaudiniais principais. Todėl jiems tenka visa kaltė už tai, kad darbo užmokestis neatitinka paskirstymo pagal darbą principo, kainos — visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų" (p. 116). Tuo remiantis daroma išvada, jog jokie komitetai neatliks gamintojų ir vartotojų interesų monitoringo, jeigu šie negalės savarankiškai spręsti, tarpusavyje derinti kainų bei darbo apmokėjimo (p. 117), tai yra jei toliau nebus plečiami prekiniai-piniginiai santykiai bei vystoma socialistinė rinka.

Ketvirtajame monografijos skyriuje „Plano galios ir rinkos bejėgiškumo ideologija" autorius nurodo, ką rinkos reguliavimas gali duoti socialistinės visuomenės raidai. Rinkos nuvertinimą, pasak autoriaus, lėmė ne mokslo ar praktikos trūkumai, o ideologija: žinybinis-biurokratinis-administracinis suinteresuotumas apriboti rinką ir pasilikti sau centralizuoto valdymo prerogatyvą. Tačiau doktrinieriškai teigiant apie plano ir rinkos nesuderinamumą socializmo sąlygomis „pamirštama apie marksistinės ir buržuazinės neoklasikinės politinės ekonomijos dvasinę giminystę" (p. 119).

Marksistinė politinė ekonomija daugiausia nagrinėjo kapitalistinio išnaudojimo mechanizmą, o poreikių tenkinimo, paklausos kitimo dėsningumus paliko nuošalyje, darydama prielaidą, kad gaminamos prekės turi visuomeninę vartojamąją vertę. Neoklasikinė buržuazinė politinė ekonomija daugiausia dėmesio skyrė produkcijos vartotojų poreikiams, prekių naudingumui. Dėl to susiformavo ekonominės pusiausvyros teorija, kurios pagrindą sudaro pusiausvyros kainos. Autorius, išnagrinėjęs pusiausvyros kainos ir visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų sąryšį, daro visiškai pagrįstą išvadą, kad „marksistiniam vertės supratimui tapatus tik pusiausvyros kainos arba balansuojančios pasiūlą ir paklausą kainos supratimas" (p. 127). Teoriškai įrodęs rinkos ir planavimo suderinimo galimumą bei būtinybę, autorius teigia, jog nei izoliuotas plano naudojimas, nei rinkos

vystymas pats savaime, be jokių visuomenės pastangų negali išspręsti visų ekonomikoje susikaupusių problemų. Todėl vystant šiuolaikinį ekonomikos mokslą reikia „ne atsisakyti rinkos, o išmokti naudotis jos teikiama informacija bei reguliuojančia funkcija, nustatyti tikrą jos vietą socialistinėje ekonomikoje, parodyti, kur būtinas rinkos reguliavimas ir ką reikia daryti norint pašalinti efektyvaus veikimo kliūtis" (p. 148).

Baigdama noriu pabrėžti, jog recenzuojamoji monografija yra nuodugnus, originalus mokslinis darbas, kuris sukėlė didelį Lietuvos ekonomistų susidomėjimą ir, mūsų nuomone, išverstas į rusų kalbą būtų reikšmingas visai šaliai. Vis dėlto norėčiau pažymėti, kad kai kurių užsibrėžtų tikslų autoriui nepavyko pasiekti. Pirmiausia tenka apgailestauti, jog autoriaus dėstymo kalba, nors ir labai išraiškinga bei gyva, bet nespecialistui gana sunkiai suvokiama. Tai lemia ne tik pernelyg gausiai vartojami tarptautiniai žodžiai, bet ir tai, jog autorius vartoja gana daug savo paties sukurtų kategorijų. Todėl smalsiam jaunimui, kuriam autorius pirmiausia skiria savo monografiją, bus tikrai nelengva sekti autoriaus dėstomas mintis. Antras trūkumas tas, kad autorius, nuodugniai pagrindęs planinio ir rinkos mechanizmų organiško sujungimo būtinumą, iš esmės nepateikia jokių praktinių šio siūlymo realizavimo būdų.

Apskritai monografija būtų vertingesnė, jeigu autorius skirtų daugiau dėmesio labai svarbiam klausimui, kaip Respublikoje plėtoti rinkos santykius. Disponuojant darniu teoriniu rinkos mechanizmu, manyčiau, būtų buvę tikslinga ne tik paminėti objektyvias bei subjektyvias kliūtis rinkos raidos kelyje, bet ir suformuluoti rinkos plėtros programą. To, deja, nepadaręs, autorius, tarkime, monopolizmą pateikia beveik kaip neįveikiamą rinkos vystymo kliūtį. Faktiškai gyvenime laipsniškai įsigali demonopolizuojantys veiksniai — kuriasi bendros su užsienio firmomis įmonės, nemažai įmonių siekia nežinybinio statuso, randasi vis daugiau valstiečių ūkių, gausėja kooperatyvų. Tik apmaudu, kad šie ir kiti su rinkos santykių vystymusi susiję procesai tiek šalies, tiek Respublikos mastu yra beveik nevaldomi, be to, ir ekonomistai jų nuodugniau neanalizuoja. Tai iš dalies pasakytina ir apie recenzuojamos knygos autorių — kartais jis nepakankamai pagrindžia savo paties teisingą teorinę išvadą, jog planingumo bei rinkos santykių sambūvis yra pagrindinė socialistinės ekonomikos sėkmingos raidos prielaida.

Dalia RAČIENĖ,
VU pramonės ekonomikos
katedros dėstytoja

Pirmajame viršelio puslapyje. Kėdainių rajono A. Sniečkaus kolūkio karvių melžėja komunistė Jadvyga Bielskienė. (Apybraižą apie ją skaitykite p. 78).

V. **Valužio** nuotr.

Trečiajame viršelio puslapyje. Vladimiro sritis. Aštuonioliktojo amžiaus viduryje įkurtoje Gusevo krištolo gamykloje dabar per metus pagaminama 4,5 mln. gaminių. Gusevo krištolas labai paklausus, pelnė pripažinimą mūsų ir užsienio parodose.

Nuotraukoje: gamyklos vyr. dailininkas, RTFSR liaudies dailininkas V. Muratovas su savo kūriniu.

JAV. Pačiame Niujorko centre šie nauji „gyventojai" atkreipia praeivių dėmesį sumanymo originalumu ir atlikimo meistriškumu. Dinozauras ir kitos figūros buvo pagamintos iš plieninės vielos, apvyniotos pliušu. Ant plieninio karkaso uždėtas specialus gruntas, kuriame buvo pasodinta 25 000 augalų.

TASS-o nuotr.

Ketvirtajame viršelio puslapyje. Buvęs Marijampolės rajono Sudavijos valstybinio žirgyno augalų apsaugos agronomas, Lietuvos žemės ūkio akademijos neakivaizdininkas Algis Čepauskas nusipirko ūkyje sodybą, gavo 40 ha žemės ir pradėjo ūkininkauti. Pirmieji žingsniai sunkūs, bet teikia daug vilčių.

Nuotraukoje: ūkininkas komunistas A. Čepauskas.

V. **Milišausko** nuotr.

Duota rinkti 1989.12.01. Pasirašyta spaudai 1989.12.26. LV 15609. Formatas 70×108/16. Popierius spaudos Nr. 1. Ofsetinė spauda. 6 sp. l., 8,4 sąlyg. sp. l., 9,025 sąl. spalv. atsp., 8,7 apsk. leid. l. Tiražas 18 536 (lietuvių kalba — 15 748, rusų kalba — 2788). Užs. Nr. 2036. Kaina 25 kap.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius-MTP, Maironio 1.
Telefonai: vyr. redaktoriaus — 61-04-14; vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 61-04-61; sekretoriato — 61-34-05; marksizmo-leninizmo propagandos skyriaus — 61-04-29; partijos gyvenimo skyriaus — 61-04-75; kultūros skyriaus — 61-04-08; liaudies ūkio ekonomikos skyriaus — 61-04-57; vertėjų — 61-04-98.

Spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė, 232656, Vilnius, Maironio g. 1

Korektorė — A. AIDUKIENĖ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛИТВЫ «КОМУНИСТАС» («КОММУНИСТ») НА ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ. ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 1918 ГОДУ. ВЫХОДИТ РАЗ В МЕСЯЦ.

Главный редактор А. Виршулис
Издательство ЦК КП Литвы.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, Майронё, 1.
Отпечатано в типографии Издательства ЦК КП Литвы. 232656, Вильнюс, Майронё, 1.

INDEKSAS 76702

25 KAP.

KITAME NUMERYJE:

- LKP XX suvažiavimo medžiaga
- Ekonominis savarankiškumas: įgyvendinimo uždaviniai ir problemos
- A. Ivaškevičius: Partijos niekada neišsižadėjau...
- Ar imigracija keičia Vakarų Europos veidą?

ISSN 0134—3114

KOMUNISTAS

2 • 1990

ŠIAME NUMERYJE:

LKP XX SUVAŽIAVIMO MEDŽIAGA

L. TRUSKA: Privalome pasakyti Lietuvai tiesą ir tiktai tiesą...

A. MERČAITIS: Kiek kainuoja savarankiškumas?

J. MINCAS: Stalino nuopelnus aukštino... pats Stalinas

1990 M. SAUSIO 11—13 DIENOMIS LIETUVOJE LANKĖSI TSKP CK GENERALINIS SEKRETORIUS, TSRS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKAS M. GORBAČIOVAS. KARTU SU JUO RESPUBLIKOJE VIEŠĖJO TSKP CK POLITINIO BIURO NARYS, TSKP CK SEKRETORIUS V. MEDVEDEVAS, TSKP CK POLITINIO BIURO NARYS, TSRS MINISTRŲ TARYBOS PIRMININKO PIRMASIS PAVADUOTOJAS, TSRS VALSTYBINIO PLANO KOMITETO PIRMININKAS J. MASLIUKOVAS, TSKP CK SEKRETORIUS, „PRAVDOS" LAIKRAŠČIO VYRIAUSIASIS REDAKTORIUS I. FROLOVAS. SU RESPUBLIKOS DARBO KOLEKTYVAIS, VISUOMENE SUSITIKO TAIP PAT GRUPĖ TSKP CK NARIŲ, TSRS LIAUDIES DEPUTATŲ.

NUOTRAUKOJE: M. GORBAČIOVAS KALBASI SU VILNIAUS KURO APARATŪROS GAMYKLOS DARBININKAIS.

ELTOS nuotr.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO
TEORINIS IR POLITINIS ŽURNALAS

EINA NUO 1918 METŲ
BALANDŽIO 6 DIENOS

IŠEINA KARTĄ PER MĖNESĮ
LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOMIS

2 (788)
1990 • VASARIS

LKP CK LEIDYKLA, VILNIUS

TURINYS

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMAS

Gruodžio 19 dieną Vilniuje, Lietuvos TSR valstybinio akademinio operos ir baleto teatro rūmuose, prasidėjo Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas.

Suvažiavimą įžanginiu žodžiu pradėjo Lietuvos KP CK pirmasis sekretorius Algirdas **Brazauskas.**

Delegatai tylos minute pagerbė akademiko, Nobelio taikos premijos laureato Andrejaus Sacharovo atminimą.

Suvažiavimas išrinko atviro balsavimo skaičiuotojų grupę.

Atviru balsavimu buvo sudaryti suvažiavimo darbo organai — prezidiumas, sekretoriatas, redakcinė ir mandatų komisijos.

Suvažiavimas patvirtino tokią dienotvarkę:

1. Lietuvos KP Centro Komiteto Politinis pranešimas Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimui. Pranešėjas — Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas.
2. Dėl Lietuvos Komunistų partijos Statuto projekto. Pranešėjas — Lietuvos KP Centro Komiteto antrasis sekretorius Vladimiras Beriozovas.
3. Dėl Lietuvos Komunistų partijos Programos projekto. Pranešėjai — Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius Valerijonas Baltrūnas ir Lietuvos KP Centro Komiteto ideologijos skyriaus vedėjas Justas Paleckis.
4. Lietuvos Komunistų partijos Revizijos komisijos pranešimas. Pranešėjas — Lietuvos Komunistų partijos Revizijos komisijos pirmininkas Zenonas Žilevičius.
5. Dėl Lietuvos Komunistų partijos pirmaeilių veiksmų programos (rinkiminės platformos).
6. Deklaracijų ir rezoliucijų priėmimas.
7. Lietuvos Komunistų partijos vadovaujančių organų rinkimai.

Patvirtinamas suvažiavimo reglamentas.

Nustatytas suvažiavimo kvorumas — du trečdaliai išrinktų delegatų. Nutarimai priimami paprasta posėdžiuose dalyvaujančių delegatų balsų dauguma, o balsavimas dėl pirmojo darbotvarkės klausimo vardinis.

Suvažiavimas ištisai buvo transliuojamas per Lietuvos radijo pirmąją programą, o sinchroninis vertimas į rusų kalbą — per antrąją. Pirmasis posėdis buvo transliuojamas per televiziją, kiti rodomi vakarinėse programose.

Pranešimą pirmuoju darbotvarkės klausimu padarė Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas **Brazauskas.**

Suvažiavimas sudarė komisiją naujam LKP statusui ir partijos veiksmų programai paruošti.

Po pietų prasidėjo diskusijos pirmuoju dienotvarkės klausimu. Jose kalbėjo: Vilniaus universiteto rektorius Jonas **Kubilius,** Lietuvos KP Mažeikių rajono komiteto pirmasis sekretorius Romanas **Songaila,** rašytojas, Lietuvos rašytojų sąjungos partinės organizacijos sekretorius Romas **Gudaitis.** Suvažiavimo delegatai išklausė mandatų komisijos pranešimą, kurį padarė šios komisijos pirmininkė, kino aktorė Nijolė **Oželytė.** Po trumpo ir audringo pasikeitimo nuomonėmis balsų dauguma buvo atmestas komisijos pasiūlymas

nepripažinti grupės delegatų — kariškių ir grupės delegatų, atstovaujančių Kauno rajono partinei organizacijai, įgaliojimų. Su šia pataisa mandatų komisijos pranešimas patvirtinamas.

Toliau diskusijose pirmuoju dienotvarkės klausimu kalbėjo: Lietuvos KP Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius Kęstutis **Zaleckas**, Sniečkaus gyvenvietės partinio komiteto sekretorius Aleksejus **Kulakovas**, rašytojas Vytautas **Petkevičius**, Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto antrasis sekretorius Donatas **Morkūnas**, Širvintų rajono Kernavės kolūkio pirmininko pavaduotojas Jonas **Vitkūnas**, Lietuvos KP Ignalinos rajono komiteto pirmasis sekretorius Gerardas **Masiulis**, Lietuvos KP Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto pirmoji sekretorė Janina **Gagilienė**, Lietuvos KP Šalčininkų rajono komiteto pirmasis sekretorius Leonas **Jankelevičius**, Vilniaus universiteto partinio komiteto sekretorius Bronislovas **Genzelis**, Lietuvos KP Kauno miesto komiteto pirmasis sekretorius Vytautas **Arbačiauskas**, Lietuvos KP Alytaus miesto komiteto pirmasis sekretorius Feliksas **Džiautas**, Klaipėdos miesto statistikos skyriaus viršininko pavaduotojas Artašesas **Gazarianas**, Panevėžio autokompresorių gamyklos partinio komiteto sekretorius Rimantas **Laužikas**, Lietuvos KP Pasvalio rajono komiteto pirmasis sekretorius Jonas **Budrevičius**, „Atgimimo" laikraščio vyriausiasis redaktorius Romualdas **Ozolas**, Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius Mindaugas **Stakvilevičius**.

Suvažiavime dalyvavo TSKP CK partinio darbo ir kadrų skyriaus sektoriaus vedėjas Jevgenijus Trofimovas.

* * *

Gruodžio 20 dieną Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo rytiniame posėdyje informaciją apie suvažiavimo komisijos naujam LKP statusui ir partijos veiksmų programai paruošti darbą padarė šios komisijos pirmininkas, Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas **Brazauskas**.

Po to vyko diskusijos dėl Lietuvos KP Centro Komiteto politinio pranešimo Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimui ir dėl nutarimo bei deklaracijos projektų. Jose kalbėjo: Vilniaus rajono „Pergalės" kolūkio traktorininkė Stefanija **Seržantovič**, Lietuvos KP Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladislavas **Švedas**, Vyriausiosios archyvų valdybos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos viršininkas Vytautas **Kardamavičius**, Lietuvos KP Marijampolės miesto komiteto pirmasis sekretorius Algis **Rimas**, Lietuvos KP Kauno rajono komiteto pirmasis sekretorius Petras **Mikelionis**, Lietuvos TSR liaudies kontrolės komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas Edvardas **Titiškis**, Lietuvos žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos mokslinio tyrimo instituto eksperimentinio ūkio šaltkalvis-remontininkas Linas **Ališkevičius**, Vilniaus universiteto profesorius Stasys **Uosis**, Vilniaus inžinerinio statybos instituto katedros vedėjas Vytautas **Liutikas**, Lietuvos žuvies pramonės gamybinio susivienijimo kapitonas direktorius Jakubas **Jakubovskis**, patarėjas prie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Juozas **Kuolelis**, Lietuvos TSR valstybinio televizijos ir radijo komiteto pirmininkas Domijonas **Šniukas**, Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetų prorektorius Aleksandras **Žalys**, Lietuvos TSR prokuratūros ypatingai svarbių bylų tardytojas Egidijus **Bičkauskas**, Lietuvos Mokslų Akademijos prezidiumo vyriausiasis mokslinis sekretorius, Ekonomikos instituto direktorius Eduardas **Vilkas**, „Vilniaus kuro aparatūros gamyklos" gamybinio susivienijimo generalinio direktoriaus pavaduotojas Genadijus **Tarasovas**, Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto einantis direktoriaus pareigas Arvydas **Matulionis**, rašytojas Vytautas **Petkevičius**, Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius Valerijonas **Baltrūnas**, Varėnos rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto sekretorius Juozas **Dringelis**, karinio dalinio partinio komiteto sekretorius Ignas **Naujokas**, Vilniaus aukštosios partinės mokyklos

profesorius Ivanas **Kučerovas**, rašytojas Raimondas **Kašauskas**, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoja Kazimiera **Prunskienė**, Vyriausiosios valstybinių paslapčių saugojimo spaudoje valdybos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos viršininkas Algimantas **Brazaitis**, judėjimo „Vienybė-Jedinstvo-Jednosc" atstovas Valerijus **Ivanovas**.

Suvažiavimo delegatai tylos minute pagerbė Rumunijos mieste Timišoaroje taikingų eitynių metu žuvusių žmonių atminimą.

Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas **Brazauskas** supažindino su nutarimo dėl LKP statuso pakeitimo ir Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumo deklaracijos projektų pataisomis, kurias, delegatams pasiūlius, padarė redakcinė komisija.

Prieštaringos nuomonės pareikštos dėl balsavimo Lietuvos Komunistų partijos statuso klausimu rezultatų paskelbimo spaudoje. Balsų dauguma nuspręsta vardinio balsavimo rezultatus paskelbti suvažiavimo biuletenyje. Po to buvo surengtas vardinis balsavimas.

Balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto einąs direktoriaus pareigas Arvydas **Matulionis** paskelbė vardinio balsavimo rezultatus. Balsavo 1033 delegatai. Už savarankišką Lietuvos Komunistų partiją, turinčią savo Programą ir Statutą, balsavo 855 delegatai. Už savarankišką Lietuvos Komunistų partiją atsinaujinančios TSKP sudėtyje — 160 delegatų. 12 delegatų susilaikė, 6 biuleteniai pripažinti negaliojančiais. Suvažiavimas patvirtino balsavimo protokolus.

Buvo priimtas suvažiavimo delegatų kreipimasis į Lietuvos jaunimą.

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas priėmė Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumo deklaraciją ir nutarimą „Dėl LKP statuso".

* * *

Gruodžio 21 dieną Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas vienbalsiai priėmė nutarimą atstatyti Lietuvos Komunistų partijoje Lietuvos Mokslų Akademijos narį korespondentą Juozą Bulavą. Įstojęs į LKP pogrindžio sąlygomis, jis vėliau buvo priverstas nutraukti su ja ryšius. 1952 metais vėl tapo partijos nariu, bet 1959 metais buvo pašalintas už tariamas politinio pobūdžio klaidas. Juozas Bulavas nuoširdžiai padėkojo suvažiavimo delegatams už grąžinimą į Lietuvos Komunistų partiją.

Suvažiavimas patenkino kai kurių delegatų prašymą laikyti juos dalyvavusiais gruodžio 20 dieną įvykusiame balsavime dėl Lietuvos KP statuso.

Lietuvos KJS vardu Lietuvos komunistus su naujuoju statusu pasveikino jos pirmasis sekretorius Alfonsas **Macaitis**.

Vilniaus autotransporto įmonės Nr. 8 partinio komiteto sekretorius Sergejus **Nagornas** 135 suvažiavimo delegatų vardu padarė tokį pareiškimą: „Gruodžio 20 d. LKP XX suvažiavimas priėmė nutarimą dėl LKP statuso, kuris įformino LKP išėjimą iš TSKP ir praktiškai įkūrė naują partiją su savo Programa ir Statutu. Delegatai, nesutinkantys su tokiu nutarimu ir balsavę už savarankišką LKP atsinaujinančios TSKP sudėtyje, nutarė organizuoti partinę konferenciją. Jos tikslas — konsoliduoti Respublikos komunistus, kurie pasilieka savarankiškoje Lietuvos Komunistų partijoje atsinaujinančios TSKP sudėtyje. Konferencija, prasidėjusi gruodžio 20 d., sudarė organizacinį biurą, kuris veiks iki jos pabaigos. Apie konferencijos darbą ir priimtus sprendimus informuosime Respublikos komunistus, visus žmones. Delegatai nutarė suvažiavime dalyvauti, bet susilaikyti nuo balsavimo".

Pranešimą antruoju dienotvarkės klausimu — dėl Lietuvos Komunistų partijos Statuto projekto — padarė Lietuvos KP Centro Komiteto antrasis sekretorius Vladimiras **Beriozovas**.

Sudaryta komisija Statuto projektui redaguoti.

Suvažiavimas pavedė mandatų komisijai išnagrinėti 135 delegatų pareiškimą ir pateikti išvadas vakariniame posėdyje.

Lietuvos Komunistų partijos Revizijos komisijos pranešimą padarė šios komisijos pirmininkas, TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinio banko valdytojas Zenonas **Žilevičius.**

Diskusijose dėl Lietuvos Komunistų partijos Statuto projekto kalbėjo: Jonavos „Azoto" gamybinio susivienijimo partinio komiteto sekretorius Eugenijus **Mažūnaitis,** Klaipėdos rajono „Bangos" laikraščio ideologijos skyriaus vedėja Irena **Kasperavičienė,** Lietuvos KP Kauno miesto komiteto organizacinio skyriaus instruktorius Sigitas **Demedžiūnas,** Utenos rajono Sirutėnų kolūkio pirmininko pavaduotojas Vidmantas **Kunigėlis,** Raseinių rajono centrinės ligoninės gydytojas ordinatorius Edmundas **Baubinas,** Lietuvos Mokslų Akademijos Istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas Alfonsas **Eidintas,** Ukmergės „Vienybės" gamyklos biuro viršininkas Stanislovas **Rimkus,** „Kauno statybos" tresto laboratorijos viršininkas Gediminas **Dragūnevičius,** partijos Marijampolės miesto komiteto antrasis sekretorius Romas **Adomavičius,** Kauno politechnikos instituto laboratorijos vedėjas Rimgaudas **Kazėnas.**

Buvo išklausyta sekretoriato informacija apie gaunamus laiškus ir telegramas iš Respublikos partinių organizacijų bei darbo kolektyvų, apie suvažiavimo delegatų pasiūlymus.

Vakariniame posėdyje į delegatų klausimus apie Lietuvos KP Centro Komiteto, partinių organų finansinę ir ūkinę veiklą atsakė Zenonas **Žilevičius.**

Komisijos Lietuvos Komunistų partijos Statutui redaguoti pirmininkas, Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius Mindaugas **Stakvilevičius** supažindino su pataisomis, kurias delegatai ir komisija pasiūlė į šį dokumentą. Po svarstymo balsų dauguma Lietuvos Komunistų partijos Statutas priimamas.

Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas **Brazauskas** informavo delegatus apie tai, kokia yra TSKP Centro Komiteto reakcija į suvažiavime priimtus sprendimus.

A. Brazausko pasiūlymu suvažiavimo delegatai pasiuntė telegramą TSKP CK Politiniam Biurui, TSKP CK Generaliniam Sekretoriui M. Gorbačiovui.

Mandatų komisijos pirmininkė, kino aktorė Nijolė **Oželytė** pranešė komisijos išvadas dėl 135 suvažiavimo delegatų pareiškimo:

„Komisija, įvertinusi 135 suvažiavimo delegatų vardu padarytą pareiškimą suvažiavimui, siūlo: atsižvelgti į tai, kad 135 delegatų konferencija, pradėjusi darbą vakar vakare, galutinio sprendimo dar nepriėmė. Todėl šiuo metu nagrinėti šių delegatų mandatų galiojimo klausimą netikslinga.

Komisija pažymi, jog paskelbtame pareiškime yra esminių netikslumų. Jame teigiama, jog „LKP XX suvažiavimas priėmė nutarimą dėl LKP statuso, kuris įformino LKP išėjimą iš TSKP ir praktiškai įkūrė naują partiją su savo Programa ir Statutu". Tačiau suvažiavimo nutarime dėl LKP statuso pirmas punktas skelbia „reorganizuoti TSKP Lietuvos respublikinę organizaciją į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją".

Mandatų komisija atkreipia suvažiavimo ir visuomenės dėmesį į šį esminį skirtumą. Komisijos vardu kviečiu toliau tuo klausimu nediskutuoti, ramiai tęsti suvažiavimo darbą".

Paaiškinimus šiuo klausimu suvažiavimui pateikė Lietuvos KP Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladislavas **Švedas.**

Pranešimus dėl Komunistų partijos Programos projekto padarė Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius Valerijonas **Baltrūnas** ir Lietuvos KP Centro Komiteto Ideologijos skyriaus vedėjas Justas **Paleckis.**

Sudarius komisiją LKP Programos projektui redaguoti, prasidėjo diskusijos. Jose kalbėjo Vilniaus universiteto filosofijos fakulteto dekanas Justinas

Karosas, Lietuvos KP Pakruojo rajono komiteto pirmasis sekretorius Valdimiras **Žvirblis**, „Krantų" žurnalo redaktorius Vaidotas **Daunys**.

Suvažiavime sudaryta komisija pasiūlymams į LKP vadovaujančius renkamus organus apibendrinti. Šios komisijos pirmininkas Lietuvos veterinarijos akademijos rektorius Rimantas **Karazija** pranešė, kad komisija siūlo šiame posėdyje išrinkti Lietuvos KP Centro Komiteto pirmąjį sekretorių. Į šias pareigas pasiūlytas Algirdas Brazauskas. Alternatyvių kandidatūrų nebuvo.

Vėlai vakare slaptu balsavimu pirmuoju Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto sekretoriumi išrinktas Algirdas **Brazauskas**. Slaptame balsavime dalyvavo 826 delegatai. Už A. Brazauską balsavo 816 delegatų, prieš — 9. Vienas biuletenis pripažintas negaliojančiu.

Posėdis užtruko iki vidurnakčio. Po pasikeitimo nuomonėmis absoliučia balsų dauguma buvo priimta Lietuvos Komunistų partijos Programa.

* * *

Gruodžio 22-osios rytą Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavime buvo renkami Lietuvos KP Centro Komiteto sekretoriai.

Vilniaus „Komunaro" gamyklos partinio komiteto sekretorius Vitalijus **Jermakas** padarė tokį pranešimą: „Gruodžio 21 d. tęsė darbą Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo delegatų, kurie remiasi savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos atsinaujinusios TSKP sudėtyje platforma, konferencija. Jos dalyviai apsvarstė tai, kaip TSKP CK Politinis Biuras įvertino LKP XX suvažiavimo nutarimus, ir TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo telegramos suvažiavimui turinį. Konferencijoje išnagrinėti kai kurie organizaciniai klausimai, apsvarstytas konferencijos dalyvių kreipimosi į Lietuvos komunistus projektas. Konferencija gauna pareiškimų iš Respublikos komunistų, remiančių Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumą atsinaujinusios TSKP sudėtyje. Konferencijos dalyviai paragino savo šalininkus nedalyvauti gruodžio 21 d. priimtos Programos ir Statuto pagrindu veikiančios Lietuvos Komunistų partijos vadovaujančių organų rinkimuose. Gruodžio 22 d. konferencija tęsia darbą. Bus apsvarstytas klausimas dėl laikino organo rinkimų, kuris parengtų ir sušauktų Respublikos komunistų, remiančių savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos atsinaujinusios TSKP sudėtyje platformą, forumą".

Vakariniame posėdyje paskelbti Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorių rinkimo rezultatai.

Lietuvos KP Centro Komiteto antruoju sekretoriumi išrinktas Vladimiras **Beriozovas**. Už jo kandidatūrą balsavo 799 delegatai, prieš — 45.

Lietuvos KP Centro Komiteto sekretoriumi išrinktas Justas Vincas **Paleckis**: už — 798 balsai, prieš — 46.

Šiuose balsavimuose galiojančiais pripažinti 844 biuleteniai iš 845.

Lietuvos KP Centro Komiteto sekretoriumi suvažiavimas išrinko Kęstutį **Glavecką**. Už jį balsavo 798 delegatai, prieš — 48. Balsavime dalyvavo 846 delegatai.

V. Beriozovas, J. Paleckis ir K. Glaveckas taip pat išrinkti Lietuvos KP CK ir jo biuro nariais.

Po to buvo svarstomas penktasis dienotvarkės klausimas — dėl Lietuvos Komunistų partijos pirmaeilių veiksmų programos (rinkiminės platformos). Su redakcinės komisijos ir delegatų pasiūlytomis projekto pataisomis supažindino Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius Kęstutis **Glaveckas**.

Vėlai vakare suvažiavimo delegatai slaptu balsavimu rinko Lietuvos KP Centro Komiteto, Lietuvos Komunistų partijos Apeliacinės komisijos ir Lietuvos Komunistų partijos Finansų komisijos narius.

* * *

Gruodžio 23 d. rytiniame posėdyje paskelbti rinkimų rezultatai. Išrinkti 176 Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto nariai. Kaip jau buvo skelbta anksčiau, atskirais slaptais balsavimais Lietuvos KP Centro Komiteto pirmuoju sekretoriumi išrinktas Algirdas **Brazauskas**, antruoju — Vladimiras **Beriozovas**, sekretoriais — Justas **Paleckis** ir Kęstutis **Glaveckas**.

Išrinkta 19 žmonių Lietuvos Komunistų partijos Apeliacinė komisija. Komisijos pirmininke išrinkta Partijos istorijos instituto prie Lietuvos KP Centro Komiteto direktorė Vanda **Kašauskienė**, pavaduotoju — Panevėžio „Ekrano" gamyklos partinio komiteto sekretorius Faustinas **Kolesnikovas**.

Suvažiavimas išrinko Lietuvos Komunistų partijos Finansų komisiją. Jos sudėtyje — 19 narių. Komisijos pirmininkas — TSRS agropramoninio banko Lietuvos respublikinio banko valdybos pirmininkas Pranas **Vilūnas**, pirmininko pavaduotojas — Marijampolės putliųjų verpalų fabriko direktoriaus pavaduotojas Romualdas **Makauskas**.

Toliau buvo svarstomos Lietuvos Komunistų partijos pirmaeilių veiksmų programos (rinkiminės platformos) projektas. Po trumpos diskusijos nutarta dokumentą baigti ruošti eiliniame Lietuvos KP Centro Komiteto plenume, į jį pakviesti suinteresuotus suvažiavimo delegatus.

Suvažiavimas priėmė pareiškimą dėl Lietuvos komunistų praeities klaidų ir padarytų nusikaltimų. Taip pat nutarta oficialiu suvažiavimo dokumentu paskelbti šiuo klausimu suvažiavime pasakytą Vilniaus pedagoginio instituto katedros vedėjo Liudo Truskos kalbą.

Suvažiavimas priėmė šiuos dokumentus: rezoliuciją „Dėl LKP Statuto įgyvendinimo", Kreipimąsi į TSKP CK plenumą, Kreipimąsi į Respublikos komunistus, visų tautybių darbo žmones, visus rinkėjus.

Pasiųstos telegramos Rumunijos demokratinėms jėgoms, Čekoslovakijos komunistams, Vokietijos vieningajai socialistų partijai.

Baigiamąjį žodį tarė Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas **Brazauskas**.

Tuo Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas baigėsi.

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto POLITINIS PRANEŠIMAS LKP XX SUVAŽIAVIMUI

Draugai delegatai ir gerbiami svečiai!

Suvažiavimas, apie kurio būtinumą taip ilgai kalbėjo komunistai, visa Lietuva, prasidėjo. Jį subrandino mūsų lūkesčiai, viltys ir tie tikslai, kuriuos mes suformulavome išreikšdami žmonių siekius. Suvažiavime mums reikia ne tik atsiskaityti už praėjusį laikotarpį, bet ir politiškai įteisinti Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumą, numatyti jos vietą Respublikos politiniame gyvenime. Šis istorinis žingsnis, be abejonių, turės pasekmių visai Lietuvai, jos raidai bei šiandieninei geopolitinei situacijai.

Kodėl iškilo būtinybė sukviesti šį, dvidešimtąjį, partijos suvažiavimą? Apie tai jau kalbėta XXII plenume. Šiandien dar kartą grįžkime prie to.

Pirmiausia, kaip jau minėta, tai daugumos Lietuvos komunistų valia, kilusi iš objektyvios būtinybės atsinaujinti, atsiriboti nuo tragiškų partijos klaidų praeityje, stalinizmo nusikaltimų. Tai reiškia, kad suvažiavime būtina principingai, visapusiškai įvertinti mūsų prieštaringus praeities įvykius.

Antra, tai mėginimas pereiti nuo griežtai centralizuotos, faktiškai valstybinės partijos vaidmens prie demokratiškos politinės partijos statuso. Su tuo susijęs visas kompleksas Lietuvos politinės sistemos demokratizavimo problemų. Svarbiausia — politinio pliuralizmo įteisinimas, kuriam pradžia padaryta pastarojoje Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, pakeitus LTSR Konstitucijos 6-ąjį straipsnį.

Trečia. Gilių ekonominės ir socialinės krizės padarinių nebus galima efektyviai įveikti, jeigu partijos pavaldumo statusas prieštaraus Respublikos ekonominio savarankiškumo koncepcijai. Ekonominio savarankiškumo įgyvendinimas pareikalaus kiekvieno pastangų, sumažins dažnai bevaisių politinių diskusijų aistras, nes ekonominio ir socialinio lygio pakėlimu suinteresuoti visi Lietuvos gyventojai.

Ketvirta. Būtina įtvirtinti LKP savarankiškumą, kas leistų deramai ir lygiavertiškai dalyvauti pirmuose tikrai demokratiškuose pokario metais rinkimuose į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą ir į vietines Tarybas, tai yra demokratiniu keliu iškovoti vietą įstatymdavystės ir vykdomosios valdžios organų veikloje.

Penkta. Būtina atnaujinti Centro Komitetą. Jame mes norime matyti kūrybiškus, mąstančius komunistus, pasirengusius ryžtingai dirbti Lietuvos žmonių labui. Būtina pakeisti darbo metodus ir santykius tarp komunistų pačioje partijoje.

Prieš beveik penkerius metus visuomenėje pribrendo supratimas, kad gyventi kaip gyvenome nebeįmanoma ir reikalinga giluminė visuomenės reforma. Dabar atėjo laikas atsakyti į klausimus — ką nuveikėme, ką ir kaip veiksime toliau, vardan kokio tikslo vykdome pertvarką, kaip šį tikslą suprantame ir kokių rezultatų tikimės jo siekdami.

Šiandien komunistai visos Lietuvos akivaizdoje privalo dar kartą įvardinti tuos tikslus, kurių jie siekia ir sieks savo veikloje.

Pirmiausia — visapusiškas demokratijos plėtojimas. Tik remiantis demokratijos principais, kurie įrodė gyvybingumą civilizacijos istorijoje, galima

kurti šiuolaikinę visuomenę. Tik tokioje visuomenėje kiekvienas žmogus galės realizuoti save.

Antra — Lietuvos valstybingumo atkūrimas. Šis mūsų strateginis tikslas, kaip pasakyta prieš porą mėnesių paskelbtame žymiausiųjų Respublikos mokslo ir kultūros veikėjų pareiškime, užtikrintų jos, kaip suverenios valstybės, turėjusios ilgaamžę valstybingumo istoriją, egzistavimą, materialią ir dvasinę visų mūsų krašto gyventojų gerovę, socialinį teisingumą, kultūros ir mokslo plėtotę.

Trečia. Savarankiška Lietuvos Komunistų partija. Tik būdama tokia ji galės išreikšti Lietuvos žmonių interesus, lygiateisiškai konkuruoti su kitomis politinėmis jėgomis. Turėdama nemažas intelektualines ir organizacines galimybes, padės išvesti Lietuvą iš politinės, ekonominės ir socialinės krizės į demokratinę visuomenę, garantuoti šio proceso stabilumą.

Mes realistai ir esame įsitikinę, kad objektyviai vertiname Respublikoje susiklosčiusią visuomeninę-politinę situaciją. Ji iš tiesų ir sudėtinga, ir prieštaringa. Būtume neteisūs, jeigu matytume tik plačiųjų visuomenės sluoksnių dvasinį pakilimą ir tautinį atgimimą. Šios tendencijos, be abejo, vyrauja. Kartu akivaizdi ir nemaža politinė įtampa, kai kur pasiekusi net kritinę ribą.

Šią įtampą ypač didina sudėtinga ūkinė padėtis, kuri susidarė dėl nepakankamai apgalvoto ir ryžtingo ekonominės reformos įgyvendinimo, visiems žinomų infliacijos pasekmių, biurokratinio valdymo aparato nerangumo, ūkinių ir prekybos darbuotojų savavaliavimo. Tokia ekonominė ir socialinė situacija tikrai palanki pasireikšti toms opozicinėms jėgoms, kurios atvirai siekia, kad politinė padėtis Respublikoje būtų nestabili. Ją, kaip žinome, aktyviai panaudoja ir teisės normas pažeisti linkę asmenys ar jų grupės. Vargu ar kada nors anksčiau Lietuvoje buvo įvykdoma tiek nusikaltimų, ypač organizuotų, kaip dabar. Deja, visa tai matydami, nemaža partinių ir tarybinių organų iš esmės nieko nedaro, kad padėtis pagerėtų. Nepakankamai veiksminga ir daugelio teisėtvarkos darbuotojų veikla.

Mes, komunistai, gerai suprantame žmonių susirūpinimą ekonomine netvarka ir drausmės silpnėjimu, grėsminga ekologine situacija, gyvenimo lygio smukimu ir įvairiomis socialinės neteisybės apraiškomis, visuomenės susitelkimą ardančiomis akcijomis. Tačiau vien to supratimo dabar aiškiai nepakanka. Atėjo laikas konkrečiais darbais įrodyti, ką mes galime padaryti, kad būtų pasiektas kardinalus posūkis į gerąją pusę. Esame įsitikinę, kad mūsų suvažiavimas tars tikrai svarų žodį.

Visi pripažįstame, kad šiandieniniame Respublikos politiniame gyvenime viena svarbiausių problemų — Lietuvos valstybingumo atkūrimas. Šiuo klausimu jaučiamas platus nuomonių spektras: nuo vieno kraštutinumo — politinė nepriklausomybė tuoj pat, nepaisant socialinių ir ekonominių sąlygų ir pasekmių, iki priešingo — nieko nekeisti.

Tautos prigimtinės teisės pagrindu iškyla ir jos suverenumo teisė. Suverenumo įgyvendinimui būtinas ekonominis ir politinis savarankiškumas, savas valstybingumas. Tačiau tautos valstybingumo nedera ir absoliutinti. Jis — labai reikšminga tautos išlikimo bei normalaus egzistavimo priemonė, bet ne tikslas. Tikslas — demokratinė visuomenė, socialinė lygybė, sąlygos, kuriomis maksimaliai realizuojami materialiniai ir dvasiniai žmonių poreikiai bei jų kūrybinis potencialas. Tai, ką mes iki šiol vadinome socialistine demokratija, nebuvo demokratija tikrąja to žodžio prasme.

Lietuvos Komunistų partija jau ne kartą išdėstė savo poziciją šiuo klausimu. Mes pasisakome už suverenią Lietuvos valstybę. Norėčiau čia priminti, kad pagal tarptautinę teisę suverenitetas — tai politinė nepriklausomybė ir valstybės savarankiškumas vidaus ir užsienio politikoje.

Kiekviena tauta trokšta turėti savo valstybę. Tai yra neginčytina ir elementari tiesa. Taigi mums iškilusi problema yra tokia: kaip šį tikslą realizuoti

ir pasiekti tokį valstybingumą, kuris iš tikrųjų atitiktų Lietuvos žmonių interesus?

Lietuvos komunistai LKP CK XVIII plenume pagrindė parlamentinį šio tikslo pasiekimo kelią. Jam dabar pritaria pagrindinės Respublikos politinės jėgos. Eidami šiuo keliu žingsnis po žingsnio, pasiekėme jau nemaža. Noriu priminti tik pačius esmingiausius. Priimta Aukščiausiosios Tarybos deklaracija apie suverenitetą, įvertinti 1939—1940 metų įvykiai, ir svarbiausia — priimtas ekonominio savarankiškumo įstatymas. Tokie mūsų žingsniai randa pritarimą ne tik Tarybų Sąjungoje, bet ir visame pasaulyje.

Neseniai įvykęs susitikimas prie Maltos krantų dar kartą įrodė, kad politinis realizmas lemia šių dienų įvykius ir jo ignoruoti negalima sprendžiant ir lokalines problemas. Kitaip mes neišvengiamai prarastume sąjungininkus ir užkirstume kelią visai pertvarkos politikai. Dabar Tarybų Sąjungoje ir pačioje TSKP pradėta suprasti, jog demokratizuoti būtina visas sritis, ir tai neišvengiamai veda į unitarinės valstybės pertvarkymą. Vargu ar priimtinas federacinis šalies modelis, kurį, nors ir neužfiksuotą Konstitucijoje, atkakliai bandoma įdiegti į visuomenės nuomonę. Šalies ateitis, mūsų nuomone, — suverenių valstybių sąjunga, kur visos jos būtų lygios ir savitos savo kultūra ir tautiniu identitetu. Sąjunga — kokybiškai aukštesnis lygis nei federacija, ir to nėra lengva pasiekti. Tačiau tik tokia susijungimo forma, manome, priimtina iš tikro suverenioms valstybėms.

Kelias į nepriklausomybę — tai procesas, turintis savo seką ir strategiją, savo etapus, artimiausius ir perspektyvinius tikslus. Konkrečiai tai išdėstyta Lietuvos Komunistų partijos veiksmų programos projekte, kurį jūs turite. Šis projektas, platesniu mastu imant, tai Michailo Gorbačiovo vidaus ir užsienio politikos aktyvaus palaikymo kelias, leidžiantis jau šiandien palaipsniui ir realiai plėsti ir stiprinti Respublikos suverenitetą. Tai ekonominio savarankiškumo realizavimas, kuris leis sukurti ekonominį pagrindą, be kurio neįmanomas joks politinis suverenitetas. Tai — politinių ir socialinių reformų kelias, kuris užtikrintų Lietuvos savarankiškumą ir saugumą.

Būdama šiuo metu viena svarbiausių politinių jėgų Respublikoje, mūsų partija sieks šio tikslo. Kartu mes kviečiame visas pažangias jėgas suvienyti pastangas būsimos Lietuvos labui. Teisinės valstybės kūrimas nėra vien partijos prerogatyva. Ja suinteresuoti visi visuomenės sluoksniai. Prie demokratinės Lietuvos greičiau priartėtume racionalios evoliucijos, o ne spontaniškos revoliucijos keliu.

Partijos pertvarkos esmė — tai partijos demokratizavimas, jos humanizavimas. Suprantama, kad šios vertybės jokiu dekretu, jokiu nurodymu nebus įvestos.

Partija pradeda suprasti ir suvokti būtiniausiųjų permainų vertę ir svarbą. Pats esmingiausias momentas — atsiradusi tolerancija nuomonių įvairovei, besikuriantiems judėjimams, partijoms, sambūriams. Kai kas tai vadina nuolaidžiavimu, partijos kapituliacija, bejėgiškumu. Ne, tai labai reikšmingas partijos brendimo, jos demokratiškėjimo ryškėjantis bruožas. Konstitucijos 6-ojo straipsnio pakeitimas taip pat yra demokratiškėjimo ir tolerancijos apraiška. Juk tik silpnas ir liguistas paprastai būna irzlus, kerštingas ir piktas.

Tačiau tai tik pradžia. Praeities ydų, klaidų ir nusikaltimų negalima atsisakyti tik prisiekus, kad tai niekada nepasikartos, ar atgailaujant. Tai būtų nedora ir nekomunistiška! Pasmerkti praeitį mes galime tik kitaip dirbdami, kitaip gyvendami, kitaip tarpusavy bendraudami, vadovaudamiesi niekada nesenstančiomis žmonijos sukauptomis bendražmogiškomis vertybėmis. Ir tai turi būti visų pirma įgyvendinta pačioje partijoje.

Demokratija — tai liaudies valdžia, savivalda visuose lygiuose. Kiekvienas pilietis turi turėti galimybę tiesiogiai veikti jo interesus ginantį teisinį mechanizmą. Mūsų pagrindinis siekis — atkurti žmogaus asmenybės kaip pagrindinio istorinio proceso subjekto vaidmenį ir svarbą.

Iš demokratijos plėtotės, teisinių struktūrų sukūrimo svarbos ir būtinybės nuosekliai išplaukia ir žmogaus teisių problema. Jų užtikrinimo laipsnis yra kriterijus, kuris parodo, kiek vertinama žmogaus asmenybė šioje visuomenėje ir valstybėje.

Mūsų tikslas — demokratinė valstybė, kurioje visiems piliečiams užtikrinamos plačios teisės ir laisvės. Pirmą žingsnį šia linkme mes jau žengėme šių metų gegužės 18 dieną, priėmę Lietuvos TSR Konstitucijos 37-ojo straipsnio pataisą. Joje sakoma, kad Lietuvos TSR piliečiai turi visas teises ir laisves, kurias skelbia visuotinai pripažinti tarptautiniai teisiniai aktai, ir kad šios teisės ir laisvės ginamos teisme. Svarbi taip pat ir Konstitucijos 50-ojo straipsnio pataisa, užtikrinanti žymiai platesnę minties, sąžinės ir tikybos ar netikėjimo laisvę.

Socialinio teisingumo principo įgyvendinimas turi būti realus — mes turime sudaryti lygias galimybes kiekvienam mūsų visuomenės nariui siekti savo darbu deramo gyvenimo lygio ir efektyvios socialinės pagalbos.

Komunistų partija, turinti didelę organizacinio ir ūkinio darbo patirtį (deja, kartais ir labai nesėkmingą!), be abejo, turi skolų visuomenei, kurias laikas grąžinti. Viena iš jų — ir neatidėliotina — gauti visuomenės mandatą, įvesti ir užtikrinti demokratišką tvarką ir rimtį, ryžtingai kloti teisinės visuomenės rūmų pamatus.

Laikas sutramdyti smurtą ir nusikaltėlius, užblokuoti masiškas vagystes, spekuliaciją, korupciją, įvesti tvarką mūsų gyvenime, užtikrinti žmonėms rimtį, saugumą, pristabdyti girtavimą ir alkoholizmą! Tai visuomenės piktžaizdės, kurios negydomos pavers niekais mūsų siekius. Tačiau mes to sieksime politinėmis priemonėmis, per komunistų asmeninį pavyzdį, pirmines partines organizacijas, visas partijos institucijas. Mūsų pirmaeilė pareiga — visuomenėje sukurti nepakantumo opiniją neigiamiems reiškiniams.

LKP politiniai tikslai neatsiejami nuo socializmo, kaip visuomeninių santykių sistemos, sampratos. Mes, Lietuvos komunistai, formuluojame tokį požiūrį į socializmą: jį reikia sugrąžinti į tas ribas, kuriose jis yra ekonomiškai efektyvus, sociališkai tikslingas ir prasmingas. Socializmas šiandien — ne tik socialinio teisingumo santvarka, pirmiausia turinti atkurti nacionalinį valstybingumą, įgyvendinti tikrą liaudies savivaldą, konstituciniu teisėtumu grindžiamą demokratiją. Socializmo idealas — humanizmas, žmogaus dvasinių, dorovinių ir fizinių galių laisvas atsiskleidimas. Jis, kaip visuomenės gyvenimo organizavimosi forma, turi tarnauti tik efektyvindamas ekonomikos plėtrą, skatindamas žmonių suinteresuotumą kokybišku darbu bei sukurdamas realias prielaidas socialiniam teisingumui realizuoti. Absoliuti privatizacija yra tiek pat pražūtinga, kiek ir globalinis žmonių veiklos rezultatų nuasmeninimas, todėl mums dar reikia surasti tokias visuomenės organizavimosi formas, kurios leistų susieti visuomeninį gamybos valdymą su žmonių asmeninės iniciatyvos atkūrimu.

Respublikoje sparčiai vyksta atsinaujinimo procesas. Jis apima ir ekonomiką, ir socialinę sferą. Tačiau pagrindinė idėja, kuri yra užvaldžiusi plačiuosius visuomenės sluoksnius, — tautos atgimimo, jos valstybinio suvereniteto idėja. Nelengva šią idėją tinkamai subrandinti, o juo labiau įgyvendinti. Todėl visiškai natūralu, kad daugelis žmonių, kurie giliai suvokia jos nepaprastą svarbą, kreipia savo žvilgsnius į istoriją, ieško ankstesnių kartų patyrime dvasinės atramos.

Ką gi rodo Lietuvos valstybingumo istorija, ko iš jos galime ir turime pasimokyti?

Šįmet sukako 980 metų, kai rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą įrašytas Lietuvos vardas. O kaip susiformavusi valstybė metraščiuose ji paminėta XIII amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje — 1236 metais. Galime teigti, kad Lietuvos valstybė turi aštuonių šimtmečių istoriją.

Būta Lietuvos istorijoje visko: pakilimų ir nuosmukių, prasmingo vienijimosi ir pražūtingų kivirčų. Istorinė lemtis nebuvo palanki lietuvių tautos valstybingumui. Liublino unija 1569 m. padarė pradžią laipsniškai vykusiam Lietuvos valstybės nuosmukiui. Aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje Nemuno kraštas buvo paverstas carinės Rusijos imperijos dalimi. Lietuvos valstybingumo likvidavimas tapo nacionalinės, ekonominės ir socialinės, kultūrinės pažangos stabdžiu ištisiems 123-ejiems metams.

Caro administracija Lietuvoje, ypač numalšinus 1863 metų sukilimą, tvirtai laikėsi didžiavalstybinio šovinizmo. Ištisus 40 metų nacionalinę priespaudą stiprino mokyklos ir spaudos varžymas, lietuvių kalbos draudimas. Ir vis tiek Lietuvos žmonės, nebodami persekiojimų, platino lietuvišką spaudą, mokėsi lietuvių kalbos ir rašto. Taip buvo išsaugota tautos savastis, lietuvių kalba ir kultūra. Ypač svarbų vaidmenį čia atliko lietuvių inteligentija, pirmiausia ta jos dalis, kuri buvo susibūrusi apie „Aušrą" ir „Varpą". Ji aktyviai skatino tautos atgimimą, stiprino jos siekius atkurti nacionalinį valstybingumą.

Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, žlungant carinės Rusijos ir kaizerinės Vokietijos imperijoms, Lietuvoje buvo kuriama Tarybų valdžia. Už ją kovojo komunistai ir juos remiančios revoliucinės jėgos. Ir dabar minime 1918 metų gruodžio 16-ąją — tą dieną, kuria pažymėtas Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės Manifestas.

Aktyviai telkėsi ir tos politinės jėgos, kurias parėmė platūs visuomenės sluoksniai. 1918 metų vasario 16-oji įėjo į istoriją kaip Lietuvos valstybingumo atkūrimo, jos nepriklausomybės atgavimo data. Dabar tai mūsų nacionalinės šventės diena.

Tiesa, tik du dešimtmečius gyvavo atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Tačiau ji paliko gilų pėdsaką Lietuvos žmonių sąmonėje. Lietuvių tauta ir vėl įrodė, kad ji sugeba savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą, sėkmingai plėtoti ekonomiką ir kultūrą. Lietuvos Respublika palaipsniui artėjo prie vidutiniškai išsivysčiusių to meto valstybių, turėjo tvirtą valiutą. Daug buvo padaryta puoselėjant tautinę kultūrą. Plėtoti savo kultūrą palankias sąlygas turėjo ir tautinės mažumos.

Tačiau Lietuvos Respublikoje netrūko ir socialinių susidūrimų, kuriems pagrindą sudarė didelė turtinė nelygybė ir priešingi klasių interesai, įvairių partinių rietenų. Nesantarvė pagilėjo, kai 1926 metais tautininkai įvykdė valstybinį perversmą ir įvedė autoritarinį režimą. Juo toliau, tuo labiau stiprėjo plačiųjų visuomenės sluoksnių nepasitenkinimas esama padėtimi, jų opozicinės nuotaikos.

Mes dažnai su pasididžiavimu pabrėžiame, kad Lietuvos Respubliką de jure pripažino ne tik Tarybų Rusija, bet ir nemaža kitų didžiųjų valstybių. Tarybų Sąjunga per visą tarpukario laikotarpį vienintelė iš didžiųjų valstybių pripažino Vilnių ir Vilniaus sritį neatskiriama Lietuvos dalimi. Tačiau, atidžiau įsigilinę, pastebime, jog Lietuva labai priklausė nuo didžiųjų valstybių politikos. Deja, net demokratinės Vakarų valstybės negynė Lietuvos, kai Lenkija atplėšė Vilniaus, o Vokietija — Klaipėdos kraštą, kai kiek vėliau neliko ir pačios Lietuvos Respublikos.

Lemiamą vaidmenį ir šiuo atveju, kaip ir XVIII amžiaus pabaigoje, atliko didžiųjų kaimyninių šalių valdovai. 1939 metų rugpjūčio 23 ir tų pačių metų rugsėjo 28 dienomis tarp stalininės TSRS ir hitlerinės Vokietijos pasirašytų sutarčių, prie jų pridėtų slaptųjų protokolų įgyvendinimas atvėrė kelius Lietuvos įjungimui į Tarybų Sąjungą. Lemiamas žingsnis plėtojant procesą šia kryptimi buvo žengtas 1940 metų birželio 15 dieną, kai Raudonosios armijos papildomi daliniai įžengė į Lietuvą.

Visi šie suokalbiai ir praktinis jų realizavimas — grubūs tarptautinės teisės normų pažeidimai. Jie paliko neužgydomą žaizdą Lietuvos žmonių širdyse ir negali būti jokiu būdu pateisinami.

Nemažą visuomenės dalį sujaudino Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sudarytos komisijos, kuriai buvo pavesta tirti TSRS ir Vokietijos 1939 metų sutartis bei jų pasekmes Lietuvai, išvados. Komisijos atliktam darbui Respublikos Aukščiausioji Taryba pritarė. Esame įsitikinę, kad toliau dirbdama ši komisija sukaups naujos vertingos medžiagos, kuri įgalins pagilinti jau paskelbtų išvadų argumentaciją, objektyviai įvertinti dar reikiamai nenušviestus to laikotarpio įvykius ir procesus.

Lietuvos valstybingumo klausimus savaip sprendė ir LKP. Patirdama įvairius poveikius, ji padarė klaidų, kurias dabar reikia kritiškai suvokti.

Susikūrusi veikiant Spalio revoliucijos Rusijoje įtakai, Lietuvos Komunistų partija perėmė iš savo pirmtakų Lietuvos socialdemokratų iš esmės tik kovos už socialinį teisingumą šūkį. Suteikę jam revoliucinį pobūdį, daugelis komunistų iš tiesų didvyriškai grūmėsi už vargingųjų visuomenės sluoksnių socialinį išsivadavimą. Aktyviai jie kovojo ir prieš kaizerinius okupantus, už Lietuvos Tarybų Respublikos sukūrimą. Tačiau ne tik atskiri komunistai, bet ir visa Lietuvos Komunistų partija tuo metu šventai tikėjo pasaulinės revoliucijos galimybe ir nesugebėjo teisingai įvertinti Vladimiro Lenino propaguotos tautų apsisprendimo teisės, susieti ją su lietuvių tautos troškimu sukurti atskirą, suverenią Lietuvos valstybę.

Žinoma, tai nebuvo LKP piktos valios apraiška. Daugelis jaunų to meto Komunistų partijų darė tą pačią klaidą. Be to, nekelti į pirmą planą nacionalinio išsivadavimo klausimų Lietuvos Komunistų partiją orientavo ir Rusijos Komunistų partijos (bolševikų) centrinių organų nuostatos bei direktyvos, kurių įgyvendinimas tada daugeliu atžvilgių buvo privalomas. Tokia padėtis buvo net oficialiai įteisinta. RKP(b) VIII suvažiavimas, įvykęs 1919 metų pradžioje, ne tik pabrėžė, kad Lietuvos Komunistų partija turi srities organizacijos teises, bet ir nustatė, kad jos Centro Komitetas yra besąlygiškai pavaldus RKP(b) CK.

Nuo 1921 metų liepos vidurio Lietuvos Komunistų partija tapo atskira Kominterno sekcija. Tačiau jos savarankiškumas iš esmės nepadidėjo. Vadovaudamasi savo Įstatais, kurie numatė griežtą priklausomybę Kominternui, LKP turėjo paklusti iš centro diktuojamai politinei linijai. Negalima nematyti, jog šią priklausomybę ypač didino tai, kad Kominternas palaipsniui vis labiau tapo stalininio diktato įrankiu.

Ir vis dėlto nėra pagrindo teigti, kad tuo metu Lietuvos Komunistų partijai esą visai nerūpėjęs Respublikos nacionalinis valstybingumas. LKP Įstatuose, paskelbtuose 1938 metų sausio mėnesį, nurodoma, kad ji pasisako už Lietuvos nepriklausomybės išlaikymą. Tokią Lietuvos komunistų nuostatą jų praktinė veikla irgi patvirtino. Jie aktyviai kovojo prieš Vokietijos ir Lenkijos valdančiųjų sluoksnių grobuoniškus veiksmus. Tačiau tada LKP neįžvelgė stalinizmo kėslų.

Istoriškai Lietuva tapo sudėtine TSRS dalimi tada, kai ten buvo jau įsitvirtinusi totalitarinė sistema. Joje vyraujantys administravimo ir komandavimo principai, represiniai politikos įgyvendinimo metodai buvo mechaniškai perkeliami į Lietuvą. Respublikos visuomeniniame-politiniame gyvenime įsivyravo visuotinio įtarumo ir nepasitikėjimo atmosfera. Čia būtina pabrėžti, kad stalininė TSRS ir VKP(b) vadovybė, jos siunčiami prievartos sistemos įgaliotiniai nepasitikėjo tiek dauguma Lietuvos žmonių, tiek ir 1940 metų birželio 25 dieną iš pogrindžio išėjusia Lietuvos Komunistų partija, jos veikėjais. Keičiant partinius dokumentus, jų negavo daugiau kaip 500 pogrindininkų. Net ir tapusi valdančiąja partija, LKP taip ir neįgijo savarankiškos politinės partijos statuso. 1940 metų spalio 8 dienos VKP(b) CK Politinio biuro nutarimu LKP buvo įjungta į VKP(b) vietinės (srities) organizacijos teisėmis. Respublikos partinė organizacija tuo pačiu tapo tiesioginiu stalininio režimo įrankiu ir galingo valstybinio represinio aparato priedėliu.

Ypač skaudžiai Respublikos gyventojus palietė stalinistų organizuotas masinis nekaltų žmonių vežimas į atšiauriausius šalies rajonus. Pirmoji tokių nusikalstamų veiksmų banga per Lietuvą nusirito 1941-ųjų birželio 14-ąją. Dabar šią dieną pažymime kaip Gedulo ir vilties dieną, pagerbiame ir dar didesnio masto deportacijų, įvykdytų jau pokario metais, aukų atminimą.

Šiandien, šiame suvažiavime, mes, giliai jausdami istorinę atsakomybę, visų akivaizdoje pareiškiame, jog Lietuvos Komunistų partija yra politiškai kalta dėl to, kad, tapusi stalinizmo totalitarinės sistemos sudėtine dalimi, vykdė jos valią. Mes kategoriškai atsiribojame nuo tų asmenų, kurie, prisidengę socialistinės visuomenės kūrimo šūkiais ir pasisavinę teisę atstovauti liaudies interesams, pažeidė teisėtumo reikalavimus, bendražmogiškos dorovės normas.

Krauju ir ašaromis buvo aplaistyta Lietuvos žemė karo metais. Nuo hitlerininkų ir jų talkininkų rankų žuvo šimtai tūkstančių nekaltų žmonių. To mes taip pat negalime užmiršti. Kaip, žinoma, ir tų piktadarybių, kurias, traukdamiesi iš Lietuvos, įvykdė kai kurie stalinizmo parankiniai.

Respublikos žmonės įvairiais būdais priešinosi hitleriniams okupantams, kėlusiems mirtiną grėsmę Lietuvos egzistavimui, lietuvių ir kitų tautų gyvenimui. Ir čia Lietuvos komunistų garbei turime pasakyti: daugelis jų tikrai pasiaukojamai dalyvavo liaudies pasipriešinime. Nemaža jų krito išsivadavimo kovoje.

Lietuva iš karo negandų išėjo praradusi beveik pusę milijono gyventojų. Tarp jų buvo ir nemažas būrys tų, kurie, žinodami apie stalinistinės Tarybų Sąjungos tikrovę, pasirinko emigracijos kelią. Skaudus praradimas buvo dalies inteligentijos pasitraukimas. Jos ypač trūko, kai likusiems Lietuvoje žmonėms skubiai teko spręsti sudėtingus Respublikos liaudies ūkio ir visuomeninio-politinio gyvenimo atkūrimo uždavinius. Pokario metais Lietuvos KP pastangos buvo sutelktos spartesniam sugriauto liaudies ūkio atkūrimui ir išvystymui. Vėliau, Lietuvos KP vadovaujant, buvo parengti ir realizuojami Respublikos gamybinių jėgų teritorinio išdėstymo, naujų industrinių centrų formavimo, darbo resursų panaudojimo, kultūros, švietimo plėtojimo planai. Daugelis komunistų, suprasdami jiems tekusią istorinę atsakomybę, nuoširdžiai kilo į šį darbą. Būtume neteisūs, jeigu reikiamai neįvertintume jų pastangų prikelti iš griuvėsių miestus ir kaimus, plėtoti krašto industrines jėgas, puoselėti sveikatos apsaugą, švietimo ir mokslo židinius. Tai jie — dabartiniai veteranai — paklojo pamatus ir mūsų gyvenimui. Jų — darbininkų, valstiečių, inteligentų — pastangomis Tarybų Lietuva pasivijo ir pralenkė pagal pramonės ir žemės ūkio produktų gamybos lygį daugelį tarybinių respublikų.

Deja, pokario metų komunistams teko veikti dar sunkesnėmis stalinizmo diktuojamomis sąlygomis. Tai buvo laikai, kai net žiauriausia prievarta buvo tapusi visuomeninio gyvenimo norma, kai racionali Lietuvos Komunistų partijos iniciatyva, joks politinis savarankiškumas nebuvo toleruojami.

Ypatingai svarbus vaidmuo diegiant stalinizmą Respublikoje teko 1944 metų lapkrityje sudarytam VKP(b) CK Biurui Lietuvai, kuriam iš pradžių vadovavo Michailas Suslovas, o vėliau Viktoras Ščerbakovas. Beveik trejus metus veikęs šis Biuras ir jo vadovai daug pasidarbavo įgyvendindami Stalino bei jo aplinkos vadovavimo stilių ir metodus, paliko skaudžius pėdsakus Lietuvos žemėje. Ypač neigiamą poveikį turėjo Biuro parengti VKP(b) CK nutarimai Respublikos partinės organizacijos politinio darbo klausimais, kuriuose, iškreiptai nušvietus visuomeninę-politinę situaciją, visiškai nepagrįstai buvo raginama forsuoti ekonominius ir socialinius pertvarkymus Lietuvoje, negailestingai triuškinti visus tuos „elementus", kurie jiems nepritaria.

Respublikoje buvo visuomeninių-politinių jėgų, kurios, susitelkusios į ginkluotą pogrindį, priešinosi naujos santvarkos kūrimui. Jų tarpe buvo ir

tokių, kurie nuoširdžiai tikėjo kvietimu kovoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, vylėsi, jog sulauks žadamos pagalbos iš Vakarų. Nemaža jų padėjo galvas. Daugeliui Lietuvos žmonių šie metai įsiminė ir miškinių nekaltai nužudytomis motinomis, vaikais, seneliais, paprastais taikiais valstiečiais. Tai buvo brolžudiškos grumtynės. Jose ir antroji pusė — liaudies gynėjai — gynė savo idealus. Dabar žinome: pokario aukų galėjo būti žymiai mažiau, jeigu ši kova nebūtų buvusi dirbtinai kurstoma. Tai darė ne tik Vakarų reakciniai sluoksniai, bet ir tie, kurie, prisidengę kovos už darbo žmonių interesus skraiste, vykdė masines represijas.

Veiksmas lygus atoveiksmiui. Prievartinis valstiečių kolektyvizavimas, brutaliai panaudojant ir ekonominį, ir politinį spaudimą, stambių ūkininkų, tada vadintų buožėmis, masinis deportavimas į atšiaurius šalies rajonus kompromitavo socializmo idealus. Net dalis vargingųjų ir vidutiniųjų valstiečių, lojaliai naujos santvarkos atžvilgiu nusiteikusių inteligentų stojo prieš Tarybų valdžią.

To meto Respublikos vadovybė suprato, kad, nesudarius reikiamų ekonominių ir socialinių prielaidų, socialistinis žemės ūkio pertvarkymas negali būti sėkmingas. Tačiau stalinistų spaudimas buvo labai didelis ir grėsmingas, ir jį atlaikyti nepavyko. Kolektyvizacija Lietuvoje iš esmės buvo baigta 1952 metų pabaigoje.

Stalinizmo politikos vykdytojai iškreipė ir sulėtino lietuvių kultūros, meninės kūrybos raidą. Šie literatūros ir meno veikėjų „auklėtojai", žinoma, nebuvo originalūs: jie stropiai kartojo atitinkamus VKP(b) CK nutarimų štampus. LKP(b) CK sekretoriaus Kazio Preikšo pranešimas visuotiniame Respublikos rašytojų susirinkime 1946 metų rudenį, nemaža Genriko Zimano ir kai kurių kitų partinių veikėjų pasisakymų, kuriuos mes pagrįstai smerkiame, yra iškalbingos stalinistinio tamsybiškumo apraiškos. Labai didelę žalą padarė ir ilgai užsitęsusi kovos prieš dirbtinai sukurtos „vieningosios srovės" teorijos šalininkus kampanija. Tai buvo LKP vardu vykdytos pastangos suskaldyti lietuvių tautos dvasinę kultūrą pagal klasinį požymį. Jos ne tik stabdė daugiašakį istorijos mokslą, bet ir dezorientavo visuomenę.

Neatskiriama stalinizmo politikos vykdymo grandis buvo išsišakojęs ir praktiškai nekontroliuojamas prievartos aparatas. Berijos statytiniai Lietuvoje padarė daug sunkių nusikaltimų. Jie siekė susidoroti ir su Respublikos vadovais. Apie tai liudija ir Berijos bei jo parankinių 1953 metų pradžioje sukurta pažyma „Lietuvos TSR klausimai". Šis dokumentas, kuriam tų pačių metų gegužės 23 dieną pritarė VKP(b) CK, — grubiausių prasimanymų ir išpuolių prieš Lietuvos Komunistų partiją ir jos vadovybę rinkinys. Tik Stalino mirtis ir Berijos demaskavimas, be to, paties Antano Sniečkaus įžvalgumas padėjo jam ir jo bendražygiams išvengti represijų.

1945—1953 metai — vienas juodžiausių ir tragiškiausių laikotarpių Lietuvos istorijoje. Bet prisimename juos ne tik tam, kad bekompromisiškai pasmerktume nusikaltimus, pagerbtume aukas. Mes, dabartiniai Lietuvos komunistai, privalome sudaryti tokias sąlygas, kad tai, kaip jau pabrėžėme, niekada nepasikartotų. Teisinės valstybės kūrimas — patikimiausia garantija, kad tokie laikai nebegrįš.

Nemaža teigiamų permainų Respublikos partinės organizacijos veikloje atnešė TSKP dvidešimtasis suvažiavimas. Demaskavęs Stalino asmens kultą, jis sudarė svarbias prielaidas demokratijos normoms atkurti, visuomeniniam-politiniam žmonių aktyvumui pasireikšti. Po to sekė atlydys, kurio metu buvo nemažai nuveikta. Tuo metu į partiją plūstelėjo naujos, energingos jėgos, pirmiausia iš inteligentijos, tikėdamos, kad daugiausia gero ir konkretaus galima nuveikti Lietuvos labui, būnant Komunistų partijos gretose. Deja, administravimo ir komandavimo sistemos šaknys nebuvo pakirstos. Konservatyvioms jėgoms susitelkus, nesant realios opozicijos, visose gyvenimo sferose ilgam įsigalėjo sąstingis, skaudžiai atsiliepęs ir Lietuvai.

Būtume labai neteisūs ir visos LKP, ir jos to meto vadovybės atžvilgiu, jei neprisimintume, jog Respublikos partinė organizacija ir tomis sąlygomis stengėsi kūrybiškai veikti. Lietuvos Komunistų partijai, turinčiai nemažą veiklos patirtį, daugeliu atžvilgių apskritai pavyko išlaikyti sąlygiškai savarankišką poziciją ekonomikos ir socialinėje sferose, — skirtingai nuo kitų Pabaltijo respublikų. Tai padėjo Respublikoje išvengti hipertrofuotos industrializacijos, keliančios grėsmę tautinės savasties išlaikymui, iš dalies išsaugoti, ypač žemdirbio, šeimininko jausmą. Savo ruožtu, savarankiškas aktualių kultūros raidos problemų sprendimas palaikė normalią atmosferą daugelyje kūrybinių organizacijų ir kolektyvų. Tačiau bendra šalyje vyraujanti aštrių problemų vengimo, pataikavimo įvairaus lygio vadovams atmosfera labai slopino komunistų ir jiems prijaučiančių žmonių aktyvumą.

Įsigalinčią visuomeninę apatiją ėmė papildyti neišvengiami jos palydovai — egoistinis, kartais net korupcinis, rūpinimasis tik savo gerove, vartotojiškas požiūris į visuomenę, dviveidiškumas ir kitos negerovės. Jos tarsi rūdys iš vidaus graužė visą visuomeninį politinį organizmą.

Ką galima pasakyti apie Lietuvos Komunistų partijos kelią iki pertvarkos? Maža sakyti, kad jis anaiptol ne rožėmis klotas. Kone septynis dešimtmečius buvo ne tik sudėtingas, bet dažnai ir tragiškas.

Visa tai atsispindi ne tik žymiausių mūsų partijos vadovų — Vinco Mickevičiaus-Kapsuko, Karolio Poželos, Antano Sniečkaus, bet ir daugelio kitų komunistų biografijose, jų likimuose. Lengva sakyti: prieštaringas laikas — prieštaringos ir asmenybės. Tačiau tik pagalvokime, kiek vidinių kančių, sunkių kolizijų šiems žmonėms teko įveikti.

Nelengvas ir prieštaringas buvo kelias į šiandieną. Antistalininės pertvarkos dvasia, užgimusi dar Nikitos Chruščiovo laikais, paruošė socialinę terpę mąstymo perversmui, įvykusiam 1985-ųjų balandį. Tai buvo ta riba, ties kuria į lemiamą mūšį stojo dvi tendencijos, dominuojančios partijoje ir visuomenėje. Galima teigti, kad viena buvo dogmatinė, konservatyvioji, o kita — reformistinė, pažangi, kurios energija, susiklosčiusio režimo gniaužtuose dešimtmečiais slopinta, prasiveržė pertvarkos fenomene.

Šiandien mes atėjome į paradoksalią iš pirmo žvilgsnio padėtį. Pertvarkos idėjų materializavimas atsimušė į per dešimtmečius sustabarėjusią partijos struktūrą, darbo formas ir metodus, susiklosčiusią komandinio centralizmo santykių sistemą.

Respublikos partinėje organizacijoje — organiškoje mūsų visuomenės dalyje — ryškėjo krizės apraiškos, ypač paskutiniaisiais Petro Griškevičiaus vadovavimo metais. Ne paslaptis, jog buvo raminamasi ir tuo, kad, lyginant su kitomis respublikomis, Lietuvoje ir ekonominė bei socialinė, ir visuomeninė-politinė padėtis žymiai geresnė, todėl nuodugni pertvarka nebūtina. Šių vertinimų neatitikimas realiai visuomenės opinijai jau savaime didino įtampą Respublikoje, neišvengiamai artino konservatyvios ir reformistinės tendencijų priešveikos atomazgą.

Dalis Lietuvos komunistų rado išeitį visuomeniniuose judėjimuose ir masiškiausiame iš jų — Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdyje. Bandymai išlyginti nuomonių skirtumus aštriais tokių komunistų vertinimais LKP CK ir jo biuro dokumentuose sukėlė dar gilesnį susvetimėjimą. Tokioje situacijoje Respublikos komunistai atsidūrė prieš devynioliktą sąjunginę partinę konferenciją. Tačiau jos parengimas, delegatų rinkimas, ir, deja, menkas, lyginant su lauktuoju, rezultatyvumas nestabilizavo procesų partijoje. 1988 metų rinkimai partijos miestų ir rajonų organizacijose parodė, jog partinės masės siekia radikalesnių permainų partijoje ir visuomenėje nei LKP CK ir TSKP vadovybė. Šio prieštaravimo gilėjimas, turint omenyje spartų tautinio atgimimo procesą, partijos praeities ir dinamiškos dabarties fone grėsė visiškai prarasti politinę įtaką visuomenėje.

Posūkis negalėjo neįvykti, ir jis įvyko praėjusių metų spalį. Pasikeitė

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto vadovybė. Pasikeitė ir partijos orientacija — viršų paėmė demokratėjančiai visuomenei natūralus partijos paskirties supratimas. Jo koncentruota esmė buvo išreikšta LKP devize „Liaudies planai — partijos planai!".

Pažymėtina, kad esminiai pakitimai partinės veiklos sferoje įvyko po to, kai žymiai aktyvizavosi pirminės partinės organizacijos. Tai ir dabar sudaro tą bendrą foną, kuriame formuojasi naujas LKP veiklos stilius. Suprantama, sąstingio laikų inercijos reliktai dar pastebimi įvairių partijos grandžių veikloje, tačiau jos nedaro lemiamos įtakos įvykių raidai. Partinės organizacijos pasiekė naują savo savarankiškumo lygmenį.

Šis posūkis nereiškė, kad išnyko kriziniai procesai partijoje. Šiemet kandidatais į partijos narius priimta beveik dešimt kartų mažiau negu 1987 metais. Dalis komunistų žengė kraštutinį žingsnį — atidavė partinius bilietus. 1988—1989 metais iš partijos išėjo beveik penki tūkstančiai žmonių.

Kai kurie partijos nariai nesirengia joje likti. Kodėl taip yra? Patrauklumas, reikalingas kiekvienai organizacijai, deja, nėra mūsų partijos bruožas. Prievarta, prievolė, komandavimas, nenoras skaitytis su eilinio partijos nario nuomone jau nuo seno labiau būdingi partijos vidaus gyvenimui nei laisvanoriškumas, draugiškumas, pakantumas kitų nuomonei. Komunistų siekis labiau sužmoginti savo organizaciją išsiliejo šimtais pasiūlymų, ruošiantis TSKP XXVII suvažiavimui, XIX sąjunginei partijos konferencijai. Kadangi į juos beveik nebuvo atsižvelgta, šie pasiūlymai tapo pagrindu ruošiant LKP Statuto projektą. Ką galima apie jį pasakyti?

Partijos organizacija visų pirma numato iškelti asmenybės vaidmenį joje. Deklaravusi savarankiškumą, LKP remsis individualia, laisvanoriška naryste — vieninteliu galimu pamatu asmeninei atsakomybei stiprinti. Drausmė, būdinga kiekvienai organizacijai, turi būti neprimestinė, remtis laisva valia ir atsakomybės jausmu. Jame ne tik deklaruojama, bet ir siūlomi būdai, kad pirminės organizacijos taptų tikru partijos pagrindu. Numatomas naujas partijos aukštesnių organų veiklos demokratinės kontrolės mechanizmas. Paruoštų LKP XX suvažiavimui programinių dokumentų šerdis — demokratija ir bendražmogiškų vertybių pagrindu parengta idėjinė platforma, pagrįsta marksistiniu dialektiniu požiūriu. Joje svarbiausia — žmonių, tautos interesų prioritetas idėjinių nuostatų ir politinių struktūrų atžvilgiu. Siekiant demokratijos, humanizuojant visas visuomenės gyvenimo sritis, Programoje ir Statute pasisakoma prieš ūkinės veiklos, kultūros, informacijos ideologizavimą, už jų natūralią raidą. Turėdama savo požiūrį ir vertybių sistemą, partija nepretenduoja į tiesos ir teisingumo monopolį. Politinis pliuralizmas — viena pagrindinių demokratijos prielaidų. Politinė valdžia iškovojama tik per demokratinius rinkimus. Mes norime matyti mūsų partiją veiklių, energingų, laisvai mąstančių asmenybių bendrija, organizacija, kurios politinis kursas bus formuojamas dalyvaujant visiems jos nariams.

Mes tampame politine organizacija, veikiančia visuomenėje per savo narius. Plenumuose nebesvarstomi ūkiniai klausimai, nebešaukiami partinio-ūkinio aktyvo susirinkimai. Nors ir neverčiami griežtai laikytis susirinkimų periodiškumo, komunistai šiemet surengė jų žymiai daugiau negu ankstesniais metais. Savo dėmesį labiau sutelkiame į visuomeninių-politinių procesų sprendimą. Vyksta partinių, tarybinių ir ūkinių organų funkcijų peržiūrėjimas ir atskyrimas. Nuomonių pliuralizmas partijoje tampa įprastas.

Jaučiamas esminis posūkis ir partijos darbo su kadrais politikoje. Jos ligšiolinis pagrindas — griežtai centralizuota, hierarchinė kadrų valdymo sistema. Jeigu jos rėmuose išaugdavo nestandartinės asmenybės, tai tik laužydamos ją. Dabar nueina į praeitį tas principas, kai vieni ir tie patys, kartais ribotų gabumų, tačiau įsitvirtinę savo švaria anketa nomenklatūroje asmenys buvo persodinami iš kėdės į kėdę. Jie trukdė gyvam kadrų atsinaujinimo procesui. Palaipsniui įsigali atvirumas, viešumas, konkurencija. Tačiau būtų

klaidinga tvirtinti, kad šis procesas jau galutinai sureguliuotas. Būtina iš pagrindų demontuoti ilgus metus veikusį nomenklatūros mechanizmą, ir tai jau prasidėjo. Pasikeitė du trečdaliai partijos miestų ir rajonų komitetų sekretorių, apie 60 procentų iš jų išrinkta alternatyvos principu. Nemaža dalis buvusių sekretorių nutraukė įgaliojimus dar iki jų termino baigties savo noru arba renkamų organų bei pirminių organizacijų iniciatyva.

Esminiai pokyčiai LKP ir jos Centro Komiteto veikloje, pasireiškę nauju stiliumi santykiuose su pirminėmis partinėmis grandimis, kituose partinio darbo baruose, sukėlė nevienareikšmių, dažnai ir agresyviai kritiškų vertinimų. Suprantama, priimti teisingus sprendimus, esant nuolatiniam spaudimui iš kairės ir dešinės, nėra paprasta. Daugelis jų — tai visuomeninio kompromiso rezultatas. Iš čia ir tas natūralus nuosaikumas įvairių kraštutinumų atžvilgiu. Kita vertus, būta ir tam tikro spaudimo iš viršaus bei skubinimo radikaliems sprendimams iš apačios. Šioje situacijoje LKP Centro Komitetas nuolat primindavo partijos nariams tą „raudonąją liniją", už kurios visuomenės nestabilumas gali tapti pavojingu.

Gerbiami draugai, ruošiantis suvažiavimui, išryškėjo trys pagrindiniai požiūriai dėl Respublikos partinės organizacijos ateities. Praktiškai visi dalyvavę diskusijose pritarė, kad esamas LKP statusas neatitinka nūdienos reikalavimų. Respublikos partinės organizacijos pasisakė už vienokio ar kitokio lygio LKP savarankiškumą.

Pirmasis požiūris, kuriam, kaip rodo mūsų atlikti tyrimai, praėjusios miestų ir rajonų partinės konferencijos, regioniniai delegatų susitikimai, pritaria dauguma Lietuvos komunistų. LKP įsivaizduojama kaip savarankiška, turinti savo Programą, Statutą, organizacinį ir ūkinį savarankiškumą partija, savo santykius su TSKP CK, respublikų Kompartijomis grindžianti atitinkančiomis gyvenimo realijas ir pereinamąjį laikotarpį formomis.

Antras ir trečias požiūris, mano nuomone, kraštutiniai. Vienas jų skelbia, kad partija visiškai turi atsiriboti nuo TSKP ir, jeigu jau palaikyti su ja kokius nors ryšius, tai tik kaip su užsienio partija. Kito požiūrio esmė — LKP sudėtinė TSKP dalis, veikianti TSKP Programos ir Įstatų rėmuose, išplėtus respublikinės partinės organizacijos teises.

Manytume, kad suvažiavimas, iš esmės pritaręs daugumos nuomonei, atsispindinčiai pirmajame požiūryje, padėtų partijai tapti stipria ir susitelkusia. Tai būtina, norint realizuoti ekonominio savarankiškumo, valstybinio suvereniteto, socialinės krizės įveikimo uždavinius. Nepamirškime, kad, be kita ko, susiskaldžius bus sunku rinkimuose ir parlamente varžytis su kitomis partijomis.

Tokiam susivienijimui gali pasitarnauti ir naujo LKP Statuto organizaciniai principai, užtikrinantys mažumos teises. Suvažiavimas galėtų aptarti ir numatyti jų atstovavimo kvotas renkamuose partijos organuose. Visa tai leistų partijos viduje polemizuoti skirtingoms pozicijoms, kas yra jos gyvybingumo laidas ir tuo pačiu suvienytų mus tolimesniam darbui. Įvertinę visa tai, dar kartą paklauskime savęs, ar naudingas mums būtų LKP skilimas? Esu giliai įsitikinęs, kad ne!

Naujos Lietuvos Komunistų partijos įvaizdis įgavo realius kontūrus Centro Komiteto XVIII plenume. Tolimesnė diskusija partijoje tik dar labiau sutvirtino mūsų ryžtą siekti permainų. Šią diskusiją paskatino ir TSKP Centro Komiteto dokumentai, kuriuose vertinama padėtis visose Pabaltijo respublikose.

Lietuvos komunistai neliko abejingi TSKP CK Politinio biuro ir Lietuvos Komunistų partijos CK biuro susitikimo rezultatams. Jų aptarimas LKP CK XXII plenume, TSKP CK Generalinio Sekretoriaus draugo Michailo Gorbačiovo laiško Lietuvos komunistams svarstymas parodė, kad galima ir reikia kurti naują šalies vidaus ir respublikų Kompartijų politinių santykių modelį. Santykių, paremtų abipuse pagarba, santūrumu, didele atsakomybe už savo

veiksmų ir žodžių pasekmes ir aukštą bendravimo kultūrą. Privalome pripažinti, kad tai yra daroma. Tačiau ne visuomet pakankamai gili analizė pagrindžia centrinių organų nuomonę apie Lietuvą.

Aš kreipiuosi į gerbiamus delegatus, kviesdamas suformuluoti ir priimti pasiūlymus TSKP XXVIII suvažiavimui. Mūsų nuomone, jau artimiausiame TSKP CK plenume reikėtų apsvarstyti galimybę priartinti šio suvažiavimo sušaukimo laiką. Taip pat artimiausiu metu reikėtų paskelbti naujos TSKP Programos ir Įstatų projektus. Centriniai Sąjungos valdymo organai turėtų būti sudaromi paritetiniais pagrindais, o Politbiuras — formuojamas iš visų Komunistų partijų atstovų. Respublikų Komunistų partijos galėtų nustatyti tiesioginius ryšius ir sudaryti atitinkamas sutartis su užsienio komunistų, socialistų, socialdemokratų ir kitomis demokratinėmis partijomis.

LKP savarankiškumas nėra ryšių nutraukimas ar skaldymas, kaip kai kas nori primesti mums, sąmoningai supainiodamas problemas ir sąvokas. Būtent savarankiškumas yra naujų, lygiateisių, abipusiškai naudingų santykių su TSKP, respublikų Kompartijomis pagrindas. Beje, už tokią perspektyvą pasisakė didžioji dalis apklaustų mūsų suvažiavimo delegatų. Tik savarankiška LKP gali įnešti rimtą indėlį į TSKP ir viso komunistinio judėjimo atsinaujinimą, į pertvarką šalyje ir už jos ribų.

Suprantama, kad naujo tipo LKP, o vėliau galbūt ir kitų respublikų Komunistų partijų atsiradimas pareikalaus radikalaus TSKP pertvarkymo. Lietuvos komunistai įsitikinę, kad jų žingsniai savarankiškumo linkme neprieštarauja bendrai TSKP pertvarkos dvasiai ir gali būti priimti kaip vienas iš galimų jos atsinaujinimo modelių. Kita vertus, naują LKP ir TSKP bendradarbiavimą sąlygos savarankiškos LKP statuso pripažinimas. Lietuvos komunistų galimybes dalyvauti TSKP XXVIII suvažiavime lems tolimesnė tarpusavio santykių raida.

Viena aštriausių šiandien — Tarybinės Armijos problema. Nesinorėtų ją vertinti vien tik kaip kažkieno išgalvotą. Matyt, tai padiktavo pats gyvenimas.

Nevienareikšmis Tarybinės Armijos vaidmuo Lietuvos likime, nestatutiniai santykiai, kurių objektu neretai tampa Respublikos jaunuoliai, o ypač jų mirtys tiesiog elektrizuoja gyventojus. Žmonės visai teisėtai nebenori taikstytis su negerovėmis. Šias problemas būtina spręsti, spręsti neatidėliojant, tačiau jokiu būdu ne karštligiškai, o gerai apmąsčius ir viską pasvėrus.

Mūsų supratimu, čia būtina išskirti du pagrindinius aspektus.

Pirma, Lietuvos valstybingumo atkūrimo sąlygomis neretai tvirtinama, kad Tarybinė Armija turi būti išvesta iš Respublikos ir pakeista nacionaliniais junginiais, tiksliai apibrėžiant kariuomenės statusą. Apie tai reikia galvoti, tartis, taip pat ir su TSRS Aukščiausiąja Taryba, vyriausybe, Gynybos ministerija. Šis darbas jau vyksta. Priimtas atitinkamas LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas, įvyko vyriausybės derybos su gynybos ministru draugu D. Jazovu. Neseniai šios problemos gvildentos TSRS liaudies deputatų susitikime su Gynybos ministerijos vadovais. Ne visur sutapo nuomonės, bet svarbu, kad jau yra pradžia, kai kurie, nors ir nežymūs, poslinkiai. Kariuomenės klausimo nevalia spręsti neatsižvelgiant į Lietuvos ir visos Sąjungos gynybinius interesus, karinį paritetą Europoje ir visame pasaulyje. Mus šiandien supa draugiškos valstybės, tačiau Lietuvos valstybinių sienų stabilumas, kuris mums rūpėjo praeityje, bus svarbus ir ateityje. Todėl, bent jau šiuo metu, sunkiai įsivaizduojama necentralizuota šalies gynyba. Sutikime, kad neįmanoma išspręsti šių klausimų vienos Respublikos atžvilgiu, nepasiekus permainų visoje Sąjungoje.

Antra. Tai mūsų jaunuolių karinės tarnybos ir jų apsaugos problema. Ir šiuo aspektu Respublikoje žengti pirmieji žingsniai. Sudaryta Aukščiausiosios Tarybos komisija. Pastebimai griežtesnė tapo naujokų medicininės kontrolės sistema. Našlaičiai, šeimas turintys jaunuoliai paliekami ar perkeliami atlikti

tarnybą į Pabaltijo karinę apygardą, numatyta juos siųsti tarnybai į dalinius didesnėmis grupėmis. Aišku, tai tik didelio darbo pradžia.

Politinių jėgų sanklodoje mes negalime nematyti darbininkų klasės interesų. Jie turi giliau atsispindėti politinėje partijos veikloje. Kartu šiandien ypatinga reikšmė tenka jų specifinių, ekonominių ir socialinių interesų gynimui profsąjungų darbe. Atsinaujinančios profsąjungos turėtų atsiriboti nuo ideologinių ir ūkinių funkcijų. Tik tapusios savarankiškos jos gali atgauti dirbančiųjų pasitikėjimą.

Nėra abejonės, kad labai svarbu, ar Lietuvos jaunimas rems naująją partijos politiką. Administravimo ir komandavimo jaunimui, jaunimo organizacijoms laikai neturi pasikartoti. Mes privalome atsižvelgti į jauno žmogaus ir įvairių jaunimo organizacijų socialinius, ekonominius, politinius, kultūrinius poreikius, siekti, kad būtų įtvirtinta teisinga valstybinė jaunimo politika.

Aktyviai ieško savo vietos politinėje sistemoje Lietuvos komjaunimas, pasukęs savarankiškumo keliu. Tai nelengvas žingsnis, kuris, be abejo, turės įtakos apsisprendžiant ir mums, komunistams. LKP suinteresuota siekti kuo tvirtesnių politinių ryšių su Lietuvos komjaunimu. Partijos atsinaujinimas be jaunimo aktyvaus dalyvavimo ir palaikymo vargu ar įmanomas. Nuo to priklauso visų mūsų idėjų ir sprendimų tęstinumas.

Socializmui būdingas kultūros ir meno politikos valstybinis aktyvumas — mūsų nuomone, turėjęs ir tebeturintis racionalių pradų — buvo, kaip ir visa socializmo samprata, deformuotas į ideologinį diktatą kultūros sferoje. Valstybė, monopolizuodama tik sau kultūros mecenatės teises, faktiškai vis labiau materialiai ribojo natūralius kultūros vystymo poreikius. Dogmatiška kultūrinės politikos raida padarė tai, kad partijos ir valstybės kultūrinė politika vis labiau tapo stabdanti, niveliuojanti, todėl žymiu mastu — antikultūrinė. Antidemokratinis vienintelės teisingos, todėl vienintelės leidžiamos ir privalomos ideologijos diktatas kultūrai ją ribojo, tačiau, bent jau Lietuvos sąlygomis, iš esmės nesustabdė nei profesionaliojo meno, nei mokslo, nei švietimo.

Kurdami suverenią, demokratinę Lietuvą, mes kartu turime suburti ne tik sąmoningų laisvos Respublikos piliečių, civilizuoto gyvenimo būdo pasiekusių žmonių, bet ir kultūringų asmenybių, kultūringų santykių, humanistinio dvasingumo ir bendražmogiškos dorovės visuomenę. Tokia visuomenė turi iš esmės skirtis ir nuo primityvaus lygiavos komunizmo, ir nuo daiktų bei vartojimo kulto visuomenės modelių. Tai galėtų vadintis kultūros visuomene.

Naujas LKP požiūris deklaruoja kultūros tautiškumą. Grąžindami tautiškumui esminės kultūros atgimimo gairės reikšmę, neturėtume jo ir absoliutinti. Šiame visuomenės pertvarkos etape būdamas viena iš svarbiausių dvasingumo atramų, tautiškumas vis dėlto netaps panacėja nuo visų kultūrą apnikusių ligų. Užtat ir nacionalinės savimonės ugdymas negali būti savitikslis, ypač jis negali būti atsietas nuo humanistinės, dorovinės kultūros bei bendražmogiškumo idealų.

Tautinio turinio grąžinimas nacionalinei kultūrai neturi įtvirtinti joje etninio ribotumo, skatinti narcizišką gėrėjimąsi lietuviškumu, dirbtinai užsklęsti mūsų kultūrą nuo pasaulyje vykstančios dvasinės integracijos. Kalbame ne apie kosmopolitinę kultūrą, o apie natūralų, laisvą ir kiekvienos tautos pažangai būtiną apsikeitimą geriausiais meno, mokslo kūrybos, kultūros vaisiais.

Šiandien ir pačioje artimiausioje ateityje Lietuvos tarptautiniai ryšiai turėtų įgauti realią prasmę. Mūsų visiškai nepatenkina šiandieninė Respublikos interesų atstovavimo užsienyje sistema. Lietuvos Komunistų partija pasisako už tai, kad Respublika aktyviai dalyvautų tarptautinių organizacijų bei jų padalinių darbe, atidarant įvairios paskirties atstovybes užsienio šalyse, ypač Baltijos regiono, ir ten, kur gyvena nemažai išeivių iš Lietuvos.

Respublikos ekonominiai, moksliniai, kultūriniai, turistiniai ir kiti ryšiai su užsienio šalimis bei jų organizacijomis turi būti plėtojami remiantis Respublikos Konstitucija ir abipusėmis sutartimis.

Nėra jokios abejonės, jog mes turime tęsti ir plėtoti tradiciškai susiklosčiusius ryšius su savo šiandieniniais partneriais užsienyje.

Mes ryžtingai pasisakome už tai, kad tarptautiniai santykiai būtų demokratizuojami ir humanizuojami. Labai svarbu, kad būtų netrikdomi žmonių asmeniniai kontaktai, o jų įvažiavimo ir išvažiavimo bei nevaržomo judėjimo klausimai būtų sprendžiami tarptautinės teisės bei susitarimų pagrindu.

Neatskiriama ir nedaloma mūsų tautos dalis yra išeivija. Mes visokeriopai remiame ir skatiname bendradarbiavimą su užsienyje gyvenančiais lietuviais įvairiose visuomeninio-politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo sferose.

Naujas požiūris į visuomenę, demokratiją, politinį pliuralizmą jau savaime pakeičia partijos ideologinio darbo nuostatas. Jų esmė — tiesa, istorinis objektyvumas, dogmatizmo ir apologetikos atsisakymas, skirtingų pasaulėžiūrų ir pasaulėjautų tolerancija, kartu pasisakant prieš šovinizmą ir nacionalizmą, politinę demagogiją ir ekstremizmą. Tokie galėtų būti bendri kiekvieno komunisto ir atskiros partinės organizacijos ideologinės veiklos bruožai.

Tuo pačiu būtina išlaisvinti visuomenės mokslus nuo politinio determinizmo, scholastikos, ideologizavimo, pakelti juos iki fundamentinių tyrimų lygmens, sudaryti sąlygas mokslininkams naudotis archyvais, autentiška istorine, ekonomine, socialine bei sociologine medžiaga. Reikia pertvarkyti visą politinio švietimo, partinio mokymo sistemą. Ypač svarbu ruošti politologijos specialistus, tai yra pervesti ideologinį darbą į profesionalųjį lygmenį.

Naujus reiškinius partijoje ir visuomenėje, jos interesų ir nuotaikų poliarizaciją plačiai atspindi mūsų periodiniai leidiniai, televizija ir radijas. Jie daug padarė, plėtodami Respublikoje demokratiją ir viešumą, skatindami visuomenės aktyvumą, suteikdami tribūną įvairiausioms nuomonėms. Prie to prisidėjo ir naujos — visuomeninių judėjimų ir organizacijų spaudos atsiradimas. Keliami verti dėmesio pasiūlymai dėl kai kurių leidinių pavertimo LKP laikraščiais, atsisakant jų pavaldumo tarybiniams organams.

Sudėtingas pertvarkos procesas spaudoje atspindimas ne visada objektyviai. Daug skubotų, paviršutiniškų komentarų, kai kada iškraipomi faktai, stinga tolerancijos kitai nuomonei. Spaudoje, ypač naujoje, padaugėjo nepagrįstų kaltinimų Komunistų partijai, jos nariams. Atversdami nežinomus netolimos praeities puslapius, dalis spaudos leidinių vis dėlto nesugebėjo likti objektyvūs, puolė į kitą kraštutinumą: tarybinis laikotarpis vertinamas perdėm neigiamai ir nihilistiškai, idealizuojamas pokario antitarybinis pasipriešinimas. Tai sukelia prieštaringą atgarsį visuomenėje, nepadeda jos sutelkti svarbiausiems atsinaujinimo tikslams.

Ideologinėje LKP veikloje, plečiant pasaulėžiūrinį pliuralizmą, būtina toliau tęsti užsimezgusį tikinčiųjų ir netikinčiųjų dialogą, bendradarbiavimą su bažnyčia, kultūros vertybių apsaugos, blaivaus gyvenimo būdo, gailestingumo ir kitose visuomenei aktualiose srityse. Tai nereiškia, kad komunistai atsisako materialistinės pasaulėžiūros. Ji išlieka, bet netampa užkarda partijos narystei. Bendražmogiškų vertybių prioritetus gali stiprinti glaudus ir vaisingas bažnyčios ir kultūros ryšys, žmogaus dvasingumo ir žmogiškumo puoselėjimas visuomenėje. Būtina prisiminti ir tuos komunistus, kurie stagnacijos laikais nukentėjo už tolerantišką požiūrį į bažnyčią, jos veiklos bendražmogiškąjį turinį.

Tuo pačiu tai nereiškia, kad netoleruojamas ateizmas, atspindintis dalies visuomenės orientaciją. Tačiau atmetama jo hipertrofuota, valstybinės ideologijos samprata.

Kiekviena partija, ypač veikianti daugpartinės sistemos rėmuose, privalo turėti savo veiklos programą įvairiose srityse, nevengiant ir ekonominės bei

socialinės sferos. Norėčiau išsakyti tik esmines ekonominės programos mintis.

Pirma. Įgyvendinti Respublikos ekonominio savarankiškumo koncepciją, atsisakant komandinio-administracinio ūkio valdymo ir pereinant prie rinkos ekonomikos, visų nuosavybės formų lygiateisiškumo.

Antra. Vykdyti aktyvią socialinę politiką, pagrįstą socialinio teisingumo principais. Sukurti gyventojų sveikatos apsaugos, švietimo, aprūpinimo butais garantijas.

Trečia. Įgyvendinti konstitucinius įstatymus, reguliuojančius ekonomikos dalyvių teises ir pareigas. Jie privalės garantuoti Lietuvos žmonių materialinę ir dvasinę gerovę, likviduoti bet kokį voliuntaristinį sukurtų nacionalinių pajamų perskirstymą ir nusavinimą. Įstatymų sumanymo iniciatyva turi būti pripažinta visoms partijoms ir sąjungoms.

Ketvirta. Pertvarkyti ekonomikos valdymą. Ekonominius sprendimus priimti tik tame lygyje, kuris geriausiai informuotas ir sugeba veikti. Aukščiausiam valdymo lygiui turi priklausyti tik valstybinės ekonominės politikos formavimas bei įgyvendinimo organizavimas, remiantis ekonominių interesų sistema.

Penkta. Decentralizuoti ir demonopolizuoti ekonomiką, realizuoti vietinę savivaldą.

Esminiai pertvarkymai privalo visų pirma apimti pirmines grandis — įmones. Jos turi orientuotis į rinkos paklausą. Geriausias ekonomikos variklis bus bankroto grėsmė iš vienos pusės ir ekonominiai interesai — iš kitos. Kuriama rinka skatins gamintojus orientuotis į geriausiai dirbančius ir maksimaliai tenkinti vartotojų poreikius. Kainos turi atspindėti vertę ir balansuoti paklausą bei pasiūlą. Ekonominio savarankiškumo sąlygomis atsiranda prielaidos stabilizuoti infliacinius procesus. Tai pirmaeilis mūsų uždavinys. Jo sprendimo kelius numato LKP CK paruošta veiksmų programa, kuri galėtų tapti pagrindu tolesniam darbui.

Mūsų visų rūpestis — dirbantis žmogus. Už tai, ką turime vertingo, esame dėkingi tiems visuomenės sluoksniams, kurie paklusniai nesvyravo pagal skubotus nurodymus, triukšmingas agitacijas, aukštų tribūnų pamokymus. Mūsų darbininkai, įvairių profesijų atstovai, nepaisydami sudėtingų, dažnai sunkių sąlygų, pasiaukojamai kūrė tą visuomenės produktą, kuriuo naudojamės mes visi.

Valstietis visada tikėjo žeme, suprato, jog dorai ir sąžiningai dirbant, turi užtekti duonos jam pačiam ir kitiems, galima normaliai gyventi. Lietuvos komunistai, kiek galėdami, saugojo valstietį, rūpinosi kaimu. Pastangos nenuėjo veltui, tačiau ir džiūgauti nėra pagrindo. Galime šiandien tiktai teigti, kad išlaikėme lygį, nuo kurio dabar gali prasidėti Lietuvos kaimo renesansas.

Tačiau dabar, kai visuomenėje prasidėjo energingi persitvarkymo procesai, būtų labai neatsakinga tuoj pat nubrėžti kaimo vystymosi gaires, žadėti kalnus gėrybių. Mūsų nuostata tokia: kaimas, Lietuvos valstiečių patirtis ir istorinė išmintis — tai ta terpė, kurioje turi išaugti ir sulapoti pagrindiniai mūsų Respublikos nepriklausomybės medžiai. Į kaimą mes žiūrime ne tik kaip į gėrybių kūrėją ir mūsų maitintoją.

Apmąstydama kaimo ateitį, partija pasisako už visas nuosavybės formas, kurios padaro žemdirbį realiu gamybos priemonių šeimininku, skatina savarankiškumą, verslumą ir iniciatyvą. Pasisako už vienodas ekonomines galimybes ūkininkauti kolūkiams, valstybiniams ūkiams, jų bazėje besikuriančioms agrofirmoms, agroprekybiniams ūkiams, akcinėms įmonėms, bendrovėms, kooperatyvams, valstiečių ūkiams bei kitiems ūkiskaitiniams kolektyvams. Žmonių valia patiems pasirinkti, kaip jiems dirbti ir gyventi.

Partija laiko būtina valstybės mastu suteikti prioritetą žemės ūkiui, ginti žemdirbių interesus ekonominėmis bei socialinėmis priemonėmis. Pagrindiniu gamybos plėtojimo stimulu turi tapti tarpusavio konkurencija, kooperatiniai

ir integraciniai ryšiai, lanksti kainų ir mokesčių politika. Naujai organizuota žemės ūkio valdymo struktūra, iš esmės atitinkanti nūdienos siekius, mūsų nuomone, skatins žemės ūkio sustiprėjimą.

Tuo pat metu, aptariant ekonomikos problemas, svarbu nepamiršti vieno. Mūsų ūkis glaudžiai suaugęs su Sąjungos ekonomika. Žaliavos, komplektuojančios detalės ir mazgai, mažmeninės prekės, grūdai, įvežami iš kitų TSRS respublikų, sudaro trečdalį panaudojamų Respublikoje materialinių resursų. Maždaug tiek pat mes išvežame į kitas respublikas. Eiti į savarankiškumą su vyžomis — mitinginis pareiškimas. Reikės ir toliau glaudžiai bendradarbiauti su didžiulės šalies ekonominėmis struktūromis. Vienkartinis visų ryšių atkirtimas — neprotingas sprendimas, nors ir mėgstama apie tai patriukšmauti. Tik turėdami stiprią ekonomiką, įgalinančią išeiti į pasaulinę rinką, galime galvoti apie realų suverenitetą.

Daug problemų reikia spręsti socialinėje sferoje. Mums svarbu rasti tokius sprendimus, kurie atitiktų Lietuvos gyventojų kultūros ir švietimo, sveikatos apsaugos, aprūpinimo butais ir kitus poreikius.

Vienas aktualiausių klausimų tiek Respublikoje, tiek šalyje — nacionaliniai santykiai. Stalininė tautų susiliejimo doktrina, supriešinusi klasinį ir tautinį pradą, yra teoriškai nepagrįsta, o praktiškai reakcinga, atnešusi daug skaudžių nelaimių visoms tautoms. Lietuvių tautinis atgimimas paskatino visų Respublikoje gyvenančių nacijų atstovus tautiškai susivokti, kurti nacionalines kultūrines draugijas. Tautinė kultūra, jos gyvenimas ir išsaugojimas yra pagrindas laisvam politiniam gyvenimui realizuoti, demokratijai plėsti.

Tuo pačiu, sparčiai pakitus prioritetams, perėjus nuo pseudointernacionalizmo prie tautinio kultūrinio pliuralizmo, kuriame didžiausią svorį, be abejo, turi lietuvių tautos kultūrinės aspiracijos, iš dalies paaštrėjo prieštaravimai tarp tautų. Tai suprantama ir natūralu, ir tie prieštaravimai bus sureguliuoti tik demokratinėmis teisinėmis priemonėmis, stabilios ekonomikos ir socialinio teisingumo sąlygomis. Tokiu keliu ir einame, tuo tikslu sieksime realizuoti tautinių mažumų įstatymą.

Lietuva, nepaisant nelengvos savo istorijos, visada buvo tolerantiška tautoms. Pokario metais turėjo tam tikras sąlygas išlaikyti savo kultūrinį savitumą lenkai, rusai, kai kurios kitos tautos. Dabar būtina visa tai toliau plėsti, o ne aštrinti prieštaravimus, kuriuos įveikti galime tik kartu, demokratizuodami visuomenę, stabilizuodami ekonomiką.

Mes ne kartą pasisakėme, kad, atstatydami natūralius lietuvių tautos prioritetus gimtojoje žemėje, jokiu būdu nepasisakome prieš kitas Lietuvoje gyvenančias tautas. Lietuva buvo ir bus daugiatautė. Joje nuo seno broliškai gyveno su lietuviais lenkai, rusai, žydai, baltarusiai, totoriai, karaimai, ukrainiečiai, latviai ir kitos tautos. Tokį tolerancijos lygį siūlome išlaikyti ir ateityje. Jam sutrukdyti gali tik tie, kas prieš demokratiją, socialinę lygybę, pliuralizmą ir savarankiškumą.

Tuo pačiu savikritiškai turime pasakyti, kad ligi šiol rimtai neįsigilinome į Lietuvos lenkų interesus, natūralius jų poreikius. Prisipažinkime, lenkų, gyvenančių Lietuvoje, atžvilgiu kol kas vykdome politiką, pagrįstą deklaratyviu moralizavimu. Visų pirma mes, lietuviai, turime būti suinteresuoti ugdyti Lietuvoje gyvenančių lenkų, rusų, kitų tautų inteligentiją, puoselėti kultūrą ir bendražmogiškas vertybes, konsoliduoti tautas. Tokios komunistų nuostatos turi tapti pagrindu vienyti visas Lietuvoje gyvenančias tautas demokratinės visuomenės sukūrimui.

Tautinis jausmas žmogui yra natūralus, nes jis paveldėtas iš tėvų su motinos pienu, išgirstas jos lopšinėje, pasakytas pirmuoju žodžiu, kurį kūdikis pasako savo gimdytojams ir visam pasauliui. Internacionalizmas, tautų draugystė yra proto sukurtos sąvokos, labai reikalingos šiuolaikiniam pasauliui, bet mažiau reikšmingos pačiam žmogui. Todėl mes, komunistai, jo-

kiu būdu negalime ignoruoti tautinių stimulų pertvarkos procese, palaikome sveikas tautines nuotaikas.

LKP remia tautinės mokyklos, tautinės kultūros, Lietuvos mokslo koncepcijas. Natūralu, kad jose prioritetas suteikiamas lietuvių tautos tradicijoms, bet mes džiaugiamės, kad jų kūrėjai galvoja apie visų tautų kultūrinę saviraišką Lietuvoje. Svarbu, kad tautinės mokyklos samprata iš mokslinių institutų jau nuėjo į pedagogų kolektyvus, uždegė tautinėmis jaunimo ugdymo idėjomis tėvus, mobilizavo valstybines, visuomenines, religines instancijas. Su didele viltimi žiūrime į artėjantį Lietuvos kultūros darbuotojų kongresą, kuris apibendrins tautinės kultūros koncepcijos kūrimo ir realizavimo rezultatus, nužymės naujas gaires. Kultūros procesas ypač daugiabriaunis, nes jame labai jautriai ir sudėtingai susipina praeitis ir dabartis, tauta ir religija, viena tauta ir visos tautos kartu. Kuo daugiau bus išsakyta minčių, tuo ramesne sąžine mes galėsime teigti, kad žengiame teisingu keliu.

LKP pasiryžusi eiti su lietuvių tauta ir visomis Lietuvoje gyvenančiomis tautomis į naują rytojų.

Gyvename didelių lūkesčių metą. Vargu ar pernelyg poliarizuota visuomenė sugebės sėkmingai spręsti jai iškilusius itin sudėtingus uždavinius tiek ekonominėje ir socialinėje, tiek politinėje, ideologinėje, kultūrinėje sferose. Vargu ar galės juos efektyviai realizuoti net rinkimus laimėjusioji pusė. Negalima tikėtis vien tik valdžios pagalba įvesti demokratiją, pliuralistinę ekonomiką, normalizuoti tautines problemas. Todėl, mūsų nuomone, būtinas tam tikras ideologinis-politinis visuomenės susitarimas, iškylantis virš partijų prieštaravimų, politinės kovos, atskirų sluoksnių interesų. Tokio susitarimo forma galėtų būti, pavyzdžiui, vieningas frontas, kuriame susivienytų įvairios politinės jėgos, tautinės grupės. Jo ideologinė platforma — tai klausimai, dėl kurių visuomenėje praktiškai nesiginčijama: Lietuvos valstybingumo atkūrimas, socialinis teisingumas, žmogaus teisės, demokratija, viešumas ir kiti. Praktiškai tai humaniško, demokratinio socializmo parametrai. Artimiausioje perspektyvoje vieningas frontas galėtų tapti pagrindu suformuoti koaliciją Lietuvos valstybingumo realizavimui.

Kad tokia vieningo fronto idėja turi pagrindą, liudija sociologiniai tyrimai. Antai 58 procentai žmonių nelinkę priešinti LKP ir Sąjūdžio kandidatus būsimuosiuose rinkimuose. 77,4 procento pasisako už socializmą.

Tam tikras pagrindas yra tai, kad praktiškai visos šiandien Lietuvoje esančios partijos, judėjimai ir visuomeninės organizacijos skelbia tuos pačius arba artimus galutinius tikslus. Skiriasi tik keliai ir būdai jiems pasiekti. Tad pereinamajame etape net įvairių nuostatų politinių jėgų pastangos galėtų būti vienijamos. Vieningas frontas, jeigu jis taptų išties vieningu ir konsoliduotų Lietuvą, būtų nebloga atsvara bet kokiems išoriniams mėginimams apriboti mūsų iškovojimus.

Tokios koncepcijos realumą patvirtina istorija tų Europos valstybių, kurios gana sparčiai perėjo nuo totalitarinių prie demokratinių valdymo formų.

Čia, sekant politologine teorija, kaip tik verta aptarti tris etapus, kuriuos tektų nueiti, įsisąmoninus vieningo fronto perspektyvumą.

Pirmas — politinių jėgų įvairovė ir poliarizacija, sukelianti tam tikrą įtampą. Šiame etape dabar mes esame.

Antras — sprendžiamasis, kuris gali būti vertinamas kaip tikslingas susitarimas, leidžiantis sutelktomis jėgomis spręsti neatidėliotinus ir gyvybiškus Respublikai uždavinius.

Vieningo fronto idėjos realizavimas antrajame etape sudaro prielaidas pereiti į trečiąjį, kai profesionalaus parlamento ir atsinaujinusio valdymo aparato pagalba Respublikoje stabilizuojama ekonomika ir politinė padėtis.

Tautinės vienybės, vieningos srovės, liaudies fronto idėjos ištakos siekia 1863 metus. Po to ją iškėlė aušrininkai, išvystė varpininkai. Ji buvo gyva

socialdemokratų gretose. Remiantis šia idėja, buvo laimėti rinkimai nepriklausomoje Lietuvoje, bet autoritarinis Antano Smetonos režimas 1926 metais sustabdė tolimesnį pliuralistinį daugpartinės sistemos vystymąsi. Būtent iš šių pozicijų Smetonos režimą kritikavo daugelis ano meto inteligentų ir visuomenės veikėjų, nuoseklūs liaudies fronto šalininkai.

Istorijos neperrašysi. O ji, deja, primena: ko Lietuvai, lietuviams visada labiausiai trūko — tai vieningumo, sugebėjimo susivienyti. Dabar istorija pasiūlė mums dar vieną šansą susivienijus siekti tikslų, kuriuos mums išsakė Lietuva. Kito kelio, įvertinus visus mūsų vidinius ir išorinius faktorius, matyt, nėra.

Nelengva šiandien eilinių komunistų, pirminių partinių organizacijų padėtis. Ką galima būtų apie tai pasakyti persitvarkant visai partijai? Jokių bevaisių posėdžių, jokio tuščio politikavimo. Žodžiu, būkime savimi. Nelaukime nurodymų, instrukcijų, nutarimų. Dirbkime tik tikrą ir konkretų darbą, būkime reikalingi žmonėms, telkime juos svarbiausiems uždaviniams spręsti. Tai šiandien pati didžiausia politika.

Manau, kad diskusijoje dėl Lietuvos komunistų praeities, dabarties ir ateities bus išsakyta visą mūsų visuomenę atspindinti nuomonių įvairovė. Įsiklausykime vienas į kitą, įsiklausykime patys į save. Ir supraskime savo atsakomybę: nebeturime teisės atidėti sprendimų, kurių laukia Lietuva.

Dėkoju už dėmesį!

Lietuvos Komunistų partijos SAVARANKIŠKUMO DEKLARACIJA

LKP XX suvažiavimas pareiškia, kad iki šiol buvusi TSKP Įstatuose teritorinės organizacijos teisėmis įtvirtinta LKP padėtis neatitinka daugumos Respublikos komunistų siekių savarankiškai spręsti partijos veiklos klausimus ir dalyvauti Lietuvos gyvenime.

Suvažiavimas skelbia, kad TSKP Lietuvos respublikinė organizacija tampa savarankiška Lietuvos Komunistų partija su savo Programa ir Statutu. Ji veikia pagal Lietuvos TSR Konstituciją ir įstatymus.

Suvažiavimas pasisako už Lietuvos Komunistų partijos lygiateisius ryšius ir bendradarbiavimą su Tarybų Sąjungos Komunistų partija, kitų respublikų ir šalių komunistų partijomis, sąlygojamus pertvarkos strateginių tikslų artumo. LKP ir TSKP santykių turinys ir raida priklausys nuo tarpusavio supratimo bei pertvarkos TSKP, jos XXVIII suvažiavimo išdavų.

Suvažiavimas kviečia Respublikos komunistus vienytis vardan bendro tikslo — nepriklausomos Lietuvos valstybės ir demokratiškos visuomenės sukūrimo.

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimas DĖL LKP STATUSO

LKP XX suvažiavimas, vykdydamas daugumos komunistų valią, **nutaria:**

1. Reorganizuoti TSKP Lietuvos respublikinę organizaciją į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją.

2. Patvirtinti tokį LKP statusą:

LKP — savarankiška politinė organizacija, turinti savo Programą ir Statutą. LKP yra sudėtinė Lietuvos politinės sistemos dalis, laisvanoriškumo pagrindu vienijanti LKP tikslams pritariančius Lietuvos TSR piliečius. Savo tikslus partija skelbia LKP Programoje ir įgyvendina laikydamasi Lietuvos TSR Konstitucijos ir įstatymų.

3. Svarbiausias LKP tikslas — nepriklausoma demokratinė Lietuvos valstybė, humanistinių socializmo idealų — žmogaus laisvės ir socialinio teisingumo — įgyvendinimas ir istorinio tęstinumo sąlygų lietuvių tautai, visiems Lietuvos gyventojams sukūrimas.

4. LKP sieks palaikyti lygiateisės partnerystės ryšius demokratinių idėjų pagrindu su TSKP, kitomis partijomis, visuomeninėmis organizacijomis ir judėjimais.

5. Įpareigoti LKP CK nustatyti LKP statuso įgyvendinimo tvarką pagal suvažiavime priimtus dokumentus.

Lietuvos Komunistų partijos STATUTAS

I. LKP STATUSAS

LKP — savarankiška politinė organizacija, turinti savo Programą ir Statutą. LKP yra sudėtinė Lietuvos politinės sistemos dalis, laisvanoriškumo pagrindu vienijanti LKP tikslams pritariančius Lietuvos TSR piliečius. Savo tikslus partija skelbia LKP Programoje ir įgyvendina laikydamasi Lietuvos TSR Konstitucijos ir įstatymų.

II. BENDRIEJI VEIKLOS PRINCIPAI

1. **Laisvanoriškumas.** Į LKP įstojama ir išstojama iš jos laisva valia. Partijos organizacijos kuriasi ir vienijasi savarankiškai, įsijungdamos į bendrą LKP struktūrą.

2. **Sąžinės laisvė.** Partija toleruoja savo narių įsitikinimų ir tikėjimo skirtumus, neprieštaraujančius bendražmogiškoms vertybėms.

3. **Laisvas nuomonės reiškimas.** Partijos nariai laisvai skelbia savo nuomonę, kreipiasi su iniciatyva į bendraminčius, partijos ir valstybės organus, visuomenę. Susiformavus atskirais klausimais daugumos pozicijai, gali jai nepritarti ir siekti savo platformos įgyvendinimo.

4. **Kolegialumas.** Nutarimai partijoje priimami demokratiškai, grindžiami daugumos nuomone, susiformavusia partijos organizacijų susirinkimuose, konferencijose, suvažiavimuose, diskusijose.

5. **Viešumas.** Partijos veikla visuomenėje grindžiama viešumu. Vidinio partinio darbo klausimai pirmiausia išsiaiškinami su savo nariais.

6. **Partinė drausmė.** Tai būtina partijos veiklos sąlyga, užtikrinanti siekių ir veiksmų kryptingumą.

7. **Demokratijos plėtojimas.** Demokratijos normų ir tradicijų ugdymu rūpinasi kiekvienas partijos narys ir organizacija.

III. PARTIJOS NARIAI

8. Lietuvos Komunistų partijos nariu gali būti kiekvienas 18 metų amžiaus sulaukęs Lietuvos TSR pilietis, pripažįstantis partijos Programą ir Statutą, dalyvaujantis pirminės organizacijos veikloje, materialiai remiantis partiją.

9. LKP narys negali būti kitų partijų nariu.

10. Norintysis įstoti į partiją pateikia pareiškimą pirminei organizacijai pagal darbo arba gyvenamąją, kūrybinės ir kitos individualios veiklos vietą ir tampa jos nariu, jeigu už jį balsuoja $^2/_3$ visuotiniame susirinkime dalyvaujančių organizacijos narių.

11. Respublikos gyventojai, pritariantys LKP veiklai, gali būti partijos rėmėjai, išreiškę šį savo norą vienai iš pirminių organizacijų ir gavę jos pritarimą. Partijos rėmėjai dalyvauja partijos veikloje patariamojo balso teise ir materialiai remia partiją pagal galimybes.

12. Partijos nario teisės.

12.1. Pasirinkti, kurios pirminės organizacijos veikloje dalyvauti. Iš vienos pirminės organizacijos pereinama į kitą, gavus pastarosios narių, dalyvaujančių susirinkime, daugumos sutikimą.

12.2. Diskutuoti partiniuose susirinkimuose ir įvairiuose partijos forumuose, partinėje spaudoje LKP politikos ir praktinės veiklos klausimais, kritikuoti bet kurį partijos narį ar jos organą.

12.3. Kreiptis į bet kurią partijos organizaciją ar jos organą su bet kokiu pareiškimu, pasiūlymu, klausimu, iniciatyva ir gauti konkretų jų atsakymą.

12.4. Siūlyti kandidatus į visas renkamų partijos organų pareigas, rinkti ir būti į juos renkamam.

12.5. Dalyvauti jo veiklą svarstant bet kuriame partijos organe.

12.6. Būti partijos ginamam, jei nepagrįstai kaltinamas dėl savo veiklos.

13. Partijos nario pareigos.

13.1. Vykdyti LKP Programą, laikytis Statuto reikalavimų.

13.2. Vykdyti partijos organų nutarimus. Tuo atveju, kai nutarimas partijos nariui yra nepriimtinas, jis gali jo nevykdyti, aiškinti ir ginti savo poziciją, bet netrukdyti nutarimo vykdyti kitiems.

13.3. Vykdyti įsipareigojimus partijos organizacijai ir jos organams.

13.4. Būti tolerantišku partijos draugams, gerbti jų nuomonę ir teises.

13.5. Mokėti nario mokestį.

14. Partijos nariai, dėl objektyvių priežasčių (ilgos komandiruotės, sunkios ligos, senatvės ir t. t.) negalintys aktyviai dalyvauti partijos veikloje, pirminės organizacijos susirinkimui pritarus, dalyvauja joje ir materialiai remia partiją savo nuožiūra pagal galimybes.

15. Partijos narys gali laisvai išstoti iš partijos, raštu pranešęs pirminei organizacijai savo apsisprendimą.

Grįžimas į partiją traktuojamas kaip stojimas iš naujo.

16. Jeigu partijos narys nesilaiko LKP Programos ir pažeidžia Statutą, pirminė organizacija $^2/_3$ susirinkime dalyvaujančių narių balsų gali jį įspėti arba pašalinti iš LKP narių.

16.1. Nesutinkant su pašalinimu iš partijos, galima per 30 dienų su apeliacija kreiptis į partijos teritorinę arba Respublikinę apeliacinę komisiją. Komisijos išnagrinėja apeliacijas per 60 dienų. Į tą pačią komisiją apeliuojama šiuo klausimu vieną kartą. Partijos pirminė organizacija per mėnesį išnagrinėja komisijos išvadas. Pirminei organizacijai nepakeitus savo sprendimo, pašalinimas įsigalioja nuo pirmojo svarstymo datos.

16.2. Teisę grąžinti į partiją turi pirminė organizacija, išimtinais atvejais — LKP Centro Komiteto plenumas arba suvažiavimas.

Pašalintas iš partijos turi teisę vėl įstoti į LKP, praėjus ne mažiau kaip 2 mėnesiams po pašalinimo.

IV. PARTIJOS ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA

Partijos pirminės organizacijos

17. Partijos pagrindas yra pirminė organizacija.

18. Pirminės organizacijos sukūrimas.

18.1. Pirminė organizacija gali būti sukurta pagal darbo arba gyvenamąją, kūrybinės ir kitos individualios veiklos vietą. Ją sudaro ne mažiau kaip 5 partijos nariai, pareiškę tokį norą bendrame susirinkime.

Pirminės organizacijos kuriamos komunistų iniciatyva, taip pat partijos teritorinių organizacijų komitetų siūlymu.

18.2. Pirminė organizacija per 15 dienų praneša apie savo susikūrimą teritoriniam partijos renkamam organui. Ji įregistruojama pagal pateiktą susirinkimo protokolą ir narių sąrašą, kuris tikslinamas pasikeitus narių skaičiui.

18.3. Pirminės organizacijos pačios gali nustatyti savo organizacinę struktūrą.

19. Pirminė organizacija.

19.1. Įgyvendina LKP Programą, vadovaudamasi šiuo Statutu.

19.2. Savarankiškai priima ir įgyvendina nutarimus, susijusius su savo veikla. Reiškia savo poziciją ir teikia pasiūlymus partijos ir visuomenės gyvenimo klausimais.

19.3. Įgyvendina aukštesnių renkamų organų nutarimus. Tuo atveju, kai $^2/_3$ pirminės organizacijos narių nesutinka su aukštesnio renkamo organo nutarimu, motyvuotai jo nevykdo ir siekia jį peržiūrėti.

19.4. Priima į LKP narius, veda partijos narių apskaitą, tvarko savo organizacijos lėšas, moka nustatytą mokestį aukštesnių partijos organų išlaikymui, bendrų akcijų organizavimui, skatina ir baudžia savo narius.

19.5. Rūpinasi savo narių politine kultūra, turi teisę gauti iš jų informaciją apie Statute numatytų pareigų vykdymą.

19.6. Siūlo kandidatus į partijos, valstybės, ūkinių ir visuomeninių organizacijų organus.

19.7. Gali būti juridinis asmuo.

20. Aukščiausias pirminės organizacijos organas yra visuotinis narių susirinkimas, šaukiamas pagal reikalą, bet ne rečiau kaip kartą per 3 mėnesius. Susirinkimas taip pat turi būti sušauktas, jei to reikalauja $^1/_5$ organizacijos narių. Susirinkimas yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja daugiau kaip pusė organizacijos narių.

Nutarimai priimami susirinkime dalyvaujančių organizacijos narių balsų dauguma, išskyrus šio Statuto 10, 16, 19.3 straipsnius.

21. Susirinkimas išrenka organizacijos komitetą, jo sekretorių, pavaduotojus ir iždininką. Negausiose organizacijose išrenkamas sekretorius, jo pavaduotojai ir iždininkas.

22. Pirminės organizacijos, norėdamos suvienyti pastangas bendrai veiklai ir kartu atstovauti savo pozicijoms, neprarasdamos Statute numatytų pirminės organizacijos teisių, gali sudaryti ar išrinkti bendrus koordinacinius organus. Jų struktūrą, uždavinius, kompetenciją, darbuotojų samdymą, partinės ir ūkinės veiklos sąlygas nustato susijungusios pirminės organizacijos bendrame narių arba delegatų susirinkime. Tokios organizacijos vadinamos jungtinėmis pirminėmis organizacijomis. Jos neįgyja teritorinės organizacijos kompetencijos.

23. Pirminės organizacijos veikla nutraukiama, kai to reikalauja $^2/_3$ organizacijos narių arba teritorinės organizacijos komiteto sprendimu, kai jos veikla prieštarauja LKP Programai ir Statutui.

Nesutinkant su teritorinės organizacijos komiteto sprendimu, galutinį sprendimą priima Respublikinė apeliacinė komisija.

Partijos teritorinės organizacijos

24. Pirminės organizacijos pagal Respublikos administracinį-teritorinį paskirstymą jungiasi į respublikinio pavaldumo miestų, rajonų partijos teritorines organizacijas. Miestuose, turinčiuose rajoninį padalinimą, partijos nariams nusprendus, gali būti sudarytos miesto rajonų teritorinės organizacijos. Teritorinės organizacijos statusą suteikia LKP Centro Komitetas.

25. Aukščiausias partijos teritorinės organizacijos organas yra bendras narių susirinkimas arba delegatų konferencija. Jis šaukiamas pagal poreikį, bet ne rečiau kaip kartą per metus. Susirinkimas arba konferencija taip pat gali būti sušaukti, jeigu to reikalauja $^1/_5$ partijos narių arba $^1/_3$ pirminių organizacijų.

Susirinkimas (konferencija) yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja (atstovaujama) ne mažiau kaip $^2/_3$ teritorinės organizacijos narių.

26. Delegatai renkami pirminėse organizacijose. Atstovavimo normas nustato teritorinės organizacijos vadovaujantis organas.

27. Susirinkimo, konferencijos nutarimai priimami daugiau kaip puse susirinkime, konferencijoje dalyvaujančių narių, delegatų balsų.

28. Teritorinės organizacijos susirinkimas, konferencija.

28.1. Savarankiškai priima įvairius nutarimus politinės bei organizacijos vidinės veiklos klausimais.

28.2. Suformuoja organizacijos komitetą. Renka komiteto pirmąjį bei kitus sekretorius, kurie organizuoja komiteto ir biuro darbą.

28.3. Renka apeliacinę ir finansų komisijas, jų pirmininkus ir pavaduotojus.

28.4. Svarsto organizacijos biudžetą ir jo panaudojimą.

28.5. Renka ir atšaukia LKP Centro Komiteto narį nuo partijos teritorinės organizacijos.

29. Formuojant teritorinės organizacijos komitetą, dalį komiteto narių tiesiogiai renka ir atšaukia pirminės organizacijos. Susirinkimas, konferencija renka kitą dalį narių. Tiesioginio delegavimo normas nustato komitetas, atsižvelgdamas į pirminių organizacijų pasiūlymus.

30. Teritorinės organizacijos komitetas.

30.1. Registruoja pirmines organizacijas, koordinuoja jų veiklą, tvarko partijos narių įskaitą, išduoda LKP nario bilietus.

30.2. Suderina partijos pirminių organizacijų pasiūlymus keliant kandidatus į partijos, valstybės, ūkinių ir visuomeninių organizacijų organus.

30.3. Tvirtina partijos spaudos leidinių redaktorius.

30.4. Kasmet tvirtina organizacijos biudžetą.

30.5. Komitetas renkasi į plenumus pagal reikalą, bet ne rečiau kaip kartą per 3 mėnesius.

30.6. Organizacijos veiklai tarp komiteto plenumų vadovauti išrenka biurą.

30.7. Vykdomosioms funkcijoms atlikti sudaro sekretoriatą, kurio darbui organizuoti skiria vieną sekretorių.

31. Organizacijos komiteto nariai ir sekretoriato darbuotojai negali būti apeliacinės ir finansų komisijos nariais. Komitetas, pirminės organizacijos vadovaujasi šių komisijų išvadomis.

Respublikiniai partijos organai

32. Aukščiausias partijos organas yra suvažiavimas. Jį šaukia LKP Centro Komitetas ne rečiau kaip kartą per 5 metus. Suvažiavimo data ir darbotvarkė skelbiama ne vėliau kaip prieš 3 mėnesius iki suvažiavimo. Neeilinį suvažiavimą šaukia LKP CK savo iniciatyva arba reikalaujant daugiau kaip $^1/_5$ partijos narių arba $^1/_3$ pirminių organizacijų. LKP Centro Komitetui atsisakius sušaukti neeilinį suvažiavimą, to reikalaujančios organizacijos turi teisę sudaryti organizacinį komitetą, kuris naudojasi LKP CK teisėmis neeiliniam suvažiavimui sušaukti.

Neeilinio suvažiavimo data ir darbotvarkė skelbiami ne vėliau kaip prieš 2 mėnesius iki suvažiavimo. Suvažiavimas teisėtas, jeigu jame atstovaujama daugiau kaip $^2/_3$ partijos narių.

32.1. Suvažiavimo delegatai renkami partijos pirminėse organizacijose pagal LKP CK nustatytas atstovavimo normas. Pirminės organizacijos, turinčios mažesnį narių skaičių negu atstovavimo norma, jungiasi ir renka bendrus delegatus. Delegatai taip pat gali būti renkami partijos teritorinių organizacijų susirinkimuose, konferencijose.

32.2. Suvažiavimo nutarimai priimami dalyvaujančių delegatų balsų dauguma, išskyrus 33.1. straipsnį.

33. Suvažiavimas.

33.1. Tvirtina bei keičia LKP Programą ir Statutą $^2/_3$ dalyvaujančių delegatų balsų.

33.2. Nustato Programos vykdymo strategiją ir taktiką.

33.3. Numato bendradarbiavimo kryptis su kitomis partijomis. visuomeninėmis organizacijomis ir judėjimais.

33.4. Suformuoja LKP Centro Komitetą. Renka CK pirmąjį ir kitus sekre-

torius, kurie organizuoja Centro Komiteto ir jo biuro darbą.

33.5. Renka respublikines Apeliacinę ir Finansų komisijas, jų pirmininkus, pavaduotojus, nustato jų funkcijas ir kompetenciją.

33.6. Svarsto partijos biudžetą ir jo panaudojimą.

34. Formuojant LKP Centro Komitetą, dalis jo narių — po vieną iš kiekvienos teritorinės organizacijos — išrenkami jų susirinkimuose, konferencijose. Suvažiavimas renka kitą CK narių dalį.

35. LKP Centro Komitetas.

35.1. Suteikia partijos organizacijoms teritorinės organizacijos statusą, koordinuoja jų veiklą.

35.2. Suderina partijos teritorinių organizacijų pasiūlymus, keliant kandidatus į respublikinius partijos, valstybės, ūkinių ir visuomeninių organizacijų organus.

35.3. Tvirtina partijos spaudos leidinių redaktorius.

35.4. Kasmet tvirtina partijos biudžetą.

35.5. LKP CK renkasi į plenumus pagal reikalą, bet ne rečiau kaip kartą per 3 mėnesius.

35.6. Partijos veiklai tarp LKP CK plenumų vadovauti išrenka biurą.

35.7. Vykdomosioms funkcijoms atlikti sudaro sekretoriatą, kurio darbui organizuoti skiria vieną sekretorių.

36. LKP CK nariai bei sekretoriato darbuotojai negali būti Apeliacinės ir Finansinės komisijos nariai. LKP CK, partijos organizacijos ir jų organai vadovaujasi šių komisijų išvadomis.

37. Apeliacinė komisija.

37.1. Nagrinėja partijos narių, partijos organizacijų apeliacijas, sprendžia jų ginčus, aiškina LKP Statuto bendrųjų normų taikymą.

37.2. Koordinuoja partijos teritorinių organizacijų apeliacinių komisijų veiklą, teikia joms metodinę pagalbą.

37.3. Partijos teritorinių organizacijų apeliacinės komisijos vadovaujasi šiuo Statutu ir Apeliacinės komisijos nuostatais.

38. Finansų komisija.

38.1. Kontroliuoja Centro Komiteto, partijos įmonių ir organizacijų finansinę ir ūkinę veiklą.

38.2. Koordinuoja partijos teritorinių organizacijų finansų komisijų veiklą, teikia joms metodinę pagalbą.

38.3. Partijos teritorinių organizacijų finansų komisijos vadovaujasi šiuo Statutu ir Finansų komisijos nuostatais.

V. ORGANIZACINĖS PARTIJOS NUOSTATOS

39. Partijos organizacijų delegatai į konferenciją, suvažiavimą, taip pat vadovaujantys organai ir komisijos, LKP Centro Komiteto, partijos teritorinių organizacijų komitetų sekretoriai, komisijų pirmininkai ir pavaduotojai renkami tiesioginiu slaptu balsavimu.

40. Partijos ir jos teritorinių organizacijų renkamų organų kadencija — 5 metai, pirminių organizacijų — 2—3 metai. Partijos nariai į tas pačias renkamo organo vadovaujančias pareigas gali būti renkami ne daugiau kaip 2 kadencijas iš eilės.

41. Renkamų organų nariai, dėl objektyvių priežasčių (ilga komandiruotė, liga ir t. t.) negalintys atlikti savo pareigų, jų pačių prašymu arba atsistatydinimo atveju atleidžiami to organo, kuriam jie priklauso, sprendimu.

Renkamų organų nariai, išrinkti tiesiogiai susirinkime, konferencijoje, suvažiavime, nevykdantys savo pareigų šiuose organuose arba praradę pasitikėjimą, gali būti atleisti $^2/_3$ to organo narių balsų slaptu balsavimu.

Esant reikalui, vietoje jų nustatyta tvarka renkami kiti. Renkami organai negali būti papildyti kooptavimo būdu.

42. Ypatingos svarbos visos LKP ar atskiros teritorinės organizacijos veik-

los klausimais atitinkamas komitetas savo iniciatyva arba reikalaujant 1/3 pirminių organizacijų, arba 1/5 partijos narių skelbia partinę diskusiją. Diskusija skelbiama per mėnesį nuo reikalavimo įteikimo.

43. Jeigu pirminėje organizacijoje politinę iniciatyvą remia 1/5 narių arba 1/5 teritorijoje veikiančių pirminių organizacijų, arba 1/5 teritorinių organizacijų komitetų, atitinkamai susirinkimas, teritorinis komitetas arba LKP CK turi pareikšti nusistatymą tuo klausimu.

44. Renkami partijos ir jos organizacijų organai kasmet atsiskaito žemesnėms partijos organizacijoms.

45. Etatiniai partijos vykdomųjų organų darbuotojai priimami į darbą, atleidžiami iš jo remiantis Lietuvos TSR darbo įstatymų kodeksu.

46. Partijos Statutas yra pagrindinis vidinį partinį gyvenimą reglamentuojantis dokumentas. Instrukcijas partijos narių įskaitos, finansų tvarkymo ir raštvedybos klausimais tvirtina LKP CK, pagrindinius jų principus aptarus suvažiavime.

VI. PARTIJOS LĖŠOS

47. Partijos ir jos organizacijų lėšas sudaro nario mokestis, partijos ūkinės veiklos pajamos, partijos narių ir pritariančiųjų jos veiklai aukos, taip pat kitų įmonių bei organizacijų įnašai ir kitos įplaukos.

48. Nario mokestis.

48.1. Stojant į partiją, mokamas 2 proc. pagrindinio mėnesinio uždarbio stojamasis mokestis.

48.2. Mėnesinis nario mokestis nustatomas nuo pagrindinio mėnesinio uždarbio tokio dydžio:

iki 100 rublių — 20 kapeikų,
nuo 101 iki 200 rublių — 1 proc.,
nuo 201 iki 300 rublių — 1,5 proc.,
virš 300 rublių — 2 proc.

Pastaba: pirminei organizacijai nutarus, nario mokestis gali būti mokamas vieną kartą per 3 mėnesius, taip pat atskaitomas iš uždarbio centralizuota tvarka per buhalteriją. Partijos pirminės organizacijos gali atleisti nuo nario mokesčio mokėjimo komunistus — nedirbančius pensininkus, invalidus, taip pat moteris, auginančias vaikus iki trejų metų amžiaus.

48.3. LKP nariai, esantys ir LKJS nariai, moka vieno procento partijos nario mokestį į komjaunimo biudžetą, likusią dalį — į partijos biudžetą.

49. Pirminei organizacijai paliekama 30 proc. nario mokesčių, 70 proc. skiriama bendriesiems partijos reikalams.

50. Pirminės organizacijos, teritorinių organizacijų komitetai bei LKP CK savo lėšoms papildyti gali organizuoti ūkines įmones pagal ūkininkavimą reglamentuojančius Respublikos įstatymus.

51. Renkami partijos organizacijų organai turi kartą per metus informuoti partijos narius apie biudžetą ir jo panaudojimą.

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo rezoliucija
DĖL LKP STATUTO ĮGYVENDINIMO

Lietuvos Komunistų partija ilgą laiką veikė TSKP teritorinės organizacijos teisėmis. LKP XX suvažiavimas, remdamasis TSKP Įstatais, kaip aukščiausias organas, 1989 m. gruodžio 20 d. išrinktų delegatų balsų dauguma priėmė LKP savarankiškumo deklaraciją ir nutarimą „Dėl LKP statuso". Šie dokumentai pagal TSKP Įstatus privalomi visiems partijos organizacijų nariams.

LKP XX suvažiavimo nutarimu „Dėl LKP statuso" visos organizacijos, jų renkami ir vykdomieji organai buvo reorganizuoti ir tapo savarankiškos LKP organizacijomis ir organais. Visi Lietuvos komunistai, esantys LKP organizacijų įskaitoje, yra LKP nariai.

LKP ir toliau valdo, naudojasi ir disponuoja buvusios TSKP Lietuvos organizacijos turtu.

Nuo š. m. gruodžio 21 d., suvažiavimui patvirtinus LKP Statutą ir Programą, LKP organizacijose nustojo galioti TSKP Programa ir Įstatai. Toliau visos LKP organizacijos ir visi partijos nariai savo veiklą organizuoja remdamiesi LKP Statutu ir kitais LKP XX suvažiavime priimtais dokumentais. Komunistai, nepritariantys LKP programiniams dokumentams, arba dėl kitų priežasčių nenorintys pasilikti LKP nariais, išstoja iš jos Statute numatyta tvarka iki 1990 metų kovo 31 dienos.

Remiantis LKP XX suvažiavimo priimtais dokumentais, partijos pirminės organizacijos arba jose susiformavusios komunistų iniciatyvinės grupės iki 1990 metų kovo 1 dienos pertvarko organizacijų struktūrą ir veiklą pagal LKP Statute numatytą tvarką.

Visų kitų partijos konkrečios organizacinės veiklos pertvarkymo pagal LKP Statutą klausimų sprendimą numato LKP Centro Komitetas iki 1990 metų vasario 1 dienos.

LKP XX suvažiavimas pažymi, kad LKP Statuto įgyvendinimas turi remtis laisvu komunistų apsisprendimu, demokratišku partijos organizacijų vadovaujančių organų formavimu, organizacinių struktūrų tęstinumu ir perimamumu, lygiateise partneryste paremtais ryšiais su partijomis, visuomeninėmis organizacijomis ir judėjimais.

Lietuvos Komunistų partijos PROGRAMA

Lietuvos atgimimas, siekimas atkurti nacionalinį valstybingumą, ekonominė, politinė TSRS ir Respublikos padėtis, pertvarka, su ja susiję demokratizacijos, viešumo procesai — visa tai kelia visiškai naujus uždavinius Lietuvos Komunistų partijai. Atgimstančios lietuvių tautos, visų Lietuvos žmonių interesus gali išreikšti savarankiška LKP, turinti savo Programą ir Statutą.

LKP tikslas — demokratinė visuomenė, kurioje būtų įgyvendinti pagrindiniai humanistiniai socializmo idealai — žmogaus laisvė bei socialinis teisingumas.

Šį tikslą galima pasiekti tik nepriklausomoje demokratinėje Lietuvos valstybėje. Lietuvos valstybingumo atkūrimas — pirmaeilis LKP uždavinys.

Savarankiška LKP vadovaujasi šiuolaikine materialistine dialektine visuomenės raidos samprata. Kritiškai vertindama savo praeitį, teorinį palikimą, LKP pasiryžusi eiti su lietuvių tauta, su visais Lietuvos žmonėmis.

I. PRADINIAI KOMUNISTŲ TIKSLAI IR VĖLESNĖ JŲ DEFORMACIJA

LKP tikslai ir uždaviniai siejasi su Vakarų Europoje prasidėjusiu komunistiniu judėjimu, kurio programa prieš pusantro amžiaus buvo suformuluota K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifeste". Pagal jį komunistų veiklos prasmė — žmogaus išlaisvinimas iš ekonominio engimo, socialinio stichiškumo ir susvetimėjimo. Išeitis — socializmas, komunistų suprantamas kaip asociacija, kurioje laisvas kiekvieno vystymasis yra visų laisvo vystymosi sąlyga.

Komunistai savo veiklos tikslus grindė marksistine visuomenės ir istorijos koncepcija. Nuosavybės klausimas buvo keliamas kaip pagrindinis judėjimo klausimas.

Komunistai nesiekė suvisuomeninti asmeninę nuosavybę, t. y. tą nuosavybę, kurią žmogus įgyja savo darbu. Jų požiūriu, kol visuomenės gamyboje dominuoja individualus žmogaus darbas, socializmas neįmanomas, nes tokiomis sąlygomis socializmas būtų utopija, kurios siekimas nebūtų nei ekonominė, nei socialinė pažanga.

Socialistinius tikslus komunistai siejo tik su ta privatine nuosavybe, kuri natūralioje gamybos raidoje jau yra tapusi visuomenine. Visuomeninės savo pobūdžiu gamybos privatus panaudojimas yra nesuderinamas su jos prigimtimi: sukuria klasinius santykius ir išnaudojimą. Komunistai siekė panaikinti klasinį visuomeninės nuosavybės pobūdį.

Socializmas buvo apibūdintas ne kaip tokia visuomenės būsena, kurią galima įvesti bet kur ir bet kada, o kaip ekonominių santykių sistema, kurios galimybės natūraliai atsiranda industrinėse visuomenėse. Tos galimybės nevienodos, ir komunistų veikla yra apibrėžta tautinių valstybių, kuriose ji visų pirma turi skleistis.

Įgyvendinti socializmo idealus komunistai tikėjosi iškovodami politinę valdžią. Jos iškovojimą jie tapatino su demokratijos iškovojimu. Tai, kad socializmas galimas tik visuomenės daugumos valia, komunistams buvo savaime suprantama. Prievarta kovoti galima tik su tuo privataus intereso pasipriešinimu, kuris trukdo demokratinei visuomenės politinės valios saviraiškai.

Priežastys krizės, apėmusios komunistų partijas ir „realaus socializmo" visuomenes, yra dogmatizmas, voliuntaristiški veiksmai bei jų sukelti struktūriniai visuomenės pokyčiai. Neigiami šios deformacijos padariniai visiškai akivaizdūs. Labiausiai išbaigta teorinė ir praktinė jų išraiška yra stalinizmas.

Šitaip suprastas socializmas, kaip politinės veiklos orientyras, ekonomiškai atsilikusiose šalyse suponavo pragaištingą iliuziją: neva įmanoma peršokti natūralius istorijos tarpsnius. Tačiau tik išvystytoje visuomenėje gali atsirasti natūrali socializmo galimybė.

Negalėdami įveikti gamybos privatumo, komunistai pradeda aklai kovoti su bet kokia privatine nuosavybe, net ir su ta, kuri yra įgyjama asmeniniu darbu. Socializmas pradedamas traktuoti kaip bet kokių gamybos sąlygų prievartinis suvisuomeninimas. Jis įgyja ryškius utopijos bruožus.

Prievarta naikinant privatinę nuosavybę, slopinamas individualus veiklumas, asmeninė iniciatyva, taigi pakertamos tos šaknys, kurios maitina visuomeninę gamybą. Prievarta suvisuomeninusi beveik visą ūkį, valstybė centralizuoja jo valdymą ir įtvirtina biurokratinę-administracinę sistemą.

Pastangos kurti socializmą, kai gamybos sąlygos nacionalizuojamos, ne atsižvelgiant į realią visuomenės išsivystymo būklę, visuomenę paverčia hierarchiška, direktyviškai valdoma piramidės sistema. Stalinistinėje proletariato diktatūros sampratoje laikoma normaliu dalyku ir vadinama demokratiniu, kai valstiečiams vadovauja darbininkai, darbininkams — partija, partijai — jos vadai. Demokratinės valstybės nuostatos apverčiamos aukštyn kojomis.

Tokia politinė struktūra iš esmės pakeičia Komunistų partijos statusą: politinė partija, kuri turėtų, konkuruodama su kitomis partijomis, siekti savo platformos pripažinimo demokratinėje valstybėje, virsta vienintele viešpataujančia politine visuomenės jėga. Išskirtinę savo politinę padėtį tokia partija motyvuoja laikydama save visuomenės protu, valia ir sąžine.

Pagal savo pradinius užmojus turėjusi atverti visuomenei naujus istorinės pažangos horizontus, Komunistų partija tapo atgyvenusios ir anachroniškos socialinės struktūros svarbiausiu elementu ir gynėju.

II. LKP VEIKLOS PAGRINDINIAI PRINCIPAI IR TIKSLAI

Vienas pagrindinių LKP tikslų — atgaivinti pradines socializmo idėjose buvusias bendrąsias humanistines vertybes. Šį tikslą galima būtų pasiekti tik atkūrus suverenią Lietuvos valstybę.

Nepriklausoma, demokratinė Lietuvos valstybė gali būti sukurta tik vieningomis visų tautybių Respublikos žmonių pastangomis, orientuojantis į ilgaamžes lietuvių tautos istorines tradicijas. Tokioje valstybėje jos piliečiai patys sprendžia visus politikos, ekonomikos, socialinius, kultūrinius ir kitus klausimus. Tai valstybė, kurioje nacionaliniai žmonių siekiai yra pamatas ir gairė darnai tarp tautų realizuotis.

LKP atsisako dogmatinio požiūrio į marksizmą-leninizmą, stalinizmą ir stagnaciją pagimdžiusių bei aptarnavusių teorijų, tolimų utopinių tikslų fetišizavimo. Smerkia tuos, kurie prisidėjo prie nekaltų Lietuvos žmonių represavimo, prie lietuvių tautos valstybingumo netekties. LKP smerkia jėgos kultą ir militarinę valstybės politiką.

Ryžtingai pasukdama demokratijos keliu, atsižvelgdama į šiuolaikinės visuomenės socialinius kitimus, LKP nepripažįsta kurios nors vienos visuomenės klasės ar socialinės grupės prioriteto. Bendražmogiškosios vertybės, lietuvių tautos ir visų Lietuvos žmonių tikslai ir interesai svarbesni už klasinius.

LKP įsitikinusi, kad Lietuvos žmonių siekius geriausiai gali patenkinti daugiapartinė sistema. Tiktai ji laiduoja gilų politinį dialogą ir demokratišką konkurenciją. Lygias partijų teises ir veiklos galimybes apibrėžia Konstitucija. Už savo vietą Respublikos politiniame gyvenime partija kovoja savo

idėjomis, pajėgumu jas įgyvendinti, sugebėjimu patraukti ir sutelkti žmones kryptingai veiklai, doroviniu autoritetu.

LKP pasisako už visuomenės pažangą, besiremiančią Lietuvos ir visų pasaulio tautų, visų humanitarinių, demokratinių partijų ir judėjimų patirtimi, atsisako tautas ir valstybes skirstyti į priešus ir draugus pagal jų visuomeninę santvarką. LKP bendradarbiauja su kitų pasaulio šalių komunistų partijomis, demokratiniais judėjimais.

LKP siekia humanizuoti visas visuomenės gyvenimo sritis ir deideologizuoti mokslą, meną, kultūrą, švietimą, informaciją. Visų šių visuomeninės veiklos procesų raida turi vykti pagal savus dėsnius, o ne pagal politinį diktatą. Partija nepretenduoja į tiesos ar teisingumo monopolį. Ji siekia garantuoti žodžio, piliečių kūrybinės bei dvasinės saviraiškos laisvę. Tik politinis pliuralizmas garantuoja tikrąją demokratiją ir apsaugo visuomenę nuo totalitarizmo. Demokratinės visuomenės kūrimas — tai iš esmės naujų santykių tarp valstybės, visuomenės ir asmenybės įtvirtinimas.

Savo suverenią valią piliečiai reiškia referendumuose. Jie demokratiškai renka savo atstovus į valdžios organus ir turi teisę juos atšaukti. Politinė valdžia iškovojama tik per demokratinius rinkimus.

Atskirdama savo funkcijas nuo valstybinių ir ūkinių organų funkcijų, LKP savo politinį kursą įgyvendina politinėmis priemonėmis. Valstybės ekonominė politika turi būti efektyvi. Partija turi siūlyti tokio valstybės modelio įgyvendinimo strategiją.

Reikšmingos yra Bažnyčios pastangos stiprinti visuomenės dorovingumą, ugdyti dvasingumą. Komunistus vienija politiniai tikslai. Sąžinės laisvė — komunistų veiklos principas.

Lietuvos ateitis priklauso nuo jaunosios kartos. Būtinos materialinės bei socialinės prielaidos visapusiškam jaunimo ugdymui. Lietuvos Komunistinė Jaunimo Sąjunga — idėjinė LKP partnerė. LKP palaiko ryšius su visomis jaunimo organizacijomis, dirbančiomis Lietuvos labui.

Vadovaudamasi šiomis Programos nuostatomis, LKP siekia:

— nepriklausomos Lietuvos valstybės; tai galimybė lietuvių tautai ir visiems Lietuvos žmonėms savarankiškai spręsti visus Lietuvos politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo klausimus;

— demokratinės Lietuvos valstybės; t. y. visiems Lietuvos piliečiams (nepriklausomai nuo jų tautybės ir įsitikinimų) įstatymais užtikrinti vienodas socialines, ekonomines, kultūrines teises ir laisves;

— socialistinės Lietuvos valstybės.

Socializmas — ne ideali schema, ne prievarta primetamas modelis. Tai siekis plėtoti visuomenės materialinę bei dvasinę galią, pašalinti socialinę nelygybę, humanizuoti žmonių santykius, skatinti suinteresuotumą darbu. Tik darbas yra realus socialinio teisingumo pagrindas. LKP įsivaizduoja socializmą, nuspalvintą Lietuvos spalvomis, kuriame būtų įgyvendintos amžinosios žmonijos vertybės: žmogus, šeima, tauta.

III. LKP SOCIALINĖ, EKONOMINĖ, EKOLOGINĖ POLITIKA

Svarbiausias LKP ekonominės politikos tikslas — Lietuvos piliečių gerovė. Šito siekiama ne komandiniu-administraciniu ekonomikos valdymu, o per ekonomiką, pavaldžią rinkos dėsniams. Siekiant socialinio teisingumo, turi būti suderinta:

— aukštas ekonominis efektyvumas ir humanistiniai tikslai;

— darbo užmokesčio diferenciacija ir socialinės garantijos visoms gyventojų grupėms;

— ekonomiškai pagrįstos kainos ir socialiai kryptinga valstybinė kainų politika;

— aukštas darbo našumas ir visuotinis darbingų gyventojų užimtumas;

— ekonomiškai efektyvių nuosavybės formų bei darbo organizavimo būdų prioritetas ir tų formų ir būdų įvairovė;

— nevienodas atskirų liaudies ūkio šakų ekonominis efektyvumas ir būtinumas išsaugoti tam tikras jų proporcijas, užtikrinančias ekonominio ir socialinio vystymosi stabilumą.

Politinio, socialinio ir ekonominio mechanizmo sąveika turi užtikrinti visų nuosavybės ir darbo organizavimo formų plėtotę, jų tarpusavio konkurencinę kaitą. Visos ekonomiškai efektyvios nuosavybės formos lygiateisės.

Gamybos vystymas bei ūkio struktūra turi priklausyti nuo Lietuvos žmonių poreikių, nuo rinkos reikalavimų. Prekinė piniginė pusiausvyra, optimali ekonomikos struktūra įgyvendinama skatinant prekinę gamybą, dalį gamybos priemonių perduodant dirbantiesiems, steigiant darbo biržas, kuriant vieningą finansų-kredito sistemą.

Būtina ekonominio suvereniteto sąlyga — autonomiška finansų-kredito bei biudžeto formavimo sistema, lanksti kainodaros ir mokesčių politika bei kiti ekonominiai svertai, didinantys gamybos efektyvumą, keičiantys žmonių požiūrį į darbą ir nuosavybę. Žmogaus suinteresuotumas darbu — pagrindinis socialinės ekonominės politikos orientyras.

Ekonominės sistemos racionalizavimas sietinas su rinkos mechanizmų išlaisvinimu. Tam reikia pereinamojo laikotarpio. Jo metu būtina:

— deleguoti nuosavybės santykius „žemyn", t. y. iš dalies denacionalizuoti kai kurias ekonomikos šakas (visų pirma paslaugų sferą ir žemės ūkį);

— demonopolizuoti ekonomiką (eliminuoti monopolinius efektus, išvengti gamintojo diktato vartotojui);

— numatyti antiinfliacinę strategiją.

Ekonomika — materialinės ir nematerialinės gamybos vienovė. Tarp jų turi būti išlaikytas teisingas santykis. Nematerialinė gamyba nėra antraeilė. Medicina, mokslas, švietimas — lygiavertė šiuolaikinės ekonomikos vystymosi prielaida kaip ir pramonė ar žemės ūkis.

Socialinės infrastruktūros šakos reikalauja pirmaeilio dėmesio, nes Lietuva nepakankamai turtinga gamtos ištekliais. Todėl reikia vystyti darbui, mokslui bei informacijai imlią gamybą. Būtina nuosekliai pertvarkyti ūkio struktūrą, integruoti ją į tarptautinę darbo pasidalijimo sistemą.

Mokslo žinios ir techninė pažanga — pagrindinis ekonominio ir socialinio vystymo rezervas. Būtina harmoninga fundamentinių ir taikomųjų mokslų plėtotė. Ji — prielaida pažangos, kuri labiausiai atitinka Lietuvos sąlygas, skatina Lietuvos ūkį dalyvauti tarptautinėje rinkoje.

Žemės ūkyje galimos visos nuosavybės formos, kurioms esant žemdirbys — savarankiškas, verslus ir iniciatyvus gamybos priemonių šeimininkas. Reikalingos vienodos ekonominės galimybės ūkininkauti kolūkiams, valstybiniams ūkiams, akcinėms įmonėms, bendrovėms, kooperatyvams, valstiečių ūkiams bei kitiems ūkiskaitiniams kolektyvams. Žmonių valia patiems pasirinkti, kaip jiems dirbti ir gyventi.

Valstybės mastu ekonominėmis bei socialinėmis priemonėmis turi būti ginami žemdirbių interesai. Pagrindiniu gamybos plėtojimo paskatu turi tapti tarpusavio konkurencija, kooperatiniai ir integraciniai ryšiai, lanksti kainu ir mokesčių politika.

Ekonominiai santykiai su Tarybų Sąjungos respublikomis ir kitomis šalimis grindžiami abipusiškai naudingomis sutartimis. Lietuva turi gauti valiutines pajamas už Respublikos gamtinės-gamybinės infrastruktūros (uostų, tranzito, turizmo, kurortų ir kt.) panaudojimą.

Istorinio tęstinumo galimybes turi tiktai tą visuomenė, kuri sugeba išlaikyti harmoniją su gamta, pasiekti efektyvią ūkio plėtojimo ir aplinkos apsaugos interesų dermę. Būtina ekologinė pusiausvyra, moksliškai pagrįstas gamtosaugos problemų sprendimas, teisinis ir ekonominis ekologinių normatyvų įgyvendinimas. Aplinkai kenksminga pramoninė gamyba turi būti pa-

keista ekologiškai švaria. Būtina nuolat kontroliuoti aplinkos būklę ir viešai skelbti rezultatus, gaminti biologiškai pilnaverčius maisto produktus. Ekologinės politikos esmė — žmogaus ir atkuriamųjų gamtos išteklių išsaugojimas.

LKP sieks socialinio teisingumo ir socialinių garantijų nelaimės bei ligos atveju, taip pat nedarbingiems žmonėms, bedarbiams. Lietuvos piliečio pragyvenimo lygis neturi būti žemesnis kaip nustatoma ir koreguojama skurdo riba. Uždarbis koreguojamas pagal kainų indekso kitimą.

Būtina sudaryti sąlygas kiekvienai šeimai turėti atskirą butą, teikti paramą besistatantiems kooperatinius ar individualius namus, rūpintis socialine-ekonomine pagalba jaunoms ir daugiavaikėms šeimoms.

IV. LKP NACIONALINĖ POLITIKA

Lietuvių tautos ir visų Lietuvos žmonių interesai grindžiami tautų lygiateisiškumu, tarpusavio pagarba, bendradarbiavimu. Atsisakoma deklaratyvios internacionalizmo politikos, smerkiamas didžiavalstybinis šovinizmas, bet kurios tautos išskirtinumas. Visos tautos lygios prieš įstatymus. Tikrojo internacionalizmo nėra, neįgyvendinus tautų apsisprendimo teisės. Teisėta ir gyvybinga gali būti tik tautų sąjunga, sudaryta savanoriškumo, lygios partnerystės pagrindu. Teisingą nacionalinę politiką gali vykdyti tik suvereni valstybė, besiremianti demokratiškais įstatymais ir nuosekliai vykdanti demokratinę politiką.

Stalinizmo ir stagnacijos laikais nacionalinės politikos demokratiniai principai buvo paminti. Vykdydama unitarinę ir tautų suliejimo politiką, TSKP neišreiškė ir neapgynė lietuvių ir kitų Lietuvos gyventojų interesų. Dogmatiška, konservatyvi ir agresyvi tų metų ideologija ir politika, maskuojama tariamu proletariniu internacionalizmu, iš esmės buvo antinacionalinė. Stalininėje tautų susiliejimo doktrinoje atsispindėjusi klasinio ir tautinio solidarumo priešpriešа teoriškai yra nepagrįsta, o praktiškai reakcinga. Normali žmogaus socializacija visada yra tautiškai apibrėžta, taigi vyksta vienoje ar kitoje tautoje. Tautinė kultūra, jos gynimas ir išsaugojimas yra pagrindas, ant kurio tegali skleistis laisvas politinis gyvenimas. Valstybė, ignoruojanti tautinę kultūrą, griauna savo pačios pamatą.

Lietuva be suvereniteto — Lietuva be ateities. Tik nacionalinis valstybingumas garantuoja lietuvių tautos išlikimą, saviraišką.

Lietuvių tautos valstybingumo istorija, siekianti XIII a., yra sudėtinga ir dramatiška. Jos nacionalinė, politinė patirtis giliai įaugusi į žmonių sąmonę. Nuo amžių Lietuvos žmonėms būdingas tolerantiškumas kitoms tautoms ir religijoms.

Šiandieninės Lietuvos nepriklausomybės siekis nėra nukreiptas prieš jokios kitos valstybės interesus, neprieštarauja tarptautinei teisei, taikiam tautų ir valstybių sambūriui. LKP pasiryžusi vienytis su kitomis demokratinėmis politinėmis jėgomis, kad sudarytų sąlygas Lietuvos žmonėms įgyvendinti jų valią.

Laisvi, lygiateisiški ryšiai su viso pasaulio tautomis ir valstybėmis sudaro sąlygas savitarpiškai naudingam ir įvairiapusiškam bendravimui. Nacionalinis valstybingumas nėra nacionalinis uždarumas bei egocentrizmas.

Visi Lietuvos piliečiai naudojasi vienodomis teisėmis. Jų dalyvavimas valstybės valdyme priklauso ne nuo tautybės, o tik nuo žmogaus kompetencijos.

Tautinis auklėjimas pagrįstas humanizmo idealais, lietuvių ir kitų tautų demokratinėmis tradicijomis. Neišugdžius meilės ir pagarbos savo tautai, jos sukauptoms vertybėms, neįmanoma išugdyti ir tikrojo internacionalisto, suvokiančio savo tautą ne egocentriškai, o pasaulinės tautų bendrijos kontekste. Partija pasisako prieš šovinizmą, nacionalizmą, kosmopolitizmą, tautų

diskriminavimą. Lietuvoje bus puoselėjami visų tautinių mažumų švietimas ir kultūra, sudaromos sąlygos palaikyti ryšius su istorine jų Tėvyne.

Lietuvos teritorija vientisa ir nedaloma nei ekonominiu, nei politiniu požiūriu. LKP pasisako prieš atskirus nacionalinius rajonus.

Šalintinos nacionalinių nesutarimų konkrečios priežastys. Daugelio tarpnacionalinių prieštaravimų priežastys yra politinės ir socialinės, susijusios su lietuvių tautos valstybingumo netektimi. Aneksijos padarinių likvidavimas sudarys realias sąlygas lietuvių tautai apsispręsti, pašalinti tarpnacionalinės nesantaikos svarbiausias priežastis.

Pagrindinė lietuvių tautos ir visų Lietuvos gyventojų saviraiškos garantija — laisva, demokratinė ir nedaloma Lietuvos valstybė, jos Konstitucija ir kiti įstatymai.

V. PARTIJA IR KULTŪRA

Kiekviena tauta, kurdama ir plėtodama savo kultūrą, žengia savo ir visos žmonijos pažangos keliu. Prarasdama savitumą tautinė kultūra nyksta, kartu smukdydama bendrą visuomenės gyvenimo ir mąstymo lygį.

Stalinizmo metais tautinių kultūrų erozija, prasidėjusi ir gilėjusi dėl tautų politinio suverenumo netekties ar stokos, yra viena svarbiausių dabartinės socialinės krizės priežasčių. Žmogus sutrinka ir asmenybė degraduoja, nyksta dvasiniai idealai ir dorovinės vertybės. Visose kultūros srityse vyravo centro diktatas. Buvo pažeisti kalbų lygiateisiškumo principai. Iš daugelio mokslo ir veiklos sričių visai išgyvendinta lietuvių kalba. Buvo unifikuota, atplėšta nuo tautos tradicijų, prarado tautinį pagrindą mokymo bei auklėjimo sistema. Buvo slopinami patriotiniai jausmai. Šias grėsmingas tendencijas galima sustabdyti tik atgaivinant tautinę savimonę ir dvasingumą.

Pripažindama kūrybos laisvės principą, LKP pasisako už kūrybinių sąjungų ir organizacijų savarankiškumą, įvairiomis formomis joms teikiamą paramą, už kūrybos metodų ir krypčių, stilių ir formų įvairovę, už administraciškai ir cenzūriškai nevaržomą meno kūrinių publikavimą, eksponavimą, demonstravimą bei atlikimą, jeigu tie kūriniai nesusiję su dorovei, tautos orumui ir žmoniškumui priešiškomis rasizmo, šovinizmo, nacionalinės nesantaikos, militarinėmis, prievartos, pornografijos ar kitomis amoralumo tendencijomis.

LKP pasisako už laisvą, politiškai nevaržomą tarptautinį bendradarbiavimą kultūros srityje. Nacionalinės kultūros lygmuo ir savitumas teisingai gali būti suvoktas tik pasaulinės kultūros kontekste.

Visapusiška kultūros raida, jos plėtotė turi tapti visos visuomenės rūpesčiu. Būtina, kad lietuvių tautai ir kitoms Lietuvoje gyvenančioms tautinėms grupėms būtų sugrąžintas ir prieinamas visas nacionalinės kultūros palikimas. Valstybė, profsąjungos, įvairūs fondai bei mecenatai turi teikti politinėmis sąlygomis nesaistomą paramą kūrėjams, rūpintis jų darbo ir buities sąlygomis. Leidyklos, teatrai, koncertinės įstaigos veikia laisvos konkurencijos sąlygomis. Neturi viešpatauti „komercinis" menas, masinės kultūros diktatas.

LKP kritiškai vertina klasinę dorovės sampratą, slopinusią tautinius ir bendražmogiškus jausmus. Dorovės idealai yra nedalomi. Auklėjimas sietinas su meilės savo šeimai ir tautai, Tėvynei, pagarbos visoms pasaulio tautoms ugdymu, su draugystės, laisvės, socialinio teisingumo, taikos siekiais, su darbštumu, blaivia gyvensena, su pasiaukojimu kitų labui, pakantumu kitokių įsitikinimų žmonėms.

Būtinos pastangos dėl meno klestėjimo, nacionalinio meno nedalomumo ir tęstinumo. Tautos kultūra, sukurta ir kuriama Lietuvoje ir svetur, praeityje ir šiandien tikinčiųjų ir ateistų, vienų ar kitų politinių pažiūrų žmonių, yra vientisas procesas. Ji turi būti visuomenės ir valstybės saugoma kaip nacionalinė vertybė. Meninės kūrybos autonomija — savaimingos jos raidos būtina

sąlyga. Visos meno propagavimo institucijos yra ideologiškai nevaržomos. Kūrybinės organizacijos, mokslo ir švietimo įstaigos veikia savarankiškai.

Partija siekia, kad visi Lietuvos piliečiai galėtų nevaržomai pažinti kūrybos lobius, skatina sukurti konceptualią estetinio ir meninio auklėjimo sistemą.

Kūrybos metodais, formomis, estetinio lygio įvertinimu, raidos kryptimis rūpinasi patys kūrėjai, kritika, mokslas, spauda, kūrybinės sąjungos.

Mokslas turi tapti pagrindiniu pažangos paskatu. Partija visokeriopai remia ir skatina valstybės pastangas dėl materialinių ir dvasinių sąlygų, kurios garantuotų visų mokslo ir švietimo sričių laisvą ir natūralią raidą, mokslo įstaigų ir aukštųjų mokyklų veiklos autonomiją.

Būtina atkurti ir įtvirtinti humanitarinių mokslų prestižą ir siekti visos mokslinės veiklos humanistinės orientacijos. Visuomenės mokslai turi būti išlaisvinti iš privalomos ideologijos stereotipų.

Pagrindinė gamtos mokslų veiklos kryptis — fundamentinių tyrimų plėtotė ir naujų, mažai žaliavų reikalaujančių technologijų kūrimas, fundamentinių ir taikomųjų tyrimų racionalaus santykio pagrindimas, atsižvelgiant į Lietuvos poreikius ir mokslo bei gamybos potencialą.

Visi technologiniai bei ekonominiai projektai turi būti ištiriami bei įvertinami jų poveikio kultūrai ir ekologijai atžvilgiu.

Mokslas vystomas remiantis pasauliniais jo laimėjimais. Aktyviai bendradarbiaujama su visų šalių mokslininkais. Didžiausias dėmesys skiriamas Lietuvos socialinės raidos tyrimui bei savarankiškos valstybės efektyvių struktūrų modeliavimui. Respublikos mokslas tarnauja humanizmui ir demokratijai, taikos stiprinimui, žmonių gerovei. Jis remiasi mokslininkų dorovine atsakomybe už savo darbą bei jo rezultatus.

Specialistų rengimas Lietuvos mokyklose turi būti derinamas su jos ūkio ir kultūros poreikiais. Siektina, kad specialistai, ypač retų sričių, būtų ruošiami ir už Respublikos ribų. Lietuvos švietimo pamatas — humanistiškai orientuota tautinė vidurinė ir aukštoji mokykla. Partija siekia, kad auklėjimas ir švietimas perimtų tautos istorines kultūrines tradicijas bei dorovines nuostatas. Mokykla turi ugdyti Lietuvos pilietį — savarankiškai ir kritiškai mąstančią asmenybę, mylinčią savo Tėvynę ir dirbančią jos žmonių labui.

Programa priimta LKP XX suvažiavime 1989 m. gruodžio 21 d. Vilniuje.

LIETUVOS JAUNIME!

Ką tik LKP XX suvažiavimas absoliučia balsų dauguma nutarė reorganizuoti TSKP Lietuvos partinę organizaciją į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją.

Jos tikslas — tai visos Lietuvos tikslas: sukurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Mes — didelė jėga. Mūsų per 200 000. Bet mums reikia daug daugiau bendražygių.

Kviečiame jus šią istorinę valandą paremti pirmą Lietuvoje savarankišką LKP ir stoti į Lietuvos komunistų eiles. Lietuvos nepriklausomybės ir demokratiškos, teisingos valstybės įkūrimo siekis, taurus ir garbingas, laukia jūsų. Nepalikime jo kitiems. Lietuvos likimas — mūsų rankose.

Kreipimasis priimtas LKP XX suvažiavime

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMO DELEGATAMS

TSKP CK Politinis biuras, susipažinęs su informacija, kad jūsų suvažiavimas nutarė „Reorganizuoti TSKP Lietuvos respublikinę organizaciją į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją", mano, jog šis nutarimas gali būti vertinamas ne kitaip kaip žingsnis, kuriuo siekiama LKP išstojimo iš TSKP sudėties. Atsižvelgdamas į tai, jog šitai liečia ne tik LKP, bet visą partiją, TSKP CK Politinis biuras nusprendė nedelsiant sušaukti TSKP CK plenumą.

M. GORBAČIOVAS

TSKP CK POLITINIAM BIURUI TSKP CK GENERALINIAM SEKRETORIUI GERBIAMAJAM MICHAILUI GORBAČIOVUI

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo delegatai susirinko į savo forumą, gerai suprasdami ir visiškai remdami tarybinės visuomenės pertvarkos ir demokratizavimo procesus.

Lietuvos komunistų suvažiavime priimti nutarimai dėl Komunistų partijos savarankiškumo — tai ne partijos skilimas, o naujų santykių tarp partijų paieškos, nuoširdus noras prisidėti prie pertvarkos procesų plėtojimo ir stiprinimo.

Suvažiavimo nutarimai yra Respublikos komunistų kolektyvinių paieškų rezultatas ir atitinka lūkesčius absoliučios daugumos Lietuvos gyventojų, kurių labui ir vyksta pati pertvarka. Jais siekiama kuo greičiausiai realizuoti humanistinius socializmo idealus.

Todėl Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas yra įsitikinęs, kad jo nutarimus taip pat supras ir TSKP CK vadovybė, ir visi Tarybų Sąjungos komunistai, suinteresuoti galutine TSKP ir visos socialistinės visuomenės atsinaujinimo sėkme.

Didžiai gerbiami Michailai Sergejevičiau, Politinio biuro nariai, šiuos mūsų siekius laikykite parama partijos vykdomam pertvarkos kursui.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMAS

KREIPIMASIS Į TSKP CK PLENUMĄ

Mes visi atsidūrėme politinių įvykių verpetuose. Politizuotos ir pertvarkon įtrauktos žmonių masės nenori gyventi kaip seniau. Mūsų visuomenė, imli pokyčiams Tarybų Sąjungoje ir Rytų Europoje, dabar panaši į pavasarinę upę. Visur sparčiai kinta visuomeninės struktūros, griūna senieji politiniai bastionai.

Mes negalime būti pasyvūs stebėtojai. Mes nenorime, kad komunistai liktų neišgirsti, laikomi stalininio ir brežnevinio įšalo įkaitais ir tuo pačiu išstumti iš realaus politinio gyvenimo.

Lietuvos komunistai ieško išeities, ieško savo sprendimų, kviečia visus spartinti pertvarką, protingai vairuoti savo laivą audringoje politikos tėkmėje, prisidėti prie bendrų Europos namų kūrimo.

Mūsų apsisprendimą palaiko visuomenė, palaiko dauguma komunistų. Jie dar su mumis, su mūsų viltimis ir mūsų atvira, vieša ir nedviprasmiška Programa, kurios dėmesio centre — **žmogus, humanizmas, demokratija, socializmas!** Mūsų veiksmuose nėra jokių skaldytojiškų nuotaikų, piktų kėslų. Mes atvirai pareiškiame, kad norime **būti savimi,** norime būti savarankiški, švarūs ir dori, vadovautis tauriais komunistiniais principais, garantuojančiais tautų apsisprendimo teisę.

Lietuvos komunistai gerai supranta, kaip nelengva dabar pertvarkos lyderiams, jos rėmėjams. Jie taip pat tikisi, kad Tarybų Sąjungos komunistai supras ir parems mūsų siekius veikti nestandartiškai, priimti drąsius sprendimus. Nedarydami jų, mes prarastume galimybę radikaliai atsiriboti nuo stalinistinių dogmų partijoje ir visuomenėje. Dinamiškai kintantis gyvenimas daugiau tokio šanso mums gali nebesuteikti.

Mūsų apsisprendimas — ne iššūkis idėjos draugams. Mūsų kelias — ne jėgų skaidymo kelias. Mūsų nuostata — ne spekuliacija emocijomis tautos, kuri įsitikino gyvybingąja pertvarkos, demokratijos jėga. Mūsų tikslas — demokratinis socializmas, į kurį mes norime eiti kartu su visais Tarybų Sąjungos komunistais, grįsdami savo santykius lygiateisės partnerystės principais, bendra pertvarkos strategija.

Kreipimasis priimtas LKP XX suvažiavime

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMO PAREIŠKIMAS

Dėl Lietuvos komunistų praeities klaidų ir padarytų nusikaltimų

Lietuvos komunistai, susirinkę į neeilinį LKP XX suvažiavimą, kritiškai įvertina partijos nueitą kelią nuo jos ištakų iki šių dienų. Lietuvos Komunistų partijos praeitis dramatiška ir skaudi, o jos istorija prieštaringa ir pamokanti. Šiandien tautos atgimimo, visuomenės demokratizavimo ir teisinės valstybės kūrimo sąlygomis komunistai atvirai pripažįsta — per daugiau kaip 70 partijos gyvavimo ir veiklos metų buvo politikos paklydimų, vingių, partijos vadovybės ir eilinių komunistų klaidų. Komunistų partija neišvengė netikrų idealų ir vertybių, teorijos dogmų, Lietuvos žmonėms, visai tautai ir nepriklausomos Lietuvos valstybei svetimų idėjų įtakos.

Sunkią politinės ir moralinės atsakomybės naštą Lietuvos Komunistų partija paveldėjo iš stalinizmo laikų. Lietuvos Respublikos žlugimas, kaip krašto okupacijos ir aneksijos rezultatas, tradicinio tautos gyvenimo būdo, religijos, nacionalinės kultūros niokojimas, masiniai gyventojų trėmimai ir žudymai, bažnyčios ir religinių įsitikinimų persekiojimas, tautinių mažumų egzistavimo pagrindų pakirtimas buvo stalininio totalitarinio režimo politikos esmė. Deja, tokios politikos vykdytoja buvo ir LKP — TSKP (VKP(b), vėliau TSKP) sudedamoji dalis. Skaudu pripažinti, tačiau neginčytina, kad stalininiame administraciniame prievartos aparate, represiniuose organuose tarp iš kitų respublikų atvykusių pareigūnų dirbo ir vietos komunistai, aklai įgyvendinę stalininę genocido politiką, padarę nusikaltimus tautai ir žmogiškumui.

Šiandien suprantame, kad ne vienu atveju objektyvios sąlygos nulėmė Lietuvos Komunistų partijos politikos esmę ir kryptis, partijos vadovybės ir atskirų jos narių poelgius. Rūsčiais ir dramatiškais prieškario, karo, pokario bei stalinizmo atgaivinimo metais Lietuvos Komunistų partija, kaip ir visa tauta, neturėjo pasirinkimo laisvės ir savarankiškos veiklos galimybių.

Teisingą ir objektyvią Lietuvos Komunistų partijos istoriją dar teks parašyti. Tačiau skaudžias istorijos pamokas ignoruoti neleistina. Lietuvos komunistai, kritiškai žvelgdami į partijos praeitį, smerkia jos politikos ir veiklos klaidas, turėjusias sunkių padarinių lietuvių tautai ir valstybei. Komunistai kategoriškai atsiriboja nuo tų partijos narių, kurie padarė nusikaltimus tautai ir žmogiškumui, nepriklausomai nuo aplinkybių bei asmeninių motyvų, kuriais jie vadovavosi.

Lietuvos Komunistų partija, pasirinkusi nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimo kelią, telkia Respublikos žmones šiam gyvybiškai svarbiam tikslui pasiekti, kilniems ir humaniškiems partijos Programos siekiams įgyvendinti.

LKP CENTRO KOMITETO NARIAI

AMBRAZAS Ž.
ANDREJEVAS J.
ANILIONIS A.
ANTANAVIČIUS J.
APANAVIČIUS R.
APINIS S.
ARBAČIAUSKAS V.
AŠEMBERGAS J.
BALCEVIČIUS Z.
BALČETIS A.
BALČIŪNAS J.
BARYSAS B. M.
BAUBLYS V.
BEINARAVIČIUS A.
BELEŠKA A.
BERIOZOVAS V.
BLAŽEVIČIUS J.
BLINOVAS V.
BRAZAUSKAS A.
BRAZAUSKAS G.
BUDRIKIS J.
BUSILA R.
ČEKUOLIS A.
ČEPAS Č.
DAILIDĖ P.
DAILYDĖ J.
DAPKUS R.
DAUKŠAS A.
DOMANSKIS A.
DZIKAS L.
DŽIAUTAS F.
EIDINTAS A.
EINORIS V.
FABIJONAVIČIUS A.
GAGILIENĖ J.
GAZARIANAS A.
GEDEIKIS J.
GENZELIS B.
GERMANAVIČIUS E.
GYLYS P.
GLAVECKAS K.
GODELIS S.
GREIČIŪNAS V.
GRICIUS A.
GRYBAUSKAS J.
GUDAITIS R.
IGNOTAS P.
JAGMINAS J.
JAKIMAVIČIUS J.
JANUŠKIENĖ D.
JASINAVIČIUS R.
JEMELJANOVAS V.
JONAITIS L.
JUCIUS J.
JUCYS A.
JURALOVIČIUS K.
KAČINSKAS V.
KAMINSKAS V.
KANAPECKAS V.
KARALIUS A.
KARAZIJA R.
KARČIAUSKAS J.
KARČIAUSKAS M.
KAROSAS J.
KASPERŪNAS A.
KAŠAUSKAS A. R.
KAZIMIERĖNAS G.
KIGUOLIS A.
KIRKILAS G.
KLIMAŠAUSKAS K. J.
KNAŠYS V. P.
KOBECKAITĖ H.
KORIAGINAS V.
KORNIJENKA V.
KUBILIUS V.
KUDABA Č.
KULBOKAS A. V.
KUMŽA A.
KUNCA A. P.
KUZMICKAS B.
LABUTIS S.
LAKAVIČIUS D.
LAPĖ S.
LAURINAVIČIUS V.
LAUŽIKAS R.
LEIPUS V.
LINGYS J. V.
LIUTIKAS V.
MACAITIS A.
MAČERNIUS Z.
MAČIUKEVIČIUS J.
MAČIULIS V.
MARCIJONAS P.
MARCIUKAS E.
MARTINKUS P.
MARTINKUS V.
MASIULIS G. A.
MATULEVIČIUS A.
MATULIONIS A. V.
MAŽŪNAITIS E.
MEDVEDEVAS N.
MEŠKAUSKAS A.
MEŠKIENĖ E.
MICKEVIČIUS R. S.
MICKIS A.
MIKELIONIS P.
MINIOTAS K.
MINKEVIČIUS J.
MIŠKINIS V.
MORKŪNAS D.
MORKŪNAS V.
NAMAVIČIUS Z.
NARVYDAS A.
NEKROŠIUS J.
NĖNIUS V.
OLŠAUSKAS K.
OZOLAS R.
OŽELYTĖ N.
PAKALNIS R.
PALECKIS J. V.
PAPLAUSKAS A.
PAPOVAS P.
PAVILIONIS R.
PEČIULIS Z.
PEKELIŪNAS A.
POŠKUS S.
POŽELA J.
PRANEVIČIUS V.
PRONCKUS M.
PRUNSKIENĖ K. D.
PURTULIS R.
PŠIBILSKIS V. B.
RAJECKAS R. L.
RAMANAUSKAS V.
RAULIČKIS A.
RAZMA L. S.
RAŽAUSKAS A.
RIMAS A.
SABUTIS L.
SERBENTAVIČIUS A.
SEREIKA V.
SKRIPKAUSKAS V.
SNEŽKO K.
SONGAILA R.
STAKVILEVIČIUS M.
STANKUS P.
STATULEVIČIUS V.
STONYS R.
STŪRYS V.
SUGINTAS J.
SVENTICKAS E. V.
ŠARMAVIČIUS O.
ŠEPETYS L.
ŠEŠPLAUKIS B.
ŠYVYS R.
ŠNIUKAS D.
TRUSKA L. J.
VAIČAITIS Z. J.
VAINAUSKAS G.
VAINIUS B. P.
VASILEVSKIS I.
VASILIAUSKAS P.
VELIKONIS V.
VĖBRA L.
VILKAS E.
VINKUS A.
VOROBJOVAS V.
ZABLOCKIS P.
ZAIRYS A.
ZALECKAS K.
ŽALYS A.
ŽEBRIŪNAS V. A.
ŽEMAITAITIS E.
ŽEMKAUSKAS B.
ŽUKAUSKAS A.
ŽVIRBLIS V.

LKP APELIACINĖS KOMISIJOS NARIAI

BALČIŪNAS A.
BAKUTIS G.
BIRBILAS V.
BŪTĖNAS V.
GVAZDAUSKAS B.
JASINEVIČIUS R.
KAŠAUSKIENĖ V.
KLIMAS A.
KOLESNIKOVAS F.
KUBILIUS A.
KURMIS V.
LINKUS Š.
LUOBIKAS S.
MIKALAJŪNAS A.
PALIULIS P.
RINKUS S.
TVARIJONAVIČIUS P.
ŠERMUKŠNIS V.
ŽĖKAS J.

LKP FINANSŲ KOMISIJOS NARIAI

ANTANAITIS A.
BUČIUS A.
BUIVYDAS J.
BULOTA L.
KAUKLYS V.
KUNIGĖLIS V.
LEONAITIS P.
MACULEVIČIENĖ V.
MAKAUSKAS R.
MISIŪNIENĖ V.
RAIŠELIS J.
REPŠYS J.
SAKALAUSKAS R.
STANKEVIČIUS K.
STONKUS P.
ŠIDLAUSKAS A.
VAREIKA P.
VILŪNAS P.
ŽUKAUSKAS E.

INFORMACINIS PRANEŠIMAS APIE LKP VI KONFERENCIJĄ

LKP XX suvažiavimo metu grupė jo delegatų, nesutinkančių su savarankišku LKP statusu, organizavo savo partinę konferenciją. Gruodžio 23 d. jos atstovai perdavė Eltai tokią informaciją:

1989 m. gruodžio 22—23 d. Lietuvos Komunistų partijos VI konferencija tęsė darbą. Jos posėdžiuose dalyvavo 144 delegatai, taip pat kai kurių Vilniaus bei Kauno miestų ir kaimiškųjų rajonų partinių organizacijų atstovai. Konferencijos delegatai, kurie remiasi savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos atsinaujinančios TSKP sudėtyje pozicijomis, priėmė nutarimą ir kreipimąsi į Respublikos komunistus. Vadovaujantis TSKP Įstatų reikalavimais, buvo išrinktas laikinasis Lietuvos Komunistų partijos CK, į kurį įeina 58 nariai, ir 7 žmonių laikinoji Lietuvos KP revizijos komisija.

Tuo konferencija baigė savo darbą. Po to įvykęs Lietuvos KP laikinojo CK 1-asis plenumas išrinko Lietuvos KP laikinojo CK sekretoriais drg. M. Burokevičių, V. Kardamavičių, J. Kuolelį, V. Švedą. Lietuvos KP laikinojo CK biuro nariais išrinkti drg. V. Antonovas, O. Burdenka, J. Gureckas, J. Jermalavičius, A. Kulakovas, P. Staškūnas, Č. Vysockis.

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PIRMĄJĮ PLENUMĄ

Gruodžio 23 dieną įvyko naujai išrinkto Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto pirmasis plenumas. Jį pradėjo Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas. Patvirtinta tokia plenumo dienotvarkė:

1. Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto biuro rinkimas.
2. Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto spaudos leidinių redaktorių tvirtinimas.

Buvo išklausytos daugumos Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto narių nuomonės. Slaptu balsavimu, be suvažiavime išrinktų Lietuvos KP CK sekretorių Algirdo BRAZAUSKO, Vladimiro BERIOZOVO, Kęstučio GLAVECKO, Justo PALECKIO, į Lietuvos KP CK biurą išrinkti: Vytautas ARBAČIAUSKAS, Zbignevas BALCEVIČIUS, Bronislovas GENZELIS, Romas GUDAITIS, Alfonsas MACAITIS, Juozas Nekrošius, Romualdas OZOLAS, Rolandas PAVILIONIS, Kazimiera PRUNSKIENĖ, Juras POŽELA, Rimantas PURTULIS, Mindaugas STAKVILEVIČIUS, Virmantas VELIKONIS, Eduardas VILKAS, Kęstutis ZALECKAS.

„Tiesos" laikraščio redaktoriumi patvirtintas Mindaugas BARYSAS, laikraščio „Sovetskaja Litva" redaktoriumi — Vasilijus JEMELJANOVAS, laikraščio „Czerwony sztandar" redaktoriumi — Zbignevas BALCEVIČIUS, „Valstiečių laikraščio" redaktoriumi — Vladas BŪTĖNAS, žurnalo „Laikas ir įvykiai" vyriausiuoju redaktoriumi — Romanas MILIAUSKAS.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PIRMASIS SEKRETORIUS ALGIRDAS MYKOLAS BRAZAUSKAS

Algirdas Mykolas Brazauskas gimė 1932 metais Rokiškyje, tarnautojų šeimoje.

1951 metais baigęs vidurinę mokyklą, jis įstojo į Kauno politechnikos institutą, aktyviai dalyvavo studentų mokslinėje ir komjaunimo veikloje.

1956 metais, gavęs hidrotechninės statybos inžinieriaus diplomą, dirbo Kauno hidroelektrinės statyboje, vadovavo energetikos statybos tresto statybos ir montavimo valdybai, kitiems statybos komplekso padaliniams.

1965 metais buvo paskirtas Lietuvos TSR statybos medžiagų pramonės ministru, o po metų — Respublikos valstybinio plano komiteto pirmininko pirmuoju pavaduotoju.

1959 metais A. Brazauskas buvo priimtas į TSKP eiles ir aktyviai dalyvavo darboviečių ir Respublikos partinių organizacijų veikloje. Jis buvo renkamas Lietuvos KP CK nariu, 1977 metais išrenkamas Lietuvos KP Centro Komiteto sekretoriumi ir biuro nariu. Šiose pareigose jis dirbo iki 1988 metų spalio mėnesio. Prieš metus išrinktas Lietuvos KP CK pirmuoju sekretoriumi. Nuo 1967 metų yra renkamas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Šiemet A. Brazauskas išrinktas TSRS liaudies deputatu.

1974 metais A. Brazauskui suteiktas ekonomikos mokslų kandidato mokslinis laipsnis, jis yra Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO ANTRASIS SEKRETORIUS VLADIMIRAS BERIOZOVAS

Vladimiras Beriozovas gimė 1929 metais Viekšniuose, Mažeikių rajone. Rusas, TSKP narys nuo 1952 metų. Baigė Vilniaus aukštąją partinę mokyklą ir Vilniaus pedagoginį institutą.

Dirbo administracinį, komjaunimo darbą. 1959—1967 metais buvo Lietuvos KP Širvintų rajono komiteto sekretorius, Ignalinos rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, Lietuvos KP Ignalinos rajono komiteto sekretorius.

1967—1984 metais V. Beriozovas dirbo Lietuvos KP Centro Komiteto instruktoriumi, sektoriaus vedėju, Politinio švietimo namų vedėju, organizacinio partinio darbo skyriaus vedėjo pirmuoju pavaduotoju, Partinės komisijos prie Lietuvos KP Centro Komiteto pirmininku, Lietuvos KP Centro Komiteto organizacinio partinio darbo skyriaus vedėju. 1988 metais jis išrinktas LKP CK antruoju sekretoriumi.

V. Beriozovas buvo renkamas Lietuvos KP Centro Komiteto nariu, kandidatu į Lietuvos KP CK biuro narius, biuro nariu.

V. Beriozovas yra vienuoliktojo šaukimo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas, jos Mandatų komisijos pirmininkas, taip pat — TSRS liaudies deputatas. Jam suteiktas Lietuvos TSR nusipelniusio kultūros veikėjo garbės vardas.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO SEKRETORIUS JUSTAS VINCAS PALECKIS

Justas Vincas Paleckis gimė 1942 metais Kuibyševo mieste. 1964 metais baigė Vilniaus universitetą, įsigydamas žurnalisto specialybę, o 1969 metais — TSRS užsienio reikalų ministerijos aukštąją diplomatijos mokyklą.

TSKP narys nuo 1966 metų.

Dirbo „Komjaunimo tiesos" redakcijoje, TSRS užsienio reikalų ministerijoje. 1969—1971 metais — TSRS ambasados Šveicarijoje trečiasis sekretorius, 1971—1974 metais — TSRS užsienio reikalų ministerijos ketvirtojo ir trečiojo Europos skyrių antrasis sekretorius. 1974—1982 metais dirbo TSRS ambasados VDR antruoju sekretoriumi, pirmuoju sekretoriumi, patarėju, 1982—1983 metais — TSRS užsienio reikalų ministerijos spaudos skyriaus vedėjo pavaduotoju. 1983—1988 metais J. Paleckis buvo Lietuvos KP Centro Komiteto užsienio ryšių skyriaus vedėjo pavaduotojas, CK kultūros skyriaus vedėjas. Nuo 1988 m. jis — LKP CK ideologijos skyriaus vedėjas.

J. Paleckis yra Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos vienuoliktojo šaukimo deputatas.

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO SEKRETORIUS KĘSTUTIS GLAVECKAS

Kęstutis Glaveckas gimė 1949 metais Vilniuje. 1972 metais baigė Vilniaus universitetą. Ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras, profesorius. TSKP narys nuo 1986 metų.

Baigęs aspirantūrą, K. Glaveckas 1976—1989 metais buvo Universiteto pramonės ekonomikos katedros asistentas, vyresnysis dėstytojas, docentas, ėjo profesoriaus pareigas. Nuo 1989 metų K. Glaveckas — Lietuvos KP CK ekonomikos ir socialinių klausimų skyriaus vedėjas.

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PLENUMĄ

1989 metų gruodžio 25 d. prasidėjo TSKP CK neeilinis plenumas. Plenumui svarstyti pateikti klausimai, susiję su Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimais.

Pranešimą plenume padarė TSKP CK Generalinis Sekretorius M. GORBAČIOVAS.

Plenume kalbėjo: A. BRAZAUSKAS — Lietuvos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, M. BUROKEVIČIUS — Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) laikinojo CK sekretorius, Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto profesorius, A. R. VEZIROVAS — Azerbaidžano Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, N. NAZARBAJEVAS — Kazachijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, J. JELČENKA — Ukrainos Komunistų partijos CK sekretorius, V. MEDVEDEVAS — TSKP CK sekretorius, V. GRIGORJEVAS — Baltarusijos Komunistų partijos Vitebsko srities komiteto pirmasis sekretorius, J. LIGAČIOVAS — TSKP CK sekretorius, A. MASALIJEVAS — Kirgizijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. IVAŠKA — Ukrainos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. VELJASAS — Estijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, M. NENAŠEVAS — TSRS valstybinio televizijos ir radijo komiteto pirmininkas, J. MASLIUKOVAS — TSRS Ministrų Tarybos Pirmininko pirmasis pavaduotojas, TSRS valstybinio plano komiteto pirmininkas, V. BALTRŪNAS — buvęs Lietuvos Komunistų partijos CK sekretorius, V. KRIUČKOVAS — TSRS valstybės saugumo komiteto pirmininkas, J. VAGRIS — Latvijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, G. RAZUMOVSKIS — TSKP CK sekretorius, V. BERIOZOVAS — Lietuvos Komunistų partijos CK antrasis sekretorius, M. JUSUPOVAS — TSKP Dagestano srities komiteto pirmasis sekretorius, A. KORNIJENKA — Karinės tarybos narys — Baltijos laivyno politinės valdybos viršininkas.

1989 metų gruodžio 26-ąją neeiliniame TSKP CK plenume buvo toliau svarstomi klausimai, susiję su Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimais.

Plenumo nutarimo projektą rengiančios komisijos vardu kalbėjo TSKP CK sekretorius V. MEDVEDEVAS.

Plenume kalbėjo: V. KOPTIUGAS — TSRS Mokslų Akademijos viceprezidentas, TSRS Mokslų Akademijos Sibiro skyriaus pirmininkas, J. PROKOFJEVAS — TSKP Maskvos miesto komiteto pirmasis sekretorius, V. ŠVEDAS — Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) laikinojo CK sekretorius, partijos Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto pirmasis sekretorius, J. KUOLELIS — Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) laikinojo CK sekretorius, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo patarėjas, R. NIŠANOVAS — TSRS Aukščiausiosios Tarybos Tautybių Tarybos pirmininkas, G. BOGOMIAKOVAS — TSKP Tiumenės srities komiteto pirmasis sekretorius, B. ZAIKAUSKAS — buvęs Lietuvos Komunistų partijos CK sekretorius, V. NIKIFOROVAS — TSRS užsienio reikalų ministro pavaduotojas, S. GIEDRAITIS — buvęs Lietuvos Komunistų partijos CK sekretorius, J. SOKOLOVAS — Baltarusijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, A. DŽARIMOVAS — TSKP Krasnodaro krašto Adygėjos srities komiteto pirmasis sek-

retorius, V. ASTRAUSKAS — Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas, V. KARPOVAS — TSRS rašytojų sąjungos valdybos pirmasis sekretorius, B. PUGAS — Partinės kontrolės komiteto prie TSKP CK pirmininkas, B. JELCINAS — TSRS Aukščiausiosios Tarybos Statybos ir architektūros klausimų komiteto pirmininkas, J. SIZENKA — RTFSR Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas, V. MIRONENKA — VLKJS CK pirmasis sekretorius, G. NOVOŽILOVAS — Maskvos S. Iljušino mašinų gamyklos generalinis konstruktorius, V. ZACHAROVAS — RTFSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, J. POGREBNIAKAS — Ukrainos Komunistų partijos Lvovo srities komiteto pirmasis sekretorius, M. ULJANOVAS — RTFSR teatro veikėjų sąjungos valdybos pirmininkas, V. MIŠINAS — VPSCT sekretorius, N. ZADOJA — Ukrainos Komunistų partijos Dnepropetrovsko srities komiteto pirmasis sekretorius, A. FATEJEVAS — TSKP Leningrado srities komiteto antrasis sekretorius, T. IVANOVA — RTFSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotoja.

Plenumas priėmė svarstytu klausimu nutarimą.

Baigiantis plenumui kalbėjo TSKP CK Generalinis Sekretorius M. GORBAČIOVAS.

PARTIJOS VIENYBĖ LEMIA PERTVARKOS LIKIMĄ

M. GORBAČIOVO pranešimas TSKP Centro Komiteto plenume 1989 metų gruodžio 25 dieną

Šiandieninis TSKP CK plenumas tiesiogiai susijęs su pasibaigusiu liaudies deputatų antruoju suvažiavimu. Įvykęs suvažiavimas ir jo priimti nutarimai turi didžiulę reikšmę sparčiam mūsų šalies žengimui pertvarkos keliu.

Dėl pertvarkos procesų mes šiandien atsidūrėme, ko gera, atsakingiausiame revoliucinių permainų etape. Šalies, joje gyvenančių tautų likimas pernelyg daug priklauso nuo to, kaip mes veiksime būtent dabar, įgyvendindami priimtus nutarimus. Tatai nulemia ir tą nepaprastai atsakingą vaidmenį, kurį šiuo metu turi vaidinti Tarybų Sąjungos Komunistų partija. Aišku: tam, kad TSKP kaip politinis avangardas sekmingai spręstų uždavinius, ji pati turi atsinaujinti, pertvarkyti savo struktūras, darbo metodus ir stilių sutinkamai su naujais uždaviniais.

Visa tai — pertvarka, vertinimai, išvados ateičiai, partinės veiklos, partijos demokratizavimo klausimai — susilauks didžiulio komunistų, visos mūsų visuomenės dėmesio iki suvažiavimo ir pačiame TSKP XXVIII suvažiavime. Bet jau dabar aišku — mums kaip niekada reikalingas susitelkimas, vienybė TSKP gretose pertvarkos tikslų pagrindu.

Kaip tik šiuo laiku TSKP CK Politinis Biuras sušaukė šį TSKP CK plenumą, kad apsvarstytų situaciją, neįprastą mūsų partijai. Kaip jūs žinote, neseniai įvykęs Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas priėmė Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumo deklaraciją ir nutarimą dėl Lietuvos Komunistų partijos statuso. Taip pat priimta LKP Programa ir Statutas (Įstatai).

Šiuose dokumentuose pareikšta, kad ligšiolinė Lietuvos Komunistų partijos padėtis teritorinės organizacijos teisėmis neatitinka daugumos Respub-

likos komunistų siekimo savarankiškai spręsti partijos veiklos klausimus ir dalyvauti Lietuvos gyvenime. Suvažiavimas paskelbė, kad TSKP Lietuvos respublikinė organizacija tampa savarankiška Lietuvos Komunistų partija. Svarbiausiu tikslu ji laiko nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės sukūrimą. Savo santykius su TSKP, kaip ir su kitomis partijomis, visuomeninėmis organizacijomis ir judėjimais, reorganizuota Komunistų partija ketina palaikyti remdamasi lygiateisės partnerystės pagrindais, be to, tų santykių pobūdis, turinys priklausys nuo to, kaip TSKP supras Lietuvos Komunistų partijos priimtus nutarimus.

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo rezoliucijoje „Dėl LKP Statuto įgyvendinimo", be kita ko, pasakyta: „LKP XX suvažiavimas, remdamasis TSKP Įstatais, kaip aukščiausias organas, 1989 m. gruodžio 20 d. išrinktų delegatų balsų dauguma priėmė LKP savarankiškumo deklaraciją ir nutarimą „Dėl LKP statuso". Šie dokumentai pagal TSKP Įstatus privalomi visiems partijos organizacijų nariams . Įsigilinkite, kaip viskas sudėtinga. Sušauktas remiantis TSKP Įstatais, pagal TSKP Įstatus suvažiavimas kartu paskelbė Lietuvos Komunistų partiją savarankiška, tai yra priėmė nutarimą, iš pagrindų prieštaraujantį TSKP Įstatams.

„Visi Lietuvos komunistai, esantys LKP organizacijų įskaitoje, yra LKP nariai. LKP ir toliau valdo, naudojasi ir disponuoja buvusios TSKP Lietuvos organizacijos turtu. Nuo š. m. gruodžio 21 d., suvažiavimui patvirtinus LKP Statutą ir Programą, LKP organizacijose nustojo galioti TSKP Programa ir Įstatai". Išeina taip, kad TSKP programiniai ir įstatiniai dokumentai atmetami, tačiau privalomi suvažiavimo nutarimai remiasi kaip tik jais.

„Remiantis LKP XX suvažiavimo priimtais dokumentais, partijos pirminės organizacijos arba jose susiformavusios komunistų iniciatyvinės grupės iki 1990 metų kovo 1 dienos pertvarko organizacijų struktūrą ir veiklą pagal LKP Statute numatytą tvarką. Visų kitų partijos konkrečios organizacinės veiklos pertvarkymo pagal LKP Statutą klausimų sprendimą numato LKP Centro Komitetas iki 1990 metų vasario 1 dienos".

Suvažiavimas priėmė kreipimąsi į TSKP Centro Komiteto plenumą, kuriame sakoma: „Lietuvos komunistai ieško išeities iš susidariusios padėties, ieško savo sprendimų, kviečia visus spartinti pertvarką, protingai vairuoti savo laivą audringoje politikos tėkmėje, prisidėti prie bendrų Europos namų kūrimo. Mūsų apsisprendimą palaiko visuomenė, palaiko dauguma komunistų. Jie dar su mumis, su mūsų viltimis ir mūsų atvira, vieša ir nedviprasmiška Programa, kurios dėmesio centre — žmogus, humanizmas, demokratija, socializmas. Mūsų veiksmuose nėra jokių skaldytojiškų nuotaikų, piktų kėslų. Mes atvirai pareiškiame, kad norime būti savimi, norime būti savarankiški, švarūs ir dori, vadovautis tauriais komunistiniais principais, garantuojančiais tautų apsisprendimo teisę. Lietuvos komunistai gerai supranta, kaip nelengva dabar pertvarkos lyderiams, jos rėmėjams. Jie taip pat tikisi, kad Tarybų Sąjungos komunistai supras ir parems mūsų siekius veikti nestandartiškai, priimti drąsius sprendimus. Nedarydami jų, mes prarastume galimybę radikaliai atsiriboti nuo stalinistinių dogmų partijoje ir visuomenėje. Dinamiškai kintantis gyvenimas daugiau tokio šanso mums gali nebesuteikti. Mūsų apsisprendimas — ne iššūkis idėjos draugams. Mūsų kelias — ne jėgų skaidymo kelias. Mūsų nuostata — ne spekuliacija emocijomis tautos, kuri įsitikino gyvybingąja pertvarkos, demokratijos jėga. Mūsų tikslas — demokratinis socializmas, į kurį mes norime eiti kartu su visais Tarybų Sąjungos komunistais, grįsdami savo santykius partnerystės principais, bendra pertvarkos strategija".

Noriu taip pat pateikti dar vieną informaciją. Būtent: Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo metu grupė jo delegatų, nesutinkančių su savarankišku Lietuvos Komunistų partijos statusu, organizavo Lietuvos Komunistų partijos konferenciją.

Informaciniame pranešime respublikinei spaudai nurodyta, kad „jos po-

sėdžiuose dalyvavo 144 delegatai, taip pat kai kurių Vilniaus bei Kauno miestų ir kaimiškųjų rajonų partinių organizacijų atstovai. Konferencijos delegatai, kurie remiasi savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos atsinaujinančios TSKP sudėtyje pozicijomis, priėmė nutarimą ir kreipimąsi į Respublikos komunistus. Vadovaujantis TSKP Įstatų reikalavimais, buvo išrinktas laikinasis Lietuvos Komunistų partijos CK, į kurį įeina 58 nariai, ir 7 žmonių laikinoji Lietuvos KP revizijos komisija. Tuo konferencija baigė darbą. Po to įvykęs Lietuvos KP laikinojo CK pirmasis plenumas išrinko Lietuvos KP laikinojo CK sekretoriais draugus M. Burokevičių, V. Kardamavičių, J. Kuolelį, V. Švedą, Lietuvos KP laikinojo CK biuro nariais išrinkti draugai V. Antonovas, O. Burdenka, J. Gureckas, J. Jermalavičius, A. Kulakovas, P. Staškūnas, Č. Vysockis".

Suvažiavime Brazauskas baigiamajame žodyje pažymėjo, kad jis tikisi, jog būsimo TSKP CK plenumo dalyviai blaiviai įvertins dabartinius įvykius, „nes Lietuvos Komunistų partijos nutarimas objektyviai atspindi susiklosčiusią politinę situaciją Respublikoje, išreiškia komunistų ir lietuvių tautos daugumos valią ir lūkesčius, bet nėra kokių nors ambicingų ketinimų padarinys". Jis pabrėžė, jog savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos įkūrimas nereiškia ryšių su TSKP nutraukimo, ir tikisi, kad plenume šitai bus teisingai suprasta ir įvertinta.

Vienu žodžiu, suvažiavimo programiniuose dokumentuose, politiniame pranešime numatytos priemonės traktuojamos kaip esminis indėlis į TSKP, mūsų Sąjungos atnaujinimą. Bet jeigu daiktus vadinsime tikraisiais vardais, tai žengtas žingsnis, kuriuo siekiama organizaciniu ir politiniu atžvilgiu nutraukti ryšius su TSKP. Toks nutarimas toli peržengia partijos vidinių santykių rėmus. Iš esmės smogiamas smūgis politinei reformai, mūsų viltims ir planams humanizmo ir demokratijos dvasia atnaujinti socialistinę visuomenę. Šie nutarimai provokuoja tokį TSKP reagavimą, kuris gali pakirsti daugelį pertvarkos procesų. Kaip tik taip, griežtai, bet apskritai teisingai apibūdina draugų lietuvių poziciją didžioji šalies komunistų dauguma, tarybiniai piliečiai. Bent jau ta informacija, kurią mes turime, man leidžia teigti kaip tik tai.

Tūkstančiuose pareiškimų, kuriuos šiomis dienomis gavo CK, partijos narių ir darbininkų susirinkimų rezoliucijose reikalaujama, kad mes principingai įvertintume Lietuvos suvažiavimą, energingomis ir veiksmingomis priemonėmis apgintume Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vienybę.

Toks reagavimas suprantamas. Nacionalinio separatizmo idėjos buvo visada svetimos socialistiniam internacionalizmui — daugianacionalinės Tarybų valstybės svarbiausiam pamatui. Bet svarbu čia ne emocijos, jos — ne geriausias patarėjas tokiais klausimais. Pasmerkti ir apkaltinti — daug išminties nereikia.

Bet sutikti su draugais lietuviais — reikštų padidinti skilimą, atstumti tuos komunistus, kurie nuoširdžiai ištikimi socializmo idealams, pertvarkos idėjoms, kurie, net balsavę už XX suvažiavimo nutarimus, toliau skausmingai mąsto, ar teisingas yra žengtas žingsnis.

I.

Dabar, draugai, norėčiau pakalbėti apie politinę kovą, kuri Respublikoje vyko dvejus pastaruosius metus. Nors trumpai, bet reikia šitai padaryti.

Įvykių raida turėjo tam tikrą logiką. Vykę procesai parodė, jog kai kurie Respublikos partinių organizacijų vadovai nesugebėjo valdyti Lietuvoje politinės situacijos, jos veikti, realizuoti TSKP nubrėžto pertvarkos kurso. Taip buvo, su tuo mes susidūrėme, tai — faktas. Užuot nuodugniai dirbusi, vedusi principingą dialogą, tikruosius lietuvių tautos interesus atitinkančios platformos pagrindu vienijusi jėgas, Respublikos Komunistų partijos CK vadovybė nukrypo nuo partijos linijos, perėjo prie susitaikėliškumo ir tiesio-

ginio gerinimosi nacionalistinėms, separatistinėms jėgoms, prie partijos gretų skaldymo.

Pradiniame pertvarkos etape visos opozicinės „pajėgos" Respublikoje tebuvo keliasdešimt žmonių. Jų politines ambicijos buvo ne didesnės kaip legalizuotis, išsikovoti populiarumą kurstant nacionalistines nuotaikas. Tačiau vėliau opozicinių jėgų aktyvumas didėjo. Opozicija, naudodamasi audringa visuomeninių procesų dinamika, prisiplakė prie pertvarkos šūkių, siekdama socializmo diskreditavimo tikslų.

Šio reiškinio pavojingumas nebuvo laiku pastebėtas ir deramai įvertintas. Nuo to momento Komunistų partija ėmė prarasti lyderės pozicijas. Visuomeninio stabilumo būklė nebuvo reikiamai panaudota konstruktyvios veiksmų programos rengimui. Lietuvos Komunistų partijos vadovybės inertiškumas, partinio politinio darbo stagnacija kėlė gyventojų nepasitenkinimą. Tuo sumaniai naudojosi antisocialistinės ir kairuoliškos jėgos, kurių pastangomis Respublikoje ėmė steigtis daug politizuotų įvairios krypties susivienijimų.

Labiausiai pasireiškė Sąjūdis, įkurtas aktyviai dalyvaujant žinomiems kūrybiniams, moksliniams darbuotojams, partijos nariams. Partinio darbo stingumas, veiksmai pagal senus šablonus ir kriterijus neleido komunistams tapti varomąja Sąjūdžio jėga. Lietuvos Komunistų partijos vadovybės pasikeitimas 1988 metų spalio mėnesį suteikė realias galimybes pasimokyti iš klaidų, pradėti didėjančios krizės įveikimo procesą, remiantis sveikomis partijos ir visuomenės jėgomis. Bet tatai nebuvo padaryta. Iš tikrųjų draugas Brazauskas ir jo vadovaujamas aparatas metėsi į kitą kraštutinumą. Buvo pasirinkta susitaikinimo, begalinių nuolaidų vis griežtesniems Sąjūdžio reikalavimams linija. Visa tai tik sustiprino ten susiformavusių dešiniųjų nuotaikų politines ambicijas. Didelis nuostolis buvo tai, kad partija prarado įtaką masinės informacijos priemonėms. Iškovodamas šias pozicijas, Sąjūdis vis labiau stojo į konfrontacijos, kovos dėl realios valdžios kelią.

Visą šį laikotarpį didelė Respublikos komunistų dalis reiškė rimtą susirūpinimą padėties raida. Lietuvos Komunistų partijos CK draugiškai kritikavo ir TSKP Centro Komitetas. Atsižvelgus į šią kritiką, 1989 metų vasario mėnesį buvo sušauktas Lietuvos Komunistų partijos CK XVII plenumas. Jo dalyvių kalbose buvo principingai įvertinta padėtis Respublikoje ir jos partinėse organizacijose, tikraisiais vardais pavadinti negatyvūs reiškiniai visuomenėje, aiškiai apibūdinti pražūtingi jų padariniai. Visi kalbėjo apie tai, kad plenumo nutarimai gali tapti patikima sveikų jėgų konsolidavimo platforma, ištaisyti rinkiminės kovos trūkumus.

To laikotarpio padėties nagrinėjimas rodo didelį dešiniojo radikaliojo Sąjūdžio sparno susirūpinimą savo politikos likimu. Jie labiausiai bijojo Lietuvos Komunistų partijos CK plenumo nutarimų propagavimo ir realizavimo.

Bet Lietuvos Komunistų partijos CK vadovybei nepakako ryžtingumo ir principingumo pradėti puolimą. Organizacinis politinis paralyžius ypač sustiprėjo po Sąjūdžio pergalės kovo rinkimuose. 1989 metų balandžio mėnesį sėkmės įkvėptas Sąjūdis seimo ketvirtojoje sesijoje priėmė rezoliuciją dėl Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumo. Štai, tiesą sakant, kieno rezoliuciją ir vykdė XX suvažiavimas.

Masinės informacijos priemonėse nugalėtojai atvėrė platų kelią antisocialistinei kampanijai. Ėmė stiprėti dalies Komunistų partijos įsiliejimo į nacionalistinės krypties judėjimus ir organizacijas procesas. Smarkiai susilpnėjo partinė drausmė, ėmė akivaizdžiai reikštis nacionalinis pasipūtimas, šovinizmas kitų tautų atžvilgiu.

Šiomis sąlygomis Lietuvos Komunistų partijos CK vadovai, pirmiausia draugai Brazauskas ir Beriozovas, dar labiau užleido principines pozicijas. Iš esmės su CK parama Respublikoje priimti kai kurie įstatymų aktai ir vyriausybės nutarimai, prieštaraujantys TSRS Konstitucijai, siekiantys nutraukti federacinius ryšius su TSR Sąjunga. Tuo pat metu buvo ignoruojami pakar-

totiniai — pabrėžiu dar sykį: pakartotiniai — TSKP CK įspėjimai dėl šio kurso padarinių.

Atsiskyrimo nuotaikos apėmė daugelį visuomeninių organizacijų. Pavyzdžiui, aštuoniolikos Respublikos profesinių ir kūrybinių sąjungų, kitų visuomeninių susivienijimų suvažiavimai priėmė nutarimus atsiskirti nuo sąjunginių struktūrų. Išstojo iš VLKJS kaip savarankiška organizacija su savo programa ir įstatais Lietuvos Komunistinė Jaunimo Sąjunga.

Tuo pat metu steigiamos buržuazinės krypties politinės formuotės. Paskelbta, kad įkurta socialdemokratų partija, krikščionių demokratų partija, taip pat dar septynios politinės organizacijos. Reanimuojama tautininkų partija, kuri, kaip pripažįsta patys draugai lietuviai, 1926 metais įvykdė valstybės perversmą ir įvedė autoritarinį režimą. Visos šios politinės formuotės propaguoja separatistines idėjas, stengiasi diskredituoti socializmą, TSKP, Tarybų valdžią, TSRS Ginkluotąsias Pajėgas. Politizuojasi katalikų bažnyčia, kurią mėgina panaudoti antisocialistinės jėgos.

Esant tokiai padėčiai, kai prireikė maksimaliai parodyti partinį principingumą, Komunistų partijos CK vadovybė iš esmės užėmė politinio dreifo, pasyvaus sekimo paskui mitingines nuotaikas poziciją. Buvo visiškai atsisakyta nutarimų, priimtų savo plenumuose, kuriuose visai neseniai buvo realiai vertinami įvykiai.

Toks Respublikos vadovybės nenuoseklumas sutrikdė daugelį komunistų, sukėlė partinių organizacijų, darbo žmonių atsiribojimo pagal idėjines politines pažiūras ir nacionalinį požymį procesą. Vis dažniau išstojama iš TSKP gretų. Nuo šių metų pradžios daugiau kaip šeši su puse tūkstančio žmonių atidavė partinius bilietus. Į partiją įstojo tik 824 žmonės, tai palyginti su praėjusiais metais sumažėjo daugiau kaip 5 kartus. Per neseniai vykusias ataskaitas ir rinkimus sumažėjo žemutinės partinės grandys. Gerokai susilpnėjusi partinė įtaka kai kuriuose Respublikos miestuose. Tarp naujai išrinktų partinių vadovų smarkiai sumažėjo darbininkų ir kolūkiečių.

Kartu komunistams, nesutinkantiems su „visiško savarankiškumo" kursu, prisegamos pertvarkos arba tautos priešų etiketės. Įvairiomis dingstimis jie nušalinami nuo politinio darbo. Dėl tokio požiūrio partinis, tarybinis-ūkinis aktyvas sutrinka, nėra tikras dėl rytdienos.

Beje, šiomis dienomis aš gavau komunistų-vadovų draugų Astrausko ir Sakalausko — tai Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas ir Ministrų Tarybos pirmininkas — pareiškimą, kad jie esant susidariusiai situacijai negali dirbti. Stengiamasi masiškai pakeisti neįtinkančius kadrus. Šiomis dienomis Vilniuje įvyko partijos miesto komiteto aparato pirminės partinės organizacijos biuro posėdis, kuris priėmė nutarimą, kad visas miesto komiteto aparatas atsistatydintų. Apskritai negaištama laiko, kad būtų susidorota su tais, kurie laikosi kitų pažiūrų.

Visuomeniniai judėjimai, iš pradžių įkurti su pertvarkos šūkiu, iš esmės tapo priešingais frontais. Atvirai mulkinami žmonės, kuriems peršamos iliuzinės idėjos, kokia gerovė jų laukia, išstojus iš TSRS, atsisakius socializmo.

Dideli nacionalinės politikos iškraipymai smarkiai sukomplikavo tarpnacionalinius santykius Respublikoje, sustiprino gyventojų lenkų autonomistines nuotaikas, persikėlimo tendencijas rusakalbėje aplinkoje. Gresia realus pilietinių konfliktų pavojus. Apie tai reikia kalbėti tiesiai.

Aktyviai mėginama internacionalizuoti vadinamąjį Pabaltijo klausimą, organizuojami provokaciniai kreipimaisi į Suvienytųjų Nacijų Organizaciją, Europarlamentą, prašant daryti spaudimą Tarybų Sąjungos vadovybei. Beldžiamasi į Amerikos ambasadą Maskvoje. Beldžiamasi į Baltuosius rūmus. Apskritai tokiomis kryptimis ieškoma atsakymų į pribrendusius klausimus.

Sąjūdžio ir įvairių politinių grupuočių emisarai šiuo tikslu sistemingai lankosi užsienyje, net mėgina vesti oficialias politines ir ekonomines derybas savo tautų vardu, neretai jų veiksmai yra kurstytojiški. Bet, tiesa, reikia objektyviai pasakyti, kad Vakaruose į tai žiūrima gana atsargiai ir ten atsi-

ribojama nuo tokių mėginimų įtraukti juos į politinius žaidimus. Atkreipia dėmesį taktiniai kovos metodai. Kad užsitikrintų reikiamas „parlamentinio" valdžios užgrobimo sąlygas, dalis liaudies deputatų nuo Sąjūdžio šiais tikslais naudoja pertvarkos šūkių propagandą. Parengta ir kruopščiai vykdoma socialistinių iškovojimų Respublikoje demontavimo tempų pasirinkimo taktika. Tiesa, dar neseniai buvo manoma, kad tai įvyks 1991 metais, dabar kalbama, kad po XX suvažiavimo situacija klostosi taip, jog tai galima pasiekti ir 1990 metais. Kartu ketinama pasinaudoti politiniu ir moraliniu gyventojų nepasiruošimu radikaliems ir spartiems pasikeitimams, kad jie negalėtų suvokti vykstančių permainų esmės.

Turint galvoje Respublikoje susiklosčiusios realios situacijos kontekstą atsižvelgiant į Lietuvos Komunistų partijos vadovybės poziciją, reikia vertinti ir nutarimą kuo greičiau surengti Komunistų partijos XX suvažiavimą. Suvažiavimo delegatų rinkimai vyko anticentristinių pasisakymų aplinkoje. Jų išrinkimo schema buvo taip parengta, kad suvažiavime būtų kuo mažiau išstojimo iš TSKP priešininkų. Pakanka pasakyti, kad tarp Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo delegatų buvo mažiau kaip 3 procentai darbininkų ir kolūkiečių.

Buvo galima tikėtis, jog bus sudarytos reikiamos sąlygos, kad kiekvienas komunistas arba nepartinis galėtų laisvai išsakyti savo požiūrį į Komunistų partijos ateitį ir jos ryšius su TSKP. Tačiau dalyvaujant Respublikos Komunistų partijos CK vadovybei viešoji nuomonė buvo atkakliai nuteikiama už tai, kad Lietuvos Komunistų partija atsiskirtų. Tiems, kurie šiai linijai pritarė, buvo sudaromas savotiškas didžiausio palankumo režimas. O jų oponentai dažnai buvo puolami ir persekiojami. Trumpiau tariant, nuomonių pliuralizmas aiškiai nebuvo sveikinamas. O kitaip manančių nuomonės buvo slopinamos.

Tai ypač smarkiai pasireiškė ir pačiame suvažiavime, kai monopolį į tiesą mėgino pasisavinti separatistinių pažiūrų šalininkai. Iš esmės reikia pasakyti, kad ir kalbos buvo taip reguliuojamos, kad balsas, keliantis kitokių pasiūlymų ir raginantis mąstyti, kaip reikiant beveik neskambėjo.

Kiekvienam išrinktam delegatui buvo daromas smarkus spaudimas. Nors ir buvo imtasi priemonių, pačių radikaliųjų sąjūdininkų vertinimais, iki prasidedant suvažiavimui jų atviri šalininkai buvo ne daugiau kaip 50 procentų išrinktų delegatų. Tada buvo parengta taktinė linija, kaip prastumti numatytus sprendimus. Papildomam spaudimui delegatams daryti principiniais klausimais buvo naudojama vardinio balsavimo taktika. Po vardinio balsavimo dėl Komunistų partijos statuso buvo surengta obstrukcija tiems, kurie balsavo už vienybę su TSKP. Buvo kurstomas nepasitikėjimas jais ir nepakantumas jiems. Vienašališkas požiūris buvo taikomas ir suvažiavime tiesioginiu balsavimu renkant Lietuvos Komunistų partijos CK sekretorius, kai, iš esmės, nebuvo leista surengti alternatyvinių rinkimų.

Dėl visų šių priežasčių priemonės, kurios, Lietuvos Komunistų partijos vadovų pareiškimu, turėjo konsoliduoti pertvarką remiančias jėgas Respublikoje, davė tiesiog priešingus rezultatus — suskaldė partiją.

Dabar kyla klausimas: kodėl nebuvo sustabdyta pavojinga įvykių raida? Ar žinojo TSKP vadovybė, kokia padėtis Lietuvoje? Aišku, žinojo, draugai. Apie situacijos Respublikoje raidą, apie komunistų vietą ir uždavinius ne kartą buvo kalbėta su Respublikos vadovais. Šie klausimai ne kartą buvo svarstomi Politiniame biure, taip pat dalyvaujant visiems Lietuvos Komunistų partijos CK biuro nariams, TSKP CK komisijose ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume, kai buvo liečiami klausimai, susiję su Tarybų veikla.

Praktiškai prisidėti prie padėties normalizavimo į Respubliką buvo nuvykę TSKP CK sekretoriai, atsakingi CK aparato darbuotojai, sąjunginių žinybų, organizacijų vadovai, mokslininkai, buvo priimami nutarimai, reiškiamos žodinės rekomendacijos. Tačiau žygiai, kurių imdavosi centras, nebuvo suinteresuotai sutikti Respublikoje. Negana to, jiems nuolat buvo priešina-

masi. Komunistai, partiniai komitetai paprastai nebuvo informuojami apie TSKP CK sprendimus. Neretai buvo iškreipiama jų esmė.

Visa tai, žinoma, negalėjo nesukelti mūsų abejonių ir klausimų. Tačiau drg. Brazauskas, Beriozovas, kiti Respublikos vadovai tikino, kad jie priversti taip elgtis dėl realių nuotaikų, vyraujančių ne tik partinėse organizacijose, bet ir plačiuosiuose Respublikos visuomenės sluoksniuose.

Reikia tiesiai pripažinti, kad mes atsižvelgdavome į jų pasiūlymus, dažnai su jais susitikdavome, suprasdami istorinius socializmo formavimosi Lietuvoje ypatumus, sudėtingumus, dramatizmą, veikėme taktiškai, didžiai gerbdami tautos nacionalinio orumo jausmą. O kaip draugai lietuviai tai sutikdavo? Štai bent vienas pavyzdys. Visi mes gerai žinome, kaip nelengvai buvo priimtas Respublikos ekonominio savarankiškumo įstatymas. Ir mes, CK Politiniame biure, vyriausybėje, ir liaudies deputatai norėjome tikėti, kad šio įstatymo priėmimas tikrai prisidės prie padėties Respublikoje stabilizavimo, sustiprins Komunistų partijos ir jos vadovybės pozicijas. Tačiau dabar jau ekonominio savarankiškumo suteikimas Lietuvos Tarybų Socialistinei Respublikai laikomas svarbiausiu, pagrindiniu argumentu už tai, kad Respublikos Komunistų partija išstotų iš TSKP. Juk, girdi, negali Respublika būti ekonomiškai savarankiška ir politiškai priklausoma. Tai jau ekvilibristika, išvirkštinė logika.

Mūsų manymu, Lietuvos Komunistų partijos CK vadovybė nesupranta, kokie pavojingi vykdomo kurso padariniai. Ji nerealistiškai vertina situaciją Respublikoje. Tiesa, draugas Brazauskas iki šiol tikina: girdi, viską, ką jis daro, diktuoja siekimas išgelbėti Komunistų partiją. Net jeigu taip yra, tai tat yra klaida. Ir mes turime pasakyti drg. Brazauskui bei jo kolegoms, kad tai klaida, o grįsti politiką, tuo labiau ilgalaikę, klaidomis yra pavojinga. Be to, ir apskritai Respublikoje daug kas nesupranta, kad kilo grėsmė lietuvių tautos iškovojimams, kuriuos ji pasiekė ilgos ir sunkios kovos sąlygomis.

Separatistai varo tautą į istorinę aklavietę. Aš tai be paliovos kartoju, nes esu tuo tvirtai įsitikinęs. Ir čia ne vien emocijos, ne vien skambus politinis šūkis arba metafora, ne — tai išvada, grindžiama ilgais ir nuodugniais apmąstymais.

II.

Kaip rasti išeitį iš susidariusios situacijos?

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo dokumentų principinis vertinimas apskritai aiškus: ryšių su TSKP nutraukimas, pažangiųjų pertvarką remiančių jėgų pačioje Respublikoje skilimas. LKP Programoje ir Įstatuose atsisakyta idėjinių pagrindų, atmestos socialistinio internacionalizmo idėjos. Komunistų partijai neleistina ir tai, kad gyvybinės ekonominės, socialinės ir nacionalinės kultūrinės problemos vertinamos tik valstybinės nepriklausomybės aspektu.

Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimai iš organizacinių ir įstatų pozicijų neteisėti. Šio suvažiavimo delegatai buvo renkami pagal TSKP Įstatus, remiantis TSKP platforma, pagal TSKP partinio gyvenimo normas. Jie gavo mandatą prisidėti prie pertvarkos, o ne suskaldyti partiją, ir Respublikos komunistai jiems nedavė specialių įgaliojimų spręsti klausimą dėl Lietuvos Komunistų partijos išstojimo iš TSKP sudėties. Todėl nutarimai neteisėti. Tik pats TSKP narys, kiekvienas atskirai, turi teisę spręsti klausimą — kurioje partijoje jis bus, ir joks forumas neturi teisės mechaniškai perkelti jį iš vienos partijos į kitą.

Pagal TSKP Įstatus — jokia TSKP dalis, remdamasi savo Programa ir Įstatais, neturi teisės spręsti klausimo dėl savo savarankiško gyvavimo, neatsižvelgdama į visos TSKP pozicijas. O tai reiškia, kad Lietuvos Komunistų partija buvo ir tebėra sudedamoji vieningos TSKP dalis. TSKP CK toliau laiko Lietuvos komunistus TSKP nariais, o Respublikos partinius komitetus —

TSKP organais. Kaip tik šiuo pamatu ir bus grindžiami santykiai partijos viduje.

Neslėpsiu, jog preliminariai keičiantis nuomonėmis šio plenumo išvakarėse paaiškėjo, kad pozicijos skiriasi. Kai kurie draugai mano, kad XX suvažiavimo nutarimus reikia pripažinti įvykusiu faktu, leisti įvykiams Respublikoje eiti savo keliu, apribojus mūsų reagavimą politiniu įvertinimu. Negana to, jie apskritai visiškai nelaiko šių įvykių dramatiškais, manydami, jog tarybinės federacijos demokratizavimo logika anksčiau ar vėliau vis tiek mus atves prie to, kad analogiškų žygių bus imtasi ir kitose respublikose. Kiti draugai, priešingai, užima griežtas pozicijas: ant kortos pastatytas partijos ir valstybės vientisumas. Jų išsaugojimas, mano jie, pateisina bet kokias priemones. Siūloma, pavyzdžiui, paleisti Respublikos partinę organizaciją, perregistruoti ją. Laikinai vykdyti Lietuvos Komunistų partijos CK funkcijas pavesti sudarytam organizaciniam komitetui, perdavus jo dispozicijai visus TSKP materialinius išteklius ir priemones, tarp jų masinės informacijos priemones, partijos spaustuves, pastatus ir panašiai.

Kiekvienas iš šių pasiūlymų turi savo logiką, bet kiekvienas — ir savo silpną vietą. Manau, kad mes turime veikti labai santūriai, apgalvotai ir apdairiai, duoti galimybę atvėsti emocijoms ir grįžti prie sveikos nuovokos. Toks samprotavimas anaiptol nėra nepagrįstas. Jis adresuotas ir tai Respublikos komunistų daliai, kuri ir toliau remiasi internacionalistinėmis pozicijomis, gina TSKP vienybę, ir tiems komunistams, kurie atsidūrė kryžkelėje, bet neprarado savo komunistinių įsitikinimų, yra pasirengę dar kartą kritiškai apgalvoti žengtą žingsnį.

Kolektyviai pasikeiskime nuomonėmis šiuo klausimu. Manau, būtų teisinga apsvarstyti susidariusią situaciją visose Respublikos partinėse organizacijose, plačiau ir tiksliau išaiškinti visą jėgų ir nuomonių spektrą. Mes vadovaujamės tuo, kad respublikų Komunistų partijų savarankiškumas taip pat galimas ir pageidautinas TSKP sudėtyje, kaip ir respublikų suverenumas atnaujintos federacijos sudėtyje. Ir būsimame darbe svarbiausias argumentas, mūsų nuomone, visiems mums, komunistams, yra lenininės nacionalinės politikos koncepcija, dėl kurios mes neseniai CK plenume vėl patvirtinome, kad esame jai ištikimi. Kardinaliai atnaujinta tarybinė federacija — realus kelias į laisvą ir savavaldžią Lietuvą.

Partijos nacionalinės politikos branduolys yra marksizmo teiginys apie nacijų apsisprendimą. TSKP CK plenume mes davėme šiuolaikinę šio teiginio traktuotę, pabrėžėme, kad jis anaiptol neapribojamas vienos ar kitos tautos teritorijos, valstybinio statuso klausimais.

Būdinga, kad Lietuvos Komunistų partijos CK pranešime XX suvažiavimui visiškai teisingai pažymima: „Valstybingumo nedera absoliutinti, — aš cituoju draugo Brazausko žodžius pranešime, — jis — labai reikšminga tautos išlikimo bei normalaus egzistavimo priemonė, bet ne tikslas". Tęsiu jo paties žodžius: „Tikslas — demokratinė visuomenė, socialinė lygybė, sąlygos, kuriomis maksimaliai realizuojami materialiniai ir dvasiniai žmonių poreikiai bei jų kūrybinis potencialas".

Teisingi žodžiai. Tuo labiau nesuprantama, kodėl gi savo veikloje Lietuvos komunistų vadovai stojo kaip tik į valstybingumo absoliutinimo pozicijas?

Argi neskelbia pertvarka tokio mūsų Sąjungos, socialistinės federacijos atnaujinimo, kai kaip tik kiekvienos tautos kūrybinio potencialo atskleidimas ir tampa svarbiausiu tikslu, įgyja mechanizmą šiam tikslui realizuoti. Juk kaip tik toks požiūris atsispindi tarybinės visuomenės politinės reformos, respublikinės ūkiskaitos koncepcijose. Šių priemonių prasmė — platus valdymo sprendimų decentralizavimas, vis didesnio prerogatyvų skaičiaus perdavimas vietiniams valdžios organams, sąlygų sudarymas žmonių materialiniams ir dvasiniams poreikiams realizuoti.

Ar galima rimtai kalbėti apie tų pačių materialinių sąlygų sudarymą, jeigu

ryžtamasi nutraukti Lietuvos ekonominius ryšius su Sąjunga? O juk vykdant Respublikos valstybinės nepriklausomybės kursą tokie ryšiai neišvengiamai bus siaurinami ir apribojami.

Ką čia kalbėti! Jau gaunamos telegramos, žmonės klausia: o kaip tuo atveju, jeigu jie išeina iš Tarybų Sąjungos, — o XX suvažiavimo nutarimai taip ir suvokiami, — ar turime mes su jais sudaryti sutartis? Reikia visada ir viską apgalvoti iki galo. Draugas Brazauskas savo pranešime labai kritiškai įvertino Lietuvos ekonomikos būklę, pasakė: eiti į savarankiškumą su vyžomis — mitinginis pareiškimas. Manau, kad jis čia smarkiai perdėjo. Ne, Lietuva šiandien ne su vyžomis. Galbūt, kai ji stojo į Tarybų Sąjungą, tada dar ir buvo vyžos. O šiandien — aš lankiausi Respublikoje, mačiau — visiškai ne taip. Respublika šiandien kita.

Bet yra aišku, jog savarankiškas Lietuvos, taip pat ir kitų sąjunginių respublikų ekonomikos gyvavimas — nelengvas dalykas. Ekonomikos ryšiai formavosi šimtmečiais. Ir ta rinka, iš pradžių Rusijos, dabar tarybinė, sąjunginė — tai vis labai ilgo kelio rezultatai. Pas mus integracijos, darbo pasidalijimo lygis aukštesnis negu Europos ekonominėje bendrijoje. Sukilus prieš realius procesus, kurie susiklostė, pradėjus kirsti ryšius, patikėjus pigių, sensacingų pareiškimų mėgėjų įkalbinėjimams, būtų tiesiog pražudyta Respublika.

Mano nuomone, aš jau kartą esu sakęs, bet jeigu jau tas klausimas vėl pasidarė aktualus, tai verta dar kartą pakartoti štai ką. Šiandien Sąjungoje Lietuva patenkina savo juodųjų metalų poreikius 74 procentais, spalvotųjų — 97, naftos ir dujų — 77, chemijos — 75, anglies — šimtu procentų. Apskritai į Respubliką įvežama 7 milijardų rublių vertės išteklių.

Žinoma, Lietuva nemaža ir išveža — beveik 6 milijardų rublių vertės: daugiausia žemės ūkio, lengvosios pramonės produkciją. Susiklostė stabilūs ryšiai sąjunginės rinkos sistemoje. Respublikos liaudies ūkis tik pradeda naują etapą — intensyvų gamybos aparato atnaujinimą. Jokia respublikinė ūkiskaita čia nepadengs būsimų išlaidų. Naivios viltys į „gerą dėdę Vakaruose". Tokios yra realijos. Tas, kuris dirba politiko darbą, o ne pasikliauja emocijomis, gerai supranta, kad ekonominis Lietuvos separatizmas nei dabar, nei artimiausioje ateityje jokios materialinės gerovės negali sukurti ir nesukurs. Tuo esu tvirtai įsitikinęs. Anaiptol ne ekonomikos klestėjimas, socialinė lygybė rūpi kovotojams dėl Lietuvos valstybinės nepriklausomybės. Jiems rūpi politinės ambicijos ir visai ne darbo žmonių labui. Draugai, reikia padėti Lietuvos darbo žmonėms susiorientuoti, kad jie suprastų, ką visa tai iš esmės, iš tikrųjų reiškia.

Pertvarka paskatino sparčiai didėti visų mūsų tautų tautinei savimonei, jų tautiniam pasididžiavimui savo istorija, kultūra, tradicijomis, papročiais, karštą troškimą ne tik išlaikyti, bet ir pagausinti tautines vertybes, einančias iš tolimų amžių. Ir šį procesą remia partija, kuri neatšaukiamai pasmerkė šiurkščiausius lenininės nacionalinės politikos iškraipymus, tas deformacijas, kurios nacionalinėje savimonėje paliko gilius randus. Mes pripažinome, kad reikia kardinaliai atnaujinti ir pataisyti socialistinę federaciją.

Įvairiuose šalies regionuose susikomplikavus tarpnacionaliniams santykiams, išplaukė į paviršių dešimtmečiais kaupęsis daugelio tautų ir tautelių nepasitenkinimas savo politine, ekonomine, socialine ir kultūrine būkle. Visuomenės demokratizavimas leido atvirai išsakyti tą nepasitenkinimą, išlieti skausmą dėl senų nuoskaudų, pradėti aktyvią agitaciją už tautinį atgimimą. Natūralūs tautiniai jausmai — gaivus eleksyras kiekvienos nacijos ir tautos sveikatai. Tačiau, stokojant politinės kultūros, plūstelėjus aistroms ir emocijoms, į tautinę žmonių sąmonę įsiskverbia nacionalizmo infekcija. O tai jau — nuodai, kurie anksčiau ar vėliau ardo kiekvieną visuomenės organizmą, graužia jo imuninę sistemą, tautos dvasią.

Mūsų laikais nacionalizmas ypač parazituoja, naudodamasis su pertvarka susijusiais natūraliais tautiniais jausmais, tautiniu atgimimu, stengiasi žaisti

savo politinį žaidimą remdamasis praeities deformacijomis. Ir kartais tai pasiseka. Nes tokių deformacijų buvo, o tautiniai jausmai paliečia ne tik žmogaus protą, bet ir emocijas.

Įkaitinti emocijas, užvirinti aistras, nuslopinti sąmonėje visa, kas racionalu, paversti centrą arba kitos tautybės žmones priešo paveikslu — štai kas tipiškiausia nacionalistinėms manipuliacijoms. Ir teorijoje, ir politikoje, ir praktikoje visada esama aiškios ribos, skiriančios tai, kas nacionalu, nuo to, kas nacionalistiška. Ši riba — požiūris į kitos tautos orumą, visos visuomenės interesus. Vienu atveju — mokėjimas juos derinti, kitu — nacionalinis pasipūtimas.

Yra žinoma, kad nacionalinės nepriklausomybės idėjos visada buvo ir yra patrauklios masinei sąmonei. Ypač tada, kai gyvenimo lygis toli nuo gerovės, kai žmonės reiškia nepasitenkinimą. Nacionalinis jausmas šiomis sąlygomis dominuoja visur: ekonomikoje ir politikoje, kultūroje ir ideologijoje. Jis verčia idealizuoti tai, kas sava, artima, ir skatina ieškoti bėdų priežasčių išorėje, kitose tautose.

„Išorinio priešo" fenomeną ne kartą sėkmingai naudojo visų laikų ir tautų politiniai avantiūristai. Tiesa, užmirštama, kad šio fenomeno eksploatavimas tautai visada baigdavosi žiauriomis tragedijomis. Galiausiai ateidavo kartus išblaivėjimas. Bet prieš tai visuomet būdavo euforija, apsvaigimas, utopiška koncepcija, kad laisvos, nepriklausomos, apsivaliusios tautinės dvasios pergalė ir esanti pagrindinė laimingo gyvenimo sukūrimo sąlyga.

Į tai mes turime atsižvelgti ir analizuodami padėtį Lietuvoje. Būtų neprotinga apsiriboti tik etikečių segiojimu, kurstyti aistras. Klausimas kitoks: kodėl tokios nuotaikos tapo įmanomos? Kas sudarė dirvą išcentriniams siekimams? Dėl kokių priežasčių valstybinės nepriklausomybės idėja tapo dominuojančia Respublikos visuomenės sąmonėje?

Nelengvas klausimas. Ir, ieškant atsakymo į jį, reikia pažymėti, kad buvo tiek objektyvių, tiek ir subjektyvių veiksnių. Lietuvių tautos nacionalinę savimonę daugeliu atžvilgių slegia sunki jos savitarpio santykių su sąjungine valstybe istorija. Mes negalime, neturime teisės nepripažinti tos neginčijamos tiesos, kad Stalino savivalės dešimtmečiai, šiurkštus pačios socializmo prasmės ir vaizdo iškreipimas mūsų šalyje, tai, kad federacijos priedanga buvo diegiama griežtai centralizuota valstybė, labai skaudžiai atsiliepė Tarybų Sąjungos tautų ir tautelių savitarpio santykių pobūdžiui, jų nuotaikoms. Tuo buvo smarkiai sukompromituota pati federacijos idėja. Plačiausiuose gyventojų, ypač sąjunginių respublikų, sluoksniuose buvo pasėtas nepasitikėjimas centrine valdžia, sunkia „Maskvos ranka", išankstinis nusistatymas prieš ją.

Šiomis sąlygomis savaip dėsningi respublikų tautų mėginimai pasinaudoti tomis galimybėmis, kurias atveria pertvarka, jų noras patikrinti, ar realūs jos principai, savarankiškumo garantijos, pagarbumas ir laisvė, kurią ji deklaruoja tarpnacionalinių santykių sferoje.

Visa tai suprantama. Kaip suprantama ir tai, kad dabartine situacija aktyviai pasinaudojo nacionalistiniai, separatistiniai, tiesiog antitarybiniai elementai: jiems realiai atstovaujama margame politiniame spektre visuomeninių jėgų, šiandien veikiančių kai kuriose respublikose. Tarp jų yra ir jėgų, rimtai svajojančių restauruoti buržuazinę tvarką, pagaliau ir grįžti prie ankstesnių, anaiptol ne demokratinių, o anksčiau buvusių ultradešiniųjų, autoritarinių režimų. Bet susiklosčiusi situacija turi gana svarbų subjektyvų aspektą. Jis atspindi tiek vietinių partinių organizacijų, partinių ir valstybinių vadovų, visuomeninių organizacijų, masinės informacijos priemonių, tiek ir centrinių organų neadekvačią reakciją į realią padėtį.

Apie kai kurias čia daromas klaidas aš jau kalbėjau, remdamasis Lietuvos pavyzdžiu. Dabar norėčiau grįžti prie vienos iš jų. Omenyje turimas „nacionalinės" temos kaip populiarumo plačiosiose masėse iškovojimo metodo naudojimas. Be kita ko, čia toli pažengė ne tik Lietuvos vadovai. „Nacio-

nalkomunistų", „nacionalpopulistų" vaidmenį šiandien atlieka ir kai kurie kitų respublikų atstovai. Bet mėginimai būti „šventesniems už Romos popiežių" nacionaliniais klausimais griežtai diktuoja savą elgesio logiką. Jie reikalauja tokio atsisakymo nuo principinių pozicijų, kuris niekais paverčia internacionalizmo, žmonių gerų santykių esmę.

Respublikos partinės organizacijos vadovybė iš esmės tapo įkaite tų separatistiškai nusiteikusių jėgų, kurios, prisidengdamos socializmo, demokratinio atsinaujinimo šūkiais, norėtų nuvesti Respubliką visai kitu keliu. Mėginimai paaiškinti šią poziciją būtinumu išsaugoti tautinę vienybę vargu ar gali būti laikomi įtikinamais. Mes vis turėsime iškelti klausimą: kokiu pagrindu, kokiais tikslais ir kokia kaina čia norima užtikrinti tautos vienybę? Jeigu už šios vienybės išsaugojimą arba užtikrinimą turi būti sumokėta atsisakymu dalyvauti bendrame tarybinės visuomenės žygyje keliu į naują, atsinaujinusį socializmą, ryšių su kitomis Tarybų Sąjungos tautomis nutraukimu, principiniu vertybių ir liaudies istorinio pasirinkimo prasmės pakeitimu, tai reikia bent jau sąžiningai ir atvirai informuoti apie tai liaudį, kaip ir tos partijos narius, kurie stojo į TSKP ir tebelaiko save komunistais.

III.

Norėčiau aptarti dar vieną veiksnį, kuris šiandien sąlygoja kai kurių jėgų elgesį Lietuvoje, pagaliau ir ne tik joje. Pastaruoju metu mes ne kartą susidūrėme su aplinkybėmis, kurios pagal tradicinę logiką skatino centrą imtis nepaprastųjų priemonių. Tokie yra įvykiai Kalnų Karabache, Ferganoje ir Naujajame Uzenyje, Armėnijos blokada, susirėmimai Kišiniove, kai kurie „dešiniųjų" organizacijų išpuoliai Maskvoje, taip pat tų, kurios dedasi „kairiosiomis", Vorkutos šachtininkų streikas ir taip toliau.

Kai kuriais atvejais mums iš tikrųjų teko imtis nepaprastųjų priemonių, užkirsti kelią neteisėtam elgesiui, kai nebuvo kito kelio piliečių saugumui užtikrinti, chuliganiškų elementų veiksmams sustabdyti.

Bet visais atvejais, kai mes turime reikalą su plačiųjų gyventojų sluoksnių manifestacijomis, mes stengėmės ir stengiamės naudoti politines priemones. Ir tai suprantama, nes tai atitinka pačią socializmo ir pertvarkos prigimtį, jos humanistinę esmę, jos ištikimybę bendrosioms žmonijos vertybėms.

Bet mes žinome, kad mūsų šalyje esama ir šalininkų kitų pažiūrų, kurios remiasi „kareivinių socializmo" koncepcija. Deja, visuomenėje, liaudyje iki šiol išlieka kažkoks pietetas „stipriai valdžiai", jos, galinčios imtis griežtų slopinimo priemonių, garbinimas. Tai sąlygoja žinomą „tvarkos kultą", „stiprios rankos kultą", samprotavimus apie visuomenės „nepasirengimą" demokratinėms reformoms, teigimą, kad demokratija virsta ochlokratija, ir taip toliau.

Miesčioniška filosofija traktuoja ištikimybę demokratiniams, politiniams metodams kaip valdžios silpnumą. Vienas iš čia paplitusių masinės sąmonės mitų yra, pavyzdžiui, įsitikinimas, kad stalininį režimą galima kaltinti kokiomis tik nori nuodėmėmis, bet tik ne „geležinės valios" ir stiprios politinės valdžios nebuvimu. Tai ne šiaip klaidinga nuomonė, o pačios stalinizmo prigimties nesupratimas.

Be abejo, vado valdžia buvo griežta, represyvi. Bet jau, žinoma, ne stipri politine prasme. Stipri valdžia nebijo savo piliečių, nesudaro visuotinio įtarumo ir įskundinėjimo atmosferos, nešalina totaliniu teroru bet kurio laisvo minties išsakymo. Apskritai bet koks teroras yra paprasčiausias ir grubus, bet kartu labai neefektyvus ir neperspektyvus visuomenės gyvenimo reguliavimo būdas, galiausiai silpnumo įrodymas.

Tvirtos politikos idealas yra ne įniršis ir konfrontacija, o santarvė ir solidarumas. Šiandien jie vieni iš svarbiausių dienos uždavinių. Iš tos socialinės-istorinės perėjos, į kurią įkopė visuomenė, aukštumos matyti tiesus, nors ir nelengvas kelias — kelias į humanišką socializmą, žengimas į priekį, grin-

džiamas visų esamų ir galimų potencialių pažangių jėgų konsolidacija. Remiantis pilietine taika, o ne pilietiniu karu, remiantis savitarpio gerbimu, kai šalys pasirengusios klausytis viena kitos, daryti nuolaidų viena kitai, suprasti didelį protingų kompromisų vertingumą.

Tokiu požiūriu, manau, mes turime vadovautis ir nagrinėdami Lietuvoje susidariusią situaciją. Mes turime vengti bet kokių dviprasmybių ir nutylėjimų. Dabartinė partijos, valstybės vadovybė neleis, kad sąjunginė valstybė iširtų. Tai aš noriu pareikšti partijos Centro Komiteto plenume. Apie tai aš kalbu tiesiai.

Reikiami veiksmai sąjunginei valstybei išsaugoti, jos vienybei užtikrinti yra griežta būtinybė. Ir čia neturi būti jokių iliuzijų dėl centro ketinimų ir sugebėjimų.

Beje, aš tai, man regis, jau pasakiau ir kalbėdamas liaudies deputatų suvažiavime, kai buvo svarstomi konstituciniai klausimai. Bet svarbi ir partijos Centro Komiteto plenumo pozicija. Daugelyje kreipimųsi į TSKP CK, TSRS Aukščiausiąją Tarybą ir liaudies deputatų suvažiavimą tarybiniai piliečiai susirūpinę pažymi, kad nacionalistinių aistrų kurstymas, plataus įvairių Lietuvos organizacijų tinklo planinga veikla, kuria į visuomenės sąmonę diegiamos separatistinės nuotaikos, išveda šiuos veiksmus už tarybinių įstatymų ir TSRS Konstitucijos ribų. Ryšium su tuo aš kaip TSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas neretai pagalvoju, kad aukščiausiajam šalies įstatymų leidimo organui reikia pateikti klausimą, ar teisėtai gyvuoja valstybėje tos organizacijos ir politiniai judėjimai, kurie vykdo separatistinę veiklą ir kursto nacionalinį terorą.

Mes negalime leisti, kad demokratija ir viešumas, kurie turi padaryti žmones laisvus, sustiprinti jų saugumą, būtų naudojami priešingais tikslais — liaudžiai skaldyti, jai bauginti ir kvaišinti. Demokratija turi būti apsaugota nuo tokių spekuliacijų.

Turi visa ši problema ir labai svarbų tarptautinį aspektą. Vientisos, tvirtos ir galingos Tarybų Sąjungos gyvavimas — tai įsakmus epochos, visos dabar esamos sudėtingos tarptautinio saugumo sistemos poreikis. Jos sugriovimu, kuris gali destabilizuoti politinę padėtį Europoje ir pasaulyje, niekas negali būti suinteresuotas, draugai. Tai supranta ir užsienio šalyse — ir politikai, ir tautos. Juk stebėtina, kad žmonės rašo laiškus, kuriuose prašo ir išsaugoti Sąjungą, ir suteikti galimybę dabartinei vadovybei pasiekti pertvarkos tikslus. Ir tą patį tikrai nedviprasmiškai patvirtina, palaikydami kontaktus su mumis, visų didžiausių pasaulio valstybių vadovai, tarp jų ir tie, kurių parama norėtų tikriausiai pasikliauti mūsų vidaus separatistai.

Aš optimistiškai žvelgiu į mūsų daugiatautės federacinės valstybės ateitį. Bet mes turime ryžtingai žengti jos pertvarkymo ir atnaujinimo keliu. Tai — būtina. Tai — dvi pusės. Ir optimizmą aš sieju su federacijos atnaujinimu, naujo turinio suteikimu jai.

Tam tikra prasme tik dabar, kai pertvarka grąžino politiniam procesui mūsų šalyje jo natūralią demokratinę kryptį, visų respublikų tautos, remdamosi savo patyrimu, savo poreikiais ir interesais, galės įsitikinti, kokią naudą joms duoda priklausymas galingai Tarybų Sąjungai. Galima sakyti, mes turėsime iš naujo „iškovoti federaciją", atkurti savitarpio pasitikėjimą, suprasdami integracijos pranašumus. Gerų santykių negalima įvesti pagal komandą, jėgą. Čia reikalingas ilgas, kruopštus darbas. Ir šiame kelyje, sakant Lenino žodžiais, centrui geriau „persūdyti" nuolaidų nacionalams link, negu „nepakankamai įdėti druskos". Tai taip pat reikia turėti omenyje.

Mes tikrai norime sukurti gyvybingą federaciją, kurioje visos respublikos jaustųsi tikrai suvereniomis valstybėmis. Aš jau apie tai kalbėjau ir sąmoningai noriu pakartoti: mūsų valstybė iki šiol egzistavo kaip centralizuota, unitarinė. Ir niekas iš mūsų dar neturi gyvenimo federacijoje patyrimo. Štai kodėl negalima ekstrapoliuoti šiandieninio respublikų statuso į jų būsimą padėtį Sąjungoje. Tikriausiai esant bendriems principams kiekvienos respub-

likos vieta atnaujintoje federacijoje bus savotiškai unikali — atsižvelgiant į regiono, kiekvienos tautos, jo kultūros, tradicijų specifiką.

Federacijos pastatui mes dedame teisinį pagrindą. Prie tokio pamato sukūrimo turi prisidėti tas gyvybiškai svarbių įstatymų projektų paketas, kurį kaip mes tikimės, TSRS Aukščiausioji Taryba priims ateinančių metų pradžioje. Bet tam, kad pastatas būtų tvirtas, jis turi atitikti projektą, jis turi būti statomas nenukrypstant nuo jo, nuo numatytų techninių normatyvų.

Todėl (ir tai taip pat pamoka iš situacijos Lietuvos partinėje organizacijoje) reikia aiškiai nubrėžti tas ribas, už kurių negalima išeiti, nes išėjimas už jų būtų iš anksto užprogramuotas pastangų federacijai kurti žlugdymas. Galima sakyti, tai būtų visos pertvarkos žlugdymas.

Viena tokių ribų yra tai, kad negalima atsisakyti vieningos TSKP struktūros. Priešingu atveju mūsų partija virstų amorfiniu federalistiniu klubu, kurį sudarytų atskiros savarankiškos partinės grupės. Argi neaišku, kad jeigu mes peržengsime šią ribą, tai, galima sakyti, sąmoningai suskaldysime TSRS, o tai istorinė aklavietė visoms Tarybų Sąjungos tautoms.

IV.

Kokias gi išvadas reikia padaryti iš Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimo nutarimų? Be abejo, tai signalas, rodantis, kad reikia spartinti pertvarkos procesus ir partijos vidaus gyvenimo srityje. Pagrindinė šios pamokos prasmė yra ta, kad mes nebegalime sau leisti atsilikti nuo įvykių ir permainų, kurių iniciatorė buvo pati partija, tempo.

Ir visi mes turime, draugai, suprasti labai svarbų reikalą, tai, kad visų mūsų problemų sprendimas yra ateities, o ne praeities dalykas. Kad visi mėginimai stabdyti žengimą, kurie atspindi iliuzinę viltį grįžti atgal, į ankstesnę tvarką, ne tik neproduktyvūs, bet ir tiesiog nerealūs. Mes neturime kur grįžti. Šalis pertvarkos metais pajudėjo iš vietos ir nuėjo toli į priekį. Visi mėginimai ją grąžinti į ankstesnius laikus yra nuostolingi partijai, prarandamas prestižas, autoritetas ir kartu sugebėjimas daryti įtaką dabartiniam politiniam gyvenimui ir juo labiau vaidinti jame avangardinį vaidmenį.

Partija gali vadovauti socialinei liaudies kūrybai, kurią dar labai veikia istorinės stichijos, politinės emocijos, kurios neretai peržengia leistinas demokratines normas. Bet kaip tik todėl masių kūrybai ir reikalingos kryptingos politinio avangardo pastangos. Politinio avangardo vaidmuo sunkus, bet būtinas ir atsakingas darbas. Istorija niekada ir niekam neduoda mandato nei būti nepakeičiamu politiniu lyderiu, nei būti absoliučiai neklystančiu. Kiekvieną kartą šią teisę reikia įrodyti liaudies reikmių ir interesų išmanymu, sugebėjimu juos formuluoti realistine politine kalba, paversti protingais veiksmais.

Būti politiniu avangardu — reiškia ne davinėti autoritarinę-biurokratinę komandą, užuot mokėjus orientuotis sudėtingame subjektyviai pageidaujamų ir objektyviai įmanomų dalykų derinyje, įvairių socialinių sluoksnių ir grupių galvosenoje, objektyviose masinių frontų, visuomeninių organizacijų, sąjungų ir pan. veiklos kryptyse. Siekdama įgyti veiksmingą, demokratinę teisę būti liaudies atstove, partija turi įveikti jos viduje esamus politinio pasyvumo, pseudorevoliucinio aktyvizmo barjerus, politinio-biurokratinio nekultūringumo, separatistinių nuotaikų, konservatizmo recidyvus. Reikia suprasti, kad partija, kaip ir visuomenė, dar tik stovi prie atsinaujinimo ištakų, ją slegia daugelis administravimo ir komandavimo ydų, bet ji sugebėjo išsaugoti pagrindines visuotinai reikšmingas socialistines vertybes. Ir tai jos atsinaujinimo sėkmės laidas.

Negalima dekretu nustatyti partijos vietą avangarde, visuomenės atsinaujinimo priešakyje. Ji turi būti (tik ir gali būti) nuodugnių demokratinių pertvarkymų pačioje partijoje padarinys, lenininių partinio gyvenimo normų atgaivinimo naujomis socialinėmis ir politinėmis sąlygomis išdava. Dėl bet

kokio atsilikimo, mėginimų vengti reaguoti į įvykius, vengti laiku juos politiškai įvertinti ir, svarbiausia, pasiūlyti savo socialistinę perspektyvą netenkama, kaip situacijos Lietuvoje atveju, politinės iniciatyvos, ir tai padeda pertvarkos priešininkams pavaizduoti partiją konservatyvia jėga, besipriešinančia permainoms.

Mes įžengėme į pačios partijos ryžtingo demokratinio vidaus persitvarkymo kelią, rengimosi XXVIII suvažiavimui kelią. Po šio suvažiavimo TSKP turi tapti atsinaujinusia demokratine ir susitelkusia vienminčių sąjunga. Tik partija, dinamiška ir drąsi, blaiviai vertinanti ir pati save, ir ją supantį pasaulį, gali būti visuomenę cementuojanti jėga ir pertvarkos siela. Partija, kuri laiko savo veiklos prasme ne apsitarnavimą, o tarnavimą savo liaudžiai, kuri saugos ir stiprins savo gretų vienybę, siekdama tų realių praktinių rezultatų, kurių iš jos laukia jos nariai, visos mūsų didžiulės daugiatautės šalies darbo žmonės.

Šis procesas — viena iš svarbiausių pertvarkos sudedamųjų dalių. Čia norėčiau pasakyti, kad mes nepakankamai vertiname tai, ką pertvarka jau nuveikė. Taigi šalies padėtis tebėra nelengva, pertvarka dar nedavė konkrečių rezultatų daugeliu ypač svarbių, gyvybinių klausimų. Na, o tai, ką ji jau davė — saviraiškos, kūrybos, iniciatyvos laisvę, taip pat ir politikos sferoje, — argi to maža? Argi visai neseniai mes nedusome nuo stagnacijos, ar nebuvo suparalyžiuota mūsų mintis ir darbai, ar kaip apie brangiausią dalyką nesvajojome apie laisvės gurkšnį?

Žinoma, laisvė — tai ne anarchiška savivalė ir visko leistinumas, paminantis visas visuomenės normas. Jos labai reikia kaip visuomenės ir asmens dvasinės būklės, mums jos reikia ir kaip paskatos kūrybiškiau dirbti, ir kaip verslumo, iniciatyvos komponento, ir kaip drausmės pamato, taigi ir kaip didelių rezultatų ir permainų pirmtako einant pertvarkos keliais. Ir tuo požiūriu, aš manau, mes neturime teisės nematyti, kokią didelę perspektyvią reikšmę turi politikos ir ekonomikos reforma, ideologijos atnaujinimas.

Mes pradėjome didį pertvarkymų, dorovinio apsivalymo ir moralinio atgimimo darbą. Ir štai vienas iš rimtų psichologinių paradoksų: įvykdę milžinišką visuomenės sąmonės posūkį, išjudinę inercijos mašiną, dabar imame patys būgštauti, gąsdinti vienas kitą ir visuomenę neišvengiamomis šalutinėmis komplikacijomis, atsirandančiomis didžiajame pertvarkos kelyje.

Nenoriu dabar gilintis į šią temą, mūsų laukia didelis ir išsamus pokalbis būsimame partijos suvažiavime, o artimiausiu metu, kaip esame susitarę, kai CK sausio plenume svarstysime preliminariai parengtą politinę platformą diskusijai prieš prasidedant suvažiavimui. Aš paliečiau ją šiandien todėl, kad toks atskirų partijos komitetų paniškas nusiteikimas gimdo tą sumišimą, kuris Lietuvos vadovus pastūmėjo į dabartinę situaciją. To irgi esama, ir tai dar viena pamoka, adresuota ne tik Lietuvos komunistams, o visiems mums.

Mes tikime, jog milijonai Tarybų Sąjungos darbo žmonių, komunistų ir nepartinių deramai įvertins mūsų partijos iniciatyvinį vaidmenį ir įnašą į istorinius poslinkius, vykstančius tarybinėje visuomenėje, kurie padėjo jai susigrąžinti dinamizmą, kūrybinį pradą, tarptautinį prestižą. Mes tikime integruojamąja pertvarkos idėjų jėga, kuri yra pajėgi efektyviai ir patikimai sujungti į vieningą visumą Tarybų Sąjungos įvairių tautybių komunistų energiją, jų pastangas ir kartu sustiprinti mūsų laisvą savanorišką Sąjungą remiantis sveiku ir tvirtu pamatu, savitarpišku visų mūsų tautų pasitikėjimu.

Ir šiame istoriniame revoliuciniame procese neišmatuojamas yra TSKP vaidmuo.

TSKP vienybė lemia pertvarkos likimą.

DĖL LIETUVOS KOMUNISTŲ PRAEITIES KLAIDŲ IR PADARYTŲ NUSIKALTIMŲ

VILNIAUS PEDAGOGINIO INSTITUTO KATEDROS VEDĖJO LIUDO TRUSKOS KALBA LIETUVOS KP XX SUVAŽIAVIME

Manyčiau, kad atsinaujinusiai mūsų partijai didžiausias balastas yra praeitis. Esu giliai įsitikinęs, jog privalome pasakyti sau ir visai Lietuvai tiesą ir tik tiesą, kokia karti ji bebūtų. Turime pasakyti tokią rūsčią tiesą, kad net mūsų griežčiausi oponentai neturėtų ko pridėti. Kitos išeities mes neturime, nes, jeigu nepasakysime visos tiesos patys, mums ją kiekviename žingsnyje primins oponentai.

Tiesa pirmiausia ta, jog mūsų pirmtakas — TSKP Lietuvos organizacija per visą savo 70 metų amžių pernelyg dažnai buvo abejinga arba net priešiška gyvybiniams lietuvių tautos interesams, kurių svarbiausias — siekis turėti savo valstybę. Taip buvo 1918—1919 metais, kai kūrėsi Lietuvos Respublika, kurios bendraamžė yra LKP. Taip buvo lemtingaisiais 1940 metais, kada Lietuvos Respublika buvo laidojama. Taip buvo ir pokario metais, kada tauta kilo į beviltišką, nes labai nelygią rezistencinę kovą.

Delegatams, kurie nepamena tų tolimų, jau istorija tapusių metų, galėčiau priminti vakarykščią dieną. 1988 metų gegužės mėnesį, kai Lietuva jau budo iš letargo miego, LKP CK XI plenumas dar svarstė, kaip Respublikoje vykdomi TSKP CK 1988 metų vasario plenumo nutarimai, ir trinko galvą Vilniaus miesto partinei organizacijai už nepakankamą klasinį, internacionalinį ir ateistinį darbo žmonių auklėjimą.

Kai kas Respublikos partinės organizacijos praeityje bevelytų matyti tik klaidas. Deja, būta ir sunkių nusikaltimų. Tautos apsisprendimo teisės ignoravimas 1918 metais — klaida, o Rusijos Raudonosios Armijos kvietimas į Lietuvą — LKP nusikaltimas (nors armija jau žygiavo ir nekviesta).

Lietuvos Respublikos nepripažinimas trečiajame—ketvirtajame dešimtmetyje — klaida, o aktyvi talka Vladimirui Dekanozovui, likviduojant lietuvių tautos valstybingumą 1940 metais, — nusikaltimas.

Bendratautinių interesų neigimas, klasinių prieštaravimų suabsoliutinimas — klaida, o Lietuvos žmonių trėmimas iš Tėvynės — nusikaltimas.

Stambių valstybinių ūkių reikšmės pervertinimas ir privačios nuosavybės, kaip galingo ūkinės veiklos stimulo, neigimas — teorinė klaida, o smurtinė kolektyvizacija ir valstiečių nuvarymas nuo žemės — nusikaltimas.

Teorinė nuostata apie dvi kultūras — proletarinę ir buržuazinę — klaida, o knygų deginimas, kultūros paminklų naikinimas — nusikaltimas.

Neretai girdime: argi mes, šių dienų komunistai, atsakingi už stalinistų padarytus nusikaltimus? Dauguma komunistų kaip žmonės niekuo dėti dėl LKP praeities, tačiau organizacija — atsakinga. Paklauskime bet kurį juristą, ir jis pasakys, jog paveldėtojas perima ne tik kapitalą, bet ir skolas.

Manyčiau, jog mes patys, o ir visa Lietuva, priimdama nuosprendį LKP praeities vertinimo byloje, turėtų atsižvelgti ir į svarias švelninančias aplinkybes. Dvidešimtojo amžiaus pirmoji pusė — tai gilus nuosmukis Europos civilizacijos ir kultūros raidoje, tai didysis blūdas, kuriam pasidavę milijonai žmonių nusisuko nuo demokratijos idealų ir prisiekė ištikimybę — vieni fa-

šizmui, kiti bolševizmui, tapdami neregėto masto nusikaltimų bendrininkais ir net vykdytojais.

Dvidešimtojo amžiaus pirmoji pusė ir vidurys — tai laikotarpis, kuomet viso pasaulio komunistai, persiėmę tautiniu nihilizmu, skirstė žmones ne į tautas, o į klases, suabsoliutino prieštaravimus tarp atskirų visuomenės sluoksnių ir skelbė jei ne mirties nuosprendį, tai bent bekompromisinę kovą savo klasės priešams. Ar galėjo eiti prieš srovę LKP?

LKP veikla praeityje didele dalimi paaiškinama jos sudėtimi. Iki 1940 metų ji iš esmės buvo sekta, turėjusi kelis šimtus narių, kurių tik pusė buvo lietuviai. Jos šalinosi inteligentija. 1941 metų pradžioje komunistai su aukštuoju išsilavinimu sudarė tik vieną procentą, su pradiniu ir nebaigtu pradiniu mokslu — beveik 90 procentų visų LKP narių. Pokario metais LKP gana sparčiai augo kiekybiškai. 1945 metais ji turėjo pusketvirto tūkstančio, o 1950 metais — 28 tūkstančius narių. Tačiau kieno sąskaita ji augo? 1948 metais lietuviai sudarė tik 18 procentų, lenkai — pusę procento visų LKP narių. Apie 80 procentų Respublikos komunistų buvo nevietiniai žmonės, atsiųsti ar atvykę iš Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos. Valstybės saugume, turėjusiame tuo metu didžiausią valdžią, svetimšaliai sudarė 90 procentų, respublikinės valdžios įstaigų nomenklatūroje — du trečdalius visų darbuotojų. Daugelis jų, dabartinių „internacionalistų" tėvai, buvo aršūs staliniečiai, visame, kas lietuviška, įžiūrėję nacionalizmą, klerikalizmą, buožiškumą. Todėl pagrįstai galima tvirtinti, jog pokario metais LKP buvo ne vietos žmonių, o svetimšalių organizacija. Ar galėjo tokiai LKP rūpėti lietuvių tautos reikalai, ir ar galėjo tokia organizacija turėti autoritetą Lietuvoje?

Tačiau didžiausia LKP nelaimių, visų tų deformacijų ir nusikaltimų priežastis buvo jos nesavarankiškumas. Juk žinome, kad Antanas Sniečkus prašė G. Malenkovo neskubinti Lietuvoje kolektyvizacijos. Ir kokį išgirdo atsakymą? „Politinio biuro nutarimai nesvarstomi, o vykdomi".

Arba kadrų politika. Po TSKP XX suvažiavimo, prasidėjus atlydžiui, iš Lietuvos teko išvažiuoti kai kuriems „internacionalistams", kurie per 15 metų neišmoko „čiabuvių" kalbos. O kuo tai baigėsi? Iš Maskvos pasigirdo rūsti perkūnija. 1961 metais LKP XIII plenume Antanui Sniečkui teko muštis į krūtinę ir atgailauti už kadrų politikos klaidas, o sekretoriui ideologijos klausimams Vladui Niunkai — palikti savo postą. Dar blogiau baigėsi Latvijoje, kur buvo pakeista visa vadovybė.

Žinome, jog Antanas Sniečkus per daug nesižavėjo kukurūzais, nebuvo abejingas Trakų piliai, kitiems istoriniams paminklams. Tačiau teko dirbti labai sunkiomis sąlygomis, nuolatinėje baimėje, vis dairantis į centrą. Kiek gražiausių sumanymų, puikiausių iniciatyvų palaidojo tas nelemtas klausimas: o ką pasakys Maskva? Metraštininkai, dar kartą perrašydami Lietuvos istoriją, negalės nepastebėti, jog net ir juodžiausiais metais tarp Lietuvos komunistų buvo nemažai šviesių asmenybių, kurie pagal išgales žodžiu ir raštu, gyvu darbu, visa savo veikla puoselėjo kritinę mintį, neleido užgesti tautinei sąmonei, nuoširdžiai rūpinosi Respublikos ūkiu ir kultūra. Leiskite man suminėti kelias šių komunistų pavardes. Tai Karolis Požela ir Kazys Matulaitis, Justas Paleckis ir Juozas Bulavas, Juozas Vaišnoras ir Eugenijus Meškauskas, Eduardas Mieželaitis ir Justinas Marcinkevičius, Vytautas Petkevičius ir Jonas Avyžius, Juozas Matulis ir Kazimieras Baršauskas, Juozas Jurginis ir Jonas Kubilius bei daugelis kitų. Šiandien kai kas to jau nenorėtų pripažinti, bet faktas lieka faktu: Sąjūdį kartu su nepartiniais inteligentais įkūrė Lietuvos komunistai. Mūsų tautinio atgimimo ir valstybingumo atkūrimo istorija būtų nepilnavertė be Kazimieros Prunskienės ir Bronislovo Genzelio, Romo Gudaičio ir Mindaugo Stakvilevičiaus, Romualdo Ozolo ir Vladimiro Beriozovo, Juro Poželos ir Vytauto Statulevičiaus, Jokūbo Minkevičiaus ir Justo Vinco Paleckio bei daugelio ir daugelio kitų komunistų pavardžių. Visų pažangių Respublikos komunistų vardu Algirdas Brazauskas iškėlė šūkį „Lietuva be suvereniteto — Lietuva be ateities".

Esu giliai įsitikinęs, jog, atsisukusi veidu į tautą, LKP tikrai reikalinga ir šių dienų, ir ateities Lietuvai. Šių dienų Lietuvai — kaip svarbiausia jėga atkuriant valstybingumą, o ateities Lietuvai — gal jums tai atrodys paradoksalu — LKP, turinti didžiulį intelektualinį potencialą, reikalinga kaip vienas demokratijos garantų. Vidaus jėgų požiūriu komunistinė diktatūra Respublikoje jau negalima, nes ji save visiškai diskreditavo, ir Lietuva jai turi imunitetą. Antra vertus, patys komunistai gyvybiškai suinteresuoti demokratija, kad galėtų gyvuoti kaip partija ateities Lietuvoje.

LIETUVOS TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO PIRMININKO IŠRINKIMO

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba nutaria: išrinkti Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininku Algirdą Mykolą BRAZAUSKĄ, Mažeikių rinkiminės apygardos deputatą, Lietuvos KP Centro Komiteto pirmąjį sekretorių.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotoja V. KLIKŪNIENĖ
Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorius L. SABUTIS

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO II PLENUMĄ

Sausio 17 dieną Vilniuje įvyko Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto II plenumas.

Į plenumą buvo pakviesti Lietuvos KP miestų ir rajonų komitetų pirmieji sekretoriai, vyriausybės nariai, neįeinantys į vadovaujančius partijos organus, kitas partinis aktyvas, masinių informacijos priemonių vadovai.

Įžanginiu žodžiu plenumą pradėjo Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Plenumas patvirtino tokią dienotvarkę:

1. Dėl TSKP CK Generalinio Sekretoriaus, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko Michailo Gorbačiovo apsilankymo Lietuvoje išdavų.
2. Dėl LKP pirmaeilių veiksmų programos.
3. Dėl LKP Statuto įgyvendinimo.
4. Dėl LKP CK komisijų sudarymo.

Lietuvos KP Centro Komiteto antrasis sekretorius Vladimiras BERIOZOVAS plenumo dalyvių vardu pasveikino Lietuvos KP CK pirmąjį sekretorių Algirdą Brazauską jo išrinkimo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininku proga. Algirdui Brazauskui buvo įteikta gėlių.

Pirmuoju dienotvarkės klausimu kalbėjo Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Plenumo dalyviai buvo informuoti, kad ryšium su LKP priimtais sprendimais ir M. Gorbačiovo viešnage Lietuvoje gauta nemaža laiškų ir telegramų iš visų respublikų. Didžiojoje daugumoje jų pritariama LKP sprendimams.

Diskusijose pirmuoju klausimu kalbėjo LKP CK nariai — partijos Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius Mindaugas STAKVILEVIČIUS, Lietuvos kino studijos kino režisierius Arūnas ŽEBRIŪNAS, Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos sekretorius Valentinas SVENTICKAS, Lietuvos Mokslų Akademijos Botanikos instituto direktorius Romas PAKALNIS, kino aktorė Nijolė OŽELYTĖ, Alytaus medvilnės kombinato darbininkas Viačeslavas KORIAGINAS, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto mokslo centro „Informatika" direktorius Vytautas KAMINSKAS, Šilutės rajono Saugų tarybinio ūkio pirminės partinės organizacijos sekretorius Vytautas LAURINAVIČIUS, Vilniaus pedagoginio instituto katedros vedėjas Liudas TRUSKA, LKP Finansų komisijos narys, Mažeikių naftos ir kuro tiekimo įmonės direktoriaus pavaduotojas Romualdas SAKALAUSKAS, LKP CK biuro nariai — LKJS CK pirmasis sekretorius Alfonsas MACAITIS, Panevėžio „Ekrano" gamyklos direktorius Rimantas PURTULIS, „Minties" leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Romualdas OZOLAS, LKP CK nariai — partijos Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto pirmoji sekretorė Janina GAGILIENĖ, LKP Kėdainių rajono komiteto sekretorius Stasys APINIS, Klaipėdos miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Povilas VASILIAUSKAS, Lietuvos Mokslų Akademijos viceprezidentas, Matematikos ir kibernetikos instituto direktorius Vytautas STATULEVIČIUS. Baigiamąjį žodį svarstytu klausimu tarė Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Pranešimą antruoju dienotvarkės klausimu — dėl LKP pirmaeilių veiksmų programos — padarė Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius Kęstutis GLAVECKAS.

Diskusijose antruoju dienotvarkės klausimu kalbėjo LKP CK nariai — LKP Plungės rajono komiteto pirmasis sekretorius Mykolas PRONCKUS, Pa-

minklų restauravimo projektavimo instituto skyriaus viršininkas Liudvikas DZIKAS, Lietuvos Mokslų Akademijos Puslaidininkių fizikos instituto sektoriaus vadovas Algirdas GRICIUS, Lietuvos invalidų draugijos centro valdybos pirmininkas, rašytojas Jonas MAČIUKEVIČIUS, Kauno medicinos akademijos katedros vedėjas Algis MICKIS, Tautybių komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininkė Halina KOBECKAITĖ, LKP Biržų rajono komiteto pirmasis sekretorius Juozas JUCIUS, Klaipėdos miesto statistikos skyriaus viršininko pavaduotojas Artašesas GAZARIANAS. Pasiūlymų šiuo klausimu pateikė didelė grupė plenumo dalyvių.

Trečiuoju dienotvarkės klausimu — dėl LKP Statuto įgyvendinimo — informaciją padarė Lietuvos KP Centro Komiteto antrasis sekretorius Vladimiras BERIOZOVAS.

Diskusijose šiuo klausimu pasisakė LKP CK nariai — Vilniaus rajono melioracijos statybos valdybos partinės organizacijos sekretorius Edvardas GERMANAVIČIUS, LKP Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto darbuotojas Rimantas BUSILA, Lietuvos KP Apeliacinės komisijos pirmininkė, Partijos istorijos instituto direktorė Vanda KAŠAUSKIENĖ, LKP CK narial — LKP Vilniaus miesto Tarybų rajono komiteto pirmasis sekretorius Alfredas SERBENTAVIČIUS, Vilniaus universiteto filosofijos fakulteto dekanas Justinas KAROSAS. Grupė plenumo dalyvių pateikė klausimų, pasiūlymų dėl LKP Statuto įgyvendinimo.

Buvo apsvarstytas ketvirtasis dienotvarkės klausimas. Priimtas nutarimas sudaryti LKP CK komisijas ir patvirtinti jas kitame plenume.

Plenumas priėmė rezoliuciją „Dėl TSKP CK Generalinio Sekretoriaus, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko M. Gorbačiovo apsilankymo Lietuvoje išdavų", nutarimą „Dėl LKP Statuto įgyvendinimo", LKP Centro Komiteto kreipimąsi į rinkėjus „Mūsų tikslai ir darbai".

Plenumas papildė komisiją LKP pirmaeilių veiksmų programos projektui paruošti. Nutarta jį svarstyti kitame LKP CK plenume.

MŪSŲ TIKSLAI IR DARBAI

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto žodis rinkėjams

Mieli Lietuvos žmonės!

Lietuvos Komunistų partija ruošiasi rinkimams, neturėdama iki šiol buvusių konstitucinių garantijų į vadovaujantį vaidmenį, sąžiningai ir atvirai įvertinusi savo prieštaringą ir dramatišką praeitį, tapusi savarankiška. Tai buvo nelengvas, bet neišvengiamas apsisprendimas, kurio laukė Lietuvos žmonės. Net pats kritiškiausias požiūris į praeitį neturėtų užgožti realios ateities perspektyvos, sutrukdyti blaiviai įvertinti dabartines politines jėgas Lietuvoje.

Savarankiška LKP tikisi, kad Lietuvos žmonės supranta, jog permainas pagreitino pastarojo meto konstruktyvi LKP veikla ir jos iniciatyvos.

Kas labiausiai rūpi Lietuvos Komunistų partijai, kur pirmiausia kreiptų ji savo veiklą, turėdama parlamentinę galimybę dirbti Lietuvai, jos žmonių labui? Savo praktinėje veikloje partija remtųsi programa veiksmų, iš kurių pirmaeiliais laikome šiuos.

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMAS

Laisva, teisinė, demokratinė, humanistinio socializmo valstybė, besiremianti tautinėmis vertybėmis, — toks daugumos Lietuvos žmonių idealas ir LKP veiklos svarbiausias tikslas. Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas turi tam tikrus etapus. Jau dabar siekiame suvereniteto, lygiateisio ir savitarpiškai naudingo bendradarbiavimo tiek su centru, tiek su kitomis respublikomis derybų keliu, sutarčių pagrindu. Dabartiniame Lietuvos valstybės atkūrimo etape būtina:

— siekti lietuvių tautos apsisprendimo teisės realizavimo atstatant istorinį teisingumą;

— įtvirtinti demokratiją, daugiapartiškumą ir atskirti įstatymų leidybos, vykdomosios valdžios ir teismo funkcijas, depolitizuoti teisėsaugą;

— išspręsti Lietuvos jaunuolių karinės tarnybos problemą, organizuojant nacionalinius karinius junginius;

— užmegzti ir plėtoti ryšius su tarptautinėmis organizacijomis, siekti Lietuvos valstybės tarptautinio pripažinimo, keistis diplomatinėmis atstovybėmis;

— įtvirtinti Lietuvos valstybės vientisumą sutarčių su kitomis valstybėmis keliu.

ŽMOGAUS DVASINIS ATGIMIMAS

Svarbiausia tautinės kultūros priedermė — atgaivinti ir stiprinti žmogaus dorovę, dvasingumą, intelektualiai ir estetiškai turtinti asmenybę.

Lietuvos Komunistų partija pasiryžusi:

— siekti Lietuvos kultūros tęstinumo ir vientisumo;

— įstatymais įtvirtinti kūrybos laisvės garantijas, apsaugoti kultūrą, švietimą ir mokslą nuo ideologinio diktato;

— skatinti ir plėtoti bendražmogiškomis vertybėmis grindžiamą demokratiją ir viešumą;

— sukurti nacionalinę mokslo, mokymo ir švietimo sistemą, tenkinančią mūsų kultūrinius poreikius, ekonominius interesus, atgaivinti tautinės mokyklos tradicijas;

— harmonizuoti valstybės ir bažnyčios santykius, siekti tarpusavio supratimo ir pagarbos, palaipsniui grąžinti religinėms bendruomenėms priklausiusį turtą;

— remti Lietuvos tautinių grupių siekį išsaugoti nacionalinį savitumą, kalbą, papročius ir kultūros tradicijas;

— užtikrinti įstatyminių aktų dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos realų įgyvendinimą, visomis išgalėmis ugdyti ir puoselėti lietuvių kalbą;

— reorganizuoti masinės informacijos priemonių sistemą.

SOCIALINIŲ POREIKIŲ TENKINIMAS

Savarankiška LKP siekia visų Lietuvos gyventojų lygiateisiškumo, socialinio teisingumo garantijų. Todėl nuosekliai ir neatidėliotinai tobulinsime ir įgyvendinsime:

— piliečių konstitucines teises;

— pajamų reguliavimo, naudojant pagrįstą progresyvinę apmokestinimo sistemą, taip pat algų, pensijų, stipendijų, pašalpų ir kitų pastovių išmokų didinimo, atsižvelgiant į oficialų gyvenimo lygio minimumą, priemones;

— vieningus visiems gyventojams aprūpinimo butais principus ir diferencijuotus (pagal buto plotą, kokybę, aplinką) butų nuomos mokesčius;

— gyvenamųjų namų statybos mieste ir kaime programą;

— kaimo žmonių socialinių sąlygų gerinimą;

— sveikatos apsaugos sistemą, kur būtų įtvirtinta valdžios ir valdymo

organų, savivaldybių, žinybų, įmonių ir organizacijų, gydymo ir profilaktikos įstaigų, pareigūnų ir pačių žmonių atsakomybė už sveikatos tausojimą, stiprinimą ir atstatymą;

— šeimos stiprinimo programą, rūpinimąsi genetiniu fondu, moksliškai pagrįstą demografinę politiką;

— visokeriopą materialinę ir dvasinę pagalbą invalidams, jų adaptaciją visuomenėje;

— kūno kultūros ir sporto, turizmo plėtotės programas, įvairius žmonių sveikatos stiprinimo, sveiko gyvenimo būdus.

GAMTOSAUGA

Istorinio tęstinumo galimybes turi tiktai ta visuomenė, kuri sugeba išlaikyti harmoniją su gamta. Todėl rengsime ir įgyvendinsime aplinkos apsaugos įstatymus, garantuojančius visuomenės ir kiekvieno Respublikos piliečio teisę į ekologinę gerovę, visų pirma:

— įtvirtindami vietinės savivaldos teisę spręsti gamtosaugos ir gamtonaudos klausimus, atsižvelgiant į vietos gyventojų ir visos Respublikos interesus;

— skatindami ekologiškai švarią gamybą;

— mažindami atmosferos teršimą ir neišvalyto vandens išleidimą į atvirus vandens telkinius pagal Helsinkio konvencijos reikalavimus;

— spręsdami nuodingų atliekų surinkimo, perdirbimo ir saugojimo problemą;

— diegdami vieningą užterštumo kontrolės, gamtosaugos mokslinio tyrimo ir ekologinės ekspertizės sistemą;

— dalyvaudami tarptautinėse ekologinėse programose;

— operatyviai informuodami visuomenę.

EKONOMIKOS PERTVARKYMAS

Savarankiškos LKP ekonominės politikos tikslas — Lietuvos piliečių gerovė. Šio tikslo sieksime:

— vienydami Lietuvos žmonių pastangas sukurti Respublikoje modernią ekonominę sistemą;

— likviduodami administracinę-komandinę valdymo sistemą ir įgyvendindami rinkos mechanizmą, užtikrinantį gamintojų ir vartotojų interesų dermę;

— derindami įvairias nuosavybės formas, užtikrindami jų lygiateisiškumą bei ekonomiškai efektyvius darbo ir gamybos organizavimo būdus, iš dalies denacionalizuodami, demonopolizuodami bei decentralizuodami ekonomiką, skatindami privačią iniciatyvą;

— sukurdami savarankišką pinigų, finansų, kredito ir biudžeto sistemą;

— vystydami lygiateisius ekonominius ryšius su kitomis tarybinėmis respublikomis ir valstybėmis;

— tobulindami kainodaros ir mokesčių sistemą žemės ūkyje.

Gerbiami rinkėjai!

Į nepriklausomybę žengiančiai Lietuvai istoriškai būtina savarankiškos LKP remiamų kandidatų išmintis, realizmas, sugebėjimas palaikyti konstruktyvius dialogus su įvairiomis politinėmis jėgomis. Balsuodami už mūsų remiamus kandidatus, gerai pažįstančius Respublikos politinį, ekonominį, socialinį, kultūrinį gyvenimą, balsuosite už realistišką ir brandžią tolimesnio Lietuvos atgimimo programą, už savo ateitį. Mes — už jauną ir laisvą, blaivią ir sveiką, teisingą ir pasiturinčią Lietuvą!

LKP CENTRO KOMITETAS

LIETUVAI REIKIA TALENTINGŲ, VEIKLIŲ DEPUTATŲ

ALGIRDAS KARALEVIČIUS

Gyvename nepaprastai prieštaringus laikus, kurie iš esmės keičia Lietuvos žmonių sąmonę ir būtį. Regime, kaip sparčiai vyksta politinių, ekonominių ir socialinių procesų demokratėjimas, vis didesnį pagreitį įgauna pertvarka. Nuo šių metų pradžios mes drauge su kitomis Pabaltijo respublikomis jau gyvename ekonominio savarankiškumo sąlygomis. Žinoma, jis toli gražu ne toks, už kurį TSRS AT grūmėsi Lietuvai atstovaujantys deputatai, ne toks, kokį mes visi įsivaizdavome ir vylėmės turėti. Tačiau tai jau šis tas, arba — pradžių pradžia, pradinė padėtis tolesnėms reformoms, vedančioms į Respublikos suverenumą.

„Būkime realistai, į tikslą eikime lėtu, tvirtu žingsniu", — kiek kartų šie ar panašūs žodžiai skambėjo Algirdo Brazausko lūpose. „Nenorėkime iš želmens grūdų", — didžiamintis kardinolo Vincento Sladkevičiaus įspėjimas tiems, kurie karštomis galvomis veržėsi tiesiog aplenkti įvykius. Nežinia, kaip viskas būtų vykę, jeigu nebūtų įsiklausyta į šiuos ir kitus svarius įspėjimus. O dabar pas mus jau ženklūs pertvarkos daigai: žingsnis po žingsnio vis drąsiau žengiame Lietuvos valstybingumo atkūrimo linkme. Keliose Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sesijose priimti didelės svarbos dokumentai, sugrąžinti Lietuvos valstybiniai simboliai, padarytos svarbios pataisos veikiančioje Respublikos Konstitucijoje.

Ir tai nuveikė senos sudėties Respublikos Aukščiausioji Taryba. Pripažinkime, kad joje ne per daugiausia radikalių permainų šalininkų. Nemaža deputatų organiškai atmesdavo visus jų rimtį drumsčiančius siūlymus, beje, būta ir tokių, kurie linkę tik naujoviškai pamąstyti, kaip senoviškiems išlikti. Ir tik nedidelė dalis aktyviai siekė politinės ir ekonominės pertvarkos. Jiems ir teko pagrindinis vaidmuo diskusijose raginant priimti naujus įstatymus.

Kada mes taip, kaip dabar, godžiai gaudėme kiekvieną žodį, ištartą Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijose? Tik dabar, kai vakarų vakarus leidžiame, prigludę prie televizorių ekranų, imame suvokti, kokios pilkos ir niekam nereikalingos buvo anų sąstingio laikų deputatų sueigos. Per dieną dvi jie „išspręsdavo" virtinę valstybinės svarbos klausimų. Net doro sesijų aprašymo dienraščiuose nebuvo. O apie radiją ir televiziją — nėra nė kalbos. Manau, ir gerai buvo daroma, kad tokios sesijos nebuvo transliuojamos. Juk visi be išimties dokumentai to meto sesijose buvo priimami tik vienbalsiai. Kitokių nuomonių būta nedaug.

Tautinis atgimimas iš nebūties prikėlė demokratinius Tarybų rinkimus. Tuo įsitikinome, kai beveik prieš metus rinkome deputatus į TSRS Aukščiausiąją Tarybą. Jais buvo išrinkti tikrai liaudžiai atstovaujantys žmonės, nesusitepę nei rankų, nei sąžinės.

Praėjusiųjų metų gruodžio 7 dieną mūsų Aukščiausiosios Tarybos sesijoje tarsi dideliu visos tautos atodūsiu buvo palydėtas šeštojo Lietuvos TSR Konstitucijos straipsnio apie Komunistų partijos vadovaujantį vaidmenį esminis pakeitimas, pripažįstant daugpartiškumo galimybę Respublikoje. Visi mename, kaip sunkiai sekėsi balsuoti šiuo svarbiu klausimu. Valstybės ir Ko-

munistų partijos sutapatinimas arba monopolija išnyko tarytum miražas. Gal pagaliau kaip ir visame civilizuotame pasaulyje partijos galės atstovauti liaudies interesams ne prievarta, o per demokratiškus rinkimus.

Prisiminkime, audringos, karštos diskusijos antrajame šalies Tarybų suvažiavime vyko dėl TSRS Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) pakeitimo ir papildymo, rinkimų sistemos klausimais. Įsitikinome, kokios dar stiprios konservatyviosios jėgos, kurios iš visų spėkų stengiasi turėti ne liaudies išrinktų, o visuomeninių organizacijų paskirtų deputatų visų lygmenų Tarybose. Nors kai kurios respublikos, tarp jų ir Lietuva, daug anksčiau atmetė tokius deputatų „rinkimus". Kelti kandidatus turi teisę ir visuomeninės organizacijos, bet rinkimų prerogatyva be jokių išimčių priklauso liaudžiai. Antraip anokia čia demokratija, kai liaudžiai atstovauja tik tam tikra jos dalis, t. y. visuomeninė organizacija.

Man rodos, teisingas posakis, kad kai revoliuciją skatina viršūnės, tuomet slaptų kontrrevoliucionierių daugiausia. Filosofai, diskutuodami apie psichologinę visuomenės pertvarką, pažymi intensyvųjį, adaptyvųjį, abejingąjį, negatyvųjį ir skeptiškąjį žmogaus tipą. Matyt, kiekvienas mes jaučiame, kokių šalia mūsų yra daugiau.

Ypač tai išryškėjo 1989 metų gruodžio 20 dieną, kai XX LKP suvažiavime buvo balsuojama už savarankišką Lietuvos Komunistų partiją. Gerai, kad pažangiųjų delegatų būta daugiau. Priimta reorganizuotosios LKP programa ir statutas, išrinktas naujos sudėties Centro Komitetas. Yra vilčių, kad jis nesileis komanduojamas aparatui, kuris, beje, irgi iš esmės atnaujintas. O svarbiausia pajutome, kad savarankiška Komunistų partija nepretenduoja į valdžios uzurpavimą ir, regis, realiai ją perduos Taryboms.

Praėjusių metų audringi politiniai įvykiai buvo tarytum preliudija 1990-iesiems, kurie turi būti lemtingieji Demokratinės Respublikos kūrimo metai. Juk demokratija — tai liaudies valdžia. Iki šiol ji tebuvo deklaruojama, o realios taip ir neregėjome. Visi spėjome įsitikinti, kad jeigu tu ne valdžioje, tai esi niekas, tik „varžtelis", „sraigtelis", t. y. „izmų" sudėtinė maža dalelytė. Jeigu mėginsi prieštarauti valdžioje esančiųjų savivalei, tau kaipmat bus užčiaupta burna ir pagrasinta: sėdėk tyliai, o tai... Dialektinis mąstymas visokeriopai buvo slopinamas, nes jis padeda suvokti tikrovės esmę kintant procesams, net ir susidarant prieštaravimams. Trumpai tariant, jis yra probleminis, antidogmatinis, antimetafizinis, antiapologetinis. O esmė — pakantumas visoms nuomonėms. Juk kiekvienas žmogus yra asmenybė, jis gali reikšti savas mintis. Pripažinkime, kad sąstingio metais asmenybėmis buvo laikomi tik valdžioje esantys, o kiti tebuvo tik vadinamasis žmogaus faktorius, darbo jėga ir t. t.

Artėjantys daugiamandatiniai rinkimai į visų lygmenų Tarybas, reikia tikėtis, iškels talentingų, veiklių, problemiškai mąstančių asmenybių. Žinoma, idealu būtų, kad, sakykime, į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą būtų išrinkti vien aukštos kvalifikacijos politikai profesionalai ir teisininkai. Juk per gana trumpą laiką jiems derės parengti daugybę naujų įstatymų ir teisinių aktų, t. y. padėti teisinės valstybės pamatus. Šie pamatai turės būti tvirti kaip granitas. Antraip teisinės valstybės rūmas gali pasvirti, įskilti, būti nepatikimas tautai gyventi.

Todėl atidavus valdžią išrinktosioms Taryboms, pirmučiausias uždavinys, įprasminus prioritetą liaudies interesams, bus teisinės valstybės kūrimas. Kol įstatymas nebus visiems lygus, tol žmogus — doras, sąžiningas Respublikos pilietis — nebus saugus. Kol neįsigalės realus, o ne deklaruojamas socialinis teisingumas, tol gyvuos liaudies nepasitikėjimas esama visų lygmenų valdžia.

Nelengvas naujai išrinktų deputatų uždavinys bus ir parengti įstatymą kovai su vadinamąja „tarybine mafija", tarsi paskelbusia slaptąjį karą naujajai Tarybų valdžiai. Kol kas apie tai retai teužsimename, dedamės nematą šio reiškinio. Bet būkime realistai — mafijai jokios reformos nereika-

lingos, jai daug parankesnė senoji valstybės sankloda, kai visi turtai — visų, o kartu — niekieno. O imti jie puikiai išmoko ir ne tik sau, bet ir savajai gentčiai, draugams. Tai parodė neseni įvykiai Palangoje, Alytuje ir kitur. Bet tai tik šio proceso pradžių pradžia — visas darbymetis prieš akis. Manau, dėmesio vertos kėdainiškio Alekso Laniausko išsakytos mintys, ko nederėtų rinkti į Respublikos parlamentą: „Reikėtų vengti rinkti deputatais žmones, buvusius ir esančius aukštuose postuose, glaudžiai susijusius su praeities ideologija. Aš ir į mane panašūs nerems kandidatų, siuntusių ilgas telegramas Brežnevui, griovusių bažnyčias, „vieningai" balsavusių už tai, ką dabar smerkiame, skelbusių atvirą, niekuo nedangstomą demagogiją, kai oponentų burnos buvo prievarta užčiauptos. Nereikėtų rinkti (ypač į Aukščiausiąją Tarybą) žmonių, neturinčių deramo išsilavinimo, nes parlamente darbas išimtinai protinis."

Sunku laužyti stereotipus. Dar labai gajus žmonių sąmonėje absoliutaus viršininko įvaizdis — jis ir vadas (pirmininkas, direktorius, viršininkas, vedėjas ir t. t.), jis ir deputatas, jis ir daugybės svarbių komisijų narys. Žodžiu, visagalis, visažinis, kažkoks ne žmogus, o absoliutas, kone su aureole, kurią mato tik už jį „mažesni", ir prieš jį nuima kepures, lenkiasi.

Na, sakykim, gerbiamieji, jis tikrai puikus vadovas, nesvarbu įmonės, organizacijos ar įstaigos. Tai ir tedirba savo darbą, netrukdomas, vaisingai. Bet kam sugretinti pareigas su vieta parlamente. Juolab, kad ne visi geri ūkininkai tampa talentingais parlamentarais. Deputato pareigoms ieškokime asmenybės; neabejingos eilinio piliečio rūpesčiams. Todėl labai svarbu sugebėti vertinti, pasirinkti, už kurį kandidatą balsuoti. Kiek būta atvejų, kai deputatai vien pažadais sotino savo rinkėjus. Jautrumas, principingumas, aktyvi pozicija pačiose netikėčiausiose situacijose, drąsa ginant savo rinkėjų ir visos tautos interesus, politinis pasirinkimo tvirtumas — štai idealaus deputato savybės. Jei dominuoja ne šie veiksniai, — tikru parlamento nariu tapti neįmanoma.

Silpni buvo deputatų ryšiai su rinkėjais. Naujiems deputatams reikės dažniau susitikti su savo rinkėjais, domėtis jų gyvenimu, bėdomis, rūpesčiais, žinoti jų nuomonę ar nusiteikimą įvairiais valstybės valdymo klausimais. Tik gyvendamas savo rinkėjų rūpesčiais deputatas galės deramai atstovauti jiems parlamento posėdžiuose, jaus pareigą ir atsakomybę aktyviai dalyvauti visose Aukščiausiosios ar vietinės Tarybos sesijose.

Iš netolimos praeities Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sesijų, beje, ir TSRS liaudies deputatų abiejų suvažiavimų bei Aukščiausiosios Tarybos sesijų posėdžių įsitikinome, kaip nelengva priimti gyvybiškai svarbius pertvarkai dokumentus ir sprendimus. Regime, kiek daug esama konservatyvių, agresyviai nusiteikusių prieš visokias reformas. Žinoma, ilgainiui jų „monolitas" subyrės. Pažanga, kaip ir tiesa, turės nugalėti. Tačiau tai ilgas ir sunkus procesas.

Lietuvos valstybingumo atgavimo, jos teisinės kūrybos, ekonomikos „remonto" svarbiausias veiksnys — visų lygmenų veiklios, kompetentingos Tarybos. Lietuvos gyventojai laukia išmintingo ir aktyvaus parlamento, kurio sprendimai padėtų įveikti infliaciją, visapusišką deficitą, žodžiu, vestų tautą normalaus gyvenimo keliu.

PABUSK, ŠEIMININKE!

Lietuvos KP Centro Komiteto politiniame pranešime LKP XX suvažiavimui, kituose suvažiavimo dokumentuose, jo dalyvių kalbose buvo akcentuojama, kad būtina įgyvendinti Respublikos ekonominio savarankiškumo koncepciją, pabrėžiamas jos glaudus ryšys su partijos pavaldumo statusu. Redakcija kreipėsi į Respublikos valstybinio plano komiteto pirmininko pavaduotoją, ekonomikos mokslų kandidatą, docentą ANTANĄ MERČAITĮ, prašydama atsakyti į klausimus, susijusius su ekonominio savarankiškumo įgyvendinimo uždaviniais ir problemomis.

— Lietuvos gyventojai jau seniai pareiškė tvirtą nusistatymą siekti ekonominio savarankiškumo ir šis jų troškimas, nors ir pavėluotai, įteisintas TSRS įstatymo priėmimu. Tačiau šis įstatymas Respublikoje gana įvairiai vertinamas. Kokia Jūsų nuomonė apie jį?

— Viename savo interviu Lietuvos televizijai draugas A. Brazauskas šį įstatymą pavadino žingsniu į priekį sunkiame ekonominio savarankiškumo kelyje. Būtent tokiu žingsniu (o ne šuoliu!) ir aš jį laikyčiau. Gerai, kad įstatymas įtvirtina suverenių sąjunginių respublikų teisę savarankiškai tvarkyti ūkį ir numato jų lygiateisišką dalyvavimą tarprespublikinėje sąjunginėje veikloje, kad pripažįsta mūsų priimtą įstatymą „Dėl Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo pagrindų" ir nustato, jog TSRS įstatymų aktai, reguliuojantys ūkinius santykius Pabaltijo respublikose, „. . . galioja tiek, kiek jie netrukdo joms pereiti prie ekonominio savarankiškumo".[1] Tai reiškia, kad iš stingulio sukelto letargo tarsi išbudinamas Respublikos tikrasis šeimininkas — darbo žmogus, kad savo krašte jis gali tvarkytis kaip nori ir daryti viską, kas neprieštarauja pertvarkos idėjoms. Tai, sakyčiau, pozityvioji įstatymo dalis, kurią ne visi pastebi.

— Ar tai reiškia, kad Jums priimtinas visas šis įstatymas?

— Ne. Įstatymas gana prieštaringas, kartais tarsi pats panaikina tai, kas jame įrašyta. Tarkime, nurodyta, kad respublikos vienos su kitomis atsiskaito rubliais. Bet joms, atrodytų, nedraudžiama turėti ir savo valiutas. O kaip jas įvesti, jei Pabaltijo respublikų valdymo organai nevadovauja jų teritorijoje esančių TSRS valstybinio banko sistemos įstaigų veiklai? Vadinasi, pinigų emisija lieka Respublikos nevaldoma.

Apskritai mums svarbiausia, kad juodu ant balto būtų užfiksuota, kokios įstaigos, įmonės, organizacijos pateks į Respublikos reguliavimo sferą. O įstatyme viskas su išlygomis, viskas pagal susitarimą. Vadinasi, liekame priklausomi nuo sąjunginių organų malonės: norės — atiduos tas įmones Respublikai, nenorės — sau pasiliks. . . Ir pasiliks, žinoma, tai, kas svarbiausia, vadinamųjų strateginių šakų — mašinų gamybos, chemijos pramonės ir kitų gyvybiškai svarbių šakų — įmones. Taigi sąjunginėms įmonėms itin sudėtinga pereiti į Respublikos pavaldumą.

[1] Tiesa, 1989, gruodžio 2.

— Berods reikia ir atitinkamų darbo kolektyvų sprendimų?

— Taip, sąjunginiai organai reikalauja, kad patys įmonių darbuotojai pasakytų, ar jie pageidauja pereiti į Respublikos reguliuojamą sferą.

— Na, o kokia dabar (mūsų pokalbis vyko Naujųjų metų išvakarėse. — Red.) padėtis, kiek sąjunginio pavaldumo įmonių jau „sugrįžo" Respublikai?

— Kol kas mažoka. Mat tokie pramonės gigantai kaip Vilniaus Spalio 60-mečio gamybinis susivienijimas, Vilniaus „Plastos", Kėdainių chemijos gamyklos, daugelis Vilniaus staklių, taip pat grąžtų, Mažeikių kompresorių ir kai kurios kitos gamyklos, Lietuvos žuvies pramonės gamybinis susivienijimas, Lietuvos jūrų laivininkystė praėjusiems metams baigiantis dar nebuvo apsisprendusios, kurlink sukti. Toks neryžtingumas, suprantama, trikdo darbo kolektyvus ir jie nerodo pastangų sparčiau tapti Respublikos ūkio šeimininkais.

— O vis dėlto dėl kokių priežasčių dalis Respublikos darbo žmonių nenori būti pavaldūs jai, dirbti pirmiausiai savo krašto labui?

— Bendraudamas su gamybininkais, greitai suvoki, kad jie nenori būti pavaldūs Respublikai dažniausiai ne dėl politinių, o dėl ekonominių priežasčių. Pirmoji iš jų — dar atseit neaiškios sąlygos, kokiomis teks dirbti šiais metais, pirmiausiai — apmokestinimo sistema, valdymo schema ir kt. O gal Maskvos biurokratą pakeitęs toks pat vilniškis bus irgi linkęs vadovauti įsakinėjimais, pasisavinti ne mažesnę gauto pelno dalį? Kam tuomet, kaip sakoma, nuo vilko prie meškos bėgti?
Antroji būgštavimų priežastis — materialinio-techninio aprūpinimo sunkumai.

— Atleiskite, kad Jus pertrauksiu. Man atrodo, įmonė, kuri pereina Respublikos žinion, nepraranda anksčiau turėtų fondų. TSRS valstybinis plano ir TSRS materialinio-techninio tiekimo komitetai, atėmę tuos fondus iš atitinkamos ministerijos, perduoda juos Respublikai. O iš jos tie fondai vėl sugrįžta suinteresuotai įmonei.

— Ir vis dėlto būgštauti yra ko. Yra medžiagų, kurias įsigydama (ypač už valiutą) šakinė ministerija tarsi „aplenkia" tiekimo organus. Tokiais „deficitais" ji su niekuo nelinkusi dalytis. Antra, vadinamosios komplektavimo detalės lieka ministerijos skirstymo sferoje. Kai įmonė skundžiasi, kad iš Respublikos jai bus sunku gauti visko, ko reikia, tai, deja, tiesa.
Trečioji priežastis, dėl kurios įmonėms sunku apsispręsti, — būtinumas įsigyti valiutos, taip reikalingos įmonei rekonstruoti, įrengimams įsigyti ir kitiems tikslams. Iki šiol sąjunginio pavaldumo įmonė valiutos gaudavo iš šakinės ministerijos centralizuotų fondų arba imdavo paskolą, kurios garantu vėlgi apsiimdavo būti šakinė ministerija. O kaip tai įmonei verstis, jei ji pereina į Respublikos pavaldumą, o valiutos dar nesugeba užsidirbti?

— Nors ir mažiau išmanydamas liaudies ūkio problemas, su minėtų įmonių argumentais nenorėčiau visiškai sutikti. Jeigu jau skyrybos su centru būtų tokios baisios, kokiomis jas ką tik pavaizdavome, nė viena sąjunginio pavaldumo įmonė nenorėtų pereiti Respublikos žinion. O nemaža jų vis dėlto pereina. Ir pereina ar ruošiasi tai padaryti ne kokios atsilikėlės, kurioms vis vien kur būti, o tokie pramonės šviesuliai kaip, sakysim, Vilniaus „Ventos" mokslinis gamybinis susivienijimas, Panevėžio „Ekranas", Lietuvos tekstilės institutas... Daugelyje iš jų man teko lankytis. Įsitikinau, kad ir su buvusiais šeimininkais jie sugeba gražiuoju sugyventi, ir į Respublikos ūkį pamažu ima integruotis.

— Ir vis dėlto manau, kad vieną esminį dalyką Jūs nutylėjote: visos Jūsų suminėtos buvusios sąjunginio pavaldumo įmonės ar organizacijos

jau turi ar siekia nežinybinio statuso. Joms nėra ko būgštauti, kad kokia nors Respublikos ministerija ar komitetas vėl jas pažabos ir ims nurodinėti, kaip dirbti.

— O kaip reikėtų vertinti į Respublikos pavaldumą grįžti nenorinčių ar dvejojančių įmonių argumentus?

— Kaip sakoma, jei labai nori, nėra neįveikiamų kliūčių. Taigi, nors minėtų įmonių vadovai skundžiasi, jog ateityje per daug visokios nežinomybės, ypač mokesčių sferoje, šiemet mokesčių sistema nesikeičia, toliau taikomi pastovūs, visam penkmečiui nustatyti normatyvai. Dėl 1991-ųjų metų ir apskritai kito penkmečio, tai naujasis Respublikos mokesčių įstatymas dar tik kuriamas. Jo projekte numatyta, kad iš įmonių gauto pelno į biudžetą galima atskaityti ne daugiau kaip pusę pelno (dabar šis skaičius šalyje siekia net iki 70 procentų). O atitinkamo šalies įstatymo projektas dar neparengtas. Taigi dar neaišku, kam atiteks didesnė dalis pelno — sąjunginio ar respublikinio pavaldumo įmonei.

O kokie susiklostys santykiai tarp šakinės ministerijos ir nuo jos atsiskyrusios įmonės, ar juodvi ir toliau sies kooperacijos ryšiai, priklausys nuo abiejų partnerių geranoriškumo ir savitarpio supratimo. Geriausiai, kai tokios savybės ne žodžiais deklaruojamos, o įtvirtinamos tam tikra bendradarbiavimo sutartimi. Pavyzdžiui, tokia Panevėžio „Ekrano" gamyklos ir šakinės ministerijos sutartis jau baigiama rengti. Šiai įmonei prireikus valiutinės paskolos, sąjunginė ministerija sutiko būti jos garantu. Tai tik patvirtina, koks svarbus yra Lietuvos KP Centro Komiteto politinio pranešimo LKP XX suvažiavimui raginimas: „Reikės ir toliau glaudžiai bendradarbiauti su didžiulės šalies ekonominėmis struktūromis. Vienkartinis visų ryšių nukirtimas — neprotingas sprendimas, nors ir mėgstama apie tai patriukšmauti. Tik turėdami stiprią ekonomiką, įgalinančią išeiti į pasaulinę rinką, galime galvoti apie realų suverenitetą".[2]

— Keista, kad sąjunginė spauda tokį bendradarbiavimą dažniausiai laiko naudingu tik sąjunginėms respublikoms, tebekuria „dosnaus centro" ir jo malonės prašančių respublikų įvaizdį.

> **„KIEK KAINUOJA SAVARANKIŠKUMAS?" — taip pavadintame straipsnyje[3] TSRS valstybinio statistikos komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas I. Pogosovas įrodinėja, kad daugelis sąjunginių respublikų esančios išlaikytinės. Skaičiuojant produkcijos įvežimą ir išvežimą vidaus kainomis, teigiamą saldo turi tik RTFSR, Baltarusija, Azerbaidžanas ir Ukraina, o skaičiuojant pasaulinėmis kainomis — tik Rusijos TFSR. Skaičiuojant pasaulinėmis kainomis, teigia straipsnio autorius, Lietuvos TSR ekonominė padėtis 1987 m. būtų buvusi tragiška; palyginti su skaičiavimais, atliktais, remiantis vidaus kainomis, produkcijos įvežimo ir išvežimo saldo būtų pablogėjęs beveik pustrečio milijardo rublių. Mat daug brangiau būtų atsiėjusi nafta, dujos ir kitos įvežamos žaliavos bei medžiagos ir mažiau įplaukų būtų gaunama už išvežtas tradicines prekes — mėsą, pieną, žuvis, trikotažo gaminius ir t. t.**

— Perskaitęs tą straipsnį, be jokių išlygų sutikau tik su viena jo mintimi — Lietuvai ir toliau labai svarbu glaudžiai ekonomiškai bendradarbiauti su kitomis respublikomis. O dėl kitko, pavyzdžiui, ten pateiktos skaičių kazuistikos, turiu kitą nuomonę. Man atrodo, šalyje nėra šiuolaikinės pagrįstos metodikos, kaip sudaryti tarprespublikinių mainų balansą. Remiantis dabartinio balanso skaičiais, galima įrodyti, ką tik nori. Imkime žemės ūkio produkciją. Jei ją gaminti nuostolinga (o taip dažniausiai ir yra), tai visas dotacijas tenka dengti ne regionams vartotojams, o regionams gamintojams. Kai buvo didinamos kombinuotųjų pa-

[2] Ten pat.

[3] Аргументы и факты, 1989, № 50.

šarų, žemės ūkio technikos kainos, mūsų nuomonės niekas neklausė. O juk būtume tučtuojau pasiūlę atitinkamai padidinti ir mėsos bei pieno supirkimo kainas, nes šių produktų gamyba nuostolinga. Vien del to, kad padidintos kombinuotųjų pašarų kainos, Respublika per metus praranda daugiau kaip 70 milijonų rublių.

Jeigu neturime šiuolaikinės metodikos, kuria remiantis būtų galima tiksliai apskaičiuoti, kas pats save išlaiko, o kas — kitą apvalgo, tai verčiau drauge pagalvokime, kaip tokią metodiką sukurti. O laikyti Pabaltijo respublikas centro išlaikytinėmis tikrai nederėtų.

— Pastarąją išvadą patvirtina ir pavyzdys tų sąjunginio pavaldumo įmonių, kurios vis dėlto ryžosi pereiti Respublikos žinion. Kokia logika jos vadovaujasi?

— Motyvai įvairiausi. Ir gana svarūs, nieko bendro neturintys su savotišku iš viršaus brukamu „nepilnavertiškumo kompleksu", kurį ką tik pasmerkėme. Priešingai — darbo kolektyvai nebenori ministerijų diktato, nori rodyti daugiau iniciatyvos, savarankiškumo, turėti teisę šeimininkauti ir — o tai irgi labai svarbu — nori daugiau uždirbti, geriau gyventi.

— Prabilote apie sociališkai teisingesnius paskirstymo santykius, tad gal vertėtų skaitytojams priminti, kad tik ekonomiškai savarankiškai įmonei išsimoka tiekti produkciją eksportui, užsidirbti valiutos.

— Imkime produkciją į užsienį eksportavusią Respublikos lengvosios pramonės įmonę. Jos uždirbta valiuta buvo taip paskirstoma: pusė įplaukų atitekdavo sąjunginiam biudžetui, 12,5 procento — sąjunginei ministerijai ir 37,5 procento — pačiai įmonei. Pasak liaudies išminties, kas liko — tai Miko... Šiuo atveju įmonei tikrai verčiau atsisakyti sąjunginės ministerijos tarpininkavimo.

— Sąjunginei įmonei sugrįžus į Respublikos pavaldumą, jos darbuotojai turbūt gali tikėtis ne tik labiau pagrįsto atlyginimo...

— Be abejo, pranašumų bus ir daugiau. Štai imkime socialinius klausimus. Manau, kad po skyrybų su centru jie bus vietoje sėkmingiau ir operatyviau sprendžiami. Nebereikės iš viršaus malonių prašyti, viską teks savo galva spręsti. Tai, manyčiau, išeis į naudą.

Norėčiau pažymėti, kad į Respublikos valdymo sferą sugrįžtanti įmonė remiasi ne kuria viena priežastimi, o ištisu jų kompleksu. Ne per seniausiai teko kalbėtis su buvusio sąjunginio valstybinio apskaitos ir skaičiavimo darbų mechanizavimo projektavimo technologinio instituto Lietuvos filialo (kol straipsnis bus išspausdintas, instituto pavadinimas, matyt, jau bus pasikeitęs) direktoriumi K. Purvinsku. Jo vadovaujamo kolektyvo nuomone, užsidirbti duoną mechanizuodamas apskaitos darbus institutas turėtų pirmiausiai savo Respublikoje. Tuo jis labiau pasitarnautų savo krašto žmonėms ir atpigintų darbų savikainą (darbuotojams nebereikėtų važinėti į komandiruotes po visą plačiąją šalį). Kaip matome, ekonominiai ir socialiniai motyvai šiuo atveju labai glaudžiai susipina su patriotiniais.

— Kokios paramos dabar labiausiai reikia į Respublikos valdymo sferą sugrįžtančioms įmonėms?

— Minėtas TSRS įstatymas dėl Pabaltijo respublikų ekonominio savarankiškumo leidžia joms pačioms reguliuoti savo ūkinį gyvenimą, turėti savo įstatymus, kurie iki šiol iš esmės buvo sąjunginių įstatymų dublikatai. Respublikos įstatymai turi atitikti naujus reikalavimus, todėl praėjusių metų vasarą buvo sudaryta apie 20 įvairių darbo grupių, kurios rengė ar rengia įstatymų, pirmiausiai nuosavybės, valstybinės (valstybinės akcinės) įmonės, mokesčių, ekonomikos valstybinio reguliavimo, vietinės savivaldos įstatymų projektus. Kai kurie jų, pavyzdžiui, nuosavybės įstatymas, jau pateikti visuotiniam svarstymui.

— Man įsiminė vieno LKP XX suvažiavimo delegato ironiška replika,

kad iš visų Valstybinės įmonės (susivienijimo) įstatymo punktų faktiškai galioja tik vienas — teisė išsirinkti direktorių...

— Tai patvirtina mano pareikštą mintį, kad būtini nauji įstatymai.

— **Su tuo visi sutinka, tik priekaištauja, kad šis svarbus darbas vyksta pernelyg lėtai.**

— Juokais į šią repliką galėčiau atsakyti, kad lengva kitus raginti tik tam, kas pats tų įstatymų niekada nėra rengęs. O kalbant rimtai reikia pasakyti, kad parengta nemaža įvairių įstatymų projektų, tačiau Respublikos Aukščiausioji Taryba, būdama ne nuolatinis organas (ateityje ji turėtų tapti nuolatiniu) tų projektų tiesiog nespėja svarstyti.

Tačiau būkime objektyvūs — ne visiems įstatymų projektams svarstyti pakanka dabartinės deputatų kvalifikacijos ir kompetencijos. Mano supratimu, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo aparate galėtų būti daugiau kvalifikuotų patarėjų ir konsultantų, kurie turėtų daugiau padėti deputatams rengiant naujus įstatymus.

— **Tačiau įstatymą priimti — tik pusė darbo...**

— Taigi. Svarbiausia — jį įgyvendinti. Siekiant šio tikslo reikia, sakyčiau, kone scenarijaus, kaip tai daryti. Todėl reikėtų ne tik išdėstyti naujo įstatymo turinį, bet ir įžvelgti jo ryšį su kitais, jau galiojančiais įstatymais, numatyti jo įgyvendinimo laipsniškumą ir tvarką.

— **O gal — verčiau mažiau, bet geriau?**

— Mano nuomone, įstatymų leidyboje mes per daug užsimojame, net nauji mūsų įstatymai dažnai gremėzdiški, ištęsti. Čia susigaudyti nelengva ir dideliam aparatui (apie paprastus žmones nė kalbos nėra). Kadangi visų gyvenimo atvejų įstatymuose nenumatysi, jų turėtų būti mažiau, jie turėtų būti labiau apgalvoti, koncentruoti ir tik būtinai reikalingi. Vertėtų labiau pasikliauti žinomu posakiu, jog leidžiama viskas, ko nedraudžia įstatymas.

— **Artėjant rinkimams į vietines Tarybas, maga paklausti, ar ir jose jau bunda savarankiškas šeimininkas?**

— Šį procesą siečiau su parengtu vietinės savivaldos įstatymu, kurio branduolys — naujaip kuriama finansinė bazė, be kurios nieko neišspręsi. Anksčiau buvo taip: apskaičiavę Tarybos išlaidas, rajono ar miesto vykdomojo komiteto vadovai važiuodavo į Vilnių lėšų prašyti. Žodžiu, biudžetas buvo formuojamas iš viršaus. Dabar kita, demokratiškesnė tvarka: remdamosi Aukščiausiosios Tarybos patvirtintais normatyvais, lėšas vietiniam biudžetui perveda visos įmonės ir organizacijos, veikiančios vietinės Tarybos teritorijoje. O tų lėšų dydis iš esmės priklauso nuo to, kaip dirba įmonė ar organizacija. Vadinasi, Taryba nuo šiol tampa suinteresuota jos teritorijoje veikiančių įmonių darbo rezultatais. Nors toks suinteresuotumas labai svarbus, jo anksčiau nebuvo.

— **Matyt, ne mažiau svarbu ir tai, kad vietinė Taryba dabar pati disponuoja savo lėšomis, jas naudoja savo nuožiūra.**

— Taip, deputatai dabar patys sprendžia, ką statyti ar remontuoti. O anksčiau dėl tokių klausimų tekdavo, kaip sakoma, ne tik Vilnių, bet ir Maskvą pasiekti.

Tiesa, šiuo pereinamuoju laikotarpiu, kai labai trūksta statybinių medžiagų, rangovinių organizacijų paslaugų, atitinkami fondai ir toliau skirstomi centralizuotu būdu.

— **O kodėl pati Taryba negalėtų turėti įmonių, organizacijų ir tvarkyti jų savo nuožiūra, gauti iš jų pajamų?**

— Užsiminėte apie opų, tačiau iki šiol neišspręstą municipalinės nuosavybės klausimą. Man atrodo, miestas turėtų būti ne tik mokesčių rinkėjas, bet ir nuosavybės valdytojas. Tokią vietinės Tarybos teisę reikėtų įtvirtinti nuosavybės įstatymu.

— Apskritai, man nesuprantama, kodėl miestuose tiek daug tarytum dvigubo pavaldumo įmonių ir organizacijų, kurioms vadovauja ir ministerijos, ir vietinės Tarybos. Nebeaišku, kam priklauso jų turtas — miestui ar ministerijai...

— ...o gal ir trestui ar susivienijimui? Juk, pavyzdžiui, buitinio gyventojų aptarnavimo sistemoje yra net vadinamojo trijų grandžių valdymo reliktų: įmonė pavaldi trestui ar susivienijimui, o pastarasis — ministerijai. Mano nuomone, tokiais atvejais yra dvi išeitys: įmonę ar organizaciją perduoti vietinei Tarybai arba ją parduoti, išnuomoti ir pan. Tokiems objektams valdyti ministerijų nereikia, nes jie tenkina vietos gyventojų poreikius. O kaip tai daryti, iš Vilniaus nepamokysi. Vadinasi, komunalinis ūkis, buitinis gyventojų aptarnavimas, prekyba, miesto transportas (šie klausimai dar nėra iki galo išnagrinėti) turėtų būti pavaldūs miesto municipalitetui (Tarybai). Suprantama, tokia reorganizacija nebūtų lengva: tektų iš esmės pertvarkyti materialinį-techninį tiekimą, kooperacijos, transporto ryšius ir kt.

— Ir, pridurčiau, didinti pačių vietinių Tarybų veiklos veiksmingumą.

— Taip, Taryboms reikia ne tik dorų žmonių, bet ir kompetentingų specialistų — agronomų, inžinierių, ekonomistų, teisininkų ir t. t.

— Šie penkmečio metai yra baigiamieji. O kaip toliau tvarkysimės?

— Jau šiems metams neberengėme įprastinio ekonominio socialinio vystymo plano, tvirtinome tik valstybinį užsakymą ir kai kuriuos vadinamuosius skaičiuojamuosius (neprivalomus) rodiklius. O kitam penkmečiui detalaus plano nebesudarysime, apsiribosime pagrindinėmis socialinės ekonominės raidos kryptimis arba veiksmų programa. Tokios kryptys — visai naujas dalykas. Jas numatydami remsimės jau ne administraciniais svertais kaip anksčiau, o ekonominio reguliavimo būtinybe.

— O kokio turinio įsivaizduojate tas kryptis?

— Manyčiau, kad jų svarbiausios sudėtinės dalys turėtų būti tokios: pirmiausiai būtina numatyti, kaip iš Sąjungos perimtas ūkis bus integruotas į Respublikos ekonomiką. Kad Respublikos ekonomika būtų racionaliai tvarkoma, reikia numatyti, kaip naujai perimtos ir kitos įmonės kooperuosis, kaip bus specializuojamos, perprofiliuojamos ir pan. Antras klausimas — ekonomikos stabilizavimo ir jos tobulinimo priemonės. Reikės numatyti, kaip kurti ir įtvirtinti rinką, subalansuoti paklausą su pasiūla, išimti cirkuliuojančių piniginių ženklų perteklių. Siekiant šio tikslo reikės panaudoti akcijas, paskolas, deprivatizuoti dalį valstybės nuosavybės ir pan. Trečia, reikės tobulinti užsienio ir tarprespublikinius ekonominius ryšius, juos grįsti abiem pusėms naudingomis sutartimis. Tokią „buhalteriją", atvirai kalbant, nelabai išmanome, jos iki šiol nesimokėme. Dabar tai teks padaryti. Dėl ryšių su užsieniu, tai jie ne visada Respublikai naudingi, nes įmonės neretai siekia pusvelčiui parduoti tai, ko mūsų gyventojams patiems trūksta. Čia būtina panaudoti ir valstybinio užsienio prekybos reguliavimo svertus.

— Kodėl apie šias svarbias priemones daugiausia kalbame būsimuoju laiku, kodėl dabar jų dar nesiimama?

— Todėl, kad infliacijos audros apimtame žemyne stabilios ekonomikos kampelį nelengva sukurti. Tai bus įmanoma tik tuo atveju, jeigu stabilizuosis visos šalies ekonomika. O jeigu artimiausiu laiku to neįvyks, teks patiems, savo Respublikoje daryti tvarką — pirmiausiai įsivesti savo nacionalinę valiutą. Tai bent šiek tiek apgydytų mūsų paliegusią ekonomiką, nes vienos Respublikos mastu neįmanoma sumažinti prekėmis nepadengtų pinigų kiekio — ką vieni išims, tą kiti vėl atveš. Tai dar kartą patvirtina, kaip svarbu turėti savo respublikinę ekonomikos sanacijos programą.

— Dėkojame už pokalbį.

„ŠIRDYJE PARTIJOS NIEKADA NEIŠSIŽADĖJAU“

GEDIMINAS KRETAVIČIUS

Kiekvienas vyresniosios kartos žmogus savaip išgyveno stalinizmo laikotarpį. Vienus jis palietė itin skaudžiai, kiti visiškai nenukentėjo — atvirkščiai — klestėjo, manė vykdą „aštrėjančioje klasių kovoje" istorinę misiją, nors kartais ir juos ištikdavo panašus į jų aukų likimas. Žodžiu, visaip buvo: vieni žuvo, kiti, išbuvę ilgus metus lageriuose ir kalėjimuose, grąžinti į partiją, — po mirties ar dar gyvi būdami. Buvo ir tokių „laimingųjų", kuriems tų fizinių kančių neteko patirti, bet kuriuos visą gyvenimą lydėjo žodžiai: „Pašalintas iš partijos". Tarp jų buvo ir ilgametis Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos direktoriaus pavaduotojas, buvęs Respublikos prekybos ministras Adolfas Ivaškevičius. Galbūt šis faktas ir nekeltų susidomėjimo (ar maža kam buvo taip nutikę), jeigu šis žmogus, sulaukęs aštuoniasdešimt penkerių metų, nebūtų parašęs pareiškimo, prašydamas peržiūrėti jo pašalinimo iš partijos bylą ir grąžinti į partiją įskaitant partinį stažą nuo 1947 metų. Kodėl būtent šiandieną, kai nemaža dalis žmonių be didesnės graužaties, o kartais net su apmaudu atsisako partijos, grąžina bilietus, Adolfas Ivaškevičius prašosi grąžinamas į partiją? Būtų galima jį suprasti, jei tai būtų 1947-ieji, kai jis buvo prekybos ministru. Tada ne tik ministrai, bet ir žemesnio rango ministerijos tarnautojai turėjo būti tik partiniai. O šiandieną?

Atsakyti į tai nėra paprasta. Kartais žmogaus likimas, aplinkybės taip susiklosto, kad tik jų visuma padeda suvokti, kodėl jis pasielgė taip, o ne kitaip.

... Adolfas Ivaškevičius gimė Šiaulių rajono Tryškių miestelyje, 1905 metų revoliucijos dalyvio šeimoje. Jo senelis, caro žandarų rimbų kapojamas, neišdavė, kur slepiasi sūnus, Adolfo tėvas. Šviesus senelio paveikslas vėliau ne kartą sergėjo vaikiną nuo neteisingo poelgio. Ir dabar, būdamas 85 metų, Adolfas su pasididžiavimu mini senelį:

— Charakterį tai turėjo. Ir rankas! Tytuvėnuose bažnyčią iš medžio surentė.

Motinos beveik neprisimena. Mažas buvo, kai ji mirė. Parvedė tėvas pamotę. Ne per blogiausia buvo. Žinoma, jai pirmiausia savi vaikai rūpėjo.

Taigi gyvenimas Adolfo nelepino. Tėvas, nors ir prasimušė iki audinių dažyklos dirbtuvėlės, neturėjo iš ko leisti sūnų į mokslus. Teko pačiam manytis. Dieną dirbo, naktimis mokėsi. Tiesa, darbas buvo prie širdies — Šiauliuose, o paskui Kaune dirbo knygynuose. Galėjai ir knygų pasiskaityti, ir susitikti su įdomiais žmonėmis, revoliucinio judėjimo dalyviais. Jų vis daugiau Adolfo kelyje ėmė rastis, ypač kai jis tapo „Spaudos fondo" knygyno darbuotoju. Prisimindamas tą laikotarpį, P. Rotomskis, sužinojęs apie A. Ivaškevičiaus pašalinimą iš partijos, LKP(b) Centro Komitetui vėliau rašė: „Susipažinau su Adolfu Ivaškevičiumi po 10 metų kalėjimo 1938 metais. Susitikdavome „Spaudos fonde", kur A. Ivaškevičius dirbo tarybinės literatūros skyriuje. Aš labai nustebau, kad A. Ivaškevičius pašalintas iš partijos".

Ne mažiau ši žinia nustebino ir kitą visuomenėje gerbiamą ilgametį Vilniaus universiteto centrinės ir SNO bibliotekos direktorių komunistą L. Vla-

dimirovą. Tikėdamasis, kad bus nuodugniau išnagrinėtas šis klausimas, savo atsiliepime jis rašė: „Pažįstu Adolfą Ivaškevičių nuo 1926 metų. Jis mus, Kauno universiteto studentus, aprūpindavo komunistine literatūra".

Panašaus turinio literatūra formavo ir patį A. Ivaškevičių. Užtat 1940 metais, susikūrus LTSR Liaudies Komisarų Tarybai, skiriamas į ją dirbti, su džiaugsmu sutiko, nors tuo metu jau turėjo neblogą tarnybą valstybiniame banke. Pareigingam, darbščiam jaunuoliui buvo siūlomos vis atsakingesnės pareigos. Kurį laiką jis sėkmingai dirbo Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko pavaduotojo S. Brašiškio padėjėju. (Oficialiai tos pareigos buvo gana skambios: LTSR LKT Reikalų valdybos atsakingasis sekretorius).

Karas Adolfą užklupo jau einantį LKT civilinės priešlėktuvinės apsaugos sektoriaus vedėjo pareigas. Čia ir pasireiškė jauno darbuotojo politinis brandumas. Kai dalis žmonių, apimti panikos, spruko kas kur, Adolfas, padedamas savo padėjėjo R. Lisausko, supakavo visus svarbiausius Liaudies Komisarų Tarybos dokumentus ir nuo jų nesiskyrė nei bomboms švilpiant, nei švino lietui lyjant, kol perdavė juos Maskvoje VKP(b) CK reikalų valdytojui Čadajevui. Apie perduotus dokumentus pakvitavimą išrašė LTSR LKT nuolatinis atstovas prie TSRS LKT P. Rotomskis. Šį pakvitavimą Adolfas išsaugojo per visus negandų metus, dirbdamas įvairų darbą. Baigiantis karui, jis vėl buvo pakviestas dirbti Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryboje Maskvoje. Įvertindamas jaunojo darbuotojo uolumą, šykštus pagyrimams M. Gedvilas taip jį apibūdina pateiktoje charakteristikoje: „Ivaškevičius Adolfas, Adolfo s., — tai nepartinis bolševikas".

Ne, nepadėjo Adolfui nei dokumentas apie išsaugotus LKT dokumentus, nei revoliucinio judėjimo dalyvių puikūs atsiliepimai, nei nuoširdūs visose apeliacijose pasikartojantys žodžiai: labai apgailestauju dėl savo klaidos nebrandžioje ankstyvoje jaunystėje, esu pasiryžęs priimti griežčiausią bausmę ir prašau palikti partijos gretose, leisti įrodyti savo ištikimybę jai.

Daugybę apeliacijų yra parašęs vadovaujantiems komunistų partijos organams A. Ivaškevičius: 1950, 1956, 1957, 1958 metais... Ir tai ne viskas. Rašė N. Chruščiovui, TSKP XXI suvažiavimo Prezidiumui... Rezultatai tie patys — „Otkazat".

Kuo gi nusikalto šis žmogus? Tuo metu, kai A. Ivaškevičius buvo pašalintas iš partijos, tai yra 1947 metais, jis dirbo LTSR prekybos ministru. Visiems įtikti buvo sunku. Ne kartą teko grumtis ir Kremliuje. Visam gyvenimui įstrigo A. Kosygino replika: „Blogai vykdote finansinius planus todėl, kad alkoholinių gėrimų per mažai parduodate".

Ne visuomet grįždavo iš daug stipresnio negu dabartinis centro su bloga nuotaika. Tiksliai neprisimena Adolfas kuriais metais, bet tada Respublika po nederliaus neturėjo grūdų duonai. Lietuvos TSR vyriausybė susitarusi pasiuntė ministrą tuo reikalu į Maskvą, pas M. Suslovą.

Gyslose stingo kraujas žingsniuojant Kremliaus koridoriais nuo minties, kad čia, kažkur netoliese yra tas, kurį visi vadina visų tautų vadu, tėvu ir mokytoju, nuo kurio priklauso ką čia vieno — tūkstančių žmonių likimas. Tiesa, jis eina ne pas patį didžiausią... Bet ir ne pas kokį mažąjį.

M. Suslovas priėmė jį pabrėžtinai paprastai, tarsi duodamas suprasti, kad su tokio masto žmonėmis nėra prasmės gaišti laiko. Be įžangų žurnalais apkrauto kabineto šeimininkas tarė:

— Sėskite ir mano vardu rašykite telegramą. Grūdų kiekį ir adresą pats įrašysiu.

„Prašau Lietuvos TSR broliškos pagalbos pagrindais..." — rašė pirmuosius telegramos žodžius A. Ivaškevičius. Pabaigęs padavė tekstą M. Suslovui. Šeimininkas permetė akimis telegramos tekstą ir nepatenkintas pasakė:

— Ministras, o paprastos telegramos suregzti nemoki.

Energingu mostu perbraukė žodį „prašau" ir viršuj parašė: «Немедленно отгрузить»...

Pasakojama, jog šiais žodžiais prasidedančias telegramas M. Suslovas yra siuntęs atitinkamu adresu, kai reikėjo vagonų Sibiran lietuvius tremti. Esu girdėjęs, jog net A. Sniečkų Suslovas kaltinęs, jog tuo nepakankamai rūpinęsis.

Giliai atsidūsta A. Ivaškevičius, išgirdęs tokius mano samprotavimus:

— Kas buvo, tai buvo. Kaip iš dainos žodžių neišmesi, taip ir tiesos neužtrinsi. Esu gyvas liudytojas, kad tada mūsų Respublikai buvo atsiųstas ne vienas vagonas grūdų. O duonos tada taip reikėjo! Propagandistai, politinės literatūros platintojai tuo naudojosi. Buvo tokia komanda: jeigu neperki politinės brošiūros, tai ir duonos negausi. Kartą išdrįsau pasisakyti prieš tokią „tvarką". Oi kaip nepatiko! O man neleido sąžinė tylėti. Labiausiai dėl tų trėmimų. Vaikai, seneliai, nėščios moterys — Tarybų valdžios priešai?! Baisi nesąmonė. Priešą reikia teisti. Tegul visi mato, visi žino. Jų iš tiesų netrūko. Būdavo važiuoji į atokesnį kaimą ir nežinai, ar gyvas begrįši. Užteko nesąmonių ir iš vienos, ir iš kitos pusės. Pasikalbėdavau tokiomis temomis su artimesniais žmonėmis, nes rūpėjo Tarybų valdžios, partijos autoritetas. Įbauginti buvom, saugojomės. Net į valtis sėsdami žvejoti apsižiūrėdavome, ar nėra kokio įtaiso. Jautėmės tarsi nusikaltėliai, nors širdies gilumoje troškome, kad Tarybų valdžia stiprėtų, kad ji atsisakytų to, kas trukdė jos autoritetui.

Ministro reiklumas kai kam nepatiko. Byloje, kurioje yra grifas „Visiškai slaptai", radau ne kažkiek įkalčių. Krito į akis vienas neįskaitomai pasirašiusio, partijai atsidavusio žmogaus, „su visa atsakomybe" pranešančio, kad ministras — „ne mūsų žmogus".

Argi daug tada reikėjo. Užteko, kad prosenelis ar prosenelė kur nors kažkada kažką būtų padarę ar priklausę ir tu — „ne mūsų žmogus". O čia toks faktas — ministro kabinete rasta antitarybinės literatūros!

Iki šiol A. Ivaškevičius nežino, kas tas „geradaris", parūpinęs tos spaudos. Niekas tada ir nesiaiškino, o E. Ozarskis, daug nesigilindamas ramia sąžine parašė: „Ministras į darbą priima nepatikimus žmones". (Ir pavardės surašytos. Kažkieno ranka jos storai pabrauktos raudonai.). Vadovaujančių prekybos darbuotojų valymas vyksta tik didelio spaudimo dėka. A. Ivaškevičiaus stale rasta antitarybinės literatūros". (Šis sakinys irgi pabrauktas raudonai.)

Tokių duomenų pašalinimui iš partijos tada, suprantama, pakako. Tačiau uolūs partijos „skaistybės" saugotojai pasistengė dar daugiau. Ir ką gi — ne veltui: pasirodo, A. Ivaškevičius dėl politinio nebrandumo, vyresniųjų pakalbintas, gal kiek ir romantikos ieškodamas, būdamas devyniolikos metų, buvo įstojęs į Šaulių sąjungą. Niekam nė motais, kad netrukus, įsitikinęs, jog ne tuo keliu pasuko, be gailesčio išstojo iš tos sąjungos. Žinojo, kad šis žingsnis neliks be pasekmių. Ir iš tiesų nusigręžė tie, kurie dėjosi geradariais. Teko kurį laiką ir bedarbiu būti. Tačiau niekas — nei Maskvoje, nei Vilniuje — nenorėjo suprasti jauno žmogaus politinio brendimo niuansų, išskyrus P. Rotomskį, kuris gerai pažinojo A. Ivaškevičių ir nedvejodamas gynė jį, pareikšdamas, jog šaulių sąjunga nebuvo vieninga, vienalytė organizacija, o margos politinės ir klasinės sudėties, kad drauge su reakcingesniais žmonėmis į ją buvo įtraukta ir dorų piliečių. „Aš gyvenau buržuazinėje Lietuvoje ir gerai žinojau, kad į šią organizaciją žmonės buvo įtraukiami visokiais būdais, todėl reikia išsiaiškinti dėl A. Ivaškevičiaus", — tokius drąsius žodžius parašė 1957 m. P. Rotomskis, kuriuos radau toje slaptojoje byloje.

Matyt, jog netvirtą nuomonę dėl A. Ivaškevičiaus pašalinimo iš partijos turėjo ir LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Kartą Adolfas netikėtai telefono ragelyje išgirdo aksominį A. Sniečkaus balsą:

— Ar negalėtumėte užeiti.

Kalbėjo sekretorius maloniai, klausė, kaip sekasi darbe, nors nesunku iš kalbos buvo suprasti, jog jis visa tai puikiai žino.

— Kas buvo, pražuvo, — nelauktai pasuko šneką. — Galėtumėte rašyti pareiškimą dėl priėmimo į partiją.

— Iš naujo?

— Taip.

— Ne! Ačiū. Nesijaučiu tiek nusikaltęs, kad negalėčiau būti grąžintas į partiją. Širdyje aš jos niekada neišsižadėjau.

Tuo pokalbis ir baigėsi. Kaip vanduo sruvo laikas, nusinešdamas didelius ir mažus įvykius, atnešdamas naujų problemų, prošvaisčių ir nesėkmių, kol atėjo didžioji prošvaistė, pavadinta pertvarka, o drauge su ja ir tautinis atgimimas, ir viešumas, ir tiesos, kad ir kokia skaudi ji būtų, pripažinimas. Sulaukęs jos, Adolfas Ivaškevičius bendradarbiams komunistams neišturėjo neprisipažinęs: aš visą laiką laukiau tos pertvarkos.

Kitaip ir būti negalėjo. Milijonas dorų komunistų kaip vienas laukė to paties. Juk jie, dirbę savo kasdienį darbą, nekalti dėl to, kas įvyko. A. Ivaškevičiui labai nesuprantama, kodėl dalis dorų žmonių palieka partiją. Kad karjeristai, savanaudžiai, nematydami naudos, taip elgiasi, — nieko nuostabaus. Jie dėl geresnės kėdės, gardesnio kąsnio parduos ir savo brolį, nė kiek nesidrovėdami nupėdins paskui tuos, kurie tik dangstosi tautos meilės šūkiais.

— Partijai dabar sunkus metas, — sako Adolfas.

Jo veidu nubėga susirūpinimo šešėlis. Ir su neslepiamu apmaudu priduria:

— Ak, jeigu tuomet kas būtų sutramdęs Stalino sukurtos sistemos galybę, šiandieną mums nereikėtų mitinguoti, rūpintis, kaip partijai įgyti pagarbą ir pasitikėjimą žmonių akyse.

Ilgai tramdęs, atvirai pasakius, savo įžūloką, bet vis dėlto esminį klausimą, išdrįsau pagaliau suabejoti:

— O kam Jums partija, sulaukus tokio amžiaus?

Maniau, kad įsižeis mano pašnekovas ir dar rausvumo nepraradusiame veide, mėlynose akyse įžiūrėsiu gal net pasipiktinimą. Ne, to nebuvo. Iš gražaus, taisyklingų bruožų veido dvelkė ramybė, orumas:

— Aš niekada nelaikiau savęs išstojusiu iš partijos, gyvenau sąžiningai, — paaiškino labai paprastai. Ir pridūrė: — Aš tik sugrįžau.

„Gyvenau sąžiningai..." Laimingas žmogus, kuris, tiesiai žiūrėdamas kitam į akis, gali tai pasakyti, nes po šiais žodžiais slepiasi kantrus, kasdieninis, kartais ir labai nelengvas darbas. Ilgametis Lietuvos TSR Mokslų Akademijos prezidentas Juozas Matulis, rekomenduodamas grąžinti A. Ivaškevičių į partiją, visiškai pelnytai parašė: „A. Ivaškevičius užsitarnavo sau pripažinimą ne vien Respublikos bibliotekininkų, bet ir užsienio šalių bibliotekų ir mokslinių kolektyvų tarpe. Jis yra pavyzdingas tarybinis žmogus, kuriam tinkamiausia vieta mūsų partijos eilėse. Palikti jį ir toliau nepartiniu būtų mums tikras nuostolis. Ypač šiuo metu".

Panašiai apie A. Ivaškevičių šiandien atsiliepia ir kiti — taurūs komunistai pogrindininkai, taip pat tie, kurie daugelį metų petys į petį su juo dirbo Mokslų Akademijos bibliotekoje. Tarsi visų apibendrinta mintis įstrigo mokslų daktaro partijos veterano S. Atamuko atsiliepimas: „Tvirtai įsitikinęs, kad dabar, pertvarkos sąlygomis, kai taisomos praeityje padarytos klaidos, būtų visiškai teisinga atstatyti A. Ivaškevičiaus partiškumą, paliekant senąjį stažą. Jis to nusipelnė".

Tokiai išvadai vieningai pritarė Mokslinės bibliotekos pirminės partinės organizacijos komunistai, Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto biuras ir LKP Centro Komitetas. Adolfas Ivaškevičius grąžintas į partiją, skaičiuojant partinį stažą nuo įstojimo į partiją datos — 1947 metų rugsėjo mėnesio.

IŠTIKIMI LIETUVAI IR DEMOKRATIJOS IDEALAMS

RAMUTĖ ŠIMUKAUSKAITĖ

Nedidelė mūsų Lietuva, bet garsi savo didvyriška ir tragiška praeitimi, seniausia gyvąja indoeuropiečių kalba, istorija, išbarstyta po įvairius pasaulio kraštus. Todėl šiandien mums artima kiekviena sala, salelė, kur telkėsi lietuviai, kiekvienas raštas, leistas lietuvių kalba, pildęs mūsų istorinio, kultūrinio palikimo aruodą, padėjęs saugoti papročius, tradicijas. Nesvarbu, kurios pakraipos būtų buvęs laikraštis ar knygelė, kuriai srovei atstovavęs — svarbu, anot Vaižganto, kad buvo mylėta Tėvynė. Pats gyvenimas skubina mus surinkti, sukaupti visa, ką turėjome ir tebeturime, idant galėtume nupiešti kuo išsamesnį, įvairesnį savo krašto istorinės atminties vaizdą.

Šiais metais Jungtinių Amerikos Valstijų ir gimtojo krašto lietuviai pažymi dvi svarbias datas. Vasario 4-ąją minėjome žymaus publicisto Vinco Andrulio gimimo 100-ąsias metines, o balandžio 8-ąją sukanka septyniasdešimt metų nuo tos dienos, kai buvo išleistas pirmasis Čikagos lietuvių darbininkų laikraščio „Vilnis" numeris. Du gražūs, prasmingi, glaudžiai tarpusavyje susiję jubiliejai.

„Vilnis" 1920 m. pasirodė tik Andrulio optimizmo dėka. Laikraštis pradėtas leisti be jokių fondų! Po dvejų metų jis ėjo jau dukart per savaitę. Organizacijų veiklai plečiantis, reikėjo dienraščio. 1924 m. pradėta nagrinėti finansinės problemos. O jų būta daug ir didelių. Pirmiausia reikėjo nuosavo namo, kad būtų galima įrengti spaustuvę. Čia vėlgi padėjo Andrulio apsukrumas. „Jei turėsi gerą idėją darbo žmonių labui, jie ateis į talką", — sakė jis. Suorganizuota spaudos bendrovė su dalininkais visoje šalyje. Talkino pavieniai žmonės ir organizacijos. 1926 metais „Vilnis" tapo dienraščiu" [1].

„Vilnies" steigėjo, leidėjo ir redaktoriaus Vinco Andrulio daugiau kaip penkiasdešimt gyvenimo metų neatsiejamai susiję su „Vilnies" laikraščio kova dėl pažangos ir demokratijos idėjų. Jis buvo „Vilnies" spiritus movens. Šiame laikraštyje išspausdinta ne šimtai, o tūkstančiai įvairaus žanro jo publicistikos kūrinių. Tik mažutė jų dalis įdėta į jo raštų rinkinį „Didis pašaukimas" (išl. Vilniuje, 1979 m.).

Vincas Andrulis aktyviai bendradarbiavo ir kituose lietuvių emigrantų leidiniuose: „Šviesoje", „Kovoje", „Žarijoje", „Laisvėje", reiškėsi kaip vertėjas. Iš jo kūrybinio palikimo minėtinos knygos „Naujas karas", „Ispanija", „Darbininkų kalendorius", taip pat nemaža vertimų.

Gimė Vincas Andrulis (Andrulevičius) 1890 m. vasario 4 d. Gripiškių kaime, dabartiniame Prienų rajone, mažažemių valstiečių šeimoje. Į Jungtines Amerikos Valstijas jis išvyko 1911 metais, būdamas dvidešimt vienerių metų. Tokio amžiaus žmogus jau turi savo gyvenimo tikslą, savą požiūrį į įvairius socialinius reiškinius. Vinco Andrulio būdingiausias bruožas buvo žinių troškimas.

„Jis jau nuo mažumės (...) mėgavosi knygomis ir mokslais" [2], prisimena ne tik Juozas Židanavičius, bet ir kiti Vinco Andrulio bendraamžiai. Žinoma, nedaug laisvo laiko knygoms galėjo skirti valstiečio sūnus, nebent tik sekmadieniais nutvėręs kokią valandėlę. Ką perskaitęs laikraščiuose, knygose, jis perpasakodavo namiškiams, kaimynams, susibūrusiam jaunimui. Vincas labai norėjo, kad gripiškiškiai būtų kultūringesni, daugiau apsiskaitę.

[1] Iš Justino Stančiko atsiminimų. — Kn.: Didis pašaukimas. V., 1979, p. 128.
[2] Iš Juozo Židanavičiaus atsiminimų.

R. Šimukauskaitė — Vilniaus universiteto spaudos žurnalistikos katedros asistentė.

Vienas iš Andrulio bendraminčių buvo Vincas Ditkevičius, artimiausias jo kaimynas, geriausias draugas. Jiedu kartu mokėsi pas daraktorių, vėliau Stakliškių pradinėje mokykloje, iš Aukštadvario dvarininko gydytojo V. Mongirdo gaudavo pasiskaityti lietuviškų knygų.

Gydytojas Vladas Mongirdas, kuris V. Andrulio gyvenime suvaidino reikšmingą vaidmenį, šiandien pas mus primiršta asmenybė. Anuo metu jis buvo žymus literatas. V. Mongirdas (gimęs 1877 m. Mišučiuose Kretingos rajone, miręs 1960 m. Kėdainiuose) dalyvavo pirmajame lietuviškame spektaklyje Palangoje „Amerika pirtyje" (1899 m.), priklausė A. Janulaičio vadovaujamai keliaujančių artistų trupei. Už tai dvejiems metams buvo ištremtas į Kaukazą. Apuoko slapyvardžiu bendradarbiavo „Darbininkų balse" ir „Varpe". Parašė vaizdelį ir keletą eilėraščių, smerkiančių politinę ir socialinę priespaudą, dramą „Kovoje už laisvę" (1904 m.). Su J. Biliūnu ir A. Janulaičiu parengė straipsnių rinkinį „Kaimiečių kovos su ponais" (1905 m.). Baigęs medicinos mokslus (1906 m.), nuo literatūrinės veiklos atitrūko ir atsidėjo tik gydytojo praktikai. Būdamas demokratinių pažiūrų, stengėsi jas diegti jauniesiems Gripiškių šviesuoliams. Neatsitiktinai prie jo linko ir V. Andrulis.

Remiamas V. Mongirdo, V. Andrulis kartu su V. Ditkevičiumi įsteigė bibliotekėlę. Tai buvo taip nauja ir negirdėta, kad apie tai rašė net to meto Lietuvos periodika.

Beje, ir V. Andrulio žurnalistinis kelias prasidėjo Gripiškėse. Jis rašinėjo žinutes ir straipsnelius į tuo metu kaime mėgstamus skaityti leidinius — „Šaltinį" ir „Lietuvos ūkininką". Jo publikacijų problematika — kaimo švietimas ir kova dėl blaivybės. Pirmoji Gripiškių Vinco (tokiu slapyvardžiu V. Andrulis pasirašinėjo vėliau ir Amerikoje) žinutė, aptikta sklaidant 1910 m. rugsėjo 20 d. „Šaltinio" puslapius, kaip tik ir buvo apie blaivybės reikalus.

Daugelis to meto jaunų Lietuvos kaimo vyrų vežė į Ameriką parduoti savo darbo rankas, bėgo nuo tarnybos caro armijoje. Antai „Vilnis" savo šešiasdešimtmečio proga išleistame numeryje rašė: „Daugelis senosios kartos Amerikos lietuvių į šią šalį atvyko iš Lietuvos kaimo juodo darbo artojai, nematę mokyklos, tik šiek tiek pramokę iš savęs ar pas daraktorius skaityti bei pasirašyti savo pavardę. Suriesti į Lietuvą laišką tėvams, broliams ar seserims ne vienam teko išmokti čia, Amerikoje. „Vilnies" įkūrėjas Vincas Andrulis buvo kitoks. Jis atvyko jau lankęs keletą žiemų Stakliškių pradinę mokyklą, pagal to meto lygį apsiskaitęs ir netgi pradėjęs mėginti savo plunksną. Atvyko jau pagarsėjęs savo gimtajame Gripiškių kaime kaip raštingas žmogus" [3].

„Nelengva tada buvo, — rašoma to numerio kitoje publikacijoje, — senosios kartos lietuvių imigrantų dalia. Už vos pragyvenimą reikėjo dirbti ilgas valandas plieno liejyklose, fabrikuose, dulkinose ir paišinose iki velnio juodumo anglies kasyklose" [4]. Dirbdamas anglies kasykloje, gumos fabrike, Vincas susipažino su Amerikos darbininkų gyvenimu. Bet jis nelinko vien į materialines gėrybes. „Vincas Andrulis — sumanus, energingas, veržlus — galėjo pradėti kalti dolerius, imtis verslo ar, baigęs mokslus (kad tą jis sugeba — įrodė vėliau), siekti karjeros. Tačiau jis iš karto įsijungė į darbininkų uniją, įstojo į Lietuvių socialistų sąjungos kuopą, pradėjo studijuoti marksistinę literatūrą ir visam gyvenimui pasirinko kovotojo už darbo žmonių siekius kelią" [5].

Suradęs laisvesnę valandėlę, Vincas skaitė marksistines knygas, socialistinės pakraipos lietuviškus laikraščius. Jis uoliai mokėsi vakarinėje mokykloje, vėliau Valparaiso universitete. Čia studijavo sociologiją ir aktyviai dalyvavo studentų socialistų rateliuose. Beveik 95 procentus senųjų Amerikos

[3] „Vilnies" įkūrėjas V. Andrulis. – Vilnis, 1980, balandžio 8
[4] Ten pat.
[5] Lukoševičius J. Vincas Andrulis. – Kn.: Didis pašaukimas, p. 134.

lietuvių medicinos gydytojų, advokatų, kunigų, architektų, vaistininkų, diplomatų, rašytojų, žurnalistų išugdė Valparaiso universitetas.

Šio amžiaus pradžioje JAV virte virė idėjinis gyvenimas. Naujos idėjos, dvasingumo pakilimas būrė vienminčius į įvairias draugijas. Valparaisiečiai irgi būrėsi. 1915 m. įsteigta Lietuvių darbininkų literatūros draugija, kuri domėjosi literatūra, lietuvių kalba ir amerikiečių kultūra. Kūrėsi ir kitos organizacijos. Buvęs šio universiteto studentas Algirdas Margeris rašė: „Tie, kurie ilgiau pabūdavo Valparaise ir daugiau pramokdavo, tai išvažiuodavo į lietuvių naujokynus kalbų sakyti, paskaitų skaityti, knygų platinti, laikraščių užrašinėti ir į lietuviškas draugijas naujų narių verbuoti".[6] V. Andrulis nuo jų neatsiliko.

Susipažinęs su Vincu Paukščiu-Čibiru, Leonu Prūseika ir kitais, V. Andrulis įsitraukė į publicistinę veiklą, ėmė bendradarbiauti, vėliau organizuoti laikraščius, kovoti dėl demokratinių idealų įgyvendinimo.

Kaip minėta, svarbiausia jo, kaip JAV lietuvių darbininkų spaudos organizatoriaus, publicisto, tribūna buvo laikraštis „Vilnis".

Mintis leisti „Vilnį" kilo 1920 metų pradžioje. Tuo metu siautėjanti reakcija uždraudė leisti Čikagos lietuvių kairiųjų socialistų laikraštį „Žarija". Tai buvo smūgis ir V. Andruliui. Viename Čikagos miesto pažangiųjų lietuvių organizacijų veikėjų pasitarime jis kalbėjo: „Vien tik Čikagoje pažangių lietuvių darbininkų yra tūkstančiai. Tai rodo ir šios dienos parengimas. Uždarius mūsų laikraštį „Žariją", mes, Čikagos lietuviai darbininkai, netekome savo nuolatinio proletarinio ryšio su kitų miestų ir vietovių lietuviais. Net Čikagos didmiestyje gyvenantieji lietuviai tik prokarčiais tegalime tarpusavyje bendrauti ir tai svetimoje, brangiai mums kainuojančioje auditorijoje. Tuo tarpu Čikagoje ir kitose stambiose lietuvių kolonijose dirba dešimtys tūkstančių lietuvių darbininkų. Detroito automobilių gamyklose, Gerio, Pitsburgo, Jangstauno metalo apdirbimo gamyklose, Springfildo, Pensilvanijos anglies kasyklose, gretimos Viskonsino ir tolimųjų vakarų Vašingtono valstijos miškuose ir kt. — šiems visiems vidurio ir vakarinės Amerikos lietuviams darbininkams tarpusavio ryšininku turi tapti naujas laikraštis, kurio leidimo reikalus mes šiandien ir susirinkome aptarti".[7] Netrukus ir buvo pradėtas leisti naujasis laikraštis „Vilnis". Tai buvo didelė pagalba Amerikos komunistams, pirmiausia jų gretose esantiems lietuviams. Tai buvo sudėtingi jauno JAV komunistų judėjimo metai.

„Vilnyje" kryžiavosi įvairios mintys ir idėjos, buvo aptariamos Amerikos lietuvių darbininkų gyvenimo problemos, agituojama už demokratiją ir vienybę. Be to, „Vilnis" jungė mūsų išeivius su tauta, skiepijo meilę prieš daugelį metų paliktai senajai Tėvynei, jos kaimams ir miestams. Pasak S. Jokubkos, „Vilnies" laikraštis puoselėja mūsų širdyse atsivežtą lietuvybę ir šildo ją meile, kai atplaukia džiaugsmą keliančių žinių iš krašto, kurį turėjom palikti, ieškodami savo rankoms rinkos, geresnio gyvenimo, didesnio duonos kąsnio ir saugesnės pastogės".[8]

Per visus septynis laikraščio gyvavimo dešimtmečius Lietuvos vardas buvo minimas ne tik „Vilnies" prisiminimų puslapiuose. Ir sudėtingiausiais, tragiškiausiais mūsų tautai metais „Vilnies" bendradarbiai stengėsi teikti mūsų kraštui moralinę ir materialinę paramą. Dar Antrojo pasaulinio karo išvakarėse pažangiečiai ragino įvairias Amerikoje veikiančias lietuvių organizacijas ir įvairių srovių atstovus užmiršti idėjinius nesutarimus ir vienytis ginti Lietuvos nepriklausomybę. 1943 metų pabaigoje Niujorke vykusiame JAV lietuvių demokratinių organizacijų suvažiavime buvo išrinktas Lietuvai pagalbos komitetas. Šis komitetas karo metais rinko ir siuntė į Lietuvą įvairias prekes, medicinos reikmenis, aparatūrą, maistą. Redakcijos darbuotojai

[6] Margeris A. Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas 1872—1949. Chicago, 1956.

[7] „Vilnis" ir vilniečiai. Čikaga — Vilnius, 1985, p. 17.

[8] Ten pat, p. 38.

ir talkininkai, negailėdami savo poilsio ir laiko, pakavo siuntinius, norėdami pagelbėti vokiečių okupuotai Lietuvai.

Ir vėliau „Vilnis" bei jos leidėjai liko ištikimi savo priesakams — pasakojo apie Lietuvą, joje vykstančius įvykius. Šiandien vargu ar galima kaltinti (tokių mėginimų yra) pažangiečių spaudą, jog ji per daug rožinėmis spalvomis tapiusi Lietuvos paveikslą. Turime būti dėkingi, kad anuomet „Vilnis" ir „Laisvė" buvo bene vieninteliai leidiniai, ieškantys ryšio su gimtąja žeme. Dalis medžiagos šiuose laikraščiuose buvo pateikiama tokia, kokia ji buvo gaunama iš Lietuvos. Be to, pirmoji mūsų tautiečių grupė pokario metais turėjo galimybę aplankyti savo tėvų kraštą tik 1959 metais. Vėliau tos kelionės ėmė dažnėti. Gausėjo ir keliautojų pasakojimų „Vilnies" puslapiuose. Už tuos rašinius autoriai ir laikraščio leidėjai nemažai nukentėjo. Jie buvo ne tik puolami pokario išeivių spaudoje. Buvo daužomi ir spaustuvės įrengimai, boikotuojami pažangiečių rengiami susitikimai su atsikviestais iš Lietuvos rašytojais, mokslininkais, žurnalistais, meno veikėjais. O juk ne vienas iš jų šiandien dėkingas už suteiktą progą pamatyti Ameriką, už tai, kad, lankydamiesi Jungtinėse Amerikos Valstijose, po „Vilnies" ir „Laisvės" pastoge visada jautėsi kaip namie, tarp bendraminčių, brolių ir seserų.[9]

Vincas Andrulis neturėjo galimybės aplankyti Lietuvos. Ir ne todėl, kad pats būtų to negeidęs. Už pažangią veiklą jis keletą kartų buvo JAV valdžios suimtas ir kalintas. Daugiau kaip šešiasdešimt metų atidavęs Amerikos darbininkų judėjimui, jis negalėjo gauti JAV pilietybės. Su Lietuva jis buvo savo kasdieniniame darbe, laiškuose, rašytuose kaimynams, giminėms, pažįstamiems. Jis troško kada nors sugrįžti: „Aš dar manau kada vykti Lietuvon, jei ilgiau gyvensiu", rašė viename laiške. „Atvykti Lietuvon labai norisi, bet mano keliavimas apsąlygotas. Laukiame geresnio laiko. Du dalykai kliudo: darbas ir politinė sąlyga".

Mirė Vincas Andrulis 1972 metais, taip ir nepamatęs gimtojo krašto, bet likęs ištikimas jam, gimtajai kalbai. Jis paliko „Vilnį", laikraštį, kuriame jo artimiausi talkininkai buvo tokie žymūs ir talentingi publicistai kaip L. Prūseika, L. Jonikas, J. S. Jokubka ir kt. Vincas Andrulis savo veikloje ir kūryboje darniai jungė humaniškumą ir principingumą, meilę gimtajam kraštui ir ištikimybę JAV demokratinėms vertybėms. Tokia dvasia vyravo V. Andrulio redaguojamoje „Vilnyje". Tokias tradicijas jis paliko šio laikraščio tęsėjams.

„Vilnis" niekad neturėjo lengvų dienų. Visada visiems, pradedant kolektyvu ir baigiant eiliniu skaitytoju, reikėjo šiam laikraščiui aukotis, stengtis, darbuotis, remti jį savo sunkiai uždirbtais centais. Tačiau kaip dabar sunku, dar niekad taip nebuvo. Laikraštį užgulė neapsakoma infliacija — pabrango popierius, paštas, padidėjo mokesčiai. „O žinant, kaip sparčiai retėja skaitytojų gretos, kaip visus kaskart labiau spaudžia senatvė, ligos ir kitokios bėdos, norom ar nenorom dažnai turim pagalvoti, kaip ilgai galėsime laikraštį turėti, leisti jį 1 kartą per savaitę" [10], — guodėsi S. Jokubka „Vilnies" dalininkų susirinkime 1978 metais.

Bet laikraštis gyvas ir šiandien. Čikagiškių „Vilnis" gyvuoja, nutrūkus „Laisvės" leidimui, jis liko vienintelis lietuvių pažangiečių laikraštis, leidžiamas Jungtinėse Amerikos Valstijose.

---

[9] Ten pat, p. 230.
[10] Ten pat, p. 62.

IMIGRANTAS VAKARŲ EUROPOJE: NEPAGEIDAUJAMAS, BET IR NEIŠVENGIAMAS

VYTAUTAS KAZAKEVIČIUS

Populiarus Vakarų Vokietijos žurnalas „Stern", leidžiamas Hamburge ir plačiai žinomas pasaulyje, 1989 m. Nr. 40 išspausdino gana netikėta tema Klauso Luterbeko reportažą „Juodieji paryžiečiai". Kodėl žurnalas, labiau linkęs į prabangos vaizdus, į vokiškosios buities reikalus, susidomėjo negrų imigrantais Paryžiuje? Tačiau tema nepasirodys atsitiktinė, prisiminus, kad ir VFR gyventojai jau ne vieną dešimtmetį sprendžia prieštaringas gausios svetimtaučių imigracijos problemas. Susidaro įspūdis, kad pasakojimu apie imigrantus Prancūzijoje žurnalas tarytum norėjo pasakyti, jog imigraciniai rūpesčiai kamuoja ne tik Vakarų vokiečius. Dar ir tarytum ramino: žiūrėkite, kad ir kokios būtų mūsų problemos, susijusios su svetimtaučiais imigrantais, bet tokių skurdo, beviltiškumo, nykumo vaizdų VFR nematysite. Vadinasi, yra ir blogiau...

Paryžius, pasak šio žurnalo, šiandien yra neoficiali užsieninė Afrikos sostinė. Jame gyvena apie 700 tūkstančių juodųjų ateivių iš Afrikos, kurie daugiausiai susibūrę rytiniuose didmiesčio kvartaluose. Žmonės čia ieško išsigelbėjimo iš skurdo, patirto gimtuosiuose namuose.

„Vienuolika metų gyvenu, — sako vienas jų, — tamsiame kambaryje be langų, numatytame griauti name, kuris pilnas žiurkių, prekiautojų narkotikais ir valkatų". Dar šiurpesnėje skylėje gyvena 45 metų senegalietis Massa Abdu (Abdou) su trimis žmonomis ir dviem vaikais. Itin sunku nelegaliems imigrantams: juos visą laiką persekioja baimė, kad susidurs su policija.

Ne vienas šių ateivių buvo paklaustas: ko jie čia vargsta, ko negrįžta namo? Massa Abdu atsakė, kad namie dar blogiau: „Mūsų lūšnos Senegale švarios, bet tai negelbsti nuo bado". Dar dvi jo žmonos su aštuoniais vaikais gyvena kaime, netoli Mali sienos. O viena Paryžiaus lūšnynuose gyvenanti moteris atsakė klausimu į klausimą: „Atgal į Malį? Dešimt kūdikių pagimdyti ir vyrą su trimis moterimis dalytis? Ne, aš liksiu Paryžiuje".

Imigrantai iš besivystančiųjų šalių Vakarų Europoje atsirado dėl dviejų priežasčių: dėl aukštesnio pragyvenimo lygio ir dėl to, kad jie čia reikalingi. Žinoma, tai — elementariausios priežastys. Jas papildo istorinės, ekonominės ir politinės Vakarų pasaulio aplinkybės. VFR žurnalas, pateikdamas Paryžiaus imigrantų buities pavyzdžių, parodo, kaip tie žmonės veržiasi į laimę, į žmoniškesnį gyvenimą. Straipsnio autoriai rašo, jog, nepaisant nykios egzistencijos, afrikiečiai Paryžiuje gyvena geresnės buities viltimi, tiki galimybe praturtėti. Ateiviai iš Vakarų ir Centrinės Afrikos — jauni, stiprūs žmonės. Jie statė naujuosius Paryžiaus kvartalus, nes daugelis jų gavo darbo statybose. Šį dešimtmetį apie 45 procentus Prancūzijos statybos darbininkų — atvykėliai iš užsienio.

V. Kazakevičius — Lietuvos TSR užsienio reikalų ministerijos spaudos skyriaus vedėjas.

Afrikos kraštuose labai stokojama inteligentų ir specialistų. Bet juodaodžiai gydytojai, agronomai, inžinieriai, informatikos specialistai ir kiti inteligentai baigę mokslus irgi lieka Paryžiuje. Prancūzijoje esama net juodaodžių profesorių. Dar Paryžius vadinamas „afrikiečių muzikos sostine". Iškyla čia ir juodaodžiai sportininkai. Beje, dabar dažnai, kalbėdami apie olimpinius, pasaulio ar Europos čempionus, taip pat rekordininkus iš Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Ispanijos arba kitos Vakarų šalies, sakome, jog tai — prancūzų, anglų, ispanų ir kitų tautų sportininkai, o televizijos ekrane matome, jog visi jie — afrikiečiai. Ypač jų daug lengvojoje atletikoje, bokse, krepšinyje, net futbole...

Į Prancūziją keliauja juodaodžiai iš tų kraštų, kuriuos valdė Prancūzija, iš vadinamosios Prancūzijos Afrikos. Vadinasi, šios rūšies imigracija prasidėjo ne dabar, o daug anksčiau, kai kolonijų gyventojai galėjo vykti į metropoliją visiškai laisvai. O kai tos kolonijos tapo nepriklausomomis valstybėmis, imigracija buvo tęsiama iš inercijos ir dar dėl to, kad buvusios kolonijos vis neįstengia ekonomiškai sustiprėti. Vadinasi, šiuolaikines didžiųjų Vakarų Europos valstybių imigracines problemas lemia pirmiausia buvusi kolonijinė imperinė sistema. Tai jaučia ne vien Prancūzija, bet ir Didžioji Britanija, Olandija, Ispanija, Belgija.

Imigrantai į Prancūziją traukė dar XIX amžiuje, bet ypač daug jų po II pasaulinio karo, kai Prancūzijos kolonijinė sistema ėmė irti. 1962 m. žemyninėje Prancūzijoje gyveno 1819 tūkst. užsieniečių, 1975 m. — 3442 tūkst., o 1982 m. pabaigoje — jau 4318 tūkstančių. Tarp atvykėlių į Prancūziją iš jos buvusių ir dabartinių užjūrio valdų 1983 m. statistikos duomenimis buvo: alžyriečių — 817 tūkst., marokiečių — 493 tūkst., tunisiečių — 213 tūkst. Martinikos gyventojų — 150 tūkst. (iš viso šioje valdoje — kiek daugiau kaip 300 tūkst. gyventojų), Gvadelupos — 100 tūkst., taip pat daugybė persikėlėlių iš Mali, Senegalo, Centrinės Afrikos Respublikos, Kamerūno, Haičio ir kitų prancūzų kalbos sferai priklausančių valstybių.

Be to, Prancūzijoje gyvena italų (daugiau kaip 1 mln.), portugalų (800 tūkst.), žydų (650 tūkst.), armėnų (250 tūkst.), vokiečių (200 tūkst.) ir kitų tautybių žmonių. Kai kuriais skaičiavimais svetimtaučiai Prancūzijoje sudaro beveik penktadalį visų gyventojų. Gausėja jų ir dėl demografinių priežasčių, nes smarkiai mažėja prancūzų gimstamumas; tuo tarpu imigrantai yra jauni, jų šeimos, nepaisant prastų gyvenimo sąlygų, sparčiai gausėja. 1950—1983 m. Prancūzijos gyventojų prieaugis buvo dviem trečdaliais natūralus, trečdaliu — imigracinis. Beje, oficialiai 1983 m. prancūzais laikyti 92,1 proc. visų krašto gyventojų, nes tautybė čia tapatinama su pilietybe. Tad grynai etninių prancūzų procentas tokiomis sąlygomis jų istorinėje teritorijoje neišvengiamai mažėja. Tas pats Didžiojoje Britanijoje, VFR ir kitur. Pavyzdžiui, į Olandiją per pastaruosius porą dešimtmečių atvyko apie 350 tūkst. imigrantų iš Indonezijos, Surinamo, Antilų. Kaip matome, imigrantų etninė sudėtis čia skiriasi nuo Prancūzijos ar nuo kaimyninės Belgijos: Olandija pasipildė gyventojais tų kraštų, kuriuos ji valdė. Per pastaruosius 15—20 metų šioje Vakarų Europos valstybėje labai pagausėjo svetimtaučių darbininkų: pavyzdžiui, 1983 m. jų buvo su šeimomis apie 600 tūkstančių.

Didžioji Britanija keitė savo etninį veidą taip pat pagal dominijų ir kolonijų specifiką. 1981 m. joje gyveno apie 3 mln. svetur gimusių žmonių, tai sudarė 5,4 proc. visų gyventojų. Daugiausiai — iš Airijos, Indijos, Jamaikos, Pakistano. Apriboti spalvotųjų imigraciją nepavyko, todėl 1966 m. Britų salose gyveno 1016 tūkst. atvykusiųjų iš Sandraugos kraštų žmonių (be Kanados, Australijos, Naujosios Zelandijos), o 1974 m. — jau 1744 tūkstančiai. Dviejų trečdalių imigrantų amžius buvo tarp 20 ir 45 metų. Kaip ir Prancūzijoje, ateivių šeimos gausėja sparčiau. 1966 m. ateivių iš Indijos buvo 322 tūkst., o 1983 m. — 720 tūkst., iš Ja-

maikos — 172 tūkst. ir 400 tūkst., iš Pakistano — 140 tūkst. ir 285 tūkst.

Aktyvūs migraciniai procesai taip pat Belgijoje, Ispanijoje, Italijoje, VFR, Švedijoje, kitose Vakarų Europos valstybėse. Kai kuo tie procesai panašūs, kai kuo skiriasi. Vienos valstybės lyg ir tradiciškai įsileidžia spalvotuosius imigrantus iš buvusių savo kolonijų, o VFR neturėjo kolonijinių darbo jėgos papildymo šaltinių ir jos ekonomiką padėjo ugdyti Europos kraštų imigrantai — iš Italijos, Portugalijos, Jugoslavijos, Ispanijos, Turkijos, Graikijos, arabų kraštų. Išryškėjo dar vienas įdomus migracinis procesas: Italija, Ispanija, Turkija ne tik atiduoda pigią darbo jėgą kitiems kraštams, bet irgi sulaukė darbo jėgos iš svetur, tik dar pigesnės.

Italijoje, kuri daug savo tautiečių atidavė kitoms Europos valstybėms, jau gyvena apie 1 mln. imigrantų. Iki pastarojo meto Italija laikėsi atvirų durų politikos. Dėl to pagausėjo ne tik legalių, bet ir nelegalių imigrantų — daugiausiai iš Afrikos ir Azijos. Nelegalius imigrantus kontrabandos būdu įsiveža įvairūs verteivos. Jie panaudoja svetimtaučius sunkiausiems darbams už menką atlyginimą. Tai ypač būdinga pietų Italijos plantacijoms, smulkioms įmonėlėms. Be dokumentų, nemokėdami kalbos, šie žmonės atsiduria rezervatuose, kur dirba po 12 val. per parą, o kai nereikalingi, tiesiog išmetami į gatvę, nes lieka beteisiai.

Padėtis kelia valdžios susirūpinimą. Italijos užsienio reikalų ministro socialisto Dž. de Mikeliso nuomone, metas pasirinkti: arba įvesti imigracijos kvotas, arba uždaryti sienas. Jis — už kvotas, nes tai leistų garantuoti imigrantams pilietines teises, jie neatsidurtų padėtyje, kuri tolima nuo žmoniškos.

Anot Italijos ministro, imigrantų problema kelia rūpestį visai Vakarų Europai. Specialistai apskaičiavo, jog iki 2025 m. Bendrosios rinkos valstybėse, kur dabar gyvena 330 mln. žmonių, įsikurs apie 70 mln. Afrikos ir Azijos emigrantų. Dž. de Mikeliso nuomone, būtina griežčiau kontroliuoti padėtį, sudaryti imigrantams sąlygas integruotis į Italijos visuomenę. Dabar to nėra, visuomenė žiūri į imigrantus iš aukšto, nors italai, palyginti su kitomis Vakarų Europos valstybėmis, pasižymi pavydėtinu pakantumu užsieniečiams.

Panaši padėtis Ispanijoje, Portugalijoje, Turkijoje: tų kraštų piliečiai emigravo į turtingesnes šalis, o čia ieško išsigelbėjimo dar didesni vargšai arba laimės ieškotojai iš kitur. Pavyzdžiui, daug Turkijos gyventojų emigravo į Belgiją, Prancūziją, VFR, Švediją, o į Turkiją neseniai plūstelėjo Bulgarijos piliečiai.

●

Turkai, italai, jugoslavai, graikai, portugalai sudarė naujas gausias tautines grupes Vokietijos Federacinėje Respublikoje, kuri anksčiau neturėjo pigios darbo jėgos šaltinio užjūrio kolonijose, o po II pasaulinio karo darbo rankų stigo, prireikė svetimšalių darbininkų. Vakarų vokiečių gerovė apmokėta svetimtaučių darbo kaina. Tai faktas, kad VFR negali išsiversti be imigrantų, kad nuo šių priklauso jos pačios gyventojų gerovė. Štai Vokietijos socialdemokratų frakcijos bundestage pirmininko pavaduotojas V. Rotas per vieną spaudos konferenciją taip kalbėjo: „Priešiškas požiūris į užsieniečius nepriimtinas ne tik moraliniu aspektu, bet ir nuostolingas Vokietijai kaip industrinei valstybei". Jo nuomone, jei užsieniečiai išvyktų, kaip reikalauja dešinieji, negalėtų funkcionuoti kai kurios pramonės šakos, sumažėtų eksportas, susvyruotų pensinio aprūpinimo sistema, — ji prarastų atskaitymus iš imigrantų uždarbio. Mat svetimšaliai, daugiausiai jauni žmonės, nors ir moka įnašus į pensinį fondą, bet juo dar nepasinaudoja. Todėl valdžia gali daugiau lėšų skirti smarkiai senstančios Vakarų Vokietijos visuomenės pensiniam aprūpinimui. Didelė imigrantų įtaka VFR demografinei situacijai. Kadangi pačių vokiečių

gimstamumas yra menkas, ateiviai padėjo gerinti šią situaciją, ypač pastaraisiais dešimtmečiais, kai brandos amžiaus sulaukė praretėjusi karo metų karta. Pačių vokiečių gimstamumas tebėra nedidelis: moterys įsitraukė į visuomeninę gamybą, kartojasi masinis nedarbas, o tai neskatina jaunų šeimų gausėjimo. Žodžiu, šiaip ar taip, bet Vakarų vokiečiai tapo savo praeities problemų aukomis, ir siekdami ekonominės galios, gerovės, turėjo kviestis svetimtaučius. 1961 m. VFR gyveno 686 tūkst. užsieniečių, 1975 m. pabaigoje — 4 mln., praėjusio dešimtmečio pradžioje — 4800 tūkst., t. y. — 7,4 proc. visų gyventojų. Kai kuriuose VFR miestuose užsieniečiai sudaro jau daugiau kaip penktadalį gyventojų. Manoma, jog 2000 m. VFR gyvens apie 7 mln. svetimtaučių ir jie sudarys apie 16 proc. visų gyventojų. Bręsta politinio pobūdžio problemos.

Praėjusių metų Europarlamento rinkimuose netikėtai palankių rezultatų pasiekė VFR kraštutinė dešinioji Respublikos partija, pasižyminti antiimigracine politika. Ši partija pasinaudojo dalies VFR gyventojų nepasitenkinimu imigracija, kuri esą sukelianti nedarbą (1989 m. VFR neturėjo darbo 5,2 proc. jaunuolių nuo 15 iki 24 metų). Tai skatina įtampą tarp vokiečių ir užsieniečių darbininkų. Tokioje aplinkoje atsiranda net rasistinių kai kurių partijų programų, prasideda politinis svetimšalių persekiojimas. „Deutsche National Zeitung" primena, jog mažiausio pasaulyje gimstamumo, koks yra VFR, fone vyksta didžiausias užsienio darbininkų antplūdis. Atgimsta tautinio išskirtinumo teorijos, prasideda ir politinis svetimtaučių persekiojimas Štai kas sakoma Kelne išleistoje H. Korte knygoje apie imigrantus: „Turkai — ypatinga problema t. y. nėra besiasimiliuojanti ir besiintegruojanti nacija. Turkai lieka turkais, nusikaltimų ir narkomanijos eksportuotojais". Vadinasi, jie nesigermanizuoja, tad netinkami?..

Jeigu jau imigrantai neišvengiami, tai daug kur reikalaujama: jie privalo integruotis į pagrindinės tautos gyvenimą, o gal net ir asimiliuotis.

Antiimigracinės nuotaikos būdingos, beje, ne vien VFR ar Prancūzijai. Apie 130 tūkst. užsieniečių, t. y. apie 3 proc. visų gyventojų yra Norvegijoje. Daugiausiai švedų, anglų, danų, o iš trečiojo pasaulio — pakistaniečių (11 tūkst.) ir vietnamiečių (6 tūkst.). Beje, pastarieji — daugiausiai politiniai pabėgėliai. Bet rinkiminėje kampanijoje neseniai imigracinė politika tapo ypač svarbi problema. Net rekordinis Norvegijai nedarbas (4 proc.) nesukėlė tokio susirūpinimo. Pažangos partija, pasisakiusi prieš imigraciją, per 1989 m. rinkimus laimėjo ypač daug balsų, nors 1985 m. rinkimuose ji tegavo dvi vietas parlamente. Partijos lyderis K. Hagenas liberalų laikraštyje „Dagbladet" net buvo pavaizduotas fiureriu. O juk K. Hagenas savo antiimigracinį požiūrį formuluoja, atrodo, labai nuosaikiai: imigrantus priiminėti pagal SNO nustatytą kvotą, kaip kad daroma Anglijoje ir kituose Skandinavijos kraštuose Anglų „The Intependente", kur aprašyta K. Hageno politikos sekmė, pasisakoma labai drastiškai: kai kurie norvegai biją, kad jų instinktyvus nedraugiškumas užsieniečiams ir pagarba valdžiai jų pačių nepaverstų „paslėptų fašistų nacija".

„Stern" rašė ir apie prancūziškojo antiimigracinio rasizmo grėsmę pažymėdamas: „Bet prancūzų rasizmas yra diskretiškesnis, negu anglų ar vokiečių".

Didžiausią svetimšalių Vakarų Europos kraštuose dalį sudaro ekonominiai imigrantai, t. y. žmonės, ieškantys darbo. Tačiau kaip visais laikais aktuali ir politinė emigracija. Pavyzdys — Švedija, kur vien per pirmą 1989 m. pusmetį atvyko gyventi 35 tūkst. užsieniečių. Centrinio statistikos biuro duomenimis, persikėlėlių pagausėjo 50-čia procentų, palyginti su 1988 metais. Daugelis jų yra iš „neramiųjų" valstybių, kur žmonės persekiojami politiškai: iš Irano, Libano, Turkijos, Čilės. Iraniečių Švedijoje esama apie 30 tūkstančių. Vien per pirmąją 1989 m. pusę į

Švediją atvyko daugiau kaip 4 tūkst. pabėgėlių iš Čilės. Tiesa, visoje imigrantų masėje politiniai pabėgėliai daugumos nesudaro. Tačiau kaip tik politinės imigracijos srautas privertė Švedijos vyriausybę 1989 m. reorganizuoti pabėgėlių priėmimo tarnybą, atidaryti naujus pasienio punktus, net palengvinti pilietybės suteikimą. Veikia speciali ateivių priėmimo sistema, kuri padeda apsigyventi, surasti darbą, mokytis švedų kalbos ir t. t. Valstybinė imigrantų reikalų valdyba drauge su vietos valdžia rūpinasi pabėgėlius integruoti į Švedijos visuomenę. Nuo 1985 m. Švedijos gyventojų — imigrantų skaičius kasmet pasipildo nuo 14 tūkst. iki 20 tūkstančių.

Švedija imigracinėje politikoje laikosi tarptautinės žmogaus teisių deklaracijos, kur pabrėžiama teisė žmogui pasirinkti ir keisti gyvenamąją vietą. Tačiau vienas dalykas — teisė, o kitas — galimybė ją įgyvendinti. Jei svetimšaliai, kaip kai kas galvojo, jau nepriimtini VFR, tai darbo jėgos problemą, atrodo, turėtų sėkmingai spręsti įvairių kraštų vokiečių veržimasis į šį kraštą. Pavyzdžiui, 1987 m. į VFR atvyko 97 tūkst. vokiečių, 1988 m. — 243 tūkst. (iš TSRS — 52 tūkst.). Spėjama, kad per keletą metų VFR gali papildyti apie 700 tūkst. vokiečių iš socialistinių šalių. Vien tik iš TSRS laukiama atvykstant 90 tūkst. vokiečių. Atrodytų, kaip visa paprasta: ir pigi darbo jėga, ir būdas atsikratyti „prastesnių" svetimtaučių, gryninti tautinę VFR sudėtį...

Bet ir toks masinis antplūdis sukelia naujų problemų, kurios visai nedžiugina realistiškiau mąstančius krašto veikėjus. Todėl VFR ambasados Maskvoje atsakingas darbuotojas E. Haikenas neseniai perspėjo: „Jeigu tarybiniai vokiečiai mano, kad jiems bus leista įsigalėti pas mus, kaip, sakysime, tarybiniams žydams JAV, tai jie klysta. Rojaus viltys — iliuzija. Taip, VFR žmonės gyvena pasiturinčiai, bet čia reikia gerai, net labai gerai dirbti. Be to, daug kas priklauso ir nuo sėkmės. Tad tarybiniams vokiečiams, norintiems atvykti į VFR nuolat gyventi, būtina blaiviai įvertinti savo galimybes, kad paskui netektų nusivilti".

VFR po žymaus kelionių iš VDR liberalizavimo pasigirdo autoritetingų balsų ir prieš vokiečių iš VDR viliojimą. Saro krašto ministras pirmininkas O. Lafontenas žurnale „Bunte" paragino „apriboti imigraciją iš Rytų", pavadindamas neatsakingais veiksmus, kai siekiama vilioti „žmones, negalinčius gauti čia buto ir darbo". Šiaurės Reino—Vestfalijos ministras pirmininkas J. Rau pareiškė, kad VFR iš viso nepasirengusi priimti tų, kurie atvyksta iš VDR. Kodėl? Ar ne todėl, kad imigrantai iš TSRS ir VDR nepasitenkins tuo, kuo tenkinasi turkai?

●

Vakarų Europos imigracinė problematika neišsemiama: tautų maišymasis čia įgyja netikėtų atspalvių, migruojama įvairiomis kryptimis ir dėl įvairių priežasčių. Net Lichtenšteine iš 26 tūkst. gyventojų beveik trečdalis — užsieniečiai.

Įdomu, kaip atsilieps imigracija artėjančiam integraciniam posūkiui Vakarų Europoje? Kas ten dėsis dar po kelerių metų, kai bus atidarytos visos sienos?

MITAI IR FAKTAI APIE STALINĄ

Stalino asmens kulto pradžioje jo artimiausias bendražygis L. Kaganovičius be galo pataikaudamas siūlė įtvirtinti „stalinizmą" kaip naują marksizmo raidos etapą. Bet Stalinui užteko proto nesutikti su tokiu siūlymu, nes tai būtų buvęs tikras atotrūkis nuo leninizmo. Bet jis „nuolankiai", pabrėžtinai kukliai neprieštaravo teiginiui: „Stalinas — tai Leninas šiandien". Gerai sukurtas ir be sutrikimų veikiantis mechanizmas šį teiginį paskleidė visuose aukštųjų ir vidurinių mokyklų vadovėliuose, primetė moksleivinkams, žurnalistams ir rašytojams. Trisdešimt metų šis teiginys, puoselėjamas paties Stalino, jo aplinkinių ir daugybės prisiplakėlių, vyravo mūsų ideologijoje visaip modifikuojamas. Taip pamažu, savotiškai leninizmas buvo keičiamas stalinizmu ir ši tradicija paveikė tiek pilietinio karo, tiek imperializmo karinės intervencijos istorijos problemų nušvietimo metodologiją.

Taigi grįžkime į anuos laikus. Koks iš tikrųjų tada buvo Stalino vaidmuo! Šį klausimą nagrinėja akademikas J. Mincas straipsnyje „Stalinas pilietiniame kare: mitai ir faktai", išspausdintame žurnalo „Voprosy istoriji KPSS" praėjusių metų vienuoliktajame numeryje.

Pasaulinio imperializmo karinę intervenciją jau buvo išanalizavęs ir įvertinęs V. Leninas. Jis ne kartą pabrėžė, kad „pasaulinis imperializmas..., iš esmės kalbant, sukėlė mūsų šalyje pilietinį karą ir yra kaltas dėl to, kad jis taip užsitęsė".[1] Stalinas pritarė Lenino išvadai dėl pilietinio karo kaltininkų ir priežasčių, bet pavertė ją dogmatiniu absoliutu. 1919 m. vasario 22 d. jis paskelbė „Izvestijose" straipsnį, iš kurio matyti, kad dialektika, labai tiesmukai Stalino pažeminta iki schematiškumo ir siauro pragmatizmo piktai su juo pajuokavo — Stalinas pasaulį matė kažkaip išvalytą, be įmantriai susipynusių realių prieštaravimų, privalantį paklusti tam tikram dėsnių rinkiniui. Tie dėsniai atrandami kartą ir visiems laikams, įsisąmoninami ir nekintamai naudojami.

Stalininis imperializmo vertinimo absoliutas tapo intervencijos istorijos tyrimų pagrindu. Remiantis šia koncepcija daugelyje darbų buvo tenkinamasi tik bendrųjų pasaulinio imperializmo bruožų aptarimu ir visai negvildenami kiekvienos atskiros imperialistinės valstybės savitumai.

Stalinizmas deformavo ir pilietinio karo istoriją. Bene vienintelis „tiriamasis" darbas apie Stalino karinę veiklą — tai K. Vorošilovo straipsnis „Stalinas ir Raudonoji armija". Straipsnis paskelbtas „Pravdoje" 1929 metais — Stalino 50-mečio proga. Autorius jame mini keturis Stalino karinės veiklos epizodus: dalyvavimą Caricyno gynyboje 1918 metų vasarą ir rudenį, darbą komisijoje, tyrusioje 3-osios armijos nesėkmės prie Permės 1918 m. pabaigoje; dalyvavimą Petrogrado gynyboje 1919 m. vasarą ir sudarant Denikino kariuomenės sutriuškinimo planą 1919 metų rudenį. Keturi autoriaus minimi epizodai neteikia jokio pagrindo paskelbti Staliną „žymiausiu pilietinio karo pergalių organizatoriumi". Beje, reikia pasakyti, kad operacijoje prie Permės Stalinas nedalyvavo, nes kartu su F. Dzeržinskiu buvo pasiųstas aiškintis kariuomenės nesėkmės priežasčių. Autorius smarkiai perdėjo Stalino nuopelnus ir Caricyne (žr. Komunistas, 1989, Nr. 2, p. 95). Rašydamas apie pasiaukojamą Raudonosios armijos ir Caricyno darbo žmonių kovą, K. Vorošilovas savo straipsnyje miesto gynimo sėkmę priskyrė Stalinui. Visiškai „pamiršo" faktą, kad pats Stalinas buvo išvaikęs karo specialistus, atsiųstus liaudies karo komisaro L. Trockio, palaikė partizaninius vadovavimo kariniams reikalams metodus, dėl kurių buvo patirta labai daug nuostolių, sudėta aukų.

Stalino nuopelnus perdėjo ne tik K. Vorošilovas, bet ir... pats Stalinas. Kaip pažymi akademikas J. Mincas, Stalinas pervertino ne tik savo įpareigojimų reikšmę, bet ir savo veiksmų rezultatus. Visa tai atrodydavo kaip atvira savigyra bei išdidybė. Štai 1919 m. birželio 16 d., raportuodamas Leninui apie maišto numalšinimą Krasnaja Gorkos forte, Stalinas telegramoje taip nušvietė padėtį, kad K. Vorošilovas vėliau pakiliai galėjo parašyti: „Draugo Stalino geležinė valia ir genialus įžvalgumas padėjo tarybiniams daliniams ir Petrogrado darbininkams apginti Petrogradą nuo grobikų".

[1] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 39 p. 325.

Didžiavimosi ir puikybės kupinos Stalino kalbos ir ataskaitos. Yra žinoma, kad jis pats į biografiją įrašė apie save žodžius: „visų laikų ir tautų karvedys". Savireklama skamba ir tokios frazės, jo paties įdėtos į jo biografiją: „Draugas Stalinas su genialiu įžvalgumu atspėdavo priešo planus ir juos atremdavo. Mūšiuose, kuriuose draugas Stalinas vadovavo tarybiniams kariams, įkūnyti įžymūs operatyvinio karinio meno pavyzdžiai".

Stalinas pats kūrė apie save mitus ir atkakliai diegė juos propagandoje. Nepaprasto garbės troškimo ir didybės prisigėrusi visa jo veikla. Jis niekada neleido savęs kritikuoti ir už kritiką persekiojo.

Paradinė šviesa, kuri taip imponavo Stalinui, buvo nušviesta visa jo veikla pilietinio karo metais. Apie tai byloja ir jubiliejinis K. Vorošilovo grežbyliavimas, užimąs didesnę straipsnio dalį apie Stalino veiklą Pietų fronte.

Paskirtas vyriausiuoju vadu buvęs Rytų fronto vadas S. Kamenevas sudarė planą, kaip kairiojo sparno armijoms smogti smūgį Dono ir Kubanės kryptimi — į atramines Denikino bazes. Planą peržiūrėjo partijos CK ir patvirtino kaip pagrindinę Denikino triuškinimo kryptį. Stalinas tam neprieštaravo. Patvirtintas Pietų fronto revoliucinės karo tarybos nariu, jis nuvyko į kovos veiksmų vietą ir iš čia parašė Leninui laišką, kuriame smarkiai pasipriešino tokio plano vykdymui. Spausdindamas savo raštuose šį laišką, Stalinas įrašė datą — spalio 15 d.

Profesorius N. Kuzminas, kaip nurodo straipsnio autorius, kruopščiai išnagrinėjęs archyvinius dokumentus, nustatė, kad mašinėle rašytuose laiško nuorašuose rašalu nurodyta kita data — rugsėjo 15 d. Analizuodamas faktus, išdėstytus laiške, N. Kuzminas įrodė, kad laiškas negalėjo būti parašytas nei rugsėjo, nei spalio 15 d., o, matyt, vėliau.

Kaip žinoma, nurodo straipsnio autorius, lemiamomis dienomis, kai Denikinas puolė Maskvą, CK vis dėlto pasiekė, kad mūsų daliniai būtų sutelkti Tulos kryptimi. Šio CK plano autorystę Stalinas priskyrė sau. O po dvidešimties metų, kai jau Lenino nebuvo gyvo, o kiti aktyvūs pilietinio karo veikėjai ir liudininkai Stalino buvo pašalinti, jis kategoriškai, nesiremdamas jokiais dokumentais, pasisavino Denikino sutriuškinimo plano autorystę. Stalinas ir vėliau iškraipydavo faktus, siekdamas pateisinti savo klaidas arba iškelti laimėjimus.

Nejaugi nebuvo kas prieštarautų Stalino savavališkumui! Nejaugi niekas neprotestavo prieš tai, kad Vorošilovas išaukštino Stalino nuopelnus pilietiniame kare? Tokių žmonių buvo. Straipsnio autorius ir nagrinėja vieną atvejį, kuris, beje, dar neaptartas literatūroje.

[2] Cit. pagal: Voprosy istoriji, 1988, Nr. 6, p. 113.

Po Spalio revoliucijos buvo parašyta daug darbų apie pilietinį karą —„apybraižų, įvairių operacijų ir periodų nagrinėjimų. 1928 metais išleisti kolektyvinio dabo „Pilietinis karas. 1918—1921 metai". pirmas ir antras tomai, redaguoti A. Bubnovo, S. Kamenevo ir R. Eidemano. Šiuose tomuose nebuvo pateikta jokių duomenų apie įžymų Stalino vaidmenį. Pilietinio karo istorijoje net nebuvo užsiminta, kad Stalinas dalyvavęs kare. Armija pradėjo studijuoti šį autoritetingą veikalą, parašytą vadovaujančių karo veikėjų. Bet štai 1929 m. gruodžio 21 d. „Pravdoje" pasirodo prieštaringos koncepcijos K. Vorošilovo straipsnis, išliaupsinęs Stalino karinius nuopelnus. Atrodytų, turėjo nutrūkti ano kolektyvinio darbo leidimas. Bet ne: 1930 m. išėjo trečias tų pačių redaktorių parengtas istorijos tomas. Ir čia nebuvo jokių duomenų apie Stalino vaidmenį. Leidinio redakcija sureagavo į Vorošilovo straipsnį tokia pastaba: „Veikalas buvo jau sulaužytas, kai pasirodė K. Vorošilovo straipsnis „Stalinas ir Raudonoji Armija", kuriame pateikiama naujų duomenų, apibūdinančių, kaip atsirado sprendimas smogti pagrindinį smūgį Denikinui Kursko—Charkovo—Donbaso kryptimi. Šio plano įgyvendinimas, kaip žinoma, padėjo sutriuškinti Denikiną". Prie šios pastabos pateikta Vorošilovo straipsnio ištrauka. Ir viskas. Nors knygą buvo galima perlaužyti ir įdėti Vorošilovo straipsnį, tačiau taip pasielgti nesutiko knygos redakcija ir jos autoriai, laikęs savo pozicijų. Ir vėliau jie nerašė straipsnių, liaupsinančių Staliną. Tuo tarpu Stalinas gavo signalų, kad tikrieji pilietinio karo vadai stebisi, jog Stalinas paskelbtas pagrindiniu pergalių organizatoriumi.

Tritomio redaktoriai ir autoriai buvo vyriausiasis Raudonosios armijos vadas, frontų ir armijų vadai, atsakingieji operatyviniai darbuotojai. Norint paneigti juos remiantis vieno Vorošilovo straipsniu, beje, parašytu atsižvelgiant vien į Stalino laiškus ir pranešimus, o ne operatyvinius karo dokumentus, buvo maža įrodymų. Reikėjo papildomos medžiagos. Ir jos atsirado.

Kerštingasis Stalinas nepamiršo šio karo veikėjų poelgio. Tai nulėmė jų tragišką likimą. 1937 metais pagal sufabrikuotą bylą visi istorijos knygų redaktoriai, išskyrus S. Kamenevą, kuris mirė 1936 m., ir daugelis kolektyvinio darbo autorių buvo represuoti. Kitais metais per Stalino mėsmalę perėjo visa aukštoji ir vidurinė Raudonosios armijos vadų grandis: „tautų vadui" gyvam esant buvo reabilituotas tik vienas kitas, pavyzdžiui, K. Rokosovskis.

Pateiktieji faktai Stalino asmens kultui atskleisti gali pasirodyti nereikšmingi, baigdamas straipsnį rašo akademikas J. Mincas, palyginti su padarytais nusikaltimais. Bet šie epizodai parodo Stalino charakterį. Istorikų pareiga iš esmės išanalizuoti, kokios padarytos Stalino klaidos ir deformacijos nušviečiant pilietinio karo ir užsienio karinės intervencijos istoriją.

Pirmajame viršelio puslapyje. Šiaulių aviacijos remonto gamyklos kolektyvas, prieš pusantrų metų pasukęs konversijos keliu, dabar gamina dar ir 20 pavadinimų liaudies vartojimo gaminių. Vien Šiaulių televizorių gamyklai pagal sutartį šiemet bus pagaminta detalių „Šilelių" gamybai už 2 mln. 900 tūkst. rublių.

Nuotraukoje: Šiaulių aviacijos remonto gamyklos „Šilelių" išplėstinių schemų montuotojos Albina Tamašauskienė (kairėje) ir Liudmila Mitriašina su pamainos brigadininku komunistu Viktoru Liadinu.

A. Gylio nuotr.

Trečiajame viršelio puslapyje. Mažeikių J. Garelio elektrotechnikos gamykloje per 30 metų pagaminta arti 30 mln. elektros variklių skalbimo mašinoms. Neseniai dėl senų įrengimų, kadrų kaitos gamybos ritmas buvo kiek sutrikęs, bet dabar padėtis gerėja.

Nuotraukoje (viršuje kairėje): surinkimo ceche kasdien surenkama po 7 tūkst. elektros variklių.

Ukmergės biofabrikas su cechu Kėdainiuose — vienintelė tokio profilio įmonė Respublikoje. Čia per metus pagaminama 49 tonos skrandžio sulčių, 14 tonų „B" grupės vitaminų, 41 tona jodinolo. Šiemet numatoma fabriką plėsti — bus pastatytas sterilių preparatų cechas.

Nuotraukoje (viršuje dešinėje): sterilių preparatų baro laborantė Nijolė Kalibatienė ir bakteriologė Valerija Paulauskienė.

Jau gerą pusmetį trunka ekonominis eksperimentas Švenčionėlių kultūros namuose. Lankantys meno saviveiklos ratelius ir studijas moka nedidelį mokestį. Taip miestelio kultūros židinys surenka trečdalį lėšų, reikalingų jo veiklai finansuoti, ir kultūros namuose dalyvių vakarais nemažėja.

Nuotraukoje (apačioje): Švenčionėlių kultūros namų bibliotekoje.

ELTOS nuotr.

Ketvirtajame viršelio puslapyje. Tūkstančius keleivių kasmet skraidina pirmaujantys Lietuvos civilinės aviacijos valdybos JAK-42 lėktuvų vadai — pirmos klasės pilotas komunistas Stasys Jarmalavičius ir antros klasės pilotas komunistas Vasilijus Saščenkovas.

Nuotraukoje: lakūnai S. Jarmalavičius (kairėje), V. Saščenkovas (dešinėje) ir pirmos klasės bortmechanikas Vadimas Dorofejevas.

V. Valužio nuotr.

Duota rinkti 1990.01.02. Pasirašyta spaudai 1990.01.26. LV 10007. Formatas 70×108/16. Popierius spaudos Nr. 1. Ofsetinė spauda. 6 sp. l., 8,4 sąlyg. sp. l., 9,025 sąl. spalv. atsp., 8,7 apsk. leid. l. Tiražas 17699 (lietuvių kalba — 14 947 rusų kalba — 2752). Užs. Nr.62. Kaina 25 kap.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius-MTP, Maironio 1.
Telefonai: vyr. redaktoriaus — 61-04-14; vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 61-04-61; sekretoriato — 61-34-05; marksizmo-leninizmo propagandos skyriaus — 61-04-29; partijos gyvenimo skyriaus — 61-04-75; kultūros skyriaus — 61-04-08; liaudies ūkio ekonomikos skyriaus — 61-04-57; vertėjų — 61-04-98.

Spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė, 232656, Vilnius, Maironio g. 1

Korektorė — A. AIDUKIENĖ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛИТВЫ «КОМУНИСТАС» («КОММУНИСТ») НА ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ. ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 1918 ГОДУ. ВЫХОДИТ РАЗ В МЕСЯЦ.

Главный редактор А. Виршулис
Издательство ЦК КП Литвы.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, Майронё, 1.
Отпечатано в типографии Издательства ЦК КП Литвы. 232656, Вильнюс, Майронё, 1.

INDEKSAS 76702

25 KAP.

KITAME NUMERYJE:

- Ekonomika: svajonės ir realijos
- Iš kur biurokratija semiasi stiprybės?
- Naujas požiūris į religiją ir tikinčiuosius
- 1919 metai: Z. Angariečio laiškas J. Stasovai

ISSN 0134—3114

Komunistas SUPR

KOMUNISTAS

3 • 1990

ŠIAME NUMERYJE:

KOMUNISTAS

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO
TEORINIS IR POLITINIS ŽURNALAS

EINA NUO 1918 METŲ
BALANDŽIO 6 DIENOS

IŠEINA KARTĄ PER MĖNESĮ
LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOMIS

3 (789)
1990 • KOVAS

LKP CK LEIDYKLA, VILNIUS

TURINYS

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PLENUMĄ

1990 metų vasario 5 dieną prasidėjo eilinis TSKP Centro Komiteto plenumas. Jam svarstyti pateiktas šis klausimas:

TSKP CK platformos partijos XXVIII suvažiavimui projektas.

Pranešimą šiuo klausimu plenume padarė TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas.

Plenumo darbe dalyvauja sąjunginių respublikų Komunistų partijų CK, partijos kraštų, sričių ir apygardų komitetų pirmieji sekretoriai, sąjunginių respublikų Aukščiausiųjų Tarybų Prezidiumų ir Ministrų Tarybų pirmininkai, neįeinantys į TSKP centrinius organus, grupė partijos miestų, rajonų komitetų pirmųjų sekretorių, didelių pirminių partinių organizacijų partinių komitetų sekretorių, taip pat ministerijų, centrinių žinybų, kūrybinių sąjungų ir organizacijų vadovai, mokslininkai, TSRS Ginkluotųjų Pajėgų, masinės informacijos priemonių atstovai, kai kurių šalies anglių baseinų šachtininkai.

Diskusijose kalbėjo: A. Kornijenka — Ukrainos Komunistų partijos Kijevo miesto komiteto pirmasis sekretorius, V. Mesiacas — TSKP Maskvos srities komiteto pirmasis sekretorius, I. Karimovas — Uzbekijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, G. Jagodinas — TSRS valstybinio liaudies švietimo komiteto pirmininkas, J. Archipovas — Leningrado gamybinio susivienijimo „Ižoros gamykla" partinio komiteto sekretorius, J. Prokofjevas — TSKP Maskvos miesto komiteto pirmasis sekretorius, T. Ivanova — RTFSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotoja, J. Sokolovas — Baltarusijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, K. Fesenka — Donecko srities gamybinio susivienijimo „Artiomugol" šachtos „Kočegarka" meistras sprogdintojas, J. Vagris — Latvijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, B. Jelcinas — TSRS Aukščiausiosios Tarybos Statybos ir architektūros klausimų komiteto pirmininkas, A. Dzasochovas — TSKP Šiaurės Osetijos srities komiteto pirmasis sekretorius, G. Revenka — Ukrainos Komunistų partijos Kijevo srities komiteto pirmasis sekretorius, B. Belousovas — TSRS gynybos pramonės ministras, V. Brovikovas — TSRS nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lenkijos Respublikoje, P. Lučinskis — Moldavijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, B. Gidaspovas — TSKP Leningrado srities komiteto ir miesto komiteto pirmasis sekretorius, B. Patonas — Ukrainos TSR Mokslų Akademijos prezidentas, V. Šabanovas — Saratovo gamybinio elektros agregatų susivienijimo vyresnysis meistras, A. Mutalibovas — Azerbaidžano Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. Platonovas — gamybinio susivienijimo „Čeliabinsko V. Lenino traktorių gamykla" partinio komiteto sekretorius, N. Ryžkovas — TSRS Ministrų Tarybos Pirmininkas, I. Melnikovas — Maskvos valstybinio M. Lomonosovo universiteto partinio komiteto sekretorius, M. Kniaziukas — TSKP Ivanovo srities komiteto pirmasis sekretorius, A. Kovaliovas — TSRS užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas, N. Gubenka — TSRS kultūros ministras, V. Kozlenkovas — Kuibyševo srities gamyklos „Progres" partinio komiteto sekretorius.

Plenume sudaryta redakcinė komisija, kuri patobulins TSKP CK platformos partijos XXVIII suvažiavimui projektą ir parengs plenumo nutarimą šiuo klausimu.

* * *

1990 metų vasario 6 dieną TSKP CK plenume toliau buvo svarstomas TSKP CK platformos partijos XXVIII suvažiavimui projektas ir TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimas šiuo klausimu.

Diskusijose kalbėjo: J. Velichovas — TSRS Mokslų Akademijos viceprezidentas, I. Kurčiatovo atominės energijos instituto direktorius, V. Vorotnikovas — RTFSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas, J. Gankovskis — gamybinio susivienijimo „Nižnevartovskneftegaz" partinio komiteto sekretorius, Tiumenės sritis, V. Veljasas — Estijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, J. Ligačiovas — TSKP CK sekretorius, V. Kadočnikovas — TSKP Sverdlovsko miesto komiteto pirmasis sekretorius, V. Ivaška — Ukrainos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, A. Miasnikovas — Koršunovo kasybos ir sodrinimo kombinato ekskavatoriaus mašinistas, Irkutsko sritis, V. Anufrijevas — Kazachstano Komunistų partijos CK antrasis sekretorius, E. Ševardnadzė — TSRS užsienio reikalų ministras, A. Beliajevas — laikraščio „Sovetskaja kultura" vyriausiasis redaktorius, V. Nikitinas — TSRS Ministrų Tarybos Pirmininko pirmasis pavaduotojas, TSRS Ministrų Tarybos Valstybinės maisto ir supirkimo komisijos pirmininkas, V. Vylegžaninas — Kamos didžiakrūvių automobilių gamybinio susivienijimo partinio komiteto sekretorius, Totorijos ATSR, V. Medvedevas — TSKP CK sekretorius, S. Arutiunianas — Armėnijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, A. Selezniovas — TSKP Kursko srities komiteto pirmasis sekretorius, N. Sliunkovas — TSKP CK sekretorius, S. Nijetulajevas — Uzbekistano Komunistų partijos Kara-Kalpakijos srities komiteto pirmasis sekretorius, S. Fiodorovas — tarpšakinio mokslinio-techninio komplekso „Mikrochirurgija glaza" generalinis direktorius, A. Jakovlevas — TSKP CK sekretorius, N. Tatarčiukas — TSKP Kalinino srities komiteto pirmasis sekretorius, S. Šatalinas — einantis akademiko — TSRS Mokslų Akademijos ekonomikos skyriaus sekretoriaus, pareigas, G. Gumbaridzė — Gruzijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. Kriučkovas — TSRS valstybės saugumo komiteto pirmininkas.

* * *

1990 metų vasario 7 dieną TSKP CK plenume buvo toliau svarstomas TSKP CK platformos partijos XXVIII suvažiavimui projektas ir TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimas šiuo klausimu.

Plenume kalbėjo: K. Machkamovas — Tadžikijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. Mironenka — VLKJS CK pirmasis sekretorius, A. Masalijevas — Kirgizijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, G. Baštaniukas — VPSCT sekretorius, V. Saikinas — Maskvos miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas, A. Šalyjevas — gamybinio susivienijimo „Turkmengazprom" gręžimo meistras, S. Aleksejevas — Konstitucinės priežiūros komiteto pirmininkas, TSRS Mokslų Akademijos Uralo skyriaus filosofijos ir teisės instituto direktorius.

Plenume sudarytos redakcinės komisijos vardu kalbėjo G. Razumovskis.

Visapusiškai apsvarstęs redakcinės komisijos pasiūlymus, plenumas aprobavo patobulintą atsižvelgiant į gautas pastabas ir įvykusį svarstymą TSKP CK platformos partijos XXVIII suvažiavimui projektą (jis bus paskelbtas spaudoje) ir priėmė nutarimą šiuo klausimu.

Plenume buvo toliau svarstomi klausimai, susiję su Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimais.

Šiuo klausimu kalbėjo TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas.

Plenume kalbėjo: A. Brazauskas — Lietuvos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius. M. Burokevičius — Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) Laikinojo CK sekretorius, V. Kupcovas — TSKP Vologdos srities komiteto pirmasis sekretorius, A. Klaucenas — Latvijos Komu-

nistų partijos Rygos miesto komiteto pirmasis sekretorius, V. Švedas — Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) Laikinojo CK sekretorius, N. Jeršova — Permės gamybinio susivienijimo „F. Dzeržinskio mašinų gamykla" derintoja, A. Jakovlevas — TSKP CK sekretorius, J. Masliukovas — TSRS Ministrų Tarybos Pirmininko pirmasis pavaduotojas, TSRS valstybinio plano komiteto pirmininkas, J. Paleckis — Lietuvos Komunistų partijos CK sekretorius, V. Kardamavičius — Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) Laikinojo CK sekretorius, J. Ligačiovas — TSKP CK sekretorius.

Plenumas šiuo klausimu priėmė nutarimą.

Baigiamąjį žodį TSKP CK plenume tarė M. Gorbačiovas.

Tuo TSKP CK plenumas baigė savo darbą.

TSKP CENTRO KOMITETO PLENUMO 1990 METŲ VASARIO 7 DIENOS NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMO NUTARIMŲ

1. TSKP CK plenumas laiko Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo priimtus nutarimus jos organizacinių ir politinių ryšių su Tarybų Sąjungos Komunistų partija nutraukimu.

Plenumas smerkia tokius veiksmus, kadangi jie pakerta TSKP vienybę ir daro didelę žalą tarybinės federacijos atnaujinimo procesams, visuomenei apskritai.

2. Plenumas remia tuos Lietuvos komunistus, kurie sudarė Lietuvos Komunistų partijos (TSKP platformos pagrindu) Laikinąjį CK, liko ištikimi internacionalizmo principams, stoja už tai, kad būtų įgyvendinti revoliuciniai pertvarkymai visas mūsų daugianacionalinės Sąjungos tautas konsoliduojančios TSKP demokratizavimo ir atnaujinimo sąlygomis.

Plenumas paveda TSKP CK Politiniam biurui suteikti visą reikiamą pagalbą LKP (TSKP platformos pagrindu) Laikinajam CK jo praktinėje veikloje ir sudaryti tam atitinkamas materialines ir finansines sąlygas.

3. Plenumas dar kartą ragina tuos draugus Lietuvoje, kurie įėjo į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją, iki TSKP XXVIII suvažiavimo sustabdyti Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimus klausimais, liečiančiais TSKP Programos bei Įstatų galiojimą, ir šiuo pagrindu kartu su Lietuvos Komunistų partija, kuri laikosi TSKP platformos, išrinkti delegatus į TSKP XXVIII suvažiavimą.

Plenumas kreipiasi į Lietuvos komunistus, ragindamas įsijungti į TSKP CK platformos projekto suvažiavimui svarstymą, suvokti savo istorinę atsakomybę už lietuvių tautos, visos mūsų daugianacionalinės valstybės likimą, už revoliucinės pertvarkos likimą.

SAVARANKIŠKOS LKP ŽINGSNIAI

VIRGILIJUS LIAUŠKA

„Lietuva be suvereniteto — Lietuva be ateities". O LKP? Dauguma Lietuvos komunistų ryžtingai stojo už savarankišką partiją ir LKP XX suvažiavimas šį pasiryžimą įteisino.

Lietuvos Komunistų partijos Statute pirmą kartą įtvirtinti tokie esminiai pasaulėžiūros principai kaip sąžinės laisvė, laisvas nuomonės reiškimas, viešumas. Ypač svarbi nauja pirminių partinių organizacijų teisinė padėtis — numatytas aukštesniųjų partinių organų nutarimų vykdymo ir nevykdymo mechanizmas. Beprecedentė ir tiesioginė partinių organų formavimo — iš dalies net CK — tvarka. Tendencingumo, schematizmo atsisakyta LKP Programoje. Tai vientisa koncepcija, kurioje demokratinė Lietuvos pertvarkymo orientacija siejama su svarbiausiu tikslu — atkurti valstybingumą. Taikiu, parlamentiniu keliu, aktyviai bendradarbiaujant su visomis sveikosiomis visuomenės jėgomis.

O kaip bus plėtojami santykiai su kitomis politinėmis partijomis, pirmiausia — su TSKP? Manau, tai priklausys nuo abipusio geranoriškumo. Partiniai, tarpvalstybiniai ryšiai mūsų dienomis vis labiau projektuojami į bendražmogiškųjų problemų lygmenį. Taigi formalių, tuo labiau — vertikalių, komanduojamųjų — santykių laikai pasibaigė. Mes norime gyvos, konstruktyvios partnerystės santykių ne vien su TSKP. Lietuvos komunistų apsisprendimas įgalins paspartinti ir TSKP pertvarką. Tam vilčių teikia ir TSKP CK vasario plenumas.

LKP XX suvažiavimo nutarimų konceptualumas ir įžvalgumas pasiteisino pastarųjų rinkimų maratone. Pirmą kartą pokario metais dalyvavome tikrai demokratiškuose rinkimuose į Lietuvos parlamentą, ir Lietuvos komunistai garbingai išlaikė šį egzaminą.

Sunkumų vargu ar išvengsime. Didžiausias — kaip pagaliau pasiekti, kad žodžius atitiktų darbai. Jau tiek ir tiek skaitėme, girdėjome ir regėjome gražių pareiškimų, deklaracijų, pažadų, o kaip yra gyvenime? Ne veltui sakoma, kad gerais norais ir pragaras grįstas. Net geriausios koncepcijos gyvenime neveiks, jei jos bus politiškai nepamatuotos. Pertvarkos metais klaidų jau padaryta, savo viešnagės Lietuvoje metu į šią aplinkybę atkreipė dėmesį ir M. Gorbačiovas.

TSKP CK ir Tarybų Sąjungos valstybės vadovo viešnagė Lietuvoje buvo plačiai komentuojama mūsų ir užsienio spaudoje. Sunku ką bepridėti. „Galima sakyti, kalbėtasi su visa Lietuva", — pasakė M. Gorbačiovas baigiamajame susitikime. Pridurčiau: kalbėjosi su juo taip pat visa Lietuva. Nebūtinai iš arti, gatvėje, įmonėje, kolūkyje. Kiekvienas iš mūsų bent mintyse kažko klausė, dėl kažko ginčijosi su šiuo „dešimtmečio politiku", kaip jį spėjo pavadinti pasaulio spauda. Vertinimų būta įvairiausių; deja, ir paviršutiniškumo, pozavimo neišvengėme, tarytum valdytume bent pusę pasaulio... Naujagimio (šiuo atveju — atgimstančios Lietuvos) balsas visuomet skardus, bet nederėtų pervertinti savo galimybių. Ar M. Gorbačiovas mėgino mus nutildyti grubiu šeimininko mostu? Ne. Manyčiau, tapo pirmuoju TSKP ir Tarybų Sąjungos vadovu po V. Lenino, įžvelgiančiu politinės partnerystės su Lietuva galimybę ir neabejotiną naudą. Būkime ir mes įžvalgūs.

Grįžtant prie istorinės mūsų krašto 9-ojo ir 10-ojo dešimtmečių sandūros komunistų nepalieka ramybėje abejonė: ar sugebėsime taip dirbti, kaip pasižadėjome? Ar ne per aukštai pakėlėme kartelę? Juk dešimtmečiais buvome mokomi laukti tik komandų, paklusti, vykdyti, pritarti arba pasmerkti. Parti-

nis funkcionierius buvo ir mokytojas, ir teisėjas, jo budri akis sekė kiekvieną mūsų žingsnį. Vėl lauksime raginimų, nurodymų iš aukščiau? O tokių faktų jau yra: apsisprendė komunistas ir tarsi užmigo giliu žiemos miegu. Iki kito suvažiavimo?

Manau, partinei teorijai jau skyrėme pakankamai laiko. Metas imtis praktinio darbo, kad būtų įgyvendintas teisingumas, Lietuvos valstybingumas ir kiti Programos teiginiai. Ir tenebus kito viršininko, mokytojo — tik mūsų sąžinė. Dar visai neseniai, sparčiai degraduojant bendrajai kultūrai, tenkinomės „partine sąžine", „partine etika", tuo ypač sureikšmindami partinio aparato darbą. Uolus partinių įpareigojimų vykdytojas galėjo būti ir nevisiškai sąžiningas žmogus (bendražmogiškąja prasme), bet kaip komunistas — visiems pavyzdys. Dviguba ir triguba moralė leido tarpti partijoje prisiplakėliams, karjeristams. Nesiimčiau tvirtinti, kad tokių žmonių Lietuvos Komunistų partijoje jau nebėra. Padėkime tokiems prisikelti iš dvasinio stingulio, — daugelis juk esame sąstingio vaikai. Naujoji Lietuvos komunistų karta tik telkiasi, o sąžiningas, doras kiekvieno komunisto darbas Lietuvai būtinas šiandien, ne rytoj.

Tik sąžinė parodys mums tiesiausią kelią į tikslą, į žmogų, įtariai šnairavusį sąstingio laikais į partinių įstaigų, vadaviečių iškabas. LKP Programoje dorovingumo imperatyvas suformuluotas kaip dialektinė vienovė: asmuo — šeima — tauta — valstybė. Tai ypatingo, kasdienio mūsų dėmesio privalanti formulė, tik ji padės išvengti didžiausios ydos partijos veikloje — abstraktumo. Ši prioritetų seka yra klasikinė, suprantama kiekvienam, universali, turinti aiškią nuorodą į kūrimą tokios socialistinės valstybės, kurioje aukščiausia vertybė yra žmogaus laisvė, teisės ir pareigos.

Darbu pelnoma šlovė yra pastoviausia moralinė kategorija. Ir jeigu tas darbas nebus vien lūkuriavimas, raštų kilnojimas nuo vieno stalo krašto ant kito, mes, komunistai, nesijausime tarsi skolininkai savo tėviškėje. Todėl apmaudu, kad kai kurie orūs partinių bilietų savininkai moka išvesti kur kas sudėtingesnes formules nei toji, LKP Programoje parašytoji, o skirsto žmones po senovei į dvi kategorijas — viršininkus ir valdinius. Tokie žino įstatymus, instrukcijas ir šventai jų laikosi; išmano apie valstybės interesus ir pasaulinę politiką, tačiau paleisti pėsčiomis iš darbo nežinos, kuriuo troleibusu namo... Mat nieko savo neturėjo ir neturi, net automobilis — valdiškas, kaip vienąsyk man girdint juokavo pagyvenęs dzūkas valstietis. Ar ne dėl tokių kas žingsnis susiduriame su buitiniu broku, abejingumu, chamizmu? Prekių, butų stygius, įvairiausi kiti nepritekliai tiesiog stumte stumia žmogų į feodalinių mainų laikus, į pirmykštės visuomenės elgesio normas, kai stipriojo teisė — vienintelė teisė, o kalbos apie moralę, apie sąžinę, etiką — vien šauksmas tyruose. Taigi: ar tikrai sugebėsime taip dirbti, kaip pasižadėjome neeiliniame LKP XX suvažiavime? Ar, paėmę aukščiausią gaidą pasaulio akyse, tesėsime?

Beje, užsieniečius jau nuo seno stebina mūsų neūkiškumas, glebumas. Savarankiškumo keliu žengiančioje Lietuvoje tai visiškai nepateisinama.

... Visas pertvarkos penkmetis ir ypač pastarųjų mėnesių politiniai įvykiai Lietuvoje pašalino iš kasdienio mūsų gyvenimo griežtą kareivinių tipo reglamentaciją ir nenusakomą beprasmybės prieskonį. Šiuos įvykius vainikuoja savarankiškos LKP gimimas. Šį pertvarkos penkmetį pavadinčiau ir labai aktyvaus, viešo mūsų istorinių bei dabarties problemų aptarimo laikotarpiu. Viešumas įgalino kanalizuoti juodžiausią purvą (stalinizmo nusikaltimai, socialinių programų butaforiškumas, valstybinės valdžios uzurpavimas partokratų rankose ir kt.). Priimta nemažai Lietuvos suverenitetą įteisinančių įstatymų. O kaip tie įstatymai veikia? Pavyzdžiui, dėl valstybinės kalbos, dėl valstiečio ūkio, kiti? Arba — įmonių vadovų rinkimai — prabėgo jau keleri metai nuo tos savotiškos mados pradžios. O rezultatai? Nevalia pamiršti pirmųjų realių pertvarkos žingsnių Lietuvoje, priešingu atveju ir kiti mūsų žingsniai nebus tvirti, savarankiški.

MOKSLAS APIE SOCIALIZMO RAIDĄ: KUR MES EINAME?

Su inžinieriumi polemizuoja mokslininkas

Į „Komunisto" žurnalo redakciją atnešė straipsnį minskietis inžinierius VLADIMIRAS ŠMATKOVAS. Paklaustas, kodėl jis nesiūlo savo straipsnio Baltarusijos žurnalams, autorius atsakė: „Jie koi kas nepersitvarkė". Neteigdami, kad „Komunisto" žurnalo redakcija jau persitvarkė taip, kaip įsivaizduoja inžinierius iš Baltarusijos, mes paprašėme savo nuolatinį autorių, filosofijos mokslų kandidatą MICHAILĄ BUGAKOVĄ pakomentuoti minėtąjį straipsnį. Spausdiname V. Šmatkovo straipsnį ir M. Bugakovo komentarą.

NEAKIVAIZDINIS GINČAS SU MARKSIZMO KLASIKAIS

VLADIMIRAS ŠMATKOVAS

1977 metais TSRS Konstitucija iškilmingai paskelbė: „TSR Sąjungoje sukurta išsivysčiusi socialistinė visuomenė..., kurioje sukurtos galingos gamybinės jėgos, priešakinis mokslas ir kultūra, kurioje nuolat kyla liaudies gerovė, susidaro vis palankesnės sąlygos visapusiškam asmenybės vystymuisi".

Po keleto metų labai atsakingi TSRS veikėjai priėjo kitokią nuomonę ir paskelbė didelį nerimą keliantį klausimą: „Kokią visuomenę mes sukūrėme?" Kai ši visuomenė pradėjo savo aštuntąjį dešimtmetį, šalyje nuo prekystalių staiga dingo dantų pasta, muilas, ėmė trūkti daugelio kitų plataus vartojimo prekių; neregėtai padidėjo valstybės biudžeto deficitas, užsienio ir vidaus įsiskolinimas; plačiai paplito korupcija, sparčiai didėjo kitoks nusikalstamumas; grėsmingai auga girtavimas ir alkoholizmas, ėmė plėstis narkomanija ir toksikomanija; asmenybė, užuot vysčiusis, dažnai degraduoja. Žodžiu, visas visuomenės gyvenimo sritis ištiko didžiulė krizė. Socializmo priešai dar garsiau ėmė kalbėti apie marksizmo-leninizmo nepagrįstumą ir artėjantį realiojo socializmo krachą. O kadangi socializmas buvo pradėtas kurti pagal iš anksto užsibrėžtą idėją, jų nuomone, reikia padaryti išvadą, kad visuomenės raidos iš viso negalima moksliškai prognozuoti ir planuoti.

Socializmo šalininkai šioje sunkioje situacijoje labai sutriko. Kai kurie pritaria minčiai, kad mokslas apie visuomenės raidą nepasiteisino, todėl nereikalingas, ir tam patvirtinti pateikia argumentą: kapitalizmas tokio mokslo neturi, ir visi jo reikalai klostosi gerai.

Taigi socializmą ištiko kritinė padėtis. Kadangi nebuvo imtasi radikalių priemonių, iš tikrųjų atrodė, kad artėja jo pabaiga. Norint parengti efektyvias priemones susidariusiai nepalankiai padėčiai ištaisyti, reikia skubiai ir išsamiai viską išanalizuoti, atvirai prisipažinti klydus ir iškelti aikštėn visas savo klaidas. Tikslinga pradėti atsakymu į klausimą: ar apskritai šiais laikais

galima nauja, pokapitalistinė visuomeninė ekonominė formacija ir konkrečiai — Tarybų Sąjungoje? Į pirmąją šio klausimo dalį galima iš karto teigiamai atsakyti, nes raida yra ištisinė, nepabaigiama. Kai kurios labiausiai išsivysčiusios kapitalistinės šalys, pavyzdžiui, Švedija, jau realiai taikiu ir natūraliu būdu virsta nauja kokybe, nauja formacija. TSR Sąjungai taip pat kito kelio nėra: grįžimas į kapitalizmą sustabdytų jos raidą.

Antrasis žingsnis — tai atsakyti į klausimą: ar būtinas mokslas apie žmonijos raidą? Čia atkreiptinas dėmesys, kad kapitalistinėse šalyse sistemingai tiriama viešoji nuomonė, plačiai domimasi sociologiniais ir kitais panašių mokslų tyrimais. Jie realistiški, tinkami praktikai. Tuo tarpu mūsų visuomenės mokslas atitrūkęs nuo gyvenimo ir beveik netinka diegti praktikoje, nes jo pagrindą sudaro visuotiniai į visažinystę pretenduojantys Hėgelio gamtos, visuomenės ir žmogaus mąstymo raidos dėsniai. Mums reikalingas mokslas apie gyvenimą ir žmogaus bei žmonijos raidą, ir gal dar labiau negu kapitalizmui. Pirma, dėl to, kad žmonėms naudingiau veikti sąmoningai, vis labiau jungiant pastangas bendriems uždaviniams spręsti. (Šią idėją mes seniai ir pagrįstai pripažįstame). Antra, pas mus be reikalo ribojama žmogaus iniciatyva, ir tai labai stabdo visuomenės raidą. Mokslas privalo parengti ir siūlyti būdus bei priemones šiam trūkumui pašalinti. Trečia, mes užmiršome daugybę seniai žinomų tiesų, jas dabar reikia surinkti ir panaudoti. Mokslui apie žmogaus ir žmonijos gyvenimą bei raidą kyla daug ir kitų temų, problemų.

Pagaliau reikia atsiminti, kokius tikslus buvome užsibrėžę, kokią visuomenę norėjome sukurti ir ko mums iš tikrųjų reikia.

TSRS Konstitucijoje šiais klausimais parašyta: „Aukščiausias Tarybų valstybės tikslas — sukurti beklasę komunistinę visuomenę, kurioje bus plėtojama visuomeninė komunistinė savivalda". Plačiau komunizmas aiškinamas TSKP Programoje: „Komunizmas — tai neklasinė visuomenės santvarka, pagrįsta viena visaliaudine gamybos priemonių nuosavybe, visiška socialine visų visuomenės narių lygybe, kai, visapusiškai tobulėjant žmonėms, nuolat besivystančio mokslo ir technikos pagrindu išsivystys ir gamybinės jėgos, kurios garantuos visuomeninių gėrybių gausą, ir bus įgyvendintas didysis principas „Iš kiekvieno — pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal poreikius". Komunizmas — tai didžiai organizuota laisvų ir sąmoningų darbo žmonių visuomenė, kurioje įsigalės visuomeninė savivalda, darbas visuomenės labui taps visų gyvybiniu poreikiu ir įsisąmoninta būtinybe, kiekvieno sugebėjimai bus labai efektyviai panaudojami liaudies interesais".

Čia nurodytas svarbiausias komunizmo požymis yra neklasinė visuomenės santvarka. Marksizmas-leninizmas, kaip žinoma, visuomenės pasidalijimo į klases priežastimi laiko darbo pasidalijimą. Todėl, matyt, klasių likvidavimo būdai TSKP Programoje numatyti tokie: „Galutinai įveikus seno darbo pasidalijimo liekanas ir su juo susijusius esminius socialinius skirtumus, bus užbaigtas socialiniu atžvilgiu vienalytės visuomenės formavimo procesas". Tačiau čia nepasakyta, kaip suprantama sąvoka „seno darbo pasidalijimo liekanos"? Nepasakyta, ar turi būti naujas darbo pasidalijimas, ar jo iš viso neturi būti.

Klasių likvidavimo kelių TSKP Programa neaiškina. Todėl imkimės teorijos, pirmųjų šaltinių. Požiūrį į šios problemos sprendimą glaudžiausiai išdėsto F. Engelsas veikale „Komunizmo principai": „Klasių gyvavimo priežastis — darbo pasidalijimas, o darbo pasidalijimas toks, koks yra dabar, visiškai išnyks, nes pramonės ir žemės ūkio gamybai pakelti į nurodytą aukštumą nepakanka vien tik mechaninių ir cheminių pagalbinių priemonių. Reikia atitinkamai išplėtoti ir sugebėjimus žmonių, kurie naudoja šias priemones. Pramonei, kurią bendrai ir planingai tvarko visa visuomenė, tuo labiau reikia visapusiškai išsilavinusių, gabių žmonių, gebančių orientuotis visoje gamybos sistemoje. Vadinasi, darbo pasidalijimas... visiškai išnyks. Ugdomi jauni žmonės galės greitai praktiškai perimti visą gamybos sistemą ir pa-

eiliui pereiti nuo vienos gamybos šakos prie kitos, nelygu visuomenės poreikis arba asmeniniai polinkiai. Tie patys žmonės versis ir žemdirbyste, ir pramonės darbu, užuot pavedę tai daryti dviem skirtingoms klasėms. Visapusiškai išplėtoti visų visuomenės narių gabumai, pašalinus ankstesnį darbo pasidalijimą, imantis gamybinio mokymo, keičiant veiklos rūšis, visiems naudojantis gėrybėmis, kurias ir gamina visi, pagaliau susiliejant miestui ir kaimui — štai svarbiausi privačios nuosavybės likvidavimo rezultatai".[1]

Iš šios E. Engelso citatos, taip pat iš kai kurių K. Markso minčių, pavyzdžiui, „darbo pasidalijimui dabartinėje visuomenėje būdinga tai, kad jis gausina specialybes, įvairias profesijas, o kartu su jomis profesinį idiotizmą",[2] matyt, kad jie darbo pasidalijimu laikė buvimą daugybės specialybių — jas turi „žmonės, kurie naudojasi" gamybos priemonėmis. Bet, pirma, tai ne darbo pasidalijimas, o jo specializavimas. Ir, antra, jų mintis, jog „senas darbo pasidalijimas" bus likviduotas dėl to, kad ateityje kiekvienas žmogus galės „greitai praktiškai perimti visą gamybos sistemą" ir „paeiliui pereiti nuo vienos gamybos šakos prie kitos" yra nereali. Iš tikrųjų plėtojant gamybą, specialybių nuolat gausėja. Daugiametė praktika, kai žmonės buvo siunčiami iš miesto į kaimą, parodė, kokį nedidelį rezultatą duoda tai, kai „tie patys žmonės verčiasi ir žemdirbyste, ir pramonės darbu". Kol kas nepavyksta ir „miesto sulieti su kaimu".

Antrasis komunizmo požymis — „viena visaliaudinė" gamybos priemonių nuosavybė. Tačiau ką reiškia ši nuosavybės forma ir kuo ji skiriasi nuo šiaip „visaliaudinės", Programoje nepaaiškinta. Taigi „visaliaudinė" nuosavybė seniai jau paskelbta TSRS Konstitucijoje. Todėl galima pasamprotauti, kas ji tokia yra. Ir štai čia tuojau kyla klausimas: o kur natūroje yra tokia nuosavybė? Aš, pavyzdžiui, jos niekur ir niekada nemačiau.

Norint įsigyti visaliaudinę nuosavybę, ją valdyti, ja disponuoti ir naudotis, reikia turėti tam tikrą mechanizmą. Mes tokio mechanizmo neturime ir neketiname jo sukurti. Ir dar vienas klausimas: ar reikia tos visaliaudinės nuosavybės? Ar reikia, tarkime, kad klausimą, ar kažkoks Baltarusijos kolūkis pirks ar parduos traktorių, padėtų išspręsti Sachalino, Gruzijos, visos mūsų didžiulės šalies gyventojai? Manau, kad ne. Visaliaudinė nuosavybė, reikia manyti, reiškia, kad kiekvienas žmogus turi teisę naudotis visomis šalyje esamomis gamybos priemonėmis. O juk iš tikrųjų to niekam nereikia ir niekas negalės to padaryti. Taigi belieka išvada: nors visaliaudinė nuosavybė TSR Sąjungoje paskelbta seniai, iš tikrųjų jos nėra ir ji nereikalinga. Kaip parodė ilgametė praktika, jei gamybos priemonių nuosavybė nutolinta nuo jų naudotojų, tai šios priemonės paprastai naudojamos neracionaliai, gamybos efektyvumas mažėja. Vaisingos dvi nuosavybės formos: kolektyvinė ir individuali.

Posakis, kad „bus garantuota visuomeninių gėrybių gausa", yra daugiau meninio, o ne mokslinio pobūdžio. Jis skamba taip, lyg visuomeninių gėrybių šaltinių būtų labai daug. Iš tikrųjų jų tik du: darbas ir gamta. Tačiau gamta negali be paliovos tiekti mums gausybę savo naudingųjų iškasenų. Jos kada nors baigsis. Tai reikia gerai atsiminti.

Svarbus, gal ir pagrindinis, numatomo komunizmo apibrėžimo teiginys yra principas „Iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal poreikius". Pirmoji šio principo dalis jokių abejonių nekelia, o apie antrąją šito pasakyti negalima. Ir štai kodėl. Kad būtų galima visada patenkinti visus kiekvieno žmogaus poreikius, kiekvienoje gyvenamoje vietoje visada turi būti visų pasaulyje gaminamų plataus vartojimo reikmenų. Tai neįmanoma. Visada stigs, sakysim, žuvų ikrų, orchidėjų ir edelveisų.

Dabar lygiavinis apmokėjimas net paskirstymo pagal darbą sferoje yra itin žalingas ir smerktinas. Jei apmokama ne pagal darbo rezultatus, gami-

[1] Маркс К., Энгельс Ф. Соч., изд. 2-е, т. 4, с. 335—336.
[2] Ten pat, t. 4, p. 159.

namos gėrybės gaunamos veltui, žmonės netenka svarbiausios paskatos dirbti. Viltis, kad visi žmonės bus sąmoningi ir dirbs pagal principą „iš kiekvieno pagal sugebėjimus", kaip įtikinamai parodė praktika, nepasiteisina. Taigi realizuoti principo „kiekvienam pagal poreikius", tai yra mokant ne pagal darbo rezultatus, neįmanoma.

Reikia atsižvelgti ir į tai, kad nepakankamas poreikių patenkinimas skatina žmonijos pažangą. Jei poreikiai bus visiškai patenkinami, turės nutrūkti raida! Bet to negali būti. Kol žmogus gyvas, niekada neišnyks jo poreikis plėsti žinias. Jis visada stengsis atspėti gamtos paslaptis. Jis amžinai ką nors išradinės, kurs naujas gėrybes, kurių paklausa niekad nebus iki galo patenkinama.

Dabar grįžkime prie tų marksizmo klasikų samprotavimų, kurių pagrindu sukurta idėja paskirstyti gėrybes pagal principą „kiekvienam pagal poreikius".

K. Marksas rašė: „Vienas darbininkas vedęs, kitas ne, vienas turi daugiau vaikų negu kitas ir t. t., ir t. t. Taigi vienodai dirbdamas ir todėl vienodai dalyvaudamas visuomeniniame vartojimo fonde, vienas gauna faktiškai daugiau negu kitas, vienas yra turtingesnis už kitą ir t. t. Norint visų šių trūkumų išvengti, teisė, užuot buvusi lygi, turėtų būti nelygi. Tačiau šie trūkumai yra neišvengiami pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje.

Aukštesniojoje komunistinės visuomenės fazėje, kai išnyks žmogų pavergiąs jo pajungimas darbo pasidalijimui, o kartu ir priešingumas tarp protinio ir fizinio darbo, kai darbas nustos buvęs vien pragyvenimo priemone, o pats taps svarbiausia gyvenimo reikme, kai kartu su visapusišku individų išsivystymu išaugs ir gamybinės jėgos ir bus garantuota visuomeninių gėrybių gausa — tik tuomet galės būti visiškai įveikta siaura buržuazinė teisė ir visuomenė galės įrašyti į savo vėliavą: „Iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal poreikius" [3].

V. Leninas rašė: „Kiekviena teisė yra vienodo masto taikymas į v a i r i e m s žmonėms, kurie iš tikrųjų nėra vienodi, nėra vienas kitam lygūs; ir todėl „lygi teisė" yra lygybės laužymas ir neteisingumas. Iš tikrųjų kiekvienas, atidirbęs lygią su kitu visuomeninio darbo dalį, gauna lygią visuomeninio produkto dalį (išskyrus nurodytuosius atskaitymus). O tuo tarpu atskiri žmonės nėra lygūs: vienas yra stipresnis, kitas silpnesnis; vienas vedęs, kitas ne, vienas turi daugiau vaikų, kitas mažiau, ir t. t.

Taigi pirmojoje komunizmo fazėje dar negali būti teisingumo ir lygybės: turtingumo skirtumai liks, ir neteisingi skirtumai..." [4].

Abu šie autoriai savo idėją, kad gėrybės turi būti skirstomos pagal poreikius, neatsižvelgiant į įdėtą darbą, iškėlė norėdami užtikrinti vienodą materialinę gerovę ir daugiavaikėms šeimoms, ir mažavaikėms, ir silpniems žmonėms, ir stipriems. Bet juk protingai galvojant tai galima padaryti perskirstant gėrybes per visuomeninius fondus, kas daugelyje šalių jau seniai daroma, nė nelaukiant to laiko, kai bus įdiegtos nelabai pagrįstos Markso sąlygos, nerizikuojant susilpninti paskatas labai našiai dirbti.

Galimybė paskirstyti gėrybes pagal poreikius pagrįsta labai silpnai, galima sakyti, kad ji iš viso neįtikima. Daugelis ir kitų bruožų, pateiktų komunizmo apibrėžime, yra neįtikinami. Nei teorinių, nei eksperimentinių garantijų, kad tokia visuomenė gali būti sukurta, nėra.

Visuomenės raidą marksizmas-leninizmas aiškina remdamasis G. Hėgelio sukurtais vadinamaisiais visuotiniais gamtos, visuomenės ir žmogaus mąstymo raidos dėsniais. Jų trys: priešybių vienovės ir kovos dėsnis, kiekybinių pakitimų virtimo kokybiniais ir priešingai dėsnis, taip pat neigimo neigimo dėsnis. Skelbiama, kad jie visi objektyvūs, nepriklausą nuo žmonių sąmonės ir valios. Iš šių bendrų, nežinia iš kur paimtų, dėsnių išvedami daliniai dėsniai.

---

[3] Ten pat, t. 19, p. 19—20.
[4] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 33, p. 90—91.

Išvedamas ir visuomenės raidos varomosios jėgos dėsnis.

Iš pradžių visuomenės raidos varomąja jėga mūsų mokslas laikė klasių kovą. Tačiau prisiminkime: kitados iš laukinio gyvūno išsivystė žmogus ir žmonija išgyveno pirmykštės bendruomenės santvarką, kai dar nebuvo nei klasių, nei jų kovos. Taigi turime pripažinti, kad klasių kova nėra visuomenės raidos varomoji jėga. O jeigu teigsime, kad klasių kova vis dėlto yra varomoji jėga, tai klasės ir jų kova turi egzistuoti amžinai, viena klasė turi periodiškai sunaikinti kitą ir sunaikintą klasę turi pakeisti nauja. Bet tokios kovos komunistai nenori nei dabartinėje socialistinėje, nei būsimojoje komunistinėje visuomenėje. Jos dabar ir nėra. Žmonėms reikia ne amžinos kovos, o amžinos taikos, draugystės ir bendradarbiavimo. Jei šio dėsnio šalininkai save paklaustų: o kodėl pačios klasės atsiranda, tarp savęs kovoja ir išnyksta, tai jie turbūt suprastų, kad klasės ir jų kova nėra pirminės, kad pačios jos yra kitų varomųjų jėgų veikimo padarinys.

Pastaraisiais metais raidos varomosiomis jėgomis laikomi jau „realūs prieštaravimai, naujo ir seno kova, apimanti visas visuomenės gyvenimo sritis" [5].

Nesunku suprasti, kad realūs prieštaravimai, konfliktinės situacijos atsiranda visuomenėje ne dėl kažkokių objektyvių, antgamtinių jėgų, nepriklausančių nuo žmonių sąmonės ir valios, veikimo. Priešingai, jie atsiranda kaip tik žmonių valia dėl neteisingų arba savanaudiškų, kitiems žmonėms žalą darančių veiksmų. Ir juos pašalina taip pat žmonės, pašalina sąmoningai, savo arba svetima valia. Priešybių vienovės ir kovos dėsnis reikalauja prieštaravimus, konfliktus spręsti sunaikinant vieną iš kovojančiųjų pusių. Tuo tarpu Vakaruose, skirtingai negu pas mus, aktyviai plėtojamas taikaus konfliktų sprendimo mokslas. Per pastarąjį dešimtmetį šioje srityje smarkiai pažengta į priekį: steigiami specialūs moksliniai konfliktų sprendimo centrai, daugelyje Amerikos universitetų mokslininkai ir specialistai ne tik tiria ir apibendrina konfliktus — asmeninius ir grupinius, gamybinius ir ekologinius, etninius ir tarptautinius, — bet ir vis dažniau prisideda prie jų praktinio sprendimo. Tokį mokslą, tokį būdą turime perimti ir mes.

Kova tarp to, kas nauja ir kas sena, nagrinėjamu aspektu, atrodo, laikoma antruoju, savarankišku raidos šaltiniu. Tačiau taip nėra.

Jeigu kova tarp to, kas nauja ir kas sena, yra raidos varomoji jėga, tai peršasi išvada, kad be kovos to, kas sena, visuomenės raida neįmanoma, kad to, kas sena, kova yra dėsningas reiškinys ir visuomenės raidos labui ją visada reikia skatinti. Iš tikrųjų yra priešingai — to, kas sena, kova stabdo raidą ir kuo ji silpnesnė, tuo sparčiau vyksta raida. Vadinasi, tai, kas sena, turi būti paskelbta už įstatymo ribų, tam turi būti ryžtingai užkertamas kelias. Kita vertus, reikia imtis visų priemonių, kad kiekvienas žmogus būtų įtrauktas kurti tai, kas nauja, pažangu.

Jeigu ir čia paklaustume, iš kur, kodėl nuolat atsiranda naujovių ir prieštaravimų, tai irgi suprastume, kad ir jie nėra svarbiausioji raidos priežastis, kad tai, kas nauja, sukuria kažkokia kita, tikra varomoji jėga.

Tai kas gi iš tikrųjų priverčia žmogų veikti? Kokios jėgos pertvarko visuomenę, kurioje jis gyvena? Nesunku suprasti, kad žmogų veikti paprasčiausiai priverčia maisto, drabužių ir t. t. poreikiai. Šių poreikių patenkinimo lygį visada nustato gaminamų gėrybių kiekis vienam gyventojui arba visuomeninis darbo našumas. Todėl svarbiausias būdas poreikiams patenkinti — didinti darbo našumą. Viena iš sudedamųjų šio būdo dalių yra gamybos ir paties darbo pasidalijimas bei specializavimas.

Jeigu atidžiau įsižiūrėsime, tai pamatysime, kad gentis, šeima ir valstybė susidarė ir kito taip pat dėl žmonių poreikių. Šie poreikiai lemia įvairius pertvarkymus ir visus kitus visuomenėje vykstančius individualius ir kolektyvinius veiksmus bei įvykius. Taigi kalbant jau šiuolaikine moksline kalba,

---

[5] Правда, 1986, 22 августа.

nuolat didėjantys poreikiai ir skatina visus žmogaus veiksmus.

Toks poreikių vaidmens supratimas nebe naujas. Štai jau 1876 metais F. Engelsas rašė: „Žmonės įprato aiškinti savo veiksmus, vadovaudamiesi savo mąstymu, užuot aiškinę juos, vadovaudamiesi savo poreikiais, kurie, žinoma, atsispindi galvoje, yra suvokiami" [6].

Žmonijos raidos varomąja jėga kai kurie tarybiniai mokslininkai laiko darbą. Štai D. Česnokovas rašė: „Visuomenė atsiranda ir vystosi darbo dėka" [7]. Plačiai žinomas posakis: „Liaudis — istorijos kūrėja" taip pat, nors ir netiesiogiai, rodo, kad visuomenės raidos varomoji jėga yra žmonės, jų darbas. Ir iš tikrųjų darbu sukuriamos visos gaminamos gėrybės, darbas skatina visuomenės raidą. Bet darbas veikia ne pats savaime. Jį valdo žmogaus sąmonė ir valia. Todėl reikia manyti, kad žmonijos raidos varomosios jėgos yra žmonių sąmonė, valia ir darbas. Apie tokį sąmonės vaidmenį Engelsas rašė: „Kad ir kokia būtų istorijos eiga, žmonės ją daro tokiu būdu: kiekvienas siekia savų, sąmoningai užsibrėžtų tikslų, o šitos daugybės įvairiomis kryptimis veikiančių siekimų ir jų įvairaus poveikio išoriniam pasauliui bendroji išdava — tai būtent ir yra istorija" [8].

Atkaklūs mūsų visuomenės mokslo teigimai, kad visuomenės raidos dėsniai veikia nepriklausomai nuo žmonių sąmonės ir valios, žemino žmogų, skyrė jam kažkokių viršum jo esančių jėgų valios klusnaus vykdytojo vaidmenį. Iš tikrųjų žmogus — pažįsta visuomenės raidos dėsnius ar jų nepažįsta — jis savo veiksmuose vadovaujasi savo sąmone. Kokia jo sąmonė, tokie ir veiksmai. Taigi sąmonės vaidmuo nepaprastai didelis, ypač dabar, kai žmonėms suteikiama vis didesnė veiksmų laisvė. Todėl būtina neatidėliojant pripažinti jos didžiulį vaidmenį ir imtis visų priemonių jai taurinti ir plėtoti.

Pagaliau reikia išdrįsti ir atsisakyti visų teorinių ir praktinių klaidų, tvirtai atsistoti ant realaus pagrindo, visur kur vadovautis tik žmogaus ir visuomenės poreikiais. Tada mūsų žmonės atgaus tikėjimą ir įkvėpimą, į gera atsakys geru ir tik tada prasidės tikrai radikali pertvarka, gyvenimas įeis į normalią, sveiką vagą.

NUGALĖJO... MARKSIZMAS IR AUTORIAUS SVEIKAS PROTAS

MICHAILAS BUGAKOVAS

Kadangi tarybinė visuomenė darosi vis demokratiškesnė, smarkiai didėja kūrybinis žmonių aktyvumas, taip pat ir marksizmo-leninizmo mokslo srityje. Jau V. Leninas pažymėjo, kad persilaužimo laikotarpiais padidėja masių domėjimasis teorija. Mūsų visuomenė atsidūrė krizinėje situacijoje pirmiausia dėl to, kad vešėjo dogmatizmas ir scholastika socialinėje marksizmo filosofijoje. Todėl suprantamas tas inteligentijos ir kitų gyventojų sluoksnių susirūpinimas dialektinio materialistinio mokslo autoritetu ir teoriniu turiniu.

Akademinė mintis labai nepaslanki, todėl savotiško intelektinio „tarano" vaidmens imasi socialinė publicistika, kuri klibina, atrodytų, nepajudinamas tiesas, pateikia originalių idėjų, atspindinčių šiuolaikinio pasaulio realijas. Socialinės filosofinės problematikos aktyviai ėmėsi rašytojai ir ekonomistai, fizikai ir lyrikai, inžinieriai ir agronomai, darbininkai ir valdymo aparato darbuotojai. Visi darosi ne tik politikais, bet ir teoretikais.

Kiekvienas publicistinis straipsnis — tai mėginimas pareikšti naują, pro-

[6] Маркс К., Энгельс Ф. Соч., изд. 2-е, т. 20, с. 493.
[7] Исторический материализм. М.; Мысль, 1961, с. 53.
[8] Маркс К., Энгельс Ф. Соч., изд. 2-е, т. 21, с. 306.

fesionalaus akademizmo „nekompleksuotą" požiūrį į visuomenę, socializmą, žmogų. Turbūt didžiausia tokių straipsnių teigiamybė — tai raginimas aktyviai mąstyti, diskutuoti anksčiau draudžiamomis temomis, ta kūrybinio abejojimo dvasia, kurią savo principu po Dekarto padarė ir K. Marksas.

Kartu socialinėje publicistikoje ryškėja ir nerimą kelianti tendencija supraptinti sudėtingus klausimus, pateikti paviršutiniškų samprotavimų bei argumentų, visuotinai neigti ankstesnius teorinius darbus, teorijos suvokimą paskandinti kasdienybėje, reikšti savotišką intelektinį populizmą.

Straipsnyje, su kuriuo skaitytojai ką tik susipažino, aptarta nors ir ne nauja, bet labai svarbi tema — požiūris į klasikinį marksizmo-leninizmo palikimą. Straipsnio pradžioje suformulavęs nenuginčijamą teiginį, kad mūsų visuomenės mokslas atitrūkęs nuo gyvenimo ir beveik netinkamas taikyti praktikoje, autorius kritikuoja šiuos labai svarbius teiginius: dialektinį metodą, klasių ir klasių kovos teoriją, komunistinės visuomenės idėją. Pateikiami samprotavimai ir kitais ne tokiais reikšmingais klausimais.

Pamėginsime ir mes eiti autoriaus siūlomu keliu. Mūsų teorijos atitrūkimo nuo praktikos priežastimi autorius laiko tai, kad marksizmo mokslo pagrindą sudaro „visuotiniai į visažinystę pretenduojantys Hėgelio gamtos, visuomenės ir žmogaus mąstymo raidos dėsniai", kitaip tariant, dėl visko kaltinama dialektika.

Tačiau pagalvokime, ar teisinga dėl visko, kas mums atsitiko, kaltinti K. Markso materialistiškai perdirbtą Hėgelio dialektinį metodą. Pasaulio raidą pagal dialektikos dėsnius įrodo visa jos sudėtinga ir kankinama istorija, kur priešybių kova, kiekybinių pakitimų virtimas kokybiniais, neigimo neigimas lemdavo žmonių visuomenės raidą. O ir šiandieninė mūsų tikrovė — pertvarka, politinė kova, ideologinis pliuralizmas — tai ne kas kita, kaip dialektikos dėsnių pasireiškimas realiame gyvenime. Net polemika žurnale — tai taip pat dialektikos dėsnių apraiška.

Galbūt tiksliau būtų pasakius, kad ilgą laiką mūsų valstybiniai „tarnautojai teoretikai" tiesiog ignoruodavo šią dialektiką savo teoriniuose samprotavimuose, dėl įvairių priežasčių negalėjo ar nesugebėjo kūrybiškai taikyti dialektinio metodo socialiniams reiškiniams analizuoti. Bet tai jau ne metodo kaltė, o bėda tų, kurie jį taiko. Nors, suprantama, dialektiška ir pati dialektika, tai yra ji vystosi, atskleisdama savo naujas savybes ir ypatybes, atgręždama mums savo naujus aspektus.

Kalbėdamas apie marksistinę klasių ir klasių kovos teoriją, autorius teigia, kad „marksizmas-leninizmas, kaip žinoma, visuomenės pasidalijimo į klases priežastimi laiko darbo pasidalijimą". Čia vis dėlto reikėtų patikslinti, apie kokį darbo pasidalijimą kalbama: socialinį ar profesinį, stambų ar smulkų, technologinį ar visuomeninį. Klasikai ne visada griežtai skirdavo šias darbo pasidalijimo rūšis, ir skirtingame kontekste jų mintis šiuo klausimu galima interpretuoti skirtingai. Be to, jų pažiūros evoliucionavo, o autorius apeliuoja į ankstyvą F. Engelso veikalą „Komunizmo principai", nors vėliau, „Kapitale", K. Marksas šia tema išdėstė kitokią nuomonę.

Pagaliau bet kurią problemą šiandien reikia nagrinėti atsižvelgiant į tai, ką yra pasiekusi pasaulinė visuomeninė teorinė mintis, kuri, beje, neatmeta metodologinio marksizmo teiginio, kad „didelių žmonių grupių" egzistavimas grindžiamas darbo pasidalijimo dėsniu. Atvirai kalbant, apie klases ir jų kovą buvo žinoma ir prieš K. Marksą ir F. Engelsą, bet marksizmas šią teoriją labiau pagrindė ir išplėtojo.

Šiandien, technologinės revoliucijos sąlygomis, žmogaus darbinė veikla lemia ne tik „specialybių gausėjimą", bet ir integruoja tokias stambias visuomeninio darbo pasidalijimo rūšis kaip protinis ir fizinis, organizacinis ir vykdomasis, agrarinis ir industrinis darbas. Šia prasme galima teigti, kad „tie patys žmonės" verčiasi ir vienu, ir kitu.

Šiuo pagrindu vyksta ir klasių integracija, atsiranda naujų socialinių žmonių grupių, kurios verčiasi smulkesnėmis visuomeninio darbo pasidalijimo

rūšimis. Formuojasi ne liūdnai pagarsėjęs „socialinis vienalytiškumas", o vyksta visuomenės naujo tipo socialinė diferenciacija. Nors dėl techninio atsilikimo mūsų šalyje yra daug archaiškų socialinės struktūros bruožų, kas daugiausia būdinga industriniam, bet ne poindustriniam visuomeniniam organizmui. Čia dar reikia pridurti, kad situaciją komplikuoja žmonių nutolimas (faktinis) nuo nuosavybės, dėl to atsirado tokia savotiška socialinė žmonių grupė kaip administracinis valdymo aparatas. Apie tai jau daug rašyta, o autorius šią problemą čia irgi analizuoja labai įtikinamai.

Prieštaraudamas marksistiniam klasių ir klasių kovos vaidmens visuomenėje suvokimui, autorius iškelia „neginčijamą" argumentą. Jei, girdi, klasių kova yra visuomenės raidos varomoji jėga, tai kaipgi paaiškinti tą žmonijos istorijos laikotarpį, kai nei klasių, nei, suprantama, klasių kovos dar nebuvo. Kita vertus, jeigu klasių kova yra visuomenės raidos varomoji jėga, tai ji turi vykti visuomenėje amžinai.

Čia autorius, matyt, nėra pakankamai susipažinęs su ta pačia dialektika ir jos dėsniais, kuriuos straipsnyje jis apibūdino kaip nežinia „iš kur paimtais". O juk marksizmo logika šiuo klausimu gana aiški. Kadangi dialektikos branduolys yra priešybių vienovė ir kova (vėliau J. Stalinas paskelbė, kad socialistinėje visuomenėje yra vienovė, bet nėra kovos teorijoje ir klasių kova aštrėja praktikoje socializmui pasiekiant vis daugiau laimėjimų), tai ir visuomenės kaip materijos judėjimo socialinės formos raida taip pat yra pavaldi šiam dėsniui. Visuomenėje jis pasireiškia pirmiausia kaip socialinė kova, tai yra kaip įvairių žmonių grupių, ginančių savo interesus, svarbiausia ekonominius, kova.

Šioje socialinėje kovoje vyksta savotiška „natūralioji atranka". Prisiminkime, kad K. Marksas viename laiške F. Engelsui Darvino teoriją pavadino materialistinio istorijos supratimo gamtamoksliniu pagrindu.

Klasių kova — tai konkreti istorinė socialinės kovos forma ir, suprantama, ji būdinga tik tam visuomenės istorijos etapui, kuriame yra klasės. Taigi klasių kova — istoriniu aspektu laikinas reiškinys, o socialinė kova — nuolatinė. Ji buvo iki klasių atsiradimo, bus ir joms išnykus.

Autorius rašo, kad žmonėms reikia ne amžinos kovos, o amžinos taikos, draugystės ir bendradarbiavimo. Tačiau priešinti kovą minėtiems reiškiniams yra nekorektiška dialektikos požiūriu. Juk dėl taikos, draugystės ir bendradarbiavimo taip pat reikia kovoti. Ir šiandien tai akivaizdžiai matyti, negu kada nors anksčiau. Suprantama, socialinės kovos formos kinta, jos humanizuojamos. Be to, nereikia vulgarizuoti ir pačios kovos sampratos — skelbti kovos dėl derliaus kampanijas arba kovos prieš girtavimą dingstimi primesti visuomenei „vienašališką moratoriumą" pardavinėti alkoholinius gėrimus.

Autoriaus teiginys, kad priešybių vienovės ir kovos dėsnis reikalauja išspręsti prieštaravimą sunaikinant vieną iš kovojančių pusių tikrai yra neteisingas. Viskas priklauso nuo to, koks yra prieštaravimas: antagonistinis ar neantagonistinis. Vienas dalykas — visuomenės kova su nusikalstamumu, kitas — dviejų sistemų kova pasaulinėje arenoje. Neantagonistinių prieštaravimų atžvilgiu V. Leninas suformulavo priešybių sujungimo principą, kaip būdą įveikti prieštaravimus. Mes istorijoje ir kentėjome daugiausia dėl to, kad niekaip neišmokome šito daryti.

Kaip alternatyva socialinei (autoriaus supratimu — klasių) kovai pateikta kova tarp to, kas nauja ir kas sena. Čia autorius prieina netikėtą išvadą, kad reikia „uždrausti tai, kas sena", kad „to, kas sena, priešinimasis turi būti paskelbtas už įstatymo ribų, tam turi būti ryžtingai užkertamas kelias".

Tačiau, ką reiškia paskelbti tai, kas sena, „už įstatymo ribų"? Juo labiau kad visa tai, kas nauja, — tai seniai užmiršta sena. Kas šiandien yra nauja ir kas sena? Ūkiskaita? Narkomanija? Nacionalizmas ar internacionalizmas? Ar visada tai, kas nauja, yra pažangu? Ir ar visada tai, kas sena, yra reakcinga? Vienu žodžiu, konkrečiau panagrinėjus to, kas sena ir kas nauja, dialektiką,

išryškėja tokia begalinė daugybė niuansų, kad „uždrausti" tai, kas sena, reiškia „uždrausti" pažangą.

Nagrinėdamas šią problemą, autorius prieštarauja savo paties iškeltai minčiai, kad konfliktai gali būti sprendžiami „taikiai". Grynai teisiniu požiūriu aišku, kad konservatyvių įsitikinimų žmogus turi lygiai tokią pat teisę pareikšti savo požiūrį ir veikti pagal savo įsitikinimus, kaip ir kiti žmonės.

Kliuvo straipsnyje ir komunizmo idealui, ypač paskirstymo pagal poreikius principui. Autorius teisingai atkreipia dėmesį į tai, kad posakis „bus garantuota visuomeninių gėrybių gausa" yra daugiau meninio, o ne mokslinio pobūdžio. Apskritai, kaip žinoma, K. Marksas ir F. Engelsas turėjo gerą meninį skonį. K. Markso „Kapitalas" — tai ne tik sausas akademinis traktatas, bet ir meno kūrinys, savotiškas „ekonominis detektyvas" su iliustracijomis iš pasaulinės poezijos ir prozos šedevrų. Bet tai jau kita tema.

Paskirstymo pagal poreikius principas straipsnyje traktuojamas kiek supaprastintai. Pirma, labai jau metafiziškai šis principas priešinamas paskirstymo pagal darbą principui. Tuo tarpu pagal klasikų logiką darbas turėjo tapti svarbiausiu gyvybiniu poreikiu, taigi ir paskirstymas pagal poreikius, ir paskirstymas pagal darbą iš esmės sutampa. Antra, teigimas, kad šis principas iškeltas tariamai norint „užtikrinti vienodą materialinę gerovę", yra neteisingas. Fizinė ir intelektinė žmonių nelygybė, kurią pripažino klasikai, sąlygoja ir jų poreikių nelygybę. Vadinasi, paskirstymas pagal poreikius nėra tapatus lygiaviniam paskirstymui. Trečia, patys poreikiai kokybiškai ir kiekybiškai kinta, ir principas „kiekvienam pagal poreikius" yra dinamiškas.

Ryšium su tuo autorius teisingai pabrėžia, kad visiškas, absoliutus šio principo įgyvendinimas stabdytų žmogaus ir visuomenės raidą, nes jos varomoji jėga kaip tik yra nepakankamas poreikių patenkinimas. Tik pridursiu: ne vieni poreikiai veikia gamybą, bet ir gamyba sukelia naujus poreikius.

Kalbant apie utopizmo elementus marksistinėje komunizmo idealo prognozėje, reikia pasakyti, kad jie būdingi ne paskirstymo principui (tai, kad gausa pasiekiama, įrodė Vakarai, tiesa, nežmoniškai išnaudodami besivystančias šalis). Utopiška tai, kad, pasak klasikų, šį idealą galima pasiekti panaikinus prekinius-piniginius santykius. Čia būtina radikaliai peržiūrėti mūsų ankstesnius samprotavimus, taip pat remiantis materialistine dialektika.

Įdomiausia, kad kritikuodamas (dažnai teisingai) vieną po kito pagrindinius marksizmo teiginius, autorius galiausiai prieina... materialistinę istorijos sampratą ir... dialektiką. Jis daro išvadą, kad „žmogų veikti paprasčiausiai priverčia maisto, drabužių ir t. t. poreikiai", kad smarkiai padidėja subjektyviojo veiksnio istorijoje reikšmingumas, kad visur kur reikia vadovautis „tik žmogaus ir visuomenės poreikiais" ir pan. Taigi. Neakivaizdiniame autoriaus ginče su marksizmo klasikais nugalėjo... marksizmas ir autoriaus sveikas gyvenimiškas protas.

Baigdamas norėčiau paminėti vieną žymaus Amerikos sociologo N. Snelserio mintį. Surengęs plačiai žinomų Vakarų mokslininkų apklausą apie tai, kokios visuomeninės teorijos prestižas pastaruoju metu labiausiai padidėjo, jis gavo tokias išvadas: apie 80 procentų apklaustųjų atsakė, kad per pastaruosius 20 metų labiausiai padidėjo marksizmo prestižas. 60 procentų mokslininkų pavadino jį perspektyviausia visuomenės mokslų teorija.[1]

Suprantamas daiktas, kad į klasikų teiginius nereikia žiūrėti kaip į šventąjį raštą, bet lygiai taip pat nereikia naujos politinės konjunktūros dėlei ignoruoti visai žmonijai vertingo marksizmo turinio, jo revoliucinės kritinės metodologijos. Pertvarkos procese mūsų šalis atnaujins kūrybinį marksizmą, kurį praturtins dabarties pažangios visuomeninės minties laimėjimai.

---

[1] Новый мир, 1988, № 11, с. 165.

AR PAKANKAMAI PAGRĮSTA EKONOMINIO SAVARANKIŠKUMO IDĖJA?

GEDIMINAS DIEVULIS

Dabar labai daug kalbama apie ekonominį savarankiškumą, apie Lietuvos nepriklausomybę, bet labai mažai girdime, kokia turėtų būti nepriklausomos Lietuvos ekonominė sistema. Šis klausimas, manau, aktualus, juolab kad šiuolaikinė ekonomika traktuojama įvairiais požiūriais, kartais net visiškai neigiamas socializmas kaip reali visuomeninė-ekonominė sistema. Reiškiama ir kraštutinė nuomonė, esą kai kurių išsivysčiusių Europos šalių ekonominės sistemos yra arti idealo, sakysim, „švediškasis socializmas".

Nors Respublikoje jau sprendžiami ekonominio savarankiškumo realizavimo klausimai, tačiau kai kurie principiniai teiginiai, man atrodo, nėra pakankamai teoriškai pagrįsti. Siūlomų priemonių pagrįstumo kriterijumi tinkamiausia būtų pasirinkti ekonominį efektyvumą, nes socialines ir ekonomines problemas galima sėkmingai išspręsti tik iš esmės padidinus ekonomikos efektyvumą, aišku, nepažeidžiant socialinio teisingumo principų. Kita vertus, šios priemonės neturėtų prieštarauti Tarybų Sąjungos ekonomikos pertvarkos principams, išdėstytiems TSKP XXVII suvažiavimo ir XIX sąjunginės partinės konferencijos dokumentuose. Tai, be abejo, turėjo svarbią reikšmę priimant Pabaltijo respublikų ekonominio savarankiškumo įstatymą. Panagrinėkime svarbiausius šio įstatymo ir Įstatymo dėl Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo pagrindų teiginius — pirmiausia, kaip jie atitinka pertvarkos principus, ir, antra, kokį jie gali duoti ekonominį efektą.

Pagrindinė ekonomikos pertvarkos nuostata — suteikti daugiau savarankiškumo įmonėms, vietinėms Liaudies deputatų taryboms ir respublikiniams ūkio organams. Be to, turėtų būti išlaikytas principas, kad visam šalies ūkiui reikšmingi strateginiai klausimai būtų sprendžiami sąjungos lygmenyje, o regioninės reikšmės klausimai, ypač tie, kurie susiję su socialinės sferos vystymu ir gyventojų poreikių tenkinimu, — atitinkamų regionų lygmenyje. Tikimasi, kad tai turėtų sudaryti sąlygas realizuoti priemones ekonomikos efektyvumui didinti, pirmiausia tas, kurios skatina ūkinio subjekto suinteresuotumą jo veiklos galutiniais rezultatais, taip pat racionaliau naudoti gamtos, materialinius ir kitus išteklius.

Ekonomikos valdymo decentralizavimo idėja nėra nauja. Mokslinėje literatūroje ji jau nagrinėta — ieškota, kaip derinti šakinį ir teritorinį valdymą. Ekonomikos pertvarkos koncepcijoje nauja yra nebent tai, kad ekonomikos reforma tiesiogiai siejama su politine ir grindžiama savivaldos bei savimokos principais teritorinio valdymo lygmenyje. Iš tikrųjų vien tik teisių išplėtimu ir atsakomybės už ūkinės veiklos rezultatus padidinimu, matyt, nepavyks suinteresuoti regioninių valdymo organų, kad jie imtų efektyviai ūkininkauti. Lygiai taip pat vien tik gamybos priemonių perdavimu respublikiniams organams nepavyks, kaip kartais tvirtinama, rasti suinteresuoto šeimininko. Būtina realiai demokratizuoti ekonomiką, įtraukti plačiuosius gyventojų sluoksnius į aktyvų ekonominių sprendimų svarstymą. Tai ir būtų patikima garantija, kad ekonominiai sprendimai neprieštaraus žmonių interesams ir biudžeto lėšos bus naudojamos tik tokioms ekonominėms ir socialinėms pro-

G. Dievulis — Lietuvos Mokslų Akademijos Ekonomikos instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis.

gramoms, kurios gyvybiškai svarbios šaliai ar kuriam nors regionui. Matome, kaip akivaizdžiai radikali ekonominė reforma yra susijusi su didžiulėmis politinės sistemos permainomis.

Naujas ūkininkavimo sąlygas turi lydėti ir kitoks požiūris į visuomeninę nuosavybę. Teritorinės savivaldos ir savimokos principas iškelia įvairias visuomeninės nuosavybės formas, kurios skiriasi nuosavybės objektų suvisuomeninimo laipsniu. Priklausomai nuo to, kokia konkreti šalies gyventojų dalis yra nuosavybės subjektas, skiriamos šios visuomeninės nuosavybės formos: visos liaudies, respublikų ir teritorinių vienetų. Aukščiausio suvisuomeninimo laipsnio yra visos liaudies nuosavybė, sudaranti šalies ekonominės sistemos pagrindą, kuri demokratinės ekonomikos sąlygomis sutampa su valstybine nuosavybe.

Respublikos ekonominio savarankiškumo koncepcija, ypač jos pagrindiniai teiginiai dėl valstybinės nuosavybės, paneigiančios visos liaudies nuosavybės sąvoką, dėl Respublikos valdymo organų kompetencijos savarankiškai spręsti ekonominės politikos klausimus, įskaitant savo finansų sistemos organizavimą ir piniginio vieneto įvedimą, išreiškia kraštutinį požiūrį. Jei šis požiūris būtų realizuotas, tai reikštų, kad šalies ekonominė sistema suskaidoma į savarankiškai veikiančias dalis, taigi tam tikrą sąjunginių respublikų ekonomikos atsiribojimą. Šiuolaikinio darbo pasidalijimo sąlygomis negali būti nė kalbos apie autarkinį respublikų ūkį. Esminis dalykas yra tas, kad visi ekonominiai klausimai turi būti sprendžiami atsižvelgiant tik į respublikų interesus, o ekonominiai ryšiai tarp sąjunginių respublikų turi būti adekvatūs ryšiams tarp nepriklausomų valstybių. Žinoma, galimas ir toks šalies ekonomikos organizavimo kelias, tik reikėtų patiems įsitikinti ir kitiems įtikinamai įrodyti, kad jis yra efektyviausias. Tuo tarpu mokslui gerai žinoma, kad kiekvienos veikiančios sistemos naudingasis efektas pasirinktojo kriterijaus atžvilgiu yra didesnis už sumą jos sudėtinių dalių naudingųjų efektų, veikiančių autonomiškai. Tai patvirtina ir praktinė patirtis. Be to, šių sudėtinių sistemos dalių režimai, kurie nustatomi pagal bendrą šios sistemos veikimo kokybės kriterijų, paprastai nesutampa su jų veikimo režimais, lemiamais vietinių kriterijų. O tai reiškia, kad ekonominė integracija, pagrįsta racionaliu darbo pasidalijimu ir galimybe geriau naudoti išteklius, siekiant maksimalaus efekto, gali būti naudinga netgi skirtingo respublikų ekonominio išsivystymo sąlygomis. Papildomas integracijos efektas spartina ekonominę ir socialinę pažangą visose respublikose. Integracija, savaime aišku, sudaro tik dalį prielaidų sparčiai ekonomikos pažangai. Norint maksimaliai panaudoti šias galimybes jau dera gerai ūkininkauti. O šis sugebėjimas, kaip rodo pasaulinė patirtis, nepriklauso nuo valstybės dydžio. Kita vertus, integracija turi būti savanoriška, tai yra Respublikos gyventojai turėtų patys spręsti, ar reikia integracijos ir su kuo. Bet šį principą gali realizuoti tik nepriklausomos valstybės.

Kadangi socialinių-ekonominių sistemų galimybes efektyviai realizuoja tik suinteresuoti žmonės, be to, respublikoms būdingi nacionaliniai ir ekonominiai savitumai, sąjunginių respublikų ekonominę integraciją derėtų grįsti tiek visos šalies, tiek respublikų interesais. Praktiškai tai reikštų, kad veikla tų gamybos šakų ir kompleksų, nuo kurių lemiamai priklauso šalies ekonomikos, kaip vientisos sistemos, efektyvus veikimas, turi būti organizuojama atsižvelgiant į visos šalies interesus. Visa kita ekonominės veiklos sfera turi būti palikta respublikų kompetencijai.

Respublikos valstybinės nuosavybės apibrėžimas, suformuluotas ekonominio savarankiškumo koncepcijoje, manau, yra trivialus, jei Respublika yra nepriklausoma valstybė, o priešingu atveju netgi vargu ar priimtinas. Tuo tarpu pats Respublikos „ekonominio savarankiškumo", o tuo labiau gana nevykusios „respublikinės ūkiskaitos" sąvokų vartojimas patvirtina, kad Respublika yra tik tam tikra valstybės dalis, nes jei Lietuva būtų suvereni valstybė, nė nekiltų klausimo dėl jos ekonominio savarankiškumo.

Siūlymas nustatyti Respublikos finansų ir pinigų sistemą grindžiamas būtinumu užkirsti kelią nepagrįstam lėšų perdavimui iš vienų respublikų kitoms ir sudaryti sąlygas, kad kiekvienos respublikos ekonominė būklė taptų priklausoma nuo jos ūkinės veiklos rezultatų. Bet juk tokį tikslą turi ne vien respublikos, bet ir kiti šalies regionai, o kiekvienoje autonominėje respublikoje ar regione juk nenustatysi savos finansų ir pinigų sistemos! Kita vertus, tokia priemonė gali apsaugoti Lietuvos ekonominius interesus tik tuo atveju, jei jos ekonomika bus pranašesnė už kitų respublikų. Kadangi mūsų Respublikos produkcijos dalis, palyginti su visos šalies liaudies ūkio produkcijos apimtimi, yra nedidelė, o galimybės jos ūkiui pačiam apsirūpinti visomis žaliavomis, tai yra kuru, energetiniais ištekliais ir, kai visoje šalyje yra maždaug vienodas technologijos lygis, abejotina, ar realus toks pranašumas. Savaime suprantama, kitos respublikos taip pat gins savo ekonominius interesus. Tuo atveju, jei paaiškėtų, kad dabartinė gamybos ir vartojimo struktūra Respublikoje yra neracionali, ekonomika atsidurtų labai sunkioje padėtyje.

Taigi visišką Respublikos ekonominį savarankiškumą vargu ar galima pagrįsti ekonominio tikslingumo požiūriu. Jis yra ne tiek ekonominis, kiek politinis, kadangi suponuoja šalies valstybinės sandaros klausimą. Šalies ekonomikos pertvarkos koncepcija kol kas remiasi teiginiu, kad TSRS yra viena valstybė. Iš tikrųjų vien tiktai gynybiniai interesai ir būtinumas derinti užsienio politiką negali būti pakankamas pagrindas respublikoms jungtis į gigantišką, sunkiai valdomą valstybę. Šių tikslų gali būti siekiama kitais būdais neprarandant respublikų valstybingumo. Norint deramai pagrįsti ekonominį ir politinį savarankiškumą, reikėtų išanalizuoti bent keletą Respublikos liaudies ūkio vystymo alternatyvių variantų ir pasirinkti tokį, kuris labiausiai atitiktų visų gyventojų interesus. Juoba kad Lietuvos gyventojai laukia, jog ekonominio savarankiškumo įgyvendinimas sudarys sąlygas jų gerovei didinti. Priimtas įstatymas turi garantuoti, kad savarankiškos respublikos gyventojų ekonominiai interesai nebus pažeisti ar bent jau bus išsaugotos realios jų teisės savarankiškai tvarkyti ekonomiką. Tuo tarpu Įstatymas dėl Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo pagrindų, kuris, beje, priimtas aplenkiant net formaliai demokratinę visuotinę svarstymo procedūrą, deklaruoja respublikos gyventojams tik... pragyvenimo minimumą, tai yra iš esmės bedarbio pašalpą. Tuo tarpu įstatymas turėtų fiksuoti bent jau tokią minimalią socialinę garantiją kaip visiškas gyventojų užimtumas, tai yra kad visi norintys ir galintys dirbti galėtų gauti darbą pagal savo potraukius ir sugebėjimus bei atlyginimą, adekvatų atliktam darbui. Valstybė pagaliau turėtų imtis realios atsakomybės, kad visiškas užimtumas kartu būtų ir maksimaliai ekonomiškai efektyvus. Šiuo dokumentu turėtų būti panaikintos visokios privilegijos, susijusios su einamomis pareigomis, nes tai yra ne tik labai grubus socialinio teisingumo pažeidimas, bet ir žemina doro žmogaus orumą.

Svarbi vieta, vykdant radikalią šalies ekonominės sistemos reformą, skiriama rinkos santykiams. Savarankiškos respublikos ekonomikos mechanizmas taip pat grindžiamas rinkos santykiais. Nors ir kokia svarbi rinkos problema, reikia pabrėžti, kad ji dabar neretai fetišizuojama, — jai priskiriamos tokios savybės, kurių ji neturi. Mėginta įtikinti, kad tereikia nustatyti rinkos sąlygas, ir visos ekonominės problemos per metus kitus bus išspręstos. Teigiama, kad rinkoje įmanomi ekvivalentiniai mainai. Tačiau dar K. Marksas įrodė, kad rinkos polinkis į pusiausvyros būseną, kurioje prekės keičiamos pagal savo vertę, tėra tik reakcija į nuolatinį šios būsenos pažeidinėjimą, tai yra jei tokia pusiausvyra rinkoje ir pasiekiama, tai tesąs atsitiktinumas, tuoj pat ją vėl suardysiąs chaotiškas kainų kitimas. Maža to, stabili pusiausvyros būsena laisvoje rinkoje iš principo neįmanoma, nes priešingu atveju rinkos kainos, kurios nustatomos priklausomai nuo pasiūlos ir paklausos, netektų savo kaip gamybos reguliatoriaus vaidmens. Šis esminis klasiko teiginys

buvo ir liks teisingas tolei, kolei egzistuos prekių gamyba ir rinka. Vienas pagrindinių destabilizuojančių veiksnių šiuolaikinėje rinkoje yra techninė pažanga; ji skatina naujų arba alternatyvių prekių atsiradimą rinkoje. Vadinasi, rinka ne tik negarantuoja ekvivalentinių mainų, bet gali būti panaudota kaip mechanizmas svetimo darbo rezultatams pasisavinti per neekvivalentinius mainus. Tačiau norint panaudoti šį mechanizmą praturtėjimui iš svetimo darbo rinkos sąlygomis, reikia sugebėti numatyti konjunktūrinius rinkos svyravimus. Tokio biznieriškumo neprireikia, jei rinka veikia visuotinio deficito sąlygomis. Šiuo atveju prekių kainos nuolat didesnės už jų vertę, tai yra monopolinės. Tokiomis sąlygomis mūsų ekonomikoje ir veikia kooperatyvai bei individualieji verslai. Tokia jų veikla tolima tikrajai komercijai.

Apskritai, mano nuomone, visiškai nederėtų kurti alternatyviųjų ekonomikos sektorių, dirbančių laisvosios rinkos sąlygomis, ir sudaryti konkurencijos valstybinio sektoriaus įmonėms, dirbančioms nerinkos sąlygomis. Diegiant įvairius rinkos elementus arba principus skirtinguose ekonomikos sektoriuose neišvengiamai sutrinka ekonomika. Nevienodos įvairių ekonomikos sektorių sąlygos, ypač kainodaros srityje, sudarė prielaidas išsikeroti neregėtai korupcijai ir spekuliacijai, o tai padidino turtinę nelygybę, sumažino didelės gyventojų dalies pragyvenimo lygį ir padidino socialinę įtampą. Kooperatinio ekonomikos sektoriaus veikla anaiptol nelikviduoja, kaip teigiama, gyventojų piniginių santaupų pertekliaus, o tik koncentruoja jį nedidelės gyventojų dalies („mafijos") rankose. Tai yra viena iš priežasčių, dėl kurių kyla plataus vartojimo prekių kainos, kadangi infliacinius reiškinius sukelia ne tiek absoliutus gyventojų santaupų dydis, kiek jų netolygus pasiskirstymas.

Pirmučiausias uždavinys yra įdiegti valstybinėse įmonėse, turinčiose lemiamą reikšmę socialistinei ekonomikai, rinkos sąlygas. Kol nėra realios rinkos, kooperatinės įmonės turėtų pirkti žaliavas, medžiagas ir realizuoti savo gaminius tik valstybinėmis kainomis. Tuo būtų užkirsta galimybė joms piktnaudžiauti ir pasisavinti neuždirbtas lėšas. Kita vertus, daugelį veiklos sričių, kurias dabar užėmę kooperatyvai, sėkmingai galėtų perimti valstybinės įmonės, dirbančios ekonominio lenktyniavimo sąlygomis. Manau, realiausias kelias išbristi iš ekonominės krizės — tai valstybinio sektoriaus radikalus pertvarkymas dirbti visiškai kitaip.

Kartais sakoma, kad didelės prekių ir paslaugų kainos laisvosios rinkos sąlygomis yra nebaisios, nes jos laikinos, o ši rinka turi savireguliacijos gebėjimų, girdi, aukštos kainos skatina gamybą, o didesnė prekių ir paslaugų pasiūla savo ruožtu mažina jų kainas. Atrodytų, paprasta ir suprantama schema, tačiau iš tikrųjų matome visai ką kita. Oponentai pamiršta, kad ekonominė sistema — tai sudėtinga visuma, kurioje veikia žmonės su savais interesais ir tikslais. Netgi tose šalyse, kuriose realiai veikia prekiniai ir piniginiai santykiai, tai yra kuriose darnus rinkos mechanizmas, irgi yra infliacijos ir kainų augimo problemų. Ir ten, kur, atrodytų, prekių stygiaus tikrai nėra, kainos dažnai reguliuojamos ne tik netiesioginėmis priemonėmis, sudarant tam tikras ekonomines sąlygas, bet ir administracinėmis, kartais kainos net įšaldomos.

Matome, kad rinkoje savaime stebuklų nebūna. Laisvosios rinkos kainos labiau tinka visuomenei, kurioje svetimo darbo rezultatų pasisavinimas nelaikomas amoraliu, kurioje įvairiais būdais įgyti pinigai laikomi uždarbiu. Socialistinėje ekonomikoje valstybė turėtų reguliuoti platesnę rinkos santykių sferą, ypač svarbu siekti, kad pajamos tiesiogiai priklausytų nuo darbo sąnaudų.

Ekonomiškai išsivysčiusių šalių patirtis rodo, kad negalima iš anksto ir visiems laikams pasirinkti rinkos tipo. Valstybės ekonominiai organai turi mokėti lanksčiai, nelygu konjunktūrai, imtis valstybinio reguliavimo priemonių. Valstybinė veikla čia gali būti stiprinama arba silpninama. Respublikos liaudies ūkio modelio, pagrįsto laisvosios rinkos principu, su progresyvine

mokesčių sistema, atsižvelgiant į esamą ekonominę situaciją, negalima laikyti vykusiu. Nors pagal progresyvinę mokesčių sistemą į valstybės biudžetą patenka dalis nedarbinių pajamų, sakykime, gautų dėl pernelyg aukštų kainų, tačiau, šiaip ar taip, ji yra gamybą ribojantis veiksnys. Panagrinėjus tris galimus variantus — laisvąją rinką su progresyviniais mokesčiais, laisvąją rinką su mokesčiais, proporcingais pajamoms (pelnui), ir pagaliau rinką su pastoviomis prekių kainomis ir proporcingais mokesčiais, nesunku suvokti, kad, esant vienodoms visoms kitoms sąlygoms, gamybos apimtis mažiausia — pirmuoju ir didžiausia — trečiuoju atveju. Tačiau aišku, kad joks rinkos modelis, kol nėra patikimos apskaitos sistemos, praktiškai neveikia, nes nėra galimybių nustatyti įmonių gaunamų pajamų (pelno) dydžio. Vienpusiškas įmonių orientavimasis į pelno rodiklį, ypač suteikiant joms visišką ūkinės veiklos laisvę, esamomis sąlygomis tik stiprina gamintojo diktatą vartotojui ir skatina nepageidaujamas tendencijas.

Dabartinėmis ekonominėmis sąlygomis labiausiai priimtina rinka yra ta, kuriai būdinga pastovi viršutinė kainų riba. Kad rinka galėtų normaliai veikti, tai yra kad joje iš tikrųjų vyktų ekonominis lenktyniavimas, įmonės turėtų gaminti prekių daugiau, negu jų reikia vartotojų poreikiams patenkinti. Laisvai mažinant nuo viršutinės ribos perteklinės ar neatlaikiusios konkurencijos produkcijos kainas, būtų galima išplėsti paklausą ir bent iš dalies sumažinti neišvengiamus gamybinius nuostolius. Tokia rinka būtų tinkamas mechanizmas visuomenės ir įmonių kolektyvo interesams suderinti, nes įmonės pelnas, išreiškiantis jos kolektyvo interesus, tiesiogiai priklauso nuo jos pagamintos produkcijos kiekio ir kokybės. Viršutinei kainų ribai apskaičiuoti reikėtų sudaryti moksliškai pagrįstą metodiką. Tai iš principo įmanoma. Pagal šią metodiką įmonės pačios apskaičiuotų savo produkcijos kainas ir pateiktų atitinkamiems ekonominiams ar finansiniams organams jas tvirtinti. Liaudies ūkio valdymo organai, kurie atstovauja valstybės ekonominiams interesams, šalia savo pagrindinių uždavinių vykdymo, turėtų kontroliuoti įmonių ūkinę veiklą ir reguliuoti šią veiklą visuomenės interesais atitinkamų įstatymų ribose. Atlikdami savo funkcijas, valdymo organai turėtų vadovautis tokiais metodais, kurie būtų efektyviausi siekiant užsibrėžto tikslo. Juos turėtų lemti tiek pats tikslas, tiek ekonominės sąlygos, kuriomis jie naudojami. Taigi svarbiau yra ne tai, kokie pasirenkami metodai, bet kad jie būtų parankūs ne siauriems žinybiniams, o visos tautos interesams.

Kad ir koks tobulas būtų ekonominis mechanizmas, jis sudaro tik visuomenines prielaidas efektyviai ūkininkauti, o tų prielaidų realizavimą lemia individualūs darbo stimulai. Individualaus savininko vaidmuo dabar ekonomikoje nedidelis. Pagrindinės darbo paskatos išvystytose šalyse — tai adekvatus atlyginimas už darbą ir baimė jo netekti. Socialistinėje visuomenėje antroji paskata gali veikti tik iš dalies, nes kiekvienas visuomenės narys, kaip gamybos priemonių bendrasavininkas, negali būti nušalintas nuo darbo. Norint suinteresuoti įmonių darbuotojus ne tik esamais gamybos rezultatais, bet ir jos ilgalaikėmis pažangos perspektyvomis, manau, reikėtų nustatyti tam tikras paskatas darbo atlyginimo srityje, priklausomai nuo darbo stažo ir ypač nuo išdirbto laiko vienoje įmonėje. Nors ekonominės darbo paskatos išties reikšmingos, nereikėtų menkinti ir moralinių, grindžiamų tokiomis savybėmis kaip pareiga, sąžiningumas, prestižas.

Vienas pagrindinių ekonomikos klausimų, kuris dabar plačiai diskutuojamas — nuosavybės klausimas. Tačiau ypač opus yra požiūris į privatinės nuosavybės vietą socialistinėje ekonomikoje. Visoms socialistinės nuosavybės formoms — visuomeninei, kolektyvinei, asmeninei — būdinga savybė yra ta, kad gamybos priemonių savininkas kartu yra ir gamintojas, nors savininko samprata pavienio individo prasme traktuotina skirtingais aspektais. Administracinio-biurokratinio ekonomikos valdymo sąlygomis visuomeninė nuosavybė praktiškai buvo niekieno ir iš esmės tarnavo daugiausia žinybinės biurokratijos interesams, tačiau ji, kaip svarbiausias darbo žmonių iškovojimas,

kaip jų socialinių ir ekonominių interesų realizavimo garantas, manyčiau, turi likti socialistinės ekonomikos pagrindas. Visuomeninė nuosavybė iš tikrųjų tokia tampa, kaip minėjau, tik visiškos demokratijos ir labai plačios darbo žmonių savivaldos sąlygomis. Dabar optimalus visuomeninės nuosavybės, kurią sudaro pagrindinės gamybos priemonės ir visi be išimties gamtiniai objektai, naudojimo būdas — perduoti ją darbo kolektyvams ir pavieniams asmenims nuomos pagrindu. Tuo tarpu privatinė gamyba, kuri remiasi svetimo darbo išnaudojimu, socialinio teisingumo visuomenėje iš principo nepriimtina. Pripažįstant, kad ir socialistinėje visuomenėje yra žmonių, kurių darbinis aktyvumas ir asmeninė iniciatyva didele dalimi priklauso nuo to, ar jie yra nuosavybės savininkai primityviąja prasme, o jų veikla galėtų suteikti ekonomikai didesnį mobilumą, — tam tikromis sąlygomis būtų galima leisti ne tik asmeninę, bet ir smulkią privatinę nuosavybę. Viena iš tokių sąlygų būtų tokia — suteikti samdomiems darbuotojams visas socialines ir ekonomines garantijas, kurias turi valstybinio sektoriaus darbuotojai. Kitaip sakant, išvaduodami darbo žmones iš biurokratijos savivalės, neturime leisti, kad jie pakliūtų į kitą — privataus savininko jungą.

Labai abejotinas yra siūlymas kurti privatų ekonomikos sektorių naikinant visuomenines gamybos priemones. Jį pagrįstai būtų galima traktuoti kaip akivaizdų siekimą tenkinti nedidelės gyventojų dalies, įgijusios nemažas pinigines santaupas ir dažniausiai neteisėtu būdu, interesus skriaudžiant visus Respublikos gyventojus.

Kuriant teisinę valstybę, savaime suprantama, ekonominę veiklą būtina reguliuoti tik įstatymais. Tačiau neturint patirties ūkininkauti rinkos sąlygomis, naujus įstatymus reikėtų priimti labai apgalvotai, tai yra kompetentingai. Manau, kad visi naujai priimami įstatymai galėtų būti laikini ir ilgainiui galutinai tvirtinami tik praktiškai aprobuoti. Juk turime karčią patirtį, kai dauguma neigiamų ekonominių reiškinių buvo iš anksto „užprogramuoti" netobulų įstatymų. Principas „viskas leidžiama, ko nedraudžia įstatymas" priimtinas, jei įstatymai tobuli. Kad ir kaip piktintumės kooperatyvų lupikiška veikla, turime pripažinti, kad dažniausiai jie veikia Įstatymo dėl kooperacijos TSRS ribose. Pavyzdžiui, nedraudžiama valstybiniame prekybos tinkle įgytas prekes, nežymiai modifikuotas, pardavinėti keleriopai didesnėmis kainomis. Norint sureguliuoti kooperatyvų veiklą taip, kad ji tarnautų gyventojų interesams, reikia iš esmės pakeisti šį įstatymą.

Dabar labai daug kalbama apie ekonominį savarankiškumą, apie Lietuvos nepriklausomybę, bet labai mažai girdime, kokia turėtų būti nepriklausomos Lietuvos ekonominė sistema. Šis klausimas, manau, aktualus, juolab kad šiuolaikinė ekonomika traktuojama įvairiais požiūriais, kartais net visiškai neigiamas socializmas kaip reali visuomeninė-ekonominė sistema. Reiškiama ir kraštutinė nuomonė, esą kai kurių išsivysčiusių Europos šalių ekonominės sistemos yra arti idealo, sakysim, „švediškasis socializmas". Iš tikrųjų ilgus metus propaguotas teorinis socializmo modelis yra tolimas realybei. Gamybinių santykių ir gamybinių jėgų atitikimo dėsnis, kuris ganėtinai paaiškina buvusių visuomeninių-ekonominių formacijų, taip pat ir kapitalizmo, kaitą, visiškai apeina socializmo atsiradimą. Čia negelbsti ir žinomas teiginys, kad socializmo pergalė galima silpniausioje kapitalizmo grandyje. Vargu ar teisinga socializmą įvardyti kaip aukštesnę, palyginti su kapitalizmu, visuomenės išsivystymo pakopą, o juo labiau — kaip idealią formaciją. Vis dėlto socializmas — tai realių žmonių visuomenė, todėl teisingiau būtų jį traktuoti kaip alternatyvią kapitalizmui visuomeninę-ekonominę sistemą, pagrįstą gamybos priemonių visuomenine nuosavybe. Kas kita gebėti efektyviai naudotis šia nuosavybe, laiku atsisakyti atgyvenusių jos valdymo metodų, kad jais nepasinaudotų žinybinė ar kitokia biurokratija. Tad nueitą šalies vystymosi etapą, man rodos, derėtų laikyti ne socializmo iškraipymais, o vienu iš buvusių galimų jo variantų. Mat ekonominė sistema buvo grindžiama visuomenine gamybos priemonių nuosavybe. Kita vertus, juk bazė neviena-

reikšmiškai lemia antstatą, todėl ir socialistinė sistema gali būti taip pat reakcinga demokratijos atžvilgiu, kaip ir visos kitos. Be to, žinant teorines nuostatas bei poreikius, kurie lėmė Spalio revoliucijos kilimą, kitoks socializmo modelis vargu ar buvo įmanomas.

Reikia pripažinti, kad socializmą mes dar tik pradedame pažinti, todėl nevalia jo dirbtinai sprausti į prasimanytų „objektyvių" dėsnių rėmus. Kol kas, matyt, galime samprotauti tik apie racionalius principus, kuriuos norėtume praktiškai įdiegti. Tačiau socializmas, kaip visuomeninė-ekonominė sistema, pagrįsta visuomenine nuosavybe, turi didelių galimybių realizuoti demokratiją, socialinį teisingumą ir humanizmą žmonių santykiuose. Manyčiau, Lietuvos ateitį realiai reikėtų sieti tik su socializmo idealais.

Ekonominis savarankiškumas, man regis, negali būti vien sau tikslas, politinis žaidimas, juo labiau — asmeninių ambicijų bei tikslų realizavimo įrankis. Jo prasmė — siekti gerovės visiems Respublikos piliečiams.

KODĖL ŽEMDIRBIAI NEPATENKINTI AGROSERVISU?

ANTANAS DIKČIUS
ALGIRDAS KARALEVIČIUS

*** ACHILO KULNAS — TIEKIMAS * KODĖL NUOSTOLINGA MOLĖTŲ REMONTO IR TECHNINIO APTARNAVIMO ĮMONĖ? * * IŠEITIS, BET NE TA * ATSARGINES DALIS GAMINA ŪKIAI * KODĖL ŽEMDIRBIAI ATSISAKO PASLAUGŲ? * KAIP APTARNAUJAMI ŪKININKAI?**

Agroservisas yra vienas iš svarbiausių žemės ūkio produkcijos gamybos intensyvinimo, jos ekonominio efektyvumo didinimo veiksnių. Skaitytojams tikriausiai ne naujiena, kad materialinis-techninis žemdirbių aprūpinimas labai sutrikęs, kad kaimui dažnai neteikiamos būtiniausios paslaugos. Beje, šie aktualūs klausimai rūpi ir redakcijai — mes sistemingai apie tai informuojame skaitytojus. Matyt, dar menate žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto profesoriaus Juliaus Pagirio ir žurnalisto Vytauto Žemaičio straipsnį „Agroservisas: planui ar žemdirbiams?" (Komunistas, 1988, Nr. 5). Jame buvo akcentuota, kad Molėtų rajono žemdirbių ir juos aptarnaujančių organizacijų interesai nesutampa. Žemdirbiams reikia gerų ir, svarbiausia, laiku teikiamų paslaugų, ritmingo materialinio-techninio tiekimo, o agroserviso organizacijoms ir įmonėms — tik daugiau pelno ir formalaus planų įvykdymo. Į šį straipsnį atsiliepęs tuometinio Molėtų rajono agropramoninio susivienijimo pirmininkas Valentinas Budrys (Komunistas, 1988, Nr. 9) ne tik pripažino kritiką teisinga, bet ir nurodė, kaip pažadai bus verčiami konkrečiais darbais. Jis rašė: „... Gerą gamybos bazę turinti mūsų rajono remonto

A. Dikčius — Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto mokslinis bendradarbis, ekonomikos mokslų kandidatas
A. Karalevičius — žurnalistas

ir techninio aptarnavimo įmonė galėtų gaminti įvairias atsargines dalis, daugiau restauruoti susidėvėjusių detalių ir mazgų. Ūkiai šią produkciją mielai pirktų ir dar „ačiū" pasakytų".

Vėliau redakcija pateikė skaitytojams buvusio Lietuvos TSR valstybinio agropramoninio komiteto vyriausiosios mechanizacijos ir elektrifikacijos valdybos viršininko pavaduotojo Vytauto Dubicko trumpą paaiškinimą, kaip stengiamasi tobulinti agroservisą (Komunistas, 1988, Nr. 11), ir konkretų Pakruojo rajono „Pavasario" kolūkio pirmininko, žemės ūkio mokslų kandidato Jono Veliulio komentarą.

Praėjo jau pusantrų metų. Ar pasikeitė žemdirbių ir juos aptarnaujančių organizacijų bei įmonių santykiai, ar pašalintas deficitas iš agrotiekimo sferos, ar pagerėjo paslaugų kokybė? Pabuvojome Molėtų rajono ūkiuose, juos aptarnaujančiose įmonėse ir organizacijose.

Dažnas, jeigu ne kiekvienas ūkio vadovas ar specialistas suirzęs kalba apie materialinį-techninį gamybos aprūpinimą, o ypač apie varganą naujos, modernios technikos, atsarginių dalių ir statybinių medžiagų tiekimą.

— Ūkiams atrodo, kad mūsų sandėliai lūžte lūžta, — skundėsi Molėtų remonto ir techninio aptarnavimo įmonės pirmininkas Juozas Kimbartas. — O iš tikrųjų taip nėra. Atvirkščiai. Naujos, ypač importinės žemės ūkio technikos kasmet gauname vis mažiau. Labai nedaug mums tiekiama ir atsarginių dalių. Dėl to kyla ir ūkių nepasitenkinimas, ir nuolatiniai nepagrįsti kaltinimai. Žodžiu, mums dirbti darosi vis sunkiau ir sunkiau, o, svarbiausia, nematome jokių prošvaisčių, kad padėtis pagerės.

Paanalizavę padėtį, pasidairę įmonės cechuose ir sandėliuose, įsitikinome šių Juozo Kimbarto žodžių teisingumu. Dauguma pastatų čia seni, neturintys reikiamų patogumų juose dirbantiems žmonėms. Su tuo jie jau seniai susitaikė. Tačiau jie niekaip negali sutikti su nuolatiniu atsarginių detalių bei agregatų stygiumi. Ne iš gero gyvenimo kai kurias deficitines detales ėmė patys gamintis, senas restauruoti. Kokybė, žinoma, ne gamyklinė, nes primityviomis staklėmis precizinio tikslumo nepasieksi. Tačiau kai detalių nėra, ir tokios praverčia. Žinoma, jų tarnavimo laikas neilgas.

— Techninis sunkvežimių ir traktorių aptarnavimas mūsų įmonėje sudaro tik apie 15 procentų, o kitą dalį — einamasis šios technikos remontas, — skundėsi pirmininko pavaduotojas tiekimui Juozas Petrauskas. — Todėl nuolat stinga atsarginių detalių ir mazgų. Jis pateikė ir pavyzdžių. Pernai įmonė tegavo 2 naujus sunkvežimio GAZ-53 variklius, vieną paskirstymo dėžutę, po vieną kitų pavadinimų agregatų. Tai tik mažoji dalelytė remontui skirtų agregatų. Visus kitus reikėjo suremontuoti arba restauruoti įmonėje. Įmonės tiekėjams tenka nemažai pakeliauti po kaimynines respublikas, nukakti ir į tolimesnes RTFSR sritis.

— Ypač geri mūsų santykiai su BTSR Rogačiovo agrotiekimo įmone. Mainais iš jų gauname ir atsarginių detalių, ir mazgų, — kalbėjo Juozas Petrauskas. — Tačiau buvodami šioje broliškoje respublikoje įsitikinome, kad baltarusiai savo pramonės įmonėse yra toliau pažengę gamindami atsargines detales traktoriams ir sunkvežimiams. O Lietuvoje šis procesas nenužengė toliau kalbų bei pažadų. Deja, mūsų Respublikai einant ekonominio savarankiškumo linkme, daug kur, net ir ten, kur jau takus buvome pramynę, dažnai nieko nepešame. „Supraskite, — sako mums, — duokite mėsos, tai ir mes duosime". Arba dar kategoriškiau: „Labai jau jūs, lietuviai, gudrūs, tad ir verskitės patys". Net iš Lietuvos pramonės įmonių tik mainais ką nors labiausiai būtino tegali gauti, ir tai sunkiai.

Užklaustas apie ūkiams teikiamų patarnavimų rentabilumą, šios įmonės vadovas paaiškino, kad pernai už gamybą (taip čia vadinami techninė priežiūra ir einamasis remontas) tegauta vos penki tūkstančiai rublių pelno, įmonės rentabilumas sudarė vos 2 procentus. O pagalbinė gamyba buvo kur kas pelningesnė. Todėl neabejojant nutarta ją šiemet plėsti. Be ankstesniųjų ryšių su Vilniaus radijo komponentų gamykla, užmegzti nauji su „Vilmos"

gamybiniu susivienijimu. Ankštose patalpose buvo ištuštinta nemaža patalpa (akumuliatorinė iškelta į senąjį pastatą) detalių magnetofonams iš metalo miltelių cechui. Suglaudinus fermų mechanizmų techninės priežiūros ir remonto cechą, įrengta plastikinių gaminių magnetofonams liejykla. Ir viename, ir kitame ceche kooperuojantis su pramonininkais bus gaminama ne žemės ūkio produkcija. Tad ūkiams, kaip sakoma, iš to naudos jokios. Ar ne geriau būtų, jei Molėtų remonto ir techninio aptarnavimo įmonė, užuot ėjusi lengviausiu keliu, būtų pradėjusi gaminti ūkiams naudingas atsargines detales ar medžiagas?

— Kai išmoksime gaminti magnetofonų detales, ypač iš metalo miltelių, rasime galimybių tais pačiais įrengimais šį tą pagaminti ir žemdirbiams. Mes siekiame, kad pagalbinė gamyba duotų visapusišką naudą, — teigė Juozas Kimbartas.

Lankydamiesi Alantos tarybiniame ūkyje-technikume įsitikinome, kad šio ūkio žemdirbiai, matydami, jog agroservisas yra ne toks, kokio jiems reikia, ėmėsi patys techniką remontuoti.

— Agroservisas, be abejo, reikalingas, — sakė šio ūkio direktorius Vladas Pusvaškis. — Tačiau ne iš gero gyvenimo atsisakėme daugelio rajono remonto techninio aptarnavimo įmonės paslaugų. Patys taisome visą techniką, dispečerinės tarnybos radijo stotis ir kitką, visko čia ir nesuminėsi. Esu tvirtai įsitikinęs, kad žemdirbių nepasitikėjimas technikos remontuotojais yra pagrįstas. Sakykime, kad ir fermų techninis aptarnavimas. Fermų mechanikai iš rajono ūkyje pasirodo labai retai, o pinigus plėšia didelius. Man atrodo, juos reikėtų suinteresuoti labiau sielotis dėl ūkių reikalų. Jie gali priklausyti ir rajono įmonei, tačiau už gerą darbą juos turėtų skatinti ūkiai. Tuomet jie gal ne tokie reti svečiai būtų.

Alantiečių manymu, reikėtų decentralizuoti dabar veikiančias traktorių ir sunkvežimių remonto įmones. Daugelį mašinų ir traktorių derėtų taisyti rajonų įmonėse. Ypač opus galingųjų KAMAZ-ų remontas. Kaune esanti šių sunkvežimių remonto gamykla nepatenkina visų ūkių poreikių, nes šių automašinų kasmet vis daugėja. Dabar juos turi jau kiekvienas ūkis. Jei būtų sutvarkytas atsarginių detalių tiekimas, ši problema būtų išspręsta. Kartu išnyktų ir nieko gera neduodantis remonto įmonių monopolis.

— Tai ne koks mūsų kaprizas, o itin svarbi būtinybė, — kalbėjo Vladas Pusvaškis: — Kurgi matyta, kad parsivežtą kapitališkai suremontuotą sunkvežimį ar traktorių ūkyje vėl iš naujo turime taisyti. O tai ne tik nervina, bet ir nepigiai kainuoja, gaištamas brangus laikas.

Ir tai ne tik Vlado Pusvaškio nuomonė. Ji sutampa su daugelio ūkių vadovų ir specialistų mintimis vertinant varganą šiandieninio agroserviso padėtį. Patvirtino šitai ir Molėtų rajono Inturkės kolūkio pirmininkas Antanas Nagiela:

— Kasmet gauname ne daugiau kaip po vieną sunkvežimį, todėl norėdami atnaujinti visą ūkio autoparką, turėtume laukti ne mažiau kaip 20—25 metus. Kadangi jokia automašina tiek neištarnaus, logiška išvada — kiekvieną mašiną ūkyje tenka surinkti iš naujo, kartais ne vieną kartą. Iš originalo praktiškai nieko nelieka. Tad nenuostabu, kad atsarginių detalių visą laiką trūksta.

Tai skaudi tiesa. Beje, ji mums visiems gerai žinoma, o svarbiausia, kad apie tai senokai kalba ne vieni žemdirbiai. Juk dėl to, kad automobilių ir traktorių parkas yra senas, mūsų šalyje didžiausia pasaulyje remonto bazė. Štai kodėl stinga ir atsarginių detalių. Ir vilčių, kad jų tiekimas pagerės, neturime. Ne veltui žemdirbiai, kalbėdami apie materialinį techninį aprūpinimą, piktokai juokauja: „Šiemet tiekimas bus blogesnis negu pernai, tačiau geresnis negu kitąmet". Taigi juokas — pro ašaras.

Žemdirbius slegia ir nuolat didėjančios technikos kainos. Antai dabar javų kombainas „Niva" ūkiams kainuoja 13, o „Donas" net 43 tūkstančius rublių. Dar brangesnis VDR gamybos javų kombainas. Tuo tarpu prieš porą

metų minėtasis „Donas" tekainavo 13 tūkst. rublių. Dvigubai pabrango ir itin paklausūs Baltarusijos TSR gaminami ratiniai traktoriai. Manote, kad proporcingai kainoms pagerėjo ir šios technikos kokybė? Apsirinkate. Dažniausiai ji net pablogėjo. Specialistų nuomone, pastaruosius du tris penkmečius mašinų ir įrengimų (taip pat ir žemės ūkio) gamyba (rubliais) didėjo, o natūrine išraiška, tai yra vienetais — mažėjo. Tiekimo spragos buvo užpildomos technikos ir įrengimų importu iš užsienio. Pastaraisiais metais importas čia sudarė bemaž trečdalį visų kapitalinių įdėjimų. Beje, nors ir nepigios, bet daug patikimesnės ir našesnės užsieninės technikos poreikis nuolat didėjo. Tačiau, dideliam nusivylimui, žemdirbių paraiškos patenkinamos vis blogiau. Ypač ūkiai tai pajuto šiemet. Tad gal ženkliau padaugės technikos, kurią gamina mūsų šalies pramonės įmonės? Su tokiu klausimu kreipėmės į Lietuvos TSR Ministrų Tarybos agropramoninio skyriaus vedėją Joną Panamariovą. Štai ką jis atsakė:

— Pernai Respublikos ūkiams nebuvo patiekta net 33 procentai kai kurių markių ratinių ir 28 procentai vikšrinių traktorių. Dar blogiau žemdirbių poreikius patenkino automobilių gamintojai. Antai iš 183 pagal sutartis numatytų GAZ markės savivarčių ūkiai tegavo vos 60. Tiesiog akiplėšiškai laužė sutartis akumuliatorių tiekėjai. Ūkiai negavo 3320 akumuliatorių javų kombainams. Tai penktadalis visų numatytų gauti šios markės akumuliatorių. Negalime nudžiuginti žemdirbių ir šiemet. Traktorių ir automobilių gamyklos šiemet su Respublika visai nesudarė sutarčių, chemijos produkcijai (be mineralinių trąšų) pasirašyta vos pusė, metalo gaminiams — 80 procentų reikiamos apimties sutarčių. Svarbiausia, viso to, ko žemdirbiams nepatieks šalies įmonės, negalės kompensuoti nė Lietuvos pramonė. Nors Garliavos remonto įmonė šiemet žada pradėti mažojo ratinio traktoriaus gamybą, tačiau kelios dešimtys traktorių nepatenkins didėjančių ūkininkų poreikių.

Molėtų rajono žemdirbiai nemažai priekaištų reiškia ir kitoms agroserviso rūšims. Ypač didelį nerimą jiems kelia tolydžio blogėjantis aprūpinimas statybinėmis medžiagomis, brangstantys projektai.

— Projektavimo institutai tiesiog akiplėšiškai lupikauja, — pasakė Alantos tarybinio ūkio-technikumo direktorius Vladas Pusvaškis. — Už bemaž tipinius projektus, kuriuos reikia tik padauginti, nuplėšia kelis tūkstančius rublių. Gerai, kad randasi jiems konkurentų — kooperatyvai. Štai neseniai mums prireikė projekto vaikų darželio priestatui. Atsitiktinai sužinojome, kad tai gali padaryti Vilniaus statybos technikumo projektavimo-konstravimo biuras. Ir pamanykite! Per du mėnesius projektas buvo parengtas. Jis mums tekainavo 220 rublių, o projektavimo institutas už jį būtų nuplėšęs ne mažiau kaip keturis tūkstančius. Dirbdami ūkiskaitos sąlygomis, mes kiekvieną rublį taupome. Ne visada esame patenkinti projektų kokybe. Darbo broko būtų mažiau, jeigu, imdamiesi projektuotojo amato, jaunieji specialistai pirma padirbėtų gamyboje. Manau, keisti projektus galima leisti ir rajonų architektams. Jie arčiau ūkių, su jais lengviau susisiekti. Be to, jie geriau supranta žemdirbių poreikius.

Pasiryžėlius ką nors statyti užgriūva rūpesčiai, kaip rasti statybinių medžiagų. Gal ateityje jų bus tiekiama daugiau, tačiau kol kas deficitinės yra bemaž visos be išimties statybinės medžiagos. Kol jų labai stinga, derėtų ieškoti kokios nors realios išeities.

Įsiminė Vlado Pusvaškio pasakojimas, kaip jų ūkio tiekėjai, kurie pernai Respublikoje niekur negavo šiferio daržinei apdengti, aptiko jo... Bobruisko (BTSR) padangų gamykloje, kaip sakoma, už „grynus" nusipirko, apdengė daržinę ir šieną sukrovė. Pamąstykime: kiek padangų dūmais virsta miestų ir kolūkių šiukšlynuose, aibės mėtosi autoūkiuose ir pakelėse. Gamtą teršiame ir net nepagalvojame, kad iš padangų galima ką nors naudinga, sakykime, šiferį, gaminti. Juolab kai gero patyrimo adresas žinomas.

Pasakojimas apie agroservisą būtų neišsamus, jeigu apeitume valstiečių ūkių arba tiksliau — ūkininkų aprūpinimą technika ir medžiagomis. Buvojant

Molėtų rajone su vienu iš jų kalbėjomės. Besikuriančių ūkininkų bėdas mums išdėstė Lietuvos ūkininkų sąjungos Molėtų rajono skyriaus pirmininkas Virgilijus Šironas:

— Iki šiol rajono ūkininkai, kurių yra jau 19, sąjungos tarpininkavimu yra įsigiję tik 2 traktorius. Rajono techninio aptarnavimo įmonės sandėliuose nėra mums būtiniausios technikos. Iš viso kyla abejonių, ar vadovaujantys šios įmonės darbuotojai suinteresuoti mums parduoti turimas prekes, kuo operatyviau padėti ūkininkams. Matyt, šį pavasarį, jeigu įkalbėsime pasirašyti sutartis, realiausias ūkininkų pagalbininkas bus rajono agrochemijos susivienijimas, nes jo paslaugomis naudojasi toli gražu ne visi kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Šio susivienijimo mechanizatoriai gali suarti dirvas, atvežti ir paskleisti trąšas, pesticidais nupurkšti javus ir bulves. Daugumai ūkininkų reikia ir kitų rajono tarnybų paslaugų. Argi normalus ūkis be kelių, be elektros linijos, pagaliau ir be telefono. Juk dėl mažmožio neprivažinėsi, negalėsi visur suspėti. Antai praėjusiais metais dėl to, kad neturėjo kur supilti grūdų, kai kurie rajono ūkininkai patyrė nemažų nuostolių. Ūkiai galėtų nuomoti ūkininkams patalpas grūdams supilti, leisti pasinaudoti džiovyklomis. Norėtume, kad ir visuomeninių ūkių pagalba valstiečių ūkiams būtų realesnė. Juk šių ūkių kūrimas — tai ne vien žemės dalijimas.

Problemų, su kuriomis susiduria ir žemdirbiai, ir agroserviso darbuotojai, devynios galybės, tačiau ir čia minėtosios rodo, jog žemdirbių likimas po to, kai rašėme, nepalengvėjo. Atvirkščiai, atsirado naujų bėdų, kurių žemdirbiams, atrodo, niekas ir nesirengia padėti įveikti. Be paliovos blogėja technikos bei atsarginių dalių tiekimas, nežinia kodėl brangsta įvairios paslaugos žemdirbiams. O besikuriančius valstiečius irgi vargina nežinia. Ta nežinia žmones labiau baugina negu žemės skyrimo kliūtys, todėl daugelis linkę dar palūkėti: gal pagaliau pagerės agroservisas. . .

Ekonomika, ūkio reikalai — pati iškalbingoji politika. Dar kartą reorganizavus žemės ūkio valdymą, pagaliau įsitikinta, kad ne jo valdymo klausimai dabar yra svarbiausi. Pažangą ir ekonominį efektyvumą, matyt, lems materialinis-techninis žemdirbių aprūpinimas, žodžiu — agroservisas. Koks jis bus, tokie bus ir ūkių galutiniai rezultatai. Todėl kol nėra didmeninės prekybos žemės ūkio mašinomis ir atsarginėmis dalimis, kol šios dalys darosi vis didesnis deficitas, derėtų plėtoti jų gamybą vietose. Gerų pavyzdžių yra. Antai Radviliškio rajono Aukštelių kolūkis pagalbinių verslų ceche pernai gamino atsargines dalis automašinoms. Tuo užsiėmė Širvintų rajono Vileikiškių ir Kauno rajono Zapyškio kolūkiai. Tačiau tokiais pagalbiniais verslais galėtų užsiimti kur kas daugiau kolūkių ir tarybinių ūkių.

Didesnę paramą žemdirbiams ir technikos remonto įmonėms galėtų teikti Respublikos pramonės įmonės. Juk jos turi nepalyginamai daugiau techninių galimybių (ypač staklių ir mašinų gamybos) gaminti sudėtingesnes deficitines atsargines dalis, negu, tarkime, ūkių pagalbinių verslų cechai, remonto įmonės.

Antroji nemaža kliūtis, kurią reikia įveikti agroservisui, — tai ūkiskaitos ir finansavimosi diegimo klaidos remonto ir techninio aptarnavimo įmonėse bei kitose ūkiams paslaugas teikiančiose organizacijose. Pelno siekimas nepaisant priemonių — nėra geriausia išeitis iš padėties. Tik ūkiams reikiamų paslaugų plėtojimas gali būti naudingas abiem pusėms. Matyt, būtų pravartu kooperuotis ir su pramonės įmonėmis, tačiau ir čia derėtų imtis ūkiams naudingų reikmenų gamybos, o ne tokios, kuri paranki tik pačioms pramonės įmonėms.

Be realios konkurencijos tarp agroserviso įmonių — pozityvių permainų vargu ar sulauksime. Reikia, kad tos Respublikos organizacijos, kurių rankose yra agrotiekimo „vadžios", žemės ūkį aptarnaujančios įmonės ir organizacijos, taip pat ūkių vadovai bei specialistai nuodugniai išnagrinėtų visas galimybes, kaip reformuoti agroservisą, kad jis pagaliau imtų tarnauti ne planui, o žemdirbiams.

Į LAISVĘ — PER IŠPIRKĄ?..

VLADIMIRAS SKRIPOVAS

*** KODĖL ĖMĖ BUKSUOTI EKONOMINĖ REFORMA * VALSTYBINĖS NUOSAVYBĖS METAMORFOZĖ * „VISUOMENINĖS SUTARTIES" IDĖJĄ PRISIMINUS * O KAIP PRAKTIŠKAI IŠSIPIRKTI * NULINIS VARIANTAS * IŠPIRKOS IDĖJOS IŠTAKOS IR TARIAMAS „MESIANIZMAS" * AR NUOSAVYBĖ GALI BŪTI VISIŠKAI NEPRIKLAUSOMA? * KĄ RINKTŲSI KOLEKTYVISTAI IR INDIVIDUALISTAI * NUOSAVYBĖS PROBLEMOS ŠERDIS — VALSTYBINGUMO POBŪDIS * KODĖL NUKARŠO DARBO KOLEKTYVO TARYBA * IŠEITIS — NETERMINUOTA NUOMA**

Ketveri pertvarkos metai davė mums nemažai pamokų. Paaiškėjo, kad kelyje į nežinomybę neišvengta ir klaidų. Pirmoji ir gana didelė buvo ta, kad, pradėję ekonominę reformą, tuo pačiu metu nevykdėme politinės reformos [1]. To rezultatas — patyrusi stiprų konservatyviųjų politinių jėgų spaudimą, ekonominė reformystė, kaip jau ne kartą buvo mūsų istorijoje, ėmė buksuoti dar kaip reikiant nė neprasidėjusi. Antroji, jau kiek konkretesnė klaida buvo ta, kad, neišsprendę fundamentalių politinės ekonomijos problemų, ėmėmės naujos įstatymų leidybos. Tai darėme neišsiaiškinę, kaip toje naujoje, pertvarkytoje visuomenėje bus, pavyzdžiui, sprendžiami nuosavybės klausimai. Štai valstybinės įmonės (susivienijimo) įstatymas, priimtas dar 1987 metais, buvo gana silpnas ir nenuoseklus, todėl nuo pat pirmųjų įsigaliojimo dienų buvo smarkiai ir visapusiškai kritikuojamas. O kur dar kraštutiniai ir neapgalvoti sprendimai, kaip reguliuoti kooperatinį judėjimą, nuomą ir kitos naujovės. Domėdamasis daugelyje centrinių spaudos leidinių vykusiomis diskusijomis, supratau, kad tik porai metų praėjus nuo pertvarkos pradžios pagaliau pradėta suvokti, kad visas ekonominei reformai skirtas dokumentų paketas tol kybos ore, kol iš esmės, tinkamame teoriniame lygmenyje nebus išnagrinėti nuosavybės klausimai. Jiems skirtų dokumentų projektų svarstymas TSRS ir LTSR Aukščiausiųjų Tarybų sesijose dar kartą patvirtino, kokia aktuali yra ši problema.

Kadangi šiandien nuosavybės klausimų nagrinėjimo stadija jau pasiekė praktinę įstatymų leidybą (Respublikos visuomenė svarsto atitinkamo įstatymo projektą), šių eilučių autorius norėtų atkreipti dėmesį į įdomią metamorfozę, kuri iškyla traktuojant vieną iš kertinių sąvokų —

[1] Ryšium su tuo vienas žymiausių mūsų ekonomistų G. Popovas priminė (Ogoniok, 1988, Nr. 33, p. 7), kad kovoti su „ekonomizmu" V. Leninas darbininkus ragino kaip tik todėl, kad be politinės kovos negalima ir ekonomiškai išsivaduoti.

V. Skripovas — laikraščio „Sovetskaja Litva" skyriaus vedėjas, filosofijos mokslų kandidatas

valstybinę nuosavybę — kai kuriose konceptualinėse schemose. Man atrodo, bene glausčiausiai šią metamorfozę išreiškė TSRS liaudies deputatas J. Kalmykovas savo kalboje, pasakytoje TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje 1989 m. spalio 17 d.[2] Jos esmę galima išsakyti trumpu lozungu: „Į laisvę — per išpirką!" Šiuo lozungu reiškiama paplitusi nuomonė, jog gamybiniai kolektyvai, norėdami tapti tikrais gamybos šeimininkais ir gauti vadinamąjį nežinybinės įmonės statusą, iš gauto pelno, taip pat iš akcinio kapitalo, sukaupto remiantis darbuotojų asmeninėmis santaupomis, turi iš valstybės išpirkti pagrindinius gamybinius fondus. Beje, tokį klausimo traktavimą atspindi ir „Lietuvos TSR savarankiškos valstybinės (valstybinės akcinės) įmonės įstatymo" projektas.[3] Jame, be kita ko, nužymėtos valstybinės įmonės virtimo akcine gairės. Šis procesas gali vykti, jei akcinis kapitalas sudaro didesnę įmonės kapitalo dalį.

Kyla klausimas: kas gi yra ta keista valstybinės, tai yra visaliaudinės nuosavybės metamorfozė, dėl kurios tą nuosavybę reikia išpirkti? Ir kodėl kelio į ekonominę laisvę, į teisę savarankiškai ūkininkauti negalima įsivaizduoti be tos išpirkos? Galiausiai iš ko bus išperkama įmonė? Iš ministerijos ar valstybės (jai, tarkime, galėtų atstovauti Tarybos)? Jeigu nuosavybę išpirksime iš valstybės, tai tuo pripažinsime, kad ją valdo ne tik darbo kolektyvai, bet dar kažkas. O kas tas „kažkas"? Gal valdininkai, kurie nieko negamina ir neturi nieko bendro nei su nuosavybės kūrimu, nei su jos gausinimu? Ir iš viso nesuprantama, kaip tą nuosavybę gali dar kas nors valdyti, išskyrus tuos, kurie ja naudojasi visuomenei reikalingam produktui gaminti? Juk mes manėme (ar bent mums taip buvo teigiama), jog viskas priklauso visuomenei, vadinasi, mums. Dar iš mokyklinių vadovėlių kadaise sužinojome, kad šalyje nuosavybė buvo nacionalizuota ekspropriacijos būdu, o po to be jokio atlyginimo ir neribotam laikui perduota darbininkams bei valstiečiams. Tai kam gi dabar tą nuosavybę išpirkti? Juk įmonės ištisus dešimtmečius mokėjo valstybei mokesčius (beje, gana solidžius), o darbo užmokesčio dalis, palyginti su nacionalinėmis pajamomis, yra viena mažiausių pasaulyje ir tesiekia 35 procentus.[4] Gaudama iš įmonių tokį „činšą", valstybė tikrai daugiau turėjo rūpintis nusidėvėjusių fondų atkūrimu.

Pažymėtina, kad ir ateityje mokesčio biudžetui niekas nė nemano atsisakyti. Siūloma, kad jo dydis neviršytų pusės įmonės gauto pelno. Iš tokios duoklės valstybė formuoja centralizuoto ūkininkavimo ir kaupimo mechanizmą, kuriuo remdamasi ji realizuoja savo vadovaujančią, integruojančią funkciją — įgyvendina, anot Ž. Ž. Ruso, „visuomeninės sutarties" idėją. Jeigu tokio mechanizmo nebūtų, visuomenė tiesiog negalėtų gyvuoti kaip sąjunga žmonių, kurie sąmoningai aukoja savo laisvę tam, kad egzistuotų. Beje, valstybinis mokestis, be ekonominės „įcentrinės" funkcijos, dar atlieka ir grynai simbolinę funkciją, yra savotiškas fetišas, išreiškiantis savanorišką piliečių vasalinę priklausomybę valstybei.

Šias elementarias tiesas čia primename todėl, kad norime parodyti, jog minėta nuosavybės išpirka iš valstybės ir ekonomiškai nepagrįsta: atsiskaitymo su valstybe kanalas gyvuoja ir veikia.

O dabar panagrinėkime dar vieną šios problemos aspektą — kaip įmonei realizuoti savo pačios išpirkos idėją? Juk norint nustatyti „skolos" dydį, reikia įkainoti visas išlaidas, kurias visuomenė patyrė kurdama įmonę ir leisdama jai funkcionuoti, o po to iš šių išlaidų išskaičiuoti viską, ką įmonė per savo istoriją grąžino valstybei įvairių mokesčių pavi-

[2] Известия, 1989, 18 октября.
[3] Vakarinės naujienos, 1989, lapkričio 10.
[4] Труд, 1989, 12 января.

dalu. Pažymėtina, kad atliekant tokias kalkuliacijas reikia atsižvelgti ir į valstybės išmokas kolektyvui per socialinio aprūpinimo kanalus (tarkime, nemokamą medicininį aptarnavimą, pensijas ir t. t.). Skaičiuojant negalima ignoruoti tokių faktorių kaip pinigų kursas, kainos ir t. t. Remiantis archyvų duomenimis, būtina atlikti itin sudėtingus skaičiavimus. Ar tai mums pagal jėgas?

Dabar imkime kitą, „lengvesnį" — nulinį variantą. Tarkime, kad išpirka pradedama nuo nieko, tai yra nuo to momento, kai kolektyvas su valstybe pasirašo sutartį ir sudaro pirkimo aktą. Bet ir šiuo atveju neišvengsime nei painių metodologinių problemų, nei praktinių sunkumų. Tokioje situacijoje į nelygią padėtį patenka įmonės naujokai bei apskritai jaunimas ir veteranai, nes pastarųjų galimybės pasinaudoti išpirkos teikiamomis galimybėmis yra menkesnės jau vien dėl to, kad išpirktoje įmonėje jiems arba iš viso neteks dirbti, arba tas laikotarpis bus neilgas. Vadinasi, iš šios akcijos daugiau laimės jaunesni žmonės.

Antra vertus, išsiperkantis kolektyvas patektų į savotiškos baudžiavos sąlygas, kuriomis dalį savo pelno turėtų atiduoti valstybei kaip išmoką už įrengimus, kurie vis labiau nusidėvi, užuot skyręs tas lėšas pagrindinių fondų atnaujinimui. Trečia, įvairių išsiperkančių įmonių kolektyvai iš pradžių patektų į labai nelygias sąlygas, kurios praktiškai nuo jų visai nepriklausytų. Juk vienas dalykas yra išpirkti iš valstybės, pavyzdžiui, elektrinės pagrindinius fondus, kurie atsieina milijardus rublių, o įplaukos už elektros energiją palyginti nedidelės; visai kitas dalykas kolektyvui įsigyti kokią nors nebrangią įmonėlę, kurioje gaminamas, pavyzdžiui, madingas trikotažas. Iš šių pavyzdžių matyti, kad, ūkinį savarankiškumą siedami su įmonės turto išpirka, pačias palankiausias sąlygas sudarytumėm smulkioms įmonėms. Pasikartotų situacija, su kuria jau esame susidūrę kooperatinio judėjimo raidoje. Juk ji parodė, kad lengviausiai vertėsi ir daugiausiai pelnėsi primityvios gamybos, kurių atstovai, pavyzdžiui, štampavo plastmasinius niekučius. O organizatoriai svarbių gamybos šakų, kurioms reikėjo didesnių kapitalinių įdėjimų, daug sunkiau vertėsi. Ar remiantis tokiais argumentais praktinis įmonių išpirkos idėjos aspektas neatrodo, švelniai kalbant, truputį fantastiškas?

O jeigu taip, tai iš kur ta idėja atsirado? Nebūkime naivūs ir nesidėkime nieko nesuprantą: ši idėja atspindi neigiamą žmonių požiūrį į tą valstybę ir tą valstybingumą, kuris pas mus susiklostė po didelių visuomeninės sanklodos deformacijų. Mat jas vykdę administraciniai biurokratiniai sluoksniai iš esmės pasisavino teisę naudotis visaliaudine nuosavybe arba, kitaip tariant, jiems atiteko viena iš keturių svarbiausių funkcijų (joms dar priskirtina gamyba, vartojimas ir mainai), būdingų kiekvienai visuomeninei sanklodai [5]. Apie tai jau daug ir išsamiai rašyta, todėl į šį klausimą nesigilinsime. Tik norėtume pabrėžti, kad, kaip tą visuomeninę nuosavybę uzurpavusį sluoksnį bevadintume — „biurokratiniu komandiniu", „valdininkų elitu" ir pan., jo pastangomis šalyje ėmė dominuoti vienintelė visaliaudinės nuosavybės raiškos forma — „deformuota biurokratinė valstybinė nuosavybė" [6]. O jeigu taip, tai galima paklausti, ar ji iš viso yra visuomeninė? Matyt, tie, kurie siūlo tą nuosavybę išpirkti iš ministerijų ir žinybų (o gal ir municipalitetų — esmė ne tai, iš ko išperkama, o kodėl išperkama), tokią istoriškai susiklosčiusią ir faktiškai iškreiptą padėtį ima laikyti visiškai teisėta. Tokia žmonių psichologija sudaro prielaidas siekimui veržtis iš juos nepatenkinančios padėties, tai yra „išsipirkti" iš valstybės, kurią valdo svetimo darbo vaisius pasigviešti linkę biurokratai duoneliautojai.

Tačiau derėtų pagalvoti ir apie tai, ar tos žmonių pastangos nuo pat

[5] Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 46, ч. 1, с. 17—48.
[6] Поиск, 1989, № 23, с. 4.

jų ištakų nėra iliuzinės? Jeigu valstybinės nuosavybės pobūdis ir toliau nesikeis, tai kur garantija, kad išpirka išgelbės? Man atrodo, kad jau vien išpirkos klausimo iškėlimas yra klaida. Juk nepakanka vien formaliai pakeisti tos nuosavybės statusą, pavadinti ją grupine ar nežinybine, kad ja besinaudojantis subjektas tarsi savaime įgytų niekieno neribojamą teisę ją valdyti ir būtų visiškai atpalaiduotas nuo bet kokios priklausomybės nuo valstybės ir atsakomybės jai. Gyvenime nemaža pavyzdžių, kai nuosavybės rūšis iš tikrųjų tėra fikcija ir žinybos ją traktuoja kaip tinkamos, remdamosi įstatymų suteiktomis arba ir nesuteiktomis teisėmis, kitaip sakant, nerašytomis stipriojo teisėmis. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Pasidomėkite, kaip lengva ranka keičiamas kooperatyvų ar nuomininkų statusas. Sakysite, tai smulkmenos? Tuomet priminsime, kad ir pagrindinės nuosavybės formos — valstybinė ir kolūkinė kooperatinė — jau seniai yra tarsi dvynės seserys, netekusios savo specifinių skirtumų.

Galiausiai ar kolektyvui arba pavieniam asmeniui taip jau svarbu, kaip vadinama jam patikėta nuosavybė? Darbuotojas, kuris meta darbą įmonėje ir pereina į kooperatyvą, vadovaujasi ne kooperatininko ar privatininko titulo pasirinkimu, o tuo, kad kažkokia nesuprantama logika mūsų valdininkija kooperatiniam sektoriui suteikė tokių lengvatų ir privilegijų, kurios įgalina jį sugriebti didesnį pinigą. O kitas perbėgėlis į kooperatyvą gal ieško čia didesnių teisių, kad galėtų pats planuoti, ką ir kiek gaminti, už kiek parduoti. Jei tarp įmonės ir kooperatyvo nebūtų tiek skirtumų pastarojo naudai, matyt, nebūtų ir tokio intensyvaus kadrų plaukimo į kooperatyvus. O jeigu žmogus ir teiktų pirmumą kooperatyvui, tai motyvai būtų visai kiti: jis vieną ar kitą liaudies ūkio sritį rinktųsi ne tiek dėl asmeninės naudos (jeigu nebūtų tokių didelių atlyginimų skirtumų kaip dabar), kiek dėl asmeninių ypatybių. Tarkime, kolektyvistai, ir, antra vertus, asmenys, linkę į stabilų gyvenimą, turbūt norėtų likti stambiuose valstybinių įmonių kolektyvuose, o individualistai, mėgstantys riziką ir permainas, būtų linkę rinktis nedidelius gamybinius kolektyvus.

Žodžiu, konkretus nuosavybės santykių turinys atsiskleidžia tik per įstatymų sistemą, per tuos į juos įmontuotus ekonominius svertus, kuriais remdamasis subjektas įgyja galimybę tą nuosavybę valdyti ir ja naudotis. Ekonomikos mokslų daktaras A. Boika pažymi[7], kad, įgijusios gamybos priemonių valdytojos statusą, įmonės faktiškai tampa tų priemonių šeimininkėmis, nors ir nėra jų savininkės. Teisė suteikia nuosavybei tą kokybinį apibrėžtumą, kuriuo remiantis vieną nuosavybės rūšį galima skirti nuo kitos, o ne atvirkščiai. Todėl požiūris, kad kapitalistinėje valstybėje privačios nuosavybės statusas suteikia tos nuosavybės savininkui absoliučią laisvę valstybės atžvilgiu, yra labai suprastintas. Dabartiniame civilizuotame pasaulyje negalima savavaliauti: savavaliaujantį savininką sutramdytų įstatymai, — jie visus piliečius gina nuo atskirų asmenų piktnaudžiavimų. Mokesčių sistema, ekologinės apsaugos įstatymai, apjuosti tankia baudų grandine, o svarbiausia — pati rinkos konjunktūra pramonininkus ir verslininkus verčia būti ne tik nuosavybės šeimininkais, bet ir piliečiais, paisančiais visuomenės interesų bei taisyklių. Mums taip pat reikia ne tik laisvės ką nors valdyti, bet ir savininko-šeimininko, kuris tvarkytųsi pagal ūkiskaitos įstatymus. O valstybės pastangos apriboti abstrakčiai suvokiamą privačios nuosavybės „nepriklausomybę" dabartiniame pasaulyje vis labiau ryškėja. Tai pirmiausia pasakytina apie patirtį tų šalių, kurias ilgus dešimtmečius valdė socialdemokratai (Švedija, Austrija ir kt.)[8]. Suprantama, tai nereiškia, kad ten valstybinė nuosavybė ima išstumti kitas nuosavybės rūšis. Veikiau santykį tarp tų formų ga-

[7] Экономическая газета, 1989, № 41.
[8] Рымко Е. Шведская модель. — Аргументы и факты, 1989, № 28.

lima pavadinti pulsuojančiu arba kintančiu. Tačiau pažymėtina ir viena bendra valstybingumo raidos pasaulyje tendencija — stiprėja tas valstybingumo aspektas, kurį prancūzų švietėjai siejo su „visuomeninės sutarties" sąvoka, ir silpnėja valstybės kaip valdančiųjų klasių įrankio vaidmuo. Tai, žinoma, nereiškia, kad nėra klasių ir įvairių socialinių grupių kovos (beje, ir mūsų šalyje reiškiasi net kraštutinės tokios kovos formos, kaip antai streikai). Tačiau visa tai tik dar kartą patvirtina išvadą, jog nuosavybės problemos šerdis — klausimas dėl valstybingumo pobūdžio. Mat tiktai iš tikrųjų demokratiško valstybingumo sąlygomis galima įgyvendinti tas nepriekaištingas ir patikimas valstybės juridines garantijas, kurias spaudoje yra aptaręs TSRS liaudies deputatas S. Aleksejevas [9].

Į šį teorinį ekskursą leidausi todėl, kad norėjau parodyti, jog klausimas dėl nuosavybės išpirkimo mus norom nenorom atitraukia nuo pagrindinės problemos — valstybingumo pobūdžio. Maža to — siekiant demokratiškai spręsti nuosavybės problemas iškyla pavojų ir iš vadinamojo dešiniojo sparno. Pavyzdžiui, man nerimo minčių sukėlė minėtame „Lietuvos TSR savarankiškos valstybinės (valstybinės akcinės) įmonės įstatymo" projekte siūloma tvarka, kaip formuoti valstybinės akcinės įmonės valdymo organus ir tvarkyti jų veiklą. Bėda čia, mano nuomone, ta, kad kiekį balsų, turinčių sprendžiamosios valdymo iniciatyvos teisę, lemia finansinio įnašo dydis arba, paprasčiau kalbant, storesnė piniginė. Pridurkime dar tai, kad, pardavinėdamos obligacijas ir akcijas, valstybinės akcinės įmonės gali pasitelkti ir pašalinį kapitalą, vadinasi, gali susidaryti tokios galimybės ir sąlygos, kuriomis biurokratijos monopoliją pakeis monopolija nuvorišų, tokiu būdu suradusių dar vieną legalų kapitalo pagausinimo šaltinį.

Sprendžiant nuosavybės problemas kelia nerimą dar viena konservatyvi tendencija. Tai patyliukais blėstanti kampanija, kad į įmonėse plėtojamą savivaldą labiau įsitrauktų darbo kolektyvų tarybos (DKT). TSRS valstybinės įmonės (susivienijimo) naujo įstatymo projekte DKT ir taip netvirtos pozicijos dar labiau pakertamos, o atitinkamame respublikinio įstatymo projekte toks organas iš viso nepaminėtas. Matyt, gyvenime jis neįsitvirtino, nepateisino į jį dėtų vilčių todėl, kad 1987 m. įsigaliojusiame TSRS valstybinės įmonės (susivienijimo) įstatyme DKT buvo užprogramuotos kaip faktiškai beteisis organas (įstatyme DKT nebuvo skirta specialaus skyriaus). Nebūdamos už nieką atsakingos, DKT neturėjo ir jokių teisių. Juk jas gaivina kaip tik atsakomybė. O jeigu jos nėra, pareigos tampa fikcija — štai kokia paprasta valdymo santykių komponentų sudėtis. Tokiomis sąlygomis naujasis kolektyvinio valdymo organas atsidūrė vaidmenyje nukaršusio patarėjo, su kurio nuomone galima skaitytis, bet galima ir nesiskaityti. Beje, su DKT įmonėse buvo skaitomasi tol, kol šio organo kampanija buvo, kaip sakoma, pačiame įkarštyje ir įmonių vadovai, pasinaudoję politiniu ažiotažu, galėjo, anot žmonių, nugriebti riebesnį kąsnį. Praktiškai ši kampanija taip atrodė: apsirūpinę įvairiomis peticijomis su DKT vadovų parašais, vadovai sugebėjo iš ministerijų daug ką išpešti, kartais net planus pakoreguoti. O kai tas ažiotažas išblėso, visiems paaiškėjo, kad DKT iš esmės niekuo nesiskiria nuo savo pirmtakų — nuolatinių gamybinių pasitarimų, brigadininkų tarybų ir kitų „visuomeninių valdymo organų", kurių praeityje nemažai būta. Negana to, deramai neapibrėžus DKT vaidmens Valstybinės įmonės (susivienijimo) įstatyme, kai kas tą vaidmenį ėmė painioti su profsąjungų funkcijomis. O tai savo ruožtu sukėlė dar didesnį gamybininkų įniršį prieš netikšą pertvarkos kūdikį — DKT.

Glaustai kalbant, ši naujovė žlugo pagal pastarųjų dešimtmečių praktikai būdingus dėsnius: iš pradžių priimamas nebrandus organizacinis

---

[9] Известия, 1989, 25 октября.

sprendimas, o vėliau diskredituojama pati idėja. Šiuo atveju idėjos būta geros. Man atrodo, kad darbo kolektyvo tarybą, kaip demokratinio valdymo instituto, veikiančio gamybos sferoje, užuomazgą be reikalo paskubėjome atmesti. Iš pradžių jam reikėjo suteikti normalų statusą. Tai pajutę, kai kurie paprasti įmonių darbuotojai pasiūlė naujus būdus, kaip plėtoti šią naują savivaldos formą. Antai Vilniaus autotransportininkai mano, kad DKT reiktų paversti šakoje veikiančiais Tarybų valdžios organais.[10] Buvo siūloma išplėsti ne tik šio organo teises, bet ir pareigas. Maža to, grupė mokslininkų ekonomistų, gamybininkų talkinami, sukūrė naujų DKT nuostatų projektą. Nuostatai iš esmės skiriasi nuo tipinių. Viena svarbiausių naujovių — tezė, kad DKT yra kolektyvinės nuosavybės valdytojas, turįs juridinio asmens teises (mano nuomone, tai bene geriausias nagrinėjamosios problemos sprendimas. — V. S.). Aptarti šio asmens sutartinių santykių su administracija klausimai, patikslintos DKT funkcijos, o svarbiausia — pridėtas skyrius apie šio organo atsakomybę. Deja, šis užmojis, iš pradžių sulaukęs LKP Vilniaus miesto komiteto paramos ir pritarimo, vėliau išblėso. O ši iniciatyva galėjo tapti svarbiu žingsniu kelyje į tokią gamybos valdymo struktūrą, į tokį valstybingumą, kuriuo remiantis būtų galima priimti įstatymus, kurių ir turinys, ir autoritetas padėtų įgyvendinti ūkininkavimo laisvę.

Nenoriu, kad skaitytojai susidarytų nuomonę, jog šių eilučių autorius nusistatęs prieš akcinę ar kitokią privačią nuosavybę.[11] Visiškai pritariu Lietuvos KP XX suvažiavime ir jo patvirtintoje LKP programoje išreikštai nuostatai apie nuosavybės formų įvairovę, apie ekonomiškai efektyvių nuosavybės formų bei darbo organizavimo būdų prioritetą. Be to, manau, kad nuosavybės formų ir jas atitinkančių teisių valdyti ir naudotis turi būti tiek, kiek demokratiškai nuspręs patys žmonės. Susitikime su Šiaulių darbininkais draugas M. Gorbačiovas paragino „...keisti bazinius reiškinius, tai yra pradėti nuosavybės, ekonominių santykių reformą, įvedant naujas nuosavybės formas ir ūkininkavimo formas, atveriant plačiausią kelią iniciatyvai..." [12]. Tačiau prieš tai turėtų būti sukurti valstybiniai institutai, gebantys reikšti ir ginti žmonių valią. Lozungas „Visą valdžią Taryboms!" yra vienas iš realiausių šios problemos sprendimo būdų. Galbūt yra ir daugiau būdų, kaip institucionalizuoti (visuomeniškai įtvirtinti) valstybinę nuosavybę, bet geresnio už minėtą lozungą kol kas niekas nepasiūlė.

Taip traktuojant valstybės ir vietinių nuosavybės subjektų (įmonių, atskirų piliečių) savitarpio santykių ir jų nuoseklumo problemas, matyt, nederėtų atsisakyti tos šių santykių formos, kuri susiklostė dar pačioje socialistinės valstybės kūrimo pradžioje. Turiu galvoje neterminuotą nuomą. Kaip tik ji, mano nuomone, ir yra tas nuosavybės valdymo būdas, kuriuo remiantis valstybė be jokios išpirkos ir tik su viena sąlyga — kad būtų reguliariai mokamas mokestis (jį pavadinčiau nuomos mokesčiu) — neribotam laikui perduotų darbo kolektyvams pagrindines gamybines priemones, žemę ir kitus išteklius.

Kokie tokios neterminuotos nuomos pranašumai? Jeigu nuomos santykius vertinsime „laisvo valdymo" požiūriu, tai iš tikrųjų ši laisvė potencialiai neribota ir faktiškai susilieja su privačios nuosavybės teise, taip pat su teise ją pirkti ar parduoti, jei tik to nedraudžia įstatymas. Tokia yra ir akademiko L. Abalkino nuomonė.[13] Ji išsklaido būgštavimus, kad nuoma esanti „nepakankamai demokratiška". Tokie būgštavimai

[10] Automobilistas, 1989, vasario 1.

[11] Noriu pridurti, kad akcinių įmonių atžvilgiu laikausi požiūrio, jog jų akcininkams mokami dividendai yra ne tik procentai, apskaičiuojami nuo įdėto kapitalo, bet pirmiausia priemonė kolektyvinėms pajamoms paskirstyti pagal darbą.

[12] Tiesa, 1990, sausio 14.

[13] Известия, 1989, 23 сентября.

grindžiami — sąmoningai ar nesąmoningai — giliai žmonių sąmonėje įsišaknijusiu nepasitikėjimu valstybiniais institutais — ministerijomis ir žinybomis, taip pat netiksliais ir pasenusiais įstatymais, kuriais reguliuojama nuosavybės funkcionavimo tvarka.

Norėdami išspręsti šį prieštaravimą, vėl prisiminkime iš Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir LKP XX suvažiavimų tribūnų ne kartą pasakytą mintį, kad visos nuosavybės formos yra lygiateisės. Tai reiškia, kad visos nuosavybės rūšys, nepriklausomai nuo to, kokiame sektoriuje jos funkcionuoja, turi būti vienodai aprūpinamos reikalingais materialiniais ir finansiniais ištekliais, turėti vienodas teises realizuoti savo pagamintą produkciją vidaus ir užsienio rinkose.[14] Pridursime, kad jos turėtų būti vienodai apmokestinamos, turėti tokias pat teises formuojant kainodarą ir, savaime suprantama, skirstant pelną kaupimo ir vartojimo fondams. Manyčiau, kad taip reiktų suvokti ir vykdyti nuosavybės „nuvalstybinimą". Juk mūsų artimiausias tikslas — ne susilpninti ir sugriauti valstybingumą, o leisti žmonėms jaustis pilnateisiais gamybos ir savo darbo jėgos šeimininkais.

Reikia pasakyti, kad valstybinės nuosavybės „išpirkos teorijos" šalininkai, ketindami išsivaduoti iš vieno nedemokratiškos priespaudos tipo, siūlo rinktis tokį kelią, kuris iš tikrųjų vieną priespaudą pakeičia kita. Juk ir remiantis „išpirkos" logika galima sparčiai kurti naujas antstatines struktūras, beje, nė kiek ne mažiau priklausomas nuo monopolijų, tokias pat „klasines" kaip ir tos, kurių stengiamasi atsikratyti. Tarkime, ministerijas gali pakeisti iš akcinės nuosavybės išsirutuliojusios „biznierių asociacijos" ir panašios struktūros, kurios faktiškai įtvirtintų „storos piniginės" valdžią, atvirą privataus kapitalo diktatą. Bet juk šį etapą, kai valstybė tampa kapitalo įkaitu, daugelis pasaulio šalių jau išgyveno arba stengiasi jį kuo sparčiau baigti. Tad kam, kaip tai uodegai, vilktis paskui istoriją?

REDAKCIJOS PRIERAŠAS: Išspausdinusi šį diskusinį straipsnį, redakcija laukia skaitytojų laiškų, reiškiančių nuomonę apie čia keliamas svarbias nuosavybės problemas.

---

[14] Известия, 1989, 4 октября.

ASMENYBĖ GAMYBOS SOCIALINIŲ PRIEŠTARAVIMŲ SISTEMOJE

ROMUALDAS GRIGAS

*** TECHNOKRATINIS IR HUMANITARINIS PASAULIS * TECHNOKRATIZMO AGRESYVUMAS * BIUROKRATIJOS STIPRYBĖS ŠALTINIAI * KAIP NYKO DVASINIS IR FIZINIS POTENCIALAS * * SOCIALINĖS DICHOTOMIJOS * NĖ ŽINGSNIO PIRMYN BE HUMANITARINĖS KULTŪROS**

Šiandien mes visi, gal tik nevienodai sparčiai, išsivaduojame iš mąstymo stagnacijos, stengiamės savo žvilgsniu aprėpti tokias erdves, į kurias anksčiau nė nedirstelėdavome. Ir matome, jog visur apstu nesuvoktų baltų dėmių, netgi ištisų žemynų!

Ne išimtis ir socialinis gamybos organizavimas, kuris dažnam ekonomistui, neretai ir labai garsiam, taip pat ir tūlam gamybos vadovui yra „terra incognita". Tačiau pertvarkos metais, kai atgaivinama tai, „...kas svarbiausia K. Markso ir V. Lenino socializmo koncepcijoje — žmogaus kaip tikslo, o ne kaip priemonės samprata"[1], kai LKP XX suvažiavime visu balsu prabilta apie socialinius prioritetus, atėjo laikas pagalvoti, kaip tas baltas dėmes pašalinti. Apie tai šiame straipsnyje ir pakalbėsime.

Audringai plėtojantis pramonei, technikai ir mokslui, ypač veikiant vadinamajai organizacinei ekspansijai[2], žmonių pasaulis ne tik pasidalijo į du tradiciškai suprantamus socialinius politinius polius, bet ir į du dabartinei visuomenei imanentinius, vidinius polius — technokratinį ir humanitarinį pasaulius (materialųjį, pragmatinį ir dvasinį pasaulius).

Visiškai pagrįsta būtų prielaida, kad pastarasis pasidalijimas žmonių civilizacijos likimui daug pavojingesnis negu pirmasis. Agresyvumas technokratizmo, sustiprinto ideologinių bei politinių ambicijų ir išskaičiavimų, šiandien įgyja katastrofos pobūdį, nes jos apraiškomis laikytina, pavyzdžiui, ir visuotinė ekologinė krizė, ir beveik tokia pat pavojinga socialinių santykių sistemą graužianti dvasinė moralinė korozija. Visa tai savo ruožtu dar labiau skatina minėtą technokratizmo agresyvumą.

---

[1] Gorbačiovas M. Socializmo idėja ir revoliucinė pertvarka. — Tiesa, 1989, lapkričio 30.

[2] Organizacine ekspansija autorius laiko procesą, kurio eigoje beveik visa visuomenė „suskyla" į daugybę organizacijų, kurios iš esmės pakeičia socialinės struktūros bei santykių karkasą, iš to skaičiaus ir ankstesnių tradicinių vertybių ir orientacijų sistemą.

R. Grigas — Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto vyriausiasis mokslinis bendradarbis, filosofijos mokslų daktaras, profesorius

Tai ir yra svarbiausia priežastis, dėl kurios LKP vadovybė šiandien teikia prioritetą nebe klasiniams, o bendražmogiškiesiems interesams ir vertybėms. Be abejo, ateityje toks persiorientavimas bus dar labiau jaučiamas, nes planetos, žmonių civilizacijos likimas tapo abiejų socialinių politinių sistemų dialogo svarbiausia, kone vienintelė tema, juoba kad joms nėra kito kelio kaip tik suartėti: įveikti kapitalizmo „vartotojišką egocentrizmą", iš vienos pusės, ir atsisakyti prasimanytų, nenatūralių socializmo schemų, — iš kitos pusės.

Aš linkęs manyti, kad tokios politinės valstybinės sistemos, kaip istoriškai trumpas fašizmo laikotarpis ir kiek ilgiau užsitęsęs (ypač padarinių atžvilgiu) stalinizmo periodas, turi ne tik savo vidinių priežasčių, išplaukiančių iš kultūrinių ypatybių tų šalių, kuriose tos sistemos buvo įgyvendinamos. Abi šios sistemos (vienodai svetimos žmogaus prigimčiai ir jo kultūros paskirčiai) turėjo ir „vidinių", jas jungiančių priežasčių. Kaipgi jas suprantu?

Tai pirmiausiai nesuvokti, o paskui pasiekę nežabotą mastą padariniai, susiję su raida tokių pramoninės revoliucijos procesų kaip gamybos specializacija ir koncentracija, valdymo centralizacija ir formalizacija (subiurokratėjimas), žmonių vartojimo ir sąmonės suvienodėjimas bei stereotipiškumas ir t. t. Tokie ir panašūs procesai (padariniai) ne tik lėmė asmenybės deindividualizavimą, bet ir (tai ypač pabrėžtina) atpalaidavo ją nuo moralinės atsakomybės už pilietinį savitarpio santykiavimo pilnavertiškumą. Negana to, vis labiau stiprėjant organizacinei ekspansijai ir gerėjant moksliniam bei techniniam apsirūpinimui, minėtos žmonių savybės buvo toliau tarsi savaime plėtojamos užuot jas slopinus, siekiant įveikti (intelektualiniu ir organizaciniu požiūriu užkirsti kelią) tolydžio vis labiau ryškėjančius negatyviuosius socialinius padarinius.

Tačiau kadangi demokratiniai pradai, politinė valdymo kultūra (mūsų šalyje ją menkino, be kita ko, ir kraštutinis politinis voliuntarizmas, intelektualinis teroras ir represijos) buvo silpnoki, jie faktiškai žengė koja kojon su pramoninės revoliucijos procesais ir jos padariniais, vienas kitą papildė ir „turtino".

Dirbtinai spartinama visuomenės sekuliarizacija (jos išsivadavimas iš religijos) dar labiau sukomplikavo humanitarinės kultūros padėtį, ypač menkino žmogaus ir visuomenės dvasinį ir dorovinį potencialą.

Žodžiu, audringa pramonės raida sukūrė objektyvias sąlygas, kuriomis buvo plačiai atkelti vartai tiek fašizmui ir stalinizmui, tiek visuotinei, viską savo biurokratinio komandavimo čiuptuvais pasiekiančiai kultūrai (tiksliau sakant — antikultūrai).

Istorijos proceso požiūriu šie reiškiniai laikytini pereinamaisiais, kai kurių žmonių, ypač plačiųjų liaudies sluoksnių, beveik nesuvoktais. Bet jeigu liaudis nesuvokia istorinio proceso, jį sukeliančių priežasčių ir jo padarinių, vadinasi, ją tebevaldo atsitiktinės jėgos, svetimos žmogaus dvasiai ir žmonijos likimui. Vadinasi, joks totalitarizmas, autokratija, biurokratinė komandavimo sistema dėl savo ribotumo, izoliacijos nuo masių, egocentriškumo negali imtis protingų veiksmų.

Dar K. Marksas rašė, kad biurokratija (kad ir kur ji gyvuotų) stiprybės semiasi iš dviejų pagrindinių šaltinių: pirma, iš korporacinės dvasios, kurios ji griežtai laikosi (to apraiška yra, pavyzdžiui, vadovaujančiųjų darbuotojų nomenklatūra ir elitariškumas); antra, iš uoliai saugomo savo veiksmų paslaptingumo, ypač jų rezultatyvumo. Iki pertvarkos ir atsinaujinimo pradžios mūsų šalyje būtent šių dviejų sąlygų ir buvo kuo griežčiausiai laikomasi (jų recidyvai dar iki šiol tebėra gajūs).

Tarybų šalyje, kurioje buvo įsigalėjęs deformuotas, kareivinių socializmas, ši biurokratijos korporacinė dvasia ir paslaptingumo aureolė paprastą (ir ne tik paprastą) pilietį nustūmė į padėtį mankurto, tai yra būtybės, neturinčios

istorinės atminties, nesuvokiančios teisingumo, netekusios dvasingumo, likusios su atrofuota dorove bei išblėsusiu pilietiškumu.

Norint principingai įvertinti dabar susiklosčiusią padėtį, būtina pripažinti, kad iš praeities paveldėjome tokią gamybos valdymo kultūrą, kuri negatyvių ekologinių padarinių dvasinio ir net fizinio potencialo (turime galvoje tiek visuomenę, tiek atskirą asmenybę) požiūriu savo pagrindiniais bruožais kol kas primena kolonijinę (tai yra išteklius alinančią) ūkininkavimo sistemą. Asmenybės požiūriu tokio ūkininkavimo sistemos padariniai yra nusilpusio jos dvasinio potencialo požymiai, išblėsusios dvasinės savybės, pavyzdžiui, tokios kaip užuojauta, dorumas, moralinis tyrumas, idėjiškumas, žmogaus orumas ir pan., pasąmonėje susiformavęs uolaus vykdytojo sindromas, mąstymo ir elgesio inertiškumas ir stereotipiškumas, emocionalaus aktyvumo atrofija [3]; organizacinis infantiliškumas (taip pat ir žmonių, einančių atsakingas pareigas), tai yra nesugebėjimas priimti, o juo labiau vykdyti itin svarbius sprendimus.

Ar ne šiomis priežastimis iš dalies galima paaiškinti, kodėl mums trūksta tikrai inovacinės mąstymo kultūros, jai tapataus veiksmo, kodėl menkai reiškiasi vadinamoji pažintinė veikla?

Dėl išsekusio fizinio potencialo reikia pasakyti, kad, pavyzdžiui, Lietuvos genetikai visi kaip vienas šurmuliuoja, kad esančios pažeistos kas antro naujagimio lytinės ląstelės. O iš Eksperimentinės ir klinikinės medicinos mokslinio tyrimo instituto sklinda gandas, jog kas antro suaugusio vyro sėkla esanti nepilnavertė.

Informacija, kuri mus pasiekia, pavyzdžiui, iš Moldavijos, Uzbekijos ir kitų respublikų, rodo, kad ten gyventojų fizinė būklė dar kritiškesnė. O ar to, kas pasakyta, nepatvirtina masinis alkoholizmas ir jo siaubingi padariniai?

Štai tokia, glaustai kalbant ir truputį supaprastinant dalykus, yra situacija, kurioje žmogus kaip asmenybė bręsta ir kuri lemia jos saviraišką. Visa tautinės pertvarkos ir mūsų tarybinės visuomenės atnaujinimo programa skirta tokioms ir panašioms iškilusioms problemoms spręsti.

Aksioma laikytina tai, kad asmenybės raidos ir saviraiškos esmines deformacijas lemia realaus gyvenimo, tai yra praktikos, poveikis. Mūsų sąlygomis šį procesą daugiausiai veikia visuomenės valdymo politinė kultūra, taip pat gamybos valdymo ir organizavimo kultūra. Pirmuoju atveju svarbiausia yra demokratizacijos problema, o antruoju — valdymo humanizavimo problema.

Iš to, kas pasakyta, galima padaryti išvadą, kad ir mūsų visuomeninių, ir humanitarinių mokslų atstovų pastangos, be grynai akademinių, laboratorinių tyrimų ir teorinių apibendrinimų (o tai irgi svarbu), turi būti kur kas didesniu mastu telkiamos rekonstruoti esamai politinio ir gamybinio valdymo sistemai. Tokia pozicija pirmiausiai grindžiama uždaviniu atsisakyti pasenusio, faktiškai metafizinio mąstymo stiliaus ir įsisąmoninti dialektikos dėsniais paremtą mąstymą, būtinumą moksliškai analizuoti tikrovės raidą, atskleisti jos prieštaravimus, sąlygotumą ir prieštaringumą, siekiant suprasti tiesą, o ne vadovautis kokiomis nors įsikaltinėmis ir sustingusiomis schemomis.

Nenorėdamas pilstyti, kaip sakoma, iš tuščio į kiaurą, trumpai aptarsiu kai kurias vadinamąsias socialines dichotomijas (opozicijas). Tai padės pateikti ryškesnį ir reljefiškesnį gamybos socialinės organizacijos dabartinės būklės vaizdą, o kita vertus — atskleisti tas prieštaringas sąlygas, kuriomis bręsta ir save išreiškia asmenybė (darbininkas, inžinierius, valdymo aparato atstovas). Remiantis dichotomijomis ir išnagrinėjus gamybos socialinės organizacijos funkcionavimo sąstingio ir raidos prieštaringumą, galima sudaryti palankesnes sąlygas konstruoti (projektuoti) veiksmų programą: rekonstruoti

[3] Tokia atrofija suvoktina kaip žmogaus pasyvumas, tiksliau sakant, nebuvimas (arba menkas išugdymas) individualios pozicijos, nesugebėjimas jos apginti.

„socialinį lauką", kuriame reiškiasi asmenybė, sukurti socialinės organizacijos modelį, kuriuo remiantis gamybą būtų galima iš stagnacijos perkelti į vystymosi būseną. Dėl vaizdumo išvardysime penkias dichotomijas, nors jų socialinės organizacijos charakteristikai galima parinkti neapibrėžtą skaičių. Taigi: kolektyvas ir individas, formali ir neformali organizacija, pozicija ir opozicija, pragmatizmas ir dvasingumas, nacionalumas ir internacionalumas.[4]

Kokius bendruosius dichotomijos bruožus galėtume išskirti?

Pirmiausiai, prieš prasidedant pertvarkai, nuotolis tarp išvardytų dichotomijų priešingų polių buvo daug didesnis. Vaizdžiai kalbant, tarp jų nebuvo konstruktyvaus dialogo, jų savitarpio santykiai veikiau priminė konfrontaciją, o ne dialogą.

Antra vertus, šio dialogo pradžia ir vyksmas šiandien labai sunkiai skinasi sau kelią arba tokio dalyko išvis nėra, silpnai reiškiasi politinė bei humanitarinė valdymo kultūra, kurią dažniausiai lemia asmenybės, žmogaus politinė ir humanitarinė kultūra, o ji, beje, nėra tapati pirmajai iš minėtųjų kultūrų. Kodėl taip yra? Ogi kad ir dėl tos paprastos priežasties, jog kiekvieną asmenybę tebeslegia nuasmeninta organizacinė praeities patirtis, kuri pagal savo įtakos laipsnį gali būti prilyginta visuomeninei materializuotai patirčiai. Tačiau svarbu suvokti ir kitką: ta organizacinė patirtis dėl savo pobūdžio (taip pat dėl kitų jau nurodytų priežasčių) yra konservatizmo ir stagnacijos palikimas.

O dabar kiekvieną minėtą socialinę dichotomiją mėginsime plačiau apibūdinti.

Kolektyvas ir individas. Iki pastarojo meto kolektyvas visuomeninės sąmonės buvo suvokiamas kaip neginčytinas, tarsi visiems laikams duotas dalykas, kaip suobjektyvinta socialinė psichologinė terpė. Tuo tarpu individas, apskritai individualumas buvo nustumiamas į antrą, netgi į trečią vietą. Individas buvo pajungtas kolektyviniam pradui.

Tad pagalvokime, kiek dėl suabsoliutinto daugumos principo, o tiksliau sakant — dėl klaidingai suprasto kolektyviškumo, kuris vidutinybei buvo tarsi maitinamoji terpė, šalis patyrė ekonominių, taip pat ir skaudžių socialinių nuostolių. Pirmiausiai buvo smarkiai stabdoma kiekvieno individo, taip pat ir to, kuris iš prigimties yra ne itin aktyvus, intelektualinė kūrybinė ir dorovinė raida. Kiek daug prarasta stengiantis sociališkai plėtoti kolektyvo potencialą, nors tai negali būti nė lyginama su jį sudarančių asmenybių, to kolektyvo narių, potencialo suma!

Kad tarp kolektyvo ir individo įsivyrautų konstruktyvesnis dialogas, reikia ne tik įveikti vadinamąjį kolektyvo egocentrizmą. Būtina ir kitokia paties individo psichologinė kultūra, kurios svarbiausi bruožai būtų tokie — pripažinti mažumos teises, toleruoti kito žmogaus, kito individo teises, pripažinti kiekvieno žmogaus orumą. Bet tai galima įgyvendinti tik pakeitus visą ugdymo, ypač mokykloje, sistemą.

Formali ir neformali organizacija. Kad būtų įtvirtintos mažumos teisės, atgaivintas individo orumas ir įveiktas kolektyvo egocentrizmas, reikia iš esmės pakeisti požiūrį į neformalias struktūras, į jų statusą socialinėje organizacijoje.

Šiandien akivaizdu, kad, formalizuodami tiek tų organizacijų struktūras, tiek tarp jų susiklosčiusius santykius, pasiekėme tokią ribą, kurią peržengus nunyktų pačios organizacijos gyvybingumas.

Kadangi organizacijų ryšiai ir struktūros darosi vis sudėtingesnės, o aplinkybės, iš to skaičiaus ir grynai žmogiškosios, vis judresnės, neįmanoma, absurdiška ir nepagrįsta spręsti uždavinius, remiantis vien formaliomis prie-

[4] Pastarąją dichotomiją nurodėme ne tiek dėl jos pozicijos, kurią ji užima gamybos socialinėje organizacijoje, kiek dėl jos reikšmės visuomeninės sistemos raidai.

monėmis (nurodymais, nuostatais, instrukcijomis), taip pat formaliai sukurtomis struktūromis. Tačiau gyvenimo praktikoje kol kas matome, kad įnirtingai priešinamasi deformalizacijos procesui, neformalių normų gimimui ir įsitvirtinimui. Tokio priešinimosi ištakos — ne tik praeities organizacinė patirtis. Jos tarsi „užkoduotos" pačioje asmenybėje, tiksliau sakant — tai atrofuotas ir deramai dar neišugdytas dvasinis bei pilietinis potencialas, jis reiškiasi tos asmenybės inertiškumu, pasyvumu, apsidraudėliškumu ir asmeniniu nesuinteresuotumu atsisakyti tokių pozicijų.

Pozicija ir opozicija. Pripažinti ir „įteisinti" vienintelę nuomonę kokiu nors klausimu pavojinga ne tik todėl, kad labai siaurinamas vieno ar kito reiškinio, proceso suvokimas, ir ne tik todėl, kad didžiuma darbuotojų nušalinami nuo paieškų sprendimų bei jų įgyvendinimo, kad apribojama jų intelektualinė dvasinė ir idėjinė raida. Suabsoliutinus ir primetus žmogui vienut vienutėlę poziciją, nebelieka galimybių tobulinti esamą modelį ir operatyviai sukonstruoti iš esmės naują modelį, kad būtų galima imtis valdymo ir savitarpio santykių kultūros inovacijos.

Taigi dinamiškai besivystančios visuomenės sąlygomis ta organizacija, kuriai būdingas savo opozicijos gniaužimas, nepakantumas kitaip galvojantiesiems, tarsi užtvenkia savaimingos raidos ir savaiminio atsinaujinimo dialektinį šaltinį. Maža to — jeigu tokių priemonių dažnai griebiamasi, vieninteliu būdu, kuriuo stengiamasi išlaikyti tam tikrą organizacijos gyvybingumą, tampa vis labiau griežtinama tvarka. Deja, panašios priemonės dar labiau komplikuoja padėtį, nes sukelia tolesnę asmenybės moralinę ir idėjinę koroziją, organizacija vis daugiau netenka jos raidai būtinų vidinių savybių.

Pragmatizmas ir dvasingumas. K. Marksas genialiai numatė, kad kuo stipresnė ir tobulesnė bus ekonomika, tuo aukštesnė bus tiek visuomenės, tiek individo humanitarinė, dvasinė kultūra.

Vienpusiško pragmatizmo būdingas bruožas yra ne tik savų, atsietų nuo bendros harmonijos ir žmonių interesų, tikslų suabsoliutinimas. Jam būdinga ir tai, kad žmogus laikomas tik darbo įrankiu ir medžiaga. Tuo remiantis orientuojamasi tik į priemones, įgalinančias, kad ta medžiaga būtų bent pakenčiamai tausojama ir reprodukuojama. (Gal liūdniausia, kad tokio žmogaus traktavimo faktiškai neišvengė ne tik sveikatos apsauga, bet ir liaudies švietimas.)

Pragmatizmas iš esmės orientuoja žmogų į kiekybinius augimo rodiklius, o tai savo ruožtu gali sukelti dramatiškus padarinius, ypač jei neatsižvelgiama į kokybinius pokyčius.

O kas yra dvasingumas ir kaip jį reikėtų suprasti? Žmogaus dvasingumą galima apibūdinti kaip jo vidinę jėgą, kaip jo į kitus žmones tarsi skleidžiamus spindulius. Šiai jėgai būdingi tvirti doroviniai estetiniai ir idėjiniai įsitikinimai. Visuomenės dvasinis potencialas — tai ta terpė arba ta socialinė erdvė, kurioje ugdomos tos individo savybės.

Šiandien visiems akivaizdu, kad, tik stiprindami visuomenės dvasinį potencialą, galime pažaboti pragmatizmo ir technokratizmo agresyvumą, užkirsti kelią vis didėjančiam nusikalstamumui, kas stumia visuomenę link visuotinės katastrofos.

Beje, japonų vadyba (menedžmentas) didelę svarbą teikia ne tik racionaliam mąstymui, bet ir intuicijai, netikėtumui. Ugdant tokias darbuotojų savybes remiamasi plačiu humanitariniu, ypač estetiniu ir doroviniu auklėjimu, tarpasmenių santykių ir abipusės sąveikos harmonizavimu.

Internacionalumas ir nacionalumas. Iki pastarojo meto kosmopolitiškumas buvo pateikiamas kaip internacionalumas, o nacionalumo netekimas buvo traktuojamas kaip mūsų tarybinės visuomenės internacionalizavimas.

Šiandien, visuomeninės sąmonės pakilimo sąlygomis, tiesiog būtina pa-

brėžti, kad tauta ir tautinė savimonė yra galingas vidinis ne tik žmonių, bet ir visos visuomeninės politinės sistemos aktyvinimo faktorius. Taip yra todėl, kad šie dariniai yra gana veiksmingas ir prieinamiausias (šia prasme jiems prilygti gali nebent religija) mechanizmas, kuriuo remiantis organizuojamas visuomenės dvasinis gyvenimas ir siekiama kiekvieno jos nario dvasingumo. Nedarant žalos nacionalinėms bendrijoms, šiandien šie veiksniai labai sėkmingai naudojami, pavyzdžiui, japonų vadyboje ir sudaromos tolesnės japonų civilizacijos raidos prielaidos.

Dėl internacionalumo, tai žmonijos civilizacijos „intensyvinimo" sąlygomis, kai iškyla jos pažangos neigiami padariniai, kiekvienos nacijos sėkmingesnė raida gali sustiprinti ne tik visos šalies federalinį pradą (vykstant tokiam procesui tvirtesnės tampa jos vidinės struktūros ir ima reikštis natūralaus noro varžytis poreikis), bet ir visą žmonių bendriją, nes vis labiau pasikliaujama savitarpio bendradarbiavimu, vis labiau demokratėjančia bendra raida. Tačiau čia būtina pabrėžti dar vieną dalyką.

Atkuriant ir stiprinant dvasinį potencialą ima vis stipriau reikštis galingas pasipriešinimas technokratizmo agresijai. Mūsų šalyje prie to dar prisideda vis aktyvesni veiksmai prieš liaudies ūkio kolonijinio organizavimo būdo ekologinius, politinius ir socialinius padarinius.

Apibūdindamas tai, kas pasakyta, į kai ką dar norėčiau atkreipti dėmesį. Pirmiausiai — tirdami panašias į čia nagrinėtąsias dichotomijas, jas sistemindami, galime gana vaizdžiai ir reljefiškai tapyti tikrovės paveikslą, bet kurios liaudies ūkio šakos ir bet kurios visuomeninės sąmonės apraiškos pertvarką ir atsinaujinimą. Remdamiesi tokiu metodu, mes atskleidžiame, kokiu laipsniu ir kokiomis kryptimis nebyli ir leisgyvė opozicija virsta priešgyniavimu, o vėliau — ir konstruktyviu dialogu. Remiantis tokia analize lengviau atskleisti ir sukonkretinti kylančias įtampas, nenumatytas konfliktines situacijas, kurioms įveikti reikia kitos humanitarinės kultūros. Tokia analizė taip pat parodo, į kuriuos tos kultūros bruožus atkreiptinas pirmučiausias dėmesys.

Kita vertus, nauja situacija — tai ir asmenybės saviraiškos prielaida, kuri padeda įgyti naujų socialinių ir psichologinių savybių, taip pat garantija, kad asmenybė gali išsivaduoti iš tų bruožų, kurie slegia ją kaip iš praeities paveldėtas ir tebeegzistuojantis sunkus balastas.

Trečia, iš to, kas pasakyta, išplaukia, jog tiek mūsų visuomenės atnaujinimas, tiek lietuvių tautos atgimimas, jos liaudies ūkio valdymo demokratizavimas pirmiausiai sietinas su visų piliečių, visos visuomenės bendrosios humanitarinės kultūros kėlimu.

Ketvirta, visuomenės gyvenimo humanitarinimo procesas tam tikru laipsniu priklausys nuo naujų ir efektyvių ryšių, kurių kanalais filosofinė, sociologinė, psichologinė mintis ir atitinkamos mokslų šakos bus siejamos su praktika. O tai savo ruožtu visuomeninei ir humanitarinei mokslinei minčiai ne tik padės įveikti čia jau kritikuotą jos atotrūkį nuo gyvenimo, bet ir pačiai praktikai suteiks naują ir gyvą tolesnės raidos ir atsinaujinimo postūmį.

Be abejonės, panašūs klausimai šiandien turi tapti ir partinių organizacijų veiklos intelektualinimo bei atnaujinimo objektu, orientuoti jas, kaip siekti avangardinio vaidmens darbo kolektyvų ir Respublikos visuomenės politiniame gyvenime.

VALSTYBĖ IR RELIGIJA: PRAEITIES PAVELDAS IR DABARTIES REALIJOS

KAZIMIERAS VALANČIUS

Beveik prieš šimtą metų — 1891 metų spalio mėnesį Vokietijos socialdemokratų programoje (Erfurto programa) buvo paskelbtas garsusis punktas: religija turi būti privatus reikalas. F. Engelsas, nors ir kritikavo šią programą, minėtam punktui pritarė. Jis sakė, kad visa socialdemokratija religiją laiko privačiu reikalu valstybės atžvilgiu, bet anaiptol ne savo atžvilgiu, ne marksizmo atžvilgiu, ne darbininkų partijos atžvilgiu.[1]

V. Leninas straipsnyje „Dėl darbininkų partijos pažiūros į religiją" rašė, kad „visas šių laikų religijas ir bažnyčias, visas ir visokias religines organizacijas marksizmas visada vertina kaip buržuazinės reakcijos organus, ginančius išnaudojimą ir kvaišinančius darbininkų klasę.

Ir vis dėlto Engelsas ne kartą smerkė mėginimus įtraukti į darbininkų partijos programą tiesioginį ateizmo pripažinimą karo paskelbimo religijai prasme" [2].

Marksistai reikalavo įgyvendinti bažnyčios atskyrimo nuo valstybės principą, kurį pirmą kartą prieš 200 metų paskelbė Prancūzijos didžioji revoliucija. „Visiškas bažnyčios atskyrimas nuo valstybės — štai tas reikalavimas, — rašė V. Leninas, — kurį socialistinis proletariatas pateikia dabartinei valstybei ir dabartinei bažnyčiai". Jis pabrėžė: „Valstybei neturi rūpėti religija, religinės draugijos neturi būti susijusios su valstybės valdžia. Kiekvienas turi turėti visišką laisvę išpažinti kokią tinkamas religiją arba nepripažinti jokios religijos, t. y. būti ateistu, koks paprastai ir esti kiekvienas socialistas... Neturi būti jokių išmokų valstybinei bažnyčiai, neturi būti mokamos jokios valstybinės lėšos bažnytinėms ir religinėms draugijoms, kurios turi tapti visiškai laisvomis, nuo valstybės nepriklausomomis vienminčių piliečių sąjungomis".[3]

Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės principas buvo paskelbtas daugelyje šalių jau gana seniai: Belgijoje 1831 m., Olandijoje 1848 m., Airijoje 1869 m., Meksikoje 1874 m., Brazilijoje 1890 m., Kuboje ir Ekvadore 1902 m., Prancūzijoje 1905 m., Portugalijoje 1911 m. ir t. t. Atskyrimas nuo valstybės būna dvejopas — prancūziškasis ir amerikinis. Pastarasis nesiekia visiško ir visų krikščionių tikybos pradų pašalinimo iš valstybės gyvenimo. Pavyzdžiui, JAV, kur apskritai religija laikoma privačiu reikalu, vyriausybė išlaiko kapelionus kongrese, armijoje, laivyne, kalėjimuose; bažnyčios nuosavybė neapdedama mokesčiais; prezidentas prisiekia Biblija ir t. t.[4] Mūsų šalyje buvo pasirinktas lyg ir prancūziškasis kelias, bet pats atskyrimas nuo valstybės iš tikrųjų buvo vykdomas pačiu nedemokratiškiausiu būdu.

Iš Lietuvoje veikusių partijų pirmoji bažnyčios atskyrimo nuo valstybės reikalavimą į savo programą įtraukė „Proletariato" partija 1882 metais. Tokį pat reikalavimą 1896 m. iškėlė Lietuvos socialdemokratų partija, 1898 m. — Lietuvos darbininkų sąjunga, taip pat Lietuvos socialistų liaudininkų partija. Daugelio partijų programos (Lietuvos demokratų partijos 1903 m. ir 1906 m., Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų 1920 m., Lietuvos valstiečių liaudininkų 1923 m.) reikalavo lygių teisių tikintiesiems ir netikintiesiems. Jos

[1] Marksas K., Engelsas F. Rinktiniai raštai dviem tomais, t. 1, V., 1949, p. 143.
[2] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 17, p. 396—397.
[3] Ten pat, t. 12, p. 134—135.
[4] Современные Соединенные Штаты Америки. Энциклопедический справочник. М., 1988. с. 133.

K. Valančius — Religijų reikalų tarybos prie LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas, teisės mokslų kandidatas, docentas

stojo už tai, kad valstybinis mokymas būtų pasaulietiškas, kad kunigams nebūtų mokamos algos ir t. t.

V. Leninas ne kartą sakė, jog „būtina visiškai atskirti bažnyčią nuo valstybės, kad galėtume kovoti su religine migla grynai idėjiniu ir tik idėjiniu ginklu, savo spauda, savo žodžiu".[5] Tačiau praktikoje šios nuostatos nebuvo laikomasi.

1917 m. spalio 26 (lapkričio 8) d. Rusijos Tarybų II suvažiavimas paskelbė, kad visos bažnyčių ir vienuolynų žemės perduodamos Valstiečių deputatų tarybų žiniai. Tų pačių metų gruodžio mėn. buvo priimtas nutarimas, kad dvasinė žinyba turi perduoti Liaudies švietimo komisariato žiniai visas parapines mokyklas, mokytojų seminarijas ir kitas mokymo įstaigas. Gruodžio 16 ir 18 d. buvo paskelbti dekretai „Dėl santuokos nutraukimo" ir „Dėl santuokos, vaikų ir civilinės būklės aktų knygų vedimo", kurie pripažino tik civilinę santuoką. Buvo išformuotos valstybinės įstaigos, tvarkiusios dvasininkų reikalus. 1918 m. sausio 14 d. likviduota rūmų dvasininkijos žinyba, o sausio 16 d. — dvasininkijos žinyba armijoje. Sausio 20 d. specialiu įsakymu buvo nutrauktas valstybinių lėšų skyrimas bažnyčioms bei kulto tarnams išlaikyti ir religinėms apeigoms atlikti. Buvo pasakyta, kad pamaldos ir apeigos bažnyčiose toliau gali vykti tik remiant tikinčiųjų kolektyvams, kurie įsipareigojo remontuoti ir išlaikyti patalpas, inventorių ir kulto tarnus. 1918 m. sausio 20 (vasario 2) d. buvo priimtas dekretas „Dėl sąžinės laisvės, bažnytinių ir religinių draugijų", kuris istorijoje daugiau žinomas kaip 1918 m. sausio 23 (vasario 5) d. dekretas „Dėl bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos nuo bažnyčios".

Pradėta masiškai uždarinėti maldos namus, vykdyti įvairias represijas. 1914—1917 m. Rusijos stačiatikių bažnyčia turėjo 54 174 religines bendruomenes, 51 105 dvasininkus ir 163 vyskupus, taip pat 953 vyrų ir 1025 moterų vienuolynus, daugiau kaip 94 600 vienuolių. O 1923 m. jau buvo likę tik apie 13 tūkst. religinių bendruomenių. Iki 1922 m. pagal teismų nuosprendžius sušaudyta 2691 dvasininkas, 1962 vienuoliai, 3447 vienuolės, o be teismo — ne mažiau kaip 15 tūkstančių. Likviduota daugiau kaip 700 vienuolynų, o garsusis Solovkų vienuolynas paverstas pirmąja koncentracijos stovykla [6].

Taigi valstybės ir bažnyčios santykiai iškart pasidarė įtempti, komplikuoti. Todėl praėjus metams po revoliucijos V. Leninas įspėjo: „Su religiniais prietarais reikia kovoti nepaprastai atsargiai; daug žalos daro tie, kurie, kovodami su religiniais prietarais, įžeidinėja religinius jausmus. Reikia kovoti propaguojant, šviečiant. Imdami smarkiau kovoti mes galime įpykinti mases; dėl tokios kovos masės labiau skirstosi religijos principu, o mūsų jėga yra vienybė" [7].

Taigi nuo pat pirmųjų dienų vyko ne sambūvio ir kompromisų ieškojimas, bet kova, — ir dažniausiai ne idėjiniu ginklu. Nors buvo perspėta kovos neaštrinti, bet juo toliau, juo labiau buvo nepaisoma šio nurodymo. Pirmosiose tarybinėse konstitucijose (RTFSR 1918 m., BTSR 1919 m., Azerbaidžano TSR 1921 m. ir kt.) dar buvo įtvirtinta ir religinės, ir antireliginės propagandos laisvė. Bet 1929 m. religinės propagandos laisvė išbraukiama iš konstitucijų, — vietoj jos įrašoma tik religijos išpažinimo laisvė. O antireliginės propagandos laisvė pripažįstama visiems piliečiams. 1932 m. gegužės 15 d. Stalinas pasirašo vyriausybės dekretą, kuriuo paskelbiamas „bedievystės penkmetis". Buvo užsibrėžtas tikslas: iki 1937 m. „užmiršti dievo vardą". Prasidėjo masiškas maldos namų uždarymas: 1938 m. oficialiai liko apie 500 religinių bendruomenių ir apie 500 dvasininkų. Tais metais buvo likviduotas valstybės organas, kuris palaikė ryšius tarp valstybės ir bažnyčios, vykdė juridinę ir organizacinę kontrolinę funkciją. Taip buvo visiškai

[5] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 12, p. 136.
[6] Чугунова Н. Оптина, завязь... — Огонек, 1989, № 34, с. 26.
[7] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 37, p. 178.

panaikinta galimybė palaikyti bent minimalius, gyvenime būtinus ryšius tarp valstybės ir bažnyčios.

Baigiantis bedievystės penkmečiui buvo surengta apklausa. Ji parodė, kokie menki jėgos politikos vaisiai: du trečdaliai kaimo ir trečdalis miesto gyventojų atvirai prisipažino esą tikintys. Todėl buvo numatyta penkmečio tikslą pasiekti 1942 m., bet visus planus perbraukė prasidėjęs karas.

1929 m. prisimenami ir todėl, kad tų metų balandžio 8 d. VRCVK ir RTFSR LKT priėmė nutarimą „Dėl religinių susivienijimų". 1975 m. šis nutarimas buvo truputį pakeistas ir papildytas. Remiantis šiuo stalininiu nutarimu ir mūsų Respublikoje 1976 m. liepos 28 d. įsaku buvo patvirtinti „Religinių susivienijimų nuostatai", kurie veikia iki šios dienos. Tačiau šiandien ne tik kritikuojame juos. Išaiškėjo ir kita: dažniausiai buvo vadovaujamasi net ne jais. Iš tikrųjų veikė principas: „Kas negalima — negalima, o kas galima — irgi negalima". Klestėjo grubus administravimas, savivalė. Niekas nebeprisimindavo V. Lenino žodžių, jog kova su religija iš prievartos pozicijų stiprina masių susiskaldymą, o mums reikia vienybės. Beje, jau ir po LKP XX suvažiavimo priminimas V. Lenino žodžių, kad religinės pažiūros nėra svarbiausia kliūtis siekiant bendro tikslo, — ir dabar erzina ne vieną dogmatinio ateizmo šalininką.

Prasidėjus Didžiajam Tėvynės karui, situacija pasikeitė. Nebuvo galima nepastebėti ir nevertinti to, kad iš esmės bažnyčia, pirmiausia stačiatikių, stojo į kovos prieš hitlerinius okupantus pozicijas. Todėl žmonėms suruseno viltis, jog ir valstybė bent kiek normalizuos santykius su bažnyčia. Taip ir atsitiko. Šiam reikalui, matyt, turėjo įtakos dar ir išorinis faktorius — kovai prieš hitlerinę Vokietiją reikėjo sutelkti visas Europos ir pasaulio jėgas, judėjimus ir organizacijas, o tam trukdė bekompromisinė pozicija bažnyčių atžvilgiu. Todėl 1943 m. rugsėjo 4 d. TSRS LKT pirmininkas J. Stalinas priėmė stačiatikių bažnyčios hierarchus. Buvo tartasi dėl naujų cerkvių, dvasininkų seminarijų atidarymo ir kt. Tų pačių metų rugsėjo 14 d. buvo įsteigtas naujas valstybinis organas — Rusų stačiatikių bažnyčios reikalų taryba prie TSRS Liaudies Komisarų Tarybos, o 1944 m. gegužės 19 d. — Kultų reikalų taryba prie TSRS Liaudies Komisarų Tarybos. 1965 m. gruodžio 8 d. TSRS Ministrų Tarybos nutarimu šios abi Tarybos buvo sujungtos ir įsteigtas vienas organas — Religijų reikalų taryba prie TSRS Ministrų Tarybos, kuri turėjo savo įgaliotinius respublikose, kraštuose, srityse. Deja, šie įgaliotiniai buvo pavaldūs ne respublikos vyriausybei, atitinkamo krašto ar srities vadovybei, bet sąjunginei tarybai. Faktiškai tai reiškė nenorą atsižvelgti į vietos situaciją ir gyventojų poreikius, siekimą ir toliau vykdyti vieningą kovos su religija liniją. Tik po ilgų pastangų ir prasidėjus pertvarkai, šalies gyvenimo demokratizavimui buvo pasiekta, kad įstaiga, palaikanti ryšius su įvairiomis religijomis, vykdanti valstybės politiką jų atžvilgiu, būtų pavaldi Respublikos vyriausybei. 1989 m. spalio 4 d. įsteigta Religijų reikalų taryba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos.

Karo metu ir pirmaisiais pokario metais Tarybų Sąjungoje religinis gyvenimas šiek tiek pagyvėjo. 1949 m. jau buvo apie 22 000 religinių bendruomenių, 33 000 dvasininkų, daugiau kaip 70 aukšto rango dvasininkų, 75 vienuolynai. Tačiau tai tęsėsi neilgai. 1961 m. priimtoje TSKP Programoje vėl iškeliamas uždavinys įveikti kapitalizmo atgyvenas žmonių sąmonėje ir elgesyje, o prie šių atgyvenų priskiriami ir religiniai prietarai, kuriuos reikia nugalėti [8].

1963 m. vasario mėn. LKP CK plenumas apsvarstė mokslinės ateistinės propagandos būklę respublikoje ir priemones jai gerinti. Jis pažymėjo, kad mokslinė pasaulėžiūra vis labiau išstumia religiją — išnaudotojiškos ideologijos atgyveną — iš darbo žmonių sąmonės. Ateistinė propaganda turinti būti puolamojo pobūdžio, nes, kaip buvo teigiama nutarime, religija palaiko

[8] TSKP XXII suvažiavimo medžiaga. V., 1962, p. 358—359.

privačiasavininkiškas nuotaikas, dykinėjimą, veltėdystę, visuomeninės nuosavybės grobstymą. Religija buvo kaltinama ir kitais nusižengimais. Plenumas pateikė nurodymų, kaip kovoti su religinėmis atgyvenomis ir bažnyčios įtaka [9].

Tokią pažiūrą į bažnyčią ir religiją skatino įsigalintis politinis ir ideologinis voliuntarizmas, siekimas sukurti komunistinę visuomenę vienu šuoliu per 20 metų. „Komunizmo saulė teka viršum mūsų šalies! Padarysime visa, kad savo pasiaukojamu darbu priartintume tą dieną, kai ši saulė nutvieks savo šviesa neaprėpiamas mūsų nuostabios Tėvynės platybes!" — kalbėjo N. Chruščiovas.[10] Po komunizmo saule religiniam faktoriui neturėjo likti vietos. Todėl nebuvo paisoma XXII suvažiavimo nurodymų, kad ateistiniame darbe negalima administruoti, kad reikia naudoti tik idėjinio poveikio priemones, neįžeidinėti tikinčiųjų jausmų ir t. t. Buvo uždarinėjami maldos namai. Nuo 1950 m. iki 1964 m. vidutiniškai kasmet TSRS buvo uždaroma iki 420 vien stačiatikių cerkvių, nuo 1965 iki 1974 m. — po 48, nuo 1975 iki 1987 m. — po 22 cerkves.[11]. Vien per N. Chruščiovo vadovavimo laikotarpį, nežiūrint buvusio atlydžio, uždaryta apie 1200—1300 maldos namų.

Lietuva atsidūrė TSRS sudėtyje didžiausio stalinizmo siautėjimo metu, kada visi santykiai tarp valstybės ir bažnyčių buvo nutraukti. Be to, ir tuometinė Respublikos vadovybė, ir dalis laisvamanių buvo nusistatę itin priešiškai bažnyčių atžvilgiu, nors oficialiai dar ir nesivadovavo TSRS įstatymais. Pavyzdžiui, 1940 m. liepos 4 d. dienraštyje „Lietuvos aidas" buvo išspausdintas Alf. Proto straipsnis „Neatidėliotinas konfesinių reikalų tvarkymas Lietuvoje". Jis siūlė nedelsiant atskirti bažnyčią nuo valstybės, kartu išsprendžiant konkordato ir Šventojo sosto rezidavimo Lietuvoje problemą; nebemokėti dvasininkams algų, atleisti gimnazijų ir kitų mokyklų kapelionus, kartu panaikinant tikybos dėstymą; nutraukti vyskupijų kurijų išlaikymą ir nebemokėti seminarijoms pašalpų; nusavinti bažnyčios žemes ir išdalyti jas bežemiams ir mažažemiams; atimti vienuolynų nejudamąjį turtą — dvarus, sklypus ir pastatus; uždrausti dovanoti arba mirties atveju palikti vienuolynams ar bažnyčioms nejudamąjį turtą; įvesti civilinę metrikaciją; uždrausti konfesines (bažnyčios ir vienuolynų išlaikomas) mokyklas, pašalinti iš mokyklų, prieglaudų, darželių, lopšelių dvasininkus ir vienuolius; uždaryti Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos filosofijos fakultetą; suvalstybinti šv. Vincento ir Pauliaus draugijos nejudamąjį turtą, kuris buvo įgytas iš valstybės iždo gautomis pašalpomis.

Liaudies vyriausybė 1940 m. birželio 25 d. paskelbė, kad bažnyčia atskiriama nuo valstybės. Birželio 26 d. buvo nutrauktas Lietuvos konkordatas su Vatikanu: Šventojo Sosto nuncijui arkivyskupui L. Centor įsakyta per dvi dienas palikti nunciatūrą ir per 2 mėnesius Lietuvą. Kadangi Vatikanas nepripažino Liaudies vyriausybės, Lietuvos atstovas prie Šventojo Sosto ministras St. Girdvainis liko dirbti šiose pareigose. Buvo konfiskuotas parapijų, seminarijų ir vienuolynų turtas, bažnytiniai pastatai tapo valstybės nuosavybe. Iš mokyklų, kariuomenės, kalėjimų pašalinti kapelionai. Dvasininkams nutrauktos algos ir pensijos, jų pinigai bankuose konfiskuoti. Tai buvo smūgis bažnyčiai, nes vien katalikų kunigų algoms ir kt. katalikų bažnyčios reikalams valstybės iždas kasmet išmokėdavo 1,4 mln. litų, kunigų seminarijoms — apie 370 tūkst. litų. Evangelikų, liuteronų ir reformatų bažnyčioms kasmet būdavo skiriama 93—100 tūkst. litų, stačiatikių dvasininkams — 45—46 tūkst. litų, sentikių — 32—33 tūkst. litų, žydų sinagogoms ir rabinams — 110—117 tūkst. litų, mahometonų (musulmonų) — 2400 litų [12]. Kitas smūgis ekonominiam bažnyčių pagrindui buvo tai, kad iš jų buvo atimta išimtinė teisė registruoti santuokas, tvarkyti gimimo ir mirimo įrašus.

[9] Nutarimai ideologiniais klausimais. V., 1968, p. 3—11.
[10] TSKP XXII suvažiavimo medžiaga. V., 1962, p. 231.
[11] Гарабта В. Переосмысление. — Наука и религия, 1989, № 1, с. 3.
[12] Bažnytinių reikalų statistika Lietuvoje. — Lietuvos aidas, 1940, liepos 3.

Buvo nacionalizuotos katalikų bažnyčios spaustuvės ir knygynai, uždrausta leidyba, vadinasi, ir daug periodinių leidinių. Buvo uždarytas Universiteto teologijos-filosofijos fakultetas ir visos katalikų organizacijos, nutrauktas religijos mokymas mokyklose. Religinės šventės paskelbtos darbo dienomis.

Iki šių įvykių Lietuvoje veikė daugiau kaip tūkstantis bažnyčių ir kitų maldos namų. Buvo daugiau kaip pusantro tūkstančio kulto tarnų, 15 vienuolių ordinų ir kongregacijų. O jau 1941 m. vasario 15 d. „Laisvoji mintis" (Lietuvos laisvamanių etinės kultūros draugijos dvisavaitinis leidinys) rašė, kad „tikinčiųjų eilės Tarybų Lietuvoje tirpsta, lyg pavasario sniegas prieš saulę", kad „tie, kurie neseniai save laikė giliai tikinčiais, šiandien, kuomet socializmo mokslo šviesa įsiskverbė į jų religiniais prietarais aptemdytą protą, masiškai atmeta dvasininkų išmislus ir drąsiai žengia po Markso—Engelso—Lenino—Stalino pergalės vėliava". Todėl laikraštis siūlė uždaryti Kaune Įgulos, Prisikėlimo bažnyčias, Ožeškienės gatvėje esančią sinagogą, nebaigtą statyti kirchę prieš buv. Salamonų tabako ir papirosų fabriką, daug kitų įvairių maldos namų. Laisvamanių draugijos skyriai buvo raginami, siekiant šio tikslo, per masinius savo narių ir prijaučiančiųjų susirinkimus priimti atitinkamas rezoliucijas ir reikalauti to, kas kitose broliškose respublikose jau seniai padaryta.

Pirmo masinio trėmimo dienomis 1941 m. birželio 14—15 d. buvo ištremta ir nemaža kunigų, tarp jų — ir atbėgusių į Lietuvą iš hitlerininkų okupuotos Lenkijos. Nemaža dvasininkų buvo ir įkalinta. Po karo prieš bažnyčias ir dvasininkus imtasi dar griežtesnių priemonių. Iš Lietuvos buvo išvežta trečdalis visų kunigų, nuteista apie 130 kunigų, tarp jų 116 už antitarybinę propagandą ir agitaciją (RTFSR BK 58^{10} str.). Religijų reikalų taryba dabar yra pateikusi LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui ir respublikos Aukščiausiajam teismui dalies tų kunigų sąrašą, kad peržiūrėtų bylas ir juos reabilituotų.

Buvo areštuotas vyskupas V. Borisevičius ir 1946 m. pabaigoje nuteistas mirties bausme. Tuo pat metu nuteistas ir išvežtas į Sibirą vyskupas P. Ramanauskas. Panašus likimas ištiko Kaišiadorių vyskupą T. Matulionį ir Vilniaus arkivyskupą M. Reinį. Pastarasis 1953 m. mirė Vladimiro kalėjime. 1989 m. vasario 20 d. jis buvo LTSR Aukščiausiojo teismo visiškai reabilituotas. Po Stalino mirties teko laimė grįžti gyviems į Lietuvą vyskupams T. Matulioniui ir P. Ramanauskui, bet jiems nebuvo leista valdyti savo vyskupijų. Apskritai po Stalino mirties buvo amnestuota ir grįžo į Lietuvą apie 130 kunigų.

1946 metais buvo uždarytos Telšių ir Vilkaviškio kunigų seminarijos, apribotas priėmimas į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. Vienu metu joje mokėsi tik 25 klierikai. Tik 1989 m. atkurta Telšių kunigų seminarija, į kurią priimti 22 klierikai, o į Kauno — 47 klierikai. Iš viso Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje dabar mokosi 162 klierikai. Antri metai priėmimas į kunigų seminarijas neribojamas.

1947 m. buvo galutinai panaikinti visi vyrų bei moterų vienuolynai, uždaryta dalis bažnyčių, visos (314) koplyčios. 1940 m. Lietuvoje buvo beveik 800 katalikų bažnyčių, o 1961 m. jų beliko 602: Vilniuje iš 38 — 12, Kaune iš 17 — 8 ir t. t. Pertvarkos metais, o tiksliau — per 1988 m. antrą pusmetį ir 1989 m. tikintiesiems sugrąžinti 23 maldos namai.

Atlydžio metu buvo konsekruoti: 1955 m. vyskupai J. Steponavičius ir P. Maželis, 1957 m. V. Sladkevičius. Tuo metu buvo leista statyti Klaipėdos ir Švenčionėlių bažnyčias, o kai kurias — remontuoti. Tačiau atlydžio laikotarpis truko neilgai. Tuometinis LKP CK sekretorius ideologiniam darbui A. Barkauskas rašė, jog šeštojo dešimtmečio viduryje buvo sustiprinta bažnytinės ideologijos kritika, į šį darbą įsijungus tūkstančiams mokslininkų, pedagogų, medikų, kultūros įstaigų, komjaunimo, profsąjungų, partinių darbuo-

tojų, — ir tai sudarė galimybes dirbti ateistinį darbą ne tik sistemingiau, bet ir kompleksiškiau, veiksmingiau [13].

Vyskupui V. Sladkevičiui nebuvo leista eiti savo pareigų: jis buvo iškeltas į Nemunėlio Radviliškį. Iš Vilniaus ir Panevėžio vyskupijų valdytojo pareigų buvo pašalintas vyskupas J. Steponavičius: 1961 m. jis perkeltas į Žagarę, ir tik 1988 m. pabaigoje Respublikos vadovybė jam leido sugrįžti į Vilnių. Dabar J. Steponavičius yra arkivyskupas, Vilniaus arkivyskupijos ordinaras. Sustiprėjęs persekiojimas palietė ne tik šiuos aukštus dvasininkus. 1960 m. buvo konfiskuota baigiama statyti Klaipėdos bažnyčia, įvairiai nubausti jos statytojai ir leidusieji ją statyti. Ši bažnyčia tikintiesiems taip pat sugrąžinta tik 1988 metais, be to, teko skirti lėšų iš valstybės biudžeto jai atstatyti. Kaip matome, po atlydžio vėl įsigalėjo kursas kovoti su religija ir tikinčiaisiais vien administracinėmis priemonėmis. Ir šventvagyste buvo nuolatinės pastangos šį jėgos kursą pridengti K. Markso, F. Engelso ir V. Lenino vardais, jų mintimis.

Tuo metu vėl sustiprėjo antireliginė propaganda. Religinė pasaulėžiūra buvo traktuojama kaip praeities atgyvena. Oficialiai šis kursas buvo dėstomas maždaug šitaip: „Kai įvyksta socialistinė revoliucija, likviduojama turtingųjų valdžios monopolija,... religija savaime netenka jokios prasmės, nes iš istorijos arenos pašalinamos klasės, kurioms religija buvo reikalinga ir kurioms ji stropiai tarnavo. Bažnyčia visiškai pagrįstai atskiriama nuo valstybės, mokykla — nuo bažnyčios, kad kiekvienas pilietis galėtų pasirinkti ir savo nuožiūra išpažinti bet kurią religiją arba visiškai netikėti, būti ateistu, nebijodamas moralinės inkvizicijos, fanatikų šantažo. Įsigali kitokie visuomenės politinio ir dorovinio gyvenimo reguliavimo principai, kitokie žmonių veiklos vertinimo kriterijai, plinta nauja pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Tokia istorijos logika... Ją Tarybų šalyje, taip pat respublikoje įteisino konstitucija. Šios logikos, principinės pozicijos visada laikomasi" [14].

Tačiau visa esmė ta, jog šios pozicijos užangažuotų pasikeitimų buvo siekiama jėga, kad tai, ko norima ir kas skelbiama, greičiau būtų paversta esamybe. Ne tik propaganda buvo skiriama „pragaištingiems bažnyčios ir reakcingai nusiteikusios dvasininkijos atstovų veiksmams demaskuoti". Plačiai naudotasi administraciniu spaudimu, sukuriama įvairių biurokratinių draudimų. O tai ne tiek davė naudos, kiek žadino atsakomąją reakciją — fanatizmą ir ekstremizmą. Todėl atsirado „darbo" ir valstybės saugumo, prokuratūros bei teismų sistemoms. Tik 1988 m. pabaigoje TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku į laisvę buvo paleisti visi nuteistieji už antitarybinę agitaciją ir propagandą (LTSR BK 68 str.) ir įstatymų dėl bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos nuo bažnyčios pažeidimą (LTSR BK 143 str.).

Beje, kartais pasigirsta balsų, jog mūsuose vien žodžiais deklaruojamas naujas požiūris į religiją ir tikinčiuosius, o praktikoje niekas iš esmės nesikeičia. Tai netiesa. Tegu kalba neginčijami mūsų respublikos gyvenimo faktai.

1989 m. įšventinus du naujus vyskupus — Juozą Matulaitį ir Juozą Žemaitį — pirmą kartą per visą pokario laikotarpį visas Lietuvos vyskupijas valdo vyskupai. Trys iš jų yra ordinarai: Kauno arkivyskupas kardinolas V. Sladkevičius, Vilniaus arkivyskupas J. Steponavičius ir Telšių vyskupas A. Vaičius. Kitas tris vyskupijas (Kaišiadorių, Panevėžio ir Vilkaviškio) valdo apaštališkieji administratoriai vyskupai J. Matulaitis, J. Preikšas ir J. Žemaitis.

Šiuo metu Lietuvoje veikia 805 religinės bendruomenės. Katalikai turi 662 religines bendruomenes, sentikiai — 52, stačiatikiai — 43, liuteronai — 33 reformatai — 8, baptistai — 3, musulmonai — 4, evangeliniai krikščionys — 4, judėjai — 2, karaimai — 1. Naujai įregistruota 30 katalikų bendruomenių,

[13] Barkauskas A. Kultura ir visuomene. V., 1975, p. 339.

[14] Ten pat, p. 338–339.

7 liuteronų, po 3 sentikių ir reformatų, 2 sentikių, po vieną musulmonų, baptistų ir evangelinių krikščionių.

Religinėms bendruomenėms vadovauja 10 religinių centrų: 6 katalikų arkivyskupijos ir vyskupijos, aukščiausioji sentikių taryba, stačiatikių vyskupija ir dvi liuteronų bei reformatų konsistorijos. Religines bendruomenes aptarnauja apie 780 dvasininkų. Daugiau kaip 90 proc. jų sudaro katalikų dvasininkai, tačiau apie 160 katalikų parapijų neturi kunigų. Be to, nemaža jų yra senyvo amžiaus, beveik 28 proc. 70 ir daugiau metų. Todėl, kaip buvo minėta, priėmimas į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją pastaraisiais metais neribojamas.

Atkuriama religinė spauda, prie Lietuvos vyskupų konferencijos sudaryta leidybinė grupė. Nuo 1989 m. vasario mėnesio leidžiamas žurnalas „Katalikų pasaulis", kasmet išleidžiamas „Katalikų kalendorius-žinynas", įvairios apeigoms reikalingos knygos. Pavyzdžiui, 1988 m. „Naujasis testamentas" buvo išleistas 20 tūkstančių egz. tiražu, o 1989 m. 150 tūkstančių šios knygos egzempliorių Lietuvos tikintiesiems padovanojo Austrijos katalikai (knyga lietuvių kalba buvo išspausdinta už jų lėšas Lenkijoje). Nemaža spaudos iš užsienio ir tarybinių respublikų gauna kitos religinės bendruomenės.

Televizija ir radijas transliuoja specialią savaitinę religinę valandėlę, o didžiųjų religinių švenčių dienomis — iškilmingas pamaldas. Dvasininkijai suteikta galimybė pasisakyti spaudoje, dalyvauti įvairiose televizijos ir radijo laidose. Kai kurios katalikų religinės šventės paskelbtos nedarbo dienomis.

Nebedaroma kliūčių katekizavimui. Vaikų tėvams ar globėjams pageidaujant jie mokosi tikėjimo pagrindų. Tokias tikybos dėstymo mokyklas steigs parapijų vadovai, jų mokymo turinio ir mokytojų klausimus sprendžia Lietuvos vyskupų konferencija, o respublikos Švietimo ministerija įsipareigojo joms nemokamai suteikti patalpas. Tikintieji labai pritaria ir tam, kad ligoninėse įrengiamos koplyčios.

Plečiasi įvairių konfesijų ryšiai su užsieniu. 1989 m. kardinolas V. Sladkevičius su vyskupais V. Michelevičiumi, J. Matulaičiu ir J. Žemaičiu lankėsi Vatikane, teologijos fakulteto dekanas prof. V. Butkus — Austrijoje ir Berlyne, liuteronų vyskupas J. Kalvanas — Šveicarijoje, grupė krišnaitų — Indijoje ir Švedijoje ir t. t. Beveik visi užsienio lietuviai vyskupai (arkiv. J. Bulaitis, A. Bačkis, vysk. P. Baltakis ir kt.), taip pat daug užsienio lietuvių kunigų praėjusiais metais pabuvojo Lietuvoje. Be to, mūsų Respubliką aplankė Vokietijos vyskupų delegacija, Vienos universiteto teologijos fakulteto profesorių ir studentų grupė, nemaža tikinčiųjų iš kitų šalių: jie domėjosi Respublikoje vykstančia valstybės ir bažnyčios santykių kaita, bažnyčių padėtimi Lietuvoje.

Iš principo pasikeitė bažnyčių padėtis Lietuvoje respublikos Aukščiausiajai Tarybai priėmus naują LTSR Konstitucijos 50 straipsnio redakciją. Gana ilgai buvo nesiryžtama šiam žingsniui, — ir staiga straipsnis pakeičiamas. Taip ryžtingai, jog gana svarbiu klausimu — apibrėžiant valstybės santykį su bažnyčia arba, prof. M. Rėmerio žodžiais tariant, nustatant tikybinio socialinio veiksnio padėtį valstybėje, deputatai nepanoro ne tik atskirti tikybinių korporacijų — bažnyčių — nuo valstybės, bet ir pažymėti, jog tikybinių korporacijų veikla negali prieštarauti LTSR Konstitucijai ir įstatymams. Kas tai sugestijavo? Gal jau tokia bažnyčios predestinacija — iš anksto nustatyta lemtis? O gal lėmė supratimas, kad jokia politinė organizacija nė vienoje demokratinėje valstybėje, nė vienoje visuomenėje negali išvengti izoliacijos, jeigu ji nesugeba nutiesti abipusio supratimo tiltų tarp savęs ir tikinčiųjų? Dabartinėje dvasinėje politinėje situacijoje dialogas ir bendradarbiavimas tarp politinių jėgų ir bažnyčių yra objektyvus istorinis procesas ir būtinumas. Tai rodo ir M. Gorbačiovo vizitas į Vatikaną, ir kiti visuomeninio gyvenimo reiškiniai tiek mūsų Respublikoje, tiek už jos ribų.

Įsigalintis naujas mąstymas reikalauja atsisakyti ne vieno seno stereotipo. Itin svarbu suprasti, jog visi dori žmonės — ir tikintieji, ir netikintys — vieno-

dai nori, kad Lietuva būtų laisva, teisinė, demokratinė. Ir visi pagal savo galimybes ir išmanymą nori dalyvauti tautos atsinaujinime, stiprinti jos ekonomiką, kelti žmonių gyvenimo lygį, plėtoti kultūrą, formuoti aukštą dorovingumą, plėsti blaivybę, stiprinti šeimas, dalyvauti gailestingumo ir labdaros veikloje. Ir šios taurios veiklos baruose tiek piktžolėmis sulapojusių dirvonų, tiek daug užkalkėjusių kliūčių, kad nedera skaldyti jėgų, trukdyti vienas kitam. Tai pirmiausia. Antra, — gerai, kad šiandien bažnyčioms ir religinėms organizacijoms suteikiama galimybė veikti normaliomis visuomeninėmis sąlygomis. Tačiau šią galimybę būtina garantuoti įstatymiškai. Garantija taptų toks Sąžinės laisvės įstatymas, kuris, Lenino žodžiais tariant, suteiktų kiekvienam „turėti visišką laisvę ne tik laikytis bet kurios tikybos, bet ir skleisti bet kurią tikybą ir keisti tikybą" [15].

Šio įstatymo projektas Lietuvoje parengtas ir pateiktas svarstyti respublikos gyventojams. Trečia, — jeigu priimta nauja LTSR Konstitucijos 50 str. redakcija, nedelsiant reikia panaikinti senuosius normatyvinius aktus, kurie varžo bažnyčių ir religinių organizacijų teises. Pirmiausia tai liečia LTSR Baudžiamojo kodekso 143 straipsnį, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už įstatymų dėl bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos nuo bažnyčios pažeidimą, kadangi šio atskyrimo LTSR Konstitucijos 50 str. nebenumato. Turi būti panaikintas ir 1966 m. gegužės 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Baudžiamojo kodekso 143 str. taikymo", kuris paaiškina, kad baudžiamąją atsakomybę užtraukia nepilnamečių religinio mokymo užsiėmimų organizavimas ir sistemingas vykdymas ir t. t. Reikėtų atitinkamai peržiūrėti ir kitus Baudžiamojo kodekso, Administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnius.

Mūsų manymu, prie naujai išrinktų rajonų ir miestų Liaudies deputatų tarybų galėtų būti sudarytos nuolatinės komisijos kontroliuoti, kaip vykdomas Lietuvos TSR Sąžinės laisvės įstatymas, kartu panaikinant atitinkamas Kultų įstatymų laikymosi kontrolės komisijas, taip pat 1974 m. rugsėjo 20 d. nuostatus, reguliuojančius jų veiklą. Apskritai veikloje būtina laikytis kategoriško V. Lenino nurodymo, kad religinį klausimą nereikia „kelti į anaiptol jam nepriklausančią pirmą vietą, kad dėl trečiaeilių nuomonių ar svaičiojimų, greitai netenkančių bet kokios politinės reikšmės, pačios ekonomikos raidos greitai išmetamų į šlamšto sandėlį, reikėtų skaldyti revoliucines, ekonomines ir politines kovos jėgas.

Mums svarbiau, kad būtų vieninga ta engiamosios klasės tikrai revoliucinė kova dėl rojaus sukūrimo žemėje, negu proletarų nuomonių apie dangiškąjį rojų vieningumas" [16].

Vienybė mums reikalinga dabar kaip niekada.

---

[15] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 7, p. 170.
[16] Ten pat, t. 12, p. 137.

Mintys apie savarankišką LKP

IŠ LKP CENTRO KOMITETO PAŠTO

Parengėme pirmą pluoštą laiškų naujajam skyreliui „Iš LKP Centro Komiteto pašto". Ateityje toks skyrelis žurnalo puslapiuose pasirodys reguliariai. Tai — gyvenimo padiktuota būtinybė, nes pastaruoju metu, Lietuvos Komunistų partijai tapus savarankiška, kinta ir jos Centro Komiteto gaunamų laiškų pobūdis. Iki šiol didžiąją dalį jų sudarydavo įvairūs skundai, o po LKP XX suvažiavimo ir komunistai, ir nepartiniai vis atviriau ir drąsiau ėmė dalytis su partijos Centro Komitetu savo mintimis aktualiausiais politinio gyvenimo klausimais. Iš visos TSRS LKP Centro Komitetas gavo ir tebegauna laiškų ir telegramų, atsiliepiančių į XX suvažiavimo nutarimus. Pavyzdžiui, tik per dvi pirmąsias savaites po suvažiavimo jų gauta per tūkstantį, iš kurių 86 proc. yra pritariantys Lietuvos KP savarankiškumo koncepcijai.

Spausdinami laiškai atspindi įvairias nuomones. Jie yra kiek patrumpinti, pavadinimai — redakcijos.

REIKIA BLAIVAUS ŽVILGSNIO

Visa Latvija užgniaužusi kvapą sekė Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimo darbą. Pas mus taip pat didelė grupė sekretorių, daugiausia iš kaimo rajonų, kreipėsi į Latvijos komunistus, ragindami įkurti savarankišką KP. Rygos miesto partinė organizacija tam kreipimuisi nepritarė.

Aš manau, kad latvių tautos dauguma yra įsitikinusi: tai, ką padarė lietuviai, yra vienintelė galimybė išlaikyti Pabaltijyje Komunistų partijas. Jeigu Maskva nori, kad Pabaltijo Komunistų partijose liktų daugiausia tik migrantai, beveik be pagrindinių respublikos gyventojų atstovų, ji gali pristabdyti išėjimo iš TSKP procesą. Tačiau tai reikštų — savo rankomis iškasti kapą komunistiniam judėjimui Pabaltijo respublikose.

V. RAGULIS

Ryga

NORIU BŪTI JŪSŲ PARTIJOS NARYS

Širdimi ir dvasia sveikinu Lietuvos Komunistų partijos idėjų ir sprendimų principingumą, vyrišką drąsą, socialistinį liaudiškumą.

Prašau mane priimti šios partijos nariu. Garbingai ir sąžiningai teiksiu LKP finansinę paramą, skleisiu ir vykdysiu jos idėjas, kovosiu dėl Programos įgyvendinimo lietuvių tautos, ki-

tų tautų ir socializmo vardan. Kad ir kaip būtų priekaištaujama Lietuvos Komunistų partijai, ji pasirodė ryžtingiausia, ištikimiausia Lenino idėjoms partija.

Todėl aš ir noriu būti su LKP, kaip ir daugelis mano aplinkos žmonių. Duok, Dieve, tau, LKP, sveikatos, laimėjimų, geros kloties.

V. KOROBILA

Murmanskas

UŽ TIKRĄJĄ DEMOKRATIJĄ IR TIKRĄJĮ PLIURALIZMĄ

Grupės vienminčių iš kijeviečių judėjimo „Už demokratiją" vardu aš noriu pritarti Lietuvos Komunistų partijos siekiams tapti oria ir nepriklausoma. Jus visus dabar slegia neturintis precedento Maskvos partinės biurokratijos presas.

Mes raginame Jus: laikykitės tvirtai, vyriškai ir kartu su latviais ir estais būkite visi tikrosios Demokratijos ir tikrojo Pliuralizmo pavyzdžiu!

Partinė biurokratija visai nusišnekėjo: pasirodo, netgi suvažiavimas neturi teisės lemti partijos likimo! Vadinasi, kai suvažiavimas paklusniai pritaria Kremliaus direktyvoms, tai jis išreiškia partijos valią, o kai turi savo poziciją, tada jis partijos valios neišreiškia. Visą laiką deklaruodamas naująjį mąstymą ir pliuralizmą, Maskvos centras iš tikrųjų svajoja laikyti visus kieta ranka. Tai rodo ir aparato priešinimasis, kai norima panaikinti TSRS Konstitucijos 6-ąjį straipsnį.

Kaip įvertinti ir tokį faktą: turėdamas visą informaciją apie Čaušesku tironiją prieš savąją tautą, mūsų Politinis Biuras penkerius metus nesugebėjo išsakyti savo pozicijos, nebandė atsiriboti. Kas gi tai — demokratinis principingumas? Čia fariziejiškumas!

V. MOMBLANOVAS

Kijevas

PERTVARKA — OBJEKTYVUS PROCESAS

Lietuvos Komunistų partija žengė teisingą žingsnį, ir Respublikos liaudis jį įvertins teisingai. Leiskite man pasveikinti Jus su drąsiu, vyrišku, pilietiniu Lietuvos Komunistų partijos aktu.

TSKP CK stabdo pertvarką, neleidžia jai tapti tikra. Dėl to aš padariau tokias išvadas: 1) pertvarka prasidėjo stalinizmo gelmėse kaip objektyvus procesas; 2) po 1984 metų ji galėjo išsiveržti sprogimu ir likviduoti partinio aparato savivalę bei prievartą TSRS tautų atžvilgiu; 3) M. Gorbačiovas ir jo vienminčiai, matydami neišvengiamą galą TSKP CK viešpatavimui, paskelbė pertvarką; 4) pagrindinis M. Gorbačiovo ir TSKP CK tikslas — išlaikyti Centro Komiteto valdžią TSRS tautoms, o ne pagerinti iš esmės liaudies gyvenimą.

Lietuva eina teisingu keliu, bet ją bus stengiamasi vėl pajungti TSKP CK.

A. KUVŠINOVAS

Saratovo sritis

SENO IR NAUJO KOVA

Mes su žmona — rusai, tačiau pritariame Lietuvos, Latvijos, Estijos ir kitų respublikų pozicijai, kuria siekiama vieno tikslo — gauti politinį ir ekonominį savarankiškumą. Mes sveikiname Lietuvos Komunistų partijos išėjimą iš TSKP.

TSKP CK ir Politinis Biuras seniai turėjo pasmerkti buvusią partijos politiką kaip nusikalstamą, nukreiptą prieš TSRS tautas ir atsiriboti nuo tų nusikaltimų. Deja, tai nebuvo padaryta. Todėl liaudies dauguma, taip pat didžioji dalis eilinių komunistų pradeda jausti nepasitenkinimą TSKP vadovybės veikla.

Tomis sąlygomis Lietuvos komunistai pasielgė protingai: jie nutraukė ryšius su TSKP ir sukūrė savarankišką Lietuvos Komunistų partiją.

Mums labai patinka Baltijos respublikų atstovų kalbos TSRS liaudies deputatų suvažiavimuose, Aukščiausiosios Tarybos sesijose: jos korektiškos, apmąstytos, geranoriškos ir konstruktyvios.

Administracinis partinis aparatas ir jų „lobiai" Liaudies deputatų suvažiavime užėmė ypač reakcingą poziciją. Jie gina savo ambicijas, kėdes ir privilegijas, faktiškai provokuodami konfrontaciją ir skilimą.

Mes nepritariame tiems rusų tautybės žmonėms, kurie, gyvendami Pabaltijo respublikose, lieja ašaras, skųsdamiesi savo likimu. O kas gi juos ten kvietė? Aplink Rusiją esančių teritorijų kolonizavimą pradėjo carizmas, bet dar su didesniu pasisekimu jį tęsė stalinizmas, administracinis socializmas. Net ir tie rusai, kurių ten gyvena kelios kartos, turėtų tai suprasti ir nerodyti savo tuščių ambicijų. Ir pačioje Rusijoje pilna beteisių tautų ir tautybių: vokiečiai, suomiai, turkai, totoriai ir kiti...

Man rodosi, jeigu rusai mokytųsi tautų, su kuriomis gyvena, kalbos, domėtųsi jų kultūra ir papročiais, pagaliau ir patys būtų kultūringi, tada niekas prieš juos nepasisakytų, — juk kultūringi žmonės visada suras bendrą kalbą.

V. FOMINSKIS

Riazanės sritis,
Novomičiurinsko miestas

TARKIMĖS SU M. GORBAČIOVU

Atsisakyti nepriklausomybės ir trauktis atgal mes jokiu būdu negalime. Sulauktume didžiausio savo tautos pasipiktinimo ir taptume tėvynės išdavikais. Tačiau jei Michailas Gorbačiovas pralaimėtų politinę kovą, pasunkėtų ir mūsų, pabaltijiečių, viltys artimoje ateityje atgauti nepriklausomybę. Visa tai skatina mus derinti abipuses pastangas.

Tarkimės su Michailu Gorbačiovu nepriklausomybę paskelbti po trejų metų, tai yra 1993 vasario 16 dieną. Per tą laiką turėtų pasikeisti į gerąją pusę vidaus politinė pusiausvyra, jei remsime M. Gorbačiovą visomis savo turimomis jėgomis. Dabar jis vadovauja TSKP, tačiau partinė biurokratija ir yra didžiausias visų tautų ir jo asmeninis priešas. Per trejus metus atsiras kokia kita stipri opozicinė jėga, kuri perims iniciatyvą, vedančią į pertvarką.

Jei vėliau paaiškėtų, kad įvykiai vyksta per lėtai, M. Gorbačiovo pageidavimu galėtume tą datą pratęsti vieneriais ar dvejais metais. Tik taip mūsų draugystė su šiuo įžymiu politiku turėtų išlikti tvirta ir nesugriaunama.

J. JOKUBAUSKAS

Panevėžys

NEIŠSUKITE IŠ PASIRINKTOJO KELIO

Su didele pagarba žvelgiame į lietuvius, ginančius savąsias teises. Deja, mums, rusams, tokio ryžtingumo trūksta. Visi kažko lūkuriuojame, bijome balsu išsakyti savo nuomonę.

Linkime lietuvių tautai neišsukti iš pasirinktojo kelio. TSKP — tai dar ne visa tarybinė liaudis!..

Keista, kad už visas praeities klaidas dažniausiai kaltinami partijos lyderiai, o ji pati lieka tarsi pašalinis stebėtojas. Štai eina penktieji pertvarkos metai, o šalies ekonominė būklė vis blogėja. Čia taip pat partijos kaltė!

Dar kartą linkime Jums vieningai ir atkakliai ginti savo sprendimus!

G. ARTIUCHINA,
S. ZOTOVAS

Maskva

KAIP TYRO ORO GURKŠNIS

Gerbiamieji draugai, sveikinu Jus, sukūrusius Lietuvos Komunistų partiją. Žaviuosi (ir ne aš viena) Jūsų drąsa, nepakantumu neteisybei, Jūsų savigarbos jausmu.

Maldauju Jus — nepasiduokite. Laikykitės! Jūsų pavyzdys mums — kaip tyro oro gurkšnis tvankiame kambaryje.

A. ŽURAVLIOVA

Lipeckas

GAMTAI REIKIA SIMETRIJOS

Iš teorinio straipsnio „Dėl daugiapartinės sistemos", atsiųsto į LKP Centro Komitetą

(...) Vadinasi, mums reikia dviejų socialistinių partijų. Gamtai būtina simetrija. Ir politikai. Tatai turime gerai suprasti! Man atrodo, kad jei šalyje būtų dvi partijos, ji tvirtai žengtų į socializmą, pertvarkos procesai būtų nesulaikomi (...).

Siūlau TSKP XXVIII suvažiavimui: padalyti partiją į dvi dalis ir tuo būdu sukurti daugiapartinės sistemos politinį pagrindą. Jeigu nesugebėsime suprasti šios būtinybės, eidami į daugiapartinę sistemą, turime suformuoti paralelinę TSKP partiją — net deleguoti savo narius savanoriškai stoti į naująją partiją.

S. BOBRICKIS,
žemės ūkio mokslų kandidatas

Krasnodaro krašto
Kaukazskaja stanica

P. S. Šiame straipsnyje pasiūlytas modelis jau įgyvendintas Lietuvoje! Stichiškai! Nereikia to bijoti. Visose respublikose gali būti po dvi partijas.

MŪSŲ JĖGA — VIENYBĖ

Kodėl rašau šį laišką? Jį privertė mane parašyti padėtis, susiklosčiusi Lietuvos Komunistų partijoje, partijos vadovybės sutrikimas ir žengimas paskui Sąjūdį.

1947 metais aš buvau priimta kandidate į TSKP narius Komunistų partijos (bolševikų) Klaipėdos miesto organizacijoje. Čia praėjo mano kandidatinis stažas, čia gavau partinį bilietą.

Mes, jauni Lietuvos komunistai, mokėmės tada iš komunistų pogrindininkų principingumo, ištikimybės pasirinktam keliui, stengėmės aukotis mūsų Tėvynei, kurios sudėtinė dalis buvo Lietuva.

Buvau išrinkta delegate su sprendžiamojo balso teise į Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) VI suvažiavimą. Prisimenu tą draugystės atmosferą, kuri gaubė suvažiavimą. Nebuvo tada lietuvių, rusų, o tik komunistai, kurie kartu sprendė sudėtingas gyvenimo problemas, nors padėtis tomis dienomis Respublikoje buvo kur kas sudėtingesnė ir labiau įtempta.

Kas gi įvyko dabar? Kodėl atsirado toks nutarimas — nutraukti ryšius su TSKP? Ir tai tuo laiku, kai demokratijos plėtotė, partijos atsinaujinimas suteikia galimybių vaisingai dirbti. Aš, sena komunistė, smerkiu tokį neapgalvotą sprendimą, priimtą turbūt siekiant pakelti asmeninį autoritetą. Reikia ne išsibėgioti po nacionalinius butus, o stiprinti partijos vienybę.

Mano sąmoningo gyvenimo dalis, tikriau — vienuolika metų (nuo 1946 iki 1957) praėjo Lietuvoje. Man labai rūpi, kaip gyvuoja Lietuvos Komunistų partija, ir aš esu visiškai įsitikinusi, kad sveikosios jos jėgos nugalės, bus sustiprinta TSKP vienybė, vienybė partijos, kurios sudėtinė dalis yra Lietuvos Komunistų partija.

Nuo 1979 metų aš gyvenu Ukrainoje, esu partinės komisijos prie UKP Bachčisarajaus rajono komiteto narė Mūsų rajonui kyla savų problemų ta-

čiau mums jas padeda spręsti pertvarkos tikslų supratimas, rajono ir Krymo srities partinės organizacijos veiksmų vienybė. O juk mūsų srities partinės organizacijos gretose — daugiau kaip 90 tautybių komunistų! Mūsų jėga — tik vienybė.

V. ROSTOVCEVA

Krymo srities Bachčisarajaus miestas

JUMS LIKO TIK ANTROJI GALIMYBĖ

Lietuvos Komunistų partiją išeiti iš TSKP pastūmėjome mes, rusai komunistai. Tai — neteisingas TSKP nacionalinės politikos rezultatas.

Lietuviai turėjo dvi galimybes būti lygiateisiai su rusais: kartu su rusais valdyti šalį ir TSKP arba išeiti iš TSRS ir TSKP.

Pirmoji galimybė užblokuota. Lietuviai, kaip ir kitų sąjunginių respublikų atstovai, prie šalies valdymo arčiau neprileidžiami — TSRS vyriausybė sudaryta beveik vien iš rusų. TSKP CK — taip pat.

Taigi lietuviams teliko antroji galimybė. Šis variantas, beje, jau paruoštas ir kitoms trylikai sąjunginių respublikų ir partijų — jos taip pat neprileidžiamos prie šalies valdymo. Arba gauna kaip išmaldą dalinį savarankiškumą, tai yra tvarkyti tiktai vietinius reikalus. Nieko daugiau. O centras priklauso vien tik mums vieniems, rusams. Kuo mes geresni už kitus?

Aš taip pat nepritariu federaciniams santykiams partijoje, bet norėčiau, kad vadovavimas partijai būtų internacionalinis. Tačiau mūsų vadovai to neleidžia. Čia ir yra aklumas — be internacionalinio Politinio Biuro mes niekaip neišsiversime! Be reikalo stengiamės!

Respublikų federaciją valdyti taip pat turi internacionalinė vyriausybė, sudaryta iš 15 sąjunginių respublikų atstovų, o ne tik iš vienos RTFSR. Priešingas požiūris skatina partijos ir šalies irimą.

V. MITINAS

Novosibirskas

MES NEPRITARIAME

Telegrama. Vilnius. Lietuvos Komunistų partijos CK. Kirgizijos TSR Isyk Kulio srities Džety Oguzo rajono Ala Too kolūkio komunistai ir visi dirbantieji giliai susirūpinę įvykiais Lietuvos partinėje organizacijoje. Mes dėmesingai studijavome LKP XX suvažiavimo ir TSKP CK neeilinio plenumo medžiagą savo kolūkio komunistų ir nepartinių susirinkime. Padarėme vieningą išvadą, kad Lietuvos Komunistų partija eina neteisingu keliu. Lietuvos Komunistų atsiskyrimą nuo TSKP, XX suvažiavimo nutarimą mes laikome neteisingais. Kviečiame visus Lietuvos komunistus blaiviai apmąstyti tai, kas vyksta Respublikoje ir susivienyti apie TSKP. Kolūkio pirmininkas TOLUKBAJEVAS, partkomo sekretorius BEKTEMICOVAS.

NAUJA AKADEMINĖ DISCIPLINA – POLITOLOGIJA

JADVYGA ČERNIUVIENĖ
NIJOLĖ IVOŠKIENĖ

- KĄ GALI POLITOLOGAS?
- POLITINĖS DOGMOS ATSITRAUKIA
- AUTORINĖ PROGRAMA. KAS TAI?
- STUDENTAMS RŪPI LIETUVOS PROBLEMOS
- KADA TURĖSIME SAVO POLITOLOGIJOS VADOVĖLĮ?
- SVAJONĖ ĮKURTI LIETUVOJE POLITINIŲ MOKSLŲ METODIKOS CENTRĄ

Dabartinis politinis gyvenimas, jo kokybiniai pokyčiai — įsivyravęs politinis pliuralizmas, žmonių politinis aktyvumas ir kiti teigiami visuomenės demokratizavimo raidos poslinkiai — visi šie politiniai visuomeniniai reiškiniai paskatino įvesti respublikos aukštosiose mokyklose mokslo apie politiką disciplną. Minėtieji reiškiniai turi būti moksliškai apmąstomi ir moksliškai aiškinami, o tai gali atlikti specialistai — politologai.

Prie politologijos mokslo vystymo daug prisidėjo JAV, Anglijos, VFR, Prancūzijos mokslininkai. Terminą „politologija" pirmasis pavartojo vokiečių mokslininkas Eugenijus Fišeris Balingas 1948 m. Bet toks pavadinimas pasklido ne visur. Dažnai ši mokslo sritis vadinama „mokslu apie politiką" arba „politiniais mokslais". Politologijos mokslo disciplina vis labiau domimasi ir socialistinėse šalyse. Antai Varšuvos universitete ši akademinė disciplina dėstoma nuo 1963/1964 mokslo metų. O nuo 1966/1967 mokslo metų šioje aukštojoje mokykloje veikia politinių mokslų fakultetas, kuris rengia specialistus-politologus. Nuo 1969/1970 mokslo metų mokslo apie politiką kursas dėstomas visose LR aukštosiose mokyklose.

Iš kitų socialistinių šalių, kuriose domimasi politologijos moksliniais tyrimais ir šio mokslo teorijos dėstymu, reikia pažymėti dar Jugoslaviją. Tarybų Sąjungoje taip pat veikia Politinių mokslų asociacija, įkurta 1965 m. Dabar jos veikla suaktyvėjo. Įvairių šalių politinių mokslų draugijas bei įstaigas tarptautiniu mastu jungia Tarptautinė politinių mokslų draugija, įkurta 1949 m. Jos centras Paryžiuje.

JAV trijuose tūkstančiuose universitetų ir koledžų šią discipliną dėsto 10 tūkstančių profesorių ir dėstytojų, Lenkijos 120 mokyklų — arti tūkstančio dėstytojų, o Tarybų Sąjungoje ši disciplina tik 1988 m. rudenį Estijos,

J. Černiuvienė — Kauno politechnikos instituto politologijos katedros docentė
N. Ivoškienė — Liaudies švietimo ministerijos metodikos kabineto skyriaus vedėja

o 1989 m. pradžioje Lietuvos aukštosiose mokyklose. Šie duomenys rodo, koks skirtingas šios disciplinos raidos procesas įvairiose pasaulio šalyse. Diskutuojama, koks turėtų būti šio mokslo objektas, kategorijos, tyrimų metodai, kokios veiklos sferos ribos. Šiaip ar taip, politologai sutaria, kad pagrindinės politologijos tyrimų sritys yra politika ir jos teorija, politiniai institutai, politinės sistemos ir politinės partijos, visuomeniniai politiniai judėjimai, jų doktrinos ir užsienio politika.

Politologijos mokslas dažniausiai atlieka aprašomąją, arba analitinę, funkciją, tai yra stengiasi atsakyti į klausimą, kokia yra politinė tikrovė, nustatyti, kokios yra iškilusios politinės problemos. Aiškinamosios, arba diagnostinės, funkcijos tikslas — nustatyti priežastis, kurios sukelia vieną ar kitą reiškinį, jo būdinguosius požymius. Numatomosios, arba prognozinės, funkcijos tikslas — remiantis analitiniais diagnostiniais duomenimis, numatyti ateities politinę tikrovę. Instrumentinės, arba utilitarinės, funkcijų sritis yra numatyti, kokių priemonių reikia imtis, kad būtų pasiekti norimi rezultatai.

Negalima sakyti, kad politologijos žinių mes išvis nepateikdavome. TSKP istorijos, taip pat mokslinio komunizmo kursuose daug vietos buvo skiriama Komunistų partijos šalies ir užsienio politikai. Tačiau tikslumo dėlei reikia pasakyti, kad buvo dėstoma ne mokslas apie politiką, o ideologizuota ir konjunktūrinė Komunistų partijos politika. Nebuvo dėstoma politikos teorija, jos pagrindai ir elementai.

Šiuo metu Respublikos aukštosiose mokyklose įsteigtose politologijos katedrose parengtos atskiros šio kurso programos. Šios pirminės programos studijų procese bus toliau tobulinamos. Mokslo apie politiką kursas yra įdomus ir dėstytojui, ir studentams. Dėstytojui gerai, kad jis objektyviai, nevaržomas jokių ideologinių dogmų skaito ir aiškina mokslo žinias apie šiandieninį politinį gyvenimą. Žinoma, nuolat kintantis mokslas apie politiką skatina dėstytojus plėsti politinį akiratį ir gilinti teorines žinias. Žodžiu, — tobulinti savo kvalifikaciją. Pradedant dėstyti teoriją apie politiką, jos metodologinius pagrindus, kategorijas, gilinantis į užsienio politiką bei tarptautinius santykius, reikia be paliovos studijuoti valstybės, tai yra visuomenės organizacijos, esmę, tipus, formas, gvildenti šiuolaikines visuomenines politines sistemas — socialistinę, kapitalistinę ir kitas, jų struktūras bei funkcionavimą. Būtina turėti daug informacijos apie politines partijas ir partines sistemas, politinius ir visuomeninius judėjimus, veikančius dabartiniame pasaulyje.

Ideologija, kaip visuomeninio ir klasinio reiškinio tema, apima politinių programų, politinių doktrinų klasifikavimą ir funkcijas. Šalia komunistinio judėjimo ir jo doktrinos esmės nagrinėjimo pravartu gerai išstudijuoti ir socialdemokratijos, pagrindinių pasaulio religijų, taip pat įvairaus politinio ekstremizmo doktrinas.

Savaime suprantama, į šį kursą reikia įtraukti ir mūsų tautos XX a. politinę mintį. Naujoji mokslo disciplina labai daug padeda politiškai prusinti akademinį jaunimą, kelti jo politinę kultūrą, taip pat ugdyti jo visuomeninį politinį aktyvumą. Gaudami daug ir plačių teorinių žinių apie politiką ir pasaulio politinį gyvenimą, studentai turi progos savarankiškai mąstyti, gretinti ir vertinti faktus. Ypač tai aktualu pastaraisiais metais, kada Respublikoje vyksta reikšmingi politiniai ir visuomeniniai pertvarkos procesai. Juose dalyvaujančiam jaunimui būtinos visapusiškos objektyvios politinės žinios.

Kokių iškyla rūpesčių?

Pirmiausia, būtina gerai parengti šio kurso dėstytojus. Specialistų politologų Respublikoje kol kas nėra. Taigi reikia persikvalifikuoti visuomenės mokslo dėstytojams. Dalis jų, labai susidomėję, noromis imasi šio darbo. Bet yra ir pasimetusių, kažko laukiančių. Visiems rūpi — iš ko ir kaip geriau pasiruošti. Žinoma, per trumpą laiką viso kurso parengti neįmanoma, —

teks jį ruošti etapais, sistemingai. Nors jokioje pasaulio aukštojoje mokykloje visuomenės mokslų dėstytojai neturi tokio didelio krūvio kaip mūsų šalyje, tačiau šį darbą būtina atlikti. Politologijos kurso dėstytojas turi ne tiktai daug skaityti (mūsų sąlygomis — pirma susirasti, iš ko skaityti), bet ir nuolat domėtis politinio gyvenimo kaita, jį analizuoti.

Vadovautis politologijos kurso pavyzdine programa, ypač pradedant dėstyti kursą, reikia kūrybiškai. Iš kolegų dėstytojų politologų lenkų žinome, kad visi jie turi autorines programas, sudaromas einamiesiems mokslo metams. Dėstytojas atsakingas už tai, kad pagrindinės, svarbiausios, aktualiausios laiko temos būtų perskaitytos arba atsirinktos iš viso programos kurso ir studijuojamos savarankiškai.

Autorinėje programoje numatoma paties dėstytojo mokslinio darbo tema. Suprantama, jei ji yra iš politinių mokslų srities. Tai suteikia galimybę temą nuodugniau, kvalifikuočiau išnagrinėti. Pastebėta, kad kaip tik tos paskaitų temos, kurias tiria dėstytojas, labiausiai domina studentus.

Visiems be išimties politologijos dėstytojams būtina rūpintis savo kvalifikacijos tobulinimu. Į kursus, stažuotes ne visi iš karto galės patekti. Todėl iš pradžių galima tobulinti kvalifikaciją dirbant. Pavyzdžiui, Varšuvos universitete prie politinių mokslų metodikos centro veikia privalomas dviejų valandų per savaitę metodologijos seminaras, kurio laikas įeina į bendrą dėstytojo darbo krūvį. Šis seminaras šiek tiek primena mūsų visuomenės mokslų katedrose veikusius metodologijos seminarus, kurie, deja, vykdavo nesistemingai, neretai juose kalbėta apie viską ir apie nieką.

Varšuvoje seminarams vadovauja žymūs mokslininkai politologai, atvažiuoja pranešėjų ir iš užsienio šalių. Referatus rengia ir seminaro dalyviai — jauni mokslininkai bei dėstytojai. Kvalifikuotai diskutuojama, dalijamasi patirtimi, tyrimų rezultatais, samprotavimais. Dauguma dėstytojų plačiai apsiskaitę, išmano specialybės literatūrą ir politinį gyvenimą. Diskutuojama tolerantiškai, kultūringai išklausant įvairias, kad ir prieštaringas nuomones. Taip aukštoji mokykla pati rengia specialistus politologus.

Suprantama, kad kiekvienoje pas mus naujai įsteigtoje politologijos katedroje iš karto tokios ar panašios kvalifikacijos tobulinimo institucijos nesuorganizuosime. Tiesa, Respublikos liaudies švietimo ministerija turi šio darbo ateities planus. Manome, kad tikslinga būtų tai padaryti Vilniaus ir Kauno miestų aukštųjų mokyklų mastu. Valandos, skirtos seminarams, turėtų įeiti į bendrą dėstytojo darbo krūvį. Štai vilniečiai jau turi politologų klubą. Tikriausiai toks klubas suburs politologus ir padės jiems lavintis. Kol kas tik svajoti tegalime, kad Lietuvoje irgi būtų įsteigtas toks politinių mokslų metodikos centras, kuris galėtų kviestis specialistus iš kitų šalių ir, svarbiausia, turėtų dideles leidybos galimybes.

Vilniaus universitetas ir Kauno politechnikos institutas pernai buvo pakvietę politologus iš Vokietijos Federacinės respublikos ir Varšuvos universiteto. Jų paskaitos padrąsino ir mūsų dėstytojus žengti pirmuosius politologijos dėstymo žingsnius. Po to keli Kauno Politechnikos instituto dėstytojai dalyvavo tarptautinėje politologijos dėstytojų metodinėje konferencijoje Lenkijoje. Numatomos dėstytojų stažuotės Lenkijos aukštosiose mokyklose.

Gali kilti klausimas, kodėl šiame straipsnyje daugiausia remiamasi LR politologijos dėstymo patirtimi? Atsakymas būtų toks: su kitų šalių politologais iki šiol dar per mažai bendrauta, nesame giliau susipažinę su jų darbo programomis bei metodika. Visa tai — ateityje.

Kyla dar viena — vadovėlio problema. Tarybinės politinių mokslų asociacijos prie TSRS MA prezidiumas 1989 m. vasario mėnesį priėmė nutarimą parengti politologijos vadovėlį, taip pat numatyta parinkti ir išversti vieną iš socialistinių šalių politologijos vadovėlių. Bet kol kas tai tik nutarimas. Lietuvos liaudies švietimo ministerija jau pasirūpino, kad būtų išverstas prof. A. Bodnaro redaguotas politologijos vadovėlis. Tai bus konkreti parama

aukštųjų mokyklų studentams. Tačiau šalia to reikia ir savo vadovėlio, pagrįsto mūsų tautos politine mintimi bei politine patirtimi. Kadangi geri vadovėliai greit neparašomi, reikia imtis metodinių priemonių rengimo. Į šį darbą turi įsitraukti pačios aukštosios mokyklos. Lenkijoje daugumos aukštųjų mokyklų politologijos skyriai arba katedros turi savus mokslo apie politiką vadovėlius arba rekomendacijas šio kurso studijoms. Dažnai tos rekomendacijos parengtos atsižvelgiant į minėtąsias autorines dėstytojų programas.

Kelios mintys apie mokslinį darbą. Aišku, kad kvalifikuotai ir įdomiai dėsto tas, kas pats iš šios srities rašo mokslinį darbą, kas ieško, tiria, studijuoja.

Dabartinis šalies ir Respublikos politinis bei visuomeninis gyvenimas, jo raida, vykstantys pertvarkos procesai daug ką keičia, nuolat kyla vis naujų problemų. Visa tai skatina plėtoti mokslinę veiklą. Laikas ir gyvenimas pataria politinių mokslų dėstytojams, ypač jauniems, rinktis aktualias mokslinio darbo temas ir problematiką. Problemų, kurias būtina tirti ir teoriškai apmąstyti, moksliškai pagrįsti, vis daugėja. Pavyzdžiui, kad ir tokios: Lietuvos gyventojų (o gal ir atskirų socialinių grupių) politinio aktyvumo didėjimas, priežastys, raida; politinio pliuralizmo esmė ir reikšmė demokratizuojant visuomenę; politinės kultūros ugdymo problemos, naujų visuomeninių organizacijų veikla; Sąjūdžio veikla vystant demokratiją. Svarbi mūsų Respublikai nacionalinių santykių tema iki šiol beveik visai nenagrinėta. Taip pat svarbu tirti kūrybinės inžinerinės inteligentijos vaidmenį pertvarkos procese. Be to, yra daugybė kitų politinio gyvenimo įvykių, reiškinių, kurių priežastis, esmę ir padarinius būtina tirti ir įvertinti. Jie svarbūs ateities politikai. Visa tai — politologų duona. Laikas dabar keičiasi mokslo naudai. Be abejo, mūsų jaunieji kolegos sulauks tikro pripažinimo, o jų moksliniai darbai, disertacijos šių dienų problematika bus naudingi Lietuvos mokslo raidai ir politinio gyvenimo vyksmui, o ne vien moksliniam laipsniui įgyti, kaip neretai buvo iki šiol. Tikimės, kad kartu su mokslininkais dėstytojais į politinio gyvenimo aktualijų tyrimą įsitrauks ir studentai. Nemaža jų yra aktyvūs politinio gyvenimo dalyviai, jiems rūpi Lietuvoje sprendžiamos problemos, pertvarkos proceso sėkmė.

Z. ANGARIEČIO LAIŠKAS J. STASOVAI

Amžininkų laiškai, ypač opiais savo meto visuomenės gyvenimo klausimais, yra labai svarbus istorijos šaltinis, teikiantis informacijos, kurios veltui ieškotume oficialiuose dokumentuose. Jie padeda suvokti ano meto žmonių mąstyseną, pajusti praeities alsavimą, tarsi priartėti prie istorinės tiesos.

Tokiems laiškams skirtinas ir Zigmo Angariečio 1919 m. birželio 3—5 d. laiškas RKP(b) sekretorei Jelenai Stasovai. Jame Z. Angarietis atvirai išdėsto savo nuomonę dėl 1918—1919 metų socialistinės revoliucijos Lietuvoje nesėkmės priežasčių, aiškina, kaip ir kodėl tais metais pakito Lietuvos darbininkų, darbo valstiečių nuotaikos, pažiūra į Tarybų valdžią, Raudonąją armiją. Laiško užuominos apie centro ir respublikos santykius yra tarsi mūsų dienų atliepas.

Z. Angarietis (1882—1940) laišką siuntė iš Daugpilio. Tuo metu jis buvo Lietuvos ir Baltarusijos KP CK ir jungtinės Respublikos Gynybos tarybos ypatingasis įgaliotinis ryšiams su Lietuvos komunistiniu pogrindžiu („ryšiams su baltųjų okupuotais rajonais"). RKP(b) CK sekretorė J. Stasova (1873—1966), kurią Z. Angarietis asmeniškai pažinojo, laišką Maskvoje gavo maždaug po dviejų savaičių, ne vėliau kaip birželio 19 d. Pastaroji data užrašyta ant laiško, nurodant nuorašą perduoti I. Smilgai, RKP(b) CK nariui, RTFSR Karo revoliucinės tarybos Politinės valdybos vadovui.

Istorikams šis Z. Angariečio laiškas žinomas, bet istoriografijoje panaudotas tik iš dalies. Laiško tekstas ištisai skelbiamas pirmą kartą. Jo originalas yra Marksizmo-leninizmo instituto prie TSKP CK Centriniame partiniame archyve (CPA, f. 17, ap. 65, b. 25, l. 150—157). Laiško kserokopija yra Partijos istorijos instituto prie LKP CK partiniame archyve.

Laišką spaudai parengė ir įžangą parašė Partijos istorijos instituto prie LKP CK mokslinis bendradarbis, istorijos mokslų kandidatas **MINDAUGAS TAMOŠIŪNAS.**

Jel(ena) Dmitrijevna!

Rašau jums šį laišką. Gal jis ilgokas, bet yra daug klausimų, apie kuriuos centras galbūt mažai informuotas. Tačiau įspėju, šis laiškas visiškai privataus pobūdžio, nors jame kalbu ir apie bendrus reikalus. Reikia aptarti tai, ką aš pastebėjau per visą mažų respublikų kūrimosi laiką. Kaip jūs žinote, Lietuvos respublika buvo sukurta RKP iniciatyva. Kai mes Vilniuje rašėme manifestą Lietuvos Laikinosios Rev. Darb. — Valst. vyriausybės vardu, keliose jo vietose įterpėme, jog Lietuva yra Tarybų Rusijos dalis. Bet šias frazes RKP CK išmetė. Nepaisant to, daugelis lietuvių komunistų, tarp jų ir aš, buvome apkaltinti nacionalizmu. Tiesa, formalaus kaltinimo nebuvo, bet gandai sklido po visą Maskvą. Tarp tų gandų buvo, pvz., pasakojama, jog aš su kitais kalbu ne kitaip, kaip tik lietuviškai. Tai buvo tuo metu, kai mus kaltino Lietuvos rusifikavimu. Esmė ta, jog Lietuvoje daug įvairių tautybių ir visuose suvažiavimuose, konferencijose paaiškėdavo, jog dauguma supranta rusiškai, ir debatai paprastai vykdavo rusų kalba, — tik retkarčiais kas kalbėdavo lietuviškai, lenkiškai ar žydiškai. Dėl to mes tapome „rusifikatoriai". Ir patekome tarp dviejų ugnių. Atskiros, „nepriklausomos" Lietuvos respublikos įkūrimą aš laikau klaida. Suprantama, dabar būtų klaida ją likviduoti. Dabar, kai baltieji žaidžia „nepriklausomybę", būtina iš pradžių sutriuškinti baltuosius, o paskui susilieti į viena. Susiliejimas turi prasidėti iškart ir vykti tolygiai.

Klaida, kad įkurta savarankiška Lietuva, atnešė daug nepageidautinų pasekmių. Pavyzdžiui, dauguma klausimų vietos tarybiniai organai turėjo ma-

žiau valdžios, negu kokia nors gubernija. Ypač tai jautėsi santykiuose su karine žinyba. Daugelis vadų į Lietuvą žiūrėjo kaip į okupuotą sritį ir vietinių tarybinių organų, taip pat partinių organizacijų nepaisė. Reikiamos kontrolės iš centro taip pat nebuvo. Smolenskas buvo tik Smolenskas. Vadai kėlė skandalus, linksminosi, girtavo, daugelis politinių komisarų buvo neverti komunistų vardo. Be to, žalingai veikė ir centro taktika. Pavyzdžiui, užuot per 10—15 dienų užėmus Kauną, išvijus okupantus iš visos Lietuvos, neleidus susiorganizuoti baltiesiems, buvo tūpčiojama vietoje arba daromi tokie žingsniai, kurie pykdė vietos gyventojus. O ką jau kalbėti apie plėšikiškas rekvizicijas, nuskurdinusias dvarų darbininkus ir vargšus (turtingieji nuo rekvizicijų galėdavo atsipirkti). Tačiau buvo ir dar sunkesnių dalykų. Pavyzdžiui, kai tik sugrįžo į Lietuvą Raudonoji armija, mes turėjome galimybę surinkti 20—30 tūkstančių savanorių iš vietos darbininkų ir valstiečių. Savanoriai pradėjo eiti į miestus. Kai kurie nueidavo keletą dešimčių varstų, kad galėtų įstoti į armiją. Tačiau čia juos beveik vydavo šalin. Karo vadai griežtai atsisakė duoti ginklų, aprangos ir t. t., sakydami, jog viso to nėra, ir tik po 2—3 mėnesių paaiškėjo, kad iš dalies tai melas. Aprangos ir ginklų, nors ir mažai, bet buvo, ir buvo galimybė apginkluoti keletą tūkstančių žmonių. Tada savanoriams buvo keliamos neįtikimos sąlygos: atvykti su savo apranga ir kone su savo ginklais. Savanoriai po keletą dienų vaikštinėdavo po miestus, alkdavo ir su kartėliu grįždavo namo. Suprantama, kiti jau nebeturėjo noro „pasivaikščioti". Savanorius buvo galima telkti ne tik nuo okupantų išvaduotose vietovėse, bet ir dar užimtose (Kaunas, Suv(alkų) gub.). Iš ten savanoriai ėjo, bet nebuvo galima plėsti agitacijos, nes juos labai nenoriai priimdavo į Raudonąją armiją.

Po viso to daugelis darbininkų ir varguolių pradėjo žiūrėti į Raudonąją armiją kaip į jiems svetimą, beveik kaip į okupantų armiją.

Toliau: paėmus Vilnių ne vėliau kaip per dešimt dienų buvo galima paimti Kauną. Reikėjo tik pulti iš flangų; be to, galėjo sukilti Suvalkų gub. darbininkai, ir vokiečiai be pasipriešinimo arba beveik be pasipriešinimo būtų palikę Kauną. Bet vietoj to buvo įsakyta atitraukti iš fronto tuos pulkus, kurie užėmė Vilnių. Toliau vietoj puolimo centrui paliepus prasidėjo derybos. Per šias derybas sustiprėjo okupantai (senąją pakrikusią vokiečių armiją pakeitė savanoriai) ir lietuvių baltagvardiečiai (iki tol lietuvių baltagvardiečiai turėjo vieną niekam tikusį pulką, o dabar jie pradėjo kurti savo armiją). Kad darbininkai buvo mūsų pusėje, rodo šie faktai: Panevėžį užėmė ne Raudonoji armija, bet sukilę darbininkai. Tas pats buvo ir Šiauliuose. Šiaulių darbininkai atėmė iš vokiečių daug šautuvų, keletą automobilių ir šarvuotą traukinį. Ir štai centras mus priverčia vesti derybas dėl šio šarvuoto traukinio: vokiečiai reikalavo jį grąžinti. Per derybas buvo nustatyta „demarkacinė" linija ir sustiprėjo baltagvardiečiai. Vis dėlto dar buvo galimybė greit užimti Kauną. Reikėjo tik jį apeiti ir sukelti užnugaryje (Suvalkų gub.) sukilimą. Mes garantavome sukilimą užnugaryje. Buvo duotas įsakymas pulti Alytaus link ir šiauriau Kauno. Mes pasiuntėme draugų, kad iškeltų sukilimo šūkį. Armija pradėjo puolimą. Staiga ateina įsakymas jį sustabdyti. Puolančiosioms armijoms duodami įsakymai sustoti. Mes pasiuntėme draugų į Suvalkų gub. sustabdyti sukilimą. Bet jau buvo vėlu. Dalis armijos nespėjo gauti įsakymo nepulti ir beveik be mūšio užima Alytų, Merkinę ir įžengia į Suv. guberniją. Suv. gubernijoje sukyla darbininkai, užima keletą miestelių, taip pat Kazlų Rūdos geležinkelio stotį ir dvi gretimas. Jeigu puolimas būtų buvęs pratęstas, tai greit visa Suv. gub. būtų buvusi mūsų rankose, Kaunas būtų atkirstas, vokiečiams būtų tekę pasiduoti arba geruoju išeiti.

Puolimo sustabdymas sugriovė visą planą. Vokiečiai ėmė triuškinti mūsų būrius pavieniui, dėl karo vadų kaltės Alytų užėmė baltieji beveik be mūšio, o Suvalkų gub. pradėta susidoroti su sukilusiais darbininkais. Buvę mūsų šalininkai ėmė virsti priešais. Jie kalbėjo: mus apgavo Raudonoji armija, arba: mus išdavė Raudonoji armija. Ir tai didele dalimi buvo tiesa. Dėl to

kurį laiką susilpnėjo mūsų įtaka žemės ūkio darbininkams. Tačiau dar ne viskas buvo prarasta. Dar buvo galima atnaujinti seną planą, apie kurį karo vadai dažnai kalbėjo, bet kurio nesiėmė vykdyti. Aš išsakau savo asmeninę poziciją: man vis atrodė, kad tai išdavystė ir kad viskas sąmoningai daroma, kad tik mes nelaimėtume.

(Turiu pasakyti, kad dabar mūsų padėtis Suv. gubernijoje pagerėjo: darbininkai vėl laukia Raudonosios armijos ir pasirengę sukilti, nors jau tikriausiai nebe taip vieningai. Tačiau galiu ir apsirikti.)

Dabar pereinu prie paskutiniųjų įvykių: mūsų pralaimėjimo šaknys glūdi armijos organizavimo sistemoje. Mes turime didelę armiją, bet mažai durtuvų (ginkluotų kareivių. — M. T.) Štai, pavyzdžiui, sakoma, kad Lietuvos divizijoje yra 5500 valgytojų ir tik 800 durtuvų, iš kurių apie 400 nepatikimų (patikrinti, ar tai tikslu, negalėjau, bet greičiausiai nelabai perdėta). Tai tikriausiai labai perdėta. Dabar Lietuvos divizija geresnė už Latvijos armiją. Latvijoje taip pat yra pulkų su 100 durtuvų ir 900 valgytojų. Apskritai Raudonojoje armijoje susisuko sau lizdą parazitizmas. Visko reikia pagal etatus, t. y. visur — kanceliarijose, gurguolėse ir t. t. — visko turima pagal etatus, o durtuvų kiek papuola. Yra kuopų su 15 durtuvų. Bet visi kiti etatai jose užimti.*

Pradėsiu vėl iš pradžių. Vilnių užėmus Raudonajai armijai, Lietuva buvo be geležinkelių, be arklių, t. y. be transporto. Į Lietuvą buvo siunčiama armija, turinti daug valgytojų, bet nebuvo siunčiama pakankamai maisto, arklių ir t. t. Iškart buvo aišku, kad Lietuva negalės išmaitinti tokios daugybės valgytojų, kad armijoje prasidės badas. Ir iš tikrųjų raudonarmiečiams dažnai trūkdavo duonos, negaudavo ir negauna po 2 mėnesius baltinių. Jeigu armija būtų buvusi mažesnė, t. y. jeigu būtų palikta tiek pat šaulių arba maždaug tiek, bet sumažinta nerikiuočių ir pašalinti parazitai, mažiausiai bent 50—70 proc., tai armija būtų buvusi geriau pamaitinta, geriau aprengta. Šiuo metu — ir baltinių, ir maisto pasiima kas greitesnis. Ir aišku, jog tie, kurie yra arčiau baltinių ir maisto, t. y. gurguolininkai ir kanceliarijų tarnautojai. Į tai būtina atkreipti reikiamą dėmesį ir tiesiog išvaikyti parazitų lizdus. Kas tinka į Raudonosios armijos eiles, tam į rankas duoti šautuvą.

Be to, gurguolininkai dažniausiai sukelia paniką. Jie turi daug ko prisiplėšę ir visada dreba dėl savo gero, pirmieji sprunka, kai dar nė nereikia trauktis, skleidžia įvairius gandus, o paskui juos bėga visa armija. Dažnai klausi savęs: kam reikalingos gurguolės? — ir sau atsakai: kad vežiotų gurguolininkų ir kanceliarijos tarnautojų turtą.

Gal pasakysite, jog aš viską per niūriai vaizduoju, bet pakalbėjus su kai kuriais savo reikalui ištikimais raudonarmiečiais arba raudonaisiais karininkais, susidaro dar niūresnis vaizdas. Štai ir vakar kalbėjausi su vienu sužeistu komisaru. Jaunas vaikinas, pasiaukojęs. Jis paklausė mane: kada mūsų reikalai pasitaisys? Jo klausime pajutau ir viltį dėl geresnės ateities, ir dvasinį nusivylimą dabartimi. Bet kai mudu išsikalbėjome, tai, pasirodė, priėjome tą pačią išvadą: padėtis dar ne beviltiška, reikia tik reformų. Mažiau pulkų, vietoj jų — geri koviniai daliniai. Pavyzdžiui, Lietuvos divizijoje visą frontą gina tik 153 ir 7-asis lietuvių pulkas ir iš dalies kiti. 4, 6 ir 5 buvo niekam tikę. Tiesa, pastaruoju metu pradėjo taisytis. Jei dar vieną tokį pulką turėtume, tai galėtume ir Kauną pasiekti. Vos tik jis pabandė pulti, kad ir su nedidele raudonarmiečių grupe, bematant atsidūrė 30 varstų priešo užnugaryje. Juos pamatę baltieji išsislapstė miškuose. Antrojoje divizijoje tik du pulkai, kuriais galima remtis: tai Latvijos divizijos 6-asis ir dar vienas (Nr. neatsimenu), tačiau jie, veikiami kitų latvių pulkų, pradėjo krikti.

* Komunistai dažnai tik padidina parazitų skaičių. Pavyzdžiui, pranešama, kad 6-ajame latvių pulke yra 160—170 komunistų, iš kurių nė vieno rikiuotėje. Komunistų daugelyje pulkų nekenčia.

Apskritai reikia pasakyti, jog mūsų frontą puola nedideli baltųjų būriai. Be to, jie bailūs. Vos juos užpuola, jie tuojau bėga. Ypač bijo mūsų raudonarmiečių pasirodymo užnugaryje. Bet štai bėda. Baltiesiems padeda valstiečiai, ir dėl to kalta Raudonoji armija. Raudonarmiečiai ir ypač gurguolininkai plėšia visus tiesiog iš eilės. Atima iš valstiečių paskutinę karvę, paskutinį grūdą. Vietos nuniokotos daugiau, negu per 3 metus trukusį karą. Karo vadai su tuo nekovojo, o kartais net skatino. Dabar kovoti su tuo beveik nebeįmanoma. Raudonarmiečių plėšikavimas nuteikė vietos gyventojus prieš mus. Visi šie plėšikaujantys pulkai nedelsiant turi būti nuginkluoti. Lietuvos divizijoje tokiems pulkams priskirti 4, 6 ir 5**, iš dalies 3. Apie 1 ir 2 žinių neturiu. 6 ir 5 pulkai neklausė įsakymų, patys pasitraukdavo iš fronto, siųsdavo savo atstovus į kitus pulkus, kad šie taip pat pasitrauktų iš pozicijų, agitavo vietinius gyventojus, kad šie nestotų įskaiton ir t. t. Ir vis nebaudžiami. Tai sukėlė kitų pulkų nepasitenkinimą. Kitų pulkų kareiviai kalbėdavo: žiūrėkite, 6 ir 5 pulkai neklauso ir poilsiauja sau užnugaryje, o mes poilsio neturime.

Suprantama, su tokia armija pulti negalima: būtina ją reorganizuoti. Sumažinti valgytojų ir pulkų skaičių. Tegu divizija virsta brigada, o brigados — pulkais, pulkai — kuopomis. Tada pulkuose bus daugiau žmonių. Būtina išguiti plėšikiškąjį elementą. Įvesti revoliucinę drausmę, kad nė vienas plėšimas neliktų nenubaustas ir t. t. Jeigu mūsų fronte armija bus kad ir mažesnė, bet kovingesnė, tai vis dėlto bus didesnė galimybė pulti. Beje, tokią armiją lengviau apauti, aprengti, pamaitinti, ir tada raudonarmiečiai elgsis geriau ir mažiau bus priežasčių plėšikauti.

Noriu paminėti dar vieną klausimą: Raudonosios armijos pakrikimui didelę įtaką turi užnugaris. Pavyzdžiui, per anksti įvykdyta Daugpilio evakuacija blogai paveikė armijos nuotaiką. Iš Daugpilio pradėjo kraustytis visos įstaigos ir vežti visokį šlamštą. Dėl to susidarė situacija kilti panikai. Tai persimetė į armiją. Daugpilis ir armija dabar yra tarytum saloje. Laikraščių nėra, o vietoj jų neįtikimiausi gandai. Vietinė valdžia išvežė spaudos mašinas, šriftą ir t. t. Išvyko politinis skyrius. Rezultatas: vietiniai laikraščiai neleidžiami, o iš kitur nieko negaunama. Tai blogai veikia armiją. Mano manymu, jau tegu viena kita tipografinė mašina patenka baltiesiems, negu kad tokiu metu, kaip dabar, armija būtų palikta be laikraščių. Būtina kažką padaryti, kad ateityje nieko panašaus nepasikartotų.

Politiniai skyriai virto kanceliarinėmis įstaigomis. Nekontroliuojama padėtis vietos partinėse organizacijose.

Dabar jau paniškas bėgimas. Bet jį dar galima sustabdyti. Tik keletą patikimų dalių pasiųsti jas į frontą ir atšaukti nepatikimas, kad netrukdytų kitoms.

Su draugišku sveikinimu
Z. Aleksa A(ngarietis)

3. VI.

P. S. Dar apie vieną liūdną reiškinį. Užėmus Vilnių prasidėjo pagreitinta komunistų ir juos remiančiųjų mobilizacija. Bet ir šiuo klausimu karo vadai nesistengė padėti mums. Pavyzdžiui, Rokiškio apskritis mobilizavo kelis šimtus komunistų ir juos remiančiųjų. Dalis jų nemokėjo naudotis ginklų. Prašė suteikti galimybę bent trejetą dienų pasimokyti, bet buvo pasiųsti į frontą neapmokyti. Kitose vietose komunistų būriai prašėsi įjungiami į bendras gretas, bet to nebuvo paisoma. Būdavo tarytum siekiama įnešti antagonizmo tarp komunistų būrių ir raudonarmiečių. Be to, yra nemaža atsitikimų, kai komunistų būriai buvo siunčiami tiesiog į pražūtį.

** Vienas šių pulkų jau buvo nuginkluotas, bet kritišką minutę gavo šautuvus ir išgelbėjo padėtį.

Pagaliau mes iki šiol nepanaudojame kaip dera vieno agitacijos būdo. Baltieji išleidžia be galo daug įvairių lapelių ir juos platina aeroplanais. Leidžia laikraštį „Raudonarmiečių tiesa" kaip „nepriklausomų komunistų" organą. Tai vis baltųjų lietuvių išmonės. O pas mus lapelių platinimu aeroplanais labai blogai rūpinamasi.

Baltųjų platinami lapeliai daug prisidėjo prie mūsų armijos demoralizavimo. Šiems lapeliams armijos politiniai skyriai neskyrė reikiamo dėmesio.

Z. A.

4. VI.

P. S. Vakar kalbėjausi su Lietuvos divizijos politiniu komisaru ir Lietuvos divizijos vadu. Per šį pokalbį paaiškėjo štai kas: blogą poveikį Raudonajai armijai daro kinų ypatingieji pulkai. Raudonarmiečiai žiūri į kinus kaip į budelius. Juos reikia būt(inai) pasiųsti į pozicijas. Toliau neleistina kurti nacionalinius pulkus. Latvijoje, šalia pulkų iš Rusijos, yra vien latvių pulkai. Latvija apiplėšdavo (tiesiog nurengdavo) atsiųstas dalis latvių dalių labui. Dėl to antagonizmas tarp latvių ir „rusų" dalių. Daugpilio evakuacija labai demoralizuojamai veikė armiją, ypač Lietuvos armiją.

Z. A.

5. VI.

MES IR LITERATŪRA

TAUTOS TRAGEDIJA TREMTIES POEZIJOJE

RYTIS TRIMONIS

„Atsižiūrėkim į Lietuvą, kol jos dar yra..."
J. Juškaitis

Žmonijos istorijoje vargu ar būta tokio masto ir tokio žiaurumo trėmimų, kurie bent iš tolo galėtų lygintis su stalininės partokratijos ir represinių valdžios institucijų vykdyta tautų genocido forma „laisvųjų" respublikų Sąjungoje. Represijų ideologai, dešimtmečiais skleidę mitus apie tolydžio stiprėjančią klasių kovą ir gausėjančius „liaudies priešus", neįstengė užmaskuoti šiurpių totalitarinio režimo nusikaltimų žmoniškumui, — apie juos liudija nekaltų žmonių kaulai amžinojo įšalo žemėje ir Lietuvos kapinaitėse, gyvųjų kankinių atmintis ir literatūroje įprasminta mūsų tautą sukrėtusi tragedija. Istorija kol kas nepajėgi tiksliau apibrėžti šios tragedijos dydžio, — ji težino, jog prieš karą ir po jo ištremta šimtai tūkstančių Lietuvos gyventojų, ir ji neišsakys, ką išgyveno kiekvienas iš tų tūkstančių, pakėlęs didesnę nei

R. Trimonis — rašytojas, filologijos mokslų kandidatas

įmanoma žmogui kančios ar skausmo naštą, o gal prislėgtas jos kaip kapo akmens.

Tarp stalinizmo laikais teistų, ištremtų mūsų tautiečių — apie 70 įvairios pasaulėžiūros, nevienodo talento ir skirtingų literatūros krypčių bei žanrų rašytojų, nors sąrašas irgi nėra pilnas. Ne visų jų kūryboje kraupusis gyvenimo laikotarpis atskleistas subtilia giliaprasme, reljefiška meno kalba; dar neseniai apie tai bylojo užuomina, asociacija, alegorija, nes rašyti apie stalininius lagerius buvo ir pavojinga, ir neįmanoma. Kita vertus, tremtyje rašė ne tik literatai, — ne vienas jos belaisvis savo jausmus, kančią, viltį įbrėžė popieriaus skiautėje ar beržo tošyje. Reikėjo sulaukti šiandienos — tautos atgimimo meto, kada tremtinių žodis, įgijęs nepakartojamą poveikį, sukrės tiesos, teisingumo, žmogiškųjų idealų išsiilgusią Lietuvą.

Kažin, ar laisvas žmogus dažniau ir jautriau nei tremtinys galvojo apie tėvynainių ir tautos likimą anuomet? Tremties tragedija ją patyrusių apmąstyta ir išreikšta ne kaip perdėm asmeninė, o kaip visą Lietuvą ištikusios nelaimės šešėlis. Gal dėl tokio mentaliteto net subjektyviausi išgyvenimų momentai ir buities detalės savaime tampa prasmingi.

Ne literatūriniai kriterijai lėmė autentiškų atsiminimų — rinkinio „Amžino įšalo žemėje", M. Garbačiauskienės „Jei laimė nebūtų lydėjusi", V. Gustainio „Be kaltės", S. Ankevičiaus „Už Uralo, žemės galo" ir kitų knygų vertę. Be abejo, ne vien poetiškumo mastelis taikytinas neprofesionalių (kiek sunaikinta neišsiskleidusių talentų?) poetų publikacijoms „Benamių" antologijoje, žurnalų ar laikraščių puslapiuose. Labai svarbi istorinė šių užrašų ar posmų reikšmė — tai ir kaltinimo, ir liudijimo prieš genocidą dokumentai.

Bet jie byloja ne tik apie represijas, naikinimus, — čia atsiskleidžia žmogaus dvasingumas, vidinės ištvermės ribos ekstremaliausiomis būties sąlygomis. „Žmogaus prigimčiai būdinga išlaikyti ir brandinti savyje visa, kas gera ir gražu. Galbūt todėl dabar, žvelgiant suaugusio akimis, viskas neatrodo taip tragiška ir baisu. O iš tikrųjų? Aš — iš ešelono, kuris ateina iš mano vaikystės", — rašo Antanina Garmutė („Ešelonai").

Širdies nebėra,
Tik žaizda...
— — — — — — — — — —
Ar beužgis ji?
— Ne, ne, ne.

S. Vitaitė-Babraitienė „Ar beužgis?"

Tai jau eilėmis išreikštas tų ešelonų sumaitotos biografijos atspindys. Žinoma, tremtinių kūrybos savitumą rodo ne vien individualūs situacijų, išgyvenimų, būsenų atspindžiai, o ir pasakojimo stiliaus savitumas. Rūsčiai santūrus Dalios Grinkevičiūtės žvilgsnis į smurto pradžią — 1941-ųjų birželio 14-osios naktį: „Perpildyti ešelonai vienas po kito ėjo į Rytus, išveždami tuos, kurių didžiajai daliai niekada nebuvo lemta sugrįžti, — rašo ji memuaruose „Lietuviai prie Laptevų jūros". — <...> Niekuo nekalti jie ėjo į tuos vagonus, nežinodami, kad yra jau mirtininkai, kad šią akimirką jiems reikia atsisveikinti ir paskutinį kartą apkabinti savo vaikus, žmonas, tėvus. Jie buvo apgauti". Jausmingai apie trėmimų tragizmą pasakoja Paulina Motiečienė autobiografinėje apybraižoje „Kauburėliai ant Pečioros kranto": „Kauburėliais mūsų mylimų artimųjų — senelių, mamyčių, mažų Lietuvos vaikučių — nubarstytos Pečioros pakrantės, miškai. Pečioros dugnas nuklotas lietuvių kaulais".

Raudonomis kraujo gijomis šakojasi tremties tema mūsų poezijoje. „Jeigu ne barakų, šachtų, speigų, spygliuotos vielos apsupties, vargo, nelaimių, kančių vaizdai, meilės ir pasiaukojimo akimirkos, laisvės ar mirties laukimo įtampa, tėvynės trauka, daugelis šių žmonių nebūtų paėmę į rankas plunksną", — pastebi, apibūdindamas septyniolikos „Benamių" antologijos autorių kūrybą L. Gudaitis („Nemunas", 1988, Nr. 10). Jos autentiškumas — ne tik savaiminė vertybė: jis įtaigoja eilėraščių poveikio įspūdį ir jėgą.

Leonardas Matuzevičius (Linas), Petras Zablockas (Širvėnas), Stasė Vitaitė-Babraitienė (Smiltis), nublokšti į Komiją, Ona Svetikaitė-Jurgelienė Krasnojarske, Irena ir Marijonas Smetonos Mordovijoje bei Igarkoje ir daugelis kitų tremtinių savo eilėraščiuose išreiškė asmenines refleksijas, neatsiejamas nuo tautinio mentaliteto:

Mes turim tėviškę,
Namus ir širdį — — —
Mus dar negimusius
Mama krauju pagirdė.
S. Vitaitė-Babraitienė „Mes kaip jūs"

Tremtinio dalią patyrė poetai J. Graičiūnas, K. Inčiūra, A. Miškinis, O. Lukauskaitė, P. Drevinis, R. Skučaitė, M. Kontrimaitė... Įvairaus amžiaus, pasaulėjautos ir pasaulėžiūros, savitos meninės orientacijos lyrikai rašė apie neišdildomus lemties pėdsakus jų sieloje. Vieniems tai buvo slogios tikrovės nuotrupos, kaip Onos Lukauskaitės „lagerio pasakų" epizodas — impresijos ir meditacijos sąveika:

Juodoj girioj aidi kirvio dūžiai,
Atkaklumas plienu širdį kausto.
Daugelio ryžtas girioje lūžo,
Po velėna jie šąla be karsto.
„Liūdnas visų liūdniausias peizažas..."

Kitu atveju — tai įrantų vaiko atmintyje žymės: belangis vagonas, žmonių knibždėlynė, šaižiai džeržgiančios durys, „pro kurias įeina Kažkas — grasus, pavojingas, / už kurių — nežinia..." (M. Kontrimaitė „Mano vaikystės tėvynė").

Ryškiausia daugiabriaunė tremties egzistencinių, emocinių, etinių ir filosofinių aspektų visuma susiklosčiusi A. Miškinio „sulaužytų kryžių" lyrikoje. Savivokos ir pasaulėvaizdžio ypatybėmis, humanistinių idėjų ir meninės raiškos įvairovės derme išsiskiria ciklas „Psalmės". A. Miškinio tremties lyrika — reikšminga ne tik autoriaus ir apskritai mūsų poezijos dalis, praturtinanti jos vaizdą, bet ir tautinės kultūros ryšio su skaudžiu Lietuvos istorijos tarpsniu reiškinys.

Kita vertus, atsigręžusiai į netolimą praeitį šiandienos poetų kūrybai tremties tema yra ir tiesos bylojimas, pralaužiant pusamžį nepramušamą geležinę melo ir demagogijos uždangą, ir subjektyvaus sąlyčio su prieškario bei pokario Lietuvos realijomis, su jos žmonių dalia atskleidimas. Tai akivaizdu M. Karčiausko, J. Juškaičio, J. Strielkūno, A. Puišytės, ne vieno jauniausios kartos poeto kūriniuose.

Tremties tematika pirmiausia suponuoja Lietuvą ir jos žmones ištikusios nelaimės priežasties aiškinimąsi, nes totalitarinio režimo tikslas sunaikinti tautinės savimonės bei demokratinės mąstysenos pagrindus, nuslopinti žmogaus ir visuomenės dvasingumą, kaip minėta, buvo maskuojamas ideologijos ir propagandos melu. Gyvuliams skirtuose vagonuose vežami nekalti žmonės, nė neketinę priešintis tariamam socializmui (kiek iš jų buvo vaikų, invalidų, senių!), protu nesuvokė, kodėl tai vyksta:

Kiek būta mūsų kaltės,
Nežinau, —
ar tikrai jos būta?
Mes gyvenome tokiu metu,
kai niekas tikrai negalėjo žinoti
nei savo kaltės, nei kitų...
M. Kontrimaitė „Mano vaikystės tėvynė"

Nesuvoktas nesamos kaltės motyvas poezijoje yra tapęs tremtinių būties ir jos baigmės dominante: T. A. Rudoko eilėraštyje Sibiro pašvaistė — „giljotina virš širdies" asociatyviai jungia vežusio į Sibirą likimo vežimo vaizdinį su likimo klaida — amžinu nesugrįžimu („Vežimas"), o A. Puišytė, minėdama natūralistiškai šiurpias trėmimo detales („ten kūdikius mėtė negyvus — ant

bėgių", „su šautuvo buože ten galvas jiems trankė"), tarsi girdi stalinizmo aukų sielų klyksmą:

Gal kenčia, užlietos derva ir asfaltu,
Igarkoj ir Komi: už kaltę — nekaltę?
A. Puišytė „Tremtiniai"

Individualų nekaltumo suvokimą stiprina visuotinumo kontekstas, kuris labai ekspresyviai išreikštas A. Miškinio „Psalmėse": šauksmas gelbėti nekaltas sielas nuo pražūties — išvežimo įtaigojamas hiperbolėm („nuo mūsų šauksmo skaldos kalno uolos, / nuo verksmo verčias marių sietuva"), personifikacija-simboliu (Lietuva puola po Rūpintojo Dievo kojom, melsdama gelbėti iš apokaliptinio slibino nasrų).

Tremties poezijai nebūdingas rezistencinės kovos skelbimas, — smurto jėgoms konfrontuoja dvasinė, moralinė priešprieša, tuo irgi paliudijant, jog tremtinių nekaltumas — tai sąžinės, vidinės savasties išraiška. Net neišvengiamos žūties suvokimas negniuždo savybingo darbščiam Lietuvos žmogui orumo, santūria gaida slopinant išgyvenamą gėlą:

Tik bėga vagonai ir bėga
artyn prie baigties, prie mirties,
kuri per neišbristą sniegą
prišokusi ranką išties.

Užmirškit laukus nesuartus,
artojai, taigon nublokšti.
Užmirškit seklyčias užvertas,
atgulę snieguos per anksti.
P. Zablockas „Nežadinkit jų"

Ori laikysena sietina ir su mažne genetine, išpuoselėta per kartų kartas ištverme, ugdyta tautos istorijos, kurią primena valingai deklaruojama laisvės idėja:

Mus įpratino eiti rekrutais
laisvės daigą auginant širdy.
O. Lukauskaitė „Mus įpratino eiti rekrutais..."

Deja, išsaugoti asmenybės orumą, fizinę ir dvasinę ištvermę „socializmo šalies" lageriuose buvo ne visada įmanoma. Nežmoniškiausios tremtinių būties sąlygos, nužmoginimas rafinuočiausiais berijinio sadizmo ir ideologinės prievartos metodais ypač kraupiai atsiskleidžia A. Miškinio „Psalmių" eskizuose ar vaizdo detalėse. Skarmaluotas, „sunkiais apkrautas katorgos darbais" lagerių vergas panašus nebe į dieviškąjį atvaizdą, o į bibline metafora įvardintą kirminą. Nužmogintas sutvėrimas ir iš paviršiaus, ir iš vidaus poetui rodosi ne tik apgailėtinas, bet ir keliąs pasišlykštėjimą, — tai įtaigoja drastiški dėl savo natūralizmo vaizdiniai („Žmogus iš vidaus", „Žmogus iš paviršiaus", „Pasaulis be Dievo"). Ta pačia metafora pavadindamas antihumaniškąsias jėgas, kurios išniekino tai, kas Lietuvos žmogui šventa, — kapus, simbolius, tikėjimą, A. Miškinis aistringai smerkia veidmainišką stalinizmo sistemos esmę („kalėjimuosna milijonais grūda, / o rėkia — laisvė esanti vien čia") ir amoralumą („teisybės nėr nė per aguonos grūdą — / vien smurtas, melas, prievarta, kančia", „mus veda, kolioja veidai išpurtę, / be laiko alkoholio pagraužti").

Tačiau ir žemiškame pragare gyvuoja nesunaikinama, nenugalėta dvasia: „pikti mes, alkani ir utėlėti, / bet norim būti šviesūs mintimis", — teigia A. Miškinis („Kaliniai"). Tremtinių buityje esama optimizmo akimirkų, kurias įsimintinomis kasdienybės detalėmis išryškina M. Karčiauskas poemoje „Skandenė": „Čia geri aitvarai, / prijaukinom / lietuviškom rankom", „mes dainuojam chore, / jau fašistais / rečiau mus vadina", „negalvokit, kad čia / mes lyg kumečiai / vaikštom su vyžom". Žinoma, šis optimizmas labiau inspiruotas ne tikrovės, o vidinės stiprybės, žmogaus vertės jausenos; tai pabrėžia tuoj

pat išnyranti minorinė kraštovaizdžio impresija („tik atrodo nakčia / tokie vieniši / taigoje kryžiai").

Žmogaus dvasios gyvastį palaiko nuolatinė tremtinio sąsaja su lietuviškumo dirva: „Tėvynės meilės ryšiumi / visų širdis gyva", — rašo K. Inčiūra („Baikalo bangos"), „Kaip, Tėvyne, Tave prisišaukti / pasiklydusiam Komi snieguos?" — skausmingai klausia L. Matuzevičius („Tu toli"). Lyriškai subtili, sodrinama emocinio intymumo ir nuoširdaus atsivėrimo yra Lietuvos sąryšio su motinos vizija traktuotė A. Miškinio „Pasimatymuose su motina" (iš „Psalmių" ciklo). Labai asmeniškai niuansuotos tradicinio kaimo realijos („ar durys brakšteri, ar šuo suloja / langan kaip saulė tavo švyst galva"), prasmingos tautosakinės poetikos figūros („kai mėnulėlis šildys kaip saulužė, vidur žiemos pražydindams medžius, / kai ąžuolai atžels audroj palūžę, / kai vandenėliai ežeruos išdžius"), menamo sūnaus ir motinos dialogo natūralumas tampa efektyviais poetinio poveikio komponentais.

Tremties poezijos pasaulėvaizdyje nostalgija gaubia kiekvieną tėvynės realiją, papročių bei ritualų elementą, estetinio ir etinio pobūdžio refleksiją. Beržas, kadaise gaivinęs sula, plakamo dalgio garsas, seklyčioje trinksinčios staklės ir tėvų kapavietės (P. Zablocko „O ne!"), su bulve patekęs į Sibirą žemės žiupsnelis, atvežti iš Lietuvos į taigą žirgai (J. Graičiūno „Lietuvos bulvė", „Lietuvos žirgelis") — ne tik konkretusis minties ar eilėraščio idėjos postūmis, bet ir lyrinio subjekto būseną atspindintys emocinio išgyvenimo ženklai.

Tautines ir dvasines tremtinio aspiracijas ypač suponuoja tikėjimo į Dievą motyvai, interpretuojami kryžių ir rūpintojėlių kraštui būdinga poetika. Bibliniai šėtono, pasaulio pabaigos įvaizdžiai pinasi su realistine stalinizmo invazijos į Lietuvą bei jos nulemto tremties siaubo traktuote. Malda, teikianti paguodos ir stiprybės nelaimėje, sopulingas kreipimasis į Visagalį, Rūpintoją, Dievo Motiną, vyraują A. Miškinio „Psalmėse" ir nereti tremtinių eilėraščiuose, kartkartėm įgyja apibendrinančios meditacijos — visuotinio susirūpinimo tautos, žmonijos egzistencija bruožų.

Vienas būdingiausių religinės saviraiškos akstinų tremtinių kūryboje — Velykų ir Kalėdų šventės. Tradicinius jų ritualo elementus lyrinis subjektas prisimena, apmąsto, mintyse kontrastiškai lygindamas praeitį ir tikrovę: „Ir sėda kaliniai už Kūčių stalo. / Nei motinų, nei sesių, nei gimtų kraštų" (K. Inčiūros „Kūčios lageryje").

Netekčių skaudumą stelbia dvasingas susikaupimo momentas, šventiškoje aplinkoje įsivaizduojama idiliška tremtinio grįžimo tėviškėn vizija:

Vėl tykiai tykiai snaigės kris,
Padangėj žvaigždės melsis,
Ir vieną naktį į duris
Kažkoks keleivis belsis.
O. Svetikaitė-Jurgelienė „Vieną Kūčių vakarą"

Ne visa tremties poezija, kaip ir ne visi jos kūrėjai, grįžo į dabartį. Negrįždama iš nebūties, bet užmaršty ar nežinioje buvusią kūrybą laikas, matyt, pamažu sugrąžins atgimstančiai Lietuvai. Paryškindamas ir papildydamas šiandienę sampratą apie mūsų tautos patirtą tragediją, jis tikslins istorinės tiesos poetinio įprasminimo charakteristiką. Tikriausiai ir šiuolaikinės literatūros kūrėjai tolydžio ją turtins.

MIESTO SAVIVALDA

ROMAS STAČIOKAS

*** VIETINIŲ TARYBŲ BETEISIŠKUMAS * EKONOMINĘ DEMOKRATIJĄ BŪTINA ATSKIRTI NUO POLITINĖS * AR VIRĖJA GALI VALDYTI VALSTYBĘ? * PARTIJOS IR VALSTYBĖS VALDŽIOS SANTYKIS * BIUDŽETĄ FORMUOTI IŠ APAČIOS * KAS SUDARYTŲ MIESTO MUNICIPALINĮ ŪKĮ**

Opiausia radikalios ekonominės reformos problema — kaip derinti šakinį ir teritorinį valdymą, taikant regioninės savivaldos, ūkiskaitos ir savimokos principus. Tikimės, kad nuo šių metų Lietuvos miestai ir rajonai tvarkysis savarankiškai. Jų Tarybos pagaliau taps visateisėmis savo teritorijos šeimininkėmis. Tam jau pasiruošta. Sudarytos mokslininkų ir specialistų praktikų darbo grupės, kurios aktyviai nagrinėja Liaudies deputatų tarybų savivaldos ekonominio mechanizmo funkcionavimo ir tolesnio tobulinimo aspektus, priimtas atitinkamas įstatymas.

Sąstingio metais oficialūs visuomenės socialinės ekonominės raidos problematikos tyrėjai regioninės savivaldos idėją visai nutylėdavo, kartais netgi priešindavo socialistinei valstybės sampratai. Nenuostabu, kad atėjus naujiems politinio ir ekonominio mąstymo laikams, šios idėjos reabilitavimas sukėlė emocionalų atgarsį. Jį, be abejo, paskatino ir antibiurokratinis nusiteikimas (geresnio gyvenimo viltis), kuris išugdė ir pačią savivaldos idėją. Juk savivaldos esmė iš principo nesuderinama su ekonomikos valdymo administracinio komandavimo sistema, nes jos pagrindas — valstybinė gamybos priemonių nuosavybės monopolija, darbo rezultatų nusavinimas, taip pat valdančiosios partijos politinės valdžios monopolis.

Regioninė savivalda žengia pirmuosius žingsnius. Kol kas neparengta jos teorinė koncepcija. Moksliškai neišanalizuota, kokie būtų savivaldos praktinio įdiegimo socialiniai ir ekonominiai padariniai, kaip jie atspindėtų vietos (Respublikos, atskirų miestų ir rajonų) sąlygų diktuojamą specifiką.

Kaip žinoma, Vakarų pasaulio šalyse vietinė valdžia vykdoma per savivaldybes. Jos realizuoja valstybės teritorijos padalinio arba valstybės kokios nors gyventojų grupės (nacionalinės, religinės), organizacijos, institucijos teisę savarankiškai spręsti tam tikrus specialiuosius įstatymų numatytus vietos arba vidaus reikalus. Vietinės valdžios organai turi savo nuosavybę — municipalinį ekonomikos sektorių. Jį paprastai sudaro tai, kuo pas mus rūpinasi Vietinės pramonės, Komunalinio ūkio, Buitinio gyventojų aptarnavimo ir kitos ministerijos. Municipalitetai naudojasi didelėmis teisėmis ir ekonomine galia. Jų įmonėse gaminamos palyginti pigios prekės ir teikiamos visiems gyventojų sluoksniams prieinamos paslaugos.

O kokia padėtis mūsų šalyje? Nors XIX sąjunginės partinės konferencijos rezoliucijose ir kituose partijos dokumentuose labai daug kalbama

R. Stačiokas — Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto politinės ekonomijos katedros vyr. dėstytojas, ekonomikos mokslų kandidatas

apie tai, kaip sudemokratinti vietinių Liaudies deputatų tarybų veiklą sprendžiant ūkinius klausimus, tačiau kol kas tai tėra žodžiai. Pastaruoju metu netgi padidėjo kai kurių ūkinių sprendimų centralizavimas. Dalį klausimų, kuriuos anksčiau spręsdavo miestai, dabar tvarko aukštesnės instancijos. Tuo siaurinamas vietinių Tarybų savarankiškumas, paliekama joms tiktai viena teisė — vykdyti aukštesnių organų duodamus nurodymus. O tai tolygu visiškam beteisiškumui. Pavyzdžiui, Respublikos Ministrų Tarybos patvirtintą miesto užstatymo generalinį planą dar turi patvirtinti TSRS statybos reikalų komitetas ir Plano komitetas. Komunalinio ūkio ministerija sprendžia, kuriuos namus mieste pripažinti avariniais. Apskaičiavusios, kiek kitais metais reikės medžiagų ir atsarginių dalių, miesto komunalinio ūkio organizacijos kasmet tuos skaičiavimus privalo dar apginti Plano komitete. Tai darant tenka įrodinėti net tokias smulkmenas, koks vandentiekio čiaupas po metų ar pusmečio suges ir turės būti planingai pakeistas. Tiems kurioziniams skaičiavimams be reikalo gaištama labai daug inžinerijos ir technikos darbuotojų laiko[1].

Miestų Tarybos kol kas daugiau simboliškai realizuoja savo teisę į tokius gamybos išteklius kaip žemė, darbo jėga, vanduo ir kt., gauna labai nedidelę savo teritorijoje esančių įmonių grynųjų pajamų dalį. Įvairios respublikinės ir net sąjunginės žinybos sprendžia, kaip ir kur panaudotinos miesto lėšos. Nejaugi ten geriau žinomi konkretaus miesto reikalai? Tik dėl to, kad dešimtmečiais toleruojama tokia tvarka, Kauno miestas iki šiol neturi nutekamojo vandens valymo įrenginių.

Viena centrinė žinyba planavo ir pastatė Kėdainių chemijos kombinatą ir Jonavos „Azoto" gamybinį susivienijimą, kita žinyba — Mažeikių naftos perdirbimo gamyklą, trečia — Kaišiadorių hidroakumuliacinę elektrinę, ketvirta — Ignalinos atominę elektrinę ir taip be galo. Tokio centrinių šakinių instancijų neatsakingo, neperspektyvaus šeimininkavimo padariniai skaudūs: pažeistas miestų kompleksinis vystymasis, deformuota socialinė ir gamybinė infrastruktūra, nenormali ekologinė padėtis.

Liaudies deputatų tarybų veikloje, mūsų nuomone, ekonominę demokratiją derėtų atskirti nuo politinės demokratijos. Juolab kad tik ekonominė demokratija padeda sujungti įvairius ekonominius interesus, įgalina materialinių ir dvasinių vertybių kūrėjus visiškai realizuoti savo ūkines funkcijas. Tiktai visur įtvirtinus demokratiją (ir ekonominę, ir politinę), įmanoma iš tikro susidoroti su nuo seno gaja „karinio komunizmo" atgyvena — darbo rezultatų nusavinimu, įgyvendinti tikrąją asmenybės laisvę. Priešingu atveju dabar paskelbta kokybinė visų visuomenės vystymosi sferų pertvarka tebus tik eilinė politinė ideologinė deklaracija. Šia prasme vertėtų prisiminti V. Lenino žodžius: „Būtinas ne tiktai demokratijos tipo atstovavimas, bet ir tai, kad visą valstybės valdymą organizuotų iš apačios pačios masės, kad jos veiksmingai dalyvautų kiekviename gyvenimo žingsnyje, aktyviai dalyvautų valdyme" [2].

Yra didžiulių ekonominės demokratijos plėtros rezervų. Vietinių Tarybų darbe realiai įtvirtinus demokratijos principus, įprastus administracinio komandavimo ir įsakinėjimo metodus būtų galima pakeisti ekonominiais santykiais, miesto interesus lanksčiai derinti su tolesniu įmonių ūkiskaitos ir savarankiškumo stiprėjimu. Argi, pavyzdžiui, normalu, kai iš sąjunginio pavaldumo įmonių (susivienijimų) į sąjunginį biudžetą ir sąjunginių ministerijų žinion be įmonių sutikimo, vietos valdžios atsiklausimo paimama apie 80 procentų pelno, o miestų, kurių teritorijose tos įmonės įsikūrusios, socialinei infrastruktūrai plėtoti paliekama tik kokie 5 procentai pelno? Neretai vien šių įmonių žala krašto gamtai yra dešimteriopai didesnė.

Kitas pavyzdys. 1988 m. vienas Kauno miesto gyventojas vidutiniškai

[1] Kučinskas B. Sunkios centrinio valdymo grandinės. — Tiesa, 1988, spalio 19.
[2] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 31, p. 287

pagamino 5281 rublių vertės produkcijos, o jam tenkanti miesto biudžeto dalis sudarė mažiau kaip 230 rublių. Lėšų stoka labai atsiliepia miesto socialinei ir ekonominei raidai.

O ar įmanomi racionalūs ūkiniai santykiai, kai didžiulė miesto įmonių produkcijos dalis centralizuotai išsiunčiama svetur? Antai Kauno J. Greifenbergerio santechninių dirbinių gamykla per 80 procentų pagamintų šildymo katilų privalo parduoti už Respublikos ribų. O plečiantis individualiai statybai, jų labai stinga ne tik Kauno miesto ir rajono, bet ir kitiems Lietuvos gyventojams. Dar viena įmonė, ekologiškai nuodijanti Kauno aplinką ir žmones, — pabėgių mirkymo gamykla, kuri taip pat išveža beveik visą savo produkciją.

Kaip rodo patirtis, ekonominei demokratijai ypač priešinasi galingas žinybų ir ministerijų stabdymo mechanizmas. Mat įdiegus savivaldą ir ekonominį savarankiškumą, šios instancijos nebetenka monopolinės teisės spręsti ūkinius klausimus, valdyti ir tvarkyti visuomeninę nuosavybę. Hipertrofuotų žinybinių interesų siautėjimui pastatoma užkarda — bendri savivaldaus miesto ir jo ūkiskaitinių įmonių interesai. Tai centrinį valdymo aparatą įpareigoja iš esmės keisti darbo turinį ir administracinius metodus keisti ekonominiais. Suprantama, tai taip pat žadina atvirą ir slaptą priešinimąsi regioninės savivaldos, ūkiskaitos ir savimokos įtvirtinimui bei plėtrai.

Miestams pereinant į savivaldą ir ekonominį savarankiškumą, būtina sukurti jų Liaudies deputatų tarybų ūkinės veiklos bazę — didelį miesto Tarybos valdomų ir tvarkomų įmonių tinklą. Todėl pirmiausiai spręstina problema — realiai suformuoti miesto Liaudies deputatų tarybai (o ne Vykdomojo komiteto aparatui) pavaldų ekonomikos sektorių. Neturėdama faktinės ekonominės valdžios, reikšdamasi tiktai kaip nominali miesto teritorijoje esančių svarbiausių gamybos priemonių savininkė, Taryba niekada negalės tapti tuo, kuo jai lemta būti, — tikru liaudžiai atstovaujančiu valstybinės valdžios organu, visateise savo teritorijos šeimininke. Juk Taryba negali valdyti ir tvarkyti to, kas jai nepriklauso.

Deja, dabartinėmis sąlygomis miesto teritorijoje esanti visuomeninė nuosavybė yra nuasmeninta, patekusi į sąjunginių žinybų ir respublikinių ministerijų aparato rankas. Socialistinės valstybės nuosavybės savininkė — liaudis — praktiškai nedalyvauja priimant svarbiausius ūkinius sprendimus. Štai kodėl būtina atkurti mieste sukaupto visuomeninio turto savininko teises ir ūkininkavimo principus, plėtoti Liaudies deputatų tarybos funkcijas, įteisinti ją kaip specifinės vietos savivaldos nuosavybės (municipalinės nuosavybės) subjektą. Ekonominėje literatūroje šis klausimas dabar plačiai nagrinėjamas. Svarbu, kad to nagrinėjimo rezultatai greičiau būtų realiai praktiškai įdiegti. Kai kas jau padaryta. 1989 metų gegužės mėnesį Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sesija priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo pagrindų", kuriame pabrėžta, jog Respublikos „aukščiausiojo valstybinio organo sprendimu valstybinio turto dalis pagal Lietuvos TSR įstatymus gali būti perleidžiama vietos valdžios organų kompetencijai. Šis turtas didinamas vietos savivaldos lėšomis. Jį valdo, juo naudojasi ir disponuoja vietos valstybinės valdžios ir valdymo organai".[3]

Atgaivinus municipalinę nuosavybės formą, būtų galima sparčiau didinti vietinių Tarybų reikšmę, stiprinti jų materialinę ekonominę bazę, būtų lengviau organizuoti miesto ūkiskaitą. Kartu tai kiekvienai Liaudies deputatų tarybai suteiktų galimybę visos valstybės ūkinėje veikloje reikštis kaip visateisei ekonominei partnerei, padėtų įveikti dabartinę situaciją, kada regioniniai interesai užgožiami atskirų žinybų interesų. Valdydama ir tvarkydama municipalinę nuosavybę, miesto Taryba realiai taptų

[3] Tiesa, 1989, gegužės 24.

savo teritorijos įvairiašakės ekonominės ir socialinės sistemos pagrindine grandimi.

Iškyla ir vietinių Tarybų veiklos naujų formų ir metodų klausimas. Galimos dvi šios problemos sprendimo kryptys, kurios tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Pirmoji — didinti Liaudies deputatų tarybų, jų organų profesionalumą ir aiškiai apibrėžti jų darbo teisinį, taip pat ir procedūrinį reglamentavimą. Antroji kryptis — toliau demokratizuoti pačias Tarybas ne tik sudarant vietos gyventojams galimybę kontroliuoti jų veiklą, bet ir, remiantis rinkėjų valia, keisti personalinę atitinkamos Tarybos sudėtį.

Žinomas posakis, kad kiekviena virėja turėtų išmokti valdyti valstybę. V. Lenino straipsnyje „Ar bolševikai išlaikys valstybinę valdžią?" pateikiama šį posakį išpopuliarinusi frazė: „Mes žinome, kad kiekvienas juodadarbis ir kiekviena virėja negali tuoj pat pradėti valdyti valstybę... Bet mes... reikalaujame nedelsiant atsisakyti prietaro, jog esą valdyti valstybę, dirbti paprastą kasdieninį valdymo darbą gali tik turtingi arba iš turtingų šeimų kilę valdininkai. Mes reikalaujame, kad valdyti valstybę mokėtų susipratę darbininkai... ir kad šis darbas būtų pradėtas nedelsiant, t. y., kad nedelsiant būtų pradėta to mokyti visus darbo žmones" [4].

Šiandien, kai visuomeniniai ryšiai darosi vis sudėtingesni, didėja valdymo procesų profesionalumas, kalbos apie tai, kad „juodadarbiams" ir „virėjoms" reikėtų atiduoti valstybinės valdžios svertus, skamba naivokai. Įvairių profesijų bei specialybių gamybininkų, taip pat įvairių rangų ūkinių vadovų dalyvavimo Tarybų darbe ilgametė patirtis patvirtina tokios tezės nerealumą. Į jos realizavimą žiūrima skeptiškai. Tie žmonės, kurių dauguma, be abejo, nusipelnę, išprusę, išmanantys savo tiesioginį darbą, asmeniškai dažniausiai nieko konkretaus nenuveikė sprendžiant valstybinius klausimus. Jie kartu su kitais deputatais dažniausiai vienbalsiai „štampavo" Tarybų pateikiamus sprendimus.

Matyt, reikalo esmė — ne pakeisti Tarybų organų profesionaliuosius pareigūnus ne profesionalais — „juodadarbiais" ir „virėjomis", o paprastiems piliečiams, kuriais pasitiki rinkėjai ir kurie pasiryžę ginti liaudies interesus, sudaryti galimybę demokratiniu būdu dalyvauti valdžios struktūrų darbe. Tokie žmonės, posėdžiaudami vietinėse Liaudies deputatų tarybose, praktiškai veiktų (svarstydami, diskutuodami, pateikdami deputatinius paklausimus, balsuodami ir t. t.) sprendimų rengimo ir priėmimo procesą. Tai ir būtų viena iš svarbių formų reikštis ekonominei demokratijai.

Akivaizdus yra ir kitas vietinių Tarybų darbo kokybės savivaldos ir ekonominio savarankiškumo sąlygomis aspektas. Kad ir kaip Tarybas tobulintume, jų, kaip valstybinės valdžios mechanizmo grandžių, efektyvumas iš esmės priklausys nuo to, ar Tarybas iš apačios rems dinamiška dabar aktyviai besireiškiančių demokratiškų visuomeninių judėjimų, saveveiksmių organizacijų infrastruktūra. Todėl iškyla natūralus klausimas, kad turėtų reikštis atitinkama visuomeninė kritinė jėga, kuri būtų tarsi priešprieša valdančios partijos politinės valdžios monopoliui. Pažymėtina, kad jau dabar vietinių Tarybų veiklą kitaip vertinti skatina naujos visuomeninės politinės ir Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo įtvirtinimo organizacinės formos (Sąjūdžio veikla, kiti visuomeniniai judėjimai).

Kai ką visa tai baugina, daug kas sutriko, ėmė kažko lūkuriuoti. Ekonominio pliuralizmo sąlygomis dažniausiai keliami trūkumai, kritikuojamos mūsų gyvenimo negerovės, bet palyginti mažoka konkrečių siūlymų, kaip išspręsti ūkines problemas, įveikti biurokratinę inerciją. Be abejo, lemiamas žingsnis, kurio iš vietinių Tarybų visi laukia ir kurį paremtų

[4] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 34, p. 303.

visuomeniniai politiniai judėjimai, savaveiksmės organizacijos, turi būti nuoseklus valstybės ir partijos funkcijų atribojimas.

Partijos ir valstybinės valdžios organų santykis — politikos ir valdžios santykis: partija formuoja ir grindžia politiką, kuri realizuojama tarybinių ir valstybinių organų veikloje. Visos partijos funkcijos yra ne administruojamojo ir komanduojamojo, bet politinio ideologinio arba politinio organizuojamojo pobūdžio.

Vietinių Tarybų veikloje nuo dažniausiai vyravusio administracinio autoritarinio poveikio pirmiausiai derėtų pereiti prie didelio kiekvienos Liaudies deputatų tarybos narių, jos organų pareigūnų kompetentingumo ir išprusimo. Pastarųjų iniciatyvumas ir sumanumas, kurių ypač reikia miesto savivaldos sąlygomis, padidintų jų ekonominę atsakomybę, nes esant daugybei galimų ūkinio sprendimo variantų išsiplečia ir nuostolio galimybė dėl klaidingo varianto pasirinkimo. Todėl būtų tikslinga, kad miesto vykdomojo komiteto, jo plano komisijos, valdybų ir skyrių darbuotojų darbo užmokestis tiesiogiai priklausytų nuo miesto ūkinės veiklos galutinių rezultatų. Tai skatintų efektyviai spręsti miesto, jo gamybinės bei socialinės infrastruktūros tobulinimo klausimus.

Vienas tokių klausimų — turėti savarankišką ir savaveiksmį municipalinį miesto ekonomikos sektorių, kuris apjungtų miesto teritorijoje veikiančias didesnes socialinės orientacijos įmones, tenkinančias gyventojų reikmes ir teikiančias mokamas paslaugas. Toks sektorius — visuma įmonių, kurių produkcija ir paslaugos daugiausia skirtos miesto gyventojų poreikiams ir sudaro bendras ūkines sąlygas kitiems miesto teritorijoje esantiems liaudies ūkio objektams funkcionuoti. Jis turėtų būti pajėgus visiškai realizuoti miesto, kaip vieningo socialinio organizmo, interesus. Ekonominio prognozavimo centro, veikiančio prie Kauno LDT vykdomojo komiteto plano komisijos, tyrimų duomenimis, municipalinis miesto ūkis galėtų būti sudarytas iš įmonių ir organizacijų, kurios pagal nuo seno galiojančią tvarką yra miesto Tarybos žinioje, taip pat jam perdavus kitas miesto teritorijoje esančias, bet Tarybai dabar nepavaldžias įmones. Suprantama, pastarosios įmonės miesto žiniai gali perduoti tik kai kuriuos gamybinės ir socialinės infrastruktūros objektus, kurie atitinka eksploatacinius ir ekologinius reikalavimus, taip pat disponuoja būtinais limitais ir fondais. Apskaičiuota, kad sudarius Kauno miesto municipalinį ūkį, prekių ir mokamų paslaugų gyventojams apimtis kasmet padidėtų beveik 390 mln. rublių, arba 40 procentų.

Ekonomiškai savarankiškam miesto municipaliniam ūkiui skirtinos tokios įmonės: kai kurios maisto ir nemaisto prekių gamybos (kurių 70—80 procentų pagamintos produkcijos tenka miestui); prekybos ir visuomeninio maitinimo; miesto gyventojus ir jo teritorijoje esančias kitas įmones aptarnaujantys gamybinės infrastruktūros (energetika, šilumos ir vandens tiekimas, visuomeninis transportas, ryšiai, projektavimo organizacijos) objektai; komunalinio ir butų ūkio; civilinės ir gyvenamosios statybos bei remonto; vietinės pramonės ir statybinių medžiagų pramonės; socialinės kultūrinės ir buitinio gyventojų aptarnavimo; sveikatos apsaugos, farmacijos ir ūkiskaitinės gydymo profilaktikos įstaigos; bendrojo lavinimo vidurinės, specialiosios ir profesinės technikos mokyklos; turizmo ir ekskursijų biurai; fizinės kultūros ir sporto įstaigos; valstybinio draudimo inspekcijos ir taupomojo banko skyriai, kooperatyvai ir kt.

Municipalinės įmonės veiktų visiškos ūkiskaitos ir finansavimosi principais, o savo finansinius santykius su Taryba grįstų privalomais mokėjimais į vietinį biudžetą. Mokėjimų dydis būtų nustatomas įstatymų tvirtinamais ilgalaikiais normatyvais. Miesto Liaudies deputatų taryba municipalines įmones valdytų ir tvarkytų pirmiausia ekonominiais metodais, vadovaudamasi ilgalaikiais moksliškai pagrįstais ekonominiais normatyvais, vietiniais užsakymais, kurių apimtis neturėtų viršyti, tarkim, 70 pro-

centų gamybinių atskiros įmonės pajėgumų. Vietos savivaldos žinioje esančios įmonės savo gamybinę, socialinę veiklą plėtotų ir žmonėms už darbą mokėtų iš kolektyvų uždirbtų lėšų.

Į municipalinį miesto ekonomikos sektorių įeinančios biudžetinės įstaigos savo veiklą grįstų dalinės ūkiskaitos principais, iš lėšų, gautų viršijus biudžetinius asignavimus, stimuliuotų kolektyvų narių darbą. Jos vykdytų miesto Tarybos užsakymus pagal atitinkamas mokamų paslaugų rūšis, laikytųsi valstybės nustatytų lengvatų, kainų ir tarifų.

Savivaldus miestas, suprantama, turi gyvuoti ir augti iš savo biudžeto lėšų. Papildomų asignavimų Respublikos miestams dabar reikia palyginti daug, nes pastarąjį dešimtmetį lėtai plėtėsi jų socialinė infrastruktūra, ne visiškai buvo tenkinami gyventojų socialiniai buitiniai poreikiai. Antai Kaune gamybos ir gamybinės paskirties objektų statybos tempas net dvigubai prašoko socialinių kultūrinių objektų statybos tempą. Kad būtų likviduotas šios srities atsilikimas, miesto socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtrai iki 2000 metų būtina papildomai asignuoti per 156 milijonus rublių. Kiekvienas gyventojas nepigiai atsieina. Apskaičiuota, jog siekiant patenkinti vienos vidutinės statistinės šeimos poreikius pagal svarbiausius socialinius rodiklius (gyvenamasis plotas, švietimas, sveikatos apsauga, ryšiai, keleivinis transportas ir kt.), kasmet reikia keliasdešimties tūkstančių rublių kapitalinių įdėjimų. Tokie skaičiai dar kartą patvirtina teiginį, kad miesto biudžetas turi būti sudaromas iš visų jo teritorijoje esančių įmonių ir organizacijų bei piliečių tiesioginių mokesčių.

Kita vertus, savivaldos sąlygomis reikėtų iš esmės pakeisti vietinio biudžeto sudarymo tvarką. Vyrauja nuomonė, kad miesto biudžetą reikėtų sudaryti remiantis įstatymų iš anksto daugeliui metų nustatytais stabiliais ir ekonomiškai pagrįstais normatyvais. Pagal juos ir būtų atskaitomos įmonių bei organizacijų lėšos. Deja, iki šiol pagrindinė miesto biudžeto dalis sudaroma tokiomis sąlygomis, kai ministerijoms kasmet kaitaliojami atskaitymų iš vadinamųjų sąjunginių pajamų bei mokesčių iš įmonių pelno procentai. Tokiu atveju devalvuojama pačios sąvokos „mokesčiai" prasmė. Kartu tai rodo, jog finansų sferoje slopinami ekonominės demokratijos principai, nes iš anksto nežinoma, kokia dalis vadinamųjų sąjunginių pajamų bei mokesčių bus atskaityta į biudžetą. Pavyzdžiui, į Kauno miesto biudžetą 1986 m. atskaityta 21,5 procento apyvartos mokesčio, 1987 m. — 24,6 procento, 1988 m. — 20,2 ir 1989 m. — 11,5 procento. Nurodyta šių atskaitymų normos kaita susijusi su tuo, kad dabar vis plačiau taikomi tokie vietinio biudžeto pajamų šaltiniai kaip sąjunginės bei respublikinės priklausomybės įmonių pelno atskaitymai, mokestis už darbo išteklius, kooperatyvų ir individualia darbine veikla besiverčiančių asmenų mokesčiai. Tačiau tai nepaneigia principinės nuostatos: iš anksto nenustačius stabilių mokesčių į miesto biudžetą, teritoriniam finansavimuisi bei ūkiskaitai negalima sudaryti tinkamų sąlygų, ribojamos miesto Tarybos, kaip visateisės savo teritorijos šeimininkės, galimybės.

Savivaldos sąlygomis svarbu decentralizuoti ir miesto biudžeto išlaidų reguliavimą. Atrodytų, savaime suprantama, kad pagal pajamas turėtų būti nustatomos ir išlaidos. Tai skatintų didinti pajamas, užkirstų kelią nepagrįstoms išlaidoms. Svarbiausia problema — teisingai nustatyti ilgalaikius išlaidų planavimo ir dengimo normatyvus. Jie turi atspindėti gyventojams nemokamai ir lengvatinėmis sąlygomis teikiamų paslaugų įvairovę ir specifines miesto biudžetinių įstaigų veiklos sąlygas.

Į miesto savivaldą pereinama tam, kad būtų siekiama žymiai geresnių galutinių ekonominių ir socialinių rezultatų, kiltų kiekvieno žmogaus gyvenimo lygis. Siekiant šių tikslų svarbiausia, kad miestas, jo gyventojai būtų aprūpinami materialinėmis ir socialinėmis buitinėmis vertybėmis bei paslaugomis pagal jų darbo rezultatus ir pinigines pajamas.

VIENIJO BENDRI TIKSLAI

IVANAS DEŠKO

1933 metai. Fašizmas pradėjo puolimą. Ir ne tik Vokietijoje — jis kėlė pavojų visam pasauliui. Šiomis sąlygomis Lenkijos Komunistų partija ir jos sudedamoji dalis — Vakarų Baltarusijos Komunistų partija (į ją įėjo ir Vilniaus krašto partinė organizacija) ėmė ieškoti įvairių būdų, kaip užmegzti ryšius su PPS (Lenkijos socialistų partijos) ir Bundo organizacijomis. Vadovaudamosi direktyviniais Kominterno nurodymais, jos ieškojo galimybių sudaryti bendrą kovos frontą prieš reakcijos ir fašizmo siekimus panaikinti darbo žmonių ekonominius ir politinius iškovojimus.

1934 m. liepos pabaigoje VBKP ir VBKJS Vilniaus apygardos komitetai PPS, Bundo ir kitų miesto politinių organizacijų vadovybėms pasiūlė bendru frontu kovoti dėl E. Telmano paleidimo iš Hitlerio kalėjimo, dėl koncentracijos stovyklos likvidavimo Kartūzų Berezoje, kur buvo kalinama daug Lenkijos revoliucionierių. Jie siūlė imtis pastangų, kad profsąjungos nebūtų paverstos valstybinėmis organizacijomis, kad būtų mažinamas karinis biudžetas ir didinama pagalba darbo žmonėms, nukentėjusiems nuo potvynio. Su tokiais pat siūlymais kairiosios profsąjungos kreipėsi į reformistines profesines organizacijas [1]. Šių organizacijų vadovybė atmetė bendro fronto idėją. Todėl Vilniaus komunistai toliau ieškojo ryšių su darbininkais — eiliniais PPS ir Bundo nariais, traukė juos į visus savo organizuojamus ekonominius ir politinius veiksmus. Bendro fronto idėjos paplito tarp statybininkų, aulininkų, spaustuvių darbininkų, kirpėjų, siuvėjų ir kt.

1934 m. rugpjūčio mėnesį po antrojo VBKP apygardos komiteto kreipimosi PPS ir Bundo Vilniaus organizacijų vadovybė sutiko sujungti pastangas dėl E. Telmano išvadavimo ir gyvybinių darbo žmonių reikalų gynimo. VBKP CK organas „Kujmy broń" (1934, rugsėjis, Nr. 4) rašė: „Spaudžiant masėms daugelyje vietų kai kurie PPS ir Bundo vadovai sutiko imtis bendrų veiksmų su komunistais. Daugelis darbininkų PPS ir Bundo narių jau eina išvien su komunistais bendro fronto akcijose. Masės kuria bendrą frontą. Jį su mumis kuria darbininkai PPS nariai, bundininkai ir kiti, kurie nuoširdžiai nori kovoti su fašizmu ir karu".

Bendro fronto idėjos darė vis didesnį poveikį proletariato klasinei kovai. Tai rodė, pavyzdžiui, 1934 m. liepos mėnesį įvykęs Vilniaus kanalizacijos darbininkų streikas, kuriame dalyvavo apie 300 žmonių. Bendras frontas darė poveikį ir „Elektrito" gamyklos streikui. Jis kilo dėl to, kad buvo atleisti darbininkai, įsteigę gamykloje klasinę internacionalinę profsąjungą, į kurią buvo priimami visų tautybių ir politinių įsitikinimų darbininkai. Streikas prasidėjo lapkričio 23 d. ir truko dvi savaites. Profsąjungos valdyba pareikalavo, kad gamyklos šeimininkai grąžintų į darbą atleistuosius darbininkus. Netrukus gamyklos savininkų reikalavimu policija suėmė visus valdybos narius. Tada darbininkai užėmė gamyklą ir pareikalavo paleisti suimtuosius, 20—50 procentų padidinti darbo užmokestį, pripažinti profsąjungą ir laikytis

[1] Partijos istorijos instituto prie BKP CK Partinis archyvas, f. 242, ap. 1, b. 447, l. 827.

I. Deško — Gardino valstybinio universiteto visuotinės istorijos katedros docentas, istorijos mokslų kandidatas

darbo apsaugos įstatymų [2]. VBKP Vilniaus apygardos komitetas nuveikė didelį darbą, organizuodamas solidarumo kampaniją ir materialinę pagalbą „Elektrito" streikininkams. Mieste nebuvo nė vieno darbininkų klasės būrio, kuris nebūtų jiems padėjęs. Gamyklos savininkai buvo priversti patenkinti visus darbininkų reikalavimus.

Bendro fronto taktiką VBKP CK toliau plėtojo savo nutarimuose, priimtuose 1935 m. sausio mėn.: „Dėl darbo profsąjungose", „Didinti partijos aktyvumą organizuojant masinį darbą kaime", taip pat laiške „Kominterno VII kongreso išvakarėse". Šiuose dokumentuose VBKP CK visas partines organizacijas ragino kurti bendrą darbininkų, apskritai platų liaudies frontą, reikalavo, kad komunistai laikytųsi V. Lenino priesako: „Būti ir dirbti revoliucinį darbą ten, kur yra masės, kad būtų galima jas organizuoti, išvaduoti iš priešų įtakos ir vadovauti jų kovai" [3].

Vilniaus apygardos komitetas, vadovaudamasis VBKP CK sausio nutarimais, surengė ne vienas derybas su PPS ir Bundo organizacijomis dėl bendro fronto siekiant atremti reakcijos jėgų veiksmus prieš darbininkų klasės gyvybinius interesus. Šios jėgos ypač trukdė įtraukti darbininkus į klasines profsąjungas ir drauge paminėti Gegužės pirmąją. Gegužės pirmąją mieste sustreikavo spirito gamyklų, tabako fabriko, spaustuvių, kanalizacijos darbininkai, prekybos ir kontorų tarnautojai. Gegužės pirmosios demonstracijoje aktyviai dalyvavo odos, stiklo gamyklų, lentpjūvių ir amatininkų dirbtuvių darbininkai. Bendro fronto kolonoje buvo 2 tūkstančiai įvairių religinių ir politinių įsitikinimų žmonių. Kolonos priešakyje buvo nešamas transparantas: „Tegyvuoja bendras frontas!" [4]. Maždaug 400 valstybinių profsąjungų darbininkų suorganizavo savo koloną, bet ir jie nešė transparantus ir plakatus su antifašistiniais šūkiais. Su PPS vėliava ėjo tik 150 žmonių. Lenkijos KP CK organas „Červony štandar" (1935, Nr. 4) pažymėjo: „Šių metų Gegužės pirmosios demonstracijos buvo masiškesnės, kovingesnės, politiškai atkaklesnės negu praėjusiais metais".

Didelę reikšmę revoliucinio judėjimo plėtotei Vilniaus krašte, visoje Vakarų Baltarusijoje turėjo VBKP II suvažiavimo, įvykusio 1935 m. gegužės mėn., nutarimai. Suvažiavimas įvyko Slepiankoje prie Minsko. Vilniaus krašto partinei organizacijai atstovavo G. Krein ir B. Šeršnevskis. Suvažiavimas Vakarų Baltarusijos komunistams iškėlė uždavinį — plėsti bendrą darbininkų frontą, vienyti apie proletariatą visas antifašistines jėgas, sukurti antifašistinį liaudies frontą „kovai su kapitalistų ir dvarininkų išnaudojimu, su liaudies politinių teisių likučių panaikinimu, su Lenkijos okupacija ir imperialistiniu karu, dėl laisvės, duonos, darbo ir taikos". Suvažiavimas pareiškė: „Partija visiškai solidarizuojasi su taikia TSRS politika, su nepaliaujama tarybinės vyriausybės kova dėl taikos, kuri padės toliau plėtoti socializmą TSR Sąjungoje" [5].

1935 m. liepos 25 d. Maskvoje prasidėjo Kominterno VII kongresas. Jis truko iki rugpjūčio 21 d. Buvo išanalizuota labai sudėtinga padėtis kapitalo šalyse, įvertintas klasinių jėgų išsidėstymas pasaulyje, atskleisti būdingieji fašizmo bruožai ir ypatybės. Siekiant užkirsti kelią fašizmui ir apginti demokratinius darbo žmonių iškovojimus, reikėjo kiekvienoje kapitalo šalyje sudaryti bendrą darbininkų frontą. Labai svarbi bendro darbininkų fronto politikos grandis buvo pastangos vienyti profsąjungų judėjimą, steigti bendras profsąjungas. Nuolat pažymėdamas bendro darbininkų fronto reikšmę, VII kongresas giliai pagrindė ir Liaudies fronto politiką, nurodydamas, kad ja siekiama suvienyti visų klasių pažangiąsias jėgas, kovojančias su fašizmu ir naujo pasaulinio karo grėsme.

---

[2] Ten pat, f. 242, ap. 1, b. 523a, l. 12.
[3] Ten pat, f. 242, b. 529a, l. 39.
[4] Ten pat, b. 501, l. 88.
[5] VBKP II suvažiavimo nutarimai. 1935, p. 18—19, 35.

Vakarų Baltarusijos Komunistų partija kartu su Lenkijos KP ėmėsi Kominterno VII kongreso nutarimų įgyvendinimo. Smarkiai suaktyvino savo veiklą ir 1930 m. gruodžio pabaigoje įsteigtas Lietuvių komunistų biuras prie VBKP CK. Jo buvęs sekretorius J. Karosas vėliau savo atsiminimų knygoje „Audringi pavasariai" rašė, kad kruopščiai studijuojant kongreso medžiagą, G. Dimitrovo, P. Toljačio, J. Lenskio kalbas ir VBKP II suvažiavimo nutarimus, buvo stengiamasi iškart pereiti prie praktinių išvadų, taikyti naują kovos su fašizmu taktiką, sutelkti visas aktyvo pastangas bendram antifašistiniam frontui kurti. Lietuvių biuras prie VBKP CK užmezgė ryšius su Lietuvos Komunistų partija, sistemingai platino Lietuvos Komunistų partijos CK leidinius — „Komunistą", „Balsą", „Raudonąjį artoją", „Priekalą". Žymiųjų Lietuvos KP ir Kominterno veikėjų V. Kapsuko ir Z. Angariečio straipsniai padėjo biuro vadovybei gerinti darbą su Vilniaus krašto gyventojais lietuviais.

Vilniaus krašte biuras įkūrė keturis rajonų komitetus (Tverečiaus, Dubičių, Adutiškio ir Daugėliškio), kurie rūpinosi politiškai ugdyti valstiečius ir vietos inteligentiją, platino komunistinę literatūrą, grūmėsi su lenkų okupacinės valdžios savavaliavimu ir lietuvių nacionalistų įtaka. Suprantama, Lietuvių biuras neapsiribojo vien veikla tarp gyventojų lietuvių — jis aktyviai dalyvavo bendroje Vilniaus miesto ir Vilniaus krašto darbininkų klasės ir darbo valstietijos kovoje.

1935 m. antrojoje pusėje prasidėjo naujas Vilniaus krašto darbo žmonių bendro fronto kovos etapas. Mat tuo metu Lenkijoje buvo įvesta nauja fašistinė konstitucija ir antidemokratinis rinkimų įstatymas, kas „reiškė, — kaip rašė vienas Lenkijos Komunistų partijos vadovų J. Lenskis, — intensyvų ne tik valstybės aparato, bet ir viso visuomeninio gyvenimo hitlerizavimą" [6].

Didžiuosiuose Lenkijos miestuose įvyko protesto streikai prieš valstybės režimo fašizavimą. Streikui organizuoti Vilniuje VBKP miesto komitetas sudarė bendro fronto komitetą iš 5 komunistų ir 5 bundininkų. Siekdama sužlugdyti darbininkų akcijas, policija suėmė daug aktyvistų, už raginimą organizuoti protesto streiką buvo konfiskuotas vienkartinis leidinys „Vilniuskyj profesionalnyj vopros". Nepaisant viso to, liepos 2 d. bendro fronto suorganizuotas streikas įvyko. Jame dalyvavo daugiau kaip 4 tūkstančiai žmonių, kai kuriose miesto vietose vyko demonstracijos ir trumpi mitingai.

Vilniaus komunistai daug nuveikė organizuodami seimo rinkimų 1935 m. rugsėjo 8 d. boikotą. Gausiuose profsąjungų susirinkimuose buvo išrinktas 22 žmonių streiko komitetas. Jo nariai slapta nuo policijos didelėse įmonėse organizavo darbininkų sueigas. Miesto gatvėse pogrindininkai iškabino 6 transparantus, kurie ragino gyventojus aktyviai boikotuoti rinkimus. Rinkimų dieną daugelio Vilniaus įmonių darbininkai įsijungė į protesto streiką, prie urnų atėjo ne daugiau kaip 30—35 proc. miesto rinkėjų [7].

VBKP apygardų komitetai, kurdami bendrą darbininkų frontą, labai svarbią reikšmę teikė kairiųjų profsąjungų organizacijų susivienijimui su PPS ir Bundo įtakoje buvusiomis profesinėmis organizacijomis. 1935 m. gegužės mėnesį Vilniuje buvo 13 valstybinių profsąjungų, vienijančių 1700 darbininkų, 7 PPS profsąjungos, kurioms priklausė 1100 darbininkų, ir 6 Bundo profsąjungos, turinčios 560 narių [8]. VBKP miesto komitetas susitarė su Bundo vadovybe drauge surengti bendro fronto kampaniją — įtraukti į profsąjungas neorganizuotus darbininkus ir smulkias profsąjungas suvienyti į stambesnes. Dėl to per trumpą laiką profsąjungų organizacijų narių pagausėjo daugiau kaip 1400 žmonių, o kepėjų ir batsiuvių profsąjunga, buvusi krikščionių demokratų įtakoje, persiorientavo į klasinių profsąjungų pozicijas. 1936 metų pradžioje klasinėms profsąjungoms priklausė 5200 žmonių.

Bendro fronto idėjų persiėmė ir valstybinės profsąjungos — ZZZ. 1936 m. balandžio mėnesį Vilniuje įvyko jų konferencija, kuri pasmerkė antisemitiz-

---

[6] Bolševik, 1935, Nr. 15, p. 20.
[7] PII prie BKP CK Partinis archyvas, f. 242, ap. 1, b. 500, l. 290.
[8] Ten pat, l. 292—295.

ną kaip fašizmo diversiją darbininkų judėjime. Delegatai pritarė minčiai, kad būtina sukurti bendrą profsąjungą ir drauge organizuoti Gegužės pirmosios demonstraciją.

Komunistų veikiami, bendro fronto idėjoms pritarė ir Vilniaus krašto valstybinių bei privačių įmonių tarnautojai. Jų suvažiavime 1936 m. sausio 26 d. 130 delegatų, kurie atstovavo 21 profsąjungai, sutiko, kad būtina „sukurti protinio ir fizinio darbo darbuotojų bendrą frontą prieš reakcijos ir fašizmo puolimą" [9]. Vilniaus vaivada 1936 m. balandžio mėnesio ataskaitoje su nerimu pažymėjo, jog Komunistų partijos veikėjai smarkiai išplėtė savo įtaką tiek socialistinių organizacijų vadovybėje, tiek darbininkų sluoksniuose, todėl profsąjungos darosi vis radikalesnės, vis labiau plinta bendro fronto nuotaikos.

Nuo 1935 m. Vilniaus krašte gausėjo streikų. 1935 m. darbininkai suorganizavo 32 streikus; juose dalyvavo 3753 žmonės ir buvo prarasta 17576 darbo dienos. 1937 m. įvyko 52 streikai; juose dalyvavo 9296 žmonės ir buvo prarasta 33084 darbo dienos. 1935—1937 metais Vilniaus proletariatas suorganizavo 40 okupacinių streikų; juose dalyvavo 4844 žmonės.

Prie bendro darbininkų ir liaudies fronto taktikos plėtojimo daug prisidėjo VBKP CK II plenumo, įvykusio 1936 m. kovo mėn., nutarimai. Plenumas numatė plačią programą, kaip įgyvendinti Kominterno VII kongreso nutarimus. Ypač pabrėžta, jog būtina siekti plačių demokratinių laisvių, visų tautybių lygiateisiškumo, okupacinio režimo likvidavimo Vakarų Baltarusijoje, buržuazinės Lenkijos smurtu užgrobtų lietuviškų žemių teisės apsispręsti, kovoti prieš karo grėsmę, už taiką, TSRS gynimą [10].

VBKP rūpinosi plėtoti ir stiprinti broliška Vakarų Baltarusijos ir Vilniaus krašto darbo žmonių draugystę bei solidarumą su Lenkijos liaudies kova prieš sanacijos režimą. Galinga protesto banga nusirito Vilniaus krašte atsakant į tai, kad 1936 m. kovo 23 d. policija šaudė į taikią Krokuvos ir Čenstachovos darbininkų demonstraciją. Balandžio 2 d. maždaug 3 tūkstančiai įvairių tautybių Vilniaus darbininkų paskelbė protesto streiką, miesto komunistai ėmė rinkti lėšas nukentėjusioms Krokuvos darbininkų šeimoms.

Gegužės pirmąją Vilniuje įvyko masinė bendro fronto organizuota demonstracija. Joje dalyvavo apie 8 tūkstančius įvairių politinių įsitikinimų žmonių. Demonstracijos priešakyje ėjo bendro fronto tarppartinis komitetas. Demonstrantai nešė 150 vėliavų ir transparantų su įvairiais šūkiais. „Tegyvuoja liaudies frontas!", „Šalin Kartūzų Berezą!", „Šlovė žuvusiems Čenstachovoje, Krokuvoje ir Lvove!", „Darbo inteligentija kartu su proletariatu!". Po demonstracijos įvyko mitingas. Čia kalbėjo visų opozicinių partijų atstovai; jie gynė TSRS, demaskavo terorą, fašizmą, karo grėsmę.

Bendro fronto skelbiamoms kovos su sanacijos režimu idėjoms pritarė ir pažangioji Vilniaus krašto inteligentija. Lietuvių biuras kartu su VBKP CK 1935 m. rugpjūčio mėnesį įsteigė Vilniuje Tautinės kultūros gynimo komitetą. 10 žmonių komitetą sudarė mokytojai, menininkai, artistai, žurnalistai. Komitetas sėkmingai suorganizavo Vakarų Baltarusijos ir Vilniaus krašto kultūros darbuotojų pasitarimą. Buvo pakviesta Lenkijos ir užsienio atstovų. Pasitarimo dalyviai ryžtingai protestavo dėl to, kad okupacinė valdžia uždarė lietuviškas, baltarusiškas ir žydiškas mokyklas. Rezoliucijoje pabrėžta, jog fašizmas kelia grėsmę tautų kultūrai ir ją apginti galima tik kartu su komunistais, sukūrus šalyje antifašistinį liaudies frontą [11]. Liaudies fronto liniją, tiesa, su tam tikromis išlygomis, parėmė ir pažangūs Vilniaus lietuviai inteligentai, susitelkę prie „Vilniaus žodžio" laikraščio. Laikraščio viename redakciniame straipsnyje sakoma: „Neatsisakant nuo bendradarbiavimo su visa lietuvių visuomene, neatsižadant griežto visų kultūrinių, tautinių, ekonominių lietuvių reikalų gynimo, reikia stengtis susiartinti ir su kitų mūsų krašto tautų —

[9] Lietuvos TSR CVA, inv. Nr. 1139.

[10] PII prie BKP CK Partinis archyvas, f. 242, ap. 1, b. 582a, l. 34—41.

[11] Ten pat, b. 500, l. 149—150.

gudų, lenkų, žydų — kairiuoju sparnu ir su jais bendrai dalyvauti didžiajame sąjūdy, kurio tikslas taip svarbus ir kilnus" [12].

Savo darbą Vilniuje suaktyvino revoliucinė demokratinė universiteto studentų ir miesto jaunimo organizacija „Frontas". Nuo 1935 m. rugpjūčio mėnesio ji pradėjo leisti dvisavaitinį legalų antifašistinį laikraštį „Poprostu" („Paprastai"). Laikraštis buvo karštas lenkų, baltarusių, lietuvių ir žydų darbo žmonių draugystės ir bendros kovos šalininkas, ragino juos kurti liaudies frontą, ginti taiką ir TSRS, demaskavo grobikiškus fašistinės Italijos ir hitlerinės Vokietijos siekius. 1936 m. kovo 20 d. „Poprostu" išspausdino Lenkijos KJS CK parengtą „Lenkijos jaunosios kartos teisių deklaraciją". Dėl šios deklaracijos laikraštis buvo uždraustas leisti. Nuo 1936 m. gegužės mėnesio Vilniaus komunistai ėmė leisti laikraštį „Karta" („Chartija"). Jis tęsė revoliucines laikraščio „Poprostu" tradicijas, bet išėjus vos trims numeriams apygardos teismas ir jį uždraudė. Sugebėjimas leisti legalius antifašistinius laikraščius nuožmios reakcijos sąlygomis buvo didelis Vilniaus komunistų žygis.

1936 m. vasarą pradėjus rengti Briuselyje Pasaulinį taikos kongresą, Vilniuje buvo įsteigtas Solidarumo su pasauliniu taikos kongresu komitetas. Į jį įėjo H. Dembinskis, S. Jendrichovskis, M. Žeromska, J. Putramentas ir kt. Komitetas rinko parašus protestuojančių prieš naujo pasaulinio karo kurstymą, išleido vienkartinį leidinį „Taikai ginti". Leidinyje šalia kitų straipsnių buvo išspausdintas 148 vietinės inteligentijos atstovų (universiteto profesorių, mokytojų, advokatų, gydytojų, žurnalistų, religinių kultų tarnų ir kt.) antikarinis kreipimasis.

Sąjūdis dėl liaudies fronto sukėlė panišką okupacinės valdžios baimę. Ji represavo daugybę jo šalininkų. Vien tik Vilniuje 1937 m. buvo suimta 217 žmonių, 33 išsiųsti į koncentracijos stovyklą.

1937 m. PPS ėmė vengti bendro fronto akcijų su komunistais. PPS politikai neigiamą poveikį padarė tai, kad Tarybų Sąjungoje prasidėjo masinės represijos, kurias vykdė Stalinas ir jo bendrininkai. PPS Vilniaus apygardos komitetas, rengdamasis PPS XXIV suvažiavimui, pareiškė, kad PPS turi visiškai atsiriboti nuo Komunistų partijos. Tokią taktiką suvažiavimas patvirtino.

1936—1938 m. Vakarų Baltarusijoje ir Vilniaus krašte, kaip ir visoje Lenkijoje, buvo plačiai solidarizuojamasi su Ispanijos respublika, kovojusia su tarptautiniu fašizmu. Darbininkų susirinkimai, mitingai, profsąjungų suvažiavimai reiškė solidarumą su Ispanijos liaudies kova, visur buvo renkami pinigai respublikai šelpti. Dėl kovos su sanacijos režimu pakilo komunistų autoritetas darbo žmonių ir pažangiosios inteligentijos akyse. Komunistų partija tapo svarbus politinio gyvenimo veiksnys.

Po nepagrįsto Lenkijos KP ir jos sudedamųjų dalių — VBKP ir VUKP paleidimo 1938 m. rugpjūčio mėnesį šios valstybės darbininkų klasė neteko savo kovingo avangardo. Tačiau komunistai nenutraukė kovos dėl klasinių darbo žmonių interesų, su sanacijos režimu, dėl TSRS gynimo, savo veikloje naudojosi įvairiomis masinio darbininkų ir valstiečių judėjimo formomis.

[12] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 2, p. 517.

„PAKILĘS PRIEŠ NETEISYBĘ"

Žurnalo 2-me numeryje (1989 m.), skyrelyje „Praeities puslapiai", buvo išspausdinta „Krasnaja zvezda" žurnalistų parengta ir tame laikraštyje publikuota apybraiža „Pakilęs prieš neteisybę". Joje aprašytas tragiškas Juodosios jūros laivyno karinio prokuroro lietuvio Povilo Vaitiekos likimas.

„Komunisto" žurnalo darbuotojai pratęsė „Krasnaja zvezda" laikraščio žurnalistų paieškas ir tame pačiame numeryje išspausdino apybraižos tęsinį „Likimo paralelės Lietuvoje". Čia papasakota apie šio kovotojo su stalinizmo nusikaltimais ankstesnį gyvenimą Lietuvoje, apie brolio Juozo ir jo sūnaus Algirdo gyvenimą tėviškėje, Kupiškio rajono Girsteikių kaime (dabar Algirdas gyvena Vabalninke).

„Krasnaja zvezda" laikraštyje 1989 m. gruodžio 2 d. buvo išspausdintas dar vienas straipsnis apie Povilą Vaitiekų — „Represuotojo prokuroro šeima". Jame cituojamas jo brolio sūnaus Algirdo laiškas į „Krasnaja zvezda" redakciją, gautas po „Komunisto" žurnalo publikacijos, o taip pat spausdinamas iš Leningrado atsiliepusios bebaimio prokuroro anūkės Natalijos pasakojimas. Štai pastarosios žodžiai, pasakyti „Krasnaja zvezda" korespondentui: „Marija Jakovlevna Voitieko — pirmoji mano senelio žmona. Jie išsiskyrė, kai Pavlas Stanislavovičius buvo perkeltas tarnauti į Sevastopolį. Stanislovas (jo tėvas — **Red.**) — sūnus iš pirmosios žmonos, po skyrybų liko su savo tėvu. Kai Voitieka buvo suimtas, Dora Ivanovna, jo antroji žmona, išsiuntė jį į Leningradą, pas motiną. Taip jis išvengė arešto.

Mano tėvas Stanislovas Pavlovičius kovojo fronte, nuėjo iki Vienos. Demobilizavęsis dirbo 1-jame autobusų parke — pradėjo vairuotoju, o į pensiją išėjo būdamas direktoriaus pavaduotoju (jis jau miręs. — **Red.**). Visą gyvenimą ieškojo tėvo, jo giminaičių pėdsakų, bet taip ir nesurado. Yra žinoma, kad paskutinį laišką Pavlas Stanislavovičius parašė Marijai Jakovlevnai į Leningradą 1941 metais iš Saratovo srities lagerio. Jis prašė atsiųsti knygą apie tuberkuliozę, matyt, susirgo. Štai ir viskas, ką mes žinome".

„Krasnaja zvezda" laikraščio korespondentas perdavė Povilo Vaitiekos anūkei jo brolio sūnaus Algirdo Vaitiekos adresą Lietuvoje. Reikia tikėtis, kad nors dabar susitiks represuotojo prokuroro giminaičiai, išlikę gyvi stalinizmo pragare.

LEIBORISTAI: DEŠIMT METŲ OPOZICIJOJE

ALGIS KRUPAVIČIUS

Iš pirmo žvilgsnio tema gali pasirodyti siaura, atspindinti vidinius procesus, vykstančius vienoje iš daugelio socialdemokratų partijų. Todėl būtina priminti skaitytojams kai kuriuos faktus. Pirma. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, po sėkmingo konservatorių puolimo, daugelio šalių socialdemokratų partijas ištiko krizė. Vadinasi, Anglijos leiboristų veiklos analizė siūlo mums bendresnes išvadas. Antra. Nepaisant sumažėjusio populiarumo, leiboristus palaiko trečdalis anglų ir partija tebėra potencialiai valdančioji. Trečia. Naujo politinio mąstymo sąlygomis atsiveria galimybės ieškoti sąlyčio taškų įvairioms partijoms, judėjimams, tarp jų — socialdemokratams ir komunistams. Beje, leiboristai savo teoriniuose darbuose skiria nemaža dėmesio humaniškojo socializmo klausimams. Kaip matome, Anglijos leiboristai išlieka svarbus mūsų žemyno politinio gyvenimo faktorius.

Anglijos leiboristų politika ėmė buksuoti aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Kuo tai pasireiškė? Tradiciniai leiboristų rėmėjai ir rinkėjai (elektoratas) nusivylė leiboristų idėjomis, sustiprėjo kova partijos viduje (dalis dešiniųjų leiboristų 1981 m. iš partijos pasitraukė), nesutarė partinė vadovybė su partijos parlamentine frakcija... Krizės katalizatoriumi tapo 1979 m. visuotiniai parlamento rinkimai, kuriuos leiboristai pralaimėjo. Vėliau politinis konsensusas buvo pažeistas galutinai, kai pajutę savo jėgą konservatoriai ėmė klibinti jautriausią Anglijos dvipartinės sistemos pusiausvyros vietą — ekonomikos nacionalizaciją, pelno paskirstymą ir socialinį teisingumą, valstybės vaidmens reguliuojant rinkos santykius klausimą. Konservatoriai laiku suvokė, kad mokslinės techninės revoliucijos sąlygomis negalima varžyti rinkos teikiamų ekonominių galimybių. 1983 m. visuotiniai parlamento rinkimai ir nauja konservatorių pergalė galutinai juos įtikino pasirinktojo kurso teisingumu, nepaisant 1980—1982 m. ekonominės krizės. Konservatoriams palankios buvo ir viešosios nuomonės apklausos. Štai nuo 1979 m. gegužės iki 1983 m. birželio daugelis anglų pritarė konservatorių vyriausybės veiksmams — pajamų mokesčio sumažinimui, municipalinių gyvenamųjų namų pardavimui. Daugelis jų taip pat rėmė antiprofsąjunginius įstatymus ir konservatorių vyriausybės antiinfliacines priemones. Net 1981 m., paūmėjus ekonominei krizei, didesnioji gyventojų dalis savo materialine padėtimi nesiskundė. Laimėti 1983 m. rinkimus konservatoriams padėjo ir „Folklendų faktorius", nors pažymėtina, kad jų populiarumo didėjimą viešosios nuomonės apklausos užfiksavo anksčiau, nei prasidėjo karas su Argentina. Priežastys pakankamai aiškios: šalis jau vadavosi iš ekonominės krizės, be to, konservatoriai neturėjo stiprios opozicijos.

A. Krupavičius — Kauno politechnikos instituto politologijos katedros dėstytojas

1979 ir 1983 metų visuotiniai parlamento rinkimai parodė svarbiausią leiboristų krizės priežastį — anglai nusivylė jų politika, sumažėjo rinkėjų. 1964 m. visuotiniuose rinkimuose leiboristai buvo gavę 42,3 proc. balsų, 1979 m. — 36,9 proc., o 1983 m. — tik 27,6 proc. (mažiausiai nuo 1918 m.). Taip sparčiai mažėjant leiboristų populiarumui, suabejota, ar jie iš viso išsilaikys kaip potencialiai valdančioji partija? Leiboristus išgelbėjo mažoritarinė rinkimų sistema — parlamente jiems atiteko 209 vietos, o aljanso partijos, 1983 m. rinkimuose surinkusios 25,4 proc. rinkėjų balsų, tegavo 23 vietas.

Nepasitikėjimas leiboristais turi konkrečias priežastis: dėl mokslinės techninės revoliucijos poveikio Anglijoje ėmė keistis darbo pobūdis ir iš leiboristų elektorato nutekėjo didelė dalis fizinio darbo darbininkų, kurie paprastai sudarydavo 2/3 leiboristų rinkėjų. 1983 m. pirmą kartą leiboristų partijos istorijoje visuotiniuose rinkimuose už konservatorius balsavo daugiau kvalifikuotų darbininkų (39 proc.), negu už leiboristus (35 proc.). Panašiai atsitiko ir su buvusiais tradiciniais leiboristų rinkėjais – profsąjungų nariais. Sumažėjo ir kitų socialinių sluoksnių parama.

Kai kurias nepalankias tendencijas galima buvo nuspėti. Pavyzdžiui, dar septintojo dešimtmečio viduryje ėmė mažėti leiboristų partijos pirminių organizacijų skaičius bei jų aktyvumas. Partijos funkcionieriai ir partinė vadovybė atitrūko nuo „masinės partijos", nuo eilinių partijos narių. Tokį susvetimėjimą vėlgi, matyt, lėmė pakitusi šalies socialinė struktūra, partija nebeatitiko pakitusios socialinės krašto gyventojų sudėties. Pavyzdžiui, 1958 m. fizinio darbo darbininkai Šefildo apygardinėje organizacijoje sudarė 52 proc. visų narių, o aštuntojo dešimtmečio pradžioje — jau tik 38 procentus. Panaši padėtis ir kituose miestuose. Pažymėtina, kad šis poslinkis įvyko ir dėl objektyvių socialinių permainų, ir dėl leiboristų vadovybės sąmoningos orientacijos į vidurinius gyventojų sluoksnius. Ir štai rezultatai: 1980 m. metinėje partinėje konferencijoje delegatais tapo 22 proc. fizinio darbo darbininkų (daugiausia — kvalifikuotų) ir net 60 proc. vidurinių gyventojų sluoksnių atstovų — mokytojų, žurnalistų, dėstytojų, profesionalių politikų. 1975 m. atlikti penkių vietinių partinių organizacijų sociologiniai tyrimai parodė maždaug tą patį vaizdą — 60 proc. vidurinių sluoksnių atstovų ir tik 40 proc. darbininkų. Pastarieji pamažu išstumiami ir iš partijos vadovaujančiųjų organų: nacionalinio vykdomojo komiteto, parlamentinės frakcijos, „šešėlinio kabineto". Pažymėtina, kad net tarp leiboristų-parlamentarų, kuriuos remia tredjunionai, 1983 m. fizinio darbo darbininkų tebuvo tik 21,8 proc. (1951 — 45,2 proc.), o inteligentijos atstovų procentas atitinkamai padidėjo nuo 9,6 iki 43,6 procento.

Dėl šių priežasčių eiliniai rinkėjai — iš vienos pusės — ir partijos funkcionieriai bei vadovybė — iš kitos — ėmė skirtingai traktuoti politines šalies problemas. 1978 m. metinėje partinėje konferencijoje tik 29 proc. delegatų svarbiausia šalies problema laikė infliaciją, o iš eilinių rinkėjų taip manė 48 procentai. Kitais klausimais rinkėjai pasirodė konservatyvesni: nacionalizuoti pelningas pramonės šakas siūlė 81 proc. partinės konferencijos delegatų ir 32 proc. rinkėjų, dešiniųjų pažiūrų partijos lyderį rėmė 26 proc. delegatų ir 60 proc. rinkėjų.

Atsiliepė nesubalansuota leiboristų vyriausybių ir partinės vadovybės politika įvairių socialinių grupių atžvilgiu. Pavyzdžiui, orientacija į vidurinius gyventojų sluoksnius politiškai ir ekonomiškai nebuvo pamatuota. Dėl to partijos įtakos poveikis proletariatui sumažėjo ir partijos funkcionieriais tapo politiškai nelabai perspektyvūs žmonės. Be to, kaip minėta, leiboristai neatsižvelgė į socialinės šalies gyventojų struktūros pakitimą mokslinės techninės revoliucijos sąlygomis ir nesugebėjo sujungti naujų socialinių sluoksnių bei savo tradicinių rinkėjų interesų.

Visa tai kartu paėmus ir sukėlė partijos elektorato krizę 1979—1983 metais.

Nors krizės priežastys nepašalintos, tačiau leiboristų partijos situacija stabilizuojasi. Tokios stabilizacijos paskata buvo dar iki 1979 m. visuotinių rinkimų leiboristų kairiųjų išplėtotas judėjimas dėl įtakos darbininkijai ir apskritai darbo žmonių masėms. Po nepavykusių 1979 m. visuotinių rinkimų kairieji suaktyvino kovą ir partijos viduje. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje neparlamentiniame lygmenyje veikė trys leiboristų kairiųjų srovės: nuosaikieji, tvirtieji ir trockistai, dangstęsi pseudorevoliucinėmis frazėmis. Trockistų įsigalėjimas — natūrali dalies radikaliųjų leiboristų nepasitenkinimo oficialiu leiboristų vyriausybių kursu išraiška. Panašiai poliarizavosi leiboristų jėgos ir parlamentinėje frakcijoje. Pažiūrų skirtumai kairiųjų stovykloje dar labiau išryškėjo 1980 m., kai partijos lyderiu tapo M. Futas. Nuosaikieji jo pergalę įvertino kaip visų kairiųjų leiboristų laimėjimą, o parlamentinėje frakcijoje pasireiškė priešingos tendencijos — ieškoti kompromiso su dešiniaisiais. Kairiųjų situacija pasunkėjo paaiškėjus, kad M. Futas tarp rinkėjų nepopuliarus ir tvirtųjų kairiųjų lyderio A. Beno prestižas yra didesnis. Vis dėlto, kol M. Futas buvo partijos lyderis, įvyko ženklių permainų partinės struktūros, požiūrio į šalies gynybinę politiką ir kitais klausimais. Antai 1983 m. visuotiniuose rinkimuose leiboristai paskelbė radikaliausią iš visų pokario metais rinkiminių manifestų.

1981 m. partinėje konferencijoje į partijos lyderio pavaduotojo postą savo kandidatūrą iškėlė tvirtųjų kairiųjų lyderis A. Benas (alternatyvinė kandidatūra — dešiniųjų leiboristų sparno atstovas — D. Hilis). Nuosaikieji kairieji neparėmė A. Beno, ir jis nebuvo išrinktas. Dėl to kairiųjų stovykloje santykiai dar pablogėjo. Vis dėlto tvirtųjų kairiųjų įtaka partijoje ir parlamente išliko.

Nedera nutylėti leiboristų dešinįjį sparną, jo įtaką. Dešiniuosius leiboristus remia dalis vidurinių gyventojų sluoksnių, kai kurios profesinės sąjungos. Leiboristų dešinieji, kuriems vadovauja R. Heterslėjus ir P. Šoras, yra linkę į kompromisą su nuosaikiaisiais kairiaisiais; be to, jie daro tam tikrą įtaką partijos vadovaujantiems organams — parlamentinei frakcijai ir „šešėliniam kabinetui". Jų smogiamoji jėga parlamente — 1980 m. įkurta „Leiboristų solidarumo kampanija". Šis judėjimas jungia per 100 parlamento narių.

1983 m. partijos lyderiu išrinktas N. Kinokas, kuris vis labiau linksta į kompromisą partijoje kėsinantis pažeisti kairiojo sparno interesus. Antai 1985 m. partinėje konferencijoje jis ryžtingai stojo prieš tvirtuosius kairiuosius diskusijoje dėl šachtininkų streiko. Nepaisant N. Kinoko taktikos, dalis tvirtųjų kairiųjų vis dėlto remia oficialųjį partijos kursą, daugiausia — municipaliniai funkcionieriai, kurie aktyvūs pramonės centruose — Londone, Liverpulyje, Šefilde, Mančesteryje, Bristolyje, Lidse ir kitur. Kairiųjų daugumos siekimas konsoliduotis ir paremti N. Kinoką dar labiau išryškėjo, kai ėmė blėsti tvirtųjų kairiųjų įtaka po 1983 m. visuotinių rinkimų. Jų lyderis A. Benas pirmą kartą nuo šeštojo dešimtmečio nepateko į parlamentą ir buvo išrinktas tik paskelbus papildomus rinkimus 1984 metais. Kai kurie municipaliniai kairieji, 1983—1985 m. išrinkti į partijos vadovaujančiuosius organus, svarbiausiais politiniais klausimais nukrypo į nuosaikiųjų kairiųjų pusę.

Leiboristų posūkis į nuosaikumą aiškintinas bendra Anglijos politiniame gyvenime įsivyraujančia centristine tendencija. Kodėl taip yra? Matyt, dėl to, kad evoliucionavo svarbiausioji politinė pastarojo dešimtmečio politinė jėga — konservatoriai, konkrečiai — M. Tečer „populistinis monetarizmas". Konservatoriai sušvelnino jo aštriuosius kampus, nes rinkėjams, matyt, įgriso radikali konservatorių retorika. Todėl aštuntojo ir devintojo dešimtmečių sandūroje pasireiškusią politinių jėgų poliari-

zaciją Anglijos visuomeniniame politiniame gyvenime pakeitė nauja — centristinė — tendencija.

Trečias per dešimtmetį leiboristų pralaimėjimas visuotiniuose parlamento rinkimuose 1987 m. verčia manyti, kad jiems vis dar nepavyksta susigrąžinti rinkėjų pasitikėjimo. Bet reikia pažymėti, kad šiek tiek sustiprėjo jų pozicijos viduriniuose gyventojų sluoksniuose, nors daugumos tradicinių leiboristų rinkėjų nepatenkina lėtokos partijos permainos, nenuoseklus ir nelabai konkretus politinis partijos vadovybės kursas. Vis dėlto 1988 m. partinė konferencija parodė, kad dauguma leiboristų remia savo lyderį N. Kinoką, nors A. Benas irgi nenusileidžia ir iškėlė savo kandidatūrą partijos lyderio rinkimuose. Leiboristų šansus padidino aljanso partijų skilimas po 1987 m. visuotinių rinkimų. Palankūs leiboristams buvo praėjusieji metai: pavasarį įvykusi viešosios nuomonės apklausa parodė, kad jų populiarumas padidėjęs, po ilgo laiko jie vėl pranoko konservatorius. Didžiausias leiboristų laimėjimas — pergalė Europarlamento rinkimuose 1989 m. birželio 18 dieną: 40,2 proc. Anglijos rinkėjų rėmė leiboristus, o konservatorius — 34,1 procento (analogiškuose 1984 m. rinkimuose atitinkamai — 36,5 proc. ir 40,8 procento balsų). Svarbiausia sėkmės priežastis — kardinali leiboristų politinės platformos revizija po 1987 m. rinkimų — pasistengta prisitaikyti prie naujų socialinių ekonominių, politinių, tarptautinio gyvenimo realijų. Leiboristai atsisako kai kurių neveiksmingų socialistinių postulatų — valstybinės nuosavybės plėtojimo, nacionalizacijos ir kitų.

Vis dėlto Europarlamento rinkimų rezultatus projektuoti tiesiogiai į nacionalinius rinkimus negalima (visuotiniai rinkimai įvyks iki 1992 m. birželio mėn.). Pirma, iki rinkimų dar toloka, ir konservatoriai turi laiko pataisyti savo reikalus; antra, Europarlamento rinkimuose dalyvavo tik 36 proc. rinkėjų, o nacionaliniuose visuotiniuose rinkimuose paprastai dalyvauja daugiau kaip 70 proc. visų rinkėjų. Svarbiausia, ko leiboristams reikia einant į būsimus visuotinius rinkimus — tai išlaikyti pusiausvyrą partijos eilėse. Nors tvirtieji kairieji mėgina aktyvinti savo veiksmus, leiboristų partijos vadovybei kol kas pavyksta išlaikyti partijos eilių konsensusą.

APYBRAIŽA

PRIEŠ VĖJĄ

MARIJONA MALAKAUSKIENĖ

Plungės liaudies kūrybos gaminių įmonės „Minija" direktorius Vytautas Šlekonis iš Vilniaus grįžo prieš pat aštuonioliktą valandą, bet dar užsuko į įmonę. Jau už kabineto durų išgirdo įkyrų telefono skambutį.

Skambino rajono vykdomojo komiteto darbuotojas:

— Čia toks žmogus atėjo, skundžiasi. Jis norėtų steigti kooperatyvą, o jūs prieštaraujate...

Vytautas Šlekonis iškart prisiminė tą atkaklų prašytoją, kuris buvo pasišovęs kurti prie įmonės kooperatyvą. Direktorius nuoširdžiai jam išaiškino, jog įmonė jau turi vieną kooperatyvą, kuris apdoroja visą žaliavą, likusią nuo pagrindinės gamybos. Vyrukui, žinoma, labiau rūpėjo savi reikalai, todėl jis išėjo iš kabineto nepatenkintas.

— Pažiūrėsim. Mano ryšiai platūs, — lyg perspėjo, lyg pagąsdino.

— Kooperatyvų steigimas dabar didelės svarbos reikalas, — mokė iš rajono vykdomojo. — Nederėtų žiūrėti biurokratiškai...

Vytautas Šlekonis pajuto, kaip karštis plūstelėjo jam į veidą.

— Aš čia nieko negaliu padėti, — atsakė kiek galima ramesniu balsu ir padėjo ragelį.

Vytautas Šlekonis pasijuto pavargęs. Atsisėdo ir susimąstė. Visą gyvenimą šitaip — kaip prieš vėją. Kiek jėgų, ištvermės, atkaklumo reikia, kad galėtum eiti į priekį.

Mintimis sugrįžta į pirmąsias savo darbo dienas Plungėje. Tada, lygiai prieš septyniolika metų, jis, Panevėžio „Tulpės" įmonės direktoriaus pavaduotojas, skiriamas į „Miniją". Nors jau buvo įsikūręs Panevėžyje, viską paliko ir atvažiavo į provincijos miestelį. Viliojo galimybė būnant direktoriumi daugiau nuveikti ir taip įprasminti savo gyvenimą. Darbas negąsdino — abi įmonės buvo panašaus profilio, priklausė tai pačiai ministerijai. Nereikėjo pradėti nuo abėcėlės.

Į Plungę važiuodamas Vytautas Šlekonis nuodugniau apmąstė savo veiklos programą, todėl vietinės valdžios komandos jam buvo nemalonios, dažnai tik trukdė. O tuometiniai rajono veikėjai niekaip negalėjo pakęsti naujojo vadovo savarankiškumo. Todėl brendo konfliktas. Vien pirmaisiais darbo metais Šlekoniui buvo įrašyti net 7 papeikimai! Pirmą gavo po dviejų savaičių dėl to, kad įmonėje buvo blogai organizuotas politinis švietimas. Po mėnesio buvo uždarytas cechas dėl blogos sanitarinės būklės — vėl naujasis direktorius kaltas. Susipažinęs su įmone, pats Vytautas Šlekonis nustatė, kad išeikvota 14 tūkstančių rublių. Ir vėl gavo papeikimą.

Šiandien Vytautas su jumoru prisimena anas „tramdytojų" pastangas. Visiems jiems norėjosi parodyti savo valdžią, mokyti paklusnumo naująjį direktorių. Norėjo tam atvykėliui ragus aplaužyti, kad nesijaustų pranašesnis už juos!

M. Malakauskienė — žurnalistė

Daug kas nesuprato ir piktinosi, kodėl naujasis direktorius pats važinėja po Žemaitijos apylinkes ir ieško liaudies menininkų — medžio drožėjų, audėjų, pynėjų, mezgėjų. Suradęs kokią, kad ir mažaraštę kaimo moterėlę, neragavusią jokių mokslų, žiūrėk, įdarbina įmonėje, kas mėnesį moka jai algą, o toji, kaip ir anksčiau, triūsia sau namie. Taip direktoriaus globoje susibūrė apie 30 liaudies menininkų. Nevaržė jų nei darbo valandomis, paliko ir visą kūrybos laisvę.

— Ką tamstai padaryti? — pirmiausiai klausdavo liaudies menininkai.

— Darykite, kas jums patinka, kas jums atrodo svarbu, reikšminga, — atsakydavo direktorius.

Vienas po kito liaudies menininkai ėmė nešti savo darbus į „Miniją". Juose matėsi šių nagingų žmonių nerimas ir kartu atsakomybė. Ne vienas liaudies meno kūrinio pasirodymas buvo įvykis įmonės kolektyve. Direktorius kviesdavosi į savo kabinetą specialistus. Visi kartu apžiūrėdavo, džiaugdavosi, svarstydavo, kaip pakartoti tai gamyboje. Bet ne kiekvieną meno dirbinį buvo galima pakartoti. Antai vienos įspūdingos medinės skulptūrėlės gamybininkai nesiėmė tiražuoti, tačiau direktorius nenorėjo paleisti jos iš rankų. Ilgai vartė ją, galvojo. Paskui ryžtingai padėjo ant stalo.

— Tegu papuoš kabinetą, — tarė.

Neilgai trukus direktoriaus kabinetas ėmė panėšėti tarsi į kokį muziejų. Teko ieškoti net atskiros patalpos — atidarytas asortimentinis kabinetas, ir visos skulptūrėlės perkeltos į jį. Plungėje tą kabinetą visi pradėjo vadinti muziejumi, čia dažnai atveda svečius, turistus.

Direktorius paprastai pageidauja, kad būtų priimta kiekviena ekskursija. Kaukės, lazdos, šaukštai, tautinės juostos, rankšluosčiai, lovatiesės, mediniai liaudies pasakų herojai, švelniai ironiškos įžymių politinių veikėjų skulptūros, mąstytojai, mergelės ir jaunikaičiai, — toks šio kabineto rinkinys.

— Ši ekspozicija neįkainojama, vienintelė Lietuvoje ir, nebijau teigti, — visoje Tarybų Sąjungoje, — aiškino man įmonės vyriausiasis dailininkas Juozas Šakinis. — Tai šio meto liaudies menininkų kūryba, o visuose liaudies meno muziejuose paprastai matome ankstesnių laikų darbus.

Įmonės suburti vieniši, mažai kam žinomi liaudies menininkai išgarsėjo. Jų darbus imta eksponuoti respublikinėse, sąjunginėse ir užsienio parodose. Susipažinę su nuotaikingais medžio, lino darbais, užsieniečiai pradėjo teirautis, kur jų galima įsigyti. Anglai ir vokiečiai, suomiai ir švedai susidomėjo Lietuva. Liaudies meno dirbiniai net aštuonioms kapitalistinėms šalims parodė kelią į Plungę, į „Miniją". Už medinį arkliuką sūpuokles vaikams užsieniečiai siūlo dešimteriopai didesnę kainą negu Lietuvoje. Anot vietinės pramonės ministro pirmojo pavaduotojo Vytauto Gikio, niekas nebūtų patikėjęs, kad už tuos „niekučius" įmonė turės tiek valiutos!

Prie „Minijos" vartų lankytoją pasitinka meniškas užrašas, įmonės teritoriją puošia medžio skulptūros. Menininkų išmonė pakeitė ir Plungės vaizdą. Vytautas Šlekonis nevaržo, o priešingai — skatina medžio drožėjus, menininkus gražinti Žemaitijos įmones, ūkius, gerų šeimininkų sodybas.

Kartą sekmadienį namie pietaudamas Vytautas Šlekonis padėjo šaukštą ir įsižiūrėjo į „Šilelio" ekraną. Rodė Chabarovsko kraštą. Tos vietos jam pažįstamos, iš čia „Minijos" žmonės veža medieną. Ir staiga televizijos operatoriaus kamera stabtelėjo prie medinių skulptūrų.

— Prieš keletą metų čia nieko nebuvo, — pratarė Šlekonis.

— Ko nebuvo? — nesuprato žmona.

Vytautas paaiškino, jog kartą buvo atvažiavusi grupė žmonių iš Chabarovsko. Jie negalėjo atsigrožėti mūsų smūtkeliais, audiniais. Gražius žodžius įrašė atsiliepimų knygoje. Grįžę mūsų patirtį pritaikė sau.

— Grožis kaip šviesa — visus vilioja, toli sklinda, — sako Vytautas Šlekonis.

Toli skamba Ados Astrauskienės, Vytauto Ulevičiaus, Antano Vaškio, Stasio Dautaro, Vytauto Kučinsko, Algimanto Veselio ir kitų „Minijos" menininkų vardai. Jiems — kūrybinės stovyklos, išvykos, komandiruotės. Jei kas papriekaištauja, jog šie žmonės per daug privilegijuoti, direktorius atsako: nupjautas medis — tik malka. Be menininkų mes nė iš vietos!

Jaunas gamybos skyriaus viršininkas Andrius Baškys man parodė storą segtuvą:

— Čia užsakymai, gaminių projektai. Beveik visa mūsų gamyba nestandartinė. Nedideliais tiražais gaminame suvenyrus iš medžio, lino audinius, trikotažą, baldus pagal užsakymus. Net ir durys, kurias gaminame, nebūna vienodos. Mechanizacijos mažai, pas mus vertinamas rankų darbas.

Ir iš tikrųjų — nedideli cechai, jokio triukšmo, žmonės čia dirba pasikalbėdami, pasitardami. Tikra verslų įmonė.

Medžio suvenyrų ceche užsižiūrėjau į drožėją Viktorą Leliugą. Jis pagal dailininko projektą dekoratyvinių veidrodžių rėmuose drožinėjo gėles. Dirbo mikliai, rankos švelniai, atsargiai skobė medį.

— Ne kiekvienas šitaip išknebinės, — pagyriau Viktorą.

— Žinoma, ne! — pritarė gamybos skyriaus viršininkas.

Jis pradėjo pasakoti, kad direktorius labai atidžiai parenka darbininkus. Su kiekvienu nori pats pasikalbėti. Kai vadovauti įmonei pradėjo Vytautas Šlekonis, buvo tik 2 cechai. Dabar jų yra 17. Cechai pabirę po visą Lietuvą — Telšiuose, Palangoje, Šilutėje, Skuode, Mažeikiuose, Marcinkonyse, Utenoje. Daug kam atrodė, kad toks cechų išmėtymas gero neduos: sunku valdyti, tiekti medžiagas, kontroliuoti darbą. Bet direktorius laikėsi savo nuomonės — kūrė cechus ten, kur rasdavo meistrų. Radęs artimiausiame miestelyje ieškodavo apleisto pastato, suremontuodavo ir įkurdindavo jame meistrus. Tik Šiauliuose ir Panevėžyje buvo pastatyti nauji cechai. Taigi įmonė pasklidusi visuose etnografiniuose Lietuvos rajonuose. Nesunku įsivaizduoti, kiek čia įdėta direktoriaus energijos. Didelis jo nuopelnas, kad dabar turime aukštaitiškų, žemaitiškų, dzūkiškų rankšluosčių, lovatiesių, net ir skirtingų drožtų velniukų. Taip išsaugotas didelis lobis — liaudies kūryba.

Durų gamybos bare susipažinau su staliais Tadu Raibužiu ir jo sūnumi Zigmu. Darbininkų dinastija! Meistras šiuos žmones ypač gyrė už darbštumą, stropumą.

— Dirbame pagal užsakymus, — kiek reikia, — sako staliai. — Už darbą mums gerai atlygina — ne mažiau kaip po 400. Skųstis negali.

Ir tikrai — dėl uždarbio žmonės nesiskundžia. Vidutiniškai uždirba po 257, o geri specialistai — po 400 ir daugiau rublių.

Tekstilės cechas vienas stambiausių „Minijoje". Čia audžiamos juostos, lovatiesės, staltiesės, kilimai. Jauną cecho viršininkę Reginą Urbonienę paklausiau, kaip įmonė persitvarko, diegia ūkiskaitą. Ji nusišypsojo:

— Aš kaip visada nuėjau pas direktorių suderinti algalapio. Jis net nepasižiūrėjo.

— Kiek žmogus uždirbo, tiek ir mokėk, — pasakė. — Tu gerai žinai, kiek kas uždirbo.

Paskui jis ramiai ir ilgai aiškino cecho viršininkei, kaip per daugelį metų mūsų šalyje žmonės atpratinti dirbti. Truputį pasikrapšto, ir vėl dairosi į šalis, nes žino: jei daugiau padarys, — bus padidinta norma. Jokie lozungai nepadės, jei žmogus matys, kad geriau dirbti neapsimoka.

— Na, ar dabar kas pasikeitė? — paklausiau.

— Keičiasi, — pamąsčiusi atsakė Regina Urbonienė. — Po truputį keičiasi. Moterys padaro po 3 normas. Anksčiau nedarydavo. Žinoma, yra per-

trūkių. Visi būna suirzę, kai tenka laukti siūlų. Gavę juos — nesnaudžiame... Vieną šeštadienį ketinome vykti į teatrą. Kai pasakiau, jog gavome siūlų, moterys susižvalgė:

— Tada mes dirbsime, jeigu galima.

Andrius Baškys prisiminė, kad daug kas norėjo kone visus cechus paversti kooperatyvais. Direktorius stovėjo kaip siena, grūmėsi su kooperatininkų užtarėjais. Tik vieną kooperatyvą įsteigė ir tam griežtai uždraudė prekes realizuoti už Respublikos ribų. Direktorius buvo išvadintas pertvarkos priešu, biurokratu ir kuo tik nori. Tačiau vėliau pasirodė, kad jis buvo teisus. Kitos vietinės pramonės ministerijos įmonės, prikūrusios kooperatyvų, dabar nebežino, ką daryti. Juk nuo namų vagies sunku apsisaugoti. Tuo labiau kai „Minijos" cechai maži, pasklidę po visą Respubliką.

— Dabar direktorius siūlo sudaryti nuomos sutartis, — kalbėjo Regina Urbonienė. — Cecho kolektyvas rūpintųsi gauti žaliavas, įrengimus. Ką sutaupytų, viskas liktų žmonėms. Tada mažiau būtų grobstymų. Mes dar neapsisprendžiame, svarstome. Reikia nuodugniai viską apskaičiuoti, pasitarti... Gerai, kad direktorius mūsų neskubina.

Tame pačiame ceche užkalbiname šviesiaplaukę pamainos meistrę. Kai paklausiau jos nuomonės apie direktorių, ji paraudo:

— Jeigu galima, — aš neatsakysiu.

— Tai direktoriaus marti — Vanda Šlekonienė, — vėliau paaiškino partinio komiteto sekretorė Bronė Kavaliauskienė.

— Nejaugi? — nusistebėjau. — Direktoriaus marti galėtų turėti ir solidesnį postą.

— O ne! — paprieštaravo sekretorė. — Tik ne mūsų direktoriaus! Pernai į Lenkiją vežėme grupę darbuotojų vaikų. Susidarė konkursas, tada direktorius savo vaikaičius iš sąrašo išbraukė. Jis nepripažįsta privilegijų. Kiti direktoriai išpuikę, daug poniškesni už mūsų Vytautą Šlekonį.

Tačiau lakavimo baro brigadininkė Lidija Paukštienė dėsto kitą nuomonę:

— Mūsų baras kenksmingiausias. Čia dirba apie 20 žmonių. Ir ką gi — viskas viršininkams. Mes nematome kelialapių. Butų negauname. Tiesa, dabar pastatė vieną bendrabutį...

Iš šio baro nuėjau tiesiai į profsąjungos komitetą. Paklausta, ar iš tikrųjų kelialapių stokojama, komiteto pirmininkė Rūta Miliūnienė tik atsiduso:

— Šiais metais grąžinome net 8 sanatorinius kelialapius. Bėda, kad visi nori ilsėtis įmonės poilsiavietėje prie Platelių ežero. Bet ten vienu metu gali ilsėtis tik po 80 žmonių. Visiems vietos neužtenka. Žinoma, kai kurie jaučiasi nuskriausti. Turime dar vilą Palangoje. Bet ji nelabai mėgstama...

Pirmininkė kalbėjo, tačiau aš, tik apžiūrėjusi poilsiavietę prie Platelių ežero, supratau darbininkės nuoskaudą. Rudens spalvos buvo pačiame gražume. Tamsiai mėlynas ežero vanduo. Neaukšti mediniai pastatai primena Nidos architektūrą. Aplink meno kūriniai. Mat vos baigus statybą iš karto čia buvo surengta liaudies menininkų kūrybinė stovykla. Šių žmonių darbai visai aplinkai suteikė subtilaus žavesio. Štai ateinantį pasitinka skulptūros — Zodiako ženklai. Į pirtį pirštu kviečia šelmiškai išsišiepęs velnias. Takas link ežero pilnas netikėtumų. Pasakų herojai, miško žvėreliai, grybų šeimynos žiūri į tave, džiugina širdį. Čia pamiršti visus rūpesčius. Net sporto įrenginiai ir tie nekasdieniški. Yra valčių, vandens dviračių. Sezono metu į poilsiavietę kviečiami ir mielai atvažiuoja aktoriai, rašytojai. Saulė, šiltas oras, švarus ežero vanduo, miško kvapais dvelkiantis vasaros vakaras. Tikrai rojaus kampelis!

Tarsi atspėjusi mano mintis partinio komiteto sekretorė Bronė Kavaliauskienė sako:

— Kai pirmą kartą čia atvykome, pamatėm skurdoką, nelygų ežero krantą. Atrodė, niekas niekad čia nenorės važiuoti ilsėtis...

Atvykusi į Plungę, viešbutyje radau skelbimą: „Jei poilsio dienomis pageidaujate nusimaudyti pirtyje, kviečiame į „Minijos" kultūros ir sporto klubą..."

Šis klubas — prestižinis. Juo naudojasi ir miesto gyventojai. Klubo vedėjas Saulius Černeckis, galima sakyti, — pati jaunystė. Kiek jis turi gražių sumanymų, energijos, jaunatviško džiaugsmo ir pasididžiavimo! Veikia apie 20 ratelių, būrelių. Jų pratybų grafikas — nuo 8 iki 22 valandos. Klubas dalyvauja kultūriniuose renginiuose, sporto varžybose. Čia rengiamos ir respublikinės, net tarptautinės varžybos.

Kai klubui buvo ieškoma vedėjo, daug kas nustebo, kad direktorius pasiūlė jauną darbininką iš stalių baro. Dabar visi mato, — neapsirikta.

Vos keletą dienų praleidusi „Minijoje" pajutau, kad ši įmonė — rajono pasididžiavimas. Muziejus, poilsiavietė, kultūros ir sporto klubas! Pavydėti galima plačių ryšių su užsieniu, ir ne tik prekybinių. Kas vasarą poilsiauja grupės Lenkijoje. Tačiau sužinojau ir kitką: žmonėms „Minijoje" labai ilgai reikia laukti butų. Priežastys? Kiekvienas aiškina jas savaip. Kiek žmonių, tiek nuomonių. Todėl dar kartą praveriu Vytauto Šlekonio kabineto duris.

Direktorius sėdėjo prie didelio apskrito stalo. Praplikęs, ankstesnio kirpimo kostiumu, jis atrodė panašus į... smetoninį inteligentą. Tą įspūdį stiprino ir retro stiliaus telefonai, lempa. Kai pakėlė akis, pamačiau ramų, giedrą veidą. Įsišnekome.

— Einu anądien iš darbo, — pasakojo lėtai, vos juntama aukštaitiška tarme. — Žiūriu, sąjūdininkai iškėlę lozungą: „Visi dori komunistai, pereikite po sąjūdžio vėliava!" Perskaičiau ir susimąsčiau: tai ką, jei aš nepereisiu, vadinasi — nedoras?..

Į Komunistų partiją Vytautas Šlekonis įstojo 1950 metais. Išaugęs Pakruojyje, bežemių šeimoje, jis iš mažens svajojo apie geresnį gyvenimą. Motina, pamaldi moterėlė, aiškino, jog žmogus žemėje gyvena tam, kad darytų gerus darbus. Tėvas Jurgis Šlekonis, aktyvus komunistas, tą patį tvirtino kitais žodžiais: svarbiausias žmogaus tikslas — tarnauti liaudžiai. Vytautą viliojo komunistinės idėjos apie lygybę, brolybę. Joms Vytautas Šlekonis liko ištikimas visą gyvenimą. Argi dabar jis turėtų jų atsisakyti?

— Čia dėl jaunumo ir nepatirties tokie lozungai, — apibūdino mūsų pokalbį Vytautas Šlekonis. — Aš jauniems sakau: svarbiausia yra ne vėliava, o tavo sąžinė, gyvenimo prasmė. Įprasminti save dažniausiai tenka įveikiant sunkumus.

Vytautas Šlekonis supranta daugelio „sunkumų" priežastį: visos socializmo deformacijos savo aštriomis briaunomis spaudė ir tebespaudžia pirmiausia sąžiningą įmonės vadovą.

— Prisimenu, klubo statyti neleido, — kalbėjo direktorius. — Statėme „cechą". Vietoj aktų ir posėdžių salės — „sandėlį". Kiek funkcionierių buvo per tuos metus atvykę į įmonę! Vos peržengę slenkstį visi imdavo patarinėti, mokyti ir net bausti. Reikėjo iškęsti daug pažeminimų. Nežinodami, kaip jų gintis, įmonių vadovai ėmėsi meilikavimo — rengė svečių kambarius, pirtis, vaišino. Ir laukė nekantraudami, kad greičiau išvažiuotų...

Klausydamasi direktoriaus, nejučiomis prisiminiau ekskursiją po grafo Tiškevičiaus dvarus. Ekskursijos vadovė aiškino, kad grafas iš Prancūzijos kvietė architektus, iš Anglijos — parko specialistus. O ką galėjo, ką gali mūsų įmonių vadovai? Juk jiems nevalia nė žingsnio žengti be kontrolės.

Ąžuolas — Lietuvos medis. Jis viliote vilioja Vytautą Šlekonį. Būtų gražių baldų, puikių suvenyrų. Keliolika kubinių metrų ąžuolo medienos guli „Minijos" saugykloje. Senoji ąžuolo apdorojimo patirtis pramoninei gamybai netinka. Reikia specialių džiovyklų. Susitarė direktorius su vokiečiais, kad

pirks iš jų džiovyklą. Tačiau įmonės valiuta ne visiškai įmonės. Ji — Vietinės pramonės ministerijos žinioje. Taigi pirkti nevalia. Siūloma pasinaudoti mūsų mokslininkų darbais. Tie atvažiavo, sumontavo džiovyklą, paėmė iš įmonės 30 tūkstančių rublių. Tik viena bėda — džiovykla nedžiovina. Direktoriui dėl to skauda širdį, o visi „patarėjai" rankas nusiplauna.

Kas nežino, kad įmonei lieka tik maža dalis sunkiai uždirbtos valiutos. Baisu, kad ir ta nenusprūstų kur į šalį. „Minijos" kolektyvo taryba, žinodama, jog reikiamų įrengimų tikrai negaus, paskubėjo įsigyti vokišką automobilį ir japonišką mikroautobusą. Ir vėl negerai: atvažiavo iš Vilniaus liaudies kontrolieriai, reikėjo jiems aiškintis...

Visada santūrus Vytautas Šlekonis tada nenutylėjo:

— Įmonės automobiliai, ne mano!..

Tikrintojai priekaištavo, girdi, labiau reikią vaistų. Įmonės medicinos punktui invaliutinių rublių skirta tiek, kiek buvo galima gauti vienkartinių švirkštų, vaistų. Atidėta ir kitiems medikamentams, gydymo ir diagnostikos aparatūrai. Medicinos punktas artimiausiu metu bus dar išplėstas.

— Į priekį ėjome su lozungu: „Viskas žmogaus gerovei!" — tęsė direktorius. — O kaip buvo iš tikrųjų? Mano kabinete ne kartą žmonės yra verkę. — Direktoriau, iki šiol neturiu buto. Štai jau vaikai užaugo...

Sunku suskaičiuoti, kiek kartų direktorius mynė vykdomojo komiteto slenkstį — nė vieno buto, nė vieno sklypo individualiai statybai. Direktorius siūlė įmonės pinigus daliniam dalyvavimui statybose, tačiau jam buvo aiškinama, jog nėra medžiagų. Kaip užburtas ratas!

Direktoriaus kantrybė baigėsi: statys ūkio būdu! Reikia pastatyti keletą gyvenamųjų namų ir visus darbuotojus aprūpinti butais iki 1992 metų! Sukaupęs vertingą liaudies meno kūrinių ekspoziciją, norėtų dar pastatyti muziejų, išsirūpinti jam muziejaus statusą, kad vertybės būtų deramai saugomos ateities kartoms.

Dar ilgai apie daug ką kalbėjomės: apie būsimą baseiną su visiems reikalingomis vandens procedūromis, apie dvigubai didesnę poilsio zoną prie Platelių ežero.

Neseniai į „Miniją" buvo susirinkę kitų giminiškų įmonių direktoriai. Jie tarėsi, kaip ateityje reikėtų dirbti, kad galėtų atsisakyti pavaldumo ministerijai.

— Ministerija mums nieko nepadeda, — sakė Vytautas Šlekonis, ir jis tikriausiai teisus.

Grįžusi į Vilnių, užėjau pas ministro pirmąjį pavaduotoją Vytautą Gikį.

— Vytautas Šlekonis — geras direktorius, — pasakė pavaduotojas. — Daug padarė. Mes jam netrukdėme.

Kai įsikalbėjome apie žaliavas, techniką, pavaduotojas prisipažino, kad jų tiekimą įmonėms turėtų organizuoti ministerija.

— Bet žinote, — paaiškino, — mes nieko negalime. Pats Šlekonis, nuvažiavęs su savo žemaitiškais „suvenyrais", iš karto susitaria. Tokios tokelės...

Vytautas Šlekonis ėmėsi iniciatyvos suburti nepriklausomą nuo ministerijos asociaciją, gal susivienijimą „Žemaitija". Ar pasiseks, pamatysime.

— Jei leis man dar dirbti, — priduria Vytautas Šlekonis: — Šiais metais juk man jau šešiasdešimt.

Direktorius ištraukė iš stalčiaus keletą laikraščių. Nuo laiko pageltusiuose puslapiuose aprašyta jo tėvo komunisto Jurgio Šlekonio veikla. Paskui jis padavė Plungės rajono laikraštį „Kibirkštis".

— Ir apie mane parašė, įvertino... — ne be ironijos pridūrė direktorius.

Pradėjau skaityti ir... negalėjau suprasti. Keliuose numeriuose rašoma, kad direktorius, nepasitaręs su kolektyvu, savo bičiuliams parduoda muziejaus eksponatus. „Minijoje" trūksta demokratijos, darbuotojai skriaudžiami,

gniuždoma iniciatyva. Straipsnio autorius jaučia pareigą perspėti, jog V. Šlekonis ketina parduoti ir medžio apdirbimo stakles. Ir dar pagrūmoja: „Bus triukšmo, jeigu kokios staklės iškeliaus pro įmonės vartus".

— Man čia viskas aišku, — guodėsi direktorius. — Įmonėje kurį laiką dirbo tų straipsnių autorius, jo motina. Neseniai dar dirbo tėvas. Pensininkas, ligotas žmogus. Gamybos padalinio vadovai nepaskyrė jam premijos. Ūkiskaitos sąlygomis kitaip neišeina. O sūnus, cituodamas anonimų „informatorių" mintis, su žeme mus laikraštyje sumaišė...

„Minijoje" žmonės atskleidė ir gilesnes šių straipsnių pasirodymo priežastis. Prieš septyniolika metų, kai įmonė buvo panaši į apleistą malkinę, niekas nenorėjo čia direktoriauti. Dabar, kai ji tapo prestižine, daug kas jau taikosi į Vytauto Šlekonio kėdę. Užtat ir kunkuliuoja povandeninės srovės. Norisi įrodyti, jog įmonėje nėra demokratijos, kad direktorius jau nebetinkamas. Kaip sakoma, suinteresuoti asmenys nesnaudžia...

Vėliau Vytautas Šlekonis ir darbo kolektyvo tarybos pirmininkas Jonas Jonaitis savo laiške paneigė rajono žurnalisto „kūrybą", paaiškino viską, o redakcija išspausdino jų laišką. Atrodytų, teisybė nugalėjo, tačiau nuoskauda vis dėlto liko.

Į šią nemalonią istoriją nejučiomis buvo įsivėlęs ir naujasis „Minijos" darbuotojas Vilius Naujokas. Jis greit susigriebė klydęs. Suprato, kaip sumaniai jo nuomone pasinaudojo nesąžiningi žmonės. Žarijas svetimomis rankomis pažarstė.

— Direktorius kviečia, — pasakė po to jam sekretorė.

Vilius pašoko. Buvo pasiruošęs atsiprašyti, teisintis, gintis.

— Ar nenorėtumėt važiuoti į Vakarų Vokietiją stažuotis? — lyg niekur nieko paklausė jį direktorius.

— Taip, bet...

— Buvo susirinkusi taryba. Asmeniniams reikalams skirsime invaliutinių rublių.

— Aš dėkingas... Bet... — mindžikavo Vilius.

— Visa kita informacija kadrų skyriuje, — baigė pokalbį direktorius.

Tik grįžęs į savo darbo vietą Vilius atsipeikėjo. Užplūdo širdį dar niekada nepatirtas jausmas. Vietoj keršto, pagiežos — taurus didžiadvasiškumas. Jo be reikalo apkaltintas žmogus ne tik jam atleido, bet ir tiesia kelią jo ateičiai. Pirmą kartą gyvenime suprato, jog galėtų nusilenkti tam žmogui ir nesijaustų pažemintas. Žmogui, visą gyvenimą ėjusiam prieš vėją.

AR REIKALINGAS DEMOKRATINIO CENTRALIZMO PRINCIPAS?

ПРОБЛЕМЫ
МИРА И СОЦИАЛИЗМА

Istorijos patirtis rodo, kad nevykęs demokratijos ir centralizmo derinimas kenkia partijos vienybei, trukdo realizuoti jos politinę liniją. Ignoruojant vieną kurį šio principo komponentą įvairiais istoriniais etapais buvo padaroma klaidų: perdėtas centralizmas slopino iniciatyvą ir kūrybinę dvasią, o pernelyg didelė demokratija partiją darė diskusijų klubu. Kaip išvengti vieno arba kito kraštutinumo?

Toks klausimas buvo keliamas diskusijoje, kurios rezultatus susumavo tarptautinio komunistinio judėjimo problemų ir partinio darbo patirties keitimosi komisija. Diskusijos ataskaita „Dvi vieno medalio pusės", išspausdinta komunistų ir darbininkų partijų teorinio ir informacinio žurnalo „Problemy mira i socializma" pirmame numeryje.

Diskusijoje dalyvavęs TSKP CK partinio darbo ir kadrų skyriaus konsultantas A. Masiaginas, pateikdamas demokratinio centralizmo principo vystymosi retrospektyvą, pažymėjo, kad dar šio principo formavimosi pradžioje R. Liuksemburg nurodė jo „ultracentristinius" požymius. Atsakydamas jai, V. Leninas pabrėžė, jog šis principas gina „elementarius kiekvienos galimos partinės organizacijos, kiekvienos sistemos teiginius" [1]. Šis principas atspindi naujo (lenininio) tipo partijos esmę. O ji vadovaujasi tokia teorija, kuria tokią politiką, sudaro tokią organizaciją, formuoja tokį narystės tipą, kurie sudarytų veiksmingą revoliucinį pamatą visuomenės gyvenime.

Centralizmas garantuoja partijos politinės, ideologinės ir organizacinės linijos vienovę. O drausmė visiems komunistams šią vienovę padeda realizuoti gyvenime. Demokratiškoje aplinkoje drausmė yra sąmoninga: visi partijos nariai ieško sprendimų, laisvai renka vadovus, svarsto renkamųjų organų nuo apačios iki viršaus veiklą. Čia iškyla svarbiausia problema — neleisti, kad hipertrofuotai plėtotųsi viena pusė antrosios sąskaita: biurokratinį centralizmą turi stabdyti plečiama demokratija, o demokratiją nuo chaoso ir anarchijos saugoti drausmė. „Mes centralizmą, — rašė V. Leninas, — nuolat painiojame su savivale ir biurokratizmu. Suprantama, Rusijos istorija duoda pagrindo taip painioti, bet vis dėlto marksistui tai yra neabejotinai neleistina" [2]. O Stalinas biurokratizavimą pavertė norma.

Deja, pripažįsta diskusijos dalyvis A. Masiaginas, tokios centralistinės sąmonės spragos ir šiandien stabdo pertvarką Tarybų Sąjungoje: partijos vietiniai komitetai dažnai nepastebi iniciatyvos iš apačios, ne visada sugeba užmegzti ir stiprinti ryšius su naujais masiniais judėjimais. Ypač nesugebama politiškai diskutuoti, jei kova vyksta ne pagal įprastas taisykles, kurias anksčiau nustatydavo pačios partinės organizacijos. Atsiliepia ir tai, kad dešimtmečiais partijoje nebuvo diskusijų. Dėl to dabar pastebima, kad vadovai ir visi komunistai neturi politinio diskutavimo įgūdžių. Ypač ryškiai visa tai pasireiškė TSRS liaudies deputatų rinkimuose.

Ir vis dėlto, sako A. Masiaginas, partijoje atkuriama ir plėtojama lenininė demokratinio centralizmo samprata. Pirmiausia daug kas padaryta d e m o k r a t i j o s sferoje:

— viešai ir atvirai — dalyvaujant ir nepartiniams — keliami kandidatai į partinius organus;

— kritiškai svarstoma partijos ir jos vadovybės iki pat Politinio Biuro politika. Taip buvo daroma, pavyzdžiui, XIX sąjunginėje partinėje konferencijoje, kuri kaip nuolatinis institutas atkurta beveik po pusės amžiaus;

— eiliniai komunistai įtraukiami į darbą nustatant partijos kursą, pradėjo veikti grįžtamasis ryšys; jau prasidėjo diskusija, susijusi su pasirengimu TSKP XXVIII suvažiavimui, kuris numatytas šiemet birželio pabaigoje ar liepos pradžioje.

— Centro Komitetas dirba kaip vis didesnės sudėties renkamasis organas per sukurtas jame šešias nuolatines komisijas (TSKP CK 1989 m. rugsėjo plenume priimtas nutarimas sudaryti dar vieną komisiją — nacionalinės politikos klausimais);

— periodinės ataskaitos tapo realybe:

[1] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 9 p. 35.

[2] Ten pat, t. 24, p. 140.

dabar konkretūs vadovai informuoja, ką jie asmeniškai yra nuveikę;

— visų partinės struktūros grandžių rinkimai vyksta alternatyviniu pagrindu, slaptai balsuojant; siūlyti kandidatūras rinkimams į aukščiausiuosius organus dabar gali visos žemesniosios organizacijos;

— remiamasi ne nuostata, kad vadovai renkami „iki gyvenimo pabaigos", o reguliaria demokratiška vadovų kaita; tai turi apsaugoti nuo asmens kulto ir stagnacijos;

— partinis aparatas sumažintas ir reorganizuotas taip, kad nustatant ir realizuojant politiką lemiamą įtaką darytų renkamieji organai;

— imamasi plėsti sąjunginių respublikų ir vietinių komitetų autonomiją.

Su drausmės klausimais, kaip pažymėjo pašnekovas, susiję tokie pokyčiai: likviduojamas atotrūkis tarp teisingų lozungų ir netikusių darbų; atsikratoma korupcijos paveiktų pareigūnų, kovojama su moralės ir partinės etikos pažeidimais; už pražangas vadovai atsiskaito pirmiausia savo draugams, o tik po to aukštesniesiems organams. Pastaruosiuose taip pat nustatoma nauja tvarka: pavyzdžiui, Politinis Biuras priima nutarimus dažniausiai konsensuso pagrindu. Tai padeda išvengti užkulisinių sandėrių, kurie buvo praktikuojami stalinizmo laikais.

Diskusijoje, susijusioje su pasirengimu TSKP XXVIII suvažiavimui, bus aptariami ir demokratinio centralizmo klausimai. Būtina pakoreguoti daugelį šio principo formuluočių ir jo praktinį taikymą, sustiprinti demokratizmą, nustatyti konkrečias jo garantijas, susiaurinti griežto centralizmo ribas. O pirminėms organizacijoms būtina suteikti tokias teises, kad jos taptų kuo savarankiškesnės, būtų apsaugotos nuo nepagrįsto kišimosi iš viršaus.

Reikia iš esmės apsvarstyti klausimą dėl mažumos, jos teisių. Mat po RKP(b) X suvažiavimo rezoliucijos, uždraudusios frakcijas, partijoje nebuvo mažumos kaip nuolatinio instituto. Bet mažumos klausimas tebėra aktualus.

B. Ramelsonas (Didžiosios Britanijos komunistų partija) pokalbyje pažymėjo, kad Tarybų Sąjungoje ir Čekoslovakijoje piktnaudžiauta demokratinio centralizmo principu. Kol mes šito nepripažinsime, bus sunku žengti į priekį. Pažeidžiant demokratinio centralizmo principą iš Čekoslovakijos komunistų partijos po 1968 metų įvykių buvo pašalinta tūkstančiai komunistų. Kai iš partijos išvaroma tokia gausybė žmonių, likusieji vadovybėje gauna daugumą. O mažumai nebelieka jokios galimybės ginti savo pažiūrų ir siekti daugumos. Tada nėra nė kalbos apie tikrąją demokratiją. Pagaliau supraskime: į partiją žmonės ne renkami, jie savanoriškai (išskyrus vieną kitą karjeristą) stoja į politinę organizaciją, vadinasi, sąmoningai stengiasi laikytis drausmės. Žmonės visada turi žinoti, kas ir ką daro viršuje, kad galėtų sąmoningai veikti apačioje.

G. Očirbatas (Mongolijos liaudies darbininkų partija) mano, kad centralizmo vienu mostu nederėtų atmesti. Neatsitiktinai marksizmo klasikai organizacijos pavyzdžiu laikė Paryžiaus komuną; joje apačios galėjo laisvai veikti, bet kartu savanoriškai pripažindavo, kad būtina centrinė vadovybė, sąmoninga drausmė.

K. Magdis (Egipto komunistų partija) teigė, kad kai kas galbūt mano, jog pertvarka Tarybų Sąjungoje siekiama atsisakyti demokratinio centralizmo principo. Man atrodo, sakė jis, svarbiausia yra teisingai taikyti principą konkrečioms sąlygoms. O R. Adžina (Irako komunistų partija) pasakė, jog daugelyje socialistinių šalių centralizmas virto biurokratiniu, kuris įsitvirtino ne tik partiniame, bet ir ekonominiame, politiniame, net kultūriniame visuomenės gyvenime.

Mes siekiame demokratijos ir kartu lenktyniaujame, kuris tars griežtesnį žodį apie centralizmą, — apibendrindamas diskusiją kalbėjo TSKP CK partinio darbo ir kadrų skyriaus konsultantas A. Masiaginas. Ar teisingas toks mechaniškas šios sąvokos atskyrimas! Nereikia pamiršti, kad iš esmės kaip tik centralizmas partijoje yra demokratijos garantija. Be centralizmo eilinio komunisto nuomonės niekada neišgirstų viršūnės, nes ji būtų nuslopinta apačiose. Šis principas yra visuotinis, patikrintas daugelio amžių politinės demokratijos patirties, o ne, kaip kartais sakoma, primestas bolševikų partijos iš ikirevoliucinės kovos sąlygų.

Dabartinės tarybinės visuomenės raidos etapui būdingas įvairių sluoksnių bei grupių nuomonių pliuralizmas. Tai rodo ir masinės informacijos priemonių viešumas, įvairių pažiūrų ir platformų visuomeniniai judėjimai, atgimstančios Tarybos. TSKP taip pat tampa atviresnė: galima svarstyti įvairius klausimus, netgi tuos, kurie dešimtmečiais buvo pažymėti ideologiniu tabu. Tiek atskiri komunistai, tiek jų grupės gali laikytis savo požiūrio. Bręsta įsitikinimas: partijoje nėra ir negali būti dvasinės inkvizicijos. Daugelį problemų komunistai turėtų spręsti patys atsižvelgdami į konkrečias vietos sąlygas. Dabar rengiami nauji TSKP įstatai, baigdamas pasakė A. Masiaginas. Pagal juos partinių organų autonomija leis patiems komunistams tvarkyti partijos komitetų etatus, keisti jų struktūrą.

APIE TAI, KAS BUVO NUTYLIMA

MINTYS APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS KELIĄ. SUDARYTOJAI: EIDINTAS A., KAŠAUSKIENĖ V., PŠIBILSKIS V. -- V.: MINTIS, 1989. — 217 P.

Visuomenėje vykstanti plati mokslinė ir politinė diskusija Lietuvos valstybingumo istorijos ir dabarties klausimais labai plačiai siejama su Komunistų partijos, jos pirmtakų programinėmis nuostatomis, organizacinės veiklos problemomis. Istorikai mėgina naujai pažvelgti į chrestomatines istoriografijos tiesas. Šie ir kiti klausimai plačiai aptariami skaitytoją neseniai pasiekusioje Lietuvos istorikų parengtoje knygoje „Mintys apie Lietuvos Komunistų partijos kelią". Knygos jungiamoji grandis — siekimas atsakyti į tuos klausimus, kurių buvo vengiama netolimoje praeityje.

Leidinys pradedamas V. Merkio straipsniu „Lietuvos socialdemokratai ir nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 m.)". Čia gvildenami aktualūs XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios Lietuvos nacionalinio išsivadavimo judėjimo klausimai. Priešingai ankstesnių metų nuostatoms teigiama, kad, kintant feodalinių laikų visuomenės ekonominei struktūrai, greta antifeodalinio ir lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo, kilęs naujas — proletarinis judėjimas, turėjo bendrų tikslų (p. 4). Šiuos tikslus atspindėjo Lietuvos socialdemokratų programiniai dokumentai, kuriuose buvo numatyta nuversti caro autokratiją ir sukurti demokratinę santvarką. Autorius polemizuoja su ankstesniais socialdemokratų judėjimo tyrėjais ir atkreipia dėmesį, kad analizuojant socialdemokratų judėjimo raidą Lietuvoje, nutylima apie nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo poveikį LSD kūrimuisi. Straipsnyje pabrėžiama, kad socialdemokratams atsiribojus nuo nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo būtų buvę sunkiau kovoti su carizmu. O bendradarbiavimas ugdė tiek nacionalinio išsivadavimo, tiek demokratinį judėjimą.

Straipsnyje nagrinėjama ir Lietuvos valstybingumo idėjų raida. Pažymima, kad ši problema dar nepakankamai ištirta, nes dažniausiai buvo apsiribojama RSDDP bei Lenkijos karalystės ir Lietuvos socialdemokratų organizacijų Vilniuje ir Kaune veiklos analize, o šios organizacijos Lietuvos nacionaliniu valstybingumu mažai domėjosi ir neturėjo didesnės įtakos lietuvių darbininkijai.

XX a. pradžioje naujai suskambo Lietuvos valstybingumo klausimas. Lietuvos socialdemokratų partijos V suvažiavime (1902 m.) atsiranda „Lietuvos respublikos" pavadinimas. LSDP 1903 m. konferencijoje, atsižvelgiant į galimus Rusijos santvarkos pasikeitimus, keliami du skirtingi programiniai siekiai: kovoti dėl visiškos tautinės lietuvių laisvės, arba — Rusijai pasukus revoliucinių permainų keliu — siekti sukurti „laisvą demokratiškų respublikų federaciją (susivienijimą)" (p. 18—19). Vėliau, abejojant, „ar didžiausia tauta atsisakys nacionalinio egoizmo", buvo iškeltas šūkis — „nepriguliminga Lietuva, lietuviška respublika" (p. 19).

Lietuvoje veikė ir RSDDP organizacijos. Šios organizacijos ir Lietuvos socialdemokratų partijos veiklos specifiniai bruožai aptariami A. Vyšniausko straipsnyje „RSDDP ir imperijos „kultūringesnių sričių" socialdemokratai". Autorius pažymi, kad RSDDP buvo kuriama kaip visos imperijos partija. Nurodoma, kad RSDDP stengėsi įtraukti į savo veiklą Lietuvos socialdemokratų organizacijas. Tačiau to padaryti nepavyko. Straipsnio autorius nesutinka su tarybinėje istoriografijoje reiškiama nuomone, jog nesusivienyta tik dėl reakcijos metais prasidėjusių suėmimų bei „likvidatorių" srovės sustiprėjimo (p. 31). A. Vyšniausko nuomone, nesusivienyta dėl to, kad LSDP nenorėjo susinaikinti kaip savarankiška partija, atsisakyti aktualaus Lietuvos valstybingumo reikalavimo (p. 32). Be to, Lietuvoje veikęs RSDDP Šiaurės vakarų komitetas, kuris skelbėsi esąs tikras kovotojas su nacionalizmu ir oportunizmu, rėmėsi kariškiais, atvykėliais iš Rusijos bei nutautėjusiais gyventojais (p. 37). Lietuvoje buvo įtakingesnės tos partijos, kurios rėmėsi vietos žmonių poreikiais. Tačiau RSDDP neatsisakė siekimo suvienyti nacionalines socialdemokratų organizacijas. Tai buvo svarstoma 1912 m. Prahos konferencijoje, bet jos ultracentralizmas atstūmė „nacionalus".

Prasidėjęs imperialistinis karas paveikė Lietuvos ir Rusijos socialdemokratų santykius. Priešingai Prahos konferencijos nutarimams, Rusijoje ėmė kurtis RSDDP lietuvių nacionalinės organizacijos. Tai palengvino integruotis lietuvių karo pabėgėliams Rusijos gilumoje į vietos politinį gyvenimą. Įvairiose Rusijos vietose susikūrusios

RSDDP lietuvių organizacijos nebuvo politiškai vienalytės, aktyviai diskutuota Lietuvos ateities klausimais. Ši diskusija atspindima ir straipsnyje.

Po 1917 m. Vasario revoliucijos praktiškai iškilo Lietuvos valstybingumo atkūrimo klausimas. Lietuvos ateities idėja konsolidavo įvairias lietuvių politines sroves.

Lietuvių socialdemokratų dalis stojo už alternatyvinę Tarybų Lietuvos respublikos — Tarybų Rusijos dalies idėją.

„Socialinio išvadavimo pirmumo idėja, kurią plačiai propagavo bolševikai, buvo siejama su pasaulinės proletariato revoliucijos idėja. Ypač daug vilčių čia teikė 1918 m. revoliuciniai įvykiai pasaulyje: jie į savo sūkurį įtraukė ir Lietuvą. Antantės šalių siekis įsitvirtinti Ukrainoje ir Pabaltijyje, kaip rašo A. Eidintas straipsnyje „Pasaulinė revoliucija ir Lietuva", skubino Tarybų Rusiją „paskelbti tuose regionuose tarybų valdžią" (p. 42). Leninas 1918 m. lapkričio 29 d. pasiūlė paskelbti įsakymą karinėms dalims, kad jos visokeriopai palaikytų Latvijos, Ukrainos, Estijos ir Lietuvos tarybų vyriausybes. Lietuvoje tokios vyriausybės dar nebuvo — funkcionavo Lietuvos laikinoji vyriausybė, vadovaujama ministro pirmininko A. Voldemaro. Tarybų Rusija jos nepripažino. Straipsnyje pateikiama dokumentų, kurie atspindi lietuvių bolševikų poziciją. RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro biuro posėdyje Maskvoje 1918 m. lapkričio 10 d. R. Rasikas kalbėjo: „Mes stovime prieš nepriklausomybę ir geidžiame, kad Lietuva būtų Rusijos Tarybų Respublikos dalis. ...Turime greičiausiai sudaryti tenai perversmą. Reikalinga tuoj surengti karinę pajėgą ir vykti su ja per Dvinską į Vilnių" (p. 42—43).

Armijai pajudėjus į Vakarus reikėjo kuo skubiau sudaryti Lietuvoje revoliucinę vyriausybę, nes kariuomenė negalėjo pasirodyti kaip svetima jėga. Lietuviai komunistai abejojo savo galimybėmis paskelbti tarybų valdžią. Jų tarpe buvo paplitusi nuomonė, kad revoliuciniai pertvarkymai Lietuvoje galimi tik su Raudonosios armijos pagalba, tačiau Stalinas ragino nedelsiant sudaryti revoliucinę Lietuvos vyriausybę.

Iš skelbiamų dokumentų aiškėja, kad revoliucijos Lietuvoje forsavimas buvo tiesiogiai susijęs su pasaulinės revoliucijos skatinimo tendencija. Nepasisekus Raudonosios armijos žygiui į Lenkiją, tarptautinės proletarinės Tarybų respublikos kūrimas buvo atidėtas. Leninas padarė išvadą: „Europa nepasiruošusi pasaulinei revoliucijai, o pasaulinis kapitalas nepajėgus užgniaužti Tarybų respubliką" (p. 52). Be to, Raudonosios armijos žygis atskleidė vienijančią tautinių idėjų galią. Tarybų Rusija ir Lietuvos Respublika 1920 m. liepos 12 d. pasirašė taikos sutartį, kuria buvo pripažinta atsikūrusi Lietuvos valstybė.

Lietuvos Tarybų Respublikos kuriamasis darbas analizuojamas B. Vaitkevičiaus straipsnyje „Lietuvos Komunistų partijos susikūrimas. Tarybų valdžios paskelbimas". Autorius pažymi, kad „LKP susikūrimo, pirmųjų veiklos žingsnių klausimu susikaupė palyginus gausi istoriografija", tačiau visuomenės pertvarkos sąlygomis vėl grįžtama prie šių klausimų, siekiant išryškinti pamokas, kurios būtų naudingos pertvarkai (p. 55). LKP kūrimosi problemą ir tolesnę socialdemokratų diferenciaciją autorius analizuoja nagrinėdamas P. Eidukevičiaus veiklą. Keliama aktuali LKP savarankiškumo problema. Ji plačiau analizuojama ir tolesniuose knygos puslapiuose. Pabrėžiama, kad LKP susikūrimas buvo dėsningas socialinio politinio gyvenimo reiškinys, būdingas daugeliui pasaulio šalių: „...ir toms, kurios ribojosi su Tarybų Rusija, ir toms, kurios niekada nesiribojo su ja" (p. 63). Nesuklysime sakydami, kad pagrindinė knygos mintis — klasinių ir tautinių interesų santykis. Šios problemos nevengia ir B. Vaitkevičius. Konkrečiais istoriniais faktais jis parodo, kaip kito šis santykis. Revoliuciniams įvykiams Lietuvoje darė poveikį pasaulinės proletariato revoliucijos idėja. „Siekdami pasinaudoti tariamu „istorijos šansu" vienu smūgiu susidoroti su kapitalizmu, komunistai pasidavė revoliucinio romantizmo nuotaikoms, nepakankamai įvertino iškilusius sunkumus". Tai paveikė ir Lietuvos komunistų požiūrį į Tarybų Respublikos kūrimo idėją. Kaip siekta ją įgyvendinti, plačiai kalbama straipsnyje (p. 65). Autorius pratęsia istorikų diskusiją ir pateikia savus 1918 m. gruodžio 16 d. Manifesto, „Litbelo" fenomeno" vertinimus, analizuoja Lietuvos revoliucinės vyriausybės pastangas pertvarkyti krašto ekonominį, politinį ir kultūrinį gyvenimą.

Prie socialdemokratų veiklos problemų grįžta A. Bacys straipsnyje „Kominternas ir Lietuvos Komunistų partija (1919—1940 m.)". Jis primena, kad iš socialdemokratų išsiskyrė grupė aktyvistų, prisidėjusių prie Lietuvos nepriklausomos valstybės kūrimo; kiti orientavosi į Tarybų Rusiją ir bolševikus. Pastarieji dar 1917 m. iškėlė idėją įsteigti Lietuvos Komunistų partiją. Ši veikla suaktyvėjo 1918 m. vasarą. Lietuvoje steigėsi komunistinės organizacijos, kurios platino Tarybų Rusijoje leidžiamą laikraštį „Tiesa" ir leidinį „Komunistas" bei kitą revoliucinę literatūrą, propagavo Spalio revoliucijos idėjas, tarybų valdžios dokumentus, kritikavo tautinių partijų veiklą ir ragino sukurti tarybų valdžią Lietuvoje. Maskvoje 1918 m. gegužės mėn. įvykusi RKP (b) Lietuvių sekcijų konferencija sudarė Rusijos informacinį biurą komunistų darbui Lietuvoje remti. Į Lietuvą buvo siunčiami prityrę partiniai darbuotojai, buvo siekiama skaldyti vietos socialdemokratų vienybę. Straipsnyje tai pagrindžiama V. Kapsuko mintimi: „Mūsų uždavinys ne švelninti vienų su kitais skirtumus, o kuo aiškiausiai juos rodyti, šaukti ne į vienybę, bet į kovą" (p. 76). Lietuvoje susikūrusių komunistinių organizacijų veiklą koordinavo ir materialiai rėmė 1918

m. rugsėjo mėn. susikūręs Okupuotų kraštų komunistinių organizacijų Centro biuras prie RKP (b) CK ir RKP (b) Lietuvių sekcijų Centro biuras.

Straipsnyje rašoma ir apie LKP savarankiškumą. Daroma išvada, kad plintant kovai dėl tarybų valdžios, Lietuvos KP savarankiškumas buvo vis labiau ribojamas, o 1919 m. kovo 18—23 d. Maskvoje įvykusiame RKP (b) VIII suvažiavime tas savarankiškumas buvo likviduotas. Iki 1921 m. LKP veikė kaip RKP (b) sudėtinė dalis, tačiau jos veikla nebuvo izoliuota nuo tarptautinio komunistinio judėjimo. Autorius pateikia duomenų, kurie rodo, kad LKP buvo viena iš Komunistų Internacionalo organizatorių. Pogrindžio metais ji irgi aktyviai dalyvavo jo veikloje. Komunistų Internacionalo nuostatos tapo LKP strategijos ir taktikos pagrindu. Koks jų poveikis buvo LKP, autorius parodo analizuodamas įvairius strategijos ir taktikos klausimus. Geriau LKP padėtį Lietuvoje parodo jos požiūris į demokratiją ir parlamentarizmą. Komunistų partija, grįsdama savo veiklą Kominterno III kongreso nuostata apie greitą kapitalizmo žlugimą, ignoravo parlamentinės kovos kelią. Neigiamas nusistatymas parlamentarizmo atžvilgiu stūmė LKP į „konfliktą su Lietuvos valdžia ir atitraukimą nuo plačiųjų gyventojų masių" (p. 83). Sustiprėjus Lietuvos respublikai, kai kurie partijos nariai įsijungė į Lietuvos visuomeninį politinį gyvenimą. Partijos vadovai tai vertino kaip dešinįjį nukrypimą. Autorius teigia, kad tokia LKP pozicija izoliavo partiją, „darė ją siaura proletariato klasinių interesų partija, kuri nei savo intelektu, nei politika plačiosioms liaudies masėms, ypač lietuvių gyventojams, didesnių simpatijų nekėlė", tačiau LKP vadovybę ši aplinkybė mažai jaudino (p. 89).

Didelę žalą komunistiniam judėjimui padarė klaidingas socialdemokratijos vertinimas. Kominterno VII kongreso nutarimai 1935 m. teikė vilčių, jog susidarys palankesnės sąlygos Komunistų partijų veiklai. Tačiau Tarybų Sąjungoje įsigalėjęs Stalino kultas pasirinko represijas prieš komunistinio judėjimo veikėjus. Nukentėjo ir Lietuvos Komunistų partija.

LKP veiklos savarankiškumo ir tarptautinio komunistinio judėjimo problemų analizę pratęsia V. Kancevičius straipsnyje „LKP savarankiškumas. Tikrovė ar fikcija?" Iš jo galima padaryti išvadą: nors Tarybų Rusijos vyriausybė ir pripažino Lietuvos nepriklausomą valstybę de facto, tačiau Lietuva iš pasaulinės revoliucijos planų nebuvo išbraukta. Šios revoliucijos iliuzijos ir fatalizmas buvo perkeliami „į LKP politinę, teorinę ir praktinę veiklą" (p. 141). Tik 1935 m. buvo pakoreguota pasaulinės proletariato revoliucijos koncepcija. Jos esmė buvo tai, „kaip paversti Kominterną mechanizmu, besąlygiškai remiančiu TSRS ir jos užsienio politikos akcijas". Stalinui nepatiko partijų pastangos likviduoti komunistų ir socialdemokratų nepasitikėjimą. Jis vadovavosi tokia teorine ir politine logika: „Pirmasis pasaulinis karas atnešė proletarinės revoliucijos pergalę Rusijai. Antrasis pasaulinis karas turėtų vėl atnešti revoliucijos pergalę, ir ne vienoje šalyje, o keliose, galbūt ir didelėse Europos valstybėse" (p. 144). Pamažu Kominterno veikloje įsigalėjo kariniai komandiniai metodai, kurių vykdytojais tapo TSRS kariškiai, NKVD darbuotojai. Realią politinės padėties, politinių įvykių analizę, požiūrį į konkrečią krašto vidaus padėtį būtinai reikėjo jungti su diktuojamomis teorinėmis ir politinėmis nuostatomis. Komunistų partijos kovojo su kairiuoju sektantizmu (1920—1923 m.), su dešiniuoju nukrypimu (1924 m.), su ultrakairuoliškumu (1925 m.), su trockizmu ir socialdemokratų teorijomis (1926—1927 m.), su dešiniaisiais prisitaikėliais (1928—1930 m), su kairuoliškomis grupėmis (1931—1934 m.) ir t. t. (p. 146). Lietuvos KP taip pat turėjo ieškoti centralizuotos politinės Kominterno linijos priešų Lietuvoje. 1940 m. Stalinas, Molotovas ir Dekanozovas panaudojo LKP kaip įrankį politinei dezinformacijai ir dezorientacijai aneksijos mechanizme. (p. 148).

Daugeliui komunistų aktualų klausimą nagrinėja E. Senapėdienė straipsnyje „Lietuvos Komunistų partijos įstatai apie jos statusą (1919—1939 m.)". Kaip teigia autorė, RKP (b) VIII suvažiavimo nutarimai dėl vieningos centralizuotos Komunistų partijos sukūrimo „turėjo užtikrinti greitą neseniai paskelbtų Tarybų respublikų juridinį ir faktinį susiliejimą su RTFSR". Toliau turėjo būti logiška išvada, kad tarybinių respublikų (ir Lietuvos Tarybų Respublikos) „pripažinimas savarankiškomis valstybėmis tebuvo **pro forma**, reikalinga deklaruotajai nacijų apsisprendimo teisei iliustruoti. Realiai visos respublikos buvo traktuojamos kaip RTFSR dalys" (p. 97). Autorė pagrindžia tokią išvadą V. Lenino kalbos žodžiais RKP (b) VIII suvažiavime: „...tėra viena Tarybų respublika vietoj senosios Rusijos imperijos..."

Nuslopinus tarybų valdžią Lietuvoje, RKP (b) CK ir toliau tvirtino nelegalių LKP organų sudėtį. Lietuvos Komunistų partija nepripažino Lietuvos Respublikos ir jos konstitucijos. Šios aplinkybės lėmė LKP antikonstitucinį statusą Respublikoje. Nors LKP III suvažiavime, įvykusiame 1921 m., priimtuose įstatuose santykiai su RKP (b) neminimi, tačiau į LKP Politinį biurą, sudarytą 1922 m. ir veikusį Maskvoje, įėjo RKP (b) CK arba KIVK atstovas. LKP IV suvažiavimas aukščiausia partijos instancija pripažįsta Kominterno kongresą, o į CK kooptuotus narius turėjo patvirtinti KIVK. Tik Kominterno VII kongrese buvo iškelta mintis apie Komunistų partijų savarankiškumą, tačiau dėl Stalino rezervuotos pažiūros ši mintis nebuvo praktiškai išplėtota (p. 101). Nutrūkus ryšiams su Kominternu 1938 m. LKP vadovaujantys organai ėmė veikti Lietuvoje, jiems teko savarankiškai spręsti revoliucinės kovos

klausimus. Straipsnio autorė daro išvadą, kad „lyginant įvairių metų LKP įstatus, nesunku pastebėti LKP kompetencijos įvairiose srityse siaurėjimą" (p. 103).

Nauja istorinė epocha atsispindi R. Žepkaitės, G. Vaskelos, V. Kašauskienės, V. Pšibilskio straipsniuose. Argumentuotas, istoriniais faktais pagrįstas R. Žepkaitės straipsnis „Lietuvos tarptautinė padėtis Antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir jo pradžioje (1939—1940 m.)" padeda geriau suprasti aptartuosius visuomeninius reiškinius ir 1939—1940 m. įvykusius politinės padėties pasikeitimus. Jų praktinė išraiška — stalininio totalitarizmo įsitvirtinimas Lietuvoje. G. Vaskela straipsnyje „Stalininis totalitarizmas ir Lietuvos ekonomikos suvalstybinimas (1940—1941 m.)" pažymi, kad LKP neturėjo konkrečios socializmo kūrimo programos, nes savarankiškai veikti nesirengė, todėl praktiškai iškilus šiai problemai buvo apsiribojama bendrosiomis Stalino suformuluotomis tezėmis, kai socializmas-dėsnis pakeičiamas valdžios vykdoma suvisuomeninimo politika (p. 157). Autorius išsamiai analizuoja žemės reformos teorinius ir praktinius aspektus, pabrėžia, kad ji Lietuvoje buvo laukta. Tačiau kritikuotinas teorinis reformos pagrindimas. Straipsnyje pažymima, kad dar XIX a. buvo prieita išvados apie stambaus žemės ūkio efektyvumą. Šia išvada vadovaudamiesi marksizmo klasikai samprotavo, kad smulkus ūkis yra pasmerktas išnykti. XIX a. pabaigoje XX a. pradžioje išryškėjo ir tai, kad koncentracijos procesas vyksta ne taip sparčiai kaip manyta. Smulkus ūkis pasirodė esąs labai gyvybingas. Tačiau, pertvarkant žemės ūkį, pirmiausia buvo siekiama politinių tikslų. Remiantis marksistiniu teiginiu apie valstiečio, individualaus gamintojo dvilypumą ir jo pavojingumą proletariato reikalui, buvo pagrįstos žemės ūkio kolektyvizacijos ideologinės prielaidos. Ekonomiškai savarankiškas ir laisvas pasiturintis valstietis buvo laikomas objektyvia jėga, priešinga politiniam absoliutizmui. Todėl Lietuvoje jau nuo 1940 m. pradėta propaguoti kolektyvizacija. G. Vaskela neapsiriboja tik Respublikoje vykusiais procesais. Jis apžvelgia ekonomikos suvalstybinimą visame tarybiniame Pabaltijyje, analizuoja pasikeitimus po Antrojo pasaulinio karo Rytų Europos šalių ekonomikoje. Tuo būdu autorius galėjo atskleisti bendruosius kapitalistinės nuosavybės nusavinimo dėsningumus ir parodyti Lietuvos komunistų veiklos specifiką.

Lietuva tapo TSRS sudėtine dalimi tuo metu, kai stalinizmas buvo pasiekęs apogėjų, šalino iš savo kelio visa, kas bent kiek būtų galėję trukdyti įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Tai buvo grindžiama klasių kovos aštrėjimo teorija. Stalinizmo problemos analizuojamos V. Kašauskienės ir V. Pšibilskio straipsniuose. V. Kašauskienė straipsnyje „Trėmimai — tautos pažeminimas ir skausmas" pabrėžia, kad „masinis gyventojų trėmimas nebuvo tik tarybinio teisėtumo pažeidimas (taip ilgą laiką buvo tvirtinama), o iš anksto parengtos valstybinės politikos vykdymas, barbariškiausias XX amžiaus tautų naikinimo pavyzdys" (p. 186). Pirmieji šio nusikaltimo aktai buvo įvykdyti 1940 m. liepos 11—12 d. ištrėmus Lietuvos Respublikos veikėjus. Represijų masto atskleidimas ir jų pasmerkimas buvo vienas iš pirmųjų Lietuvos Komunistų partijos žingsnių, sugrąžinant pasitikėjimą, nors iš dalies kompensuojant padarytas moralines ir materialines skriaudas. Prie šio darbo daug prisidėjo ir straipsnio autorė. Pirmosios V. Kašauskienės publikacijos šia tema 1988 m. sukėlė „klasių kovos aštrėjimo" šalininkų ir propagandistų sąmyšį, pajudino per daugelį dešimtmečių susiklosčiusius sunkius istorinius klodus. „Tai mums reikalinga ne sąskaitoms suvesti, o tam, kad pasimokytume, padarytume iš istorijos pamokų išvadas dabarčiai ir ateičiai" (p. 196).

Stalinizmo diktatas brutaliai paveikė Lietuvos žmonių dvasingumą. V. Pšibilskis straipsnyje „Kultūrinio švietimo įstaigos 1940—1941 metų ir pokario ideologinėje situacijoje" pažymi, kad savarankiškus Liaudies vyriausybės žingsnius greitai pakeitė vis labiau ryškėjantis polinkis diegti stalininį kultūros modelį. Įgyvendinant šį modelį visų pirma pradėta negailestingai naikinti bibliotekų fondus. Į nepageidaujamų knygų sąrašą pakliuvo net lietuvių literatūros klasikai. Šis darbas buvo tęsiamas: 1945—1951 m. iš bibliotekų fondų pašalinta apie šeši šimtai tūkstančių antitarybinėmis pavadintų knygų. Respublikos vadovybė reikalavo kaimo ir miesto bibliotekose „įvesti bolševikinę tvarką" (p. 207—208). Tapo neprieinami Lietuvos Respublikos leidiniai, į Vakarus pasitraukusių, represuotų rašytojų, mokslo veikėjų knygos. Buvo likviduoti nuo seno veikę tautinių mažumų muziejai. „Tai sąmoningai suduotas skaudus smūgis krašto kultūrai, istorinei atminčiai, tautinių mažumų kultūrinei saviraiškai ir dvasinių interesų tenkinimui" (p. 206).

Perskaitę knygą „Mintys apie Lietuvos Komunistų partijos kelią", nerasime įprasto galutinio atsakymo į daugelį klausimų. Ji sukels daug prieštaringų minčių. Tai nieko blogo. Juk gyvename ieškojimų, tiesos sugrąžinimo metą. Rinkinio straipsniuose iškeliama daug problemų, kurios turėtų paskatinti istorikus nuosekliau gvildenti praeities problemas, pasitelkti įvairius istorinius šaltinius ir tirti sudėtingą Lietuvos Komunistų partijos istoriją.

Juozas BAGUŠAUSKAS,
istorijos mokslų kandidatas

Pirmajame viršelio puslapyje: Vilniaus miesto Naujosios Vilnios kultūros rūmų direktorė Birutė Jucienė įstojo į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją netrukus po LKP XX suvažiavimo.

Nuotraukoje: B. Jucienė.

V. MILIŠAUSKO nuotr.

Antrajame viršelio puslapyje. Jau metai prie Lietuvos kultūros fondo veikia Baltarusių kultūros Lietuvoje draugija. Pagrindinis entuziastų tikslas — atgaivinti baltarusių kultūrą bei Lietuvos ir Baltarusijos kultūrinius ryšius, juos populiarinti.

Nuotraukoje: Vilniaus universiteto mokslinė biblioteka garsėja savo baltarusių literatūros fondais. Bibliotekos senų leidinių skyriaus vedėjas Nojus Feigelmanas, universiteto slavų filologijos katedros vedėjas Valerijus Čekmonas ir moksliniai bendradarbiai Nadežda Morozova, Galina Miškinienė bei Mikola Savičius, kurie specializuojasi baltarusių filologijos tyrimo srityje.

Trečiajame viršelio puslapyje. Per 68 metus Dotnuvos selekcijos stoties selekcininkai sukūrė beveik 200 naujų veislių. Dabar, pradėjus dirbti savarankiškai, žemdirbiai iš jų tikisi ekologiškai atsparių veislių, kurios duotų gausius derlius.

Nuotraukoje: selekcijos centro šiltnamiuose — naujos liucernos veislės selekcinė medžiaga.

Mažeikiuose penkių aukštų pastate įsikūrė nauja poliklinika. Kasdien ją gali aplankyti iki pusantro tūkstančio žmonių, priimti du tūkstančius fizioterapinių procedūrų, gauti kitokią medicininę pagalbą.

Nuotraukoje: naujoji Mažeikių poliklinika.

ELTOS nuotr.

Ketvirtajame viršelio puslapyje. Dailininko G. Gesevičiaus plakatas, kurį neseniai išleido LKP CK leidykla.

Duota rinkti 1990.01.02. Pasirašyta spaudai 1990.03.05. LV 10031. Formatas 70×108/16. Popierius spaudos Nr. 1. Ofsetinė spauda. 6 sp. l., 8,4 sąlyg. sp. l., 9,025 sąl. spalv. atsp., 8,7 apsk. leid. l. Tiražas 17697 (lietuvių kalba — 14 943, rusų kalba — 27524). Užs. Nr. 146. Kaina 25 kap.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius-MTP, Maironio 1.
Telefonai: vyr. redaktoriaus — 61-04-14; vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 61-04-61; sekretoriato — 61-34-05; marksizmo-leninizmo propagandos skyriaus — 61-04-29; partijos gyvenimo skyriaus — 61-04-75; kultūros skyriaus — 61-04-08; liaudies ūkio ekonomikos skyriaus — 61-04-57; vertėjų — 61-04-98.

Spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė, 232656, Vilnius, Maironio g. 1

Korektorė — A. AIDUKIENĖ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛИТВЫ «КОМУНИСТАС» («КОММУНИСТ») НА ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ. ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 1918 ГОДУ. ВЫХОДИТ РАЗ В МЕСЯЦ.

Издательство ЦК КП Литвы.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, Майроне, 1.
Отпечатано в типографии Издательства ЦК КП Литвы. 232656, Вильнюс, Майроне, 1.

INDEKSAS 76702

25 KAP.

KITAME NUMERYJE:

- Ar galima apsieiti be Plano komiteto?
- Kas verčia gaminti – planas ar rinka?
- Tarpnacionalinis bendravimas – tai ir asmenybės saviraiška
- Kas lėmė LKP taktikos sektantizmą 1920 metais?

ISSN 0134—3114

KOMUNISTAS

4 • 1990

ŠIAME NUMERYJE:

KOVO 10 D. VILNIUJE PRASIDĖJO PIRMOJO ŠAUKIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMOJI SESIJA. JI LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKU IŠRINKO VYTAUTĄ LANDSBERGĮ, PAVADUOTOJAIS — BRONISLOVĄ JUOZĄ KUZMICKĄ, KAZIMIERĄ MOTIEKĄ, ČESLOVĄ VYTAUTĄ STANKEVIČIŲ, SEKRETORIUMI — LIUDVIKĄ SABUTĮ. SESIJA PRIĖMĖ PIRMUOSIUS SVARBIAUSIUS DOKUMENTUS — LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS AKTĄ „DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMOS VALSTYBĖS ATSTATYMO", ĮSTATYMĄ „DĖL VALSTYBĖS PAVADINIMO IR HERBO", DEKLARACIJĄ „DĖL LIETUVOS TSR AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS DEPUTATŲ ĮGALIOJIMŲ", LIETUVOS RESPUBLIKOS LAIKINĄJĮ PAGRINDINĮ ĮSTATYMĄ IR KITUS. SESIJOJE BUVO SUFORMUOTA RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ. LIETUVOS RESPUBLIKOS MINISTRE PIRMININKE PASKIRTA KAZIMIERA DANUTĖ PRUNSKIENĖ, MINISTRO PIRMININKO PAVADUOTOJAIS — ALGIRDAS MYKOLAS BRAZAUSKAS IR ROMUALDAS OZOLAS.

KOMUNISTAS

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO
TEORINIS IR POLITINIS ŽURNALAS

EINA NUO 1918 METŲ
BALANDŽIO 6 DIENOS

IŠEINA KARTĄ PER MĖNESĮ
LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOMIS

4 (790)

1990 • BALANDIS

LKP CK LEIDYKLA, VILNIUS

TURINYS

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PLENUMĄ

Vasario 19 d. įvyko Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto III plenumas.

Plenumo dienotvarkė:

1. Politinė padėtis Respublikoje ir LKP veikla.
2. LKP Centro Komiteto komisijų tvirtinimas.
3. LKP instrukcijų tvirtinimas.
4. Dėl „Komunisto" žurnalo reorganizavimo.

Į plenumą buvo pakviesti partijos miestų ir rajonų komitetų pirmieji sekretoriai, neišrinkti į LKP vadovaujančius organus, partinis aktyvas, masinių informacijos priemonių darbuotojai.

Pranešimą pirmuoju dienotvarkės klausimu padarė LKP CK pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas.

Diskusijose dėl LKP CK pirmojo sekretoriaus Algirdo Brazausko pranešimo „Politinė padėtis Respublikoje ir LKP veikla" kalbėjo: CK narys, partijos Alytaus miesto komiteto pirmasis sekretorius Feliksas Džiautas, CK narys, Lietuvos veterinarijos akademijos rektorius Rimantas Karazija, CK narys, Vilniaus verpimo ir audimo fabriko „Audėjas" direktorius Jonas Karčiauskas, CK biuro narys, Lietuvos Mokslų Akademijos prezidentas Juras Požela, CK narys, Rokiškio rajono vykdomojo komiteto pirmininkas Vitas Kačinskas, LKP CK sekretorius Justas Paleckis, CK narys, rašytojas Raimondas Kašauskas, CK narys, Lietuvos Mokslų Akademijos Puslaidininkių fizikos instituto sektoriaus vadovas Algirdas Gricius, CK narys, Vilniaus inžinerinio statybos instituto katedros vedėjas Vytautas Liutikas, LKP CK sekretorius Kęstutis Glaveckas, LKP Vilniaus miesto Naujosios Vilnios rajono komiteto pirmasis sekretorius Liutauras Radzevičius, CK narys, partijos Šilalės rajono komiteto pirmasis sekretorius Osvaldas Šarmavičius, CK narys, Joniškio žemės ūkio mokyklos direktorius Liudas Jonaitis, CK narys, „Neringos" gamybinio susivienijimo generalinis direktorius Algimantas Matulevičius, CK narys, partijos Kelmės rajono komiteto pirmasis sekretorius Zenonas Mačernius, CK narys, kino režisierius Arūnas Žebriūnas, CK narys, partijos Plungės rajono komiteto pirmasis sekretorius Mykolas Pronckus, CK narė, Tautybių komiteto prie LTSR Ministrų Tarybos pirmininkė Halina Kobeckaitė, LKP CK antrasis sekretorius Vladimiras Beriozovas, CK narys, partijos Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto sekretorius Aristidas Balčetis, CK narys, partijos Vilniaus miesto Lenino rajono komiteto instruktorius Rimantas Busila, CK narė, šio komiteto pirmoji sekretorė Janina Gagilienė.

Baigiamąjį žodį tarė LKP CK pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas.

Svarstytu klausimu plenumas priėmė kreipimąsi į Lietuvos komunistus.

Plenumas patvirtino LKP Centro Komiteto komisijas: Partijos politikos valstybės valdyme, Politinės analizės ir partijos strategijos prognozavimo, LKP ryšių su kitomis partijomis bei organizacijomis koordinavimo, LKP Statuto įgyvendinimo, Teritorinių partinių organizacijų veiklos koordinavimo, Nacionalinės politikos, Informacijos ir propagandos, Kultūros ir švietimo, Socialinės ir ekonominės politikos, Agrarinės politikos.

Patvirtintos partijos narių įskaitos, nario mokesčio mokėjimo, darbo su dokumentais instrukcijos.

Plenumas atleido Antaną Viršulį iš „Komunisto" žurnalo vyriausiojo redaktoriaus pareigų ryšium su išėjimu į pensiją, padėkojo jam už ilgametį vaisingą darbą spaudoje.

Priimtas nutarimas LKP CK teorinį ir politinį žurnalą „Komunistas" pertvarkyti į Lietuvos Komunistų partijos visuomeninį politinį žurnalą „Politika". „Politikos" vyriausiuoju redaktorium patvirtintas Algimantas Semaška.

Plenumas nutarė pakeisti Partijos istorijos instituto prie LKP CK — Marksizmo-leninizmo instituto prie TSKP CK filialo — statusą, pertvarkyti jį į savarankišką Lietuvos Komunistų partijos istorijos institutą prie LKP CK.

SAVARANKIŠKI... SAVIŽUDŽIAI?

Poleminės pastabos apie LKP ateitį

POVILAS MASILIONIS

Jau atslūgo euforijos įkarštis, buvęs po LKP XX suvažiavimo, tik per vieną mėnesį pakėlęs savarankiška tapusios Lietuvos Komunistų partijos populiarumą nuo 16 iki 73 procentų. Žurnalistų užfiksuoti į istoriją nuėjo ir Vilniaus Katedros aikštėje vykęs daugiatūkstantinis mitingas XX suvažiavimo nutarimams paremti, ir ilgos eilės Respublikos ryšių įstaigose Lietuvos žmonių — komunistų ir nepartinių — pasiryžusių telegramomis į Maskvą apginti ką tik gimusį Lietuvos Komunistų partijos savarankiškumą...

Ta euforija visuomenėje ėmė blėsti ne dabar, o jau anksčiau, besirengiant sutikti Lietuvoje TSKP CK Generalinį Sekretorių Michailą Gorbačiovą, kitus TSKP CK, jo Politinio Biuro narius, o ypač po TSKP CK 1990 m. vasario plenumo, baigusio Maskvoje svarstyti Lietuvos komunistų problemas. Gal taip ir geriau — nurimus aistroms galima blaivesniu žvilgsniu pažvelgti į savarankiškosios Lietuvos komunistų partijos ateitį.

Pirmiausia — žiupsnelis prisiminimų iš LKP XX suvažiavimo. Tada, trečiąją jo darbo dieną, Spaudos centre su Respublikos, šalies ir užsienio žurnalistais susitiko tik ką išrinktas savarankiškos LKP CK pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas. Į šių eilučių autoriaus klausimą: „Kaip pasielgtų Lietuvos Komunistų partijos CK vadovybė, jei būsimajame TSKP CK plenume būtų palaikyta ne savarankiškoji LKP, o antroji partija?", savarankiškosios partijos lyderis atsakė taip (cituojame pagal „Sovetskaja Litva" laikraščio stenogramą, išspausdintą 1989 m. gruodžio 23 d., verstą iš rusų kalbos): „A. BRAZAUSKAS. Ir vėl iš prognozių srities. Tai gali įvykti, tos minties aš neatmetu. Tik mąstau taip: savarankiška Lietuvos Komunistų partija yra partija komunistų, ir aš nematau principinio skirtumo tarp jos ir tos, kuri dabar pas mus kuriasi. Manau, kad tai daugiau principo reikalas".

Dėl šių partijų pavadinimų ginčytis nėra pagrindo: ir savarankiškoji LKP, ir LKP susikūrusi TSKP platformos pagrindu,— abi vadina save komunistų partijomis, tačiau pastarosios laikinojo CK sekretorius V. Švedas TSKP CK vasario plenume be jokių skrupulų polemizuoja su A. Brazausku dėl principinių, pasak jo, skirtumų tarp šių dviejų partijų. Jo nuomone (cituojame iš „Tiesos", 1990 m. vasario 13 d.), „dėl Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo nutarimų atsirado tarp reorganizuotos Lietuvos Komunistų partijos ir TSKP nemažai principinių prieštaravimų, pirmiausia ideologinio ir politinio pobūdžio. (...) Svarbiausio reorganizuotos partijos ir mūsų prieštaravimo esmė tokia: „Arba Sąjungoje, arba ne Sąjungoje". Išvada, kurią padarė V. Švedas, buvo bekompromisė: LKP XX suvažiavimo nutarimus būtina įvertinti „ne tik organizaciniu, įstatų laikymosi požiūriu, bet ir idėjiniu politiniu požiūriu". (Tai ir padaryta TSKP CK vasario plenumo nutarime, kuriame pasmerkti savarankiškosios LKP veiksmai ir visapusiškai paremti TSKP platformos pagrindu susibūrę Lietuvos komunistai).

Minėtąjį A. Brazausko atsakymą į žurnalisto klausimą teko prisiminti ne iš didelio noro dar kartą patikslinti principinius abiejų Komunistų partijų skirtumus. Ir šių eilučių autorių, ir, manau, daugelį savarankiškosios Lietuvos Komunistų partijos (ir ne tik jos) narių pirmiausia jaudina daugelio mūsų vadovų nenoras prognozuoti — kaip pasielgs mūsų oponentai, ką darysime mes, ir pan. Kitaip tariant, jaučiamas rimtų prognozių reikšmės neįvertinimas šiandieniniame iš esmės atsinaujinančiame visuomeniniame gyvenime (Vakaruose, į kuriuos mes veržiamės,

---

P. Masilionis — žurnalistas

tai nagrinėja net specialios tarnybos). Prisiminkime, kaip skaudžiai visos Lietuvos akivaizdoje „egzaminavo" TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas Spaudos rūmų salėje žymiausius mūsų Respublikos mokslininkus. Buvo sutrinkama kaip tik dėl to, kad mes savo siekių nesugebame konkrečiau prognozuoti kiek toliau į priekį. Taip pat ir minėtame TSKP CK vasario plenume — kaip matyti iš spaudoje paskelbtos jo stenogramos — labai netvirtas jautėsi plenumo dalyvių klausinėjamas ir pats A. Brazauskas. Ir vėl dėl to, kad nebuvo iš anksto gerai apgalvoti galimi savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos veiklos variantai, susidarius vienai ar kitai sudėtingai situacijai. Visiškai teisingai sakoma, kad politiką galima lyginti su šachmatų didmeistriu, kuris privalo neklysdamas numatyti daugelį ėjimų į priekį!

Ar viskas buvo numatyta, pasverta žengiant Lietuvos Komunistų partijai į savarankiškumą? Žinoma, ne! Tie keli mėnesiai, praėję po XX suvažiavimo iki šių metų kovo 31-osios,— praktiškai per daug ištęstas komunistų apsisprendimo laikas. Todėl partija ir neišvengė skaudžių nuostolių, kuriuos lėmė ilgas pašalinių jėgų poveikis. Ne vienas buvęs komunistas šiandien prisipažįsta atsisakęs partinio bilieto ir dėl ultraradikalių kai kurių naujojo LKP CK ir net jo biuro narių viešų pareiškimų.

Nebuvo prognozuojamas ir staigus, gerai organizuotas kitų Respublikos politinių jėgų puolimas prieš savarankišką pasiskelbusią Lietuvos Komunistų partiją. Šią masinę ataką LKP CK sekretorius Justas Paleckis jau TSKP CK vasario plenume pakomentavo šitaip (cituojame iš „Tiesos", 1990 m. vasario 13 d.): „Pritarimo atsinaujinusiai Lietuvos Komunistų partijai banga labai greitai virto didele antikomunizmo banga Lietuvoje. Ir reikia pasakyti, kad ši banga buvo ne prieš Lietuvos Komunistų partiją TSKP platformos pagrindu, bet kaip tik prieš savarankišką Lietuvos Komunistų partiją, kaip prieš realią politinę jėgą, kuri kai kam yra labai rimta konkurentė šioje rinkiminėje kovoje".

Reikia sutikti su J. Paleckio išvadomis: daug kas išsigando atsinaujinančios Komunistų partijos kaip realios jėgos! Tačiau išsigando ne tik kaip konkurentės rinkimų kovoje. To išgąsčio priežastys kiek gilesnės.

Respublikos atgimimo laikotarpiu (1988—1990 m.) įsikūrusių politinių ir visuomeninių judėjimų požiūris į Lietuvos Komunistų partiją nebuvo vienodas.

Dar praėjusių metų vasario 16-osios išvakarėse prie Sąjūdžio būstinės Vilniuje ir kitose sostinės vietose kabojo spaustuvėje padauginti niekieno nepasirašyti lapeliai, gerai atspindintys pirmojo atgimimo laikotarpio nuotaikas: „Buvęs nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys, paklausęs Staliną, ar gali sąjunginės respublikos išeiti iš TSRS, gavo atsakymą: „Taip, gali, bet kiekvienoje iš jų tam yra Komunistų partija, kad jos niekad to nepadarytų". Lietuviai, išstokite iš partijos! Lietuvai bus lengviau atgauti Nepriklausomybę". Ir ėmė patiklūs lietuviai kloti ant stalo partinius bilietus (dalis atsisveikinusių su partija, galima sakyti, niekada ir nebuvo tikri jos nariai).

Po kiek laiko buvo susigriebta: kas gi derėsis su Maskva ir padės Lietuvai išsikovoti nepriklausomybę, jei nebeliks Komunistų partijos „Stop!"— pradėta sakyti ne vienoje televizijos „Atgimimo bangoje", o praėjusių metų rugsėjo 27 dieną Sąjūdžio seimo tarybos narys, tuomet dar TSKP narys, o vėliau LKP CK biuro narys (dabar atleistas. — Red.) Romualdas Ozolas iš ekrano šitaip išdėstė tautai to naujojo požiūrio esmę: „Išstoti iš Komunistų partijos ne tik netikslinga, bet ir nenaudinga. Mes privalome būti partijoje ir joje būdami daryti savo darbus"...

Trečiąjį politinių ir visuomeninių jėgų santykių su Komunistų partija (jau atsinaujinančia) laikotarpį intensyviai gyvename dabar. Dar nespėjo į LKP Centro Komitetą suplaukti visos telegramos, visi laiškai, kuriuose — nuoširdus Lietuvos ir kitų Tarybų Sąjungos tautų eilinių žmonių (ne vien komunistų) džiaugsmas, tapus Lietuvos Komunistų partijai savarankiška, o mūsų visuomeniniuose politiniuose judėjimuose anksčiau taip puoselėtas ir propaguotas nuomonių pliuralizmas ir stebuklinga lazdele mostelėjus visu griežtumu nukrypo prieš savarankišką partiją. Dar būtų galima suprasti konservatorius — su tokia partija jiems tikrai nepakeliui, tačiau pirmieji ir visų didžiausią puolimą, nors ir keista, pradėjo radikalai arba perbėgėliai iš partijos. „Kol bus partijoj žodis „komunistas", Lietuvoj ramybės nebus"; „Bus LKP — bus imperija"; „Komunistų partijos nariai neturi teisės būti renkami į valdžios organus"; „Jeigu Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis tikrai nori būti opozicija, o ne LKP priedėlis, jis turi ryžtis neišvengiamam žingsniui: LKP nariai turi pasitraukti iš Sąjūdžio"; „Partija dabar stovi ant naujos išdavystės slenksčio" ir t. t. Tai tik mažas kibirėlis purvo, kuris pastaraisiais mėnesiais buvo iškrėstas ant savarankiškosios LKP matant visai Lietuvai. Net Sąjūdžio seimo tarybos narys, dabar ir

LKP CK biuro narys — Bronius Genzelis, anksčiau ne kartą piktai vainojęs senąją partiją, neiškentė: „Ar ne keista,— piktinosi jis,— kad žmogus, būdamas TSKP nariu, kelis dešimtmečius uoliausiai kovojo su buržuaziniais nacionalistais ir buržuazine ideologija, o dabar, metęs bilietą, tampa aršiausiu antikomunistu, reikalaujančiu paskelbti Komunistų partiją už įstatymo ribų?.." Ir dar: „Vėl bandoma žmones prievartauti. Neretai girdžiu: jeigu mesi partinį bilietą, visur tave rasim" (Cituota iš „Lietuvos ryto", 1990 m. vasario 3 d.). Ir kaip nesipiktinsi, jeigu, pavyzdžiui, Kaune, anot LKP Kauno miesto komiteto pirmojo sekretoriaus Vytauto Arbačiausko, taip „nusidemokratinta", kad į miesto įmones, organizacijas nebenorima priimti dirbti netgi techninių darbuotojų — vairuotojų, mašininkių, jei jie anksčiau yra dirbę partijos komitetuose. Ne, tokių reiškinių jau negalima aiškinti rinkimų batalijomis!

Kai labiau susimąstai, suvoki, kad šiandieninis antikomunizmo bumas nėra toks visiškai nelogiškas. Jau antri metai naujieji politikai, rinkdami populiarumo balus, pranašauja tautai, kad Komunistų partijos Lietuvoje neliks — dings po to, kai padės atkurti Lietuvai nepriklausomybę. Šiandien, atrodo, jau padvelkė nepriklausomybės dūmas, tai gal... Tiesa, dar liko tokia menka smulkmenėlė — Tarybinės armijos daliniai Lietuvoje. Na, bet jie ir be komunistų pagalbos bus išvaryti. Juo labiau, kad Maskva savarankiškosios LKP pastaruoju metu nelabai ir beklauso...

Ką reikės daryti mums, savarankiškosios Lietuvos Komunistų partijos nariams? Prašytis atsikūrusios socialdemokratų partijos pastogės? Nepavyks, nes jos naujasis pirmininkas Kazimieras Antanavičius interviu „Tiesai" iš anksto atsiribojo nuo komunistų (žr. „Tiesa", 1989 m. gruodžio 5 d.): „Komunistų partija yra padariusi socialdemokratijai daug skriaudų, todėl Komunistų partijos atžvilgiu teks būti opozicijoje".

Lieka dar viena išeitis — „ištirpti, anot vieno filosofo, kitose politinėse struktūrose". Po to „ištirps" ir socialdemokratai, nes žodis„socializmas" taip pat virsta keiksmažodžiu naujųjų mūsų politikų žodyne.

Ir tik po daugelio metų, sočiai prisikvėpavę filosofiškai išgryninto naujųjų smetonų demokratijos oro, pasidžiaugę inteligentiškai šviesia kumečio arba bedarbio dalia, iš neturėjimo ką veikti vėl šoksime kurti pačias naujausias socialinio teisingumo, laisvės, lygybės ir brolybės idėjas.

Pradėsime vėl nuo utopinio socializmo — Tomui Morui atsirasti sudarysime pačias geriąsias sąlygas. O gal pradėsime tiesiai nuo Karlo Markso? Sąlygos jam atsirasti jau ir dabar yra — barzdotų politikų turime tiek, jog galime ir užtvanką elektrinei iš jų grįsti!

Nesupyk, gerbiamasis skaitytojau, kad šių eilučių autoriaus prognozės tokios liūdnos. Gal jos dar ir neišsipildys. Žurnalistas — ne politikas. Ko iš jo norėti. Užtat straipsnio pabaiga optimistinė: tegyvuoja! Tegyvuoja savarankiški... savižudžiai?!

P. S. Šis straipsnis parašytas vasario mėnesio viduryje. Kol atsilikusi LKPCK leidyklos spaustuvės technika guldė į puslapius jo eilutes, savarankiškoji LKP pralaimėjo rinkimus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą, kuri (dabar — jau Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba) paskelbė nepriklausomybės atstatymo aktą, priėmė kitus esminius, visus Respublikos žmones liečiančius dokumentus. Todėl ši dilema — savarankiškosios LKP gyvavimo ar mirties dilema — kaip niekada tapo aktuali.

SUDĖTINGU ATGIMIMO KELIU

JUOZAS DAILYDĖ

Po audringų mitingų ir manifestacijų, po karštų diskusijų komunistų susirinkimuose ir rajono partinėje konferencijoje, po neeilinio Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimo atėjo naujas dar neįprastas veiklos metas. Tokios veiklos, kurios pagrindinė našta gula ant pirminių partinių organizacijų komunistų pečių. Tai diktuoja nauja partinio gyvenimo realybė, įtvirtinta savarankiškos LKP Statute, programoje, deklaracijose. Paskelbtas ir dokumentais įtvirtintas LKP savarankiškumas — tai visų pirma didžiulė atsakomybė LKP CK, miestų ir rajonų organizacijoms, kiekvienai pirminei organizacijai, kiekvienam komunistui.

Atpalaiduota iš seno Konstitucijos 6-ojo straipsnio gniaužtų, pasmerkusi ir atsiribojusi nuo stalinizmo, stagnacijos klaidų ir nusikaltimų, kategoriškai atsisakiusi srities organizacijos statuso, buvusio pavaldumo ir ypač komandavimo bei administravimo ryšių su TSKP, Lietuvos Komunistų partija ryžtingai pasuko nauju, labai sudėtingu pertvarkos keliu, demokratijos, humanizmo, žmogaus teisių, Lietuvos vastybingumo ir nepriklausomybės atkūrimo keliu. Šis posūkis tiesiogiai liečia ir mūsų rajono partinę organizaciją, visus 2,5 tūkstančio komunistų, net ir tuos, kurie šiuo metu nepritaria (labai gerai, kad jų mažuma) neeilinio LKP XX suvažiavimo sprendimams arba nesuvokia jų esmės.

Kalbėdami apie pasirinktą savarankiškumo kelią, negalime neprisiminti pasirengimo neeiliniam LKP XX suvažiavimui. Idėja sušaukti LKP XX suvažiavimą karštai buvo palaikyta J. Biliūno, A. Vienuolio, žemės ūkio mokyklų, maisto produktų kombinato, melioracijos valdybos komunistų jau 1988 metų pabaigoje, taip pat praėjusių metų pradžioje. Daug kritikos radikaliau mąstantys komunistai pareiškė dėl LKP CK septynioliktojo plenumo, taip pat rajono aktyvo išvadų, dėl mėginimo aktualiausius klausimus spręsti senais, nepasiteisinusiais metodais, laukiant iš Maskvos ar Vilniaus nurodymų, nomenklatūrinio užtarimo ir kt. Ir tik po LKP CK aštuonioliktojo plenumo visose rajono partinėse organizacijose prasidėjo tikras neeilinio LKP XX suvažiavimo parengiamasis darbas.

Negaliu teigti, kad visi rajono komunistai nuoširdžiai pritarė plenumo nubrėžtiems uždaviniams, tačiau abejingų liko nedaug, netgi tose organizacijose, kurios niekad nepasižymėjo aktyvumu. Diskusijos dalyviai siūlė sušaukti visus rajono komunistus į anykštėnų pamėgtą masinių renginių vietą — Dainuvą ir viešai aptarti rengiamo Respublikos partinės organizacijos suvažiavimo tikslus ir uždavinius. Nors liepos 19-oji buvo vėsi ir lietinga, daugiau kaip pusantro tūkstančio anykštėnų komunistų ir kelis kartus tiek nepartinių, taip pat svečių iš kitų rajonų susirinko į Dainuvą dalyvauti mitinge po atviru dangu-

J. Dailydė — LKP Anykščių rajono komiteto pirmasis sekretorius.

mi. Jis truko tris valandas. Komunistai ir nepartiniai išsakė, kas labiausiai jiems rūpi, dėl ko jie sielojasi. Tiesa, nebuvo išvengta ir piktų išpuolių bei nihilistinių nuotaikų. Tačiau tai nesutrukdė mitingo rezoliucijoje išdėstyti pagrindinius reikalavimus, kokia turėtų būti atsikurianti LKP, jos Programa ir Statutas, teisingai nurodyti LKP raidos perspektyvą, Lietuvai einant demokratijos ir nepriklausomybės keliu. Anykštėnai dėkingi, kad tokiame masiniame, dar labai neįprastame politiniame renginyje aktyviai dalyvavo tuometinis LKP CK skyriaus vedėjas Justas Paleckis, profesorius, istorijos mokslų daktaras Eduardas Jančiauskas, didelė grupė žurnalistų ir kitų svečių. Buvo viešai apibendrinta diskusijos dėl LKP pertvarkos eiga rajone ir numatytas pasirengimo rajono partinei konferencijai ir neeiliniam LKP XX suvažiavimui kursas.

Anykščių rajone, kaip ir kituose Respublikos rajonuose, rengiami komunistų susirinkimai, susitikimai su LKP XX suvažiavimo delegatais, aktyviai tariamasi, kaip gerinti pirminių partinių organizacijų vaidmenį atsižvelgiant į LKP XX suvažiavimo nutarimus. Dauguma rajono gyventojų, o ypač komunistai, teigiamai vertina drąsų ir ryžtingą savarankiškos LKP žingsnį, jam pritaria. Anykščių žemės ūkio mokyklos, Malaišių, Nausėdės kolūkių, melioracijos valdybos komunistų susirinkimuose buvo pabrėžta, jog daugumos partijos narių apsisprendimas įvyko jau iki suvažiavimo. Ir jeigu suvažiavimo sprendimai būtų buvę kitokie, didelė dalis, ypač jaunų komunistų, būtų palikę LKP, o kiti (jų būtų buvusi mažuma) pasyviai būtų laukę TSKP XXVIII suvažiavimo, tikėdamiesi, kad galbūt pagaliau prasidės taip ilgai laukiama pertvarka TSKP, jo Centro Komitete ir pagaliau Centro Komiteto aparate.

Rajono komunistai supranta, kad LKP paskelbimas savarankiška, pirminių partinių organizacijų reorganizavimas ir pagaliau komunistų apsisprendimas — tai tik didelio darbo pradžia. Darbo naujomis politinėmis, ekonominėmis sąlygomis, kartu su kitomis politinėmis partijomis, draugijomis, visuomeniniais judėjimais, net su tais, kurie ne visada palankiai ir geranoriškai žiūri į mus. Vieni tai daro abejodami, ar realu visa tai, kas vyksta partijoje, kiti pykdami dėl jų ar jų artimųjų patirtų skriaudų, dar kiti iš inercijos mėgindami kaupti (šiuo metu nelabai patikimą) politinį kapitalą ir energingai kritikuodami praeities klaidas bei apskritai visa, kas susiję su partine veikla. Tiek prie vienų, tiek prie kitų šiuo metu lengvai pritampa partijos nariai, pripažįstantys TSKP platformą.

Partinis darbas buvo ir tebėra nelengvas. Atsisakius administravimo metodų, jis tampa dar sudėtingesnis, reikalauja kūrybiškumo, kompetencijos, mokėjimo sutelkti visas politines jėgas spręsti problemas. Visa tai turime daryti, atsižvelgdami į tai, kad reikia iš esmės dirbti visuomeniniais pagrindais, nes perpus sumažėja partijos rajono komiteto aparatas — panaikinti visi pirminių partinių organizacijų sekretorių etatai. Daugiau kaip trečdaliu sumažės ir partinės lėšos, gaunamos iš nario mokesčio. Tos aplinkybės neturi sutrukdyti nuosekliai įgyvendinti demokratiško LKP statuto reikalavimus. Neatsitiktinai komunistai partiniuose susirinkimuose kelia klausimus dėl daugelio LKP statuto punktų praktinio taikymo. Pirmiausia rūpi narystės įforminimo, pirminių organizacijų įregistravimo, visuomeninio poveikio, bausmių, materialinio ir moralinio skatinimo, jungtinių organizacijų darbo ir kiti aktualūs klausimai.

Kol kas ne visai aiškūs savarankiškos LKP ryšiai su TSKP, su kitų sąjunginių respublikų Komunistų partijomis. Kai kuriems komunistams dar neaišku, kokie turi būti socialistinės valstybės ir bažnyčios santykiai, atsižvelgiant į LKP Statuto skelbiamą toleranciją tikinčių LKP narių atžvilgiu. Kadangi daug metų buvo ateistiškai ir labai kovingai propaguota materialistinė pasaulėžiūra, šios abejonės suprantamos. Kita

vertus, nesuprantamas elgesys komunistų, kurie dar prieš metus buvo nepajudinami ateistai, net ateizmo propaguotojai, o dabar lanko bažnyčią ar cerkvę, uoliai vykdo kulto tarnų pavedimus, o savo veiksmus teisina dorovės, sąžinės laisvės ir kitais skambiais žodžiais. Todėl reikėtų pritarti „Aukštakalnio" kolūkio komunistės partijos veteranės A. Kiškienės minčiai, kad niekas tiek daug žalos nepadarė Lietuvos istorijai, jos kultūrai, kaip besiblaškantys, drebantys dėl savo postų, kėdžių, pareigų, linkstantys pavėjui partijos nariai — tokie savarankiškoje LKP turėtų būti nepageidaujami. Valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimas, suprantama, tikslingas derinant bendražmogiškuosius interesus, siekiant žmonių dorovės, telkiant tikinčiųjų ir netikinčiųjų pastangas spręsti ekologijos, taikos, blaivybės, tautinės kultūros ir kitus aktualius klausimus.

Žemdirbiai komunistai (jie rajono partinėje organizacijoje sudaro apie du trečdalius narių) savo susirinkimuose su nerimu kalba apie sunkią situaciją, susidariusią žemės ūkyje. Labai blogai ūkiai aprūpinami koncentruotais pašarais, žemės ūkio technika, įrengimais, statybinėmis medžiagomis. Kadangi labai mažos žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos, žemdirbiai priversti plėtoti pagalbinius verslus, dažnai nieko bendra neturinčius su pieno, mėsos gamyba, grūdų perdirbimu. Apmaudu, kai keli ar keliolika žmonių, gamindami plastmasinius, metalinius niekučius, ūkiui duoda kelis kartus didesnį pelną negu šimtai žmonių, kurie sunkiai triūsia fermose, laukuose, dirbtuvėse. Jie mato verslų organizatorių didelius atlyginimus, ne visada atitinkančius įdėtą darbą. Tai kompromituoja žemdirbio profesiją.

Kaimo komunistus skaudžiai žeidžia netvarka žemės ūkyje. Jiems ypač širdį gelia, kad kai kurie žurnalistai bei kiti švietėjai segioja kolūkiečiams „vergų", „baudžiauninkų" ir kitas etiketes. Jie susirūpinę dėl savo ateities dar ir dėl to, kad kai kas, neatsižvelgdamas į realią padėtį, skatina skubiai ardyti stambius ūkius ir juos panaikinti. Aišku, komandavimo ir administravimo metodai atgyveno. Eilinis žemdirbys, net ūkio specialistas ar vadovas negalėjo būti savo pasėlių ploto, traktoriaus, gyvulių grupės ir fermos, taigi ir ūkio šeimininkas. Tačiau šiandieną padėtis keičiasi. Todėl negalima priimti neapgalvotų sprendimų. Apie tai daug teko kalbėtis Viešintų kolūkyje susitikime su jaunais ūkio vadovais. Jų rajone — septyniolika. Jie pateikė įdomių siūlymų ir pastabų Išgirdome argumentuotos kritikos, įdomių ginčų. Išvada viena: prognozuojant anykštėnų kaimo ateitį, būtina vengti skubotumo ir kategoriškų rekomendacijų. Reikia daugiau kompetencijos, profesionalumo, įsiklausymo į pačių žemdirbių nuomonę. Šiandien svarbiausias uždavinys, kaip teigė Aulelių, Vašuokėnų, „Nevėžio", Svėdasų, Malaišių kolūkių vadovai — Antanas Sirgėdas, Titas Križanauskas, Kęstutis Ungurys, Kazimieras Ropius, Mindaugas Lisauskas ir kiti, geriau panaudoti per vargus ir kančias sukurtą galingą gamybos potencialą, pirmiausia keisti gamybinius santykius taip, kad žemdirbys pasijustų tikru šeimininku, prigytų vietoj komandavimo ekonominis suinteresuotumas, o vietoj lygiavos — objektyvi darbų apskaita ir įvertinimas. Akcinės bendrovės, kompaktiški lengvai valdomi kooperatyvai, individualūs ūkiai, o vėliau galbūt ir individualių ūkių kooperatyvai ir kt. Ažuožerių kolūkio pirmininkas Jonas Janišius savo kolegoms patarė vengti visų naujovių forsavimo, antraip ir gerą idėją galima sukompromituoti, nubaidyti nuo jos žmones. Taip jau ne kartą yra buvę. Kooperatyvai (Sodininkystės kolūkyje jų ne vienas) pateisina save tik tada, kai pavyksta rasti kompetentingą jo vadovą, suburti norinčius dirbti ir turėti iš to darbo apčiuopiamą naudą žmones. Žemės ūkio šiandiena ir artimiausioji perspektyva — tai įvairių gamybos formų pripažinimas. Antai Elmininkų bandymų stoties ir jos eksperimentinio ūkio

gamybos pagrindą tikriausiai ir ateityje sudarys valstybinė nuosavybė, labai gera darbų organizacija, naujų, moksliškai pagrįstų gamybos technologijų taikymas, aukštos kvalifikacijos darbininkų ir specialistų darbas, pavyzdingas ir kompleksiškas viešos infrastruktūros tvarkymas. Ūkiams, kurių palyginti aukštas gamybos rentabilumo lygis ir nemažos piniginės sankaupos, gali tikti akcinių bendrovių kūrimo kelias. Tačiau daugumai rajono ūkių prieinamiausia steigti kooperatyvus, atkurti individualius, veikiančius lygiateisiais partnerystės pagrindais, ūkius. Pernai kolūkiečių iniciatyva rajone susmulkinti penki stambūs ūkiai.

Ekonominės krizės ir visuotinio deficito sąlygomis Anykščių miesto pramonės įmonių, statybinių organizacijų vadovai komunistai savo Tarybos posėdyje aptarė klausimą dėl plataus vartojimo prekių gamybos didinimo ir papildomų paslaugų tiekimo rajono gyventojams. Savo firmines parduotuves dar šių metų pirmame pusmetyje numato atidaryti maisto produktų ir statybinių medžiagų kombinatai, pieninė. Plečia paslaugų gyventojams asortimentą kelių eksploatacijos valdyba, darbų vykdytojo baras, komunalinių įmonių kombinatas. Idėja tokia, kad kiekviena rajono pramonės įmonė, statybinė organizacija ieškotų būdų, kaip kuo svaresniu indėliu prisidėti prie būtiniausių prekių bei paslaugų poreikio tenkinimo.

Mokytojai ir moksleivių tėvai, komunistai rūpinasi tautinės mokyklos atkūrimu, siūlomų koncepcijų taikymu praktiniame darbe, stengiasi kuo geriau panaudoti turtingas mūsų krašto literatūrines, šviečiamąsias tradicijas, tuos kultūros lobius, kuriuos anykštėnai rašytojai, tautosakininkai, muziejininkai, liaudies meistrai kūrė ir puoselėjo ištisus dešimtmečius.

Vargana yra rajono devynmečių mokyklų bazė, beveik visoms mokykloms būtinas einamasis ar kapitalinis remontas. Blogai įrengti stadionai, trūksta sporto salių, inventoriaus, sportinės aprangos. Iš esmės būtina konkrečiai gerinti mokytojų buitį, jų darbo ir gyvenimo sąlygas, rūpintis jų sveikatą bei kultūriniais poreikiais.

Daug rūpesčių kelia šeimų stiprinimo ir jų atsakomybės už vaikų auklėjimą didinimo klausimai. Be žmoniškumo, nuoširdumo, šeimos stiprinimo, kultūros, tautinės mokyklos neįmanoma įsivaizduoti nepriklausomos Lietuvos ateities.

Mūsų rajonas turi neįkainojamo grožio gamtą. Tas grožis kartu su literatūrinėmis ir kultūrinėmis krašto tradicijomis nuo seno vilioja žmones į mūsų kraštą (ypač vasarą netrūksta svečių, turistų, iškylautojų). Tai suteikia mums nerimo. Todėl pokalbyje, kuriame, be savarankiškos LKP narių, aktyviai dalyvavo LPS, žaliųjų atstovai, komunistai, pripažįstantys TSKP platformą, kitų partijų ir visuomeninių judėjimų atstovai, tarėmės dėl turizmo plėtojimo perspektyvos rajone. Priėjome vieningos nuomonės, jog naujai išrinktai rajono Tarybai, be jau įprastų klausimų sprendimo, vertėtų sudaryti sąlygas, atitinkančias profesionalaus turizmo reikalavimus. Turizmas iš saviveiklinio lygio galėtų išaugti į atskirą liaudies ūkio šaką, teikiančią rajono biudžetui pajamų, gal net ir užsienio valiutos.

Rajono partinės organizacijos pertvarka, komunistų apsisprendimas vyko aktyvios rinkimų kampanijos sąlygomis. Savarankiška LKP, iškėlusi savo kandidatus į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą ir vietines Tarybas, jautė ne tik Sąjūdžio, bet ir TSKP platformą pripažįstančių komunistų opoziciją. Ją jausime ir ateityje. Paprastai sakant, prie to turime priprasti ir daryti viską, kad atsinaujinusios LKP autoritetas vis didėtų. Tam dar trukdo labai gajūs ir anksčiau susiformavę stereotipai: dėl LKP (net pakeitus Konstitucijos 6-ąjį straipsnį) vadovaujančio vaidmens ir Sąjūdžio neklystamumo, jo idealumo. O iš tikrųjų to jau nėra ir ne tik rajono, bet ir Respublikos lygmenyje. Atsisakę šių mąstymo

ir elgesio stereotipų galėtume daug rezultatyviau spręsti aktualiausius rajono klausimus.

Kokius žmones mes, komunistai, kėlėme į vieno ar kito lygmens savivaldybės Tarybą? Pirmiausia kompetentingiausius, gebančius aktyviai dalyvauti apylinkės, rajono visuomeninėje veikloje, gerbiančius žmones ir gerbiamus savo rinkėjų. Rinkėjai, išreikšdami savo valią, pasirinko tuos, kurie, jų manymu, geriausiai vykdys jų priesakus, norės ir sugebės spręsti kasdieninius žmonių reikalus, žmonės tiki, kad jų išrinktoji valdžia pasižymės darbštumu, noru atlikti, kad ir nedidelius, bet konkrečius darbus savo kaimui, mokyklai, įmonei, rajonui, atgimstančiai Lietuvai.

Dabar, kai iš esmės perkainojamos vertybės, kai visai kitą statusą įgauna buvusios neginčijamos tiesos ir teiginiai, kai neįtikėtina tampa akivaizdu, keičiasi samprata ir apie nepajudinamą ištikimybę savo partijai, judėjimui, organizacijai. Bendražmogiškųjų vertybių iškėlimas viršum kiekvienos, nors ir galingiausios partijos ar garbingiausio judėjimo, humanistinių idėjų puoselėjimas praktiniame gyvenime — svarbiausi šių dienų visuomeninės veiklos kriterijai. Bendražmogiškosios vertybės turi būti aukščiau grupinių interesų, dar pasitaikančio, tegu ir kolektyvo vardu dangstomo, egoizmo, monopolio išsakyti galutinę ir neginčijamą nuomonę ar tarti lemiamą žodį. To ir siekia savarankiškos Lietuvos Komunistų partijos Anykščių rajono organizacija, dauguma jos komunistų, eidami sudėtingu pertvarkos keliu.

PIRMIAUSIA — ŽMONIŠKUMAS IR SĄŽININGUMAS

STASYS PAULAUSKAS

LKP XX suvažiavimo rengimas, jo eiga ir išdavos, Lietuvos komunistų bei liaudies optimizmas ir pritarimas dar labiau paryškino pertvarkos ideologines problemas. Pati svarbiausia iš daugelio — komunistiškumo problema. Ar dera LKP vadintis komunistine? Visokių samprotavimų girdime. Kai kas teigia, kad ne pavadinime esmė. Kitų nuomone, komunizmo kūrimas praktikoje susikompromitavo ir jis negali būti visuomenės vystymosi tikslu.

Nepretenduodami išsamiai rekonstruoti komunistiškumo sampratos istorinę raidą, vis dėlto turime priminti, kad ši samprata išplaukia iš krikščioniškosios „komunos" idėjos, teigiančios susijungimą, lygybę, vienybę, kitaip tariant, socialinės gerovės idealą bei vertybę. Konstruktyviojo racionalizmo požiūriu komunistiškumo samprata labiausiai išplėtota K. Markso teorinėje sistemoje.

K. Markso komunistiškumo sampratai būdingi du esminiai bruožai. Pirmiausiai, tai visuomenės raidos dėsnių žinojimu paremtas komunizmo aiškinimas, pabrėžiant, kad, susijungusiai žmonijai automatizavus gamy-

S. Paulauskas — Vilniaus aukštosios partinės mokyklos sociologijos laboratorijos vedėjas, filosofijos mokslų kandidatas.

bą, išnyks darbo pasidalijimas, žmonių išnaudojimas, įsigalės bendra ir kiekvieno individuali savivalda. Tokios žmonijos (ne atskiros visuomenės) kūrimas buvo skelbtas komunistinio judėjimo, komunistų partijų, visų komunistų tikslu. Kita vertus, visuomenės raidą aiškinant mokslo dėsniais, savitai — dialektiškai materialistiškai traktuojamas to tikslo siekimo pobūdis. Objektyvieji idealistai istorijoje kliaujasi Dievu, subjektyvieji idealistai mano, jog viską lemia asmenybės (karaliai, carai, vadai, sekretoriai), o K. Markso dialektinis materialistinis požiūris glaustai nusakomas tokia fraze: „Visuomenė, aptikusi savo raidos objektyvųjį dėsnį..., negali nei peršokti per būtinąsias raidos fazes, nei panaikinti jų dekretais. Ji tegali sutrumpinti ir palengvinti gimdymo kančias".[1] Ši mintis — tai marksistinio visuomenės mokslo esmė. Remdamasis G. Hėgelio dialektika, K. Marksas visuomenės (žmonijos) raidą laiko prieštaravimų seka, jų išsprendimą jis vaizdžiai lygina su gimdymu. Pažinti objektyvią raidą ir būtina tam, kad būtų galima imtis taikių — bekraujų revoliucijų, tai yra pertvarkų, kurios įkūnytų aukščiausią konstruktyvaus humanizmo, atitinkančio žmogiškumo idėjas komunistiškumo sampratą.

Diegiant dialektinį materialistinį požiūrį buvo kuriama mokslinė ekonominės savivaldos raidos metodologija — politinė ekonomija. Ji padėjo atskleisti pagrindinį kapitalistinės visuomenės prieštaravimą, klasinę struktūrą. Žinant šį dėsnį, galima taikiai vykdyti revoliucijas.

Marksizmo klasikams buvo gerai žinoma, jog visuomenės bei gamtos procesų raida vyksta pagal dialektikos dėsnius, kurie gali būti nagrinėjami remiantis dialektinės logikos pagrindu. Formaliojo loginio pažinimo suabsoliutinimas sumažina pažinimo galimybes. Pažinti visuomenę galima tada, kai socialinio tyrimo objektas nagrinėjamas pagal priešybių vienovės ir kovos dėsnį. Raidos savaimingumo metodologija bei teorija, pajėgi reprezentuoti prieštaravimų sprendimo sąlygas, turi remtis ne apskritai principais ir mechanizmais, o adekvačiais tikrovei reprodukcijos mechanizmais. Marksistinėje politinėje ekonomijoje ekonominiai procesai nagrinėjami formaliai reiškiamų gamybos reprodukcijos ciklų lygmenyje.

Norint įveikti visuomenės prieštaravimus (kai jie subręsta) ir įžengti į aukštesnės kokybės formaciją, būtina taip pakeisti reprodukcijos mechanizmo veikimą, kad naujos formos gamybinių santykių raida vyktų išplėtotai ir senoji forma laipsniškai, didėjant darbo našumui, savaime, laisvai (!) išnyktų. Tokią prasmę galėjo turėti mintis panaikinti privatinę nuosavybę, kai žmonija susijungs (komunizmo sąlygomis) automatizavus gamybą. Nors V. Leninas neįvertino to fakto, kad Rusijoje 1917 metais kapitalizmas nebuvo išsėmęs spartėjančios (aktyvios, progresyvios) ekonominės raidos galimybių, jo iškeltas pertvarkos modelis „Visa valdžia Taryboms!", „Gamyklas — darbininkams", „Žemę — valstiečiams!" atitiko minėtąjį reprodukcijos mechanizmą. Demokratijos įtvirtinimas visuose visuomenės organizacijos lygmenyse, perdavus visą valdžią iš administracijos, valdininkų (biurokratija) taryboms, išplėtotai didina ekonominės savivaldos organų reikšmę, mažina valdininkų savivalę bei viešpatavimo galimybes. Todėl įžvalgesni veikėjai supranta, jog pertvarka nors lėtai (stipriai priešinantis biurokratijai), tačiau juda šio modelio link. Ekonomikos augimas prasidės tada, kai pertvarkos modelis įsigalės darbo kolektyvuose ir paskatins kiekvieną tiesioginį gamintoją dirbti kūrybiškai, laisvai, atsakingai.

Deja, tokiai komunistiškumo sampratai nepritaria nei biurokratija bei jų rėmėjai, nei LKP pažangiosios pertvarkos jėgos. Čia galima priminti nemažai racionaliąją komunistiškumo sampratą atmetančių veiksnių, pirmiausia socialinės veiklos metodologijos bei visuomenės mokslo specialistų mąstymo kultūros degradavimą, prie kurio atvedė stalinizmo bei

[1] Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 23, с. 10.

stagnacijos metai. Visuomenės reikalai dažnai interpretuojami remiantis subjektyviuoju idealizmu, kuris visas nelaimes glaudžiai sieja su generalinių sekretorių veikla. Dialektinė logika pakeista formaliąja logika. Tokie teoretikai, teorijoje geriausiu atveju įveikę principų lygmenį, remiasi sistemine, faktorine analize (mechanizmų lygmeniu), nesugebėdami pakilti iki marksistinio reprodukcijos mechanizmo lygmens.

Į visuomenės raidos teoriją pretenduojančioje politinėje ekonomijoje seniai nebeliko nei politikos, nei ekonomijos. Ekonomijos, kaip žmogaus laiko ir energijos taupymo reiškinys, vulgariai pakeistas ekonomikos ūkio tvarkymu. Tos ekonomijos subjektas — žmogus nagrinėjamas vienpusiškai, vien kaip materialių poreikių valdomas bedvasis subjektas. Kuo toliau, tuo geriau tenkinant materialiuosius poreikius didėja dvasinių su asmenybės saviraiška susijusių motyvų poreikis. Tuo tarpu ekonomistai nesugeba paaiškinti, nei kokioje visuomenėje gyvename, nei ką reiškia pertvarka.

Siekdami nustatyti komunistiškumo būseną bei jo kitimo tendencijas, ėmėmės sociologinių tyrimų. Šiandieną ypač svarbu žinoti, kiek Komunistų partijos nariams būdingas komunistiškumas ir iš viso ar jie žino, kas yra komunizmas, tai yra partijos veiklos tikslas, ar tiki juo, ar siekia jo įgyvendinimo? Pagaliau ar jie elgiasi taip, kaip dera komunistams. Apklausta 96 Vilniaus aukštosios partinės mokyklos klausytojų partijos narių, partinių darbuotojų grupė. Jų nuomonė prilyginta ekspertų vertinimams.

Net 38 proc. apklaustųjų komunizmą suvokia utopine prasme, kaip pageidaujamą, tačiau niekada nepasiekiamą, visiškai teisingos, lygiateisių žmonių visuomenės santvarką. 21 proc. mano, jog tai visuomenė, kurios raidą lemia mokslas, pažangios partijos pastangos. Tik 26 proc. profesionalių partinių darbuotojų įsivaizduoja komunizmą kaip žmonijos būseną, kada automatizavus materialiąją gamybą, žmonėms nebeliks būtinybės valdyti kitus žmones.

Kitame tyrime iš 140 komunistų, LKP XX suvažiavimo delegatų, 50 proc. pasakė, jog būtina ir svarbu atsisakyti komunizmo siekimo, 19 proc. nurodė, jog tai nesvarbu, o 26 proc., — kad neleistina.

Tarp pirmojo tyrimo dalyvių neatsirado nė vieno, tikinčio, jog komunizmas įsigalės XXI amžiaus pirmoje pusėje. 18 proc. nurodė, jog komunizmas niekada nebus pasiektas. Net 60 proc. pažymėjo, jog apskritai į šį klausimą sunku atsakyti.

Gal šie tyrimai ir nėra visiškai objektyvūs, leidžiantys daryti svaresnius apibendrinimus, tačiau galima padaryti išvadą, kad komunizmo siekimas, tikėjimas jo galimybe net ir partijos nariams, partiniams darbuotojams nėra būdingas. Ir ne tik lietuvių tautybės komunistams.

Faktoriai, lemiantys tokią pažiūrą, mano supratimu, yra keli. Pirmiausia, tai politinio mokslo degradavimas, jo nesugebėjimas prognozuoti, subjektyvizmas. Antra, biurokratija nesuinteresuota tuo, kad žmonės žinotų, jog kova dėl komunizmo — tai kova prieš biurokratiją, kova dėl demokratijos. Trečia, viršininkai, gerbiantys save už tai, kad jie yra vadovai, negali pripažinti, jog valdininkija — tai konservatyvi bei išmirštanti klasė. Pagaliau akivaizdus faktas, kad TSKP, apsiginklavusi visa nugalinčiu marksizmo-leninizmo mokslu, taip išmintingai vedė į „didįjį tikslą" tarybinę liaudį, kad toji dešimtmečiams atsiliko nuo tų, kurie tokių didžių tikslų neturėjo. Todėl nenuostabu, kad antrojo tyrimo dalyviai nurodė: būtina atsisakyti dogmatinio marksizmo-leninizmo traktavimo. Visiškai atsisakyti marksistinės-lenininės teorijos patarė 14 proc., o 51 proc. mano, jog tai neleistina.

51 proc. apklaustųjų teigia, jog didelę žalą daro klasinis požiūris,

kai supriešinami vieni su kitais darbininkai, valstiečiai ir inteligentija. Klasinį požiūrį, kai pertvarkos priešininkais skelbiami nekompetentingi valdininkai, biurokratai, o jos rėmėjais — darbo žmonės, pripažįsta tik 18 proc., apie 31 proc. mano, kad tai svarbu, o 21 proc.— nesvarbu ir 18 proc. — neleistina. Nors 71 proc. apklaustųjų mano, jog LKP privalo reikšti darbo žmonių interesus, liaudžiai nežinoma, koks yra tikrasis revoliucinių jėgų pasiskirstymas. Čia, be abejo, daro tam tikrą įtaką biurokratija, mokslo ribotumas.

Nėra komunistų tvirtumo ne tik metodologijos, bet ir pasaulėžiūros plotmėje. Net 65 proc. apklaustųjų sako, jog būtina toleruoti tikėjimo skirtumus tarp partijos narių. Greta subjektyviojo idealizmo, lengvai pritariamo objektyviam idealistiniam visuomenės bei gamtos interpretavimui. Tik 11 proc. mano, jog tai neleistina, o 17 proc., jog tai nesvarbu.

Svarbią komunistiškumo dalį sudaro tai, kaip partijos nario elgesys atitinka idealų komunisto statusą. Tik 36 proc. pirmojo tyrimo dalyvių nurodė, kad, svarstant partiniame susirinkime komunisto darbo trūkumus, jo partijos draugai stengiasi atskleisti klaidas ir padėti jas ištaisyti, 23 proc. vengia išsakyti savo nuomonę. 22 proc. stengiasi pasmerkti svarstomąjį. O jei viršininkas nesugeba tinkamai atlikti savo pareigų — 28 proc. komunistų pasitenkina aptarę šį klausimą tarpusavyje, 27 proc. siūlo partinės oganizacijos sekretoriui nagrinėti šį klausimą susirinkime. Kiti vienaip ar kitaip stengiasi nusišalinti nuo šios temos. Kai viršininkas persekioja valdinį už kritiką, tik 10 proc. komunistų ima jį ginti, 23 proc. stengiasi nepastebėti šio nemalonaus fakto, 18 proc. elgiasi pagal daugumos nuomonę, 14 proc. jo gailisi, 21 proc. kelia santykių su vadovais demokratizavimo klausimą.

Ne paslaptis: žmonės iš komunistų reikalauja daugiau negu iš kitų. Dažnai girdime sakant: komunistas, o kaip elgiasi! Įdomu, kaip save vertina patys komunistai, kokias savybes jie laiko itin svarbiomis, lemiančiomis jų autoritetą. Remiantis apklausos duomenimis, svarbiausias, pageidaujamas savybes galima išdėstyti tokia seka: žmogiškumas, sąžiningumas, politinis išprusimas, erudicija, savikritiškumas, principingumas, komunistiniai įsitikinimai, darbštumas, padorumas, diplomatiškumas, internacionalumas, partinis kuklumas, drausmingumas, kritiškumas, drąsumas, novatoriškumas, „liaudies tribūnas", tautinė savigarba, siekimas būti lyderiu, pasiaukojimas. Kaip matome, žmogiškumas ir sąžiningumas iškeliami į pirmąją vietą. Po jų eina politinis išprusimas. Apskritai akcentuojamos partijos narių asmeninio elgesio humanistinės savybės. Toks požiūris, t. y. reikalavimas, kad komunistas būtų pavyzdys, būdingas ir kitų partijų nariams. Nėra tokių politinių organizacijų, kurios nekeltų humanistinių idealų. Taigi iškyla reali grėsmė Komunistų partijai prarasti savybingumą ir teisę vadintis komunistine. Tai esminis praradimas. Su juo būtų galima sutikti, rasti dar laisvą nepanaudotą žodį pavadinimui: humanizmo, atgimimo, pažangos, doros ir kt. Būtų galima, jei partija galėtų apsiriboti tik asmeninių savo narių savybių ugdymu. Deja, to nepakanka. Partija privalo išreikšti liaudies lūkesčius, vesti ją per sudėtingiausius istorijos slenksčius ir kryžkeles. Be to, ji tai turi daryti atsakingai, numačiusi aiškią ir konkrečią programą; ji turi užtikrinti jos įgyvendinimą. Anksčiau ar vėliau liaudis atsisako partijos, kuri nesugeba pateisinti žmonių lūkesčių.

Metodologinis bei pasaulėžiūrinis ribotumas trukdo apibūdinti esamą dabartinę visuomenės būseną. Net 17 proc. pirmojo tyrimo dalyvių nurodo, jog esame nesocialistiniame raidos kelyje. 44 proc. mano, jog esame perėjimo į socializmą, o 23 proc. socializmo kūrimo stadijoje. Taigi tyrimai atspindi objektyvų faktą, kad socializmo nėra. Pridursime, kad niekada jo nebuvo ir negali būti! Tai „demokratinio

socializmo" definicija, žodžių žaismas, eklektika, nepateisinamas sujungimas terminų, paimtų iš skirtingų teorinių sistemų. Jis neturi praktinio objekto. Tai tikslas, kuris negali būti pasiektas. Tie patys profesoriai, vedę į vieną šviesią ateitį, jau kviečia į kitą.

„Demokratinio socializmo" definicija suformuluota įsivaizduojant, jog dabartinė santvarka — tai biurokratinis socializmas, logiška antitezė — „demokratinis socializmas". Faktinė dabartinė santvarka, remiantis marksistine terminologija, yra ne kas kita kaip biurokratinis valstybinis kapitalizmas, kuriame privatinė nuosavybė yra valstybės bei biurokratų rankose. Tokiam „socializmui" pateisinti ilgus dešimtmečius neginčijama tezė buvo, jog „Socializmas — tai visuomeninė santvarka, kai nėra privatinės nuosavybės". Šios formulės absurdiškumas dialektinės logikos požiūriu dėsningai suformulavo išvadą: „Socializmas — ne schema, o idealas, vertybių sistema". Mūsų tyrimų duomenys rodo, jog minimą tezę palaiko 5 proc., o antitezę remia 26 proc. apklaustųjų. Tokie duomenys neturėtų stebinti, nes reikia ne nepasiekiamo ar vedančio į XXI amžių idealo, o visuomeninės-ekonominės santvarkos, įgalinančios jau artimiausiu metu ekonomikos augimui suteikti greitėjantį pobūdį.

Visuomenės raidos logika dėsningai skatina apibūdinti socializmo sampratos sintezę ir padaryti tai aukščiausiame teorijos kūrimo reprodukcijos mechanizmo lygmenyje. Dialektiškai interpretuojant žmogų kaip motyvuotą materialinių ir dvasinių poreikių subjektą, remiantis socialinės kibernetikos principais, susintetinama tokia samprata: „Socializmas prasidės tada, kai nuosavybės klausimus darbo kolektyve tvarkys ne ministerija, administracija, o darbo kolektyvo taryba". Tokiam socializmo apibūdinimui pritarė 56 proc. pirmojo tyrimo dalyvių.

LKP programos kūrėjai įtraukė į šį dokumentą abejotiną teiginį: LKP remia visų nuosavybės formų juridinę lygybę. Pirmiausia, tai skatintų socialinę nelygybę, nes valstybinės įmonės darbuotojas turėtų nevienodas galimybes, palyginti su kooperatininku, nuomotoju ar privačiu savininku. Antra, reikia nepamiršti, kad kiekviena nuosavybės forma tam tikru istorinės raidos laikotarpiu pasiekia didžiausią efektyvumą. Šią formą ir reikia nustatyti mokslo metodais. Trečia, reikia kalbėti ne apie atskiras nuosavybės formas, o apie tai, kaip sujungti visuomeninę ir privatinę nuosavybės formas.

Dialektiškai jungdami visuomeninę ir privatinę nuosavybę vėl sugrįžtame prie susintetintos socializmo sampratos. Perdavus nuosavybės klausimus darbo kolektyvo tarybai, išleidus akcijas visai įmonės fondų vertei ir įteikus jų po dalį kolektyvo nariams, pagrindinį akcijų paketą palikę taryboje, suderintume kolektyvo ir kiekvieno jo nario interesus bei sudarytume prielaidas našesniam darbui, taigi ir ekonomikos spartinimui.

Deja, net ir toks socializmas neišspręstų visų problemų, nebūtų visiškai realus. Mat palikus kolektyvo administracijai spręsti įmonės veiklos programavimo klausimus, faktiškai įmonės biurokratija susigrąžintų sau ir lėšų tvarkymo klausimus. Štai kodėl V. Leninas reikalavo: „Visą valdžią Taryboms!" Programavimo valdžios perdavimas kolektyvo tarybai — tai jau komunistinė pertvarka, jungianti savyje ir socialistinę. Tad esame ant komunistinės arba (atsisakant nuo šio jau neigiamą atspalvį įgaunančio termino) demokratinės revoliucijos slenksčio. Visuomenę, kurią reikia sukurti, pakanka vadinti demokratine. 78 proc. antrojo tyrimo dalyvių mano, jog visuomenės raidą būtina kreipti demokratijos kryptimi, 76 proc. — perduoti visą valdžią Taryboms. 72 proc. mano, jog reikia sukurti tikrai nepriklausomą, teisinę, demokratinę Lietuvos valstybę. Ir tik 2 proc. tam nepritaria.

Pertvarkos eigoje susiklostė tam tikras demokratizavimo etapų nuo-

seklumas. Įsivyravo nuomonė, jog pirmiausia savivaldą reikia įgyvendinti respublikos lygmenyje. Taip pertvarka įgijo Lietuvos liaudies kovos dėl nepriklausomybės pobūdį. Politine jėga, skirta išreikšti ir įgyvendinti šį socialinį užsakymą, tapo savarankiška Lietuvos Komunistų partija. Nebūtų jokio loginio prieštaravimo, jei ji pasivadintų Lietuvos nepriklausomybės partija. Tačiau vis labiau įsitikinama, kad nepriklausomybė — tai tik prielaida laisvam gamybinių santykių pertvarkymui. Ekonomiką spartintų savivalda visuose visuomenės organizacinės struktūros lygmenyse, demokratizuoti darbo kolektyvai bei realizuota miestų bei rajonų savivalda. Jei nebus sprendžiami šie klausimai, nepriklausomybės svaigulys gali greitai virsti nusivylimo kartėliu.

Tad anksčiau ar vėliau partijai reikės susigrąžinti prarastą komunistiškumo atributą — mokslu pagrįstą visuomenės raidos valdymą, tai yra tikrojo humanizmo bei atsakomybės už savo liaudį išraišką. Neišvengiamai reikės atgaivinti ir mokslą apie visuomenę, kad dogmatiškos schemos daugiau niekada netaptų biurokratijos įrankiu doriems žmonėms klaidinti. Kadangi komunizmo terminas tapo nepopuliarus, partija sėkmingai galėtų vadintis savivaldos partija.

DAUGUMA TIKI IR REMIA

IŠ LKP CENTRO KOMITETO PAŠTO

Tęsiame pažadą spausdinti laiškus, adresuotus Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetui ir jo vadovams. Dalis čia spausdinamų laiškų gauti tuoj po LKP XX suvažiavimo, kiti — po M. Gorbačiovo apsilankymo, TSKP Centro Komiteto plenumo, treti po rinkimų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą ir po kitų svarbių politinių įvykių. Tuo jie ir įdomūs, sudaro tarsi Lietuvos politinio gyvenimo mozaiką, atspindi požiūrius, nuomonių įvairovę. Sparti politinių įvykių dinamika dažnai trukdo mūsų žurnalui laiku suskubti žengti į koją. Vis dėlto LKP Centro Komiteto ir mūsų redakcijos gautų laiškų, vertinančių kad ir gerokai anksčiau įvykusius politinius įvykius, reikšmė neblėsta. Iš laiko nuotolio dar ryškiau matyti nueitas kelias, klaidos ir perspektyvos.

Siekdami autentiškumo laiškų beveik netaisėme, tik šiek tiek trumpinome.

Gerb. drauge Brazauskai,

Iš karto prisipažinsiu — aš ne partijos narys, bet ir neatmetu komunistinės visuomenės kūrimo idėjos, nors daugeliu aspektų žiūriu į ją kritiškai.

Neseniai kaip turistas lankiausi Lietuvoje. Man teko kalbėtis su jūsų Respublikos piliečiais — komunistais ir nepartiniais. Įsitikinau: pas jus, Lietuvoje, ir tvarkingumas, ir švara būdinga ne tik gatvėse, bet ir žmonių protuose. Jūs einate teisingu keliu. Jeigu nuolat gyvenčiau jūsų Respublikoje, būtinai išmokčiau lietuvių kalbą ir prašyčiau priimamas į savarankišką Lietuvos Komunistų partiją. Atskalūnais reikia laikyti tuos pseudokomunistus, kurie meilikaudami TSKP Centro Komitetui besąlygiškai laikosi jo platformos... Jūsų reikalas teisus, nes jūs su liaudimi. Jus remia ne tik Pabaltijo tautos, bet ir kitų respublikų žmonės. Nepasiduokite šantažui! Nebijokite grasinimų. Joks ekonominis krachas

negresia. Remdamiesi sutartiniais ekonominiais ryšiais, jūs įveiksite visas kliūtis per kelerius metus. O mums ir dešimtmečių gali prireikti... Ir einate taikiai, be kraujo... O tai ir yra svarbiausia.

Su dėkingumu ir pagarba!

A. ROZOVAS-NAROVECKIS,
teisininkas

Dnepropetrovskas

●

Man labai patiko Jūsų ir J. Paleckio kalbos TSKP CK plenume, kuriame buvo svarstoma LKP savarankiškumo problema. Jų geranoriškas tonas, kalbų turiningumas, demokratiškumas, naujoviškas požiūris į problemas, perspektyvos numatymas skatina dorus žmones palaikyti Jūsų pasirinktą kursą. Žavimės inteligentiškumu, nuoseklumu, ištverme ir taktika, kuria Jūs siekiate užsibrėžto tikslo.

Vladimiras CAUZAS,
TSKP narys nuo 1974 m.

Kijevas

●

Neduok, dieve, tokių laikų sulaukti, kaip buvo Lietuvoje prie Smetonos. Ūkininkas buvo kruvinas vergas, apkrautas dideliais mokesčiais. Gera buvo tik tiems, kurie buvo mokyti. O tų mokytų buvo labai mažai. Dabar visi mokyti...

Mano dėdė Petras Džvečka gyveno Joniškėlio valsčiaus Vienžėndžių kaime. Jo tėvai turėjo 30 ha žemės. Ūkis nemažas, o jie augo keturi broliai ir dvi seserys. Kai jų tėvelis mirė nuo sunkių darbų, motina liko viena su vaikais, bet tas ūkis turėjo daug skolos bankui už žemę. O lietingi metai viską supūdė, iš kur surinkti tuos litus? Žiūrėk, jau ir anstolis atvažiuoja aprašyti. Antanas, Juozas, Elzbutė į Ameriką išvažiavo. Eliūtė išmoko fotografuoti. Liko motina su sūnum Petru. Jis buvo stiprus ir darbštus. Eidavo pas ūkininkus tarnauti,— už sėklą, grūdus, kad motina galėtų mokesčius apmokėti, žemę apsėti. Dvidešimt metų praėjo, kol iš skolos išbrido. Ir tai dėl to, kad turtingą vedė. Na, gero kostiumo tai niekas neturėjo, tik milelio. Kaip ir kiti ūkininkai.

Paskui užėjo Stalino laikai. Vėl žmones engė. Vežimai, banditizmas prasidėjo. Dieną milicija — naktį banditai. Su ginklais grasindavo, jeigu mėsos, kumpio, batų, aprangos neduosi.

Vieną kartą dėdė pasakė jiems, kad mestų ginklus ir namo pas tėvus eitų, tai trenkė jį į sieną ir numovė nuo kojų batus. Kitą dieną vėl atėjo lašinių, kumpio, duonos. Dėdė pavadino juos paršais. Vėl dėdę apstumdė ir išsinešė, ko jiems reikėjo.

O vasarą vežė žmones. Ir dėdę išvežė. Už tai, kad buvo žemės vergas, dirbo ir gyvulių nemažai turėjo. Tad buože laikė, o iš tikrųjų skrebams prireikė turto.

Neduok, dieve, tos smetoniškos valdžios ir tvarkos. Taip pat neduok, dieve, tos Stalino tvarkos. Vežė, mėtė, sodino, kankino. Tik prie Gorbačiovo pajutome laisvę, kalbame ką norime, kaip suprantame. Ir bažnyčios laisvos visiems. Už tai daugiausia ačiū gerb. Brazauskui. Tik didžiausia bėda, kad spekuliacijos niekas nesutramdo. Vieni neturi kur pinigų dėti, o kiti galo su galu negali sudurti, nieko nebėr parduotuvėse, viskas išeina į turgų pas spekuliantus.

Emilija TRAINAITIENĖ

Druskininkai

●

Mielas ir gerbiamas Sekretoriau!

Iš visos širdies sveikiname Jus su naujomis garbingomis pareigomis. Mes kasdien nerimaujame, ar Jūs pajėgsite, ar užteks Jums sveikatos ir kantrybės grumtis su atkakliais Sąjūdžio lyderiais.

Mes, paprasti, niekam nepriklausantys, jau senyvo amžiaus žmogeliai, stebime visus įvykius, klausomės aplink gyvenančių žmonių įvairiausių nuomonių ir bijome, kad Jums nebūtų blogai. Daugelis paprastų žmonių į viską žiūri labai protingai, pritaria tam, ką Jūs sakote. Bet atminkite, kad sąjūdiečių akivaizdoje daugelis bijo pasakyti tikrą savo nuomonę. Štai mūsų nedideliame miestelyje šantažuojami tie žmonės, kurie yra kitos nuomonės. Jie priversti versti savo kailį, jeigu nori ramiai gyventi. Juk ne visi gali prisidėti prie „naktinės partijos". Žmonės bijo. Tikėkite, bijo. Bet ką daryti seniems komunistams, kurie prieš 30—40—50 metų stojo į partiją? Pereiti į Genzelio

iš Ozolo partiją? Neleidžia nei garbė, nei sąžinė. TSKP neliksi, nes pirštais užbadys. Padėti partinį bilietą? Negarbinga. Štai kokia susidaro padėtis. Jūs atsiskyrėte nuo TSKP, bet niekas nepasikeitė. Ta pati panelė, tik kita suknelė. Jūs galvojate, išeisite į rinkimus. O kokie rezultatai? Sąjūdis niekam neužleis vietos. Jis save laiko nenugalimu. Jūs dirbate, posėdžiaujate, imatės atsakomybės už viską, o jie prisirinkę užsienyje dolerių varo propagandą ir Lietuvai žada aukso kalnus. Istorija žino daug faktų, kai tautos buvo klaidinamos. Dabar tauta iš inercijos nieko negalvoja, jai nesvarbu, kas bus, svarbu, kad tik būtų kitaip.

Deklaruojame, kad mes ne nacionalistai. Sakykite, o kas Landsbergis? Kas tai per žmogus? Jis patyliukais taip viską vairuoja, kad visi vadovai šoka pagal jo muziką. Kaip gražiai atrodo, kai Genzelis su Antanavičiumi ginčijasi televizijos laidoje. Tai ar Genzelis pasikeitė, ar pasikeitė jo mąstymas?

Ir dar vienas Jums, gerbiamas Sekretoriau, priekaištas. Kodėl Jūs nutylite apie pokario banditus, dabar tapusius didvyriais? Juk Jūs žinote, kad jie kankino, žudė ne tik tarybinius aktyvistus, bet ir moteris, vaikus, senelius. Nejaugi galima apie tai tylėti ir dar blogiau — statyti jiems paminklus? Tai baisu! Mes esame kaimo žmonės ir labai gerai prisimename tuos laikus.

Pašaliniai, niekam nepriklausantys žmonės viską puikiai mato ir supranta. Bus prastai, gerbiamas Sekretoriau, jeigu nestabtelėsime. Tikrai bus prastai. Pristabdykite Sąjūdį, jeigu dar galite, nes juk atsakyti reikės Jums — sakys, štai kur partija nuvedė.

BALČAIČIŲ ŠEIMA

Raseinių rajonas

●

Aš nežinau, kaip dabar į Jus kreiptis: „drauge" ar Jūs jau turėsite kitą kreipinį?

Mes seniai sekame Jūsų kovą prieš mūsų šalį ir TSKP. Daug girdėjome nešvankybių, skirtų musų šaliai, taip pat partijai. Tačiau tai, kad Jus išėjote iš TSKP sudėties, mus ypač nustebino. Tai, kas daroma pas Jus, blogas pavyzdys visoms mūsų šalies respublikoms. Būtų mano valia, atskirčiau Jus, ir gyvenkite kaip norite. Gėda už Jus, nors Jūs jau ne TSKP narys. Jūs susivienijote su Sąjūdžiu ir nuėjote partijos ir Sąjungos skaldymo keliu. Kodėl Jūs taip veržiatės iš Sąjungos? Nėra žodžių pasipiktinimui. Tegul nubaudžia Jus Dievas.

T. VELIČKO

Kišiniovas

●

Daug Lietuvoje galvų, palenktų laurams uždėti,— maža pečių, pasiruošusių sunkią naštą nešti.

Tikime Jumis ir Jūsų sugebėjimu suburti Respublikos žmones, kuriant teisingą ir demokratišką Lietuvą.

Linkime Jums kuo geriausios sveikatos ir sėkmės visuose Jūsų darbuose!

LKP narė Antanina JONIKAITĖ,
nepartinė Rūta BUDRYTĖ

Rietavas

●

Drg. A. BRAZAUSKUI
ir K. PRUNSKIENEI

Labai susidomėję klausėmės LKP Centro Komiteto ir TSKP delegacijos posėdžio... Jame Jūs taip ir neatsakėte į ne kartą M. Gorbačiovo pateiktą klausimą: „Atsiskiriate?"

Draugė K. Prunskienė pasakė, girdi, tai atsiskyrimas nuo centro diktato, o ne ryšių nutraukimas su kitomis respublikomis. Štai kur esmė!

Nejaugi Jūs manote, kad mes leisime savo vyriausybei ir ateityje teikti Jums lengvatas mūsų liaudies sąskaita? Jūs pasakysite, kad to nėra? Štai, Ukrainos Komunistų partijos pirmojo sekretoriaus žodžiais tariant, Jūs už toną anglių, kasamų Donbase, užmokate 5—7 poromis pėdkelnių. Tai grobimas, o ne ekonominis bendradarbiavimas...

Be reikalo drg. Masliukovas žadėjo nepalikti Jūsų respublikos bėdoje. Mes jam ateityje neleisime duoti tokių pažadų, pakelsim visą deputatų korpusą, bet apiplėšinėti neleisim.

Tiesa, turiu pripažinti, kad Jūsų elgesys gali turėti ir teigiamą poveikį, būtent:

— greičiau bus sprendžiamas klausimas apie federaciją, o kokia ji turi būti šiandien, gal tik M. Gorbačiovas žino;

— mūsų lyderiai ateityje neves tokių

ilgų — dvejus metus trukusių derybų, kaip su Jumis.
Suprantu, jog įžūlu, bet kitaip negaliu.

A. PEREDERIJUS, TSKP narys nuo 1947 m.

Vorošilovgradas

●

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto antrajam sekretoriui drg. V. BERIOZOVUI

Niekada nerašiau ir rašyti nesirengiau tokias aukštas pareigas einančiam žmogui, kaip Jūs. Bet išgirdusi Jūsų žodžius televizijoje po TSKP plenumo negaliu tylėti. Iki širdies gelmių mane sukrėtė tas Jus įžeidžiantis laiškas, kurį Jūs perskaitėte su šypsena. Malonu, kad „naktinės partijos" drabstomas purvas moraliai nesužeidžia Jūsų ir Jūsų kolegų iš LKP.
Esu nepartinė, eilinė Lietuvos pilietė, lietuvė, tarnautoja. Atidžiai seku visus politinius mūsų Respublikos ir visos šalies įvykius. Man atrodo, nėra jokios tragedijos, kad LKP tapo savarankiška. Sveikintinas ir gražus žingsnis, kad Jūs — Lietuvos Komunistų partijos piligrimai, tinkamai įvertinote tikrąją žodžio „komunistas" prasmę ir esmę. Jūsų nepripažinimas — tai tik patvirtinimas posakio: „Nenorite mums vergauti, tad mes nepageidaujame draugauti"...
Mes Jumis tikime ir pasitikime, linkime Jums geros sveikatos ir sėkmės!

Živilė DARBINOVA

Kauno medicinos akademijos med. mokslinė biblioteka

●

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetui

Jūsų pavyzdys įkvepia Pabaltijo ir kitų respublikų komunistus, sudaro sąlygas metropolijos totalitarinei valdžiai įveikti ir visuomenės demokratizavimui plėsti.
Mes gerai suprantame, ką reiškia realus aukščiausiosios valstybinės valdžios suverenitetas. Matyt, tai supranta ir Maskva.
Linkime visiems Lietuvos komunistams, ypač gerb. A. Brazauskui, jėgų ir ištvermės siekti galutinio tikslo, būti kartu su Lietuvos liaudimi.
Mes remiame savarankiškos Lietuvos KP veiklos tikslą — nepriklausomos Lietuvos sukūrimą.
Jūsų kovos rezultatų laukia visa Tarybų Sąjunga, nuo to priklauso ir tolesnė pertvarkos raida.
Būkite nepalenkiami, ginkite savo iškovojimus, savo politinę nepriklausomybę!

Liepojos pedagoginio instituto dėstytojų ir darbuotojų kolektyvas

●

Komunistai ir visi Lietuvos žmonės!

Viso pasaulio dorieji žmonės sveikina Jūsų LKP XX suvažiavimo pasiryžimą atsipalaiduoti nuo TSKP diktato, sukurti nepriklausomą Komunistų partiją. Deja, sprendžiant iš visos nuolat kintančios politinės situacijos, nusiraminti dar per anksti. Ištobulinto biurokratinio valdymo mechanizmo vadai nepraranda vilties susigrąžinti sprūstančias iš rankų pozicijas, todėl jie deda visas pastangas, kad Jūs vėl būtumėte įtraukti į jų pinkles, paklupdyti už išdidumą ir laisvės meilę.
Didžioji Ukrainos liaudies dalis solidarizuojasi su Jumis ir reiškia Jums moralinę paramą. Mūsų krašto žmonių balsas — tai ne iš anksto planuotų ir parengtų funkcionierių kalbos, skaitomos TSKP Centro Komiteto plenume, ir ne laikraštinis tuščias tarškėjimas, o tikras rėmimas to sprendimo, kurį pasirinko Lietuvos komunistai, įkurdami savarankišką LKP. Dauguma Odesos miesto gyventojų taip pat su Jumis.
Linkėdami Jums geriausios kloties, mes labai nerimaujame dėl stalinizmo ir brežnevizmo sistemos pagimdytų biurokratų atakų. Istorija moko, kad tie, kurie nueina nuo istorijos arenos, žūtbūtinai stengiasi išlaikyti valdžią ir pasirengę viskam. Jie nedvejodami gali griebtis net savo liaudies naikinimo, kaip kad buvo penktajame ir šeštajame dešimtmetyje, kaip buvo Vengrijoje, Čekoslovakijoje ir Rumunijoje.
Buvo metas, kai nusikalstamų savo tikslų siekdami komunistų partijos vadovai nevengė suokalbių net su fašistais. Tokių suokalbių aukos iki šių dienų yra Lietuvos, Latvijos ir Estijos respublikos.
Atsimindami tai, jūs turite nepalūžti, nepasiduoti tariamai TSKP vienybei, kuri, teigiama, esanti pertvarkos garantas. TSKP iš tikrųjų jau seniai ne

liaudies avangardas. Ji atsilieka nuo pertvarkos, jai pačiai būtinas esminis pertvarkymas. Jūs visa tai jau pradėjote ir belieka iki galo tai įgyvendinti. Jumis paseks ir kiti, tūkstančiai, milijonai dorų žmonių.

N. BUČMA,
Odesos Spalio revoliucijos gamyklos kolektyvo įpareigotas

●

Karštai sveikinu visus Lietuvos komunistus, kurie 1989 m. gruodžio 20 d. vieningai balsavo už istorinį LKP XX suvažiavimo nutarimą atsiskirti nuo TSKP!

Kiekvienam iš 873 delegatų, balsavusių už tokį sprendimą, tvirtai spaudžiu ranką!

Brangūs Lietuvos komunistai! Neabejokite savo suvažiavimo priimto sprendimo teisingumu! Jį remia blaiviai mąstantys visos šalies žmonės, jam pritaria tikri jūsų draugai. Neabejokite, tik taip galima išgelbėti savo respubliką, savo darbščiąją liaudį. Tik tokiu keliu einant galima grąžinti žmogui garbę, kuri buvo paminta prieš 70 metų. Jūsų suvažiavimo vardinis balsavimas padėjo nustatyti ir „variagus". Dabar reikia įdėmiai įsižiūrėti į juos, kad būtų aišku, kieno socialinį užsakymą jie vykdė, balsuodami prieš vienintelį teisingą suvažiavimo sprendimą!

I. AJAROVAS,
TSKP narys

Maskva

●

Gerbiamasis SEKRETORIAU,

Jus — deputatas, LKP CK antrasis sekretorius. Kreipiuosi į Jus su prašymu; dėkite visas pastangas, kad būtų renkamas Lietuvos prezidentas. Tegul nemano deputatai, kad žmonės nurimo V. Landsbergį išrinkus pirmininku. Mes nebetikime, kad Lietuva bus išvesta iš klampynės. Kauniečiai deputatai Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos posėdyje elgiasi kaip turguje. Nekompetentingai elgiasi. Reikia siekti referendumo dėl prezidento rinkimų.

S. ANDRIKONIS

Klaipėda

Laiškus spaudai parengė
Gediminas KRETAVIČIUS

DU POKALBIAI SU LENINU

120 metų praėjo nuo Vladimiro Lenino gimimo dienos. Didesnę šio laiko dalį jo nebėra tarp gyvųjų. Bet jo iškilią asmenybę regime ne tik atsigręžę į šio amžiaus pradžią, į Didžiojo Spalio revoliucijos metus. Su mumis jo mintys, raštai, teorija. Tiesa, praktinis socializmo įgyvendinimas verčia naujai vertinti ne vieną jo teiginį, tačiau negalima nematyti to, kad Lenino teorija turėjo ir tebeturi didelės įtakos daugelio šalių istorijai ir pasaulio visuomeninės minties raidai.

Idėjiniai priešai nuolat atakavo jo mokymą, kaip ir kiekvieną naują reiškinį,— juk juo šis reikšmingesnis, juo atkaklesnės atakos. Bet, ko gero, daugiausia žalos jam padarė tie tariamieji vienminčiai, kurie stengėsi sukaustyti leninizmą bronzos lankais, paversti negincijamų dogmų bloku. Negalėjo būti klastingesnio smūgio — žaižaruojančią, nuolat besirutuliojančią teoriją atplėšti nuo gyvenimo, pasmerkti sustingimui. Todėl dabar laužiame dogmų mūrą. Mums iš jo raštų reikia ne citatų prisirankioti, bet mokytis esminio dalyko — dialektinio pažinimo metodo.

Mums tebėra įdomūs ir V. Lenino amžininkų atsiminimai, kurių ne vienas ilgai buvo slepiamas nuo skaitytojų. Šiame numeryje spausdiname Raimondo Robinso atsiminimų, rašytų 1920 m. gruodyje, fragmentus. Deja, JAV archyvuose iki šiol rasta tik dalis jo užrašų — maždaug trečdalis. Visa gautoji medžiaga buvo išspausdinta „Pravdoje" 1989 m. balandžio 21 d.

R. Robinsas jaunystėje ieškojo aukso Aliaskoje, vėliau Floridoje įsigijo stambų ūkį, buvo biznesmenas, žymus politinis veikėjas. 1917 m. liepos mėn. prezidentas V. Vilsonas jį paskyrė Amerikos Raudonojo kryžiaus misijos Rusijoje nariu. Jis ne tik „rūpinosi teikti pagalbą sergantiems ir sužeistiems civiliniams gyventojams ir kareiviams", bet vykdė ir slaptas politines bei karines užduotis. Robinsas kruopščiai analizavo to meto įvykius Rusijoje, siuntė informaciją JAV žinyboms.

Jis nebuvo iš tų amerikiečių, kurie su pritarimu sutiko Didžiąją Spalio revoliuciją, kaip Džonas Ridas, Risas Viljamsas, Luiza Brajant ir kt. Bet jį patraukė Rusijos liaudies veržimasis į laisvę, kova dėl taikos, prasidėję revoliuciniai pertvarkymai. Būdamas jau misijos vadovu, Robinsas pasirūpino užmegzti ryšius su RTFSR vyriausybe.

Leninas noromis susitikdavo su juo, kalbėdavosi ne tik apie misijos veiklą, bet aptardavo ir įvairius JAV bei Tarybų Rusijos santykių klausimus. Robinsas buvo tos nuomonės, kad JAV reikia pripažinti Tarybinę vyriausybę ir valstybę, normalizuoti tarpusavio santykius. Bet tai nepatiko Vakarų politikams, ir 1918 m. gegužės mėn. Robinsas buvo atšauktas. Grįžusiojo prezidentas net nepriėmė. Tačiau Raimondas Robinsas iki pat amžiaus pabaigos (jis mirė 1954 m.) propagavo JAV ir TSRS tautų draugystės ir abipusio supratimo idėjas.

1. (...) Į Jekaterinoslavo guberniją buvau nuvykęs kaip Amerikos Raudonojo kryžiaus ir Laikinosios vyriausybės atstovas — rūpintis ir pagalba pabėgėliams, ir grūdų tiekimu Petrogradui bei Maskvai, taip pat Šiaurės fronte ties Ryga esančiai armijai. Kiek kartų Laikinosios vyriausybės vardu reikalavau transporto grūdams iš kaimų suvežti į artimiausią geležinkelio stotį, tiek kartų išgirsdavau pritarimą ir pažadą, bet niekada tai nebuvo vykdoma. Kai suvokiau, jog Tarybos gali veikti efektyviau ir kad vietos bendruomenėse jos yra valdžia, kai gavau instrukcijas, leidžiančias su jomis bendradarbiauti,— gana greitai sulaukiau tokių rezultatų, kurių veltui bandžiau siekti Laikinosios vyriausybės vardu.

Mano manymu, Tarybų valdžia nuolat plėtojosi iki pat 1917 m. bolševikų revoliucijos. O tada jos iškart, bent nominaliai, ėmė kontroliuoti visą Rusijos valstybę. Aš dažnai sakydavau, kad Leniną ir Trockį į valdžią atvedė trys žodžiai: „Visa valdžia Taryboms". Šiais trimis žodžiais prasidėdavo ir baigdavosi jų atsišaukimai ir propagandiniai straipsniai, o kadangi jie tiesiog konstatavo tikrą jų padėtį, aš pradėjau gerbti juos už tai, kad jie suprato revoliucinės situacijos Rusijoje esmę. Kai aš atvažiavau į Rusiją, Tarybos, mano nuomone, turėjo tiek pat valdžios, kiek ir man išvykstant iš Rusijos (1918 m. gegužė.— **Red.**), bet tada (1917 m. rugpjūtis.— **Red.**) joms vadovavo menševikai, vykdę susitaikėlišką politiką ir sąjungininkų, ir

Laikinosios vyriausybės atžvilgiu. Bolševikų partijos nariai ir vadovybė visose svarbiausiose Tarybose, apie kurias aš žinojau dar iki atvykdamas į Rusiją, sudarė nedidelę mažumą. Bet po keturių mėnesių visose svarbiausiose Tarybose bolševikams priklausė dauguma. Tai jie pasiekė remdamiesi šūkiais, kad visą valdžią atiduos Taryboms, išdalins žemę, nutrauks caro ir sąjungininkų karą ir visiškai įvykdys socialistinę programą, kuria ir menševikai, pasak jų, tikėję, bet kurios nepajėgę įvykdyti.

(...) Vienas iš faktorių, nulėmusių santykių paaštrėjimą, buvo 33 milijardų frankų Prancūzijos paskola Rusijai ir atsisakymas mokėti caro skolas. Kol nebuvo priimtas šis dekretas (o jis buvo priimtas tik praėjus kelioms savaitėms po kitų dekretų priėmimo Rusijos Tarybų antrojo suvažiavimo pirmajame posėdyje), prancūzai bendradarbiavo su Rusija, vadovaudamiesi Amerikos Raudonojo kryžiaus misijos parengtu planu, pagal kurį būtų tekę pripažinti Tarybų ir bolševikų valdžią ir toliau vykdyti štai ką:

1) Kiek įmanoma ilgiau uždelsti separatinės taikos (su Vokietija.— **Red.**) pasirašymą. Bolševikų vadovams teikti kuo įvairiausius pažadus, jog Antantės šalys neatsisakys paramos ir bendradarbiavimo, kad tik jie nepriimtų Vokietijos sąlygų. 2) Neleisti, kad iš Rusijos būtų gabenamos žaliavos į Vidurio Europos šalis. 3) Padėti reorganizuoti Rusijos ekonomiką, šią šalį paverčiant pagrindu tolesniam ir efektyvesniam karui. Tokiai politikai tuo metu pritarė Amerikos, Britanijos ir Prancūzijos atstovai, bet kai buvo priimtas dekretas nemokėti caro skolų, ją palaikyti iškart atsisakė Prancūzija. O dekreto priėmimo aplinkybės buvo tokios.

Jis buvo pateiktas tvirtinti Rusijos Tarybų II suvažiavimo pirmajame posėdyje 1917 m. lapkričio 8 d. Ir nebuvo patvirtintas dėl Trockio kaltės. Ir antrajame posėdyje jo svarstymas atidedamas Trockio iniciatyva. O kai Trockis išvyko į Brestą, dekretą buvo galima patvirtinti, bet tada Leninas pasiūlė neskubėti. Kai aš vėliau kalbėjausi su Leninu, jis man pasakė: „Dekretas bus priimtas". Aš ėmiau ginčytis — ne tiek dėl pačios doktrinos, kiek dėl tikslingumo priimti dekretą. Galiausiai Leninas pasakė: „Jūs kalbate taip, lyg mano rankoje būtų 5 kortos, o aš turiu tik vieną. Keturios kortos bevertės — tai sąjungininkų bendradarbiavimas su Rusija. O korta, turinti tam tikrą svorį,— tai darbininkų ir valstiečių susitelkimas apie revoliucinę vyriausybę. Jie mano, kad reikia atsisakyti mokėti caro Rusijos skolas, ir dekretas bus priimtas".

Kai dekretas buvo priimtas, Prancūzija iškart nutraukė bendradarbiavimą ir uoliai ieškojo būdų nuversti bolševikų vyriausybę. Ji talkino čekoslovakams, visaip skatindama jų kareivių sukilimą. Ji padėjo visiems, kas mėgino nuversti bolševikus, ir nuo tada Prancūzijos propaganda įgijo savitą skambesį.

Netrukus pasikeitė ir Anglijos požiūris į Tarybas.

(...) Rusijoje pastebėjau, kad darbininkai, kareiviai ir valstiečiai, pateikdami klausimų ar kalbėdami, vartoja daug marksistinių formuluočių. Jau dvidešimt metų buvau aktyvus visuomenininkas, man teko nemaža bendrauti su radikaliuoju darbininkų judėjimu, ir galiu pasakyti, jog Amerikoje labai nedaug žmonių operuoja marksistinėmis formuluotėmis. Aš klausiau savęs: „Kas sukelia šitokią formuluočių difuziją?"

Rusijos valstybė per pastaruosius 60 metų iki 1914 m. buvo statiškiausia už kitas pasaulio valstybes, jos nepaveikė naujos mintys, to meto judėjimai ir gyvenimas. Kooperatinį darbininkų judėjimą vyriausybė pasmerkė, priėmė prieš jį nukreiptus įstatymus, jo vadovus sodino į kalėjimus, atseit, jie revoliucionieriai. Įvairūs vyriausybės veiksmų aptarinėjimai buvo laikomi revoliucine veikla. Žmonės palėpėse, pogrindyje ir kalėjimuose atmintinai mokėsi revoliucinių formuluočių, nes pasakyti kažką konstruktyvaus, mąstyti ir aptarinėti jiems buvo draudžiama. Jų sąmonę formavo revoliucinės formuluotės ir šūkiai, pavyzdžiui: „Kai mes paimsime valdžią, padarysime tai ir tai". O valstiečiai? Proletariato buvo 9 proc., o ir jo beveik 60 proc.— klajokliai, per metus dukart grįžtantys prie žemės ir kaime skleidžiantys gamyklose ir šachtose išmoktas formuluotes. Todėl ir valstiečių sąmonėje įsitvirtino mintis, jog geri laikai prasidės tada, kai valstiečiai gaus žemės, kai darbininkams bus atiduoti fabrikai ir gamyklos, kai nugalės revoliucija. (...)

(...) Ką Leninas laiko tarybinės revoliucijos esme, jos varomąja jėga, idėja, kuri jai suteikė varomąją jėgą?

Kai aš atvykau į Rusiją (1917 m. rugpjūčio 7 d.— **Red.**), Leninas slapstėsi Kronštadte, kaltinamas itin sunkiais nusikaltimais (autorius apsirinka: Leninas tuo metu nuo Kerenskio agentų slapstėsi Sestrorecko rajone, netoli Razlivo stoties.—**Red.**), Trockis, apkaltintas tuo pačiu, sėdėjo kalėjime. Nepraėjo nė keturių mėnesių, kai tiedu žmonės atsidūrė valstybės priešaky! Aš sau tariau: „Tai negali būti atsitiktinumas. Turiu sužinoti, kodėl taip atsitiko". Kalbėdavausi su jais, kai tik pasitaikydavo proga. Trockis manęs nesudomino. Šio žmogaus gėrėjimasis savimi ir pasipūtimas

žeisdavo mane. O Leninu aš labai susidomėjau, ir jis kažkodėl noromis ir gana ilgai su manimi kalbėdavosi.

Antroje kovo pusėje (1918 m.—Red.) vieną gražią dieną aš lankiausi Kremliuje ir kalbėjausi su juo. Jis sėdėjo caro rūmuose, caro kabinete, atsirėmęs į caro kėdės atlošą, padėjęs rankas ant parankių, aptrauktų caro karūnomis ornamentuotu audeklu. Jis pasisuko į mane ir paklausė:

— Pulkininke Robinsai, ar jūs žinote, kokia yra rusų revoliucijos idėja?

Aš atsakiau:

— Nesuprantu, apie ką jūs, komisare, kalbate?

— Jūs žinote, kokia yra revoliucijos idėja?

— Na,— tariau aš,— manau, kad tai demokratija atsisakius patvaldystės, taip?

— Ne,— tarė jis,— ne ši idėja. Mūsų idėja — tai gamintojų ekonomika, jų socialinė kontrolė.

Man šie žodžiai nuskambėjo kaip formulė. Manęs jie nejaudino. Ir nedomino. Tylime. Paskui:

— Ši idėja sunaikins visokią kitą politinę socialinę kontrolę, esančią dabartiniame pasaulyje.

Aš supratau tai, kaip kažką įprasto ir kasdienio tuo metu. Jis pasižiūrėjo į mane ir tarė:

— Jūs netikite?

— Taip,— atsakiau,— netikiu, bet greičiausiai nieko nesupratau.

— O ką jūs žinote,— tarė jis,— apie socialinę kontrolę visuomenėje iki šiol?

Aš nieko nežinojau.

— Egzistavo religinė socialinė kontrolė, kuri veikė tam tikrą laiką. Po to buvo feodalinė socialinė kontrolė. Paskui vidurinio visuomenės sluoksnio kontrolė, politinė, buržuazinė, kapitalistinė kontrolė. O dabar prasideda ekonominė socialinė gamintojų kontrolė. Nauja socialinė kontrolė — ekonominė. Šiandien vienintelis svarbus visuomenės uždavinys — tai pamaitinti, aprengti vyrus, moteris ir vaikus, duoti jiems pastogę, ir tai milžiniškas ekonominis uždavinys. Kiekviena politinė socialinė kontrolė atgyvena savo amžių ir ją aplenkia kita, nauja.

— Taip,— atsiliepiau aš, nenorėdamas tylėti,— gal tai ir teisinga Rusijos ar Vokietijos atžvilgiu, bet ar tai tinka Anglijai ir Amerikai? Juk Amerika dar nesena, dar nebaigia savo amžiaus. Jai tik 144 metai. Mums būdingos visos kūrybiškumo, išradingumo ir kt. žymės.

Jis gana įdėmiai pažiūrėjo į mane ir tarė:

— Amerika ištisai pažeista korupcijos.

Aš supykau (kiek atsimenu, man taip buvo tik tą sykį).

— Gerbiamasis komisare, tai netiesa. Aš labai gerai pažįstu Ameriką, taip pat pažįstu tuos jos politinius veikėjus, kurie yra paveikti korupcijos, bet aš žinau ir kita — yra daugybė rajonų, kur paprasti piliečiai susirenka ir į svarbius visuomeninius postus iškelia kitus paprastus piliečius, o vieną gražią dieną šie piliečiai eina į rinkimines apylinkes ir išrenka vieną iš savo kandidatų be papirkimo ir užmokesčio. Jokios korupcijos.

— O,— tarė jis,— aš pasakiau: korupcija. Kartais aš pavartoju angliškus žodžius ne tikrąja jų prasme. Aš norėjau pasakyti, jog jūsų vyriausybė neturi ekonominio vientisumo.

— Prašyčiau paaiškinti, komisare, apie ką jūs kalbate?

— Jūsų šalyje yra Niujorko valstija. Yra ir Pensilvanijos valstija.

— Taip.

— Pulkininke Robinsai, kuo jūsų Niujorko valstija reikšminga jūsų Amerikos respublikoje?

Aš susimąsčiau, nesuprasdamas, kurlink jis suka, kažką atsakiau.

— Ekonominė Niujorko valstijos jėga — jos laisvas kapitalas, kurį galima investuoti į gamybą, kapitalas kurti naujas kapitalistines įmones, kapitalas rekonstruoti senas kapitalistines gamyklas. Laisvas kapitalas. Tai jūsų Niujorko valstijos jėga. Kas tai geriausiai žino? Kažkoks misteris Pjerpontas Morganas, taip?

— Taip, manau, kad taip.

— Kaip socialiniu požiūriu jūs panaudojate misterį Morganą? Jūs pasiuntėte jį į senatą, į kongresą, kad jis parengtų finansinę sistemą jūsų šalies labui? Ne? Kodėl? Dėl dviejų priežasčių. Jis neitų. Jis nenorėtų veltui leisti savo laiko. O antra — jūs negalėtumėte jo pasiųsti. Liaudis jo neišrinktų. Ji jo bijo, jį įtaria. Pati jo sėkmė jį pavertė baimės ir įtarimų objektu. Jūs patys netikite savąja sistema. Jūs nepasitikite ja... O štai Pensilvanijos valstija. Kuo ji ekonomiškai reikšminga?

Aš atsakiau: „Plienas, anglys, geležinkeliai“.

— Jūsų šalyje yra ir kitų valstijų, turinčių anglių ir geležinkelių. Pensilvanijos pranašumas — tai plieno gamyba. Štai kas jos ekonominė reikšmė. Kas tai supranta geriau už kitus? Misteris Geris, misteris Švabas (to meto stambiausi JAV pramonininkai.—Red.). Ką su jais jūs darote? Pasiunčiate į kongresą, kad jie paaiškintų vyriausybei, kaip tvarkyti gamybą šioje svarbiausioje šakoje? Ne. O kodėl? Dėl tų pačių dviejų priežasčių. Jūs patys netikite savais institutais. Jūsų pačių ekonominė sėkmė pasireiškia kaip grėsmė jūsų pačių tautai. Amerikinė sistema panaši į senelę, ji sena, įvykdė savo užduotį, kitados buvo didinga. Galbūt rusų tarybinė sistema — kūdikis lopšyje, bet jis turi sugebėjimų sukurti naują kūrybingą sistemą.

Kuo Baku ekonomiškai svarbus Rusijos tarybinei respublikai? Tai — nafta, šviesa, energija. Kas atstovaus Baku Rusijos Taryboje? Tie, kurie siurbia naftą. Ne parazitai, bet gamintojai, rankos ir smegenys. Anglių rajonams irgi atstovaus gamybininkai, rankos ir smegenys. Rusijos transporto sistemoms atstovaus šios srities kūrėjai, rankos ir smegenys.

Jums žinoma Prancūzijos revoliucijos idėja? Būta daug įvairių idėjų, bet įsigilinę turėsime pripažinti — idėja buvo viena. Prancūzijos revoliucija — tai buržuazinės kapitalistinės politinės socialinės kontrolės prasiveržimas, siekiant pakeisti mirštančią, savo pozicijas užleidžiančią feodalinę socialinę kontrolę. Tiesa, pastaroji suvienijo tos mirštančios kontrolės atstovus, ir šie manė sutriuškinę Prancūzijos revoliuciją. Bet iš tikrųjų Prancūzijos revoliucijos idėja visiškai sunaikino Europoje feodalinę socialinę kontrolę. Kapitalistinė socialinė kontrolė gali sutriuškinti Tarybas, bet Tarybų idėja sugriaus iki pat pamatų šiandien pasaulyje gyvuojančią kapitalistinę socialinę kontrolę.

2. Kadangi filosofija manęs nedomino, daugiau domėjausi žmonėmis ir dienos įvykiais, šis pokalbis tuo momentu man nepadarė tokio įspūdžio, kaip vėliau, kai aš jį apgalvojau. Ir po trijų savaičių, kai vėl atsirado galimybė, aš kreipiausi į Leniną klausdamas:

— Komisare, aš mąsčiau apie jūsų ekonominę socialinę gamintojų kontrolę. Ar jūs tikitės įtvirtinti savo sistemą visame pasaulyje, remdamiesi revoliucine propaganda ir revoliucine jėga?

— Visa ši propaganda užsieniui,— tarė jis,— kvailystė. Nejaugi jūs nežinote, kad vienintelis darbas, kurį ji turi atlikti,— tai vienyti ir sutelkti vidaus jėgas, nacionalines jėgas? Kiekviena propaganda yra bevertė, jei nesiremia vidaus jėgomis. Už šalies ribų idėjos yra bevertės. Negalima per prievartą diegti svetimų idėjų. Tai neteisėta. Ir juo labiau ne tomis sąlygomis, kuriomis dabar gyvena pasaulis. Mūsų propaganda gali kai ką pasufleruoti jūsų propagandistams Amerikoje. Mūsų prievartos metodai gali pasirodyti tokie pat, kokiais jūs naudositės vėliau, bet jie turi rastis šalies viduje, būti vietinės kilmės.

— Na, jeigu taip, tai jūs mane paguodėte. Aš pažįstu savo šalį itin gerai ir manau, kad jūsų programa ten neprigis.

— Nejaugi?— nustebo Leninas. Paskui, žiūrėdamas į mane, tarė su geraširdiška pašaipėle:

— Pulkininke Robinsai, kodėl jūs kartais nepamąstote? Ar kartais jūs nepagalvojate apie kapitalizmą? Jis — egoizmas, kapitalizmas — tai egoizmas. Visuotinis egoizmas. Pas jus gamybos paralyžius, kapitalo savižudybė. Kapitalistas visada daugiau ar mažiau protingas egoistas, glemžia sau viską, ką gali, gamina ne pasaulio reikmėms tenkinti, o tiek, kiek reikia jo kišenei, pasirengęs sustabdyti ar nutraukti gamybą, kai tik tai bus naudinga jam.

— O darbininkai?— paklausiau aš.

— Praeityje darbininkai nebuvo egoistiški. Šiaip ar taip, ne visi. Jų mintis buvo kreipiama religinių ir nacionalinių reikalų link. Bet darbininkų klasė darosi egoistiška, įgyja tą patį kryptingą egoizmą, kuris būdingas kapitalistams. Kai darbininkų klasė pasidarys visiškai egoistiška kaip kapitalas, ratas užsidarys. Kas atsitinka, kai abu ima reikšti pretenzijas į bendrą produkciją, o pragyvenimo lygmuo išauga aukščiau vartotojo galimybių? Kas tada daroma? Sumažinamas vartojimas. O tai jau gamybos paralyžius. Tai kapitalo savižudybė. Ji vyksta visame pasaulyje ir šiuo metu, kai mudu čia sėdime...

EKONOMINIS SAVARANKIŠKUMAS: MATERIALINĖS IR MORALINĖS PASKATOS

VYTAUTAS PAULIUKONIS
JULIUS TAMOŠIŪNAS

● Naujai ekonomikai — naują teorinį pagrindimą ● Ar neperdedame rinkos vaidmens? ● Jei sunku pažaboti infliaciją, tai gal prisitaikykime? ● Ekonominis savarankiškumas turi skatinti kiekvieną

Pradėdami ekonomikos pertvarką, mes teisingai suvokėme, kad pirmiausiai reikia tobulinti ir efektyviau panaudoti teoriškai pagrįstą ir praktiškai pasitvirtinusį metodą — ūkiskaitą. Ūkiskaitos tikslas, kaip žinoma, — didinti visuomeninės gamybos efektyvumą bei įmonių ir visos visuomenės gamybos apsimokėjimą, gerinti finansinę padėtį. TSRS Aukščiausioji Taryba ūkiskaitinėmis patvirtino Pabaltijo respublikas. Pildosi mūsų karštos svajonės gyventi savarankiškai. O kaip permainos atsilieps per dešimtmečius susiklosčiusioms ekonominėms struktūroms, pavyzdžiui, planiniam ūkiui? Kaip derinsime planavimo ir rinkos pradus? Kokios paskatos — materialinės ar moralinės — lems darbo kokybę? Daugelis ekonominių pertvarkų jau teikia vilčių. Pavyzdžiui, ekonominių bei mokslinių techninių ryšių plėtimas su užsieniu. Tačiau gana dažnai į mūsų ekonominius teorinius svarstymus įsibrauna bendro pobūdžio, neprofesionalių teiginių. Nemaža ir emocijų, ypač kalbant apie rinką. Tas emocijas, be abejo, skatina geri norai. Tačiau ekonomikos vien gerais norais nesutvarkysi. Ekonominė pažanga grindžiama mokslu, gamybos vadovų įžvalgumu, ryžtu, talentu, darbu.

Dėl nepakankamo kai kurių klausimų teorinio pagrįstumo iki šiol (turima galvoje pertvarkos laikotarpį) mūsų veiksmai ekonomikoje dažnai sukelia naujus sunkumus. Padėtis labiau sukomplikuojama, įstatymus ir nutarimus reikia „remontuoti"... Šie savotiški prievartiniai aktai būna skuboti. Ir vien dėl to skubotumo labai nukenčia ekonominis ir socialinis gyvenimas, tai ir yra mūsų mokslinių ekonominių sprendimų silpnoji pusė. Dar Ciceronas yra pasakęs, kad išmintingųjų elgesį diktuoja protas, ne tokių išmintingų — patirtis, o nemokšų — būtinybė. Šis apibendrinimas tinka ir mūsų visuomeninės gamybos tvarkymui apibūdinti.

Be abejo, didelis teorinis laimėjimas yra faktas, jog sugriautos dogmos apie tai, kad ekonomika tegali būti vystoma pagal griežtai parengtą schemą. Ir dabar mūsų ekonomikai būtinas naujas teorinis pagrindimas.

V. **Pauliukonis** — ekonomikos mokslų kandidatas.
J. **Tamošiūnas** — ekonomikos mokslų daktaras.

Mažiausia profesionalumo ir daugiausia emocijų išplaukė į paviršių pirmaisiais pertvarkos metais, ypač kalbant apie rinkos vaidmenį. Labai dažnai moksliškumas ribojosi su kategoriškumu: laisvę laisvajai rinkai! Daugiausia buvo žiūrima į kapitalistinių šalių ekonomiką. Taip, ten rinkos vaidmuo kitas. Šiuo metu Vakaruose ji dar daugiau liberalizuojama. Tačiau rinka nelygu rinkai. Vienas dalykas rinka kapitalizmo sąlygomis, kur gamybos priemonės iš esmės yra privati nuosavybė, ir kitas dalykas — mūsų sąlygomis, kur tos priemonės dažniausiai yra valstybės rankose. Vienas dalykas rinka, kur svarbiausia problema — realizuoti prekes, o kas kita, kai svarbiausia — įveikti deficitą. Ten gamintojas ieško užsakovo, o pas mus užsakovas ieško gamintojo. Ten neįvykdyti kontraktų reiškia sužlugti, o pas mus pažeisti sutartį — vieni juokai. Nors toks didelis rinkos vaidmens skirtumas, tačiau kapitalistinėse šalyse, kur porą dešimtmečių rinka buvo tolygiai reguliuojama, šiuo metu ją gana nuosekliai galima liberalizuoti. Pavyzdžiui, Anglijoje, kur pokario metais iš dalies buvo nacionalizuota pramonė, dabar laipsniškai ji perduodama į privačias rankas. Pastaruoju metu ši tendencija net spartinama. Per pastarąjį dešimtmetį į privačias rankas perduota apie du trečdalius pramonės įmonių.

Tuo tarpu kai kurie mūsų ekonomistai buvo linkę labai spartinti laisvosios rinkos plėtojimą. Neatsižvelgta į tai, kad gali iškilti problemų. Ir dėl daugelio priežasčių taip atsitiko. Nemažą įtaką čia padarė ir forsuotas rinkos plėtojimas.

Kalbėdami apie mūsų ekonomikos nenuoseklumus, jokiu būdu nenorime teigti, kad čia nereikia nieko pertvarkyti. Tiesiog būtina gamintoją materialiai suinteresuoti ir sudaryti realias (o ne lozungines) sąlygas atsiskleisti tokiai asmenybei, kuri sugeba organizuoti darbą, gamyboje panaudoti rinką, diegti mokslo ir technikos pažangą. Savaime suprantama, kad mūsų ekonomiką būtina iš esmės pertvarkyti, išplėsti ir laisvosios rinkos vaidmenį. Senos tvarkos sąlygomis planas nesiderino su rinka, per dešimtmečius įsigalėjęs planinis pradas įteisino administruojamuosius bei komanduojamuosius ekonomikos valdymo metodus. Apie jų žalą dabar plačiai rašoma. Ar negresia mums dabar kitas kraštutinumas? Apskritai staigūs posūkiai ekonominiame bei socialiniame gyvenime retai pasiteisina, nes ne visuomet galima iš anksto numatyti visas problemas, su kuriomis gyvenime susiduriama. Todėl ir dabar vengtina staigių posūkių, kurie trikdo ekonominę raidą. Reikia viską subalansuoti. Mūsų atveju tikslinga siekti, kad būtų derinamas plano ir rinkos santykis. Rinkos vaidmens klausimu vienas iš šio straipsnio autorių jau yra rašęs spaudoje (Tiesa, 1988, rugpjūčio 10). Tačiau įsisiūbavusios emocijos darė savo. Nors šiuos ekonominius klausimus reikia tvarkyti itin subtiliai, iš tikrųjų juos imta spręsti skubotai, apgrabiai. Rezultatai skaudūs.

Skaudžiausias laisvosios rinkos forsavimo padarinys — pinigų infliacija. Jau ir pas mus pradėjo veikti infliacinei ekonomikai būdinga spiralė. Ją galima aptarti nuo bet kurio galo, nes tai savotiškas uždaras ratas: didėjant kainoms turi didėti darbo užmokestis, o didėjant darbo užmokesčiui įmonės didina kainas... Kai kurie šios spiralinės infliacijos rezultatai: oficialiai darbo našumas TSRS 1988 m. padidėjo 5,1 proc., o darbo užmokestis — 7 procentais. Toks santykis vertintinas neigiamai. Tačiau ir šis nepalankus santykis gana abejotinas: ar tikrai 5 proc. padidėjo darbo našumas? Darbo našumas apskaičiuojamas vertiniais dydžiais — kainomis. O per šį laiką kainos didėjo. Įvairiai vertinamas kainų padidėjimo mastas. Tačiau imkime kai kuriuos konkrečius duomenis: TSRS lengvoji pramonė 1985 — 1987 metais padidino prekių tiekimą 1 mlrd. rublių. Tačiau šių tiekimų struktūroje prekės, kurių kainos nustatomos pagal įprastinius kainynus, sumažėjo 1,5 mlrd. rublių, o prekių pagal sutartines kainas, taip pat su indeksu „N" vien 1987—1988 metais

padaugėjo 2,5 mlrd. rublių. 1989 m. vien per pirmąjį pusmetį šios šakos pramonės įmonės dėl to, kad buvo dirbtinai padidintos kainos, gavo papildomai 1,5 mlrd. rublių pelno. Kainos didinamos ne tik lengvosios pramonės įmonėse, todėl iškraipo bendrą ekonomikos vaizdą. Mūsų išvada: infliacija pakerta materialinį suinteresuotumą, jau pasireiškė infliacijos grįžtamasis poveikis ūkiskaitai. Kodėl? Mat darbo užmokestis vis silpniau besuka mūsų ekonomikos ratus.

Forsuotai plėtojant laisvąją rinką, tokie padariniai turėjo būti numatyti, nes pinigų masė slėgė ir anksčiau; tai santūriai buvo vadinama „atidėtine paklausa"... Pinigų masė kėlė realų infliacijos pavojų. Tie pinigai cirkuliacijoje beveik nedalyvavo ir, turint galvoje rinkos laisvėjimą, reikėjo į tai atsižvelgti. Tuo tarpu rinkos mechanizmas tik paspartino infliaciją, ėmė sparčiai kisti visuomeniniai ir socialiniai santykiai, kurių grįžtamasis poveikis ekonomikai labai nepalankus.

Jei pinigų infliacija nevaldoma ir nevaržoma, kyla minėtosios spiralės pavojus. Mažėjant pinigų perkamajai galiai, didėja biudžeto deficitas. Dėl to didinama emisija. Pradeda veikti vadinamasis Filipso kreivės dėsnis, kuris rodo ekonomikos perkaitimą. Toks perkaitimas skatina pinigų, esančių cirkuliacijoje, apyvartos greitį*. Perkamoji pinigų galia dar sparčiau krinta, kol cirkuliacijoje esantys pinigai taip nuvertinami, kad galima jų pristigti. Tuomet pinigų emisija infliacijos reguliuoti neįmanoma, nepajėgiama padengti net pinigų stygiaus. Susijusios su pinigų cirkuliacija ekonomikos problemos dar paaštrėja. Reikia pasakyti, kad dabartinė padėtis neigiamai veikia ūkiskaitą, kartu ir rinką, viršų ima savotiškos natūrinių mainų sąlygos: norint gauti produktą, gaminį, jau neužtenka turėti pinigų, o reikia patenkinti gamintojo reikalavimus aprūpinti jį tokia produkcija, kurios pirkėjas gali ir negaminti. Siekiant tokiomis sąlygomis dinaminės gamybos pusiausvyros ūkiskaitinėse įmonėse bei regionuose, mokslo ir technikos pažangos iškyla papildomų komercinio pobūdžio darbų, kurie ne tik nesudaro prielaidų valdymo bei administracijos aparatui mažinti, bet kartais dėl to gali paskatinti jį net padidinti. Vadinasi, dabartinės ekonomikos „gydymo" priemonės nebeveikia.

Norint atgaivinti ūkiskaitą, taip pat stabilizuoti ekonomiką, būtina nors kurį laiką imtis griežtesnio ekonomikos reguliavimo. Šiuo aspektu reikėtų paremti TSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmojoje sesijoje kilusią idėją — pristabdyti vartojimo prekių kainas, įšaldyti darbo užmokestį. Tiesa, ir dabar kai kurie laisvosios rinkos šalininkai prieštarauja, tačiau jų balsus pastaruoju metu užgožia paties gyvenimo gausmas. Žinoma, įšaldant kainas ir uždarbį gresia nauji pavojai. Tai streikai, kitos pasipriešinimo formos, kurios gali neigiamai atsiliepti gamybai. Būkime pasiruošę ir numatykime būdus, kaip išvengti konfliktų. Beje, šie ekonomikos reguliavimo metodai yra gerokai pavėluoti. Galimas daiktas, kad dabar jau tokia padėtis, kai nepakaks infliacijos stabilizavimo priemonių ir reikės priderinti ekonomiką prie infliacijos. Gal taip būtų paprasčiau?

Siekiant įveikti senus ir dabar iškilusius sunkumus, priimta regioninės ūkiskaitos idėja. Tikrai, tai galėtų padėti pakelti ekonomiką. Lietuvoje ekonominio savarankiškumo klausimas įgavo kovos dėl Respublikos suvereniteto pobūdį. Tai labai svarbi ūkiskaitos sąlyga. Tačiau savarankiškumas — tik vienas iš ūkiskaitos principų. Antruoju

* Nemaloniai nuteikia mūsų Respublikos pinigų teoretikų straipsniai, kuriuose painiojamos pinigų apyvartos ir pinigų cirkuliacijos sąvokos. Tai sukelia pagrįstų abejonių ir dėl kitų tuose straipsniuose keliamų problemų nagrinėjimo profesionalumo.

pagal svarbą laikytume materialinį skatinimą. O šiam klausimui kol kas skiriama mažai dėmesio, nors jis tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu yra labai svarbus. Šiandien keblu organizuoti materialinį skatinimą ne tik regiono, bet ir įmonių lygmeniu.

Kokios šių sunkumų priežastys?

Svarbiausia priežastis yra ta, kad regionas turi daug biudžetinei įstaigai būdingų savybių. Regionas yra net artimesnis biudžetinei įstaigai, kurioje ūkiskaita netaikoma. Respublikų, taip pat jų administracinių padalinių biudžetų pajamas iki šiol daugiausia lemdavo ne gamybinės pastangos, o liaudies ūkio vystymo planai. Dėl to regiono, respublikos ir jos įstaigų finansai dideliu mastu priklausydavo nuo bendros TSRS ekonominės politikos bei tam tikrų iškovojimų iš centro. Kita vertus, regione — skirtingai nuo biudžetinių įstaigų — vyksta gamyba. Ši aplinkybė priartina jį prie gamybinių įmonių. Tačiau — vėlgi — regione esančios gamybinės įmonės pačios ūkiskaitinės. Vadinasi, regionas užima ne tik tarpinę vietą tarp biudžetinių organizacijų ir ūkiskaitinių įmonių, bet net daugiau gravituoja į biudžetinės įstaigos statusą. Todėl, galvojant apie regiono gyventojų materialinį skatinimą, tenka spręsti ūkiskaitos elementų įdiegimo į biudžetinę organizaciją klausimą.

Skatinimas ūkiskaitinėje įmonėje yra įvairių formų, tačiau lemia individualus materialinis skatinimas. Tuo tarpu kalbėdami apie regioninę ir respublikinę ūkiskaitą, mes kol kas daugiau orientuojamės į netiesioginį suinteresuotumą, tarsi pabrėžiame moralinių paskatų svarbą. Bet moralinių paskatų įtaka dėl visuomenėje vykstančių procesų gerokai sumenko. Apie tai byloja tiek žmonių bendros nuotaikos, tiek faktiniai duomenys. 1988—1989 mokslo metais buvo apklausti Vilniaus Pedagoginio instituto vieno kurso studentai. Tarp kitų klausimų buvo ir toks: kaip jie reaguotų į žinią, kad įvykdyti ir viršyti Respublikos liaudies ūkio planai? Tik 28,5 proc. studentų atsakė, kad ši žinia juos nuteiktų optimistiškai. Net 53,6 proc. apklaustųjų buvo abejingi, o 17,9 proc. studentų pareiškė, kad tai jų visai nedomina. 1989/1990 mokslo metais apklausa pakartota. Rezultatai kur kas geresni: 49 proc. studentų atsakė, kad planų įvykdymas nuteiktų optimistiškai. Turėjo, matyt, įtakos Respublikos suvereniteto siekimo poslinkiai. Tačiau dauguma akademinio jaunimo ir dabar į mūsų ekonomiką žiūri šaltai.

Moralinių paskatų devalvacija, žinoma, didelė ekonominė, socialinė mūsų visuomenės netektis. Šių paskatų svarba neabejotina, ir tai rodo daugelis tyrimų, atliktų mūsų įmonėse, tiek Respublikoje, tiek užsienyje. Moralinių paskatų efektas (arba žala) plačiai tiriamas kapitalistinėse šalyse. Mūsų spaudoje skelbta apie tokią Karnegio instituto padarytą išvadą: firmų rezultatus tik 13 proc. lemia technikos, technologijos bei darbuotojų kvalifikacijos lygis, o 87 proc. sėkmės priklauso nuo darbuotojų santykių bei jų požiūrio į darbą. Žinoma, mums panašios išvados kelia abejonių, bet, matyt, visiškai atmesti autoritetingų tyrėjų nuomonės nederėtų.

Moralinių paskatų devalvaciją dar paspartino minėtosios priežastys, kai perdedant rinkos vaidmenį radosi galimybių labiau pasireikšti kai kurių žmonių savanaudiškumui. Daugelio mūsų gausinamas visuomeninis produktas, su kurio didinimu iki šiol siejame savo ateities aspiracijas, dabar nebevertinamas, todėl noras dirbti bendram labui savaime mažėja. Be to, pavienių žmonių pastangos ištaisyti padėtį mažai ką ir begali padėti. Dėl to be paliovos kas nors vis jaučiasi nuskriaustas. Dažniau galima išgirsti pretenzijas valstybei. Savo materialinę padėtį daugelis žmonių pradeda vertinti kaip nuskriaustųjų dalią ir vis kaltina valstybę, daugėja įvairių prašytojų. Socialinei nelygybei gilėjant tampame dar jautresni. O kai kurie mūsų ekonomistai (jiems talkina

ir spauda) ne tik pateisina šį procesą, bet siūlo dar jį paspartinti, atverti kelią milijonieriams... Kur taip nueisime?

Tikime, kad respublikinės ūkiskaitos įgyvendinimas atgaivins moralines paskatas. Tačiau efektas būtų daug didesnis, jei moralinės paskatos būtų papildomos tiesioginiu materialiniu suinteresuotumu. Kai kas mano, kad, įgyvendinus respublikinę ūkiskaitą, skatinimo klausimai savaime išsispręs. Taip, jeigu darbo sėkme bus suinteresuoti visi Respublikos gyventojai. Tačiau šis suinteresuotumas — netiesioginis. Tokie suinteresuotumo metodai naudojami ir ūkiskaitinėse įmonėse. Bet įmonėse greta to naudojamas ir tiesioginis materialinis skatinimas. Toks skatinimas yra efektyviausias.

Todėl jei rastume būdų, kaip Respublikos ir smulkesnių administracinių padalinių gyventojus skatinti materialiai tiesiogiai, respublikinės ūkiskaitos efektyvumas gerokai padidėtų. Tai savo ruožtu dar labiau stiprintų ir moralines paskatas.

Kaip minėjome, regioninė ūkiskaita formuojama artimomis biudžetinei įstaigai sąlygomis, todėl daugiausia dėmesio turėtų būti koncentruojama į biudžetą, jo sudarymą ir panaudojimą. Būtina sudaryti sąlygas patiems žmonėms aktyviau įsitraukti į šiuos procesus, taip pat pakeisti biudžeto sudarymo tvarką. Ūkiskaitinio regiono biudžeto pajamos turėtų būti uždirbamos to regiono gyventojų gamybinėmis pastangomis, o regiono ekonominį, socialinį, ekologinį vystymą turėtų lemti šios pajamos. Dalis sutaupytų arba, sakykime, viršplaninių lėšų turėtų būti skiriama regiono gyventojams tiesiogiai materialiai skatinti.

Materialinis skatinimas turėtų sujungti tiek lėšų kaupimą, tiek jų naudojimą. Čia galėtų prisidėti visuomenė dalyvaudama sprendžiant įvairius regiono ekonominius, ekologinius, infrastruktūros klausimus. Gyventojai galėtų tarti savo nuomonę svarstant įvairius projektus, ar tikslinga juos realizuoti. Būtų nemažas efektas, jeigu apie miesto, rajono ar ūkiskaitinio susivienijimo metinių ar ilgalaikių planų įvykdymą būtų ne tik rašoma spaudoje, bet ir skiriama tam tikra sutaupytų lėšų dalis. Kai kuriems asmenims ši „premija" galėtų būti mažinama — kaip bausmė už visuomeninio turto niokojimą, girtavimą, gamtos žalojimą. Apie tai turėtų spręsti kolektyvai.

Šios tiesioginio materialinio skatinimo priemonės tikrai padėtų derinti atskirų visuomenės narių ir visos visuomenės narių interesus, kurie šiuo metu vis daugiau išsiskiria: valstybei pinigų trūksta, o žmonėse sukauptos didžiulės sumos.

Regioninės ūkiskaitos skatinimo politika turėtų užgriebti kuo smulkesnius objektus (miestų, rajonų), kas atitiktų įmonių vidinę ūkiskaitą. Praktika rodo, jog kuo mažesnis objektas, tuo ūkiskaita efektyvesnė. Nemažai galimybių taupiau naudoti lėšas yra miestuose, kur išplėtota ekonominė infrastruktūra, bendro naudojimo materialinė bazė. Kokios čia galimybės? Spręskite patys: TSRS liaudies ūkio negamybiniai nuostoliai bei išlaidos kasmet sudaro beveik 25 mlrd. rublių!

Regioninė ūkiskaita turėtų būti diegiama visoje Tarybų Sąjungoje. Dėl didelės ekonominės integracijos daugelis bendrų Tarybų Sąjungai problemų persikelia į respublikas. Tai, žinoma, gerokai apsunkina ir Lietuvos padėtį. Net įgyvendinus ekonominį suverenumą, daugelio Tarybų Sąjungai būdingų problemų neišvengsime. Ypač plinta su pinigų cirkuliacija susiję procesai; ryškiausias pavyzdys — infliacijos užkratas Vakarų Europos šalyse septintajame dešimtmetyje. Šis procesas buvo pavadintas „mini gyvatuku". O Vakarų Europos integracijos laipsnis tuomet buvo gerokai mažesnis, negu šiuo metu Tarybų Sąjungoje.

Apibendrindami norėtume pasakyti, kad, pasiekę ekonominį savarankiškumą, neturime pasidaryti savo iliuzijų vergais. Ekonominis savarankiškumas pareikalaus iš kiekvieno mūsų atkaklaus darbo.

KOKIOS MUMS REIKIA VALDYMO ORGANŲ STRUKTŪROS?

ALGIMANTAS INDRIŪNAS

Lietuvos ekonominis suverenumas susijęs ir su naujos ūkio valdymo schemos, valdymo organų struktūros klausimais. Žmonėms rūpi, ar įdiegę didesnę ar mažesnę Respublikos ūkiskaitą sąjunginio biurokrato nepakeisime respublikiniu. O toks pavojus tyko. Nors, kaip rašė V. Leninas, „Marksas padarė galą pažiūrai, kad visuomenė esanti mechaninis individų agregatas, galintis įvairiai keistis pagal vyresnybės valią..."[1], dar ir šiandien yra nemažai vyresnybės atstovų, kurie mano, kad valdymo sistemas galima kurti pagal viršininkų valią, nepaisant valdymo mokslo principų.

Valdymo sistemoje Respublikoje dirba apie 220 tūkstančių žmonių. Mano nuomone, toks didelis aparato būrys susitelkęs todėl, kad iki pastarojo meto į šiuos procesus žiūrėjome kaip į visiems gerai žinomą, visiems suprantamą reiškinį. Bet aišku, kad niekas valdymo sistemų moksliškai nekūrė, valdymo organų nemodeliavo, valdymo procesų bei valdymo technologijos kaip reikiant nenagrinėjo. O juk valdymo procesus, kuriuose dalyvauja šimtai tūkstančių žmonių, reikia modeliuoti analogiškai kaip projektuojame statinius ir gamybos technologijas, nes tik tada įmanomas efektyvus darbas ir galima gauti teigiamus rezultatus. Norėtųsi, kad ateityje išvengtume tokių neapsižiūrėjimų, kaip, sakykime, kuriant Agropramoninį komitetą arba Liaudies švietimo ministeriją. Ne veltui žmonės į šias įstaigas šnairavo: „Etatai mažinami, o stalų neužtenka". Juk žmonėms nedidelis skirtumas, ar žmogus biurokratinį darbą dirba ministerijos aparate, ar prie jos įsteigtame metodiniame padalinyje.

Šiuo metu, kai Respublikoje didėja visuomenės įtaka politiniams, ekonominiams, kultūriniams ir kitiems procesams, kai Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis rodo iniciatyvą tvarkyti daugelį reikalų, tarp jų ir valdymo srityje, svarbu, kad pertvarkai būtų naudojamas moksliškai pagrįstas instrumentarijus ir metodai. Juk negalima įveikti biurokratizmo pagal seną instrumentarijų ir metodus. Todėl reikia, kad platieji visuomenės sluoksniai suprastų moksliškai pagrįstas valdymo tobulinimo idėjas, tada ir visuomenės akcijos šioje srityje bus produktyvesnės.

Mokslinis visuomeninis procesų valdymas — tai ne slopinimas, ne primetimas visuomeniniam procesui tokios eigos, kuri prieštaringa to proceso prigimčiai, kas ypač pasireiškė fašizmo ar stalinizmo metais, o priešingai — maksimalus tų visuomeninių procesų prigimties, funkcionavimo ir vystymosi dėsningumų pažinimas, jų įvertinimas ir panaudojimas valdymo poveikiui, pagrindžiant jį valdomojo proceso logika. Pertvarkos, demokratizavimo sąlygomis susidaro galimybė iš tikrųjų moksliškai valdyti visus visuomeninius procesus.

Šiandien dar plačiai paplitusi primityvi valdymo samprata, tiesiog diletantiškas požiūris į valdymo organų sudarymą. Neteko girdėti, kad kas nors būtų siūlęs ekonominio suverenumo sąlygomis panaikinti, sakysime, Ministrų Tarybą. Tačiau kai kas drįsta ištarti, jog galima apsieiti be Plano komiteto. Žinoma, dalis funkcijų, kurias dabar atlieka Valstybinis plano komitetas, savaime išnyks, bet neigti jo ar panašias funkci-

---

[1] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys. T. 1 p. 128.

A. Indriūnas — Liaudies ūkio vadovaujančiųjų darbuotojų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo instituto prie Lietuvos Ministrų Tarybos valdymo katedros docentas.

jas vykdančios ekonomikos ministerijos reikalingumą gali tik tie, kurie menkai įsivaizduoja, koks sudėtingas vra valdymas, ir kad čia planavimas būtinas.

Skeptikams pravartu priminti, kad, be Tarybų Sąjungos, kur GOELRO planas buvo sudarytas 1920 m., ūkio planavimas valstybės mastu pradėtas ir kitose valstybėse: Prancūzijoje ir Olandijoje — 1947 m., Japonijoje ir Švedijoje — 1948 m., Norvegijoje — 1952 m., Anglijoje — 1961 m. ir t. t. Taigi šiandien valstybinio planavimo sistemas turi ne tik TSRS ir kitos socialistinės šalys, bet ir kapitalistinės šalys. Prancūzijoje veikia Generalinis planavimo komisariatas, Anglijoje — Nacionalinė ekonominio vystymosi taryba, Olandijoje — Centrinis planavimo biuras, JAV — Ekonominė taryba prie prezidento, VFR — Ekonomikos ekspertų taryba ir t. t.

Planavimo neigimą tikriausiai sukelia stalinizmo ir sąstingio metais suformuota nuomonė, kad kapitalizmo, laisvos rinkos sąlygomis gamyba esą vystosi anarchiškai, neplaningai. Vadinasi, ir mums, išplėtus įmonių ir Respublikos savarankiškumą, planavimas taps tarsi nebereikalingas. O pasak Lenino, „dar 1881 m. Engelsas pasakė, kad negalima kaip anksčiau aiškinti kapitalizmą kaip planingumo nebuvimą. Tai jau paseno..."[2]. Tuo tarpu dabar, daugiau kaip po šimto metų, atsiranda protų, kurie neigia planavimo ir jo organų būtinybę netgi pertvarkos sąlygomis, kai daugelį socialinių-ekonominių procesų teks tiesiog forsuoti. Reikia tikėtis, kad naujomis sąlygomis Plano komitetui teks atlikti iš esmės naujas funkcijas, pavyzdžiui, ūkio vystymo strategijos formavimo, ekonominių ryšių su užsienio šalimis prognozavimo ir pan. Todėl gerai įsigilinus, galbūt jį reikės dar labiau sustiprinti.

Kad Plano komitetas, taip pat ministerijos bei kiti liaudies ūkio valdymo organai netaptų biurokratinėmis pažangai trukdančiomis įstaigomis, visiems reikia gerai susipažinti su visuomeninių procesų dėsningumų pagrindu suformuluotais principais. Jais remiantis kurtinos efektyvios, demokratiškos sistemos ir veiksmingi valdymo organai. Tie principai taikytini net neatsižvelgiant į tai, kokiu laipsniu Respublikos ūkiskaita įdiegta, jų reikia laikytis ir dabar, kuriant ir tobulinant valdymo organus, kovojant su biurokratizmu.

Nesistengdamas aptarti visus šiuos principus, jų sistemingumą, nuoseklumą, panagrinėsiu tik tuos, kurie šiuo metu, mano galva, yra aktualiausi.

Pirma. Valdymas negali būti savaiminis tikslas. Į tai ne visada projektuojant ir kuriant valdymo sistemas būdavo tinkamai atsižvelgiama, ypač kai valdymo organus kurdavo neturintys šios srities žinių specialistai. Jie, vadovaudamiesi tik sveiko proto logika, stengėsi sukurti tokią valdymo sistemą, kurią būtų patogu valdyti (valdymas dėl valdymo?!). Žmonių tikslai ir interesai atsidurdavo antroje vietoje, o kartais jų visiškai nebuvo paisoma. Mums, Lietuvos Respublikos piliečiams, reikia ne bet kokių valdymo organų, o tokios valdymo sistemos, kuri sudarytų ir garantuotų sąlygas mūsų tikslams realizuoti, kad visuomenės egzistavimo ir jos raidos procesai vyktų mums norima kryptimi, sudarytų vis palankesnes sąlygas asmenybei tobulėti. Kad taip būtų, reikia realizuoti naujos ekonominės strategijos tikslą — „nuolat kelti materialinį ir kultūrinį liaudies gyvenimo lygį"[3]. O dėl to savo ruožtu valdymo sistema turi laiduoti, kad bus gaminama produkcija ir teikiamos paslaugos, tenkinančios mūsų materialinius bei dvasinius poreikius (neteršiant gamtos, auginant neturinčius nuodingųjų medžiagų maisto produktus ir pan.) ir neužmirštant, kad visa tai turi sudaryti vis geresnes sąlygas asmenybei augti. Čia mes matome, kad ne tik gamybiniams, bet ir naujai diegia-

[2] Leninas V. Raštai, t. 31, p. 335.
[3] TSKP XXVII suvažiavimo medžiaga. V., 1987, p. 269.

miems valdymo procesams reikia socialinės ekspertizės. Kitaip, pavyzdžiui, diegiant iš pirmo žvilgsnio pažangų ekonominį valdymo metodą, galima sužlugdyti asmenybę, panašiai kaip keliant žemės ūkio kultūrų derlingumą pradedami gaminti apnuodyti produktai. Nieko nereiškia derlingumo rodikliai, jei pagaminta produkcija netinka ne tik žmonių maistui, bet ir gyvulių pašarui. Taigi pradedant samprotauti apie vienokio ar kitokio valdymo organo reikalingumą, pirma reikia išsiaiškinti, kokius socialinius ekonominius ar kitokius visuomeninius procesus norima valdyti, nes atsižvelgiant į tai nustatomas valdymo proceso turinys. O apie valdymo sistemos efektyvumą, apie valdymo organo reikalingumą spręsime įvertindami valdomųjų procesų keičiamumą sau norima kryptimi.

Antra. Kaip visuose projektavimo darbuose, modeliuojant valdymo sistemas veiksmų seka priešinga projektuojamų procesų veiksmų sekai. Daugelis žino, kad tobulinant valdymą pirmiausia reikia sukurti valdymo organų struktūrą. Tačiau iki pastarojo laiko mūsų praktikoje vyrauja antimokslinė valdymo organizacinių struktūrų kūrimo „koncepcija" — pirmiausia nustatomas struktūrinių padalinių kiekis, jiems suteikiami pavadinimai, numatomas jų pavaldumas, etatai (dosniai ir pagal normatyvus), o tik tada pradedama mąstyti, ką tie padaliniai ir jų darbuotojai turės veikti. Neretai jiems patiems liepiama parengti savo nuostatus, pareigų instrukcijas, tai yra sumanyti, ką reikės veikti ir už ką būti atsakingiems. Tokiomis sąlygomis tų padalinių darbuotojai neriasi iš kailio norėdami patys tapti tam organui pavaldžių organizacijų ar padalinių viršininkais ir būti kuo mažiau atsakingi. Taip buvo kuriama biurokratinė valdymo sistema. Tokią mes ją dabar turime, bet liaudžiai ji svetima, nereikalinga.

Norint turėti efektyvią, demokratišką valdymo sistemą, svarbu vadovautis sveika projektavimo logika. Juk namas visada statomas nuo pamatų, net ir tada, kai montuoti pradedama nuo stogo — nulinis ciklas ir pamatai jau turi būti. O pamatai projektuojami, kai žinoma koks ir kam skirtas kelių aukštų statinys, kokios bus sienos, kas bus pastato viduje ir t. t., vadinasi, pamatų negalima pradėti projektuoti, kol nebaigti visi kiti principiniai sprendimai.

Analogiškos veiksmų sekos reikia laikytis ir modeliuojant valdymo sistemas. Šis darbas pradedamas nuo valdymo organo paskirties, tai yra nuo rezultatų, kuriuos norime gauti, nustatymo. Norimi rezultatai išreiškia visuomenės tikslus. Tokie tikslai ir turės lemti valdymo organo veiklos turinį. Aišku, jei tinkamai nustatomi gamybinės ar kitokios veiklos tikslai, galima tikėtis, kad bus sėkmingi ir galutiniai rezultatai. Pavyzdžiui, jeigu užsibrėžiama tam tikru mastu padidinti žemės ūkio produkcijos gamybą, tai veiksmai siekiant šio tikslo bus kitokie, negu, sakysime, deklaruojant tikslą — aprūpinti gyventojus maistu. Pastaruoju atveju dėmesys skiriamas ne tik produkcijos gamybai, bet ir pagamintos išsaugojimui bei racionaliam vartojimui. Aišku, kad ir valdymo organo struktūra, susijusi su šiais skirtingais tikslais, turės būti kitokia. Reikia skirti pagrindinės veiklos tikslus nuo valdymo organų tikslų. Pastarieji turi išplaukti iš pagrindinės veiklos tikslų, o ne atvirkščiai. Pavyzdžiui, gamybos veiklos tikslas gauti daugiau vilnos žaliavos, o valdymo organų tikslas šiuo atveju — rasti būdą, kaip skatinti žemdirbius, kad jie augintų daugiau avių. Tik tada vilnos bus daugiau. Taigi valdymo organų tikslas turi būti ne siekti rezultatų, kaip paprastai būna, o aiškintis žmonių veiksmų priežastis, sąlygojančias tuos rezultatus.

Tik susisteminus, nustačius gamybos ir valdymo tikslų struktūrą ir atsižvelgiant į tai juos suformulavus, galima pradėti tolesnius valdymo organų projektavimo darbus. Tikslams pajungiamos valdymo organo funkcijos, kurias vienas ar kitas organas privalo atlikti, kad būtų pasiek-

ti numatytieji rezultatai, pasirenkami valdymo metodai, konkretūs valdymo veiksmai bei valdymo technologija, apskaičiuojama, kiek ir kokių reikės kadrų toms funkcijoms atlikti. Tik tada galima spręsti, į kokius padalinius darbuotojus grupuoti, kokiais ryšiais juos susieti, koks bus jų pavaldumas, tai yra galutinai suprojektuojama valdymo organų struktūra. Kruopštus tyrimas turi parodyti, ar reikalingas projektuojamasis valdymo organas, ar sąnaudos jam išlaikyti pateisins rezultatus. O jeigu nuostoliai visuomenei (šiuo atveju nedera ribotis vien ekonominiais motyvais) be tokio valdymo organo bus mažesni negu sąnaudos jam išlaikyti, tai reikia pamąstyti, ar verta kurti tokį valdymo organą.

Trečia. Vadovaujantis moksliniu požiūriu, būtina parinkti tokią valdymo organų struktūrą, kuri būtų adekvati valdomiems procesams. Kai valdymo organų struktūra pernelyg paprasta, procesai tampa nevaldomi, kyla anarchija. Jeigu valdymo struktūra sudėtingesnė negu reikia tiems procesams valdyti, — veši biurokratizmas, žinybiškumas ir kiti neigiami reiškiniai. Nereikalingi darbuotojai, norėdami įrodyti savo reikalingumą, prisigalvoja darbo, jį krauna savo pavaldiniams, pavaldžioms organizacijoms ir t. t.

Vėlgi paanalizuokime padėtį žemės ūkyje. Natūralūs žemės ūkio procesai yra netolygaus pobūdžio, jiems reikia nevienodų darbo sąnaudų. Sėjos ir derliaus ėmimo darbymečiais jų reikia daugiau negu, sakykime, žiemą. Darbo sąnaudas, jo rezultatus turėtų atitikti atlyginimo dydis. Gyvenimo lygis priklauso nuo atlyginimo vidurkio. Todėl žemės ūkio darbuotojų atlyginimo vidurkis mažesnis už pramonės, o iš dalies ir dėl to tebevyksta (anksčiau vyko labai intensyviai) kaimo gyventojų migracija į miestus. Ūkiuose pradėjo trūkti darbo jėgos. Darbymečių įkarštyje, siekiant neleisti žūti išaugintam derliui, neretai tenka organizuoti studentų ir kitų miestiečių talkas, kurie dirbdami kolūkiuose neduoda naudos pagrindinėje savo veikloje. Taigi racionalu kaime steigti sezonines pramonės įmones, kurios per darbymetį būtų uždaromos, visi dorotų derlių ir nereikėtų studentų bei kitų miestiečių talkų. Čekoslovakijoje ir kai kuriose kitose šalyse kiekvienoje gyvenvietėje yra didesnė ar mažesnė pramonės įmonė. Prieš keletą metų Kinijoje pradėta intensyviai plėtoti kaime pramonę. Tai labai sumažino valstiečių migraciją į miestus ir prisidėjo prie to, kad ši šalis ne tik likvidavo maisto stygių, bet ir gavo jo perteklių, kurį eksportuoja į užsienį. Analizuodami mūsų ir kitų respublikų kolūkių ekonomiką, matome, kad daugelis jų, tapusių milijonieriais, šalia žemės ūkio gamybos irgi ėmė plėtoti pramoninius verslus.

Neseniai likviduota agropramoninio komplekso žinybiška valdymo struktūra, kuri stabdė minėtuosius pažangius procesus. Anksčiau kolūkyje, jei ir pavykdavo imtis pramoninių verslų, pavyzdžiui, įkurti siuvimo cechą, tai atitinkama šakinė ministerija tuojau pareikalaudavo, kad būtų dirbama tokiu pat intensyvumu ir vasaros darbymečiais. Taigi jie kolūkiui, be žalos, nieko doro neduodavo. O esmė ta, kad kaime pramonės gamyba turi dirbti sezoniškai — ne svarbiausių darbų ūkyje metu. Visiškai nesvarbu, kad tuose cechuose bus mažesnis darbo našumas negu kitose šios šakos pramonės įmonėse, įsikūrusiose miestuose. Svarbu tai, kad žemdirbiai laisvu nuo gamybos žemės ūkyje metu gamins produkciją ir didins visiems reikalingų prekių gausą, gaus papildomą atlyginimą, ir nereikės studentų bei miestiečių talkų.

Kolūkiuose tikslinga kuo greičiau pradėti steigti plytines, kalkines, siuvyklas, maisto produktų perdirbimo ir kitus įvairius cechus. Nereikia žavėtis gamyba to, kas nesusiję su kaimu ir apskritai su žemės ūkiu. O valdymo organų struktūra turi būti tokia, kad tuos procesus skatin-

Kuriant liaudies ūkio valdymo organus būtina atsižvelgti ir į tai, kad Liaudies deputatų tarybos įgyja daugiau teisių ir funkcijų, kad kuriasi pramoniniai gamybiniai prekiniai susivienijimai, asociacijos bei firmos, įmonės steigia savo firmines parduotuves, dygsta prekybiniai serviso centrai, laiduojantys jų parduotų sudetingų gaminių eksploatavimo servisą, vyksta įvairūs integracijos procesai, skatinami beatliekinių technologijų būtinumo, ir t. t. Taigi kuriant liaudies ūkio valdymo organų struktūras, derėtų prognozuoti socialinių ir ekonominių procesų raidą ir formuoti tokius valdymo organus, kurie neužkirstų kelio teigiamiems procesams, o svarbiausia, kad jie netaptų visuomeninių procesų tobulinimo stabdžiu. Tai kvalifikuotai galima padaryti suvienytomis filosofų, ekonomistų, teisininkų ir kitų mokslininkų bei specialistų pastangomis.

Ketvirta. Valdymo organų struktūra turi keistis drauge su valdymo metodais. Anksčiau vyravo administracinio komandavimo metodai ir juos atitiko valdymo sistema, o dabar, įsivyraujant ekonominiams metodams, sena valdymo sistema ir struktūra jau nebeatitinka naujo socialinio-ekonominio gyvenimo turinio ir gerokai stabdo pertvarką.

Pradėjus vyrauti liaudies ūkio valdymo ekonominiams metodams, iš esmės keistina ankstesnė mūsų valdymo samprata. Juk ir seniau būdavo „kovojama" su gamtos teršimu. Tačiau ką matėme tikrovėje? Nuo didesnių baudų įmones dažniausiai tekdavo atleisti, išimties tvarka „laikinai" leisti joms toliau teršti gamtą. Tragiška ekologinė situacija susidarė ne dėl to, kad buvo per didelis valdymo centralizavimas, o kad šioje srityje centralizavimo kaip tik trūko. Perėjus prie ekonominių valdymo metodų, tvarka turi pasikeisti iš esmės. Pavyzdžiui, Elektrėnų jėgainė žiemą kasdien vidutiniškai išmeta į atmosferą apie 160 tonų sieros. Per metus į mūsų laukus, miškus, vandenis iškrinta apie 150 tūkst. tonų sieros rūgšties. Apskaičiavus, kiek reikia kalkinių trąšų neutralizuoti rūgšties poveikiui, taip pat kiek kainuos kalkių išbėrimas, galima nesunkiai nustatyti, kiek milijonų rublių ši elektrinė turėtų sumokėti nukentėjusiems ūkiams. Panaudojus atitinkamą metodiką, galima nustatyti žalą, kurią teršėjai turėtų sumokėti Sveikatos apsaugos ministerijai bei kitoms žinyboms. Kai bus vadovaujamasi ne administraciniais, o ekonominiais metodais atsiras konkretus kompensacijos už gamtos teršimą gavėjas, o jis lengva ranka atlyginimo už žalą teršėjui nedovanos. Tada nereikės ir papildomos kontrolės, kuriai išmetama nemažai lėšų.

Daugelyje pasaulio šalių, įdiegus ekonominiais metodais pagrįstą tvarką, ekologinė padėtis labai pagerėjo. Antai Olandijoje už tokį teršalų kiekį Elektrėnų gigantas turėtų sumokėti kasmet apie 17 milijonų dolerių. Ten už lengvojo automobilio be katalizatoriaus eksploatavimą mokama apie 180 dolerių, sunkvežimio — vidutiniškai 750 dolerių metinė bauda.

Kas mūsų sąlygomis turėtų prognozuoti tokius reiškinius, sudaryti normatyvus, nustatyti ekonominius ryšius? Prieiname logiškos išvados, kad reikia respublikinio valdymo organo, kuris žinotų ne tik sumą, kurią reikėtų paimti iš teršėjo, bet ir kur tas lėšas panaudoti. Mano nuomone, tai turėtų atlikti Valstybinis plano komitetas, pagal kurio parengtą medžiagą vyriausybė priimtų atitinkamus nutarimus.

Žmonių iniciatyvą skatina ne vien ekonominiai svertai. Didelę reikšmę turi ir socialiniai-psichologiniai valdymo metodai, o kartais negalima apsieiti ir be visų smerkiamo administravimo. Sakykime, kai reikia uždrausti narkotinių augalų auginimą. Taigi sukurtam valdymo organui dera laiduoti dėsningą arba norimą visuomeninių procesų raidą, panaudojant visą kompleksą valdymo metodų, žinoma, dominuojant ekonominiams ir demokratiniams metodams.

Penkta. Valdymo sistema bei struktūra turi keistis ir dėl to, kad atsiranda galimybė čia panaudoti tobulesnę technologiją ir pažangesnius valdymo veiksmus. Bet šito gyvenime sunku pasiekti, nes sena struktūra tam dar labai priešinasi. Geras pavyzdys — mūsų statistikos komitetas. Daugumos nuomone, jo pagrindinė funkcija — teikti objektyvią informaciją direktyviniams organams. Šio komiteto valdymo organizacinė struktūra buvo suformuota pagal liaudies ūkio šakas tada, kai pagrindinė darbo priemonė buvo skaitytuvai bei aritmometrai. Skaitytojui pasiūlyčiau atversti telefono abonentų sąrašus ir palyginti šio komiteto skyrius su jam pavaldaus Respublikinio kolektyvinio naudojimo skaičiavimo centro skyriais. Regime tokius pačius šakinius, tik jau nebe statistikos, o statistinių duomenų rengimo ir leidimo skyrius. Kyla klausimas: kam reikia vienų ir kitų? Ar įmanoma turėti statistiką be atitinkamų duomenų rengimo ir leidimo? Tai mūsų gyvenimo realijos. Tai yra todėl, kad įsikūrus skaičiavimo centrui ir pasikeitus valdymo informacijos apdorojimo technologijai, valdymo organizacinės struktūros nebuvo pertvarkytos, nebuvo moksliškai, bešališkai išnagrinėta, kiek visuomenei kainuoja toks centrinis statistikos organas. Be abejo, statistinė informacija visada buvo ir bus reikalinga kvalifikuotiems valdymo procesams. Todėl statistikos Respublikinis kolektyvinio naudojimo skaičiavimo centras, kuris turi sukaupęs pakankamą patirtį, turėtų išlikti ir būti perduotas Valstybinio plano komiteto žinion. Jis ir esamomis sąlygomis atliktų statistikos funkcijas, beje, kur kas operatyviau ir ekonomiškiau.

Kaip matome, valdymo technologija, informacijos srautų apdorojimas yra glaudžiai susijęs su valdymo organų struktūra. O kad ji būtų racionali, svarbi matematikų bei kibernetikų parama.

Šešta. Valdymo sistema turi atitikti socialinę-kultūrinę aplinką. Dar V. Leninas rašė: „Žemdirbystė Kalugos gubernijoje ne tokia, kaip Kazanės. Tas pat pasakytina apie visą pramonę. Tas pat pasakytina apie visą administravimą arba valdymą. Neatsižvelgti visais šiais klausimais į vietinius skirtumus reikštų nukrypti į biurokratinį centralizmą ir pan., reikštų kliudyti vietiniams darbuotojams atsižvelgti į vietinius skirtumus, o išmintingas darbas grindžiamas tuo, kad į juos turi būti atsižvelgiama"[4]. Tai rodo, kad neracionalu kopijuoti kitų kraštų ar respublikų valdymo sistemas. Lietuvai netinka nei Estijos, nei Gruzijos, nei kitų respublikų, o juo labiau nuo socialistinių šalių nukopijuota valdymo patirtis. Tačiau pravartu studijuoti ne tik socialistinių, bet ir išsivysčiusių kapitalistinių šalių patirtį, ieškoti ten racionalaus grūdo ir jį panaudoti mūsų Respublikos valdymo sistemos modeliui. Valdymo sistemą reikia kurti patiems, taikyti toms sąlygoms, kuriomis ji funkcionuos ir bus tobulinama. Būtini ir išsamūs sociologiniai tyrimai. Tad, matyt, neapsieisime be sociologų, istorikų, kultūros darbuotojų pagalbos.

Septinta. Kiekviena hierarchinė valdymo organų pakopa turi atlikti funkcijas ir gauti rezultatus, kokybiškai skirtingus nuo aukštesnio lygmens arba pavaldžių organų. Kad neatsirastų daugiapakopės valdymo sistemos, pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar iš viso gyvybiškai reikalingas vienas ar kitas valdymo organas ir ar jis bus efektyvus, tai yra ar jo rezultatai bus svaresni negu sąnaudos jam išlaikyti. Aišku, čia ne viską galima išmatuoti vien pinigais. Tačiau valdymo organų reikalingumas turi būti visiems suprantamas ir neabejotinas.

Iki pastarojo meto ministerijų bei valdybų struktūros buvo formuojamos tam tikru mastu kopijuojant susivienijimų bei įmonių vidaus struktūras. Tiek įmonėse, tiek ministerijose net skyriai turėjo tuos

[4] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 45, p. 194

pačius pavadinimus. Ministerijos skyrius buvo tarytum pavaldžių įmonių skyrių suma. Tai buvo pateisinama vyraujant administraciniams metodams. Beje, tokia tvarka nepadėjo valdyti įmonių, nes jų skyriai vadovavosi ministerijų parengtomis instrukcijomis, o jos kartais prieštaravo kolektyvo ir visos šalies interesams. Tam tikrą įtaką čia padarė ir kibernetinis požiūris, kad valdymo sistema turinti būti sudėtingesnė už valdomąją sistemą. Deja, šis požiūris tinka tik technikos sistemoms. O socialinėse ekonominėse sistemose, į kurias įeina sąmoningi, turintys savus tikslus žmonės, sugebantys atlikti daug savivaldos veiksmų, visiškai nereikia, kad aukštesnis valdymo organas kartotų tas pačias funkcijas, kurias gali atlikti savarankiška įmonė. Tik reikia tam tikros atskiro darbuotojo, įmonės ar kitos organizacijos, ministerijos teisių harmonijos. Tai kvalifikuotų teisininkų kompetencija.

Dažnai girdime samprotaujant, ką Respublikos ūkiskaitos sąlygomis turėtų veikti ministerija? Tai klaidinantis klausimas. Reikėtų klausti: ar yra tokių funkcijų, kurių niekas kitas nesugebės atlikti, išskyrus ministeriją? Čia būtina pabrėžti, kad orientacija tik į funkciją irgi tam tikru mastu yra pasenusi. Pasirodo, kad tokia funkcija, kuri neduoda galutinių rezultatų ir neveda į užsibrėžtą tikslą, yra nereikalinga. Pavyzdžiui, kurio nors skyriaus nuostatuose įrašyta funkcija — organizuoti socialistinį lenktyniavimą. Ir stropūs darbuotojai taip imasi darbo, kad visų mintys tik ir sukasi apie lenktyniavimą, o efekto — jokio. Taip atsitinka, kai funkcija paverčiama vien tikslu. Jei lenktyniavimu siekiama, pavyzdžiui, pagerinti gaminių kokybę, sumažinti produkcijos savikainą, pakelti darbo našumą ir patį lenktyniavimo organizavimą matuojame ne tuo, kiek žmonių į jį įtraukta, ne pagal kiek rodiklių susumuojami rezultatai, o kiek pagerėjo galutiniai rezultatai, galima tikėtis tikros sėkmės. Priešingu atveju vykdomi beprasmiai valdymo darbai, kartais net lemiantys visuomenei žalingus padarinius. Kartais teigiama, kad gamybinės ministerijos būsiančios visai nereikalingos įmonėms, kai šios dirbsiančios vadovaudamosi patobulintu Įmonės (susivienijimo) įstatymu, panašiu į Kooperacijos įstatymą. Taip, tokia ministerija, kokia yra šiandien, tikrai bus nereikalinga. Tačiau tikėtina, kad kitokia ministerija ir tokiomis sąlygomis bus reikalinga valstybei, visuomenei. Ji turės ginti visuomenės, atskirų kolektyvų ir individų interesus nuo kai kurių įmonių veiksmų, sakysim, kad ir ekologijos srityje.

Ūkiui valdyti ministerijos ir kiti organai egzistuoja tiek socialistinėse, tiek kapitalistinėse šalyse. Kas rūpinsis naujų įmonių statyba, kai prireiks turėti įmonę visiškai naujai produkcijai gaminti, jei ne ministerija? Gamybos vystymo strategija, mokslinių tyrimų forsavimas, naujovių paieškos ir jų įgyvendinimas dažnai gali būti varginantis užsiėmimas atskirai įmonei. Normatyvų, ribojančių įmonių veiklą gyventojų interesais, nustatymas, pavyzdžiui, narkotinių augalų auginimo ir narkotinių medžiagų gamybos bei realizavimo draudimas, nitratų, pesticidų kiekio daržovėse, vaisiuose ir kituose maisto produktuose kontrolės bei priemonių jiems sumažinti ir daug kitokių reikalų neįmanoma išspręsti be atitinkamų valdymo organų — ministerijų. Kas kita — ką jos turi veikti, kiek jų turi būti, kokių rezultatų siekti.

Norint sukurti efektyvią Respublikos ūkio valdymo sistemą, pirmiausia reikia išskirti atskirus ūkio posistemius. Pavyzdžiui, atskirą posistemį sudaro finansai, todėl finansų ministerijos priedermė — aprūpinti biudžetą reikalingais finansiniais ištekliais. Panašiai išskirti ir kiti ūkio posistemiai. Matyt, šioje srityje daug galės pagelbėti sistemininkai, matematikai, kibernetikai, ūkio šakų specialistai ir praktikai.

Beje, tokių posistemių turėtų būti nedaug. Optimalus jų skaičius

5—7. Jeigu jų atsirastų labai daug, neįmanoma būtų laiduoti valdymo sistemos vientisumo, sistema taptų praktiškai nevaldoma ir susidarytų iliuzija, kad valdymo organų dar per mažai, todėl būtų kuriami vis nauji. Didėtų biurokratizmas, o padėtis dar pasunkėtų. Visa tai mes jau patyrėme sąstingio laikotarpiu, — tada ministerijų nuolat gausėjo, o ūkio valdymas nė kiek negerėjo. Atvirkščiai, jis ekonomiką įstūmė į gilią duobę, kurioje dabar esame.

Japonijoje valstybė liaudies ūkį valdo labai efektyviai, naudodama du pagrindinius svertus: žaliavų importą (savų žaliavų ji beveik neturi) ir banko kredito procentą. Japonijoje iš viso tėra tik dvylika ministerijų (iš to skaičiaus žemės ūkio, taip pat užsienio prekybos ir pramonės ministerija). Prancūzijoje parengti projektai, moksliškai ir argumentuotai rodantys, kad Prancūzijai pakanka tik šešių ministerijų: vidaus reikalų ir teisės; užsienio reikalų ir gynybos; finansų; ekonomikos ir darbo; kultūros ir socialinių klausimų; viešųjų darbų ir statybos. Gali kilti klausimas, kodėl šis projektas nerealizuojamas? Ogi todėl, kad Prancūzijoje yra daugiapartinė sistema. Viena partija paprastai nepajėgia sudaryti vyriausybės, partijoms tenka konsoliduotis ir pasiskirstyti ministrų portfelius. Vis dėlto ir tokiomis sąlygomis Prancūzijai pakanka 16—18 ministerijų. Čia panašiai kaip ir Japonijoje yra viena pramonės ir prekybos ministerija ir atskira žemės ūkio ministerija. JAV irgi nedaug ministerijų. Čia netgi nėra pramonės ministerijos, o prekybos ministerija atsako ir už gamybą.

Aštunta. Kuriant efektyvias valdymo organų struktūras, būtina apsiriboti vienu organizacijos ar įmonės vadovo pavaduotoju. Juk valdymo organas turi veikti kaip vientisa organizacija, duodanti konkretų rezultatą. Kita vertus, kiekviena organizacija palaiko ryšius su aplinka, su kitomis organizacijomis. Taigi vadovui dažnai tenka būti kitose organizacijose, o tuo metu integruojamas funkcijas turi atlikti kitas žmogus — jo pavaduotojas. Jeigu tokio organo veiklos sritys labai plačios, kuriama žemesnė valdymo grandis — valdyba, direkcija, departamentas ar pan. Tokio padalinio vadovas irgi turi turėti vieną pavaduotoją. Vadovas rūpinasi valdymo organo politika, veiklos strategijos formavimu, o pavaduotojas sprendžia taktinius, operatyvinius valdymo aparato darbo klausimus.

Apžvelgęs, mano nuomone, aktualiausius valdymo organų formavimo principus, nepretenduoju į absoliučią tiesą, tik noriu padaryti išvadą, kad tai iš tikrųjų didelis ir painus darbas. Ko pirmiausia reikėtų imtis? Patvirtinus Respublikos ūkiskaitos dokumentus, norima greit pradėti veikti ekonominio savarankiškumo sąlygomis, todėl laiko naujiems valdymo organams sukurti bus nedaug. Todėl reikia parengti keletą galimų modelių, pradedant nuo paskelbtų dokumentų projektų, baigiant ūkiskaitos pradmenimis, toliau sudaryti dvi, tris specialistų grupes, kurios savarankiškai rengtų Respublikos valdymo schemas bei liaudies ūkio valdymo organų projektus bei jų formavimo procedūras.

Valdymo santykiai, kaip valdymo mokslo objektas, peržengia ekonominių santykių ribas, todėl tikėtis, kad vieni ekonomistai, kurie iš esmes nagrinėja Respublikos ūkiskaitos klausimus, padarys šį darbą, būtų naivu, kadangi valdymas, be ekonomikos, apima teisės, kibernetikos, sociologijos, psichologijos, kultūros ir daugelio kitų mokslų aspektus. Tokio darbo grupės turėtų būti sudaromos iš ekonomistų, kibernetikų, valdymo specialistų, sociologų, teisininkų, filosofų, ir kas be ko — žurnalistų, poetų, rašytojų, kurių laki vaizduotė įsijaustų į vidinius projektuojamų modelių procesus, nepastebimus šakinių specialistų protu, ir perteiktų sklandžia kalba visuotiniam svarstymui.

KĄ SUNKIAU PAGAMINTI – ŠAUKŠTĄ AR STAKLES?

Plataus vartojimo prekių gamybos problemos nespecializuotose įmonėse

VYTAUTAS DALANGAUSKAS
RIMANTAS CEMNOLONSKIS

Didelio deficito sąlygomis plačiai vartojamas prekes Respublikos gyventojams gamina ne tik šiam tikslui specializuotos „B" grupės, bet ir nespecializuotos „A" grupės įmonės. Kaip joms sekasi susidoroti su šiuo svarbiu darbu, kokias problemas tenka spręsti? Mintimis apie tai dalijasi kai kurių nespecializuotų įmonių vadovai ir darbuotojai. Žodis gamybininkams.

PETRAS KINDERIS, „Koordinatės" staklių gamybinio susivienijimo konstruktorių biuro viršininkas:

— Atvirai pasakysiu, kad plačiai vartojamų prekių gamyba dažniausiai laikoma antraeilės svarbos dalyku. Štai dirstelėkite į mūsų biuro konstruktorius, braižančius Kulmano lentose. Mūsų senoliams toks darbas buvo gan įprastas, o dabar plačiajame pasaulyje jis kompiuterizuotas. Mūsų įmonės konstruktoriai kompiuteriais naudojasi tik projektuodami pagrindinę produkciją. Ne mažesnė blogybė yra ta, kad biure neturime dizainerio, elektriko, elektroniko. Taigi mechanikos negalime susieti su elektronika. O šiuolaikinės užsienio plačiai vartojamos prekės kimšte prikimštos elektronikos. Bet palyginkite, kiek pagrindinių gamybinių fondų tenka pagrindinės produkcijos rubliui ir kiek — plačiai vartojamoms prekėms. Skirtumas čia bus matuojamas dešimtimis kartų. Mat plačiai vartojamų prekių barams ir cechams atitenka pasenę įrengimai, blogiausios patalpos. Jose prastomis sąlygomis dirbantys žmonės neretai menkai materialiai skatinami. Daugiau reikėtų rūpintis jų kvalifikacijos tobulinimu, savišvieta. Štai aš per ilgus darbo metus tik kartą buvau savaitei komandiruotas į Čekoslovakiją. O pasimokyti užsienyje yra ko. Antai mūsų dujų katilas sveria 140 kg, o Vakarų Vokietijos „Junkerso" firmos pagamintas — tik 60 kg. Nors abiejų katilų galia vienoda, vokiečių prekė ilgiau tarnauja, galima iš anksto užprogramuoti norimą darbo laiką ir temperatūrą.

VLADAS RUKŠĖNAS, Vilniaus grąžtų gamyklos vyriausiasis ekonomistas:

— Pati didžiausia blogybė yra ta, kad, siekdama smarkiai padidinti plačiai vartojamų prekių gamybą, TSRS staklių ir įrankių pramonės

---

V. Dalangauskas — Sąjunginio naujų prekių gamybos diegimo susivienijimo Lietuvos respublikinio filialo direktorius, ekonomikos mokslų kandidatas.
R. Cemnolonskis — žurnalistas.

ministerija gerokai sumažino materialinių išteklių tiekimą jai pavaldžioms Respublikos įmonėms. Kita vertus, šiemet, palyginti su 1989 metais, plačiai vartojamų prekių gamybą mums siūloma padidinti nuo 8,1 iki 13,2 milijono rublių. Tiesa, šiai gamybai reikalingus išteklius leidžiama imti iš pagrindinės gamybos, o ją atitinkamai mažinti.

ŽURNALISTAS:

— Ar ketinate tai daryti?

V. RUKŠĖNAS:

— Atsakysiu į šį klausimą tokiu pavyzdžiu. Turime sudarę prekių mainų sutartis su keliomis Vakarų Vokietijos firmomis. Iš vienos jų — GEZE Mažeikių autokompresorių gamykla nupirko Vilniuje pagamintų grąžtų partiją už valiutą ir sumokėjo už juos trigubai brangiau negu rubliais, be to, išsekino įmonei taip reikalingas valiutos atsargas. Tačiau mažeikiečiams kito kelio nebuvo: iš Centro negavus jiems taip reikalingų Respublikoje pagamintų grąžtų fondų, jų teko įsigyti už valiutą. Štai kas atsitinka, kai išteklių skirstymas be galo centralizuotas. Kaip tokiomis sąlygomis mažinti pagrindinę gamybą?

ZIGMAS LINDA, „Precizikos" bandomosios gamyklos direktoriaus pavaduotojas:

— Kadangi mūsų pagrindinės produkcijos — precizinių staklių, matavimo technikos — poreikiai patenkinami vos 30 procentų, jos apimties mes taip pat nelinkę mažinti. Mano supratimu, perspektyvus ir toks kelias: eksportuoti į užsienį kuo daugiau pagrindinės produkcijos, kad už gautą valiutą valstybė, o iš dalies ir įmonė, galėtų įsigyti importinių plataus vartojimo gaminių.

O plataus vartojimo gaminių asortimento mes taip pat neatsisakome, jį laipsniškai plečiame ir gausiname. Kadangi pagrindinėje gamyboje įrengimai dar ne visiškai panaudojami, gaminti prekes tiesiog būtina. Šią gamybą didintume daug sparčiau, jei nesusidurtume su nespecializuotai įmonei būdingais sunkumais. Pavyzdžiui, kadangi neturime liejyklos, kas ketvirtį siunčiame mašiną į Leningradą parvežti iš Kolpino liejimo-mechaninės gamyklos liejinių.

ARVYDAS JANICKAS, Vilniaus Spalio 40-mečio staklių gamyklos direktorius:

— Apmaudžiausia, kad pastaruoju metu tenka patirti vadinamąją ekonominę blokadą. Tai sakydamas, turiu galvoje sąjunginės ministerijos valstybiniam plačiai vartojamų prekių užsakymui atlikti paskirtus medienos fondus. Jais aprūpinti turinti Petrozavodsko bazė „Karelsnabsbyt" kategoriškai atsisakė ką nors mums duoti. Mums beliko sudaryti sutartį su privatininkais, kurie apsiėmė aprūpinti gamyklą mediena. Žinoma, ne už dėkui. Šiemet iš Šiaulių didmeninės metalo produkcijos bazės dar nepavyko gauti mūrininkų mentelėms gaminti reikalingo lakštinio plieno. Ar nereikės gerinti tiekimo senais, išbandytais metodais, apie kuriuos čia verčiau nutylėsiu?

Kaip matote, norint ką nors geresnio žmonėms pagaminti, tenka eiti kryžiaus kelius. O kaip turime jaustis, sužinoję, kad šiemet tik beveik 14 procentų mūsų pagamintų plačiai vartojamų gaminių bus parduoti Respublikos vartotojui, o kiti bus išsiųsti toli?

NINA FAINBERG, Kauno tvirtinimo detalių gamyklos planavimo ir ekonomikos skyriaus viršininkė:

— Iš mūsų TSRS staklių ir įrankių pramonės ministerija taip pat pareikalavo kone „kinietiško šuolio": plačiai vartojamų prekių gamybą

šiemet padidinti beveik 50 procentų! O kaip tai padaryti, jei stinga žmonių ir įrengimų baldų furnitūrai gaminti? Tokie gudragalviai iš vadovaujančių organizacijų mano, kad jie turi tik pagrindinę gamybą aprūpinti. O dėl kitko — jiems galvos neskauda...

ALGIRDAS ŠILEIKIS, Kauno tvirtinimo detalių gamyklos inžinierius konstruktorius:

— Didelė bėda — prekės įpakavimas. Taros ir įpakavimo gamybinis susivienijimas „Vilnis" reikalauja, kad dėžutėms gaminti reikalingą kartoną pateiktų užsakovas. Patys jo ieškome Klaipėdoje ir kitur. Bet mūsų kartono kokybė neprilygsta užsieniniam. Tuo tarpu gaminio prekinė išvaizda — tai ne smulkmena, o labai svarbus dalykas.

P. KINDERIS:

— Netgi tokio niekniekio kaip prekės vartojimo instrukcijos nesugebame deramai parengti. Jos blankios, neretai „Era" ar rotoprintu padaugintos. Neišvaizdi ir mūsų kavamalės instrukcija, kurią spaudė „Raidės" spaustuvė. Net Leningrado „Elektrosilos" gamyklos pagamintos elektrinės mėsmalės instrukcija daili ir patraukli. O mūsiškių instrukcijų užsienyje nė nebandyk rodyti.

STASYS MIEŽIS, „Precizikos" bandomosios gamyklos planavimo skyriaus viršininkas:

— Gamindami plataus vartojimo prekes, mes turime keblumų ne tik dėl tiekimo, bet ir grynai dėl ekonominių negerovių — gaminių vertės neatitinka kainos, menkas gamybos rentabilumas. Štai vienas pavyzdys. Gėlių stovo mažmeninė kaina 98 rubliai, o Kretingoje veikianti plačiai vartojamų prekių „Akmenos" įmonė vien už stovo lentynėlę užsiprašė 90 rublių. Vadinasi, viso gaminio savikaina bus didesnė kaip 100 rublių, taigi jis gamyklai bus nuostolingas. Palyginkime: mūsų pagrindinės gamybos rentabilumas — 86 procentai (tai puikus rodiklis), o, pavyzdžiui, baldų furnitūros gamybos atitinkamas rodiklis — 27,4, ventilinių galvučių — 11,1, kompresorimetro — 16,6 procento. Patys suprantate, pagrindine gamyba mes ekonomiškai labiau suinteresuoti.

Z. LINDA:

— Dabar gaminti verčia dėdė, o ne rinka. Turėtų būti atvirkščiai.

V. RUKŠĖNAS:

— Kainas ir pasiūlą turi diktuoti rinka. Niekur pasaulyje niekas nenurodo, ką ir kiek gaminti. Tai lemia paklausa. Tokiomis sąlygomis plačiai vartojamų prekių gamybos rentabilumas, pavyzdžiui, Vakarų Europoje maždaug vienodas, jei neklystu, siekia 13 procentų. Jei kokia nors įmonė turi didesnį rentabilumą, kitos ima su ja konkuruoti, ir tas didesnis rentabilumas netrukus susilygina su bendruoju. Manau, kad eidami rinkos ekonomikos keliu, ir mes ateityje taip tvarkysimės. O įsakinėjant, administravimu prekių niekada nebus pakankamai. Aš neprieštarauju valstybiniam ekonomikos reguliavimui. Bet jis turėtų skatinti tai, kas visuomenei ir įmonei perspektyvu, naudinga.

P. KINDERIS:

— Plačiai vartojamų prekių gamybos valstybiniu reguliavimu ir koordinavimu ekonomiškai savarankiškoje Respublikoje turėtų rūpintis Valstybinio plano komiteto liaudies vartojamų prekių skyrius. Anksčiau jis teturėjo patariamojo balso teisę. Kitaip sakant, skyriaus darbuotojų norai buvo geri, o galimybės menkos. Pamenu, jie mūsų susivienijimui niekaip nepajėgė iš Maskvos išprašyti Lietuvoje gaminamų mažų-

jų elektros variklių fondų. Dabar padėtis turėtų pasikeisti. Tikimės, kad minėtas skyrius pagaliau perims iš Centro plačiai vartojamų prekių gamybos planavimo ir koordinavimo rūpesčius.

KITUS MATOME, O SAVE?..

Skaitytojai bent iš dalies sužinojo, ką išgirdome mūsų aplankytose nespecializuotose įmonėse, kurios anksčiau buvo pavaldžios TSRS staklių ir įrankių pramonės ministerijai (tikimės, kad daugelio jų žinybinis statusas ateityje pasikeis). Tikriausiai daug kam į akis krito, kad gamybininkų nuomonės kiek vienpusiškos. Reiškiama pastabų vadovaujančioms organizacijoms, tiekėjams, o apie savo įnašą į bendrą reikalą, apie savo darbo trūkumus dažniausiai nutylima. Atrodo, kad jau dabar, ypač Respublikos ir įmonių ekonominio savarankiškumo sąlygomis, galima geriau tvarkytis. Nepretenduodami į išsamią naujoviško darbo programą, pateiksime vieną kitą savo siūlymą.

Turbūt galiausiai viskas priklauso ne tiek nuo „gerų dėdžių" pagalbos, kiek nuo pačios įmonės darbo kolektyvo, jo vadovų ir specialistų profesinės kompetencijos, ekonominio mąstymo, iniciatyvos ir išradingumo. Štai Prekybos ministerijos nemaisto prekių valdyboje išgirdome, kad Vilniaus grąžtų gamykla — viena iš kelių Respublikos įmonių, kurios produkcija labai paklausi ne tik vidaus, bet ir užsienio rinkoje. Paklausa neatsiranda savaime, tai didelio darbo rezultatas. Sąjunginės ministerijos tarpininkavimu įmone iš TSRS užsienio prekybos banko gavo 6 milijonų valiutinių rublių paskolą, už kurią įsigijo importinės įrangos. Atsirado galimybė pateikti vartotojui labai geros kokybės, net unikalių aukštos tikslumo klasės grąžtų. Vien praėjusiais metais jų eksportuota už pusantro milijono valiutinių rublių. Šios sumos užteko banko kreditui padengti. Po kelerių metų skolos bus išmokėtos, ir valiutinės įplaukos turtins pačią gamyklą bei, tikėkimės, Respublikos biudžetą. Suprantama, brisdama į skolas, gamykla rizikavo. Bet, kaip sakoma, randa tas, kas ieško!

Dabar pateiksime tokį susimąstyti verčiantį faktą: praėjusiais metais Vilniaus „Sigmos" gamybinis susivienijimas pagamino beveik penktadalį visų 80 Respublikos nespecializuotų įmonių pagamintų plačiai vartojamų prekių. Taip pralenkti partnerius „Sigmai" pavyko todėl, kad daug kur, kaip teisingai pasakė kaunietis P. Kinderis, plačiai vartojamų prekių gamyba laikoma antraeile, yra techniškai atsilikusi. Palyginti mažai čia yra specializuotų cechų ir barų — tik 32. O dažniausiai plačiai vartojamų prekių gamyba laikoma podukros vietoje. Kai primityviomis sąlygomis gaminami nedideli produkcijos kiekiai, gamyba darosi panaši į amatą, tada sunku tikėtis didelio jos rentabilumo.

Vardan objektyvumo reikia papriekaištauti ir prekybininkams. Jie irgi kartais žlugdo įmonių iniciatyvą gaminti dideles paklausių prekių partijas. Vienam iš šių eilučių autorių Panevėžio „Metalisto" gamybinio susivienijimo vyriausiasis inžinierius V. Zokas nusiskundė, kad dėl respublikinės ūkinių prekių prekybos bazės vadovų inercijos buvo sužlugdyta darbo kolektyvo iniciatyva pateikti vartotojui per metus 200 tūkstančių paklausių ketaus keptuvių. Prekybininkams atsisakius tokio prekių kiekio, gamybininkai greitai rado išeitį: turimą ketų panau-

dojo masinei santechninių ventilių ir eksportui skirtų sportinių diskų gamybai. O šeimininkės liko be keptuvių...

Atkreipėme dėmesį ir į tokį paradoksą: tie patys gamybininkai, kurie visaip skundėsi gamybos sunkumais, vis dėlto teigė, kad ir absoliučią veiklos laisvę turėdami neatsisakytų gaminti plačiai vartojamas prekes, tik pakoreguotų jų nomenklatūrą. Mat jeigu plačiai vartojamų prekių gamybos profilis artimas pagrindinei gamybai, gaminti tokias prekes įmonei tikrai apsimoka. Štai Kauno tvirtinimo detalių gamyklos pagrindinės gamybos rentabilumas yra gerokai mažesnis už plačiai vartojamų prekių gamybos rentabilumą — atitinkamai 24 ir 37,2 procento. Vadinasi, ir pastarąjį rodiklį lemia ne tiek pati prekių žmonėms gamyba, kiek jos asortimentas, gamybos organizavimas ir jos techninis lygis.

Kai kurie pokalbių su gamybininkais dalyviai darė užuominas, kad kolektyvų nariai nėra pakankamai suinteresuoti gaminti plačiai vartojamas prekes. Čia vėlgi viskas priklauso nuo to, kaip, kokiomis sąlygomis tos prekės gaminamos. Vilniaus „Žalgirio" staklių gamyklos planavimo skyriaus viršininkas A. Fiodorovas pateikė tokį faktą: vieno pagrindinės gamybos darbuotojo vidutinis uždarbis 1989 m. siekė 249 rublius, o plačiai vartojamų prekių brigadose dirbančių darbininkų buvo didesnis kaip 300 rublių. Kokie gi aitvarai jiems gerą uždarbį neša? Ogi pirmiausia — naujoviškas darbo organizavimas. Į plačiai vartojamų prekių gamybos brigadas susibūrusių 90 darbininkų darbo kolektyvo taryba su gamyklos administracija pasirašė gamybos baro nuomos sutartį. Joje numatyta, kad administracija perka iš brigados narių jų pagamintus skėčius. Iš darbininkų gautos sumos išskaitomos gamybos sąnaudos — lėšos medžiagoms, chemikalams ir pan. įsigyti. O tai, kas lieka — ūkiskaitines pajamas — darbo kolektyvo taryba paskirsto darbininkams, kurie, tapę baro šeimininkais, buvo suinteresuoti našiau dirbti ir šiek tiek sumažino darbininkų skaičių. Šie veiksniai lėmė ir didesnį darbo užmokestį.

Tiesiog neišsenkamas gamybos, taip pat ir darbininkų pajamų didinimo rezervas — įmonėse ar prie jų kuriami plačiai vartojamų prekių gamybos kooperatyvai. Ne viena įmonė jau praktiškai įsitikino jų teikiama nauda. Pavyzdžiui, „Žalgirio" staklių gamykla plačiai vartojamų prekių gamybos apimtį 1989 m., palyginti su 1988 m., padidino 30 procentų, o šiemet tikisi šį rodiklį padidinti iki 43 procentų, nes šakinė ministerija minėtų prekių gamybos apimtį gerokai padidino. Kooperatyvų dalis visoje prekių gamybos apimtyje (3,5 milijono rublių) sudarys 900 tūkstančių rublių. Gamyklos planavimo skyriaus viršininkas A. Fiodorovas įsitikinęs, kad kooperatyvų veikla visokeriopai plėstina, nes be jų talkos įmonė niekaip nesusidorotų su sparčiai didėjančiomis prekių žmonėms gamybos užduotimis.

Pašnekovai nemažai kalbėjo apie tai, kad nespecializuotos įmonės galimybės sukurti techniškai sudėtingą plataus vartojimo gaminį yra gana ribotos. Mat tenka kooperuotis su kitomis įmonėmis, tiekiančiomis medžiagas, komplektavimo detales, liejinius ir pan. Dėl to įmonės dažniausiai ieško partnerių kitose respublikose, kartais net užsienyje. Antai bulgarų firma „Elektron" savo pagamintus monometrus maino į Kauno ketaus liejyklos pagamintus siurblius; „Koordinatės" staklių gamybinio susivienijimo pagamintos presformos, skirtos vienkartiniams švirkštams gaminti, keliauja į vieną Ukrainos TSR Chmelnickio miesto įmonę. Tuo būtų galima džiaugtis, jei savoje Respublikoje netriktų

kooperacijos reikalai. Prisiminkime „Precizikos" bandomosios gamyklos vadovų nusiskundimus — liejinius jiems tenka vežtis iš... Leningrado. O kiek Respublikos įmonėse yra liejyklų, kiek vien Panevėžyje yra įmonių (bene trys), turinčių įrengimus spaudžiamajam liejimui. O kaip paaiškinti tą faktą, kad „Koordinatės" staklių susivienijimas reikalingus plastikinius dirbinius gauna ne iš stambios šiuolaikinės Vilniaus „Plastos" gamyklos, o iš amatininkiškai dirbančios Ežerėlių durpių įmonės? Teisinamasi, kad tokie savitarpio ryšiai įmonėms tiekėjoms nenaudingi — atsiskaitoma didmeninėmis kainomis, tiekti mažas gaminių partijas neapsimoka ir pan. Tačiau negalima abejoti dėl vieno dalyko: Valstybiniam plano komitetui, Lietuvos pramonininkų asociacijai derėtų ieškoti galimybių, kaip sustiprinti Respublikos įmonių kooperacijos ryšius, padaryti juos veiksmingesnius. Eidamos šiuo keliu įmonės, specializuotos gaminti ne prekes, galėtų bendromis jėgomis steigti tarpžinybinius gamybos vienetus. Pastarieji, gaudami iš kitų įmonių reikiamų komplektavimo detalių, mazgų, liejinių ir kitko, galėtų surinkti ir vartotojui teikti sudėtingus gatavus gaminius, tai yra padaryti tai, kas vienai įmonei ne pagal jėgas. Respublikos įmonių kolektyvinėmis pastangomis kurtinas ir informacijos apie plačiai vartojamų prekių gamybą bankas, kuris labai pasitarnautų tos informacijos stokojantiems naujų prekių kūrėjams.

Seniai laikas pagalvoti, kur įmonė galėtų išbandyti naują gaminį. Pavyzdžiui, neturėdama nei atestuotos laboratorijos, nei bandymų centro, Alytaus mašinų gamykla tik už dviejų elektros radiatorių bandymus bazinei įmonei (tokiai įmonei, kuriai bandoma produkcija yra pagrindinė) paklojo daugiau kaip 15 tūkstančių rublių. Todėl manome, kad prie Respublikos įmonėse veikiančių laboratorijų reikėtų įkurti kelis skirtingo profilio bandymų ūkiskaitinius centrus, kuriuose būtų galima atlikti elektrinius, mechaninius, klimatinius ir kitus naujų masinio vartojimo prekių bandymus.

Pritariame pokalbio dalyvių siūlymams sparčiau kurti socialistinę rinką, kuri pati derintų pasiūlą su paklausa, reguliuotų kainas ir pan. Beje, uždavinys pereiti prie rinkos ekonomikos iškeltas ir LKP XX suvažiavime. Tačiau tai padaryti greitai, reikiamai nepasirengus reikštų dar labiau pabloginti ir taip nelengvą ekonominę padėtį. Mūsų nuomone, ekonomiškai savarankiškoje Respublikoje kol kas įmanoma tik patiems planuoti, koordinuoti ir reguliuoti plačiai vartojamų prekių gamybą. Rezervai čia išties dideli. Antai mūsų aplankytose įmonėse vienam darbo užmokesčio rubliui plačiai vartojamų prekių geriausiu atveju pagaminama kiek daugiau negu 50 kapeikų, o dažnai ir mažiau. Vadinasi, kovingiems, kritiškiems gamybininkams derėtų ne tik kitų ydas pastebėti, bet ir savųjų neužmiršti.

KAIP Į KIAURĄ MAIŠĄ...

— Na, ir kas iš to, kad padidinsime prekių gamybą? — samprotavo ne vienas pašnekovas. — Juk kiauro maišo niekaip nepripildysi...

Gerai supratome, ką gamybininkai turi galvoje. Jie ne akli, seka statistikos suvestines ir mato, kad plačiai vartojamų prekių gamyba kasmet didėja, o prekystaliai vis tuštėja. Šį teiginį pailiustruosime skaičiais, kurių pateikė Valstybinio plano komiteto liaudies vartojamų prekių sky-

riaus darbuotojai. Per ketverius šio penkmečio metus nemaisto prekių gamyba, palyginti su 1985 m., padidėjo beveik 27 procentais, o sąjunginio pavaldumo įmonėse — 29,5 procento. Mažmeninių prekių apyvarta tuo pačiu metu išaugo 33,4 procento. Atrodytų, ir gyvenimas gražus, ir gyventi gera. Tad kodėl gi daugelio prekių trūksta?

Klausimas painus. Jeigu kas žinotų, kaip trumpai drūtai į jį atsakyti, esamą padėtį būtų galima tuojau pagerinti. Todėl svarstomu klausimu apsiribosime tik keliomis mintimis, kurias suformuluoti padėjo Valstybinio plano komiteto ir Prekybos ministerijos darbuotojai. Ministerijos nemaisto prekių valdybos viršininkas Gintaras Tamuliūnas pasiūlė pasidomėti, kaip nuolat didėjančio darbo užmokesčio ir kur kas lėčiau augančio darbo našumo fone atrodo prekių atsargos, palyginti su normatyviniu rodikliu (procentais). 1987 metais šis santykis buvo išreiškiamas 98 procentais, o 1989 m. — 94 procentais.

— Tai reiškia, — pakomentavo tokią padėtį prekybininkų vadovas, — jog nuolat didėjanti prekių apyvarta alina prekių atsargas. Šiemet, palyginti su apskaičiuotu poreikiu, prekių trūksta maždaug už 600 milijonų rublių.

Svarbiausia, suprantama, visiems žinomas ir, kaip sakoma, savo kailiu jaučiamas prekių stygius, bet neaiškios jo priežastys. Nepretenduodami į didelius apibendrinimus, kai kurias jų aptarsime.

Naudodamosi tuo, kad prekių paklausa didesnė už pasiūlą, taip pat ekonominio savarankiškumo teikiamomis galimybėmis, daugelis įmonių finansinę būklę mėgina gerinti ne plėsdamos gamybą ir mažindamos produkcijos savikainą, o didindamos kainas. Tokį grynai žinybinį kursą gamybininkų vadovai teisina tuo, kad esą gaminami nauji gaminiai. Dažnokai jie nuo senųjų skiriasi ne tiek geresniais techniniais ekonominiais rodikliais, kiek didesne kaina. Štai keli skaičiai Įmonėms taikant sutartines kainas bei indeksą „N", 1989 m., palyginti su 1988 m., vidutinė mažmeninė kai kurių nemaisto prekių kaina taip padidejo: buitinių šaldytuvų — 7 procentais, dulkių siurblių — beveik 11 procentų, magnetofonų — 3 procentais, televizorių — 13,6 procento ir t. t. Tuo tarpu natūriniais rodikliais skaičiuojama tų pačių prekių gamyba ne ką išaugo. Vadinasi, naudojantis kainų mechanizmu kuriama didėjančios gamybos regimybė, kas žmonėms tik akis dumia. Tiesa, praėjusiais metais buvo priimtas direktyvinis nutarimas, kaip šalinti kainodaros trūkumus. Atsisakyta daugelio prekių indeksų, išskyrus „N" (priedas už jį dabar nustatomas tik vieniems metams). Tačiau indeksas „N" ir sutartinės kainos įmonėms palieka landas, pro kurias galima iš vartotojo nugriebti neuždirbtą rublį.

Nepaisant visokių kainų priedų, taikomų naujoms, geresnės kokybės prekėms, jų faktiškai vis mažiau gaminama. Tarkime, per 1989 m. pirmuosius 9 mėnesius, palyginti su atitinkamu 1988 m. laikotarpiu, naujų prekių pradėta gaminti beveik 3 procentais mažiau. Nepagerėjo ir jų kokybė. Kitaip sakant, mūsų prekės neilgaamžės. Tokių prekių sunaudojama gerokai daugiau. Štai dar viena prekių stygiaus priežastis.

Be to, kasmet už Respublikos ribų realizuojama vidutiniškai apie 30 procentų visų pagamintų maisto ir 60 procentų — nemaisto prekių. Sakysime, šiemet Respublikos gyventojams bus parduota tik 11,3 procento Lietuvoje pagamintų šaldytuvų, 7,1 procento televizorių, 6,8 procento galvaninių elementų, pusė sintetinių skalbiklių, trečdalis kitų cheminių prekių ir pan. Susipažinęs su šiais skaičiais, įžvalgus skaitytojas

iš karto pasiges duomenų apie įvežamas prekes. Taip, realizuojamos ir tokios prekės, bet, palyginti su išvežimu, prekių įvežama perpus mažiau. Vadinasi, prekystalius tuština ir netobulas, perdėm centralizuotas prekių skirstymo mechanizmas bei neracionalūs tarprespublikiniai mainai. Tikimės, kad ekonomiškai savarankiška tapusios Respublikos vyriausybė imsis spręsti ir šią vieną iš opiausių ekonominių ir socialinių problemų, dėl kurios nukenčia gyventojų aprūpinimas nemaisto prekėmis.

Žinome ir tai, kad lentynas ištuštinti mums gerokai padėjo be paliovos didėjantis turistų srautas. Pamėginsime jį apibūdinti konkrečiais skaičiais. Antai kiekvienam tūkstančiui Lietuvos gyventojų per metus tenka 8,5 turisto iš Lenkijos, o tūkstančiui TSRS gyventojų — tik 0,5 turisto iš šios šalies. Nerimą kelia, suprantama, ne pats turistų kiekis, o pernelyg silpnai ribojamas prekių išvežimas, mūsų pačių priimtų įstatymų ir nutarimų nevykdymas.

Prie infliacijos didėjimo prisideda ir kai kurių kooperatyvų veikla, pirmiausiai tų, kurie, kaip sakoma, nei sėja, nei pjauna, tik į aruodus krauna. Respublikos visuomenė su pasitenkinimu sutiko žinią, kad kooperatyvams uždrausta perpardavinėti prekes. Tačiau iš gamybininkų išgirdome, mūsų supratimu, pagrįstų nusiskundimų, kad tos pačios medžiagos, žaliavos, įrengimai ir pan. valstybinėms įmonėms, kooperatyvams ir privatininkams parduodamos skirtingomis kainomis. Antai kooperatininkams valstybės taikomi koeficientai prekės kainą dažniausiai išpučia. Tiek permokėję už pirkinį kooperatininkai savo ruožtu lupa nuo pirkėjo devintą kailį. Rezultatai — dėl skirtingų kainų nukenčia ne valstybė ar kooperatyvas, o vartotojas. Kita vertus, į kooperatininkų kišenes plaukiantis pinigų srautas dar labiau didina įsisiautėjusią infliaciją. Todėl minėtos kainų problemos, mūsų supratimu, nederėtų ignoruoti.

Galiausiai tobulintinas ir dabar veikiantis Valstybinės įmonės (susivienijimo) įstatymas, kurio teikiamomis savarankiškos veiklos galimybėmis daug kas naudojasi žinybiniam apetitui tenkinti. Tikimės, kad dabar rengiamas naujasis įstatymas nekartos senojo klaidų.

O baigsime tuo, nuo ko pradėjome, — reikia žmonėms gaminti daugiau ir geresnių prekių. Ir XX suvažiavime, ir kitomis progomis savarankiška LKP nuolat pabrėžia, kad tokia smarkiai didėjanti gamyba yra vienas svarbiausių visuomenės aptariamų antiinfliacinių priemonių komponentų.

KUR VAISTAI ŽEMĖS ŪKIUI GYDYTI?

ALGIRDAS SAUSANAVIČIUS

● PAGAL JURGĮ IR KEPURĖ ● BIOTECHNOLOGIJA IR ATEITIES PASLAUGOS ŽEMĖS ŪKIUI ● MOKSLININKAI KURIA IŠ ESMĖS NAUJAS GYVULIŲ VEISLES ● PLINTA „NUODŲ" MAISTO PRODUKTUOSE BAIMĖS SINDROMAS ● ALTERNATYVIOJI ŽEMDIRBYSTĖ: KAS TAI? ● TOBULINTI AGROSERVISĄ, DIDINTI ŽEMĖS ŪKIO PRODUKCIJOS PERDIRBIMO GALIMYBES

Dabar pasaulio pirmaujančiųjų šalių agropramoninio komplekso gamybinės jėgos yra pasiekusios tokį visuomeninio darbo pasidalijimą, kai dalis žemės ūkio gamybos procesų perduodama įvairioms pramonės šakoms ir dėl to tiesiogiai žemės ūkyje dirbančių žmonių darbas pasidaro racionalesnis bei našesnis. Antai žinomo Vakarų Vokietijos ekonomisto O. Ederto duomenimis, praėjusio dešimtmečio pradžioje kiekvienas Olandijos fermeris maisto produktais aprūpino 112, Danijos — 100, Belgijos — 88, Didžiosios Britanijos — 85, JAV — 79, VFR — 64, Prancūzijos — 40, Irlandijos — 30, Italijos — 21 žmogų[1]. O. Ederto skaičiavimais Tarybų Sąjungoje 1983 metais šis rodiklis tebuvo 14.

Nuostabiausia, kad kai kurie tarybiniai autoriai tokią padėtį laiko didžiuliu mūsų žemdirbių laimėjimu.

Aprūpinimas maisto produktais nėra vien tiesiogiai žemės ūkyje dirbančių žmonių reikalas. Didelį vaidmenį čia atlieka liaudies ūkio šakos, gaminančios žemės ūkio mašinas, mineralines trąšas, kombinuotuosius pašarus ir pan., taip pat teikiančios įvairias paslaugas (pirmoji APK sfera). Į APK įeina ir tos ūkio šakos, kurios iš ūkių ir valstiečių superka, perveža, laiko ir perdirba žemės ūkio produkciją (trečioji APK sfera). Antai Jungtinėse Amerikos Valstijose 1980 metais minėtosioms sferoms teko net 87,5 procento pagamintų maisto produktų. Tuo tarpu tiesiogiai žemės ūkiui — tik 12,5 procento, o juk tai pagrindinė — antroji APK sfera. Taigi kuo labiau išplėtotas APK, tuo mažesnė žmonių ir pagamintos produkcijos vertės dalis tenka žemės ūkiui. Pavyzdžiui, 1984 metais JAV agropramoniniame komplekse dirbo 21 milijonas žmonių, o tiesiogiai žemės ūkyje — vos 2,7 mili-

[1] Edert O. Landwirtschaft unter veränderten Voraussetzungen. Göttingen, 1987, S. 11

A. Sausanavičius — Vilniaus universiteto tarpfakultetinės politinės ekonomijos katedros docentas, ekonomikos mokslų kandidatas.

jono (2,4 procento visų šalies dirbančių gyventojų). Kiti 18,3 milijono žmonių dirbo pramoninėse APK sferose (16,1 procento šalies dirbančių gyventojų)[2]. Maisto produktų ir pluošto gamyboje tais metais Jungtinėse Valstijose dirbo beveik 18,5 procento šalies darbingų gyventojų, kurie sukūrė 18 procentų nacionalinių pajamų.

Smarkiai išplėtotos APK gamybinės jėgos kai kuriose kapitalistinėse šalyse sudaro galimybes stabiliai aprūpinti gyventojus maisto produktais. Antai Bendrosios rinkos šalyse aštuntąjį dešimtmetį žemės ūkio produktų gamyba kasmet didėjo 1,5—2 procentais, o vidaus paklausa — tik 0,5 procento. Tačiau kitose pasaulio šalyse padėtis kiek kitokia. Suvienytųjų Nacijų Organizacijos duomenimis, sočiai, net labai gerai maitinasi tik apie 1,5 milijardo planetos gyventojų, apie 1,8 milijardo valgo pakankamai, o net 1,7 milijardo — pusbadžiauja. Daugiau kaip trečdalis žmonijos priversta tenkintis 2400 kilokalorijų vertės dienos maisto norma, o tokiose šalyse kaip Gvinėja, Mozambikas — žmogui kasdien tenka vos 1700 kilokalorijų. Tuo tarpu išsivysčiusiose šalyse vidutinė žmogaus dienos raciono vertė sudaro per 3100 kilokalorijų[3]. Visa tai akivaizdžiai rodo, kaip nelygiai išplėtotas APK potencialas ir nevienoda šalių demografinė situacija.

Prognozuojama, kad iki trečiojo tūkstantmečio pradžios pasaulyje gyvens 6,24 milijardo žmonių (1950 m. — 2,56 mlrd.), o iki 2050 metų Žemėje gyventojų bemaž padvigubės, t.y. jų bus apie 11 milijardų. Ypač didelis gyventojų prieaugis prognozuojamas silpnai išvystytuose pasaulio regionuose[4]. Net apie 90 procentų pasaulinio gyventojų prieaugio teks besivystančioms šalims. Dėl to, be abejo, dar labiau paaštrės maisto problema.

Mokslinė techninė revoliucija davė nemažą impulsą APK gamybinių jėgų plėtrai. Antroje šio amžiaus pusėje visose šalyse nuo manufaktūrinės gamybos stadijos buvo pereita prie mašininės, kitaip tariant, gamybos procesai kompleksiškai mechanizuoti. Per pastarąjį ketvirtį amžiaus kapitalistinių šalių žemės ūkyje naudojami daugiausia vidutinės ir didelės galios traktoriai su plačiabariais prikabinamaisiais ar pakabinamaisiais agregatais. Tokie traktoriai paprastai kompiuterizuoti, o tai labai palengvina jais dirbančių žmonių darbą. Tokia moderni technika keičia žemės ūkio gamybos ekonomines sąlygas, taip pat jos struktūrą.

Apskritai kapitalistinių šalių žemės ūkyje sparčiai diegiamos elektroninės skaičiavimo mašinos. Iš pradžių ESM paplito stambiuosiuose JAV ir VFR ūkiuose. Antai 1985 metais ESM naudojo 4,3 procento Amerikos fermerių. Apskaičiuota, kad jau mūsų amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje JAV iki trijų ketvirtadalių žemės ūkio produkcijos bus pagaminama naudojant kompiuterius. Tai iš esmės padidina fermų konkurencingumą: mat naudodami kompiuterius, fermeriai operatyviau sužino apie produkcijos realizavimo rinkos būklę. Tuo būdu jie įgyja pranašumą palyginti su vidutiniais ir smulkiaisiais nekompiuterizuotais ūkiais.

Didinti žemės ūkio gamybos efektyvumą labai padeda agrochemija. Ekonomiškai išvystytose kapitalistinėse šalyse vis daugiau gaminama ir naudojama mineralinių trąšų. Daugiausia iš Bendrosios rinkos šalių mineralinių trąšų, skaičiuojant vienam hektarui, 1983—1984

---

[2] Economic Indicators of the Parm Sector: Farm sector Review 1984. Wash., 1985, p. 11.

[3] Landwirtschaftliches Wochenblatt Wesfalen-Lippe. Münter, 1988, Nr.52, S. 10.

[4] Urban P. How Will. Ag. Markets Respond To Population Doubling Farmline. Wash., 1988, Nr. 7, p. 12.

metais panaudojo Olandija — 337 kg, Belgija — 316 kg, VFR — 260 kg, Danija — 239 kg[5].

Tačiau kai kuriose šalyse mineralinių trąšų imta naudoti mažiau. Priežastis — plėtojama alternatyvi (švari) žemdirbystė, kuri labiau atitinka vartotojų poreikius. Žemės ūkyje išties labai paplitusios cheminės medžiagos. Antai VFR 1986 metais buvo panaudoti net 1736 pavadinimų leistini chemikalai[6]. Remiantis agrochemijos monopolijų duomenimis, apskaičiuota, kad jeigu fermeriai nenaudotų cheminių medžiagų, jie gautų maždaug trečdaliu mažesnį derlių.

Iš agrarinėje gamyboje diegiamų mokslo atradimų ypač pažymėtina biotechnologija. Tikimasi, kad iki 2000 metų kapitalistinėse šalyse biotechnologijos produktų apyvarta pasieks 150 milijardų dolerių. Apie du trečdalius šių produktų bus tiesiogiai arba tarpiškai susiję su žemės arba miškų ūkiu.

Siekiant pagreitinti labai produktyvių gyvulių reprodukciją, vis labiau plėtojama embrionų transplantacija. Vien tik JAV ir Kanadoje kasmet transplantuojama daugiau kaip 50 tūkstančių gyvulių embrionų.

Pasaulyje vis labiau ryškėja stambių ūkių pranašumas diegiant į gamybą mokslo ir technikos laimėjimus. Antai JAV 1980 metais pusė visų galvijų buvo nupenėta 400 stambių kompleksų, o 90 procentų paukščių išauginta 16 tūkstančių stambių fermų[7]. 1983 metais 20-tyje stambiausių firmų auginta 73 procentai šalies broilerių. JAV labai plinta pramoninė gamyba kiaulininkystėje.

Nors Vakarų Europoje žemės ūkio produkcijos gamybos koncentravimo procesai dar nepasiekė Šiaurės Amerikos šalių lygmens, tačiau stambioji gamyba vis labiau varžo smulkiuosius valstiečių ūkius. Tai ypač pastebima paukštininkystėje. Antai daugumoje Bendrosios rinkos šalių dedeklių paukštynuose laikoma ne mažiau kaip po 10 tūkstančių. Stambioji gamyba plečiasi ir kiaulininkystėje. Daugėja fermų, auginančių 1000 ir daugiau kiaulių. 1985 metais čia tokių stambių fermų buvo jau 28 procentai. Tačiau nepaisant didelių fermų spaudimo Bendrosios rinkos šalių pieninkystėje vyrauja smulkios valstiečių fermos.

Mokslo ir technikos revoliucija kapitalo šalyse ir žemės ūkyje paspartino gamybos intensyvinimą. Antai JAV pieno primilžis iš karvės 1971—1987 metais padidėjo nuo 4543 iki 6200 kilogramų. Dešimtyje Europos bendrijos šalių (išskyrus Graikiją, Ispaniją ir Portugaliją) karvių pieningumas 1979—1986 metais padidėjo nuo 4040 iki 4505 kilogramų. Vis dėlto pasaulio rekordas šioje srityje priklauso Japonijai. Čia 1985 metais iš karvės primelžta net 6701 kilogramas pieno. Toliau eina JAV — 5911, Švedija — 5773, Danija — 5729 ir Olandija — 5356 kg pieno[8]. Šių ir daugelio kitų šalių fermeriai jau seniai įsikalė į galvą paprastą tiesą, kad karvės pieningumas ir pašarų dalis, skirta gyvulio organizmo funkcionavimui palaikyti, yra atvirkščiai proporcinga: verčiau laikyti mažiau, bet produktyvesnių gyvulių.

Kapitalistinėse šalyse jaučiasi ir neigiamas gyvulininkystės koncentravimo poveikis. Jis pasireiškia ne tik tuo, kad nukonkuruojami vidutiniai ir smulkūs fermeriai, bet ir tuo, kad gamybos gigantai sutrikdo ekologinę pusiausvyrą: užteršia atmosferą, gruntinius vandenis ir t.t.

---

[5] Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland 1986, Münster, 1986, S. 376.

[6] Ten pat, p. 74.

[7] Farms in Transition. Inter disciplinary Perspectives on Farm structures (Ed. by Brewster D., e. a.). Ames, 1983, p. 24.

[8] Agricultural Statistics 1986. Wash., 1986, p. 317—324.

Kapitalistinės šalys, intensyvindamos gyvulininkystę, kartu gerina ir visą žemės ūkio kultūrą, nes tai lemiamai veikia laukų derlingumą. Antai JAV nuo 1955 iki 1986 metų sorgų pasėlių derlingumą padidino 3,4, kviečių — 2,2, sojų — 1,5 ir medvilnės — 2,1 karto[9]. Dvylikoje Europos ekonominės bendrijos šalių vidutinis kviečių derlingumas 1986 metais buvo 50,2 centnerio iš hektaro, kukurūzų — 64,2 centnerio, cukrinių runkelių — 504,1 centnerių iš hektaro. Kai kuriose EEB šalyse šie rodikliai daug didesni. Antai Olandijoje tais pačiais metais gautas net 80 centnerių kviečių derlingumas, Anglijoje — 69, 6, Belgijoje — 68,3 centnerio. Yra ūkių, kurie gauna tiesiog mums neįtikimą javų derlingumą. Antai 1964 metais daugelis Didžiosios Britanijos fermų iš hektaro prikūlė po 100 centnerių grūdų, o rekordininkai — net po 125 centnerius. Nemažai VFR ūkių 1988 metais irgi gavo per 100 centnerių grūdų iš hektaro[10]. Teoriškai įrodyta, kad biologinio kviečių derlingumo riba — 300 centnerių iš hektaro.

Mokslininkai atkakliai siekia sukurti augalų formas su iš anksto užprogramuotomis naudingosiomis savybėmis. Panašiais tyrimais mėginama kurti ir naujas gyvulių veisles. Antai JAV fiziologas V. Perselas sukūrė 40-ties kiaulių bandą, kurioje visų gyvulių genai iš esmės pakeisti. Šios „transgeninės" kiaulės turi nemažai pranašumų, palyginti su iki šiol augintomis, o svarbiausia, kad jos kontrolinį svorį pasiekia suvartojusios bemaž penktadaliu mažiau pašarų[11]. Daugelis užsienio šalių ekspertų įsitikinę, kad žemės ūkis priėjo prie naujo mokslinės pažangos slenksčio, ir nuo šio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio prasidės kitas jo etapas.

Kai kurie užsienio autoriai šiuolaikinę Vakarų Europos šalių žemės ūkio padėtį, kai išryškėjo perprodukcijos sunkumai, vadina beprecedentine krize, t.y. žemės ūkio ir žemdirbių krize. Dėl struktūrinės šios šakos pertvarkos dešimtyje Vakarų Europos šalių dirbančių žemės ūkyje gyventojų 1960—1985 metais sumažėjo nuo 18,4 iki 7,2 procento. Struktūrinė žemės ūkio krizė atsiliepė ir kitoms APK šakoms, pavyzdžiui, traktorių ir žemės ūkio mašinų pramonei.

Kylant sunkumams realizuoti žemės ūkio produkciją, valstybės skiria daugiau lėšų nuostoliams dėl pertekliaus kompensuoti. Agrarinio fondo išlaidų garantijų skirsnis EEB šalyse per 1981—1988 metus padidintas nuo 11,5 iki 27,5 milijardo ekiu[12] JAV federalinio biudžeto kaštai fermerių finansavimui padidėjo nuo 4 milijardų dolerių 1981 metais iki 13 milijardų dolerių praėjusiais metais (pikas pasiektas 1986 metais — 29 milijardai dolerių)[13]. Štai kokia kaina kapitalistinės šalys stengiasi įveikti žemės ūkio gaminių perprodukciją, kad galėtų nuolat tiekti maisto produktus gyventojams.

JAV iš esmės tolygiai reguliuojama ir pieno gamyba. Priklausomai nuo šio produkto gamybos dinamikos — pieno supirkimo kainos kaitaliojamos. Premijuojami tie fermeriai, kurie nutraukia pieno gamybą arba perprofiliuoja savo fermas. Šią patirtį vis plačiau ima diegti Vakarų Europos šalys.

Agrarinė gamyba kapitalistinėse šalyse susiduria ne tik su ekonominėmis ir finansinėmis problemomis. Vartotojų organizacijų ak-

---

[9] Agricultural Statistics 1987, Wash., 1987, p. 395.

[10] Isetmayer H. Die 100-dt Legende und die Wirklichkeit. Top agrar. Münster, 1987, Nr. 9, S. 34.

[11] Marbery St. Bilding formorows pig / Hog Farm Mangement. Minetonka, 1987, Nr. 7, p. 10.

[12] Statistischer Monatsbericht des Bundesministeriums für Ernahrung. Landwirtschaft und Forsten. Bonn, 1989, Nr. 2. S. 78.

[13] The Dairyman. Artesia, 1989, Nr. 3, p. 10.

tyvumas, vis didėjantys pirkėjų poreikiai, didesni prekybos reikalavimai skatina nuolat gerinti maisto produktų kokybę. Išsivysčiusiose šalyse ypač didėja maisto užterštumo chemikalais baimės sindromas. Pirkėjai sutinka net brangiau mokėti, kad tik būtų švarus maistas. Šios sąlygos paskatino užsienio šalių fermerius ir valstiečius burtis į susivienijimus, kurie imasi „alternatyviosios" žemdirbystės. 1972 metais sukurta organinės žemdirbystės tarptautinė federacija. Joje susibūrė 30-ties šalių valstiečiai. Tai gana gausi organizacija, jungianti apie 80 tūkstančių valstiečių ir fermerių. Kai kurių šalių aukštosiose mokyklose įsteigtos alternatyviosios žemdirbystės katedros, pasirodė specialių žurnalų. Tačiau griežti reikalavimai, keliami šiems ūkiams, nemenkai stabdo jų spartesnį gausėjimą. Todėl neatsitiktinai devintojo dešimtmečio pradžioje šia žemdirbyste vertėsi tik apie 1 procentą visų žemės ūkio įmonių. Tai perspektyvus ūkininkavimo būdas, kadangi vartotojai gauna produktus, neužterštus žalingomis jų sveikatai medžiagomis. Taigi užsienio šalių agropramoninis kompleksas, mokslinės ir techninės pažangos veikiamas, keičiasi ne tik kiekybiškai, bet ypač kokybiškai. Išnagrinėtos kapitalistinių šalių APK plėtotės tendencijos ir prieštaravimai. Argi tai ne gatava patirtis sutrikusiam socialistinių šalių žemės ūkiui pagydyti? Ypač verta dėmesio tendencija didinti ne žemės ūkio šakų dalį bendrojoje APK produkcijos apimtyje, plėtojant gamybos agroservisą, taip pat žemės ūkio produkcijos perdirbimą. Noriu priminti, kad TSRS žemės ūkio sferos dalis galutiniame APK produkte yra apie 4,5 karto didesnė už JAV (1976—1980 metais TSRS ji sudarė 54 procentus). Vadinasi, mūsų šalyje būtina plėtoti pirmąją ir trečiąją APK sferas, juoba kad čia kasmet patiriama iki trečdalio išauginto derliaus nuostolių. Jei nebūtų nuostolių dorojant, transportuojant ir laikant javų derlių, būtų galima atsisakyti brangiai kainuojančio grūdų eksporto iš kapitalistinių šalių.

Manau, kad ši kapitalistinių šalių gamybos analizė padės tiksliau nustatyti mūsų agrarinės politikos prioritetą. Vertikaliosios integracijos kapitalistinių šalių žemės ūkio gamyboje ir produkcijos perdirbimo pramonėje patirties studijavimas praverstų diegiant mūsų žemės ūkyje fermerių ir valstiečių ūkius, taip pat nuomos rangą. O šių šalių agropramoninio komplekso valstybinio reguliavimo ekonominėmis priemonėmis patirtis padėtų lengviau įveikti biurokratinės komandavimo politikos nostalgiją. Argi mūsų šalies žmonės nenorėtų pirkti tik gerus ir ekologiškai švarius produktus? Juk tiek kapitalistinių, tiek socialistinių šalių visuomenė labai suinteresuota turėti ne tik daug, bet ir geros kokybės maisto produktų.

TARPNACIONALINIS BENDRAVIMAS IR TAUTINĖ SAVIMONĖ

SIGITA KAMBLEVIČIENĖ

Iki šiol stengėmės nekalbėti apie nacionalinius stereotipus: tai buvo logiška formuojant nuostatą, jog visi esame vienodi, vieningi, turime bendrus interesus, tikslus. Mokslinėje literatūroje beveik netirti nei nacionaliniai stereotipai, nei jų įtaka tarpnacionaliniam bendravimui. Šiandien įvairių tautybių koncentruotus nacionalinius stereotipus galima aptikti nebent anekdotuose. O juk nacionaliniai stereotipai yra neatsiejamas tautinės savimonės elementas.

Šiandien visi tapome nacionalinių santykių tyrėjais, nacionalinio klausimo teorijos specialistais. Nustebę, sunerimę dėl tarpnacionalinių santykių paaštrėjimo, net pasipiktinę tuo, ieškome priežasčių. O jas, pasirodo, daug kas brandino: ir nedorovinga Stalino nacionalinė politika, ir neteisingos V. Lenino žodžių traktuotės, ir stagnacijos laikų ekonomika, ir biurokratinio valdymo praktika. Susipynė painus objektyvių ir subjektyvių priežasčių kamuolys, kuris rieda per mūsų kasdienį gyvenimą, provokuoja konfliktus gatvėse, parduotuvėse, net darbovietėse. Vėl kyla klausimas: kodėl? Juk iki šiol gražiai gyvenome drauge, bent taip nuolat sakėme.

Suprantama: iškilo į paviršių tai, kas kaupėsi daugelį metų, kas paprastai buvo nutylima. Be to, pertvarkos pradžia paženklinta tautiniu atgimimu, dažnai šie procesai visiškai sutapatinami. Ir tai suprantama: nacionalinių problemų išsprendimas yra viena iš pagrindinių socialistinės visuomenės pertvarkymo sąlygų, kita vertus — sudėtinė pertvarkos dalis. Tačiau tai konstatuojant dėmesys dažniausiai sutelkiamas į nacionalinius santykius oficialiajame, tarprespublikiniame lygmenyje, į santykius tarp centro ir respublikų, ekonominius, socialinius ir politinius jų aspektus. Šitą lygmenį daugiausia ir atitinka šiandien priimami nutarimai, programos. Tačiau nacionalinių santykių sudėtingumas — tai, kad jų struktūra daugiaplanė. Tai ne tik santykiai tarp nacijų, tautybių, valstybinių teritorinių vienetų. Tai ir buitinis lygmuo — tautiečių tarpusavio santykiai ir skirtingų tautybių žmonių asmeninis bendravimas. Šiuo nacionalinių santykių aspektu šiandien ir vertėtų kuo labiausiai domėtis.

Svarbiausias, išskirtinis prasidėjusios pertvarkos bruožas — tai atsigręžimas į žmogų, suvokimas, kad ne tik objektyvi realybė daro įtaką žmogui, bet ir žmogus veikia aplinką, kuria minėtuosius santykius. Dažnai sakoma, jog nėra grynai nacionalinių problemų, jas visuomet lemia ekonominės, socialinės, istorinės, religinės ar kitokios priežastys. Bet asmeniniame lygmenyje priežastys dažniausiai išlieka neaiškios. Suprantama, žmogus, jo elgesys kaip mažas lašelis atspindi objektyvias visuomenines salygas ir problemas, kurios lemia jo nuostatas, bendravimo santykius. Bet ne automatiškai. Žmogus tą objektyviąją tikrovę suvokia šališkai, asmeniškai ją

S. Kamblevičienė — filosofijos mokslų kandidatė, e. docentės p. Vilniaus aukštosios partinės mokyklos politologijos ir socializmo teorijos katedroje.

vertina, subjektyvizuoja. Ir atitinkamai — nelygu gyvenimo patirtis, išsilavinimas, politinė kultūra, daugelis kitų individualių savybių — bendrauja su savo ir kitų tautybių žmonėmis.

Nagrinėdami tarpnacionalinio bendravimo problemas kartais užmirštame, kas yra bendravimas. Todėl neigiamų jo atspalvių arba jų priežasčių ieškoma šalia. Be abejo, daug lemia tai, kur, kokioje ekonominėje, politinėje, kultūrinėje aplinkoje bendrauja skirtingų tautybių žmonės. Bet dėl objektyviųjų sąlygų suabsoliutinimo visada gresia pavojus sumenkinti subjektyviojo faktoriaus — žmogaus — reikšmę. Tuo tarpu tarpnacionalinį bendravimą lemia tiek visuomeninių santykių (tarp jų ir nacionalinių) būklė, tiek bendraujančiųjų asmeninės savybės. Žmogus yra tų santykių autorius. Tarpnacionaliniai santykiai asmeniniame lygmenyje yra labai sudėtingi, įvairiaspalviai. Jie sunkiau valdomi, palyginti su tais pačiais santykiais instituciniame lygmenyje, nes niekada iškart jie nepaklūsta jokiems nutarimams, direktyvoms, politinėms platformoms. Jie sunkiai ir ilgai telkiasi gyvenimo tėkmėje, kaupia teigiamus įspūdžius ir nuoskaudas, bendrus išgyvenimus, palieka pėdsakus tautos savimonėje, formuoja atitinkamus, iš kartos į kartą perduodamus nacionalinius vaizdinius.

Bendravimo procesas — tai asmenybės saviraiška, jos dvasinio pasaulio atsiskleidimas. Skirtingų tautybių atstovams bendrauti sudėtinga ir dėl to, kad čia pasireiškia itin svarbus asmenybės dvasinio pasaulio nacionalumas: tautiniai charakterio, psichologijos, pasaulėjautos ypatumai.

Deja, šiems klausimams pas mus iki šiol buvo skiriama labai mažai dėmesio. Unikalios tautinės sudėties šalyje beveik nebuvo tiriami tautų savimonės ypatumai. O ir tai, kas buvo daroma, pavyzdžiui, etnografijoje, etnopsichologijoje, vyko su nuostata, jog nacijos suartėja ar net susilieja, žmonių sąmonėje įsivyrauja bendrosios vertybės, susidaro vieninga tarybinė liaudis. Iki šeštojo dešimtmečio vidurio tautinė savimonė kaip nacijos bruožas, charakteristika beveik nebuvo moksliškai tiriama. Atrodytų, definicijų klausimas yra grynai mokslinė problema. Tačiau tautinė savimonė buvo ignoruojama ne tik moksle, bet ir ideologijoje, ir realioje nacionalinėje politikoje. Nebuvo atsižvelgiama į nacionalinę specifiką nei kuriant teritorinius-valstybinius vienetus, nei vystant respublikų ekonomiką ir t. t. Unifikavimo nuostatos tiek teorijoje, tiek praktikoje, tautinės savimonės ypatumų ignoravimas šiandien jau subrandino savo vaisius: turime tautų, kurios yra prie išnykimo ribos, tautų, kurios užmiršo savo istoriją, neteko gimtosios kalbos.

Tautinės savimonės ignoravimą lėmė dar viena priežastis — buvo užmirštas pats žmogus. Grįžtant prie skirtingų tautybių žmonių asmeninio bendravimo, reikia pridurti, kad neįmanoma šio proceso nusakyti apeinant tą įtaką, kurią jam daro tautinė savimonė. Kita vertus, ryšiai, tiesioginis bendravimas su kitataučiais yra vienas iš daugelio svarbių tautinės savimonės ugdymo veiksnių.

Taigi žmogus ir nacijų bendravimo santykiai. Kad suprastume šiandienines problemas, turime žinoti, kaip jos susidarė. Objektyviaisiais bruožais, nusakančiais tarpnacionalinį bendravimą Respublikoje, gali būti laikomas gyventojų daugiatautiškumas, kalbinė situacija, mišrios tautinės sudėties šeimų plitimas. Lietuvai būdinga gana pastovi tautinė sudėtis tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu požiūriu. Kaip rodo kelių paskutinių sąjunginių surašymų duomenys, lietuviai sudaro apie 80 procentų Respublikos gyventojų, kitataučiai — apie 20 procentų. Tuo Lietuva skiriasi nuo kitų Pabaltijo respublikų. Latvijoje ir Estijoje gyventojų tautinės sudėties pokyčiai buvo daug ryškesni, dinamiškesni ir pastaraisiais metais pasiekė tokį lygį, jog estams ir latviams iškilo grėsmė likti savo gimtajame krašte tautinėmis mažumomis, net visiškai išnykti.

Šias objektyviąsias tarpnacionalinio bendravimo salygas, suprantama,

atitinkamai atspindi ir tautinė savimonė. Estams ir latviams tautinės savimonės, tautos išsaugojimo, kitataučių antplūdžio sustabdymo klausimai yra gyvybiškai svarbūs. Lietuviams jie nėra tiek opūs, nors taip pat kelia nerimą. Priemonės, kurių imamasi Lietuvoje migracijai apriboti, yra daugiau profilaktinio pobūdžio.

Kitatautę Lietuvos gyventojų dalį sudaro dvi stambesnės nacionalinės grupės: lenkai (apie 7 proc.), rusai (apie 9 proc.) ir kitų tautybių atstovai. Kadangi tautinė sudėtis iki šiol praktiškai nekito, tarpnacionalinis bendravimas tapo tradiciškas.

Tradiciškumas turi ir teigiamų, ir neigiamų niuansų. Sakykim, lietuviams įprasta bendrauti su rusais ir lenkais, jie gerai vieni kitus pažįsta, yra susidariusios atitinkamos bendravimo nuostatos. Tačiau ilgaamžiai glaudūs šių tautybių santykiai ne visuomet buvo geri. Daug juose dramatiškų momentų, kurie paliko pėdsakų kiekvienos tautos istorinėje atmintyje. Dėl to susidaro ir tam tikras kitataučio stereotipas, kuris lieka net išnykus jį formavusioms priežastims, pakitus situacijai.

Kalbant apie Respublikos gyventojų tautinę sudėtį, reikia atkreipti dėmesį dar į vieną ypatumą. Bendras lietuvių ir kitataučių santykis Respublikos mastu labai skirtingas įvairiuose jos rajonuose ir miestuose. Daugiatautiškiausia, suprantama, sostinė. Vilniuje ir lietuvių mažiausiai — 47,3 proc. (1979 m. duomenimis). Nuo seno Lietuvos pietvakariuose daugiau lenkų. Šiuo metu Klaipėdoje daugiau rusų ir kitų tautybių atstovų. Daugiatautiškumas — didesniųjų miestų bruožas. Šiuo požiūriu išimtis tėra Kaunas, kuriame lietuvių kone 90 proc. Tačiau štai Druskininkai: kad ir nedidelis miestas, šiuo atžvilgiu lygiuojasi į didžiuosius — jame lietuvių yra apie 77 proc.

Šios realijos daro tiesioginį poveikį tarpnacionaliniam bendravimui, suteikia jam ypatingų bruožų. Paminėsime tik keletą. Remiantis ilgamečių etnosociologinių tyrimų duomenimis, nustatytas toks dėsningumas: kuo didesnis vienos tautybės procentas mieste ar darbo kolektyve, tuo greičiau ir geriau kitataučiai išmoksta vietinių gyventojų kalbą. Pavyzdžiui, Kaune gyvenantys rusai, lenkai, baltarusiai, žydai geriau moka lietuvių kalbą nei gyvenantys Vilniuje. Aišku, ir tautinei savimonei šie skirtumai suteikia ryškesnių ar blankesnių atspalvių. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos paskelbimas valstybine sukėlė nevienodą reakciją ne tik tarp lietuvių ir nelietuvių, bet ir tarp skirtinguose Lietuvos miestuose, rajonuose gyvenančių kitataučių.

Kalba yra svarbiausia bendravimo priemonė. Neatsitiktinai dar pertvarkos pradžioje į pirmąją vietą iškilo kalbos problema — aktualiausia tarpnacionalinio bendravimo problema. Pasirodo, skirtingų tautybių žmonėms ne taip lengva rasti bendrą kalbą tiesiogine šio posakio prasme. Apie kalbinės nacionalinių santykių sferos deformacijas daug kalbėta ir rašyta. Nekartojant įvairių argumentų, susiklosčiusią kalbinę situaciją Lietuvoje būtų galima glaustai nusakyti taip: didžioji dalis lietuvių palyginti gerai moka rusų kalbą, tuo tarpu lietuvių kalbą gerai moka tik ketvirtadalis kitataučių. Pastaraisiais dešimtmečiais rusų kalba itin sparčiai plito oficialiojoje sferoje, iš čia išstumdama lietuvių kalbą. Be to, Lietuvoje galima pamatyti ir kitų įdomių kalbinių procesų. Pavyzdžiui, lenkai, gyvenantys Lietuvoje, labiau linkę pasirinkti lenkų — rusų dvikalbystės modelį negu lenkų — lietuvių. Kitas įdomus reiškinys: Lietuvoje gyvenantys ukrainiečiai geriau išlaikė savo kalbą nei gyvenantys Ukrainoje. Tai rodo, kokie nepagrįsti yra vis galvanizuojami kaltinimai dėl kitataučių lituanizavimo Lietuvoje.

Lietuviams nebūdinga išsižadėti savo kalbos, kaip, sakykim, daliai baltarusių ar ukrainiečių. Tačiau siaurėjo lietuvių kalbos funkcionavimo sfera, ir tai kėlė didelį susirūpinimą, nutautėjimo grėsmės nuojautą. Svarbų vaidmenį šioje situacijoje atlieka ne tik ir ne tiek objektyvieji faktoriai, kiek jų atsispindėjimas tautinėje savimonėje. Mažų ir didelių tautų požiū-

ris į kalbą nėra vienodas. Mažos tautos šiuo klausimu yra jautresnės: jos kalbą vertina kaip savo gyvybingumo pagrindą, su įtarumu žiūri į didžiųjų tautų kalbų plitimą įvairiose gyvenimo sferose, svetimkalbių terminų įsigalėjimą gamyboje ir pan. Didžiosios tautos, priešingai, gana atsainiai žiūri tiek į savo kalbą, tiek į kitų kalbų mokymąsi. Šių tautinės savimonės ypatumų nepaisymas dažnai lemia nesupratimą, kodėl kalbos klausimą skirtingų tautų atstovai vertina nevienodai: vieni dvikalbystę pripažįsta kaip natūralų ir būtiną reiškinį, kiti — kaip nutautėjimo pavojų; vienaip reaguojama į rusų kalbos ir kitaip — į anglų kalbos dėstymą pradinukams.

Atsižvelgti į įvairių etninių grupių savimonės, psichologijos, istorinės patirties ypatumus ypač būtina priimant svarbius kalbinės politikos sprendimus (suteikiant vienai ar kitai kalbai valstybinės ir tarpnacionalinio bendravimo kalbos statusą). Čia svarbu prognozuoti galimą reakciją, rasti tinkamiausius metodus, būdus, kaip spręsti vieną ar kitą problemą.

Kaip minėjome, svarbią reikšmę tarpnacionaliniam bendravimui turi stereotipai. Jie iš dalies susiję su tautinės savimonės kontekstu (t. y. istoriškai, ilgą laiką klostosi nuomonė apie kaimynines tautas, ta nuomonė tipizuojama, įsitvirtina, pavyzdžiui, literatūroje, kitose visuomeninės sąmonės formose). Bet iš dalies jie koreliuojami ir atskiro žmogaus gyvenimiškos patirties (blogas įspūdis, susidūrus su kokiu nelemtu vienos ar kitos tautos atstovu, gali sudaryti neigiamą nuomonę apie visą tautą). Pirmajame lygmenyje stereotipai gana konservatyvūs, o asmeniniame lygmenyje jie kinta greičiau. Čia labai svarbu, koks bendraujančių žmonių kultūros lygis, ar jie sugeba įvertinti partnerio žmogiškąsias savybes. Kita vertus, negalima sutapatinti tautos su žmogumi. Kaip sakoma, nėra blogų ar gerų tautų, kiekvienoje tautoje yra ir gerų žmonių, ir netikšų.

Iki šiol stengėmės nekalbėti apie nacionalinius stereotipus: tai buvo logiška formuojant nuostatą, jog visi esame vienodi, vieningi, turime bendrus interesus, tikslus. Mokslinėje literatūroje beveik netirti nei nacionaliniai stereotipai, nei jų įtaka tarpnacionaliniam bendravimui. Šiandien įvairių tautybių koncentruotus nacionalinius stereotipus galima aptikti nebent anekdotuose. O juk nacionaliniai stereotipai yra neatsiejamas tautinės savimonės elementas. Kiekviena tauta suvokia savo išskirtinumą iš kitų, kitataučius vertina etnocentriškumo aspektu, lygindama juos su savimi, jų teigiamomis savybėmis laiko pirmiausia tas, kurios būdingos jai pačiai. Pavyzdžiui, lietuviai, būdami labai sėslūs (net 95,1 proc. lietuvių gyvena Lietuvos TSR teritorijoje; sėslumu mus lenkia tik gruzinai — jų 96,1 proc. gyvena savo tėvų žemėje), dažniausiai neigiamai vertina rusų ir kai kurių kitų tautybių atstovams būdingą polinkį migruoti. Priešingai, emocingesnių tautų akyse lietuviams stinga kolektyvizmo, jie esą perdėm santūrūs, linkę į individualizmą.

Būtina aptarti dar vieną tarpnacionalinio bendravimo ypatumą, pasireiškiantį asmeniniame lygmenyje. Instituciniu nacionalinių santykių lygmeniu pagrindinis prieštaravimas iškyla tarp nacionalumo ir internacionalumo (tarp centro ir respublikų) ekonomikos, politikos, kultūros srityje, o asmeniniam bendravimui būdingas horizontalus prieštaravimas — tarp nacionalumo ir racionalumo. Todėl tas prieštaravimas suvokiamas kaip antagonizmas, kurį būtina naikinti. Šį įspūdį sustiprina ir dabar itin sustiprėjusi visų tautų tautinė savimonė. Visuomenės demokratizavimas, viešumas ne tik atskleidė nacionalinių santykių deformacijas ir prieštaravimus, bet ir sukėlė naujų. Šiandien dar retai užsimenama, jog demokratizavimas ne tik sprendžia senas problemas, bet ir iškelia naujų, iki šiol nežinotų. Ir tai natūralu, kitaip sustotume vietoje.

Vienas iš tokių naujų prieštaravimų — nesutarimas tarp labai staigiai suaktyvėjusios nacionalinės sąmonės ir daug lėtesnio nacijų realios padėties kitimo, esminio nacionalinių santykių pertvarkymo.

Kas būdinga tautinei savimonei dabartinio atgimimo metu? Esminis

bruožas — tai realus savo istorinės ir socialinės padėties suvokimas bei įsisąmoninimas. Reikia iškart pažymėti, jog tai gali būti laikoma nacionalinės sąmonės lygmens kriterijumi, tačiau ne visos tautos šiandien yra pasirengusios objektyviai įvertinti savo padėtį. Stebint ypač intensyvų tautinės savimonės augimą Pabaltijo respublikose, Gruzijoje, Moldavijoje, galima išskirti dvi ryškias tendencijas. Pirmoji — tai retrospektyvinė: noras savaimingai permąstyti tautos nueitą kelią. Pavyzdžiui, lietuvių tautai svarbu teisingai įvertinti Ribentropo-Molotovo paktą, 1940-uosius metus, pokario klasių kovą ir t. t. Ir ji traktuoja tai ne tik kaip istorinės tiesos atkūrimą, bet ir kaip svarbius momentus, lemiančius tautos likimą ateityje. Antroji tendencija — ateities perspektyvų numatymas. Tautinį atgimimą visada lydi emocinis pakilumas. Todėl ši tendencija dažnai stokoja konstruktyvumo. Tautos sugebėjimas, pasiryžimas spręsti savo likimą, išlikti unikaliai jau savaime yra didžiulė vertybė. Tačiau atgimimo pradžioje suvereniteto, tautiškumo idėjos dažnai suabsoliutinamos, virsta sau tikslu.

Šios tendencijos ne vienaprasmis, o prieštaringas reiškinys. Ypač turint galvoje, jog šie pokyčiai, kartais poliariškai priešingi vertinimai liečia kiekvieną žmogų, kiekvieną tautos atstovą. Laikas tautos gyvenime ir laikas žmogaus gyvenime nėra vienmačiai. Jeigu keturiasdešimties metų nacijos istoriją pripažįstame ydinga, ją galima naujai išsiaiškinti ir įvertinti, ištaisyti klaidas ar bent jų nekartoti. Tačiau žmogaus gyvenime toks laikotarpis tolygus negrįžtamam praradimui, savo gyvenimo prasmės netekimui. O kadangi šiandien aiškiau nei bet kada suvokiame, jog žmogus yra didžiausia vertybė, nedera lengvabūdiškai perdažyti istoriją vien juoda ar balta spalva (išvaduotojai — okupantai, miškiniai — partizanai ir t. t.).

Adekvatūs pokyčiai vyksta ir kitų tautų sąmonėje. Trinties, prieštaravimų gali kilti ir dėl to, kad šiandien dar gerokai skiriasi įvairių tautų, gyvenančių toje pačioje respublikoje, savimonės augimo tempas, lygis ir, be abejo, turinys. Pavyzdžiui, palyginti gera kultūrinė lenkų padėtis mūsų Respublikoje, matyt, lemia tai, jog į pirmą vietą jų tautinio atgimimo procese keliami teritoriniai, politiniai reikalavimai. Tuo tarpu kitų, mažesnių etninių grupių atgimimas daugiau reiškiasi kultūrinėje plotmėje. Savitas ir, matyt, labai sudėtingas bus prasidėjęs rusų tautos atstovų, gyvenančių Lietuvoje, tautinės savimonės augimas. Iš vienos pusės, jį lems vidinis nacijos atgimimas, jau prasidėjęs pačioje Rusijoje, iš kitos,— vyks kaip reakcija į lietuvių tautinį atgimimą.

MAŽAS NUKRYPIMAS. Visi dar prisimename, kokią reakciją sukėlė TSKP CK pareiškimas dėl padėties tarybinio Pabaltijo respublikose. Iš kur toks požiūrių skirtumas? Atrodytų, tekstas vienaprasmis, tačiau vieni Pabaltijo gyventojai jame įžiūrėjo grasinimus, kiti — pagrįstus vertinimus. Nuomonės skyrėsi dažniausiai pagal tautinį požymį. Čia reikia prisiminti antrąją tautinio atgimimo tendenciją — ateities konstravimą. Lietuvių tautos savimonėje ateitis siejama su ekonominiu savarankiškumu, suverenitetu ar net visišku atsiribojimu nuo Sąjungos, išstojimu iš jos. Ar gali sulaukti atgarsio šios idėjos, sakykim, tarp rusų? Juk jiems tai tam tikra prasme ryšių su savo tautiečiais komplikavimas. Todėl viena ryškiausių rusų nacionalinio atgimimo idėjų — tai Sąjungos išsaugojimas (šiaip ar taip, už RTFSR ribų gyvena milijonai rusų).

Suprantama, atgimstant tautoms — nacionalinių santykių subjektams, kintant žmogui, augant jo tautinei savimonei, kinta ir tarpusavio bendravimas. Todėl itin pageidautina, jog visų tautų atstovų auganti sąmonė skatintų ne konfrontaciją, o dvasinį turtėjimą, kad didėtų abipusė pagarba, savitarpio supratimas.

Nacionaliniuose santykiuose siekti bendražmogiškųjų vertybių galima dvejopai: denacionalizavimu ir nacionalumo ugdymu. Pirmasis būdas jau išbandytas. Atsisakydami tautinių ypatumų, bendraudami viena kalba, vieno-

dai mąstydami siekėme bendrųjų žmogiškųjų vertybių, vadinamų internacionalistinėmis. Neminėsime daug sykių išsakytų priežasčių, lėmusių tokią nacionalinių santykių raidos kryptį. Antrasis kelias, atrodo, painesnis ir apskritai kai kam kelia abejonių. Visų pirma — ar stengdamiesi išryškinti, išsamiau atskleisti ir puoselėti asmenybės nacionalinius (t. y. skiriamuosius) bruožus priaugsime iki bendrųjų žmogiškųjų vertybių, rasime sąlyčio taškus? Tačiau dar anksčiau, negu iškelti šį klausimą, būtina išsiaiškinti ir pripažinti, jog asmenybės dvasinio pasaulio nacionalumas yra ne tik jo forma, bet ir esminė pasaulėjautos dalis. Tuo požiūriu nacionalinių bruožų nunykimas arba sunaikinimas reikštų žmogaus dvasinio pasaulio nuskurdimą, tam tikros jo dalies netekimą, kitaip sakant — nužmogėjimą. Ir kaip tada būtų galima siekti bendrųjų žmogiškųjų vertybių, tobulinti asmenybę? Tik nacionalinių kultūrų įvairovė, pilnatvė suformuoja ir ugdo bendrąsias vertybes, jų visumą. Šį kelią galima nusakyti trumpiau, žinomą nacionalinių santykių teorijos teiginį „per suartėjimą į suklestėjimą" perfrazuojant į „per suklestėjimą į suartėjimą".

Visos straipsnyje aptartos problemos nėra vien teorinės. Suverenioje respublikoje į jas reikia žvelgti jau kitu aspektu — kaip į praktines vidaus nacionalinės politikos problemas. Kokia bus Lietuvos nacionalinė politika, sunku pasakyti, nes šiandien ji dar tik formuojasi, neturi vientisos koncepcijos. Be to, tarpnacionalinis bendravimas yra gyva, be paliovos kintanti ir daugelio faktorių veikiama realybė. Reikia nuolat analizuoti kintančią situaciją, tuos faktorius, kurie sukelia tautiškumo protrūkius arba, priešingai, sąstingį. Sociologinių tyrimų duomenys, rodantys padidėjusį nepakantumą kitataučiams (o galima pasakyti — ir kitaminčiams), perša mintį, jog dabar itin svarbu Respublikos daugiatautiškumą ir tarpnacionalinį bendravimą traktuoti kaip natūralų ir neišvengiamą socialinį reiškinį. Tai turėtų būti esminė nacionalinės politikos tezė. Tik minkštapročiai gali siūlyti išprašyti iš savo namų (Respublikos) kviestus ir nekviestus svečius (kitataučius), apsitverti aukšta lietuviškumo tvora (labiausia iš rytų pusės). Kartais pasigirstantys tokie paiki pareiškimai palieka nuosėdų kitataučiams, žeidžia jų nacionalinius jausmus, savigarbą. Tolesnį tarpnacionalinį bendravimą daug lems ir lietuvių pozicija, kai jie taps teisėtais savo Respublikos šeimininkais, tai, kaip jie supras ir rems kitų tautų interesus. Suprantama, tai nemenkina ir kitataučių pozicijos svarbos, jų pagarbos teisėtiems lietuvių tautos poreikiams, nepriskiriant pavienių kraštutinių (ir net ekstremistinių) iššūkių visai lietuvių tautai.

Visuomenė stengiasi įveikti susvetimėjimą, humanizuoti žmonių santykius. Nacionalinėje politikoje tai realizuojama didele žmogaus vertybe laikant ir tautiškumą, puoselėjant kiekvieno žmogaus nacionalinį savitumą. Skirtingų tautybių tarpasmeninių santykių kokybę visada lemia kiekvieno žmogaus požiūris į kitą žmogų, kitaip tariant, ar jis suvokia, kad bendravimas, anot A. de Sent-Egziuperi, yra didžiausia prabanga.

KAS SUTEIKS DVASINĮ SUVERENITETĄ?

VYTAUTAS LIUTIKAS

LKP pasirinko savarankiškos veiklos kelią. Tai didina jos autoritetą tautos akyse, o kartu dar labiau sunkina naštą, kurią partija tautos labui užsidėjo ant savo pečių. Reikšminga tos taurios naštos dalis — tautinės mokyklos atkūrimas.

Kokiems praktiškiems žingsniams į tautinę mokyklą LKP turi raginti Lietuvos inteligentiją ir pirmiausia mokytojus?

Kokius praktiškus žingsnius į tautinę mokyklą turi žengti pats mokytojas? Ko reikia, kad mokytojas būtų šio laiko, tautos lūkesčių, atgimstančios tautinės mokyklos šauklys? Reikia trijų dalykų: skaidrios dvasios, pilietinės drąsos, patriotinio žodžio.

Kokių nuodraikų mokytojui reikia nusikratyti? Pirmiausia tų, kurios suteršė jo dvasią, prislėgė ją visomis šiandien smerkiamomis visuomeninėmis deformacijomis. Nuolankumo, baimės, dviveidiškumo. Mokytojui būtina nusikratyti minties pančių ir to vidinio cenzoriaus, kurį jo sąmonėje suformavo diktatas, daug metų sklidęs iš įvairaus rango ir kito plauko veikėjų kalbų, direktyvų, perspėjimų, net grasinimų. Mokytojui būtinas vidinis dvasinis suverenitetas: atsakomybės tautai jausmas, humanistiniais įsitikinimais pagrįsti pedagoginės veiklos principai, savitas požiūris į dėstomo dalyko turinį bei jo perteikimo mokiniams metodus. Kiekvienam mokytojui reikia padėti nusikratyti dalykinio, metodinio ir ideologinio balasto, kurio didelę dalį jis norom nenorom sukaupė, rengdamasis pedagoginiam darbui stagnacijos laikais aukštojoje mokykloje, lankydamas tais laikais kvalifikacijos tobulinimo kursus, vartydamas ankstesnių metų anemišką, glavlito cenzorių nuglaistytą pedagoginę spaudą, vangiai leisdamas valandas proždanoviško politinio švietimo renginiuose ar klausydamasis trafaretinio turinio radijo ir televizijos laidų.

Daugel metų mokytojas buvo verčiamas dėstyti tik pusiau tiesą ar tiesiog melą, iš jo buvo reikalaujama kiekvieną pamoką apipinti ideologiniais štampais ir pamokos formos trafaretais, atsisakyti savų minčių, gaivių emocijų, originalių metodinių sumanymų, išbraukti iš pamokos patriotinį žodį. Reikia padėti mokytojui nuo to atsigauti.

Tokie dalykai, kaip dvasingumo stoka, godumas daiktams, savanaudiškas naudojimasis pažintimis ir su tuo susijęs padlaižiavimas įtakingiesiems, pažeidė ir mokytojo dvasią. Reikia ją gydyti.

Mokytojui dera nusikratyti valdininkiško požiūrio į mokinį, atsisakyti mokinio prievartavimo ir muštravimo, nesąmoningo mokymo, kalimo. Pedagogas turi įsisąmoninti, kad jis dirba svarbų patriotinį darbą, kad kiekvienas mokinys — tai tautos žiedas, kuriam mokytojas turi pagelbėti išsiskleisti.

Kam mokytojui reikia pilietinės drąsos?

Pirmiausia tam, kad galėtų pradėti dirbti taip, kaip dera tautinės mokyklos mokytojui. Nereikia mokytojui laukti tautinės mokyklos koncepcijai pritariančio įstatymo, pagal tą koncepciją parengtų mokymo planų, programų ir vadovėlių. Visa tai savo laiku bus. Savo laiku, bet ne taip greitai. Dar nemažai pagalių mums kaišios į švietimo pertvarkos ratus „stiprusis centras". O ir tarp mūsų pačių dar pasitaiko veikėjų, kuriems nelabai rūpi visai tautai brangūs dalykai.

V. Liutikas — VISI katedros vedėjas, profesorius.

Ar gali mokytojas jau dabar imtis tautinės mokyklos mokytojo pareigų? Gali! Pirmiausia reikia drąsiai sakyti mokiniams tiesą, kad ir kokie klausimai iškiltų jiems pamokose ir visuomeniniuose renginiuose.

Šiandien, kai mūsų Respublikos žmonės siekia suvereniteto plačiąja prasme, mokytojai turi suprasti, jog tautinės mokyklos atkūrimas — tai vienas iš konkrečių kelių į tą tikslą.

Šis kelias, beje, visada yra pakankamai patikimas. Kodėl? Ekonominį suverenitetą galima spustelėti ekonominėmis sankcijomis iš centro. Politiniam suverenitetui galima iškasti duobę kareiviškais kastuvėliajs, nuslopinti agresyvios daugumos pseudodemokratiniais balsais, kelią į suverenitetą galima užtverti nemotyvuotais TSKP CK pareiškimais ir supervalstybės siekius ginančiais plenumais ar TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijomis. Tačiau niekam nepavyks užkirsti kelio į mūsų dvasinį suverenitetą, jei tik mokytojas drąsiai žengs tautinės mokyklos atgimimo vėžėmis, doro žmogaus tautinės savimonės ugdymo keliu.

Senieji pedagogai atmena sunkius laikus, kai ties kiekvienu mokytoju tarsi šmėžavo enkavedisto šešėlis ir patriotinį žodį slopinanti baimė. Kiekviename žingsnyje mokytojui būdavo smulkmeniškai nurodinėjama, kaip ir ką jis turi daryti pamokoje, renginyje, visuomeninėje veikloje.

Bet buvo mokytojų, kurie ir anais laikais sugebėjo skiepyti jaunajai kartai tiesos, humanizmo, tautinės savigarbos, tikrojo, o ne prorusiško internacionalizmo dvasią. Jei tokių mokytojų nebūtų buvę, dabar neturėtume ryškių asmenybių, išmintingų vyrų — LKP vadovų, LPS lyderių, neturėtume ir tų švietimo veikėjų, kurie telkia Lietuvos mokytojus tautinės mokyklos atkūrimo darbui.

Atsižvelgiant į tokį svarbų mokytojo vaidmenį tautos dvasinio suvereniteto atkūrimo darbe, būtina padėti mokytojui nusikratyti slogios praeities, kuri apšnerkšė mokymo dalykų turinį, pedagogiką ir mokymo metodikas, paraginti jį patį iš naujo pasimokyti iš objektyvių mokslo tiesų, įsigilinti į pažangius mokslo, mokymo dalykų, metodikos, auklėjimo teorijos šaltinius, ugdyti savo sugebėjimą objektyviai traktuoti mokymo turinį, auklėjimo tikslus, metodus.

Reikia paraginti mokytojus ugdyti moksleivių tautinį patriotizmą ir per jį skiepyti jaunajai kartai kilnius humanizmo, tautinės savigarbos, dorovingumo jausmus, ryžtą siekti taurių tikslų Lietuvos labui, visuomenės gerovei. Būtina įsisąmoninti, kad internacionalizmas ugdomas per patriotizmą. Pirmiausia — aukšta kultūra ir nacionalinis orumas, nes tai tvirčiausias internacionalizmo garantas: save gerbiantis, kultūringas lietuvis niekada neleis negerbti to, kas brangu kitos tautos žmogui — rusui, lenkui, žydui. Tiek abejingumas savo tautos šventiems dalykams: kalbai, kultūrai, istorijai, tautosakai, papročiams, tradicijoms, tiek gaidiškas pasipūtimas prieš tokius pat kitos tautos bruožus yra nesuderinamas su lietuvio tautine savigarba. Todėl mokytojas nuo mažų dienų turi diegti vaikui tokį požiūrį į kiekvieną nedorą jo ketinimą: „Tu, vaike, lietuvis. Lietuviui taip nedera elgtis". Lygiai taip savo vaikus mokyti pritiktų ir rusui, ir lenkui, ir žydui, ir karaimui. Jeigu šią formulę įsisąmonintų kiekvienos tautos žmonės — internacionalizmas būtų įgyvendintas. Aukštos kultūros, doras žmogus ir generolui įsakius nekels rankos prieš moterį ir vaiką. Aukštos kultūros generolas atsisakys duoti įsakymą nukreipti tankus prieš žmones. Kai 1962 m. vienoje Rusijos srityje — Novočerkaske — kilo neramumai dėl maisto stokos, generolui M. Šapošnikovui buvo duotas nurodymas pasiųsti tankus žmonėms malšinti. Į šį nurodymą generolas atsakė: „Aš nematau priešo, kurį triuškinti turėčiau tankais". Suprantama, jį tuometinė valdžia sutrypė, bet ateis laikas, kai ginkluotosios pajėgos atiduos pagarbą generolui M. Šapošnikovui, o ne Radionovui, malšinusiam Tbilisį. Tokių generolų ir karių ugdymas mokykloje ir būtų patikimas vaistas nuo mėginimų vienų tautų sūnus, aprengtus kareiviškai, pjudyti prieš kitų tautų žmones, o seni internacionaliniai lozungai be kultūros ir doros — tai Sumgaitas, Karabachas, Tbilisis, Fergana, Kuropatai. Tai ir 1988 m. rugsėjo 28-osios Gedimino aikštė bei muštynės „Jedinstvo" suvažiavime.

Partinės organizacijos turi raginti mokytojus aktyviau remti konstruktyvius LKP sumanymus, Sąjūdžio akcijas.

LPS atžvilgiu mokytojai tarytum susiskirstę į tris grupes. Vieni drąsiai eina su Sąjū-

džiu. Jie geri darbininkai klasėje, palaiko konstruktyvius santykius su mokyklų vadovais, aktyviai veikia partinėse organizacijose. Antri, dažniausiai nepasižymintys drausme ir pedagoginiais sugebėjimais, prie Sąjūdžio šliejasi, kad rastų progų suvedinėti sąskaitas su reikliais mokyklų vadovais. Tokiems netrūksta pigios bravūros, net švietimo vadovų įžeidinėjimų (taip atsitiko kai kuriuose televizijos forumuose). Treti — abejingi viskam, ką siūlo pertvarka. Jie nedalyvauja mokytojų sąjūdžio veikloje, tautos atgimimo akcijose, vengia ištarti pamokoje patriotinį žodį.

Pasitaiko ir tokių niekingų atsitikimų, kai pertvarkos naujovės vertinamos tik kaip asmeniškos naudos šaltinis. Antai žemesniųjų klasių dalijimas į gimtosios kalbos mokymo grupes kai kur baigėsi tik atlyginimo pasidvigubinimu, nes klasės taip ir nebuvo padalytos, sutriko darbo drausmė, nes demokratiją daug kas suprato kaip anarchiją. Pedagogai privalo susiimti, būti reiklūs sau ir kolegoms, nes mokytojo darbas labai atsakingas ir bet kam jis negali būti patikėtas. Arabų patarlė Korane skamba taip: „Jei tu galėjai būti mokytojas, bet juo netapai,— išdavei Tėvynę". Matyt, ją galima taip perfrazuoti: „Jei tu negali būti mokytojas, o vis dėlto eini į klasę,— išduodi šventus tautos siekius".

Kol kas dalis mokyklų vadovų į tautinės mokyklos atkūrimą žiūri santūriai. Juos baido demokratijos procesai. Manau, kad demokratija jų nebaidytų, jei jie būtų renkami mokytojų kolektyvo. Sektinas yra Lietuvos mokytojų sąjūdžio Klaipėdos skyriaus kreipimasis į miesto pedagogus ir švietimo įstaigų vadovus:

„Švietimo įstaigoms turi vadovauti demokratiškai išrinkti vadovai. Tai turėtų būti mūsų gyvenimo taisyklė. Todėl raginame pradėti švietimo įstaigų vadovų rinkimus. Juos reikia surengti neskubant ir apgalvotai.

Kreipiamės į Jus, švietimo įstaigų vadovai: patys skatinkite rinkimus ir tuo būdu siekite, kad kolektyvas jumis patikėtų.

Kreipiamės į Jus, LMS aktyvistai: būkite rinkimų iniciatoriai.

Kreipiamės į visus pedagogus: demokratiškas gyvenimas — tai savo valia nustatyta tvarka, išrinkti vadovai ir pagarba visam tam. Atsakingai, ryžtingai demokratizuokite savo gyvenimą".

Partinės organizacijos turėtų aktyviai remti tokias rekomendacijas.

Nereikia mokytojui baimintis šiandien apie tuos pačius dalykus kalbėti kitaip, negu jis galbūt buvo kalbėjęs stalinizmo ir stagnacijos metais. Nereikia būgštauti, kad gal kuris iš mokinių pasakys: „O ką pats, mokytojau, kalbėjote anais laikais?" Mokytojų garbei reikia priminti, jog tarp jų ideologinių davatkų buvo ne taip daug. Dauguma suprato pražūtingą stalinizmo ir brežnevizmo ideologiją, tiktai susigūžę tylėjo. Šis tylėjimas nebuvo toks jau didelis nusikaltimas. Šiaip ar taip, mažesnis negu tų, kurie Stalino garbei kūrė pakilius himnus arba kurie sveikino Brežnevą, gavusį Lenino premiją už kelias blankias brošiūras.

Ypač svarbi mokytojo pareiga teisingai mokiniams nušviesti LKP vaidmenį Lietuvos istorijoje. Kur Komunistų partijos laimėjimai, o kur jos kaltė? Kokios Komunistų partijos negandų šaknys? Kokiu keliu ji pasuko LKP neeiliniame suvažiavime? Kokiu keliu ji žengs ateityje?

Mokytojas taip pat turi formuoti taurų vaikų požiūrį į žmogų. Neigiama nuostata dėl militarizmo neturi tapti priešiškumu kareiviui ar karininkui. Vaikas turi suprasti, jog tankas, ant kurio pritvirtinta lentelė su žuvusių karių vardais, tai savotiškas pomirtinis antkapis ir nevalia jo išniekinti, o tankas — bevardis ir demonstruojantis militarizmą — gali būti nukeltas nuo postamento ir perlydytas į arklus.

Kai kas linkęs manyti, jog jei gimtajai kalbai ir literatūrai skirsime daugiau pamokų mokymo plane, tai tautinės mokyklos problema tarytum bus išspręsta. Ne vieno ar kito mokymo dalyko pamokų skaičius lems mokyklos tautiškumą. Ne taip svarbu, kiek literatūrinių vardų, datų, kūrinių ištars per pamokas lietuvių literatūros mokytojas, ir kiek tų vardų, datų ir kūrinių sugebės išvardyti moksleivis. Svarbu, kaip mokytojas deklamuos klasėje Maironį, Putiną ar Justiną Marcinkevičių, Kristijoną Donelaitį, Bernardą Brazdžionį ar Algimantą Baltakį, svarbu, kaip jis klasėje perskaitys Žemaitę, Vaižgantą, Vincą Krėvę, Romualdą Granauską ar Joną Mikelinską. Jei jis deklamuos ir skaitys ištraukas taip, kad jų žodis pasieks vaiko širdį, tai ir bus literatūros pamoka tautinėje mokykloje. Man atrodo, kad kiekvienas tautinės

mokyklos literatūros mokytojas turi turėti daugiau Laimono Noreikos ir Virginijos Kochanskytės požymių, negu literatūros kritiko — nors ir objektyvaus, nors ir talentingo.

Daugiau emocionalumo turi būti ir istorijos, ir geografijos, ir muzikos, ir piešimo pamokose. Kai mokytojų konferencijoje mane paklausė, kaip aš įsivaizduoju Lietuvos geografijos pamoką tautinėje mokykloje, iš karto atsiminiau savo geografijos mokytojos Viktorijos Stirbavičienės pamoką apie Žemaitijos aukštumą. Tai buvo beveik prieš penkiasdešimt metų. Mokytoja pamoką taip pradėjo:

„Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių,
Jei pro Luokę kada bekeliausi,
Nepamiršk sustabdyti arklių
Ir į kalną užlipti aukščiausią".

Maironio žodžiais ji vedė klasę prie Šatrijos, Varnių, Lūksto ir Biržulio ežerų, nuostabios Virvytės, savo vandenis plukdančios į svajingąją Ventą. Lietuvos istorijos pamoka galėtų prasidėti irgi adekvačia pamokos temai citata iš J. Marcinkevičiaus „Mindaugo", o piešimo — Lietuvos architektūros paminklų albumo. Mokyklos tautiškumas — tai pirmiausia jausmų ugdymas.

Maža to. Tautinėje mokykloje kiekvieno dalyko pamokoje reikia palikti vietos atitinkamo mokslo raidos Lietuvoje istorijai. Kokie mes patriotai, jei, pavyzdžiui, matematikos mokytojas ne ką tegali papasakoti mokiniams apie Antano Baranausko matematikos darbus, apie Vytauto Didžiojo universiteto matematikus, ne ką patys težino apie pasaulyje pripažintą Lietuvos tikimybininkų mokyklą.

Matematikos mokytojai nustemba sužinoję, kad pasaulyje funkcionuoja teoremos, pavadintos J. Kubiliaus, V. Statulevičiaus, B. Grigelionio ir kai kurių kitų lietuvių vardais, kad lietuvis A. Avižienis — įžymus JAV mokslininkas, informatikos specialistas, kad Lietuvos matematikos rinkinys JAV verčiamas į anglų kalbą ir platinamas pasaulyje dėl jo mokslinės svarbos, kad prieš kelerius metus buvęs molėtiškis moksleivis S. Keras pasaulinėje jaunųjų matematikų olimpiadoje buvo antras po pirmą vietą užėmusio kino. Gražu: I vietoje vienas iš milijardo, II — vienas iš 3,5 milijono, gyvenančio nedideliame trikampyje prie Baltijos.

Dėl tokių žinių stokos vien mokytojų nederėtų kaltinti. Čia jiems gerokai skolingos Lietuvos mokslinės draugijos: matematikų, fizikų, chemikų, filologų, net fizinės kultūros. Jos turėtų susirūpinti atitinkamo mokslo raidos Lietuvoje istorijos publikacijomis. Pradžioje mokytojui turėtų būti rekomenduota bent veikalų ir populiarių straipsnių bibliografija: kruopštus mokytojas pats atsirinks ko jam reikia. Kartu reikia pradėti rengti ir kapitalinius Lietuvos mokslo istorijos leidinius. Piešimo ir muzikos mokytojai laukia Lietuvos meno istorijos veikalų. Lietuvių kalbos ir literatūros, gamtos, geografijos ir kitų mokslų raidą būtina nušviesti atsižvelgiant į šių dienų lietuvių tautinės mokyklos reikalavimus. Tiesa, padrikų žinių mokytojai turi, bet tų sričių istorijos vertinimas daugumai tebėra neaiškus.

Fragmentinei mokslų istorijos medžiagai daugiau vietos turėtų skirti žurnalai „Kultūros barai", „Mokslas ir gyvenimas", „Mokslas ir technika", „Krantai", „Nemunas", „Tautinė mokykla". Labai praverstų mokslo ir kultūros veikėjų talkos kuriant naujus tautinės mokyklos vadovėlius. Juk optimalus autorių kolektyvas susidaro tik tada, kai į jį susiburia kompetentingas mokslininkas, prityręs pedagogas ir įgudęs autorius, gimtosios kalbos stilistas. Toks trejetas turėtų rengti kiekvieno dalyko vadovėlį. Tada mokytojo žodis skambėtų taisyklingai ir turėtų naudingą, patriotinius jausmus žadinantį emocinį krūvį.

Mokslo ir kūrybos inteligentų pareiga padėti mokytojui moraliai. Dažnesni šviesių asmenybių susitikimai su mokytojais per šventes, metodinėse ir mokslinėse konferencijose, aktyvesnis mokytojų įtraukimas į mokslo ir meno draugijų veiklą, didesnis dėmesys mokytojo darbo problematikai — visa tai būtų didelė moralinė paspirtis mokytojui, kuriam tenka didžioji dalis tautinės mokyklos atkūrimo rūpesčių.

Konkrečios pagalbos laukiama ir iš liaudies švietimo organizatorių — vadovų. Pirmiausia reikia kelti mokytojo moralinį statusą. Liaudies švietimo organizatorių pastangomis mokytojas turėtų būti apsaugotas nuo biurokratinio kišimosi į jo darbą

Juk ne per seniausiai, šalia vidaus darbo kontrolės ir inspektorių lankymosi, į mokytojo darbą nesidrovėdavo kištis su kontrolierių pretenzijomis ir partijos bei komjaunimo komitetų darbuotojai arba jų pasiųsti visuomeniniai kontrolieriai, kuriems dažnai trūkdavo ne tik pedagoginės kompetencijos, bet ir elementariausio takto. Šiuos moralinius pančius laikas atiduoti į pedagoginio darbo atgyvenų muziejų. Tiesa, be mokinių žinių lygio vertinimo neapsieinama nė vienoje valstybėje. Tačiau turi būti aiškūs principai, kas ir kada kontrolės tikslais gali peržengti klasės slenkstį. Manau, tokia kontrolė, kai lankomasi mokytojo pamokose ar kituose užsiėmimuose, gali būti vykdoma tik viso mokytojų kolektyvo pritarimu ar paties mokytojo prašymu metodinės pagalbos. Mokytojų kolektyvai, direktoriai ir jų pavaduotojai turi gausybę informacijos apie vieną ar kitą mokytoją, apie jo pedagoginius sugebėjimus, santykius su mokiniais, perteikiamų žinių dalykinį ir metodinį lygį, reiklumą sau ir mokiniams. Tokia informacija susikaupia iš mokinių tėvų, mokytojų, išryškėja kontroliniuose darbuose ir egzaminuose. Ir jeigu ši informacija aliarmuoja, kad mokytojas dirba blogai arba savo veiksmais griauna kitų pedagogų pastangas,— tada kolektyvas nusprendžia, kad reikia vizitacijos, o gal ir dar rimtesnių išvadų.

Būtina atsisakyti praktikos, kai skundus, susijusius su mokytojo pedagogine veikla, tiria vienokio ar kitokio rango funkcionieriai. Tokių skundų tyrimas turi būti tik mokytojų kolektyvo sudarytos komisijos prerogatyva. Todėl būtina iš esmės keisti visų švietimo valdymo grandžių inspektūros funkcijas.

Mokytojus žemina praktika, kai jie su mokiniais verčiami dalyvauti formaliuose renginiuose: susitikimuose su darbo ir karo veteranais, pasyviais vietinių Tarybų deputatais, beprasmiškose talkose.

Reikia apginti mokytojus ir nuo juos žeminančių visuomeninių įpareigojimų: budėjimų kino teatruose, stadionuose, gatvių perėjose.

Būtina palaikyti mokytojo autoritetą konfliktinėse situacijose. Buvo susidaręs visuotinis stereotipas, kad konflikte mokinys — mokytojas teisus tik mokinys. Kiek mokytojus pamokančių ir tėvams pataikaujančių straipsnių esame skaitę Respublikos oficialioje spaudoje, kiek mokytojai partinių organų botagu plakti vietiniuose laikraščiuose. Ar kas nors bent kartą susiprato pateisinti grubesnį mokytojo žodį, ištartą afekto būklėje, kai mokinys išvesdavo iš kantrybės. Žinoma, to nevalia skatinti, bet reikia suprasti. Kažin ar yra tėvas, kuris nebūtų paėmęs diržo savo neklaužadai, jau nekalbant apie sūresnį žodį. Šeimoje visko būna. Todėl atlaidžiau reikia žiūrėti ir į atsitiktinį mokytojo protrūkį. Taigi nereikėtų skubėti iš jų daryti mokytojo autoritetą žeminančius apibendrinimus.

Neatidėliotinas praktiškas žingsnis į tautinę mokyklą yra ir mokytojų materialinio statuso kėlimas.

Dar vienas svarbus klausimas — sudaryti sąlygas mokytojo dalykiniam, metodiniam ir intelektualiniam augimui.

Visiškai priimtinas toks visuomenės ir valstybės dėmesys mokytojui: jis turi turėti išimtinę teisę apsirūpinti knygomis, televizoriais, bilietais į teatrus, koncertus, parodas. Kaip šią teisę įgyvendinti, turi pasirūpinti švietimo darbuotojų profsąjunga.

Mokytojai taip pat turi turėti pirmumo teisę į turistines keliones po užsienį. Daugiau ekskursijų po Lietuvą jiems turi būti organizuojama mokyklų šefų lėšomis ir transportu.

Kitų sričių darbuotojai gali nustebti: „Kodėl išimtinė pirmenybė mokytojams?" Ogi todėl, kad ši pirmenybė — tai nauda visai visuomenei, o ne tik patiems mokytojams: turiningas, emocionalus mokytojo žodis per mokinį neša šviesą į kiekvieną šeimą.

Visuomenei ir valstybei atsigręžti veidu į mokytoją ir moraline, ir materialine prasme reiškia kaip tikram šeimininkui spręsti tos visuomenės ir valstybės ateities problemas. Tai pelningiausias indėlis, nes, turėdamas palankesnes gyvenimo ir darbo sąlygas, mokytojas gali labiau atsiduoti vaikų mokymui ir auklėjimui. Kokio aukščio bus tas pjedestalas, kurį mokytojui pastatys visuomenė ir valstybė, tokio lygio jo darbo rezultatų gali tikėtis visuomenė ir valstybė. Koks bus mokytojas, tokie bus vaikai. Kokie bus vaikai, tokia bus Lietuva.

ŽURNALISTIKA VALO AUGIJO ARKLIDES

LAIMONAS TAPINAS

Šiandien vienu balsu kalbame apie atgimusią naują Lietuvą, apie išaugusį žurnalistikos prestižą, apie taip ilgai ir skausmingai lauktą galimybę kalbėti tai, ką galvoji. Visa tai tiesa, ir vis dėlto negalėčiau visiškai ir vienprasmiškai pritarti tokiam euforiškam mūsų tikrovės vertinimui. Manyčiau, kad mes šiandien gyvename labai įtemptą, dinamišką, bet vis dėlto pereinamąjį laikotarpį, kai su triukšmu griūva senos struktūros, kai dygsta vos pastebimi, bet vėlgi nevienodai įvardijami rytdienos daigai.

Baisiam paskutiniam teisme, rašė F. Dostojevskis, žmonija sau išteisinti padės bent vieną knygą — Servanteso „Don Kichotą". O ką į paskutinį teismą atsinešim mes, Lietuvos žurnalistai? Kiek jame turėsime knygų, straipsnių, žodžių, kurie būtų padėję, kad žmogus išliktų žmogumi, o mažytis žemės lopinėlis prie Baltijos galėtų vadintis tuo vieninteliu vardu — Lietuva? Nedaug, manau, labai nedaug... 1940 metų rugpjūtį „Vilniaus žinios" euforiškai rašė: „Mes turime liaudies vyriausybę, kuri trumpu laiku atliko milžinišką uždavinį: per 20 dienų sugriovė tai, kas buvo padaryta per 20 metų". Ir dabar turime pripažinti tą liūdną ir karčią tiesą, kad mes, pakeitę tuos savo kolegas, kurie emigravo, tuos, kurie gyvuliniais vagonais buvo ištremti į Sibirą,— mes prisidėjome prie to griovimo — tautos pamatų, lietuvybės, religijos, atminties naikinimo. Ir jeigu šiandien Lietuvoje vaikšto šimtų šimtai, tūkstančiai žmonių su ledo gabalu širdies vietoje, mankurtų, kupinų pagiežos ir pavydo, neapykantos ir melo, dėl to esam kalti ir mes, žurnalistai, universiteto dėstytojai ir jų auklėtiniai. Todėl ir manau, kad privalome naujomis akimis įvertinti socialistinės žurnalistikos metodus ir formas, jos funkcijas, jos šėtonišką prigimtį, kai net doriausias žmogus, dažnai pats to nenorėdamas, objektyviai vis dėlto diegė savo tautai blogį, kuris šiandien sužėlė... Argi dėl to kalti tik žurnalistai? Ne, žinoma, prisidėjo ir profesionalai propagandistai, partiniai funkcionieriai, ateizmo specialistai, enkavedistai... Žinoma, prisidėjo — bet argi tai mažina mūsų kaltę?.. Kita vertus, ir tarp žurnalistų rastume tokių, kurie savaip traktuoja sąžinės ir pareigos sąvokas. Juos tauta gerai žino: kad ir kokiais gražiais žodžiais šiandien jie čiulbėtų apie atgimimą, savo juodus darbus kažin ar benuplaus. Galvoju apie ką kita — apie tuos dorus mūsų ir ne mūsų auklėtinius, kurie, įsikinkę į socialistinės žurnalistikos vežimą, kiek išgalėdami stengėsi negausinti blogio ir niekšybės, stengėsi bent nemeluoti. Kaip šiandien įvertinti jų darbą ir jų gyvenimą? Yra tokia liūdna Rytų pasaka apie dailininką, kuriam vienaakis karalius liepė nupiešti jo portretą. Ilgai suko galvą dailininkas. Nupieši karalių su viena akimi — užsirūstins monarchas.. Nupieši su abiem — bus aiškus melas... Ilgai kamavosi vargšas, kol rado išeitį — nutapė paveikslą, iš kurio rūsčiai žvelgė karalius — primerkęs vieną akį...

Argi ir mes — universiteto pedagogai bei jų auklėtiniai — ištisus dešimtmečius nebuvome tokioje pat padėtyje, prižiūrimi ideologinių prievaizdų, sukaustyti partinių nutarimų ir rezoliucijų, stengėmės bent nemeluoti, kai negalėjome pasakyti tiesos? Netikėjome deklaruojamais idealais, bet vis dėlto jiems tarnavome. Tai fenomenas, kuris, manyčiau, nežinomas jokios šalies žurnalistikos istorijai. Tarnauti dievui, kuriuo netiki, kalbėti sąvokas, kuriomis ne tik abejoji,— jos tau tiesiog kokčios. Ir vis dėlto kalbėjom. Vienas — talentingesnis, vengdamas tiesmukų stereotipų, kitas — ne toks gabus, daug nesukdamas galvos, o visi kartu turbūt ne sykį pagalvodavome, vildavomės: tiek to, parašysiu aš tą konjunktūrinį straipsnį, interviu, apybraižą, šlovinančią nesamas vertybes, o paskui... paskui sukursiu tokį kūrinį, tokią knygą, tokį paskaitų ciklą, kuris taps mane išteisinančiu „Don Kichotu". Bet metai bėgo, o tikro „Don Kichoto" niekas, ko gero, iš mūsų taip ir nesukūrė...

L. Tapinas — Vilniaus universiteto TVR žurnalistikos katedros vedėjas, docentas.

Paskui susigalvojome sau patogią ir saldžią dvilypės moralės teoriją — vienoks aš laikraščio vedamajame ar partiniame susirinkime, kitoks šeimoje, kai bendrauju su vaikais, artimais draugais. Bet, pasirodo, ir tai nebuvo saugi priebėga — nei tiesa, nei sąžinė negali būti pusinė, padalyta, net doriausiems ir geriausiems iš mūsų nepavyko išnešioti savyje bent truputį pagarbos sau... Ir mes vis gilyn klimpome į abejingumo, indiferentiškumo liūną, suvokdami savo padėties tragizmą, suprasdami vieną aiškią ir karčią tiesą — net ir geriausiais savo norais mes grindžiame kelią į pragarą. Mes padėjome iškirsti šimtamečius ąžuolus, o paskui bejėgiškai stebėjome, kaip vietoj jų plyname lauke iškerojo brūzgynai ir dilgėlės... Tiesa, kai kurie mūsų kolegos, pasibjaurėję savimi, savo profesija, paliko žurnalistiką, nuėjo ieškoti švaresnės duonos, tik nežinau, ar turėtume prieš juos nukelti kepurę?

Dar kartą norėčiau pabrėžti, kad galvoju apie visus mus, ir save taip pat, kadaise dėsčiusį „Partinės ir tarybinės spaudos istoriją". Taip, stengiausi laviruoti, nesilaikyti pažodžiui iš Maskvos atsiųstos programos ir jos traktuočių, bet tai šiandien menka paguoda — juk neišdrįsau viešai pareikšti, ką galvoju apie Spalio revoliucijos esmę ar neklystančios partijos politiką...

Taip visų mūsų pastangomis — norėjom to ar nenorėjom — rezultatas buvo vienas — mes ilgus metus buvome prievartinio politinio aparato grandimi, ir, anot Alberto Šveicerio, visuomenė ėmė veikti individą stipriau, negu individas visuomenę. Tada ir prasidėjo kultūros degradacija. Propaganda užėmė tiesos vietą, istoriją pakeitė melo kultas, iš apyvartos buvo pašalinta mąstymo laisvė. Milijonai žmonių nebenorėjo ir nebegalėjo mąstyti, jie net nesuvokė savo dvasinės ubagystės. Tai dar viena Šveicerio mintis, pasakyta seniai ir toli nuo mūsų, bet labai tiksliai apibūdinanti situaciją, kurioje buvome dar vakar.

Šiandien vienu balsu kalbame apie atgimusią Lietuvą, apie išaugusį žurnalistikos prestižą, apie taip ilgai ir skausmingai lauktą galimybę kalbėti tai, ką galvoji. Visa tai tiesa, ir vis dėlto negalėčiau visiškai ir vienprasmiškai pritarti tokiam euforiniam mūsų tikrovės vertinimui. Manyčiau, kad mes šiandien gyvename labai įtemptą, dinamišką, bet vis dėlto pereinamąjį laikotarpį, kai su triukšmu griūva senos struktūros, kai dygsta vos pastebimi, bet vėlgi nevienodai įvardijami rytdienos daigai. Ir nuo to, kaip universitete ir redakcijose suvoksime ir surasime tuos kelius į ateitį, didžia dalimi priklausys ne tik mūsų nacionalinės žurnalistikos, bet ir visos kultūros, visos tautinės savimonės ateitis. Mes galime pasėti arba didelį gėrį, arba didelį blogį, kurio derlių po kelerių ar keliolikos metų sunku prognozuoti.

Šiandien žurnalistika atlieka teigiamą vaidmenį, griaudama praeities bastionus, valydama tas neįsivaizduojamai priskretusias Augijo arklides. Tai nemalonus, purvinas darbas, bet jį kažkas turi padaryti, kad Lietuva ateitų į savo tikrą, ne mitinginį atgimimą švari ir dora. Džiugu, kad pirmosiose valytojų ir griovėjų eilėse žengia iš esmės jaunieji mūsų universiteto auklėtiniai, kurie tiek oficialiojoje spaudoje, radijuje ar televizijoje, tiek „Atgimimo", „Respublikos", „Mažosios Lietuvos" ar „Forumo" puslapiuose rodo itin didelį ryžtą ir aktyvumą.

Ir vis dėlto ne viskam šitoje išties būtinoje veikloje galėčiau pritarti. Pirmiausia jos formai. Mane ir, manau,— ne tik mane — dažnai nupurto ta neapykanta, įtūžis, beapeliacinis savo tiesos sakymas, tas noras teisti ir susidoroti. Tas riksmas, nuo kurio ima spengti ausyse. „Tiesai ir skausmui nereikia itin garsaus balso, tyliai tariami žodžiai yra labiau girdimi",— rašė F. Dostojevskis. Su tuo sunku nesutikti.

Man kartais atrodo, kad šiandieninė mūsų veikla yra adekvati 1940 metų situacijai, kai taip džiūgavo minėtosios „Vilniaus žinios". Tik šiandien — su poliariškai priešingu ženklu. O metodai iš esmės liko tie patys. Jie ir negali būti kitokie, nes jais operuoja žmonės, į kurių širdį ir protą — nori jie ar nenori — lyg rašalas į gėlės kotelį įsisunkė juodi bolševikinės ideologijos syvai. Mirusi pasaulėžiūra, agresyvi ir antihumaniška filosofija dar tūno mumyse kaip vampyras. Jam seniai vieta kapinėse, o jis vis dar tarp mūsų...

Šitokius pykčio bei nepakantumo metodus suprasti gal ir galima, tačiau pateisinti — ne. Kartais galvoji — gal jie padėtų greičiau sugriauti, išvalyti tą mūsų vakardieną? Tačiau ne, sunku prognozuoti, kas bus rytoj, kai reikės nebe griauti, o statyti. Tada nepakaks vien dinamizmo ir energijos. Šiandien dažno mūsų kolegos rašinyje ar laidoje, kur grybštelėta kokių funkcionierių korupcijos gūžta, jauti ne skausmo, liūdesio gaidą dėl Lietuvos kūną išbėrusių žaizdų, bet piktdžiugišką pergalės šūksnį — ar matot, ar visi matot, kaip šauniai aš jį dorojul..

O kokia rytoj tokių agresyvių taranų misija? Ar neteks melstis Lietuvai Justino Marcinkevičiaus žodžiais: „Apgink mus nuo mūsų, Tėvyne..."

Kelia nerimą ne tik mūsų žurnalistikos, bet jaunimo agresyvumas, baugina vis ryškesnės tendencijos orientuoti Lietuvą į naujus dievus ir abejotinas vertybes. Kategoriškai atsiribodami nuo Rytų, tiksliau nuo iš Maskvos ateinančių mirusių idealų, mes užsimerkę ir apsivalę puolam į Vakarų kultūros glėbį. Tai nekeltų jokios abejonės, jeigu glėbys būtų šiltas ir žmogiškas Tomo Mano ar Gustavo Malerio, Viljamo Folknerio ar Federiko Felinio, bet ne — mes pasibaisėtinu greičiu ritamės į pačios prastosios Vakarų masinės kultūros viliones — į gyvuliškus žmogaus instinktus propaguojančią videomakulatūrą, roko muziką, gražuolių rinkimus ar bedvasius videoklipus, tas Vakarų kultūros putas, kurios teigia materialinės kultūros primatą prieš dvasinę, kurios teršia tautinės savimonės pagrindus, primeta naujo tipo, mums iš principo svetimą internacionalizmą, malonumų, patogumo, lengvo ir greito praturtėjimo kultą. Liūdna ir graudu skaityti jaunų žmonių straipsnius, kurių šiandien kupina lietuviška spauda ir kurie propaguoja šiuos netikrus idealus, palaiko mūsų kūrybinės inteligentijos dvasinę ir fizinę emigraciją į Vakarus, laikydami dideliu lietuvių kultūros laimėjimu...

Nereikėtų Lietuvai ieškoti svetimų dievų, mes turime savo, tegu ir jėga užmaštin nugramzdintus dvasios galiūnus, per amžius kultivuotą ir patikrintą mūsų tautos etiką, teigiančią darbą, padorumą, pareigą ir atjautą, turime be galo aktualią J. Basanavičiaus tautinio atgimimo koncepciją, turime Vydūno kultūros sampratą, kuri neatsiejama nuo moralės ir tautiškumo faktorių. Ne, nepaseno ir šiandien šitos vertybės, jos toli gražu ne provincialumas, kaip neseniai išdidžiai suniekino jas vienas jaunas mąstytojas, ragindamas kuo greičiau perimti abejotinus šiuolaikinės užsienio kultūros produktus. Kas kita, kad šitos mūsų tautinės savimonės sėklos prigis ir sudigs kur kas sunkiau negu XIX a. pabaigoje, kai iš sveiko ir svetimų dievų nepripažįstančio Lietuvos kaimo atėjusios jaunos sielos godžiai gėrė lietuviškos kultūros gaivą. Bet kito kelio neturime. Ir galvodamas apie rytdienos studentų žurnalistų rengimą, vis dėlto nenorėčiau išsižadėti tų humanistinių principų, kurių kiek įmanydami juodaisiais stalininės reakcijos metais laikėsi mūsų pirmtakai: formuoti mąstantį, dorą, jautrų žmogų, skiepyti jaunimui tikruosius visuomeninius idealus. O tai bene ir bus didžiausias deficitas šių dienų egoizmo, indiferentiškumo ir nepakantumo piktžolių prižėlusioje dirvoje. „Kas jaunas būdamas neturėjo aukštų idealų,— rašė S. Šalkauskis,— tas niekados nėra buvęs jaunas, o kas nėra buvęs jaunas, niekada negalės subręsti didesniems gyvenimo žygiams".

„Esu slapta įsitikinęs, kad mūsų jaunimas ilgisi ir kenčia dėl to, kad gyvenime neturi taurių idealų",— kitados savo dienoraštyje įrašė F. Dostojevskis, tarsi atspėdamas mūsų dienų situaciją. Kas, jei ne mes — pedagogai, žurnalistai, visi dori inteligentai, kuriems skauda širdį dėl savo Tėvynės ateities, turėtume padėti jaunam žmogui rasti tuos idealus, ugdyti dvasingumą.

Gerai, kad šiandien žurnalistų straipsniai ir laidos yra kupinos politikos. Tik ar ji nėra vienadienė, pertekusi asmeninių ir grupinių ambicijų, ar ji negožia kur kas svarbesnių, universalesnių humanistinių vertybių? Esu šventai įsitikinęs, kad jau šiandien laikas pradėti rūpintis deformuotos, kenčiančios, purvu apskretusios Lietuvos žmogaus sielos ekologija. Svarbu, kad būtų išvalytas benzinu užterštas upelis, apgintas senas ąžuolas, bet taip pat svarbu gelbėti žmogaus, ypač jauno žmogaus sielą, praradusią tikėjimą ir atmintį, gerumą ir dorą. Visomis galimomis priemonėmis turime ugdyti pareigą, darbštumą, savęs atsižadėjimą vardan Lietuvos.

Kai mąstau apie mūsų žurnalistikos praeitį ir ateitį, prieš akis iškyla gražus ir kilnus Vinco Kudirkos paveikslas. Nepralenkiamas jo pasiaukojimas Tėvynei — kamuojamas karštinės, spjaudydamas krauju kone vienas prirašė savo paskutinį „Varpo" numerį... Jis nelaukė jokio atlygio, nesitikėjo nei aukso, nei garbės — šis žmogus buvo įsitikinęs, kad net jo tikro vardo niekad nesužinos vargų ir patyčių prislėgtas mažaraštis skaitytojas. Matyt, tik vienu neabejodamas šis dvasios milžinas — kad jo žodis, jo laikraštis yra be galo reikalingas tiems žmonėms, kad jis yra jų paskutinė paguoda ir viltis. Gal todėl per Lietuvą taip tauriai ir skambiai, tokiu švariu balsu aidėjo jo „Varpo" dūžiai. Aš bijau net pagalvoti, net paklausti save — ar tu taip galėtum? Taigi, žurnalistai, ar šitaip galėtume?

Gal kam pasirodys, kad rašau apie abstrakčias, nuo žurnalistų kasdienybės nutolusias problemas. Gal reikėtų nagrinėti mokymo programų, etatų ar popieriaus stygiaus klausimus. Manyčiau, kad iš esmės tai yra tas pats: jei visi drau-

ge neaptarsime kelio į ateities Lietuvą, ne ką tepadės ir popierius, ir užsienietiški dažai.

Mes žurnalistikos katedros žmonės, šiandien irgi daugiausia kankinamės spręsdami tą patį klausimą — kaip rengti studentus rytdienos žurnalistikai, kokiu žodžiu į juos prabilti, kur rasti tą moralinę atsvarą, kad galėtume patikėti patys ir įtikintume kitus savo pasirinkimo teisingumu. Esam dėkingi visiems, kas geranoriškai mus pabara ar mums pataria, tikime, kad tai diktuoja nuoširdus susirūpinimas Lietuvos žurnalistikos ateitimi. Ne vieną siūlytą idėją jau realizavome, bet yra tokių principinių dalykų, su kuriais nenorėtume sutikti. Pirmiausia, su primygtiniu raginimu beatodairiškai perimti užsienio žurnalistų rengimo sistemą. Be abejo, pasaulyje per kelis šimtus metų yra sukaupta didžiulė patirtis. Negalėčiau pasakyti, kad mes į ją visai nekreipėme dėmesio, kad jos nestudijuojame. Daug ką ir perimame. Tačiau užsienis turi ne vienintelę sistemą. Kiekviena šalis rengia žurnalistus, atsižvelgdama į savo tradicijas ir galimybes, į savo masinės komunikacijos struktūrą, jos pobūdį ir prestižą. Taip, tiesa, daug kur, ypač labiausiai išsivysčiusiose šalyse į žurnalistiką ateina vakarykščiai teisininkai, ekonomistai ar psichologai. Gerai pažindami savo kuruojamą sritį jie gali tapti puikiais žurnalistais. Ar galėtume perimti tokią praktiką? Deja. Kol Lietuvos žurnalistų algos bus tokios varganos kaip šiandien, sunku tikėtis, kad gydytojas ar prekybininkas mestų savo darbą ir eitų į mažytę redakciją. Jeigu padėtis radikaliai pasikeistų, galbūt ir mes galėtume pertvarkyti šia linkme savo mokymo sistemą. O kol kas brandinkime kitą idėją — surinkti grupę diplomuotų įvairių sričių specialistų ir vakarais po darbo dėstyti jiems žurnalistikos pagrindus. Mes tokiam eksperimentui beveik pasirengę, pritaria jam ir universiteto vadovybė, neaišku — ar atsiras norinčių?..

Kitas nuolat girdimas priekaištas — jūs mokot visko po truputį, o nieko iš esmės. Atsisakykit filosofijos, literatūros ir renkit žurnalistus taip, kad universitetą paliktų beveik agronomas, beveik ekonomistas, beveik inžinierius. Atėjęs į redakciją toks absolventas nuo pirmos dienos galėtų sėkmingai kibti į darbą. Dar prieš kelerius metus, kai žurnalistai buvo verčiami mokyti žemdirbius ar inžinierius, kaip jiems dera kurti socializmą, tokie siūlymai gal ir turėjo prasmės, o šiandien jiems niekaip negalima pritarti. Toli gražu neneigiame siauros specializacijos reikšmės: žurnalistas išties turėtų neblogai išmanyti bent kelias gyvenimo sritis, bet, mūsų nuomone, tokį siaurą takelį jis privalo susirasti pats, gilintis, studijuoti pasirinktą sritį. Kad tai įmanoma, rodo gausybė pavyzdžių.

Mes nuolat kartojame ir dabar laikomės tos nuomonės, kad universitetas — tai ne profesinė technikos mokykla, kuri išmoko 2—3 operacijų. Dar vakar, griežčiausios ideologinės prievartos laikais, mėginome kiek įmanydami diegti humanitarinę žurnalistų rengimo koncepciją, ugdyti asmenybę, inteligentą, susipažinusį su pasaulio ir lietuvių filosofijos, estetikos, savo krašto istorijos, literatūros kūriniais. „Klasika — tai laiko išmėginimus patyrę šedevrai, kuriuos galima patikrinti jų masteliu",— rašė Hermanas Hesė. Išties — kas nuodugniau supažindins su sielos virpesiais universaliomis bendražmogiškosiomis problemomis, jei ne humanitarinių mokslų klasika, pasaulio ir tautos žurnalistikos istorija. Gerai suprantame, kad toks absolventas, atėjęs į redakciją, iš karto gal ir negalės sėsti ir parašyti gero straipsnio apie žemės ūkio problemas, tam reikia laiko ir savarankiškų studijų, bet esame šventai įsitikinę, kad stiprus humanistinių idėjų užtaisas jam ilgame ir sunkiame kelyje bus gal svarbesnis negu siauros utilitarinės žinios.

Kitas dalykas, kad, Maskvos mokymo programų suvaržyti, filosofijos studijas buvome priversti pakeisti TSKP istorijos mokymu, žurnalistikos istoriją — „Iskros" ar „Proletarij" laikraščių mėsinėjimu. Dabar mūsų rankos beveik atrištos: smarkiai išplėtėme lietuvių ir užsienio kalbų, filosofijos istorijos, estetikos, psichologijos, literatūros dėstymą, visa tai derindami su specialybės teorijos ir istorijos dalykais, paskaitas auditorijose — su praktiniu darbu redakcijose. Įsitikinęs, kad tik išsamios ir visapusiškos humanitarinės kultūros, mūsų tautos istorijos ir etikos studijos gali padėti rytdienos žurnalistui realizuoti tinkamo jo parengimo programą.

Laukia didelis darbas — pažadinti iš letargo miego žeistą ir kamuotą, pykčiu ir egoizmu, neapykanta ir materializmu užkrėstą Lietuvą. Žurnalistikos specialybė universitete, gausūs jos auklėtiniai ir dabartiniai studentai ras jėgų tai šventai misijai, nes, pasak poeto, Tėvyne mano, kad ir kokia tu būtum, visada liksi man viena.

KOKIAS KNYGAS DUOSIME VAIKAMS?

VINCAS AURYLA

Vaikų literatūros tikslas — atspindėti laisvą vaiko dvasią, skverbtis į jo vidaus pasaulį, atspėti jo svajones ir siekius. Vaikų literatūra — pradinė tautinės literatūros atkarpa. Vykstant visuomenės socialinio gyvenimo ir būties pokyčiams, vaikų literatūroje, kaip ir visoje kūryboje, atsiranda novatoriškumo, eksperimento elementų, įvairėja ir plečiasi meniniai kodai, kurie kartais būna naujų literatūros reiškinių pirmtakai.

Gyvenamasis metas veikia visuomenės dvasinį klimatą. Perkainojamos filosofijos, istorijos, dorovės, meno nuostatos. Kinta požiūris į stalinizmo ideologijos kotiruotą žmogaus, tėvynės, darbo, pareigos, doros, gėrio, grožio bei kitų vertybių supratimą. Visuomenė grįžta prie nustumtų, o neretai ir paniekintų tautinių bei bendražmogiškųjų vertybių, tikrojo humanizmo. Atsiranda daugiau dvasingumo, jautrumo žmogaus rūpesčiams, vargams, kančiai, silpnų ir vienišų žmonių pagailos. Šie dalykai ypač opūs vaikų literatūroje, kuri gyvena sunkią dvasingumo krizę.

Vaikas įžengia į pasaulį bejėgis ir patiklus. Jį vedžioja suaugusiojo ranka. Išvydęs žydrąją padangę, tapnodamas žolyte pirmuosius žingsnelius, mažutėlis pradeda suvokti, kad žemė yra puiki, žmonės geri, o gyvenimas — laimė. Mažylis nepermano, kad švelni žolė gali būti prisodrinta nuodų, žemė radioaktyvi, o danguje žiojėja pragaištingos ozono kiaurymės. Jis dar nežino, kad žemėje vyksta karai, nacionalinės, rasinės, religinės ar kitokio pobūdžio žudynės. Vaikas nenutuokia, kad ir jam gali tekti badauti, klaidžioti be namų, tapti narkomanu, o gal net žūti siaubinguose branduolinių liepsnų viesuluose. „Mes nededame vilčių į pasaulio vaikų laimę, o už mūsų paklydimus ir neprotingumą gausiai atmokama ne tik vaikų ašaromis, bet ir jų sveikata bei gyvybe (...). Vaikų žemėje yra tiek, kiek ir suaugusiųjų. Pasaulis vaikams priklauso tiek, kiek ir mums. Ateitis priklauso tik vaikams. Vaiko akyse — rytojus, rytojaus žmonijos likimas. Ir pavymui siunčiamas mūsų žodis — palaimingas arba nelemtas". Tai mintys iš kreipimosi „Vaikų ašaros"; jį priėmė vaikų rašytojai, susirinkę iš daugelio pasaulio šalių į forumą Maskvoje, kuris vyko praėjusių metų lapkričio 22—27 dienomis.

Besikeičiantis gyvenimas visame pasaulyje verčia telkti žmonijos išmintį, skatina intensyviai keistis kūrybinėmis idėjomis, kurios padėtų įvairioms šalims įveikti kiek vieną priešiškumą. Pasak Japonijos vaikų rašytojos M. Macutani, žmogaus nusikaltimas žmonijai pradedamas diegti dar vaikystėje. Įvairios ideologijos, spekuliuodamos kilniais idealais, plėtoja nihilizmą, fanatizmą, priešiškumą. Visuomenė, kuri netobulina savęs, negydo savo pikt-

V. Auryla — Vilniaus pedagoginio instituto lietuvių ir užsienio literatūros katedros profesorius.

žaizdžių, stumia vaikus — ateinančių gyvenimo tvarkytojų kartą — į nusikaltimų kelią. Vaikų taikos organizacijos „Pis-Expo" prezidentas, JAV rašytojas T. Petepis teigia, kad valstybėse yra struktūrų, kurios be atodairos švaisto žmonijos materialinius ir dorovinius išteklius, gyvena skurstančių vaikų sąskaita. Tautos turi įgyvendinti SNO vaikų teisių deklaraciją, sunorminti palaidus visuomenės elgesio veiksmus, išrauti narkomaniją ir alkoholizmą, pašalinti iš kultūros ir žmonių santykių represijas, demagogiją, apgaulę, iškelti į pirmą vietą tiesą, atvirumą, pagarbą vaiko asmenybės savitumui. Rašytojas negali kurti vaikams, jei nesuvokia vaiko — XXI amžiaus naujakurio — misijos.

Šiandien esame tokioje situacijoje, kai nemažai stalinizmo ir stagnacijos laikų mokymo, auklėjimo ir estetinio lavinimo postulatų, kuriais buvo grindžiamas vaikų literatūros meninis vaizdas, turime išmesti į istorijos sąvartyną. Autoritarinio mokymo apologetika vaiko asmenybės formavimąsi suvokė supaprastintai, vulgariai, lyg vaško figūrėlių lipdymą. Vaikų literatūros personažai, veikiami mokyklos ar kitų visuomeninių institucijų, buvo persiėmę suaugusiųjų išmintimi: o nepaklusnieji, kolektyvo pasmerkti, bematant suprasdavo savo kaltę, greit įgydavo kokybiškai naujų elgesio, mąstymo, psichikos bruožų. Čia atmetama savaiminė vaiko asmenybės raiška. Iš mažatvės vaikas žalojamas autoritariniais kolektyvinio auklėjimo žąslais — tramdomi bruožai, prieštaraujantys kolektyvo atvaizdui. Šitoks auklėjimas niveliuoja individus.

Labai ideologizuotas autoritarinis kolektyvinis auklėjimas turėjo aiškų utopinį tikslą — išugdyti vientisą beklasę tarybinių žmonių bendruomenę („homo sovieticus"). Esminės tautinio auklėjimo tradicijos buvo atmetamos ir traktuojamos kaip nacionalizmo liekanos. Internacionalizmo bruožai tebuvo išoriški — suvarytų žmonių sambūris be dvasinio turinio, savitarpio pasitikėjimo ir atjautos. Visur, kiekviename žingsnyje, dieną ir naktį šmižinėjo žmogus priešas: imperialistų agentas, nacionalistas, reakcingas dvasininkas, buožė, banditas, grobstytojas. Juos būtina demaskuoti. Aukščiausiu vaikų literatūros etalonu buvo laikomas Pavliko Morozovo žygdarbis (V. Gubariovo apysaka „Pavlikas Morozovas", lietuvių kalba išleista 1948 m., S. Ščipačiovo poema „Pavlikas Morozovas" — 1952 m.). Kiekvienos bibliotekos bibliografinėje kortelėje rasime tokią S. Ščipačiovo poemos anotaciją: „Poema apie gyvenimą ir žuvimą pionieriaus Pavliko Morozovo, kuris tapo tarybiniams vaikams didvyriškumo, drąsumo ir narsaus tarnavimo Tėvynei pavyzdžiu. Poetas sukūrė paveikslą drąsaus paauglio, kuris kovojo prieš buožes ir demaskavo nusikaltėlį tėvą, paveikslą „berniuko, kuris suprato, kad artimas kraujo giminystės žmogus gali būti dvasios priešas ir kad tokio žmogaus negalima gailėtis (M. Gorkis)".

Pokario metų rašytojai buvo bauginami, turėjo paklusti prievartai ir savo kūrybą spraustį į schemą, lyg į Prokrusto lovą. Vaikų literatūrą pragaištingai veikė 1946 metų spalio 1—2 d. įvykusio Lietuvos TSR tarybinių rašytojų susirinkimo rezoliucija, kurioje griaudėjančiu ždanovišku tonu pabrėžta, kad „visiškai nepakenčiama padėtis yra su originalia literatūra jaunimui ir priešmokyklinio amžiaus vaikams. Ligi šiol išleisti kūrinėliai vaikams yra daugiausia beidėjiška formalistinė literatūra, sekanti buržuaziška vaikų literatūra"[1]. Rašytojai buvo verčiami vaizduoti klasinius priešus, rodyti, kaip su jais kovojama. Atsirado kūrybos šablonai, pagal kuriuos buvo kurpiami ne tik apsakymai, bet ir stambokos apysakos.

I schema. Nauja ideologija persiėmęs vaikas avangardistas neturi laiko draugauti su vienmečiais, nes užsiėmęs suaugusiųjų reikalais. Jis kviečia kolūkiečius į taikos mitingą, antitarybinė veikla įtaria ir seka pienininką su auksiniu dantimi, demaskuoja tetulę kolūkio kiaulių šėrėją, kuri vagia valdiškus miltus, o motina, sąžininga kolūkietė, yra patekusi į kolūkio prie-

[1] Už tarybinę lietuvių literatūrą. K., 1947, p. 50.

sų žabangas. Ypatingu sąmoningumu, toliaregiškumu ir budrumu apdovanotas vaikas, naujo gyvenimo kūrėjas, siekia, kad visi niekšai būtų išvilkti į dienos šviesą ir nubausti.

II schema. Du paaugliai trokšta nuotykių ir leidžiasi valtimi į kelionę. Po audros jie atsiduria ežero saloje ir lemiamu momentu padeda saugumiečiams likviduoti ten besislapstančius rezistencinės kovos dalyvius („banditus"). Vaikų kelionė baigiasi. Jie grįžta namo kaip kovotojai prieš nacionalistinį pogrindį.

III schema. Jaunieji mičiurininkai įsiveisia sodą. Naktimis kažkokie niekadariai rauna jų pasodintus medelius, siaubia sodinukus. Budrūs jaunieji žvalgai suseka kitus vaikus, kuriuos taip elgtis kursto kunigas. Mičiurininkai ne tik darbštūs, bet ir budrūs, „demaskuoja" pogrindinę kenkėjišką vaikų organizaciją, kuriai vadovauja užsimaskavęs reakcingas dvasininkas. Diversija atskleista, priešai sunaikinti.

IV schema. Sekmadienį senelė nusiveda mergaitę į bažnyčią. Čia šalta, niūru, nuobodu, aplink poterius šnabždančios davatkėlės. Bažnyčioje nuo kolektyvo atskirtos mergaitės mintys sukasi apie iškylaujančius pionierius, su kuriais dabar ji norėtų būti. Koks spalvingas netikinčių vaikų gyvenimas sekmadienį ir kaip bloga lankyti bažnyčią!

V schema. Kaimynai stoja į kolūkį, tik tėvelis delsia. Dukrelei neramu — o gal jam trukdo priešiškos jėgos. Mergaitė sėdasi prie stalo ir tėvelio vardu rašo pareiškimą kolūkio valdybai. Ji, pasiskaičiusi laikraščių, išgirdusi mokytojos pasakojimus apie kolūkius, sąmoningesnė už tėvą ir puikiai supranta, kad kolūkyje jų gyvenimas bus šviesus.

VI schema. Ją galima apibūdinti „dvejopos vaikystės" sąvoka. Ten, kapitalistiniame pasaulyje, negriukas kenčia nuo rasinės diskriminacijos, socialinės nelygybės, o čia, socialistinėje šalyje, jis pasijunta tikru žmogumi.Ten, tose šalyse, gyvena kapitalistų išlepinti, visko pertekę jų vaikai, o čia visi vaikai lygūs. Jiems skirtas Artekas. Jų vaikystė laiminga, nes vaikais rūpinasi didysis vadas ir partija.

Tokių schemų, pagrįstų spekuliatyvinėmis ideologinėmis premisomis, kurios vyravo pokario vaikų literatūroje, būtų galima nurodyti ir daugiau.

Po Stalino mirties, prasidėjus visuomeninio gyvenimo atlydžiui, ideologinė kūrybos prievarta tapo ne tokia brutali, pakantesnė žmogiškosioms vertybėms. Tačiau joks poezijos ar prozos rinkinys negalėjo pasirodyti be privalomų ideologinių temų (tarybinės šventės, karinė patriotinė atributika, didžiosios statybos, spaliukai, pionieriai, komjaunimas ir partija, kolūkiai, tautų draugystė...). Įsigalėjo militarizmo propaganda. Vaikai vaizduojami šalies gynėjais, žadinamas jų savaiminis noras kariauti. Agresyvumas, žiaurumas, fanatizmas dangstomas neapykanta klasiniam priešui. Jaunoji karta augo įtari, be emocinio jautrumo, surambėjusia sąžine, įžūli, akiplėšiška, egoistiška, žiauri. Bet su šiomis savybėmis juk negalima gyventi demokratiškoje ir humaniškoje visuomenėje.

Atnaujinant vaikų literatūrą, praturtinant ją tautos siekių ir kitomis tauriomis idėjomis, būtina iš mažens ugdyti prieraišumą šeimai, gimtiesiems namams, tėviškei, nes tik čia pradeda bręsti tikras žmogus sau, tautai, pasauliui. Jokių susitarimų nekaustomas vaikas įsivaizduoja pasaulį lyg draugiškų žmonių laivą vandenyne, ir jei jis skęstų, visiems būtų pavojus. Meniškai parašytose knygose atsispindi prasmingas vaiko pasaulis, kuriame nėra prievartos, smurto, suaugusiųjų įsakinėjimo ar diktato. Vaikai iš mažens instinktyviai priešinasi autoritarinei prievartai, nes jų prigimčiai yra artimesnis gyvenimo pilnatvės pojūtis, o ne lozunginės vyresniosios kartos idėjos, griežtos konvencijos ir pamokymai. Švedų rašytojos M. Gripės apysakoje „Elvi, Elvi..." mažasis Elvis, nukamuotas pamokslavimų, vieną kart nuoširdžiai sako: „Mama, mums reikia pasikalbėti, kad labiau sutartume..." Nustebinta vaiko „akiplėšiškumo", mama atsikerta: „Tai tu turi galvoti, kaip su manim sutarti!" M. Gripė išreiškia idėją, priešingą autoritarinės pedagogikos teiginiams, pagrįstiems vyresniųjų, kolektyvo, visuomenės ideologijos diktatu.

Paauglių akimis vyresnieji yra kitų laikų kiti žmonės. Jiems atrodo, kad tarp jų ir tėvų yra didžiulis laiko, papročių, gyvenimo būdo, dorovinių nuostatų atstumas. Paaugliai Ronja ir Birkas A. Lindgren apysakoje „Ronja — plėšiko duktė" yra dideli draugai, nors jų tėvai tarpusavyje kerštauja ir vaikams visaip trukdo draugauti. Jaunųjų santykiai grindžiami tyru jausmu, o tėvų — ambicijomis, turtiniu išskaičiavimu ir kitomis savanaudiškomis nuostatomis. Todėl laimi ne tėvai, o vaikai — jie šeimas sutaiko.

Kartų konfliktų priežastis V. Leninas taip apibūdino: „Neretai būna, kad pagyvenusių ir senųjų kartos atstovai nemoka prieiti kaip dera prie jaun-

mo, kuris būtinai yra priverstas artintis prie socializmo kitaip, ne tuo keliu, ne ta forma, ne tomis aplinkybėmis kaip jo tėvai"[2].

Autoritarinė pedagogika nepaisė vaikystės ir jaunystės savitumo, nepripažino, kad vaiko psichiniame gyvenime ir veikloje yra nežinoma sritis, kuri nelyginant vandenyno gelmės kupina energijos, lemiančios asmenybės sandarą ir plėtotę. Vaikas bręsta spontaniškai, jo esybė turi griežtą vidinę programą, todėl normatyvinis pedagogikos kišimasis būna nerezultatyvus. Ar galima iš rugio grūdo išauginti ąžuolą, o iš gilės rugį? Negalime vaikų paversti savo pačių kopijomis: jie patys yra naujų visuomenės formų kūrėjai. Jeigu vaikus spraustume į socialines formas, kuriose yra klaidų ir laikinų pavojų, tai jie intuityviai priešintųsi. Juk jaunoji karta turės eiti toliau negu mes.

Visuomenė, kopdama aukštyn, reguliuodama savo gyvenimą, kuria jėgas, kurios vis atsinaujina per jaunąją kartą. Tėvai, mokykla, visuomenė bara vaiką: „Kodėl tu ne toks kaip visi?" Šitaip žalojamas vaiko asmenybės prigimtinis unikalumas. Kiekvienas unikumas vertas pagarbos, net jeigu jis nėra pavyzdingo elgesio.

Vaikų literatūros tikslas — atspindėti laisvą vaiko dvasią, skverbtis į jo vidaus pasaulį, atspėti jo svajones ir siekius. Vaikų literatūra — pradinė tautinės literatūros atkarpa. Vykstant visuomenės socialinio gyvenimo ir būties pokyčiams, vaikų literatūroje, kaip ir visoje kūryboje, atsiranda novatoriškumo, ekperimento elementų, įvairėja ir plečiasi meniniai kodai, kurie kartais būna naujų literatūros reiškinių pirmtakai.

Vaikas gyvena, kad dabar netaptų suaugusiuoju, nepersiimtų jo tikėjimu. Jis turi savo, vaiko, gyvenimą, kuris ilgainiui išnyksta kaip ir pats žmogus. Rašytojo kalba priklauso ne bendravimo, ne mokslo, o meno sferai. Jo išgalvota tikrovė vaikui būna tikresnė už esamą. Tiesa ir rašytojo tiesa turi lygybės ženklą, nes rašytojas kūrinyje realizuoja savo teisę — tikėjimą. Rašytojo tikėjimas — filosofija, kuri paaiškina žmogaus gyvenimo prasmę, jo misiją. Meno tiesa pažįstama iracionaliai. Ją išreiškia simboliai, alegorijos, mitai, fantazija. Dėl to vaiko intelekto plėtojimas neturi būti vienpusis, kad nenustelbtų ir nepražudytų vaizduotės, sugebėjimo fantazuoti ir svajoti, netrukdytų jausmui veržtis į nepažinto pasaulio sferas.

Stalinizmo ideologija vaikų literatūroje ilgai nepripažino metaforiško pasaulio vaizdavimo. Pirmoji pokario poemėlė K. Kubilinsko „Oželis kvaišelis" buvo sukritikuota kaip apolitinė, atitraukianti vaikus nuo realaus gyvenimo. Bijota, kad metafora nenuskaidrintų vaikų fantazijos į transcedentinį pasaulį.

Atlydžio dienomis, reabilitavus pasaką, rašytojams atsivėrė plačios metaforinio vaizdavimo galimybės. Suklestėjo literatūrinė pasaka-apysaka, kuri lyg lęšyje telkė praeities, dabarties ir ateities pasaulio koordinates. Rašytojų V. Petkevičiaus, M. Sluckio, K. Sajos pramanytose šalyse ir valdose klesti socialinis ir moralinis blogis, viešpatauja despotai, intrigantai ir apgavikai. Į tas valdas patekę vaikai ar paaugliai mato savimylas, išpuikėlius, ordinais apsikarsčiusius valdovus, fanatiškus režimų rėmėjus, dogmatikus vienuolius, baisius savanaudžius rūmų valdinius, kurie ne tik engia žmones, bet ir riejasi tarpusavyje, įtraukia į karus valdomus kraštus, juos nuskurdina. Literatūrinėse pasakose — apysakose rašytojai palietė daug opių gyvenamojo meto dorovinių, socialinių, tautinių problemų.

A. Zurba, realistinio braižo rašytojas, užsimojęs parodyti, kaip mokykla, valdžia, įvairios kitos visuomeninės struktūros žaloja vaikų sąmonę, ugdo tinginius, simuliantus, „atliekamus žmones", taip pat ėmėsi pasakos-apysakos žanro („Nulėpausis ir Striukumbukas"). V. Žilinskaitė, J. Avyžius, J. Degutytė gilinosi į vaiko dvasingumo ugdymo aspektus. Šių dienų technokratija, prakticizmas, žmonių šaltumas, abejingumas, egoizmas supriešinamas su gėrio ir grožio pajauta, altruizmu, dvasingumu, kitomis amžinosiomis žmogaus vertybėmis. Lie-

[2] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 30, p. 226.

tuvių literatūrinė pasaka-apysaka susilaukė sąjunginio ir europinio pripažinimo, nes palietė tokias gyvenimo piktžaizdes, kurių dar neišgydžiusi žmonija.

Per pastarąjį dvidešimtmetį smarkiai kito vaikų poezija, kuri mažiau poetizavo buitinę vaiko aplinkos atributiką, o smelkėsi į jo sielą. K. Kubilinsko, A. Matučio, Just. Marcinkevičiaus poezija ženklino takoskyrą tarp tradicinės ir naujų modelių poezijos. E. Mieželaitis, V. Reimeris, atsisakę oratorinės, lozunginės vaikų poezijos, naujuose savo kūriniuose vaizdavo spalvingą, žaismingą vaiko pasaulį, diegė naują eufoniją. J. Degutytė, V. Palčinskaitė, J. Vaičiūnaitė, R. Skučaitė, V. Skripka, A. Puišytė ir kiti poetai kratėsi didaktizmo, gilinosi į etinę ir psichologinę eilėraščių problematiką, kūrė meditacinę lyriką, kuri padeda vaikui susikaupti, pajusti trapias būties akimirkas. M. Vainilaitis, L. Gutauskas, S. Geda savo kūryboje pateikė išpuoselėtų mitologinių įvaizdžių, praeities, dabarties ir ateities žmogaus gyvenimo paralelių. Jų eilėraščiuose vyrauja liaudies kūrybos dvasia, atėjusi iš seniausių mitų, biblijos vaizdinių ar ankstyvosios žmonijos pasaulėjautos. J. Nekrošiaus, E. Selelionio, R. Girkontaitės, taip pat jaunesnės ir jauniausios kartos poetų vaizduojamas pasaulis atrodo kasdieniškas. Vaikai žaidžia, mokosi, fantazuoja, juokiasi, krykštauja ir kartu į jų sąmonę plūsta tėviškės gamtos grožis, žmonių gerumas, etinio elgesio normos, skamba vaizdingas gimtasis žodis. Jei geriausią mūsų poeziją pavyktų identiškai išversti į kitas kalbas, kai kurie kūriniai savo novatoriškumu prilygtų pasaulinei vaikų klasikai. Šiandien į mūsų atgimstančią tautinę kultūrą įauga tie kūriniai, kuriuose vaizduojami taurūs žmogiškieji ir tautiniai idealai.

Išskirtinę vietą mūsų vaikų literatūroje užima tūžmastingų paauglių vaizdavimas, rodant kritiškus jų santykius su šeima, mokykla, visuomene. Kaimų draskymas ir miestų pramoninimas suardė lietuvišką pasaulėvaizdį, sunaikino tradicinę lietuvių gyvenimo atributiką, sujaukė nusistovėjusius žmonių santykius, papročius, buitį. Gerokai apiro sakralinis vaikų literatūros objektas — šeima.

Nemažai vaikų auga palaidose arba tokiose šeimose, kurių pagrindinis gyvenimo tikslas — materialinių gėrybių kaupimas, nesilaikant elementaraus padorumo ir sąžinės. Dėl socialinių priežasčių ir netinkamo auklėjimo šeimose, darželiuose ir mokyklose auga vaikai, kurių nervų sistema labili, o gyvenimo samprata deformuota. Nelabai atsparūs individai nepajėgia prisitaikyti prie nelengvų gyvenimo reikalavimų. Jų siela šiurpsta, jei nepatiria namų šilumos, žmonių dėmesingumo ir gerumo. Neprisitaikę prie aplinkos, jie ima gyventi kaip išmano: kenčia, protestuoja, kerštauja, o kartais net pasitraukia iš gyvenimo. Tai nervingos, kategoriškos mąstysenos, nepaklusnaus elgesio paaugliai V. Bubnio, A. Zurbos, V. Račicko, K. Kauko ir kitų knygose.

Rašytojai savo apysakose fiksuoja, kaip skaudi paauglių gyvenimo patirtis gula į sąmonės gelmes, virsta refleksijomis, pasaulėjauta ir elgesio norma. Prieš dvidešimt metų pasirodžiusi psichologinė V. Bubnio apysaka „Arberonas" buvo lyg seismografas, pažymėjęs gilumini bangavimą, kuris audringai iškils į sąstingio apimtos visuomenės gyvenimą. Jaunuosius skaitytojus sujaudino V. Račicko apysaka „Zuika padūkėlis", kurioje paauglys, nepakeldamas namų, mokyklos, visuomeninių institucijų patyčių ir represyvinių veiksmų, nusižudo. K. Kauko apysakoje „Musei geriau" uostamiesčio amatų mokyklos auklėtinių gyvenimas vingiuoja skaudžiais klystkeliais. Juos į dvasinį nuosmukį, narkomaniją, palaidą gyvenimą stumia įvairūs socialinio gyvenimo veiksniai. Apysakoje nemaža drastiškų situacijų.

Tačiau kyla klausimas, ar amoralaus gyvenimo be išeities iškarpas dera perkelti į rašytojo kuriamą pasaulį? Juk vaiko prigimtis optimistiška. Vaikų poetas ir literatūrologas B. Brazdžionis (Vytė Nemunėlis) nepriklausomoje Lietuvoje aptikęs, jo manymu, amoralių posakių ir abejotinos vertės vaizdelių, sukėlė ant kojų visuomenę, savo straipsnį pavadindamas tokia antrašte: „Pornografija pradžios mokyklos knygynėliuose"[3].

Šiandien vaiką atakuoja žiaurūs kino, TV, video ar literatūros vaizdai, o visuomenė į visa tai moja ranka. Pamąstykime: ar vaizduodamas gyvenimo realijas vaikų menas, literatūra remiasi tauriomis intencijomis? Fotografui rūpi išryškinti negatyvą — autentiško gyvenimo fragmentus. O rašytoją kamuoja mintis, kaip paauglį išvesti iš nuožmaus pasaulio į gėrio ir meilės valdas, kad atsigautų jo sužvarbusi siela. Ko verta literatūra, piešianti tik brutalius gyvenimo vaizdus?

Pikta ideologinė ranka iš tautos atminties stengėsi ištrinti praeitį, istoriją. V. Pietario istorinė apysaka „Algimantas" tūnojo draudžiamų knygų fonduose. Pastarajame dešimtmetyje pasirodė kelios istorinės apysakos, bet falsifikuotos „klasių kovos", „masių revoliucinio sąmonėjimo" ar kitais ideologiniais šablonais. K. Arlausko apysakos „Bėglys" anotacijoje rašoma: „Pagrindiniai kūrinio herojai, engiami feodalų, nepaisydami patyčių, stengiasi kovoti už savo žmogiškąjį orumą. Pasitraukę į miškus, jie tampa „svietolygintojais". Čia veikėjai supriešinami pagal išnaudotojų ir išnaudojamųjų schemą. Apysakoje daug susirėmimų, kitų baisybių, bet trūksta tikros isto-

[3] Lietuvos mokykla, 1939, Nr. 6—7.

rinės atmosferos, ryškesnio etnografinio kolorito, žmonių tautinės savimonės raiškos. Jos konflikto varomoji jėga — gizelio kerštas meistrui".

Kerštas — netvardomų žemųjų instinktų pliūpsnis. Socialinis kerštavimas tautą suskaldo, nusmukdo, artimiausi žmonės čia tampa priešais. Keršto motyvai nesuderinami su vaikų ir jaunimo literatūros humanizmu.

Atbundančios tautos istorinės tematikos vaikų literatūra turi kitus tikslus. Jai rūpi pavaizduoti tuos tolimus laikus, kai savo kalbos pagrindu tauta jungėsi, vienijosi, iš elementarios etninės būties skynėsi kelią į egzistenciją: kūrė materialinę ir dvasinę kultūrą, idealus, dorovę, žmogiškumą, siekė valstybingumo ir laisvės. Iškilo savi vadai, tauta jais tikėjo, juos rėmė. Neretai ir nusivildavo, skaudžiai mokėdavo dėl tų sandėrių, apgaulių, intrigų, valdžios uzurpavimo. Tautą siaubė karai, epidemijos, badas, krėtė sukilimai, draskė savitarpio įniršis. Retežiais apkaustyti užverktomis akimis žmonės buvo varomi į nelaisvę, tremtį, baudžiavą, kalėjimus. Tauta ilgai skendėjo tamsoje, vargų kamuojama. Žmonės, prisirišę prie namų ir gimtosios žemės, dirbo, svajojo, atkakliai priešinosi atėjūnų primetamai tvarkai. Sudėtingomis socialinėmis istorinėmis aplinkybėmis formavosi lietuvių tautos charakteris. Koks jis buvo įvairiais tautos gyvenimo laikotarpiais ir įvairiose situacijose? Koks lietuvio žmogaus idealas? Istorinė literatūra jaunajam skaitytojui padeda nuodugniau suvokti tautos istorines ištakas ir savo misiją šiandieniniame gyvenime, kuris yra taip pat istorijos dalis.

Per penkiasdešimt metų prirašyta daug pseudoliteratūros. Tas stalinizmo vilčių sužalotas reliktas šiandien grimzta į užmarštį. Dairomės, kokias knygas dabar reikės duoti vaikams į rankas. Peržvelkime tas, kurios gimė tremties lageriuose, išeivijoje, — bus kuo papildyti tuštėjančius aruodus. Kelios jaunųjų skaitytojų kartos negavo net rankose palaikyti nepriklausomos Lietuvos rašytojų Vytės Nemunėlio (Bernardo Brazdžionio), S. Zobarsko, A. Vaičiulaičio, V. Tamulaičio, L. Dovydėno, L. Žitkevičiaus, K. Bajerčiaus, A. Giedriaus knygų, kurios, naujai išleistos, gaivintų jaunųjų skaitytojų tautinę dvasią ir humaniškuosius jausmus.

Iš tarybinio laikotarpio lietuvių vaikų literatūros buvo besąlygiškai išguiti krikščioniškosios kultūros įvaizdžiai. Nuo žmonijos pradžios egzistuoja gyvybė ir mirtis, todėl logiška, kad žmonių sąmonė subrandino Užgimimo šventę (Kalėdos), mirusių minėjimo dieną (Vėlinės). Visuomet žmogus svajojo apie mirties įveikimą — Prisikėlimo šventę (Velykos). Vaikas, žvelgdamas į prakartėlėje gulinčio Kūdikėlio simbolį, ima galvoti apie save, tris karalius, piemenėlius, tolimą praeitį. Uždegdamas žvakutę prie kalneliuose sugulusių senolių kapų, vaikas pajunta senovę ir žmonių nueitą kelią, laiko negrįžtamumą. Dalyvaujant tradicinėse apeigose, mažiesiems bręsta laiko slinkties pojūtis, jų nuojauta artėja prie filosofinių gyvenimo kategorijų sampratos. Žmonės, kaip ir gamta, metų laikai gimsta, auga, sensta, miršta, bet palieka savo darbų ženklus. Gyvieji mirusiems atleidžia skriaudas, vaikų širdyse tarpsta gerumo, dėkingumo, pareigos, atsakomybės jausmai.

Šiandieninėje vaikų literatūroje pradeda atgimti Kūčių, Kalėdų, Trijų karalių, Velykų ir kitų švenčių tradicijų įvaizdžiai (M. Vainilaitis, V. Račickas). Žinoma, jokia religija neturi absoliučios auklėjimo panacėjos. Bet ji gali sumažinti blogio presingą vaiko sąmonei, budinti jo sąžinę, nuteikti doram gyvenimui, neutralizuoti grubų egocentrizmą ir kitas ydas, sustiprinti bei sujungti žmogaus materialųjį bei dvasiškąjį pradą, nes ji siekia egzistuojančio pasaulio ir amžinybės harmonijos.

Reikia pasakyti, kad vulgarusis ateizmas buvo sudėtinė autoritarinės pedagogikos dalis. Religija buvo traktuojama vien kaip socialinis ir klasinis reiškinys, vengiama net menkiausių nuorodų į transcendentinį pasaulį, nė per nago juodymą nepripažinta dorinančio religijos poveikio vaiko asmenybės ir charakterio ugdymui. Šiuo požiūriu ateistai buvo lyg užsimerkę, nes netyrė tikėjimo psichologijos vaidmens jaunosios kartos pažiūroms bei elgesiui, todėl neįžvelgė religinio auklėjimo subtilybių.

Kita vertus, neturėtume užmiršti J. Šliūpo, V. Kudirkos ir kitų Lietuvos laisvamanių ieškoti realių būdų spręsti estetines ir dorovines problemas, atsisakant vienintelių pirštu prikišamų nuorodų į transcendentinį pasaulį.

Tik deideologizuota vaikų literatūra gali atlikti savo paskirtį ir plėtotis pagal meno dėsnius, atsižvelgdama į vaikų amžiaus tarpsnių specifiką. Vaikas iš mažens, ieškodamas savo kilmės šaknų, turi suprasti, kad mes visi išlipę iš vieno lopšio, atsiradę iš tos pačios egzistencinės priežasties ir būtinybės. Kaip tik šitą žmonijos vientisumo pradžios paslaptį geriausiai paaiškina bib-

lija, kurios atitinkamai pritaikytų variantų laukia jaunieji skaitytojai. Į mitologijos orbitą įtrauktina ir ta kūryba, kuri nepriklauso krikščioniškajai sferai, pavyzdžiui, aborigenų, čigonų folkloras, įvairių tautelių tikėjimai. Draugėn sutelkti mitai, biblijos, korano išmintis, įvairių religijų filosofiniai įvaizdžiai sudaro pasaulio visatą, jų fantastiniai vaizdai skaitytojų sąmonėje gimdo įvairiausias gyvenimo praeities, dabarties ir ateities konfigūracijas. Vaikų literatūroje racionalu pasinaudoti visomis auklėjimo galimybėmis, net primityvių tautų totemu: „Nežudyk bebro, nes visi mes iš bebro kilę". Tikėjimas savo mitiniu pirmtaku, totemu yra būdingas mažylio psichologijai.

Vaiko supratimu, mes visi, gėlės ir medeliai, gyvūnai ir žmonės, — vienos giminės. Vientiso pasaulio vaizdas gula į vaiko sąmonę, stiprina altruizmo jausmą.

Drąsus antropomorfizmo taikymas vaikų literatūroje galėtų išplėsti mažųjų meilės ir atjautos vaizdavimo ribas ir būti gera religinio tikėjimo bei netikėjimo sambūvio antagonistinių pažiūrų suartėjimo priemone. Įsidėmėtini poeto V. Berestovo žodžiai, kad rašytojui būtina gerai suprasti, kaip įvairaus amžiaus vaikai suvokia save ir pasaulį. Naivus vaiko piešinėlio ar eilėraščio vaizdas — tolimos praeities rudimentas. Jau embrionas pradeda savitai kartoti gyvybės kelią. Kas vyko priešistorėje ir istorijoje — vyks ir vaiko instinktuose bei sąmonėje. Kas šiandien yra — vaikui buvo, kas bus — irgi buvo. Rašytojas negali ignoruoti vaiko maginės, romantinės ir idealiosios sąmonės būsenų brendimo raidos. Kūryboje dabartis derinama su praeitimi, o vaizduojamos naujos realijos modifikuojamos kaip praeities mitų atgarsiai, kurie žmonijos kelyje kartojasi, tik naujais pavidalais. Neatsižvelgę į mitologiją ir vaiko sąmonės būsenų kaitos etapus, su jaunuoju skaitytoju nerasime bendros kalbos, jis neperims imperatyvų, kuriuos brandino žmonija savo civilizacijos priešaušryje.

Daug rūpesčių kelia vaikų literatūros kūrinių kalba. Tūlo rašytojo žodynas turi silpną vidinį ryšį su vaizduojamais daiktais ir reiškiniais, sakiniai neperteikia tautinio pasaulėvaizdžio, mąstymo tautinės lytys gerokai apdilusios. Smunka leidinių vaikams redagavimo kokybė, prastėja mokyklinių vadovėlių, ypač verstinių kalba. Į vaikų skaitymo apyvartą patenka daug menkaverčio skaitalo. Paskutiniaisiais metais iš periodinės spaudos puslapių dingo vaikų literatūros leidinių recenzijos, probleminiai straipsniai. Niekas nepristato vaikų literatūros debiutantų, neinformuoja bibliotekininkų, pedagogų apie naujas knygas. Vaikų bibliotekos iš esmės išardytos. Net respublikinėje M. Mažvydo bibliotekoje rengiamasi likviduoti vaikų literatūros skyrių ir nedideles skaitymo saliukes. Buvo dėta vilčių, kad naujas Lietuvos liaudies švietimo ministerijos žurnalas „Gimtasis žodis" kartu bus ir savarankiškos Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalu, kuriame nuolat būtų gvildenami įvairūs vaikų literatūros klausimai. Deja, deja... LKP Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius M. Stakvilevičius straipsnyje „Dėl ko aš nerimauju" rašė: „Kodėl taip maža giedro, gražaus, švaraus, švento? Kaip be to augs mūsų vaikai, anūkai, proanūkiai? Juk gerumas ugdomas iš kartos į kartą šimtmečiais, tūkstantmečiais. Lietuvai lemta gyventi ilgai ilgai — kai mūsų niekas jau nė neprisimins. Tad pasėkime šį gėrio grūdą dabar".[4]

Turime pasirūpinti, kad atbundančioje Lietuvoje vaikų literatūra, galinti įsiskverbti į intymiausias mažojo žmogaus dvasios kerteles, imtųsi avangardinio vaidmens, diegtų tikrosios žmogaus paskirties žemėje sampratą.

[4] Komunistas, 1989, Nr. 12, p. 13.

ATGIMUSI TAUTA – BLAIVI TAUTA

ALGIRDAS MIKALKEVIČIUS

Tautos atgimimui būdingas vienas labai šiuolaikiškas bruožas — padidėjęs dvasingumo poreikis. O šį poreikį galėsime patenkinti tik tada, jei būsime dora, blaivi tauta.

Blaivybės atspara dabar Lietuvoje — antialkoholiniai klubai. Juos steigti pradėjo prieš kokius du dešimtmečius gydytojai narkologai, įtraukdami į juos savo buvusius pacientus. Dabar blaivybe rūpinasi ir kiti žmonės bei organizacijos. Deramai blaivybe rūpinasi LKP Jurbarko, Rokiškio, Panevėžio ir kitų rajonų komitetai. Todėl manyčiau, kad metas į svarbiausių LKP atsinaujinusios veiklos uždavinių lygmenį iškelti blaivybės būtinybę.

Šią istoriją prisiminiau važiuodamas į Alytaus antialkoholinio klubo „Granitas" jubiliejų...

— Nebegaliu, daktare, daugiau kentėti. Išseko jėgos! Aš dar pakankamai jauna — daugiau šito nebenoriu! — tikėdamasi pagalbos, paguodos skundėsi mano kabinete jauna, graži, tik pavargusių akių moteris. Žiūrėjau tada, prieš penkerius metus į ją ir svarsčiau, ką daryti. Žinojau, kad ji jau išgyvenusi su savo vyru ketvertą metų, bet neturi vaikų: bijo pagimdyti nepilnavertį. Mat vyras alkoholikas, jau dukart gydytas nuo alkoholizmo (nuo jos jis tai slėpė), jam būdingi „gėrimo priepuoliai". Pasibaigus jiems, keliaklupsčiauja, atgailauja, dievagojasi, kad paskutinis kartas, daugiau nė lašo į burną neimsiąs. Atgailos dienomis vyras labai paslaugus — skalbia, verda. Bet praeis kiek laiko, ir, žiūrėk, vėl girtas, vėl viskas iš pradžių. Moteris žiūrėjo į mane liūdnomis akimis, viskuo nusivylusi. Ilgai tikinau, labai ilgai, kad nesiskirtų ir pamėgintų įkalbėti vyrą dar kartą gydytis. Paklausė...

Ir koks džiaugsmas visiems. Jie — Alytaus antialkoholinio klubo nariai. Susitikome viename klubo renginyje. Pasiteiravau, ar pavyko nusikratyti tos ydos? Sutartinai abu atsakė: „Taip! Jau auginame sūnelį, dirbame, gyvename aktyvų gyvenimą, dalyvaujame šiame klube, turime daug bendraminčių. Prasmingai, be alkoholio šeimomis leidžiame laisvalaikį. Kai kurie klubo nariai turi automobilius, drauge keliaujame. Ne vienas pasistatė namus, o svarbiausia — auginame sveikus vaikus..."

Antialkoholiniai klubai pradėjo formuotis narkologiniuose stacionaruose — mat čia pacientus palatoje ėmėme guldyti pagal gyvenamąją vietą, rajoną. Pacientams atsirado proga bendrauti, palaikyti vienas kitą (stacionare ypač sunku būna pirmosiomis dienomis — kamuoja fizinis ir dvasinis skausmas). Čia kūrėsi psichoterapinės grupelės — žmonės, išsirašę namo, nenutraukdavo ryšių su nelaimės draugais, dažnai tardavosi dėl negalavimų, ateities planų.

Dar viena priežastis, skatinusi kurti klubus, buvo spartus alkoholizmo plitimas viešajame gyvenime. Kaip žinome, prieš dvidešimt metų visuomenės požiūris į geriančius buvo tolerantiškas. Iš blaivininkų dažnas net pasijuokdavo: „Na, būk vyras, negi neišlenksi tos mažos taurelės..." Ypač pavojingos tokios atakos tiems, kurie jau gydėsi nuo alkoholizmo: liga kartojasi, tada reikia vėl grįžti į stacionarą. Galvotesni, ypač vedę vyrai suprato, jog taip toli nenuvažiuos. Negeriančiųjų (po gydymo) pamažėl gausėjo. Nutarė burtis, vienytis. Pradėjo rinktis kiekvieno mėnesio pirmą sekmadienį Naujojoje Vilnioje narkologijos skyriuje. Ten, kur buvo gydęsi. Daugelis prisimena, kaip tada, susirinkę į rūkomąjį, paburkusiais nuo svaigalų veidais ilgus vakarus svarstydavo „globalines" problemas: kas kiek ir kada išgėrė, ką toliau darys — gers ar mes... O štai dabar — visi žvalūs, padoriai apsirengę, tvarkingi. Susirenka po 20—30 žmonių, atsiveda ir žmonas.

1960 m. rugsėjo 7 d. ligoninėje įsikūrė pirmas Tarybų Sąjungoje „Veteranų klubas". Jam nuo tada iki šiol vadovauja visiškas abstinentas gydytojas narkologas Valdas Banaitis. Jis ėmė atsidėjęs rūpintis alkoholizmu sergančių žmonių reabilitavimu, resocializavimu.

A. Mikalkevičius — Respublikinio Vilniaus narkologinio dispanserio vyriausiasis gydytojas, Lietuvos Blaivybės draugijos valdybos pirmininkas.

„Veteranų klubo" pavyzdžiu ėmė burtis antialkoholiniai reabilitacijos klubai — Rokiškyje „Ąžuolas", Alytuje „Granitas", Klaipėdoje „Ave, vita", Mažeikiuose „Žemaitis". Klubai steigiami ten, kur atsiranda entuziastų medikų, kur vietos valdžia skiria patalpas, padeda profsąjungos.

Respublikinis narkologijos dispanseris užsibrėžė tikslą — pasiekti, kad kiekviename rajone ne popieriuje, o realiai veiktų antialkoholinis klubas su devizu „Negerianti šeima".

Bet grįžkime į Alytų, nuo kurio pradėjome savo pasakojimą. Alytaus centrinės ligoninės administracija, suprasdama problemos svarbą, skyrė šiam reikalui pusrūsį, kuriame įrengta šimto vietų salė. 1977 m. gruodžio 17 d. čia įsteigtas reabilitacijos klubas „Granitas". Klubo devizas: „Negerti pačiam ir padėti atprasti kitam". Visada žaviuosi granitiečių entuziazmu, išradingumu. Jie visada pasirengę padėti draugui: pavyzdžiui, suremontuoti butą, namą. Visad visi kartu — šeimomis pažymi jubiliejus, gimtadienius, vardadienius. Aišku, be alkoholio, linksmai, išradingai. Šeimomis keliauja po Lietuvą, lanko teatrus, muziejus, padeda kolūkiams nuimti derlių ar sodinti medelius. Visad linksmi, lydimi puikių muzikantų: šmaikštuolio Stasio Diškevičiaus ir Algio Važgio.

Granitiečiams buvo pateikta 5 klausimų anketa:

1. Ką Jums davė antialkoholinis klubas kaip žmogui, piliečiui, tautiečiui?
2. Koks klubo vaidmuo Jūsų šeimoje?
3. Jei šiandien Jums kas pasakytų: „Gyvenk pats, be klubo", ką darytumėte?
4. Kas Jums, kaip klubo nariui, paliko didžiausią įspūdį?
5. Ar reikėtų atgimstant tautai tobulinti klubo veiklą?
Jei taip, tai kaip?

Štai vienas kitas klubo narių atsakymas.

A. Eidukynas: „12 metų klube man buvo prasmingi. Kaip pilietį vertė būti tvarkingą, rodyti pavyzdį kitiems".

J. Urbanavičius: „Antialkoholinį klubą aš laikau blaivybės klubu. Čia sutinku gerų draugų, tikrų žmonių. Kaip piliečiui ir tautiečiui man gėda, kad mūsų krašte vyrauja bjaurios tradicijos".

A. Padegimas: „Tik antialkoholiniame klube nuo pirmųjų dienų pasijutau tikru žmogumi. Man atrodo, kad lietuvių tauta turi būti tik blaivi".

Apie šeimą jis ir kiti taip atsakė: „Mane ir mano šeimą klubas praturtino dvasiškai. Be jo nebūtume daug ko pamatę, sužinoję, nebūtume patyrę daug džiaugsmingų ir laimingų dienų. Nors rūpesčių buvo, bet juos įveikti — taip pat laimė".

J. Urbanavičius: „Į šeimą sugrįžo sūnus!".

A. Padegimas: „Klube galiu linksmintis, bendrauti su visa šeima. Vaikai čia mato tik blaivius žmones, o tai geriausia reklama. Didžiausią įspūdį paliko J. Žukausko vestuvės Klaipėdoje su „Ave, vita" klubo nare. Buvau klube naujokas ir labai stebėjausi, matydamas tiek daug linksmų blaivių žmonių".

Seni klubų nariai norėtų tobulinti klubų veiklą, glaudžiau bendrauti, pageidautų, kad renginiai vyktų ne narkologinio dispanserio patalpose. Galiu nudžiuginti: Lietuvos blaivybės draugija (Vilnius, Vrublevskio 6) skiria klubams kabinetą. Čia bus teikiama metodinė pagalba, kaip rengti konferencijas, pasitarimus, kaip bendradarbiauti laikraštyje „Blaivybės aušra" ir kt. Visų mintis tarsi apibendrina „Granito" klubo veteranas Algirdas Eidukynas: „Kelias į alkoholizmą man primena apledėjusį taką, kuriuo paslydęs žmogus vis didesniu greičiu ritasi į prarają — degradaciją... Laimė, kad ten, pakalnėje, laukia greitosios pagalbos mašinos, narkologijos kabinetai, skyriai, visada pasirengę ištiesti pagalbos ranką. Tačiau ar nevertėtų įrengti draudžiamųjų ženklų prie to kalno papėdės? Būtų mažiau nukentėjusiųjų. Vienas iš tokių draudžiamųjų ženklų buvo 1985 m. Isakas. Tačiau per mažai širdies dėjo į jį valdžios vyrai, todėl vėl lengvai slysta pro šį ženklą naujos sunkvežimių kolonos su alkoholio dėžėmis..."

Blaivybės klubų veiklos keliai skirtingi, bet tikslas vienas — ugdyti dorą ir sveiką Respublikos pilietį. O visų dorybių pagrindas — BLAIVYBĖ.

P.S. „Antialkoholinio klubo" sąvoka skamba gal ir griežtokai, ypač turint galvoje, kad klubų veikloje dalyvauja ne tik buvę narkologijos ligoninių pacientai, bet ir jų šeimų nariai bei artimieji. Tačiau ši sąvoka išreiškia aiškią nuostatą prieš alkoholinių gėrimų vartojimą ir, tiek kalbininkų, tiek sveikatos apsaugos specialistų nuomone, labiau teiktina negu „nealkoholinis" klubas.

TRUKDĖ „VAIKIŠKA „KAIRUMO" LIGA"

LIETUVOS KP TAKTIKA 1920 M. TARYBŲ RUSIJOS IR LENKIJOS KARO IR LENKIJOS-LIETUVOS KARINIO KONFLIKTO ATŽVILGIU

KĘSTAS GECEVIČIUS

Vienas aktualių istorijos klausimų, kurie rūpi daugeliui žmonių, yra visos tiesos pasakymas apie LKP nacionalinę politiką nuo partijos gimimo dienos iki mūsų laikų. Ir pozityvios patirties išryškinimas, ir klaidų bei nuklydimų pripažinimas tik kelia politinį ir moralinį partijos autoritetą, taip pat padeda spręsti šiandienos uždavinius, teisingai derinti nacionalinius ir internacionalinius, bendražmogiškuosius ir klasinius interesus.

Šiuo požiūriu itin pamokantys yra 1920 metai. Tada LKP teko spręsti daug sudėtingų uždavinių sparčiai keičiantis Lietuvos vidaus ir tarptautinei padėčiai. Užimti principinę pociziją, aiškiai apsispręsti partiją vertė ir vykęs karas tarp Tarybų Rusijos ir Lenkijos, ir tuo pat metu iškilęs Lenkijos-Lietuvos karinis konfliktas. Reikia pasakyti, jog ši tema tarybinėje istoriografijoje iš esmės beveik nenagrinėta. O norint geriau suprasti LKP sprendimų 1920 m. motyvus, taip pat reikia atsižvelgti į to meto revoliucinį judėjimą Lietuvoje, į padėtį partijos viduje ir tarptautinę situaciją.

1919 m. vasarą Lietuvoje užgniaužus Tarybų valdžią, revoliucinė kova neužgeso. 1920 m. pavasarį ir vasarą ji šiek tiek sustiprėjo, tačiau 1918—1919 m. lygmens pasiekti nepavyko. Jai stiprėti iš dalies kliudė tos partijos klaidos, kurios buvo padarytos Tarybų valdžios mėnesiais ir iki 1920 m. imtinai nebuvo reikiamai išanalizuotos, dažnai net kartojamos. Šias klaidas pirmiausia suponavo ir skatino tai, jog partijoje daugeliu klausimų vyravo kairuoliški požiūriai, tikėjimas greita pasaulinės proletarinės revoliucijos pergale. Dėl to buvo neigiamai žiūrima ir į susikūrusią nacionalinę Lietuvos valstybę, ir LKP galimybę dirbti legaliomis sąlygomis. LKP vadovai tuo metu dar nepajėgė suprasti, kaip svarbu tai, kad egzistuoja nepriklausoma, neutrali ir Tarybų Rusijos atžvilgiu draugiškai nusiteikusi Lietuva, ir kokias galimybes spręsti socialinius uždavinius atveria buržuazinė demokratija. Jie nepaisė lietuvių tautos daugumos noro turėti nepriklausomą valstybę ir savarankiškai spręsti pagrindines tautos socialines, ekonomines ir kultūrines problemas. Taip pat ir to, kad perspektyvą Lietuvai susijungti su Baltarusijos ar kuria kita tarybine respublika didelė dalis lietuvių laikė grėsmingu siekimu atkurti Rusijos imperiją.

LKP vaisingai dirbti ypač trukdė nesutarimai tarp įtakingiausių jos vadovų — V. Kapsuko ir Z. Angariečio. Dažnai jiedu negalėdavo sutarti daugeliu principinių klausimų. Be to, 1920 m. vasarą susiformavo opozicija LKP Centro Komiteto politikai. Opoziciją sudarė žinomi komunistai, nepatenkinti padėtimi partijoje ir V. Kapsuko bei Z. Angariečio „diktatu": Z. Valaitis, A. Drabavičiūtė, P. Kurkulis-Vardūnas, J. Lenkaitis, P. Mickevičius-Paprūsis, R. Pileris, R. Rasikas, P. Eidukevičius, A. Jakševičius, V. Jasaitis ir kt. Tačiau

K. Gecevičius — Maskvos valstybinio universiteto aspirantas.

ir tarp pastarųjų vyravo kairuoliškos nuotaikos, jų opozicija stokojo konstruktyvios kritikos. Padėtis LKP rodė, kad bręsta idėjinė ir organizacinė krizė. Ji ypač stipriai pasireiškė 1921 m.— tada dalis vietinių organizacijų net kėlė klausimą, ar nereikėtų partiją paleisti.

Lietuvos revoliuciniam judėjimui ir LKP veiklai tam tikrą poveikį darė ir 1920 m. itin greitai kintanti tarptautinė padėtis. Reikėjo ir LKP vadovams lanksčios taktikos. Deja, tokios parengti jie nesugebėjo. Viltys atkurti Lietuvoje Tarybų valdžią daugiausia buvo siejamos su Raudonosios armijos parama. O ji būtų galėjusi paremti tik sėkmingai baigusi karą tarp Tarybų Rusijos ir Lenkijos. Lietuvos komunistai tai puikiai suprato, tačiau dažnai nepaisė kintančių sąlygų. Jų atsišaukimai į darbo žmones daugiausia buvo agitacinio pobūdžio, nepakankamai susiję su realia padėtimi. LKP klasinius darbo žmonių interesus nuosekliai derino su internacionaliniais jų uždaviniais, tačiau susieti jų su nacionaliniais interesais ji dar nesugebėjo. Tuo tarpu 1920 m. įvykiai reikalavo būtent tokios taktikos.

1920 m. pavasarį Lenkijos karinės pajėgos užpuolė Tarybų Rusiją. Vykdydama savo internacionalinę pareigą, Lietuvos Komunistų partija (iki 1920 m. rugsėjo 5 d. ji veikė kaip Lietuvos ir Baltarusijos KP) paragino darbo žmones solidarizuotis su pirmąja pasaulyje darbininkų ir valstiečių valstybe. Tačiau jos dokumentuose būta nemaža painiavos. Antai LBKP CK rezoliucijoje dėl einamojo momento, priimtoje 1920 m. vasarą, kurioje teisingai vertinamas Lenkijos-Tarybų šalies karo pobūdis, buvo ir nepagrįstų teiginių. Pavyzdžiui, Lietuvos buržuazinės vyriausybės siekimas susigrąžinti Vilnių vadinamas grobikišku. Nesuprantama ir agitacija vienytis su neegzistuojančia Tarybų Lenkija[1]. Rezoliucija Lietuvos komunistams nepateikė jokios aiškios veikimo programos.

Teisinga ir visiems darbo žmonėms suprantama buvo LKP agitacija dėl taikos sutarties tarp Tarybų Rusijos ir Lietuvos pasirašymo. Lietuvos vyriausybė buvo suinteresuota taika su visais kaimynais, todėl vykstant Lenkijos ir Tarybų Rusijos karui laikėsi neutraliteto. Lietuvos profsąjungos, kuriose itin stipri buvo komunistų įtaka, pateikė reikalavimą kuo greičiau pasirašyti taikos sutartį su Tarybų Rusija, o profsąjungų suvažiavimas 40 tūkstančių darbininkų vardu 1920 m. birželio 20 d. pasiuntė sveikinimą Rusijos proletariatui, kovojančiam su lenkų legionieriais.

1920 m. liepos 12 d. Maskvoje buvo pasirašyta Lietuvos ir Tarybų Rusijos taikos sutartis. Tarybinė vyriausybė be išlygų pripažino Lietuvos valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę. Taikos sutartis iš pašaknų pakirto Antantės planus įtraukti Lietuvą į sąjungą prieš Tarybų šalį. Deja, LKP liko sudėtinė RKP(b) dalis, visiškai pavaldi jos vadovaujantiesiems organams, jos finansuojama. Dėl to Lietuvos Komunistų partija atsidūrė itin dviprasmiškoje padėtyje, kuo savo antitarybinėje propagandoje ir naudojosi buržuazinės partijos. Tačiau vadovai nė nekėlė klausimo dėl organizacinio atsiskyrimo nuo RKP (b). Jie gyveno viltimis, kad su Raudonosios armijos pagalba Lietuvoje greit bus atkurta Tarybų valdžia. Šias viltis stiprino sėkmingas tarybinių pulkų prasiveržimas Lenkijos fronte 1920 m. ir pietryčių bei rytų Lietuvos išvadavimas. Vilniuje įsitvirtino karinė revoliucinė valdžia.

Tokiomis sąlygomis LKP visiškai nenorėjo, kad tarp RTFSR ir Lietuvos būtų pasirašyta taikos sutartis. LKP vadovų pozicija išsakyta telegramoje, kurią 1920 m. rugpjūčio 4 d. V. Kapsukas iš Vilniaus pasiuntė V. Leninui. Joje sakoma, jog taikos sutartis Lietuvos komunistams nesuteikia galimybių laikytis tvirtos linijos ir Vilniuje stiprina jiems priešiškus elementus[2]. Nesunku suprasti V. Kapsuką. Juk LKP, būdama sudėtinė RKP(b) dalis, negalėjo atvirai agituoti nuversti Lietuvos buržuazinę vyriausybę, su kuria Tarybų Rusijos vyriausybė ką tik pasirašė taikos sutartį. Esant tokiai situacijai, V. Kapsukas pritarė Vilniaus krašto

[1] Partijos istorijos instituto prie LKP CK partinis archyvas (toliau: PA), f. 77, ap. 3, b. 9, l. 115—116.

[2] Ten pat. b. 82, l. 1.

perdavimui Lietuvai, kaip buvo numatyta ir taikos sutartyje. Tokia buvo ir V. Lenino nuomonė[3].

LKP nuosekliai vykdė savo internacionalinę pareigą — ragino Lietuvos darbo žmones ir kareivius visokeriopai remti Raudonąją armiją. Vien Vilniuje per partijos miesto komiteto suorganizuotą pagalbos sergantiems ir sužeistiems raudonarmiečiams savaitę darbininkai paaukojo 200 tūkstančių rublių. LKP Centro Komitetas 1920 m. ataskaitoje apie darbą su Lietuvos kareiviais, kurių daugeliui buvo artimos socialinio teisingumo idėjos, rašė: „Kai Raudonieji pulkai, sutriuškinę lenkus, susitiko su lietuvių pulkais, daug kur prasidėjo jų ir raudonarmiečių broliavimasis... Lietuvių kareiviai buvo pasirengę kartu su Raudonąja armija kariauti prieš lenkus... Tuo metu, kai Vilniuje buvo karinė revoliucinė valdžia, ypač sustiprėjo darbas tarp Lietuvos kareivių. Išplatinta daug literatūros. Kareiviai patys ateidavo jos. Daugelis perbėgo į Raudonąją armiją"[4].

Raudonosios armijos laimėjimai Lenkijos fronte atgaivino lietuvių komunistų viltis, kad armija padės ir jiems kovoje dėl Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje. Vėliau — 1921 m. spalio mėn. įvykusiame LKP III suvažiavime buvo pasakyta: „Jeigu raudonieji pulkai užimtų Varšuvą, tai neišvengiamai įvyktų perversmas Lenkijoje, o kartu ir perversmas Kauno Lietuvoje. Ta kryptimi dirbo ir privalo dirbti Lietuvos CK. Drg. priėjo vieningos nuomonės, kad perversmą iš esmės turi padaryti ne išorės, bet vidaus jėgos"[5]. Tačiau buvo numatoma, kad įsitvirtinti Tarybų valdžiai padės Raudonoji armija.

1920 m. rugpjūčio 19 d. V. Kapsukas telegrafu informavo V. Leniną, jog Lietuvoje susidarė palankios sąlygos sukilimui, ir teiravosi, ar galima tikėtis ryžtingų veiksmų.[6] V. Leninas 1920 m. rugpjūčio 20 d. telegramoje atsakydamas nurodė, jog momentas sukilti itin nepalankus, nes Raudonoji armija traukiasi nuo Varšuvos. Jis prašė atsiųsti daugiau ir tikslesnės informacijos apie Lietuvą, patarė ir toliau apdairiai ir nuosekliai rengtis sukilimui. Minčiai, kad reikia toliau rengtis sukilimui, pritarė ir RKP(b) CK Politinio biuro nariai L. Trockis ir J. Stalinas[7]. V. Leninas ypač pabrėžė, jog svarbiausia parengti sukilimui vidaus jėgas. Bet revoliucinis judėjimas Lietuvoje nepasiekė laukiamo lygmens. Raudonoji armija toliau traukėsi. Vyriausiajai Raudonosios armijos vadovybei susitarus su Lietuvos karo vadovybe, Vilnius buvo perduotas Lietuvai, ir 1920 m. rugpjūčio 27 d. į miestą įžengė Lietuvos kariuomenė. Lietuvos KP buvo priversta nutraukti ruošimąsi sukilimui.

Pasitraukus Raudonajai armijai, į Lietuvos buržuazinės vyriausybės kontroliuojamą teritoriją rugpjūčio pabaigoje vėl įsiveržė Lenkijos kariuomenė. Tarp Lietuvos ir Lenkijos pulkų įvyko susirėmimų. Susidarė tokia situacija, kad ir Lietuva, ir Tarybų Rusija kariavo su Lenkija. Kokia tuo metu buvo LKP pozicija? 1920 m. rugsėjo 11 d. LKP Centro biuras išsiuntinėjo rajonų komitetams laišką, kuriame Lietuvos vyriausybės priemonės tėvynei nuo lenkų interventų ginti buvo pavadintos žaidimu nacionaliniais jausmais, darbo masių apgaule ir reikalaujama jokiu būdu nepalaikyti vyriausybės[8]. Taip buvo prarasta galimybė įsijungti į patriotinį judėjimą dėl suverenios valstybės išsaugojimo ir sustiprinti LKP ryšį su tauta. Toks žingsnis būtų buvęs teisingas. Tačiau nelengva greit pakeisti savo požiūrį į vyriausybę, prieš kurią dar neseniai rengtas ginkluotas sukilimas.

Tiesa, vertindamas padėtį, Centro biuras teisingai nurodė, kad Lietuvos buržuazinė vyriausybė nenorėjo karo su Lenkija, kaip ir nenorėjo atvirai remti Raudonosios armijos, nes bijojo revoliucinio perversmo. Tačiau Lenkijos kėslai ją vertė ginti nacionalinę nepriklausomybę. O LKP vadovai nepakankamai vertino lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimą, kurio rezultatas buvo nepriklausomos valstybės sukūrimas. Tai lėmė, kad liaudies klasinius ir nacionalinius interesus jie supriešino.

[3] Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. М., 1978 , т. 9, с. 153.
[4] PA, f. 77, ap. 4, b. 14, l. 8.
[5] Ten pat, ap. 32, b. 1, l. 9.
[6] Ten pat, ap. 3, b. 82, l. 3.
[7] Ленин В. И. Полн. собр., т. 54, с. 430, 715.
[8] PA, f. 77, ap. 3, b. 20, l. 49.

Tokią priešpriešą ypač išryškino LKP CB 1920 m. rugsėjo 26 d. deklaracija dėl Lenkijos — Lietuvos karinio konflikto ir po to partijoje vykusi diskusija. Pati deklaracija, kaip pripažino jos autorius — tuo metu nelegaliai Vilniuje dirbęs V. Kapsukas, buvo parašyta Raudonajai armijai kritišku momentu, kai ne tik Tarybų Rusijos ir Kominterno atstovai, bet ir daugelis Lietuvos komunistų „buvo tos nuomonės, kad būtina palaikyti Lietuvos karą prieš Lenkiją, kas atitiko Tarybų Rusijos rėmimo interesus. Todėl pagrindinė deklaracijos mintis buvo įrodyti, jog mūsų partijai nepriimtinas toks požiūris"[9].

Atsiliepiant į Lietuvos buržuazinės vyriausybės raginimą, kad lietuvių tauta stotų ginti tėvynės, deklaracijoje buvo nurodoma, jog Komunistų partija gali „išreikšti tik nepasitikėjimą Lietuvos „buožių" vyriausybe" ir jog, nepaisant jos didelio suinteresuotumo Raudonosios armijos pergale, ji „negali remti Lietuvos seimo ir vyriausybės net ir kovoje su Lenkija, nes šie niekada nebuvo ryžtingi dvarininkiškosios Lenkijos priešai ir dabar tik dėl akių paskelbė jai žūtbūtinę kovą". LKP Centro biuro nuomone, vyriausybės rėmimas „tik suklaidintų darbo mases, neatneštų naudos Raudonajai armijai, bet atvirkščiai — sustiprintų buožinę Lietuvą ir kontrrevoliuciją." Kartu deklaracijoje nurodomos sąlygos, kurias įvykdžius vyriausybę būtų galima paremti:

„1) Lietuvos vyriausybė sudaro tvirtą sąjungą su Tarybų Rusija.
2) Lietuvos vyriausybė suteikia laisvę Komunistų partijai ir klasinėms profsąjungoms — bent tokią, kokią jos turi buržuazinėse valstybėse.
3) Suteikia joms susirinkimų, žodžio ir spaudos laisvę, taip pat streikų laisvę.
4) Paleidžia visus politinius kalinius — ne kontrrevoliucionierius.
5) Leidžia kurti darbininkų, valstiečių ir kareivių deputatų tarybas.
6) Konfiskuoja be jokio atlyginimo dvarininkų ir turtingų buožių žemes ir jas perduoda samdinių komitetų žinion.
7) Sudaro galimybę darbininkams ginkluotis ir kurti savo būrius"[10].

Taigi LKP iš esmės apsiribojo deklaratyviu darbo žmonių raginimu remti Tarybų Rusiją. O dėl iškeltų sąlygų, tai LKP Centro biuras turėjo suprasti, jog dalies jų buržuazinė vyriausybė negali priimti dėl klasinių sumetimų, o dalies negali realizuoti dėl to, kad įvestas karo stovis. Be to, Komunistų partijos legalizavimą didele dalimi lėmė tai, ar ji pripažįsta Lietuvos konstituciją ir vyriausybę, o ji to pripažinti nė nesirengė.

Pasirodžiusi deklaracija sukėlė RTFSR atstovybės Lietuvoje susirūpinimą. Suinteresuoti kuo didesne parama Raudonajai armijai ir suprasdami deklaracijoje iškeltų reikalavimų nerealumą, misijos darbuotojai bandė įkalbėti LKP Centro biurą atšaukti deklaraciją arba sąlygas sušvelninti. Tačiau RTFSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje T. Akselrodo susitikimas su Centro biuro nariais jų nuomonės nepakeitė. Vėliau LKP Centro biuro sekretorius B. Matusevičius rašė į Užsienio biurą Z. Angariečiui: „... mes į mūsų deklaraciją žiūrime kaip į agitacinę priemonę. Misija mums siūlė raginti darbininkus aktyviai kovoti prieš lenkus... Mes to atsisakėme, sutikome tik, kad misija atkreiptų vyriausybės dėmesį (neoficialiai) į mūsų deklaraciją"[11].

Tuo metu situacija vėl pasikeitė. 1920 m. spalio 7 d. Suvalkuose buvo pasirašyta Lietuvos ir Lenkijos sutartis, pagal kurią Vilnius pripažintas Lietuvai. Deja, jau spalio 9 d. „sukilusio" lenkų generolo L. Želigovskio pulkai užgrobė Vilnių ir veržėsi gilyn į Lietuvą. Ir štai tokiu momentu LKP Užsienio biuro sekretorius Z. Angarietis itin aktyviai pareikalavo atšaukti deklaraciją. Jo nuomone, tokios deklaracijos paskelbimas — „tai (Lietuvos.— **K. B.**) vyriausybės pripažinimas ir ne tik jos pripažinimas, bet net kompromisas su ja ir komunistinės taktikos atsisakymas". Jis rašė, jog Komunistų partija negali agituoti prieš Lietuvos karą su Lenkija, bet negali ir palaikyti Lietuvos vyriausybės šiame kare"[12]. 1920 m. spalio 15 d. Lietuvos KP Užsienio biu-

[9] Ten pat, b. 18, l. 31.
[10] Ten pat, f. 77, ap. 3, b. 51, l. 4—5.
[11] Ten pat, b. 19, l. 8.
[12] Ten pat, b. 16, l. 5.

ras, kurį sudarė Z. Angarietis, V. Boguckis, R. Muklevičius ir A. Jakševičius, priėmė rezoliuciją, reikalaujančią anuliuoti deklaraciją. Jie nutarė, kad „tokios deklaracijos priėmimas reiškia ne tik Lietuvos baltagvardietiškos buržuazinės vyriausybės pripažinimą ir rėmimą, bet ir tiesioginį atsisakymą nuo komunistinės partijos programos pagrindų". Buvo pareikalauta „sušaukti partijos konferenciją arba suvažiavimą ir išrinkti naują vadovaujantį organą". Be to, įspėta, jog jeigu Lietuvos Centro biuras toliau laikysis deklaracijos teiginių, tai Lietuvos Užsienio biuras negalės jam toliau atstovauti Tarybų Rusijoje,— „Užsienio biuras tada apeliuos į RKP CK, kad pastarasis tartų savo autoritetingą žodį, ir iš vadovaujančio darbo Lietuvoje atšauktų susitaikėlius..."[13]

Diena anksčiau — spalio 14 d. panašią rezoliuciją vienbalsiai priėmė 40 lietuvių komunistų susirinkimas Smolenske. Joje deklaracija buvo užsipulta dar griežčiau. Susirinkimo dalyviai deklaraciją pavadino iš esmės reakcinga, utopiška, nutolstančia nuo komunistinės partijos principų, neigiančia proletariato klasinę kovą dėl jo diktatūros ir ją paralyžiuojančia. Deklaracijos autoriai buvo apkaltinti siekimu „kviesti Lietuvos darbininkus ir valstiečius ginti buržuazinę tėvynę". Rezoliucija, pasirašyta Z. Valaičio ir P. Mickevičiaus-Paprūsio, buvo pasiųsta RKP(b) Centro Komitetui ir Kominterno Vykdomajam komitetui reikalaujant „sudrausminti iš revoliucinio kelio išklydusį mūsų partijos centro organą; o kaltininkus... atšaukti iš Lietuvos ir perduoti partiniam teismui"[14].

Taip gana kairuoliška Centro biuro deklaracija buvo sukritikuota dar kairuoliškesniu požiūriu, išreikštu Užsienio biuro ir dalies Tarybų Rusijoje dirbusių lietuvių komunistų.

Nors 1920 m. spalio 12 d. Lenkijos — Tarybų Rusijos fronte buvo padarytos paliaubos, bet deklaracija liko LKP dėmesio centre. Ir taip atsitiko dėl keleto priežasčių. Partija atsižvelgė į tai, kad paliaubos bet kuriuo momentu gali būti nutrauktos. Antra, Želigovskio užgrobtoje teritorijoje suformuota „Vidurio Lietuva" galėjo tapti baze B. Savinkovo gaujoms ir kitoms kontrrevoliucinėms jėgoms pasirengti kovai su Tarybų Rusija. O trečia, nesutarimai dėl deklaracijos įgavo principinį pobūdį ir juos reikėjo kuo greičiau spręsti.

Lietuvos partinėje organizacijoje prasidėjo diskusija. Kaip rodo Centro biuro nario K. Požėlos 1920 m. lapkričio 2 d. laiškas, daugumos nuomonė buvo tokia: nors deklaracijoje yra nemažų redakcinių riktų, susitaikėliškumo joje nėra, todėl atšaukti deklaracijos jokiu būdu nereikia. Kai kurie Centro biuro nariai atkreipė dėmesį į Užsienio biuro rezoliucijos ribotumą — joje beveik visiškai neatsižvelgta į Tarybų Sąjungos ir Lenkijos karo faktorių ir šio karo metu įvykusio Želigovskio įsiveržimo reikšmę[15].

1920 m. spalio — gruodžio mėn. vykusiose parajonių ir rajonų partinėse konferencijose, be kitų, buvo svarstomas ir deklaracijos klausimas. Buvo pripažinta, kad Centro biuro taktika Lenkijos — Lietuvos konflikto metu iš esmės buvo teisinga. Pavyzdžiui, Panevėžio rajono komiteto sekretorius V. Jasaitis pasakė, jog deklaracija nieko kito, išskyrus naudą, negali duoti Lietuvos proletariatui.[16].

Lietuvos profsąjungų Centro biuras, kuriame iš 15 narių buvo 12 komunistų, taip pat pritarė deklaracijai ir vyriausybei įteikė tapačius reikalavimus kaip sąlygą galimam kreipimuisi į darbininkus raginant juos aktyviai dalyvauti kare su lenkais.

Užsienio biuro kreipimasis į RKP(b) CK neliko nepastebėtas. Klausimas dėl LKP Centro biuro deklaracijos buvo apsvarstytas RKP(b) CK plenume 1920 m. lapkričio 10 d., dalyvaujant ir V. Leninui[17]. Plenumo nutarimas, pasirašytas RKP(b) CK sekretoriaus N. Krestinskio, buvo pasiųstas LKP Užsienio biurui. Jame nurodyta, jog „reikia remti Tarybų Rusiją, kovojančią su Lenkija, ir šios paramos labui būtina neatsisakyti remti net Lietuvos buržuazinę vyriausybę, tik šią paramą sąly-

---

13 Ten pat, b. 51, 1. 24.
14 Ten pat, 1. 33.
15 Ten pat, b. 19, 1. 2.
16 Ten pat, b. 39, 1. 1.
17 Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. т. 9, с. 457.

goti išlyga, kad ji tikrai kovos su Lenkija; be to, neužmiršti nuolat aiškinti darbo masėms, kokia nepastovi Lietuvos buržuazinės vyriausybės pozicija kovoje su baltagvardietiška Lenkija ir tarptautine reakcija" ir kad nereikia „kelti tokių reikalavimų, kurie tiktų adresuoti socialistinei vyriausybei, bet ne buržuazinei"[18]. Tai rodo, kad RKP(b) CK daug realiau vertino padėtį Lietuvoje.

Z. Angarietis staigiai pakeitė savo nuomonę dėl paramos Lietuvos vyriausybei, kovojančiai su lenkų interventais. Jis rašė, jog buržuazinei vyriausybei galima padėti ginklais, pinigais, instruktoriais ir kt., siekiant vieną buržuazinę vyriausybę panaudoti kovai su kita — pavojingesne. Tuo atveju, jeigu Lietuva iš tikrųjų kariaus su Lenkija, LKP turi raginti darbo žmones stoti į Lietuvos kariuomenę ir kartu su Raudonąja armija triuškinti lenkus. Bet, Z. Angariečio nuomone, tokio atvejo dar nėra, ir vargu ar jis bus[19]. Be to, Užsienio biuras, kaip ir iki tol, laikė, kad jo pozicija iš esmės yra teisinga ir dėl visko kaltino deklaracijos autorius, o savo klaidų nematė. RKP(b) CK nutarimą jis suprato kaip deklaracijos anuliavimą[20].

1920 m. lapkričio 29 d. Želigovskio ir Lietuvos vyriausybės atstovai susitarė padaryti paliaubas. Deklaracija neteko politinio aktualumo. Tačiau jos sukelti nesutarimai išliko ir net sustiprėjo. Juk ir Centro biuras iš esmės nepakeitė savo ankstesnio požiūrio. V. Kapsukas apkaltino Z. Angarietį nenuoseklumu. 1921 m. sausio 24 d. laiške Centro biurui jis rašė, jog RKP(b) CK priėmus rezoliuciją „Užsienio biuras įžvelgė mūsų nacionalizmą ir ėmė įrodinėti (taip darė bent Z. A.), kad reikėjo aktyviai remti buožinę Lietuvą kare su Lenkija, aš negaliu į tai rimtai žiūrėti, ir CK, ir CB, taip pat ir aš, taip supratome Užsienio biuro rezoliuciją dėl mūsų deklaracijos, jog didžiausia jos kaltė, menševizmas ir kt. yra tai, kad tam tikromis sąlygomis ji buvo pasirengusi remti buožinę Lietuvą kare su Lenkija. Dabar išeina, kad Centro biuro menševizmas ir nacionalizmas pasireiškia būtent tuo, kad ji nerėmė buožinės Lietuvos".

V. Kapsuko nuomone, Centro biuro deklaracija ir RKP(b) CK rezoliucija rėmėsi vienodu požiūriu. Jos skyrėsi tik tuo, kad CK laikė, jog tos sąlygos, kurios susiklostė Lietuvoje, buvo pakankamos remti vyriausybę, o Centro biuras manė, jog jos dar netinkamos. „Ko gero,— rašė jis,— tai ir buvo CB klaida, bet dabar aš jos nematau, Priešingai, man atrodo, kad tai mums padėjo išlikti teisingame kelyje. Tuo atveju, jeigu būtume aktyviai palaikę buožinę Lietuvą kare su Lenkija, jokios esminės paramos Tarybų Rusijai ir Raudonajai armijai nebūtume galėję suteikti... Tuo tarpu tai būtų padėję plėsti nacionalizmą lietuvių darbininkų masėse..."[21]

Tokio pat požiūrio aptariant RKP(b) CK rezoliuciją dėl deklaracijos laikėsi ir 1920 m. gruodžio 12 d. įvykusi Vilniaus apygardos I partinė konferencija. Ji pareiškė pasitikėjimą Centro biuru ir pripažino, kad nevykę buvo tik reikalavimai Lietuvos vyriausybei[22]. Nors kaip tik jie ir buvo deklaracijos esmė!

Visiškai išspręsti klausimą dėl deklaracijos buvo numatyta LKP III suvažiavime. Jam ruošdamasis Z. Angarietis parašė rezoliucijos projektą, kur iš esmės dėstė savo ankstesnį požiūrį ir reikalavo anuliuoti deklaraciją[23]. Pats Z. Angarietis 1921 m. spalio mėn. Kenigsberge įvykusiame suvažiavime nedalyvavo. Centro biuro sekretoriaus B. Matusevičiaus ataskaitoje dėl deklaracijos daugiausia buvo pažymima tai, kad ji, Centro biuro nuomone, padėjo sėkmingai kovoti su stichiniu patriotizmu, kuris mūšių su Želigovskio pulkais metu apėmė net darbininkus. Tokį patriotizmą B. Matusevičius tapatino su nacionalizmu. Po šios ataskaitos suvažiavimo priimtoje rezoliucijoje buvo pasakyta: „Centro pozicija Lenkijos-Lietuvos karo atžvilgiu tiek

---

[18] PA, f. 77, ap. 3, b. 51, l. 29.
[19] Ten pat, b. 16, l. 34.
[20] Ten pat, b. 51, l. 25.
[21] Ten pat, b. 18, l. 41—42.
[22] Ten pat, b. 27. l. 3.
[23] Ten pat, f. 77, ap. 4, b. 1, B. 1, l. 49—51.

nukrypo (nuo principinės linijos.— K. G.), kiek ji iškėlė konkrečius reikalavimus buržuazinei vyriausybei"[24].

Kadangi suvažiavime nebuvo nuodugniai išanalizuota LKP taktika Lenkijos-Lietuvos karinio konflikto metu, tai nebuvo išsiaiškinta ir partijos padarytų klaidų esmė. Net faktas, kad kai kurie komunistai dalyvavo Vasario 16 d.— Lietuvos nepriklausomybės dienos minėjime, nepriverte giliau apmąstyti savo pozicijų,— suvažiavimas jį įvertino tik kaip smulkiaburžuazinės ideologijos poveikio pasireiškimą.[25].

1920 m. rudenį parengdami partijos taktiką, LKP vadovai neatsižvelgė į tai, kad revoliucinis judėjimas Lietuvoje tuo metu gyveno atoslūgį, manė kaip ir iki tol, kad greit įvyks socialistinė revoliucija. O tai savo ruožtu lėmė jų tikėjimas sparčiai plintančios pasaulinės proletarinės revoliucijos idėja, neatsižvelgimas į lietuvių tautos daugumos siekimą turėti nepriklausomą valstybę. LKP veikloje gana aiškiai pasireiškė „vaikiškos „kairumo" ligos" simptomai — dogmatizmas ir sektantizmas. Tai rodė atsisakymas nuo kompromisų ir susitarimų taktikos, taip pat partinės organizacijos atitrūkimas nuo darbo žmonių masių. „Kairuoliškumas" buvo viena 1921 m. partijos krizės priežasčių.

Visos diskusijoje dėl deklaracijos dalyvavusios šalys iš esmės liko savo pradinėse pozicijose. Dėl to grėsė pavojus, jog ateityje gali kilti naujų nesutarimų, gali būti pakartotos senos klaidos. Ar pavyko išvengti šio pavojaus, rodo tolesnė LKP istorija.

---

[24] Ten pat, ap. 32, B. 1, l. 21—22.

[25] Ten pat, l. 31—32.

LENKIJA: „APSKRITOJO STALO“ FILOSOFIJA

VIAČESLAVAS BENKOVSKIS

Politinės reformos Lenkijoje grindžiamos pripažinimu, kad jos visuomenė nevienalytė. Partinė valstybinė koalicija, valdžiusi iki „Solidarumo“ kontroliuojamos vyriausybės, teigė, kad tokio nevienalytiškumo idėją geriausiai buvo suformulavusi Lenkijos jungtinė darbininkų partija. Ši idėja rėmėsi visuomenės klasinių jėgų analizės rezultatais: devintojo dešimtmečio pradžioje Lenkijos komunistai buvo priversti atsisakyti tezės apie liaudies monolitinę vienybę. Buvo paneigta dirbtinė unifikacija, vieno centro pripažinimas, nes tai ilgus metus slopino masių iniciatyvą. Todėl vienu iš svarbiausių Lenkijos socialinės pažangos veiksnių laikyčiau visiškai naujas dabartines politinio gyvenimo sąlygas, kuriomis pradėtas įgyvendinti visuomenės ekonominis ir politinis pliuralizmas.

Paviršutinišką tezę apie moralinę ir politinę liaudies vienybę pakeitė gyvenimo realybės suvokimas. Pradėta suprasti, kad Lenkijos visuomenės pliuralizmas reiškiasi skirtingu socialinių grupių vaidmeniu darbo pasidalijime, skirtingomis gyvenimo sąlygomis, patirtimi, tradicijomis, papročiais. Devintojo dešimtmečio pradžioje labiau susidomėta vadinamuoju pliuralistinio socializmo modeliu. Norėta pakeisti politinę sistemą, kad galėtų reikštis įvairios socialinės grupės. Praktiškai pliuralizmo idėjos imtos diegti visuomeniniais susitarimais.

Tokie susitarimai — ne naujiena Lenkijos politiniame gyvenime. 1956 m. visuomeninių susitarimų idėją suformulavo žymus lenkų sociologas Stanislovas Osovskis. Jis teigė, kad šiuolaikinis socializmas Lenkijoje turi būti plėtojamas atsisakius trijų dalykų: tradicinio modelio, kai žmonių elgesys priklauso nuo papročių ir įprastinių normų, policentristinio modelio, paremto laisvu politinių jėgų veikimu, ir monocentristinio modelio, paremto įsakinėjimais. S. Osovskio nuomone, socializmas turi būti plėtojamas kitais principais, remtis įvairiapusiškais susitarimais, kompromisais, konsensusu. Įsakinėjimas ir prievarta tėra laikinos priemonės. Administracinis valdymas gal ir sukuria visuomenės integracijos iliuziją, bet toji vienybė — paradinė, žmonės lieka jai abejingi. Poreikiai (pagal galimybes) tokioje sistemoje dažnai tenkinami pažeidžiant moralę.

Visuomeninių susitarimų idėja devintojo dešimtmečio sąlygomis tapo svarbiu pasaulėžiūriniu principu ir dideles visuomeninės krizės įveikimo metodu. Ši idėja pakeitė metodus, paremtus klasių kovos strategija, kuri jau seniai buvo pasmerkta (ypač — klasių kovos aštrėjimo koncepcija). Tačiau politinio gyvenimo praktika to neatspindėjo, nebuvo atkreiptas dėmesys į visuomenės nevienalytiškumą. Sunkumai, kaip ir pirma, buvo aiškinami klasinių priešų kėslais. Vis buvo ieškoma priešų tarp sa-

V. Benkovskis — Minsko universiteto docentas, filosofijos mokslų kandidatas. Šiuo metu dirba Lenkijoje.

Straipsnis parašytas specialiai „Komunistui".

vųjų. Visuomenę konsoliduoti stengtasi tais pačiais senais principais ir metodais: dekretais, nutarimais, įsakymais. Visuomenės prieštaravimai po senovei buvo sprendžiami prievarta, manipuliuojant informacija, segiojant politines etiketes ir t.t. Devintojo dešimtmečio pradžioje tokie metodai buvo pasmerkti kaip socializmo deformacijos ir voliuntarizmas.

To meto visuomeninio politinio lūžio esmė yra ta, kad visuomenės prieštaravimams reguliuoti atsisakyta jėgos kaip metodo. Pasirinktas naujas kursas išspręsti konfliktines situacijas tik politinėmis priemonėmis. LJDP pasuko derybų su streikuojančiais darbininkais keliu. 1981 m. gruodyje žingsnis atgal nuo šio kurso — tik priverstinis epizodas. Visuomeninių susitarimų idėja jau brendo, darėsi svarbiausiu prieštaravimų sprendimo principu.

Ši idėja pamažu turtėjo teoriškai, įgijo institucijų formas. LJDP nuolat akcentavo glaudų pliuralizmo ryšį su nacionaline santarve. 1987 m. LJDP CK Politinio biuro pranešime VI plenume buvo pažymėta, kad egzistuojančios įvairovės ignoravimas, įžvelgimas vienybės ten, kur jos nėra, sukelia naujus visuomenės konfliktus... Turint galvoje Lenkijos visuomenės įvairialypumą, būtina tartis tais klausimais, kurie turi lemiamą reikšmę, kurie svarbiausi tėvynei ir liaudies gerovei .

Visuomeninių susitarimų idėją ėmė intensyviai gvildenti LJDP ir kitos politinės organizacijos. Kokia tos idėjos esmė? Pirma. Valstybinės valdžios organai laikosi taisyklės svarbiausiais klausimais tartis su visuomene. Antra. Būtina įstatymais garantuoti visuomeninių susitarimų sėkmę. Trečia. Visuomeninius susitarimus traktuoti ne tik kaip politinės valdžios ir visuomenės bendravimo būdą, bet ir kaip pastovų visuomeninio gyvenimo bruožą. Ketvirta. Kuo geriau panaudoti demokratines institucijas kylantiems prieštaravimams nustatyti ir spręsti, taip pat įvairioms nuomonėms derinti, veiksmams taikyti.

Visuomeninio susitarimo kursas pagyvino kolektyvinį mąstymą, buvo gera pradžia siekiant atsikratyti nedemokratinių įpročių visuomenės gyvenime. Aktyvesni pasidarė ir valdžios atstovavimo organai. Visuomeninių susitarimų idėja tapo Patriotinio judėjimo dėl tautinio atgimimo veiklos pagrindu. Susikūrė ir kitų institucijų bei organizacijų, kurios reiškė įvairias nuomones, interesus. Iš tokių naujų institucijų minėtinos konsultacijos, referendumas, patarėjai prie centrinės valdžios ir prie valstybės administracijos. Radosi būdų pertvarkyti politinę sistemą į koalicinę, pagrįstą partneryste.

LJDP CK VII ir VIII plenumuose iškelta mintis sukurti plačią, visos tautos proreformistinę koaliciją, kuri padėtų sutelkti visuomenės pastangas susikaupusioms problemoms spręsti. Telktis į koaliciją paraginti visi aktyvūs piliečiai, visos socialinės grupės ir sluoksniai. Plačios koalicijos koncepcija pranoko Konstitucijos teiginius, buvo suformuluotas visiškai kitoks, pozityvus požiūris į konstruktyviąją opoziciją socialistinėje valstybėje. Opozicijai iškeltos tik dvi sąlygos: laikytis galiojančių įstatymų ir neignoruoti valstybinių interesų.

Proreformistinės koalicijos koncepcija padėjo susitelkti įvairioms politinėms jėgoms siekiant spartesnių ekonominių ir politinių reformų, likviduojant Lenkijos kultūrinės degradacijos grėsmę. Taigi šia koncepcija siekta daugiau negu įveikti krizę: LJDP paragino sukurti naujo humaniško modelio socializmą, kur įvairiausi visuomeniniai judėjimai turėtų kuo plačiausias saviraiškos galimybes. Šios ir kitos konsolidacinės idėjos vėliau buvo sujungtos ir pavadintos „apskritojo stalo filosofija". Naujojo

mąstymo lygmenyje išbandyti kai kurie institucinių sprendimų variantai. Pavyzdžiui, teigiamą vaidmenį atliko Konsultacinė taryba prie LLR Valstybės tarybos pirmininko, patarėjai prie Seimo, Ministrų Tarybos ir prie vaivadijų liaudies tarybų. Ši patirtis padėjo toliau plėtoti Lenkijos politines reformas.

Formuojant ir realizuojant „apskritojo stalo" koncepciją, LJDP kėlė konkrečius ekonominius tikslus. Opozicija — ypač jos intelektualieji sluoksniai — ilgą laiką stengėsi į diskusijų tematiką įtraukti politinius santykius. Nuo 1987 m. LJDP CK VI plenumo partijoje palankiau imta žiūrėti į tokius reikalavimus ir prieita nuomonė, kad būtina palaipsniui peržiūrėti savo politinį kursą. Bet lūžis įvyko tik 1989 m. sausio mėnesį LJDP X plenume. Ar galima šį posūkį traktuoti kaip oportunistinį? Ne. Partijos apsisprendimas — tai greičiau Lenkijos politinių realijų įvertinimas, partijos idėjinių ir teorinių pagrindų atnaujinimas.

Partija iškėlė tikslą išvengti visuomenės skilimo vardan aukščiausių valstybingumo ir liaudies interesų. Tie interesai susiję ne tik su Lenkija — juk trečdalis lenkų gyvena svetur. Kelyje į šį tikslą partija pasirinko dialogo, susitarimų su konstruktyviąja opozicija iš „Solidarumo" būdą.

Visuomeninių susitarimų strategiją ėmė reikšti vadinamoji „apskritojo stalo" filosofija ir per dviejų mėnesių debatus suformuluoti dokumentai („naujieji visuomeniniai susitarimai"). Juose — Lenkijos ateities programa. Tai, dėl ko nepavyko susitarti ir liko neįrašyta į bendruosius dokumentus, aprašyta specialiame protokole.

„Apskritasis stalas" — tai lenkiškasis fenomenas, nors čia yra ir visai socialistinei stovyklai būdingų bruožų, pavyzdžiui, primenančių tarybinę pertvarką. Na, o pačioje Lenkijoje „apskritojo stalo" idėjos įgyvendinimą ir jos sėkmę lėmė blaivi LJDP pozicija. Valdančiojoje partijoje pagaliau subrendo jėgos, pasiryžusios siekti drąsaus ir rizikingo istorinio kompromiso. Sektantai ir dogmatikai pralaimėjo, pavyko įveikti ir eilinių partijos narių konservatizmą, nenuoseklumą. 1980 m. pabaigoje atliktų sociologinių tyrimų duomenimis, politinį ir profsąjungų veiklos pliuralizmą rėmė apie 50 proc. LJDP narių. Beveik 10 metų eilinių partijos narių sąmonėje brendo lūžis ir 1989 m. LJDP CK X plenume pirmą kartą svarstyklių lėkštę nusvėrė politinio kompromiso šalininkai. „Apskritojo stalo" posėdžių išvakarėse net trys ketvirtadaliai LJDP narių pritarė naujai partijos politikai.

Svarbu, kad kita „apskritojo stalo" pusė — opozicija — vieningai pritarė ir rengėsi pradėti dialogą su vyriausybe. Tačiau ar įmanomos politinės reformos didelės ekonominės krizės sąlygomis? Sveikosios visuomenės jėgos ryžosi drąsiam eksperimentui. Jos ėmėsi įvairių krašto gelbėjimo kelių, formų, metodų.

„Apskritojo stalo" posėdžiai prasidėjo 1989 m. vasario 6 d. ir vyko iki balandžio 5 dienos. Tarp dviejų plenarinių posėdžių — įžanginio ir baigiamojo — du mėnesius vyko įtemptas darbas dvylikoje darbinių grupių, kurias lenkų spauda taikliai pavadino kvadratiniais, ovaliniais staleliais, net „pastale". Posėdžiams pirmininkaudavo partinės valstybinės koalicijos ir opozicijos atstovai pakaitomis. Svarbiausios buvo trys darbo grupės: socialinės-ekonominės politikos, profsąjungų veiklos pliuralizmo ir politinių reformų. Kitose grupėse buvo svarstomi konkretesni klausimai: teisės ir teisių reformos, ekologijos, gyvenamųjų namų statybos, jaunimo problemų, masinės informacijos priemonių, kalnakasybos pra-

monės, sveikatos apsaugos, asociacijų ir teritorinės savivaldos, mokslo ir techninės pažangos. Be to, dirbo rėmimo grupės, kuriose buvo svarstomos darbo užmokesčio ir pajamų indeksacijos problemos, valstiečių pavienininkų profsąjungos steigimo, savivaldos ir nuosavybės formų, rinkimų sistemos bei kitų įstatymų projektai.

Plenariniuose posėdžiuose iš abiejų pusių dalyvavo 57 žmonės, darbo grupėse — per 420 atstovų, ekspertų ir konsultantų. Per tą laiką įvyko 177 spaudos konferencijos. LJDP organas — laikraštis „Trybuna Ludu" — paskyrė 63 laikraščio puslapius „apskritojo stalo" darbui nušviesti, o iš viso laikraštyje išspausdinta daugiau kaip tūkstantis mašinraščio puslapių teksto. „Apskritojo stalo" posėdžių televizijos reportažus lenkai pavadino ilgiausiu daugiaserijiniu politiniu spektakliu — jis truko beveik 30 val. televizijos darbo laiko. Lenkijos radijas „apskritajam stalui" skyrė apie 50 valandų. „Apskritąjį stalą" rodė ir apie jį plačiai rašė užsienis. Sociologiniai tyrimai parodė, kad „apskrituoju stalu" domėjosi 77 proc. lenkų, 67 proc. gyventojų pažinojo svarbiausius „apskritojo stalo" dalyvius.

Daugeliui lenkų „apskritojo stalo" posėdžių pradžia buvo netikėtas įvykis. Televizorių ekranuose jie išvydo opozicijos atstovus, kurie laisvai reiškė savo pažiūras, kritikavo partiją ir vyriausybę, propagavo „Solidarumą". Kai viešumas, atvirumas tapo kasdienybe, žmonės panoro suvokti permainų prasmę. Didysis politinis „apskritojo stalo" spektaklis kiek nublanko.

„Apskritojo stalo" tikslas — pasiekti kompromisą esminiais ekonomikos, politikos, socialiniais klausimais. Toks kelias nėra lengvas. Šiuo atveju jis buvo ypač sunkus dėl darbo grupių, redakcinių komisijų ir dėl ginčijamų problemų gausumo. Kartais atrodė, kad susitarti nepavyks (apskritai Lenkijos politikos istorijoje kompromisai retas dalykas). Kiekvienas „apskritojo stalo" dalyvis atkakliai gynė savo nuomonę, posėdžiai vyko aktyviai, net „karingai", kaip rašė Lenkijos spauda. Nė viena pusė nenorėjo atsisakyti savo principų, atkakliai gynė savo idėjines politines pozicijas ir vertybes...

„Apskritojo stalo" dialogo dalyviai iš anksto susitarė nenagrinėti kai kurių temų: nacionalinių ir valstybinių interesų, valstybinių sienų, Lenkijos gynybinių sutarčių sistemos, Lenkijos suvereniteto, užsienio ryšių (pirmiausia su TSRS).

„Apskritojo stalo" idėja brendo ilgai: visą devintąjį dešimtmetį svarbiausia Lenkijai buvo valdžios problema. Pirmą kartą ši problema pasiekė kritinį tašką 1981 m. rudenį. Tada rengtasi tiesiogiai paimti valdžią. „Apskritojo stalo" posėdžių metu konstruktyvioji opozicija vėl griebėsi kai kurių 1981 metų metodų. Pavyzdžiui, siūlyta sudaryti superkomisiją ar supervyriausybę, kuri iki Seimo rinkimų kontroliuotų įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios organų darbą. Pretekstas iškelti šį klausimą buvo Seimo priimtas įstatymas, kuriuo numatytos sąlygos liaudies ūkio konsolidavimo planui realizuoti ir kuriuo siekta paspartinti reformas. Opozicija mėgino paralyžiuoti vyriausybės darbą, trukdyti normatyvinę Seimo veiklą dar nepasirašius „apskritojo stalo" susitarimų ir nelegalizavus „Solidarumo". Taigi, stodama už tai, kad būtų normalizuota šalies visuomeninė politinė situacija, opozicija kartu mėgino sudaryti valdžios organams keblią padėtį, trukdyti dirbti.

Komunistai „apskritojo stalo" forumą pasitiko su šiuolaikinio, atnaujinto socializmo lozungu, pritarė visuomeniniam, politiniam ir profsąjun-

gų veiklos pliuralizmui. Vykstant esminėms socialinėms ir ekonominėms permainoms Lenkijos komunistai ieškojo realių būdų išsilaikyti valdžioje, neaštrinti situacijos, stabilizuoti ir sustiprinti socializmo pozicijas Lenkijoje. Įvykiai susiklostė kitaip, LJDP pralaimėjo visuotinius Seimo ir Senato rinkimus. Bet iš esmės komunistų pozicija nepakito, nes partija pati pasirinko drąsių reformų kelią ir sudarė prielaidas įvykiams šitaip susiklostyti. Laikas parodys, ar Lenkijos komunistų pralaimėjimas buvo „istorinis", galutinis, ar šis pralaimėjimas padės partijai apsivalyti, atgimti.

Kita „apskritojo stalo" forumo pusė — konstruktyvioji opozicija — arba, kaip taikliai ją pavadino M. Rakovskis,— „Lecho Valensos komanda" — nenorėjo kartoti 1981 m. klaidų ir dabar stengėsi sukurti prielaidas evoliucinėms permainoms, kad po to galėtų perimti valdžią taikiai, parlamentiniu keliu. O tiksliau — opozicija kaip ir anksčiau siekia pakeisti visuomeninę politinę Lenkijos santvarką evoliucijos keliu. „Solidarumo" lyderiai šito neslepia. Pavyzdžiui, Bronislavas Germekas po visuotinių rinkimų pasakė Bi-Bi-Si korespondentui: „Rinkimai ir visuomeniniai susitarimai negali pakeisti santvarkos. Santvarka pakeičiama arba revoliucijos, arba laipsnišku, evoliucijos keliu. Mes — už antrąjį kelią. Mums šiuo metu svarbiausia padaryti taip, kad evoliucija taptų nesulaikoma".

Eidama pasirinktuoju keliu, konstruktyvioji opozicija „apskritojo stalo" posėdžių metu vengė atsakyti į klausimą: kaip ji siūlytų stabilizuoti ekonominę ir visuomeninę politinę krašto situaciją? Atsakymai nenuoseklūs ir ne kartą pakartoja LJDP numatytas arba jau realizuojamas reformas. Tuose atsakymuose ryškiai akcentuojama privatinė nuosavybė ir rinkos santykiai. Įsitvirtinus „Solidarumui" valdžioje šiuos akcentus perėmė vyriausybė. T. Mazoveckio vyriausybės vidaus ekonominei politikai adekvatūs ir užsienio politikos provakarietiški siekiai.

Lenkijos sopuliams gydyti jau senokai siūlomas vienintelis vaistas-pliuralizmas. Tačiau nuomonių įvairovės reikšmė kiek suabsoliutinta. Įvykiai parodė, kad „Solidarumas" lenkų visuomenės pliuralizaciją laiko tik įrankiu valdžiai pasiekti, o ne visuomeniniu idealu. Kai pasibaigė „apskritojo stalo" posėdžiai ir prasidėjo rinkimų kampanija, netrukus išryškėjo nepakantumas kitai nuomonei, politinės kovos sudėtingumas, net grubus spaudimas. Manyčiau, socialiniams psichologams turėtų būti įdomu ištirti, kodėl „Solidarumas" rinkimuose laimėjo pergalę nedemokratiškais metodais.

„Solidarumo" rinkiminės platformos kertinis akmuo — autoritarinės sistemos kritika. Rinkimus pralaimėjo ne tik komunistai, bet ir nepriklausomieji, nepartiniai kandidatai, net tie „Solidarumo" atstovai, kurie nebuvo palaiminti Valensos. Opozicijos pergalė rinkimuose pranoko visų prognozes.

Per rinkimus išryškėjo dar viena tendencija: prisidengus „pliuralizmu" siekta visumą, tai yra Lenkiją padalyti „pusiau": oficialioji vyriausybė ir pilietinis komitetas prie Valensos; senosios valstiečių organizacijos ir valstiečių pavienininkų „Solidarumas"; Lenkijos studentų sąjunga ir Nepriklausomoji studentų sąjunga; Lenkijos harcerų sąjunga ir Žečpospolitos harcerų sąjunga. Žodžiu, visur Lenkija turėjo skilti pusiau. Ši opozicijos idėja ne nauja — ji gimė septintojo dešimtmečio pradžioje, o galimybės ją realizuoti atsirado tik devintajame dešimtmetyje, sudėtingų politinių procesų žaizdre. Vadinasi, toks abejotinas „pliuralizmas" nebuvo ir nėra opozicijos klystkeliai. Tai aiški kovos su LJDP strategija, o tiksliau — kovos su realiuoju socializmu strategija. Taigi dvi

Lenkijos: viena — socialistinė, kita — „Solidarumo". Viena — komunistinė, nesugebėjusi patenkinti masių interesų, nieko nenuveikusi per 45 metus (tarytum 1944 m. komunistai būtų paveldėję ekonomiškai klestinčią valstybę). O kokia kita Lenkija? Opozicija neturi aiškaus atsakymo: ne kapitalistinė, bet ir ne socialistinė, demokratinė ir t. t. Be to, daroma daugybė propagandinių pareiškimų, kurie diskredituoja Lenkijos kairiuosius.

Panašioms tendencijoms įsivyravus, ar nesusiskaldys svarbiausios politinės partijos ir organizacijos? Tada sustiprėtų kova dėl valdžios ir padėtis šalyje būtų visiškai destabilizuota. Politinio gyvenimo anarchizacija paralyžiuotų normalų parlamento darbą, kiltų dažnos vyriausybės krizės ir būtų užblokuotos reformos. Dėl stiprėjančios „Solidarumo" vadovybės ir kairiųjų kovos gresia dar vienas kraštutinumas: vietoj LJDP gali susiformuoti nauja monopolinė politinė jėga. Ši tendencija ryški „Solidarumo" kontroliuojamose masinėse informacijos priemonėse: ryškėja nepakantumas kitaip manantiems, manipuliavimas informacija ir kita. Organizacijose ir įmonėse vis dažnesni mėginimai panaikinti LJDP ir kitų visuomeninių organizacijų komitetus, nelaukiant, kol šiuos klausimus teisiškai sureguliuos Seimas. Vis dažniau ignoruojami „apskritojo stalo" susitarimai. Kyla abejonių dėl tokios politikos moralumo, o svarbiausia — tolstama nuo bendro tikslo — sukurti demokratišką Lenkijos visuomenę.

Žinoma, būtų neteisinga nutylėti teigiamus „apskritojo stalo" rezultatus. Koalicinėje T. Mazoveckio vyriausybėje dabar yra visų svarbiausių Lenkijos politinių jėgų atstovų. Vyriausybe pasitikima, visuomenė ją remia. Todėl vyriausybė gali rizikuoti labiau nei, tarkime, galėtų sau leisti LJDP vadovaujamas ministrų kabinetas. Vadinasi, dabar įmanomos esminės ekonominės reformos, nors pragyvenimo lygio laikino smukimo vargu ar pavyks išvengti. T. Mazoveckio vyriausybė turi gerų šansų gauti Vakaruose finansinę, technologinę ir kitokią paramą. O išsprendus opias ekonomines problemas, stabilizavus ekonominę padėtį, sklandžiau vyktų visa Lenkijos visuomeninio gyvenimo demokratizacija.

„KOMUNISTUI" IŠSPAUSDINUS

DAR DĖL POKARIO EMIGRACIJOS PROBLEMŲ

„Komunisto" žurnale (1989, Nr.10) skaičiau G. Surgailio straipsnį „Lietuva ir Lenkija: pokario emigracijos problemos". Susidaro įspūdis, lyg šis procesas būtų vykęs vien tarp mūsų Respublikos ir Lenkijos. Tuo tarpu, kiek man žinoma, organizuota migracija vyko ir Baltarusijoje, Ukrainoje, o gal dar kur kitur. Vadinasi, būta kažkokių susitarimų visos TSRS lygmeniu. Ar tai tiesa?

Kaunas

STASYS NORKŪNAS

Norint atsakyti į šį klausimą, reikia grįžti į 1944 metų pradžią. Sausio 3 d. Tarybinės armijos daliniai perėjo buvusią iki 1939 m. rugsėjo mėn. TSRS — Lenkijos sieną. Tarybų Sąjungos vyriausybė, turėdama savų sumetimų, ėmė keisti požiūrį į Tarybų Sąjungoje gyvenusius lenkus. 1944 m. balandžio 5 d. TSRS Liaudies Komisarų Taryba priėmė nutarimą dėl papildomos materialinės paramos buvusiems Lenkijos piliečiams, evakuotiems iš Vakarų Ukrainos ir Baltarusijos sričių į TSRS užnugario rajonus. Taip pat buvo pritarta Lenkijos patriotų sąjungos Tarybų Sąjungoje 1944 m. kovo 18 d. prašymui perkelti iš šiaurės rajonų 26885 lenkus į palankesnius gyventi rajonus (Dokumenty i materialy po istoriji Sovetsko—Polskich otnošenij— M., 1974, t. 8, p. 77.— Toliau nurodomi tik puslapiai). O liepos 11 d. jiems buvo leista persikelti į Ukrainą.

1944 m. birželio 22 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu lenkų tautybės kariams, taip pat lenkų tautybės asmenims, padedantiems kovoti su Vokietija, ir jų šeimų nariams suteikta teisė priimti Lenkijos pilietybę. 1944 m. liepos 14 d. potvarkiu šis nutarimas įsigaliojo ir 1939 m. TSRS perduotuose Lietuvai rajonuose.

1944 m. liepos 26 d. Raudonoji Armija perėjo buvusią 1941 m. TSRS valstybinę sieną. TSRS užsienio liaudies komisariatas paskelbė pareiškimą, kad Raudonoji Armija įžengė į Lenkijos teritoriją kaip į draugiškos valstybės teritoriją. Pareiškime buvo pabrėžiama, kad, atsižvelgdama į tai, TSRS vyriausybė nutarė vesti derybas su Lenkijos tautinio išsivadavimo komitetu dėl TSRS karinės vadovybės ir Lenkijos civilinės administracijos bendradarbiavimo (p. 153). 1944 m. rugpjūčio 1 d. TSRS oficialiai pripažino Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto 1944 m. liepos 21 d. sudarytą vyriausybę (p. 175).

1944 m. rugpjūčio 10 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas paskelbė amnestiją nuteistiesiems Lenkijos piliečiams (išskyrus šiuos nusikaltimus: šnipinėjimas, banditizmas, žmogžudystė) (p. 186).

1944 m. rugpjūčio 29 d. prof. S. Grabskis įteikė TSRS pasiuntiniui Londone Lenkijos emigracinės vyriausybės memorandumą dėl Lenkijos — Tarybų Sąjungos santykių sureguliavimo. Jame, be kita ko, aptariamas ir lenkų repatriacijos klausimas. Memorandume rašoma, kad visi vokiečiai iš teritorijų, įjungtų į Lenkiją šiaurėje ir vakaruose, bus iškeldinti pagal Lenkijos ir Tarybų Sąjungos susitarimą. Kartu turės būti išspręsti pilietybės ir repatriacijos klausimai. Memorandume nurodoma, jog Lenkijos piliečius, kurie buvo internuoti, areštuoti ar perkelti ir Lenkijos, ir TSRS teritorijoje, tarybiniai valdžios organai turi nedelsdami paleisti ir sudaryti sąlygas jiems repatrijuoti. Būtina pasikeisti lenkų, baltarusių ir ukrainiečių tautybių gyventojais (p. 207—208).

Šiame memorandume išreikšta tik Lenkijos emigracinės vyriausybės nuostata (TSRS vyriausybė memorandumo nepriėmė, o jį perdavė Lenkijos tautiniam išsivadavimo komitetui). Memorandume minimais klausimais Lenkijos patriotų sąjunga ir TSRS vyriausybės atstovai iš esmės jau buvo susitarę. Tai matyti iš 1944 m. rugpjūčio mėn. Lenkijos patriotų sąjungos Tarybų Sąjungoje generalinio sekretoriaus A.

Juškevičiaus laiško KRN (Krajowa rada narodowa) pirmininkui B. Berutui. Laiške rašoma, jog būtina kuo greičiau pasirašyti repatriacijos sutartį ir pradėti ją vykdyti, aptariamos repatriacijos organizavimo problemos (p. 209—210).

Sprendimo ilgai laukti nereikėjo. Jau 1944 m. rugsėjo 3 d. Liubline Tarybų Sąjungos vyriausybei leidus tarp Baltarusijos TSR vyriausybės, atstovaujamos respublikos Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininko P. Ponomarenkos, ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto Pirmininko E. Osubkos—Moravskio buvo pasirašytas susitarimas dėl Lenkijos piliečių evakuacijos iš Baltarusijos teritorijos ir baltarusių iš Lenkijos (p. 213—219).

Analogiškus susitarimus Lenkijos tautinis išsivadavimo komitetas rugsėjo 9 d. pasirašė su Ukrainos TSR vyriausybe, o rugsėjo 22 d.— su Lietuvos TSR vyriausybe. Sutarčių tekstai mažai skyrėsi, padaryta tik nedidelių pakeitimų atsižvelgiant į vienos ar kitos respublikos sąlygas.

Gintautas SURGAILIS,
istorijos mokslų kandidatas

KODĖL NETIKSLI ŽEMĖS APSKAITA?

Kaip žemėtvarkos specialistas, daugelį darbo metų atidavęs šiam reikalui, labai susidomėjęs perskaičiau O. Petraškevičiaus straipsnį „Ar iš tikrųjų žemė nieko nekainuoja?" („Komunistas", 1988, Nr.4), taip pat šia tema žurnale išspausdintus A. Slavensko ir J. Pakutinsko straipsnius („Komunistas", 1988 m. Nr. 7 ir Nr. 10). Pritariu, kad jų keliamos problemos yra labai opios. Šią temą norėčiau pagvildenti žemėnaudos gerinimo aspektu, detaliau panagrinėti žemės ūkio naudmenų inventorizavimą ir jų apskaitos būklę.

Žemėnauda ir žemėtvarka — pirminiai tikslinio žemės naudojimo veiksniai, kurie lemia iš tam tikro žemės ploto gaunamos naudos dydį bei ištiso kraštovaizdžio funkcionavimą. Todėl susirūpinimą kelia, kodėl šiems klausimams neskiriama reikiamo dėmesio, kodėl toleruojami gausūs žemės apskaitos netikslumai.

Dėl įvairių priežasčių žemės ūkio naudmenų plotai Respublikoje tolydžio mažėja. Tai atspindi ir toks rodiklis kaip žemės ūkio naudmenų plotas, tenkantis vienam Respublikos gyventojui. 1965 metais žmogui teko 1,34 hektaro, o 1986 metais tik 1,01 hektaro. Ariamosios žemės atitinkamai — 0,92 ir 0,67 hektaro[1]. Žinoma, per tą laikotarpį pagausėjo ir gyventojų, tačiau ne ketvirtadaliu (tiek sumažėjo žemės ūkio naudmenų plotas) ir ne trečdaliu (tiek sumažėjo ariamosios žemės).

Toks žemės plotų, skirtų maisto produktų gamybai, praradimas — labai skaudus, juolab kad turime nemažai nederlingų dirvų, kad nuolat daugėja vandens ir vėjo erozijos bei kitaip pažeistų arba visai netinkamų javams auginti dirvų.

Visa šitai matydamas stebiesi, kaip lengvai kitiems tikslams atiduodama kartais ir pati derlingoji žemė. Jokia kompensacija, kurią mainais žemdirbiai gauna už žemę, neatperka to didelio praradimo. Šiomis sąlygomis itin svarbu spręsti problemą, kaip atlikti žemėnaudos reviziją, gerinti žemės apskaitą, apdairiai, taupiai naudoti ją kitiems tikslams. Juk tiesiog mūsų akyse keičiasi agrolandšaftas: pridygo daugybė naujų gyvenviečių, stambių gyvulininkystės kompleksų ir fermų, kyla vis nauji inžineriniai gigantai, tiesiamos automagistralės, plečiami dujotiekio, energetiniai ir ryšių tinklai, žydromis akimis sužvilga daugybė naujų tvenkinių tvenkinėlių. Visko neišvardysi. O kur dar didžiulis melioracijos poveikis. Visa tai skatina mus pažvelgti į žemėtvarką kitomis akimis, kad įvairūs žemėnaudos pertvarkymai būtų visapusiškai pagrįsti ir kompleksiškai suderinti, atsižvelgiant ne tik į atskirų žemės naudotojų poreikius, bet ir ištisų regionų būklę. Būtina tirti, kaip naudojami žemės ištekliai, detaliai patikrinti žemėnaudos būklę, žodžiu, nadelsiant ir tiksliai apskaičiuoti visų pasikeitimų ir naujų objektų funkcionavimo įtaką aplinkai bei konkrečiai žemės ūkio gamybai. Neturint tokios informacijos, neįmanoma valdyti žemėnaudoje vykstančių procesų.

Kaip žinome, valstybinė žemės apskaita atliekama žemės ūkio naudmenų inventorizavimu. Tai paprastai vykdo žemėtvarkininkai. Dabartinėmis jėgomis per vienus metus inventorizuojama ne daugiau kaip keturi administraciniai rajonai. Vadinasi, visai respublikai aprėpti prireiks ne mažiau kaip dešimties metų. Todėl labai apmaudu, kad tokio nelengvo, kruopštaus darbo rezultatai dažnai netinkamai naudojami, įslaptinti. Nesuprantama, kodėl nauji duomenys apie žemę ne visada įtraukiami į valstybinę statistikos apskaitą. Ypač tai pasakytina apie tokius faktus, kai nustatoma, jog žemės naudmenų padaugėjo. Dėl to

[1] Государственный земельный кадастр СССР М., 1987, с. 50—51.

ūkiuose, kuriuose žemės ūkio naudmenų yra daugiau negu atspindi statistika, sudaromos sąlygos „šešėlinei ekonomikai": dirbtinai padidinamas žemės ūkio kultūrų derlingumas, išpučiami gyvulininkystės produkcijos gamybos šimtui hektarų žemės ūkio naudmenų rodikliai ir t.t. O tiems ūkiams, kuriuose dėl apskaitos trūkumų žemės faktiškai yra mažiau, — keliami nerealūs gamybos plėtojimo reikalavimai. Vienokių ir kitokių faktų Respublikoje yra gana daug.

Raižyto reljefo rajonuose, kur reikia gintis nuo dirvų erozijos, statesnių šlaitų žemės sklypus pastaruoju metu leista netraukti į ariamosios žemės balansą. Tačiau pirma derėtų tokius laukus užsodinti mišku arba apsėti juos sutvirtinančiomis žolėmis. O dažnai čia tebesėjami javai ir žemė ariama. Dar blogiau, kai tokie iš naudmenų nurašomi sklypai „avansu" traukiami į apskaitą kaip miškas arba žolėmis sutvirtinti šlaitai. Tokia praktika neskatina diegti dirvų antierozinių apsaugos priemonių, be to, tai neleistinai iškreipia tikrąjį žemėnaudos būklės vaizdą.

Svarbu tikrinti, kad žemės naudmenų inventorizavimo duomenys bei žemėlapiai nebūtų fiktyviai taisomi ir kad šis vertingas ir patikimas kraštovaizdžio pertvarkymo, vienkiemių, želdinių ir kitų elementų išdėstymo analizės bei žemėnaudos istorijos šaltinis būtų saugomas gerai sutvarkytuose žemėnaudos ir žemėtvarkos archyvuose.

Nagrinėjant žemės naudmenų inventorizavimo medžiagą, matyti, kad kai kuriuose ūkiuose dėl sklypų išsidėstymo geografinės padėties (galulaukėse, už miškų, pelkių ar upelių, statesniuose šlaituose ir t. t.), dėl neatliktos melioracijos, blogo privažiavimo, prie išnykusių arba nusenusių žemdirbių vienkiemių nemaži ariamosios žemės bei natūralių pievų ir ganyklų krūmais apaugę plotai metų metais yra apleisti ir nebenaudojami. O ūkiai skundžiasi, kad stinga žemės ūkio naudmenų. Ir svarbiausia, kad tokių likimo valiai paliktų naudmenų plotai neretai yra derlingi. Tad ir čia ūkiai patiria nuostolių. Kodėl taip yra? Juk žemė — brangus turtas, ir ją reikia ūkiškai naudoti, tausoti kiekvieną jos pėdą.

Respublikoje diegiant ūkiskaitą, privalu gerinti valstybinio žemės kadastro turinį ir pasirūpinti išsamia tikrų ir įvairiems sprendimams reikalingų duomenų informacija apie gamtinę, ūkinę ir teisinę žemės naudojimo padėtį, visų naudmenų kokybę bei jų ekonominę vertę. Žemės kadastre turėtų būti suregistruoti ir tokie atskiri žemės sklypų charakteristikų rodikliai, kurie kol kas nėra pateikiami. Antai Zarasų rajono „Aukštaičių krašto" kolūkyje 1985 m. ariamoji žemė (1954 ha) susidėjo iš 890 atskirų sklypų, kurių dauguma tesiekė vos hektarą. Arba 560 hektarų natūralių pievų buvo išsidėsčiusios 522 atskiruose įvairaus dydžio sklypuose, o ganyklos — 894 hektarai — buvo pabirusios po ūkį net 776 ploteliais. O kur dar miškai ir miškeliai? Štai kokia paini šio ūkio žemės naudmenų mozaika. Čia susigaudyti nelengva. Suprantama, kad „Aukštaičių krašto" kolūkio laukuose dirbti sunkiau ir gaminamos produkcijos vienetui darbo sąnaudos kur kas didesnės, negu tų ūkių, kurie yra lygumų rajonuose ir arimai sutelkti stambiuose — 200—300 hektarų masyvuose.

Kaip matome, bendri žemės naudmenų plotai, neturint informacijos apie jų horizontaliąją sąskaidą bei kitų duomenų, ne visiškai parodo žemėnaudos gamtines bei ekonomines sąlygas. Nepapildžius žemės kadastro tokia informacija, jis yra neišsamus, todėl negalima objektyviai įvertinti ir žemės naudotojų gamybinių sąlygų, sudaryti pagrįsto jų gamybos sąlygų modulio. Šie bendrieji įvairūs žemėnaudos kriterijai lemia žemės sklypų vertę, todėl žemės kadastre jie turi būti sisteminami.

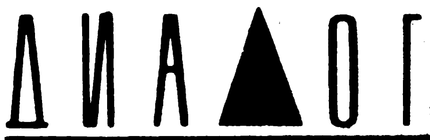
Esu tvirtai įsitikinęs, kad žemę, kaip pagrindinį gamtos turtą, reikia tvarkyti kompleksiškai, o ne kurios nors atskiros žinybos interesais. Todėl tikriausiai būtų pravartu Respublikoje įsteigti nežinybinį žemėtvarkos, miškotvarkos ir melioracijos organą, kuris objektyviai spręstų žemės išteklių apskaitos, naudojimo bei tvarkymo klausimus. Valstybinio agropramoninio komiteto sudėtyje esanti Žemėtvarkos ir aplinkos apsaugos valdyba visos respublikos liaudies ūkio mastu šio darbo atlikti nepajėgia, nes jos, kaip ir kitų šio komiteto valdybų bei skyrių, etatai nuolat mažinami. Kaip žinoma, žemėtvarkos inžinierių ūkiuose nėra, o rajonuose — vos po vieną. Tai kur čia bus pavyzdinga tvarka!

O. Petraškevičius straipsnyje iškelia žemės kainos klausimą, aptaria Lietuvos žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto nustatytus potencinius balus, pagal kuriuos apskaičiuotos ūkių gamybos vystymo galimybės. Čia žemės veiksnys visai nežymus, o pastatų, įrengimų, mašinų — pernelyg didelis. Sutinku, kad tai pakerta visas kolūkių, tarybinių ūkių bei kitų žemės ūkio įmonių vadovų ir specialistų pastangas didinti bei plėsti pagrindinius fondus, diegti naują pažangią techniką ir technologiją, varžo gamybos intensyvinimą. Tad kodėl žemė taip nevertinama? Kodėl tokia prasta jos apskaita, kodėl taip mažai skiriame dėmesio jos inventorizacijai ir naudojimo tobulinimui?

Ieškodami atsakymo į šiuos klausimus, darbą turime pradėti nuo svarbiausio dalyko — sugriežtinti žemės valstybinę apskaitą ir pagerinti jos naudojimą. Jei nebus vykdomos šios sąlygos, visos kitos priemonės nebus reikiamai pagrįstos ir efektyvios.

Valensas ČEGINSKAS,
inžinierius žemėtvarkininkas

KAIP DIALEKTIŠKAI MĄSTYTI

Pertvarka paskatino demokratizuoti politiką ir mokslą. Šiandien, kaip kitados rašė M. Saltykovas-Ščedrinas, prireikė gelbėti laisvų mokslo tyrimų idealą. Ir pertvarka sudaro tam sąlygas. Daugelis mokslininkų suprato, kad jiems gėda gyventi be tiesos. Todėl gal ir pavėluotai, bet vis dėlto paklauskime save: ar gali persitvarkyti visuomenė, jei nepersitvarko visuomenes mokslai? Ir ar gali jie rutuliotis savaime, atskirai nuo visuomenės raidos? Įsišaknijusi komandavimo biurokratinė visuomenės valdymo sistema išugdė adekvatų dvasingumo tipą. Vadinasi, ir atitinkamą mokslo, visuomeninio mąstymo, ideologijos ir visuomenės psichologijos tipą. Įsivyravo standartinė ideologinė „linija", pagal ją atitinkamai rutuliojosi ir visuomenės mokslai. Kalbėdami apie naują ir naujausią mūsų visuomenės istoriją, turime pripažinti, kad, matyt, nuo „Trumpojo kurso" išleidimo, o galbūt ir anksčiau komandavimo monarchinė sistema deformavo dialektinį, metodologinį mąstymą. Tad kokie šio mūsų dialektinio mąstymo trūkumai? Tokį klausimą kelia profesorius, filosofijos mokslų daktaras Vladimiras Popovas straipsnyje „Ieškant dialektinio mąstymo". Straipsnis išspausdintas šiemet pradėtame leisti TSKP CK žurnalo „Dialog" pirmame numeryje.

Kalbėdamas apie naują požiūrį į marksizmą, straipsnio autorius svarsto: gal reikėtų pertvarkyti marksizmą-leninizmą arba net jį atmesti, pakeisti? Vis dažniau mūsų spaudos puslapiuose marksizmas kritikuojamas kaip pasenęs, „išsisunkęs". Tačiau 1988 metais autorius dalyvavo Braitone (Anglija) vykusiame pasauliniame filosofų kongrese ir dar kartą įsitikino, kad daugelyje Vakarų šalių marksizmas gyvuoja ir vystosi. Jo metodologija (nors ji dažniausiai nevadinama marksistine) naudojasi daugelis pasaulio filosofų, plėtodami pasaulinę visuomeninę mintį kaip vieną iš jo krypčių, kaip pasaulinės kultūros laimėjimą. Atrodo, ir mums nereikėtų paversti marksizmo kažkokiu filosofijos pasaulėžiūros absoliutu, amžina tiesa, nes tuo mes kenkiame ir marksizmui, ir patiems sau. Šiandien reikia kritiško, pozityvaus požiūrio į marksizmą. Kol mes lenktyniavome rankiodami ir kartodami citatas, dėdamiesi marksizmo gynėjais, Vakarų marksistai toliau pažengė jį objektyviai vertindami ir plėtodami. O mūsų mąstymas primena švytuoklę: svyruojame nuo vieno kraštutinumo iki kito. Mes išmokome greitai ką pakeisti, atmesti, tik vietoj to nieko nesiūlome. Taip mes atmetėme Solovjovo, Berdiajevo, Florenskio, Fiodorovo, Špeto ir daugelio kitų filosofines mintis.

Vertinant marksizmą šiuolaikiniu pasaulio ir šalies istorinės praktikos požiūriu, reikia pripažinti, kad kai kurios marksizmo išvados dabar iš tikrųjų pasenusios. Ir nereikia jų įsikibus laikytis. Vakarų filosofai teigia: reikia kalbėti ne apie „marksizmo krizę", bet apie „krizę marksizme". Tad kokia išeitis? Matyt, ją rasime tik tobulindami šią teoriją. Bet kaip ją tobulinti? Tai labai sudėtingas uždavinys. Autoriui atrodo, kad reikia kalbėti ne apskritai apie marksizmo krizę, bet apie jo taikymo krizę Tarybų Sąjungoje.

Kiekvienas gyvenimo mokslas patiriamas per kančias. Bet ar mes dabar psichologiškai pasiruošę „iškentėti" marksizmą, iš kurio Vakarai turėjo sau daug naudos? O gal mes neturėjome pakankamai medžiagos, būtinų socialinių sąlygų marksizmui deramai įvertinti ir jo metodologinei reikšmei realizuoti? Turėjome. Juk ir didžiausias mokslas gali arba tarnauti žmogui, arba kenkti jam. Žmogus gali jo ir visiškai nepastebėti.

Štai pagrindinis filosofijos klausimas: mąstymo ir būties, sąmonės ir materijos santykis. Kiekvienas išsilavinęs žmogus žino, kad materija — pirminė, sąmonė — antrinė. Bet toks materijos ir sąmonės santykis yra tik ontologiniu (kai kalbama apie esmę, reiškinio kilmę, apie jo substanciją) ir gnoseologiniu požiūriu. O štai sociologiniu, funkciniu požiūriu, turint omenyje dinamiškai besivystančios istorinės tikrovės analizę, ypač revoliuciniais visuomenės ir asmenybės raidos etapais, būties ir mąstymo, materijos ir sąmonės, objektyvių aplinkybių ir sąmoningos, subjektyvios veiklos santykis dėsningai įgyja atvirkštinį sąryšį ir kitą paritetinį santykį. Negalima pamiršti sociologinių, funkcinių aplinkybių, kuriomis sąmonė gali taip pat akivaizdžiai veikti būtį, kaip būtis sąmonę. Ar ne tai patvirtina šiuolaikinė visuomenės būsena, kai būties pertvarka nulėmė sąmonės pertvarką, ypač psichologijos srityje, o pasta-

roji tapo kone svarbiausiu atsinaujinimo faktoriumi.

Kur mus nuvedė materializmo ir idealizmo kova? Masinės, specializuotosios sąmonės lygmenyje susidarė štampas: materializmas — tai gerai, idealizmas — blogai. Bet jeigu materializmas ir idealizmas — dvi priešybės, tai atsižvelgiant į priešybių vienybės ir kovos dėsnį ar galima teigti, kad tarp jų gali būti vienybė? O jeigu nėra kovos, tai ar gali vykti raida? Ar materializmo ir idealizmo priskyrimas dviem nesutaikomoms priešybėms neprieštarauja pagrindiniam filosofijos klausimui, kad materija ir sąmonė sąveikauja ir vystosi? Visa filosofinės minties istorija rodo, kad jos vystymąsi skatino įvairių mokyklų, srovių, krypčių lenktyniavimas, ypač lenktyniavimas tarp materializmo ir idealizmo šalininkų. Atmetę idealizmą kaip filosofijos kryptį, mes dirbtinai išbraukėme jį iš savo atminties, apšaukėme gėdingu dalyku ir geranoriškai pakeitėme materializmo principais. Matyt, todėl išmetėme iš galvos žymių rusų ir kitų tautų filosofų vardus, prisegę jiems „idealistų" etiketes. Galiausiai materializmas užėmė monopolinę (o gal autoritarinę?) valdžią tarybinėje filosofijoje, pasilikdamas be savo varžovo — idealizmo, t. y. be savo priešybės. Mokslo monopolija taip pat pavojinga, kaip ir gamybos monopolija. Dėl to teorija tampa nepastovi ir vingiuota. Kuo labiau analizuoji mūsų visuomenės būseną, tuo labiau artėji, kaip teigia autorius, prie maištingos išvados, kad pas mus idėjinėje-teorinėje srityje, ypač ideologijoje, buvo įtvirtintas gryniausio idealizmo diktatas.

Pertvarka parodė, kad mes labai ilgai buvome iliuzinės, netikros sąmonės nelaisvėje ir prie jos bandėme priderinti gyvenimą. Tad ką dabar esame pasiekę? Ideologija dažniausiai buvo grindžiama nerealiomis schemomis, lozungais. Juk tai idealizmas, kurio nepripažino marksizmo klasikai! Pragmatiškai žiūrint, tai reiškė žodžių ir darbų neatitikimą. Mokslo kalba šnekant, tai — teorijos (kartais klaidingos) ir praktikos atotrūkis.

Yra žinoma, kad praktika — tiesos kriterijus. Neabejodami tuo bendrąja filosofine prasme paklauskime taip: kokia vis dėlto praktika yra tiesos kriterijus? Ar sąstingio praktika yra tiesos kriterijus? Taip, kaip tik praktika, jos įvertinimas padėjo suprasti, kur mes nuėjome. Bet kaip konkrečiu istoriniu momentu suprasti, kad ši praktika yra tiesos kriterijus, nejaugi reikės dešimtmečių, kad šis kriterijus mums parodytų tiesą? V. Leninas padarė išvadą, kad praktikos kriterijus niekuomet negali iš esmės visiškai patvirtinti arba paneigti kurį nors žmogaus vaizdinį. Šis kriterijus irgi toks „neapibrėžtas", jog neleidžia žmogaus žinioms pavirsti „absoliutu", ir kartu toks apibrėžtas, kad būtų galima negailestingai kovoti su visomis idealizmo ir agnosticizmo atmainomis . Vadinasi, pats kriterijus yra dialektiškas ir turi būti panašiai taikomas. Jeigu tiesa yra santykinė ir absoliuti, tai ir praktika kaip tos tiesos kriterijus taip pat santykiška (kriterijus „neapibrėžtas") ir absoliuti (kriterijus apibrėžtas).

Jeigu praktiką laikysime visapusiška, tai tokia pat bus ir tiesa. Kaip pažinti tą visapusiškumą? Ar pakaks tradicinio požiūrio, kad vientisa visuomeninių reiškinių esmė gali pasireikšti įvairiausiomis formomis? O ar pati esmė nekinta? Ar gali ji būti nekintama ir vienodai suprasta? Kaip tada mes suprantame esmę santykinės tiesos prasme? Sakysime, socializmo esmę dabar suprantame nevienodai. Vadinasi, atsiranda pliuralizmo pripažinimo problema ontologine ir gnoseologine prasme. O jei mes laikomės nuomonės, kad esmė viena, turinti absoliučios tiesos formą, ir svarbiausia tėra tai, kaip tą esmę iki galo pažinti, priartėti prie jos? Antra vertus, mes neišvengsime pažinimo proceso ir rezultato subjektyvinimo, kiekvienas norintis pažinti esmę subjektas turės teisę ją pažinti. Bet tuomet kaip sutarti, kad galėtume kartu spręsti opius klausimus?

Dėl to kyla klausimas, kaip suprasti dialektinę pliuralizmo kategoriją. Net subjektyvios dialektikos prasme neaišku, kokios kategorijos yra porinės: „monizmas" ar kokia nors kita, sakysime, „vienovė", pažiūrų bendrumas", „santarvė"? Aišku visiems, kad esant įvairiausioms nuomonėms, politiniams judėjimams svarbu pasiekti santarvę, konsensusą. Vadinasi, negalima visiškai atmesti susiklausymo, pažiūrų ir veiksmų vienovės.

O štai įvairios ūkininkavimo formos — ar jos turi bendrą pagrindą? Kaip dabar spręsti nuosavybės problemą? Ar pakanka apsiriboti įvairių formų vienovės principu? Juk čia vienovė, matyt, turi išreikšti esmę. Dabar aišku, kad valstybinė ir visaliaudinė nuosavybė — ne tas pats. Be to, yra kolektyvinė, kooperatinė, artelinė, individualioji, taip pat visuomeninių organizacijų nuosavybė. Įsiplieskė diskusija dėl privatinės nuosavybės. Filosofine prasme tai reiškia: ar socializmas turi kokią vieną esmę, ar dvi ir daugiau? Štai kur, straipsnio autoriaus V. Popovo nuomone, veda pagrindinių socialistinių kriterijų paieškos.

SKAUSMINGI ISTORIJOS PUSLAPIAI

NAUJAS POŽIŪRIS Į LIETUVOS ISTORIJĄ (SUDARĖ A. EIDINTAS IR G. RUDIS). KAUNAS: ŠVIESA, 1989.— 222 P.

Knygos esmę nusako pavadinimas: „Naujas požiūris". Kitaip tariant, tai viešuma. Galimybė susipažinti su naujais dokumentais, faktais.

Šiuo straipsnių rinkiniu mėginama užpildyti kai kurias vadinamąsias baltas Lietuvos istorijos dėmes — panagrinėti reiškinius, įvykius, apie kuriuos ilgai tylėta arba kalbėta puse lūpų.

Dvidešimt aštuoniuose straipsniuose aptariami trys Lietuvos istorijos laikotarpiai. Pirmasis — 1918—1919 metai.

Ilgus metus tvirtinome: 1918 metais Lietuvoje įvyko socialistinė revoliucija, tų metų gruodžio 16 d. Vilniuje paskelbta Lietuvos Tarybų socialistinė respublika, o Tarybų Rusijos vyriausybė pripažino ją ir įteisino lietuvių tautos valstybingumo atkūrimą. Vieni istorikai (B. Vaitkevičius) tebemano, kad „Lietuvos Tarybų Respublikos paskelbimas buvo socialistinio valstybingumo sukūrimo aktas" (p.26), kiti (Č. Laurinavičius) teigia, kad lietuvių komunistai neturėjo nusistatymo palaikyti Lietuvą kaip nacionalinį politinį vienetą, jie „neįvertino nacionalinio valstybingumo reikšmės ir todėl nesiėmė rimtesnių žygių tam valstybingumui suformuoti ir jį įtvirtinti. Nesukūrę savosios nacionalinio valstybingumo koncepcijos, jie taip ir liko rusiškos ir lenkiškos politinės minties susikirtimo kryžkelėje" (p. 50—51). Yra ir trečia nuomonė (V. Kancevičius ir L. Truska): „V. Kapsuko vyriausybės gruodžio 16 d. deklaruota Lietuvos Darbininkų ir Vargingųjų Valstiečių Tarybų Respublika iš esmės buvo taktinis manevras" (p. 73), juo siekta atimti ginklą iš vidaus ir užsienio priešų. Iš esmės tos pačios nuomonės yra R. Žepkaitė. Ji irgi mano, kad Tarybų Rusija pripažino Lietuvos Tarybų Respublikos nepriklausomybę užsienio politikos sumetimais. Autorė dar pažymi, kad Lietuvos komunistai veikė energingai, tačiau be Raudonosios Armijos išsilaikyti negalėjo.

Rinkinyje yra originalių, bent jau mūsų literatūroje, samprotavimų (A. Eidintas, V. Kancevičius, L. Truska) apie Lietuvą pasaulinės revoliucijos kontekste. Ši istoriškai nepasiteisinusi idėja buvo užvaldžiusi daugelio šalių komunistų protus. A. Eidintas atkreipia dėmesį į tokį dėsningumą: tris aktus (1918 m. pabaigoje — 1919 m. pradžioje, 1920 m. vasarą ir 1940 m. vasarą) žygiuojant į Lietuvą Raudonajai Armijai, čia rasdavosi sąlygos revoliuciniams perversmams. Tai, anot autoriaus, nieko dabar nestebina, žinant „tendenciją spartinti pasaulinės revoliucijos procesą ir teikti jam kuo plačiausią materialinę ir, jeigu labai reikia, — karinę pagalbą" (p. 51). Todėl A. Eidintas mano, kad „1918—1919 m. įvykiai Lietuvoje išreiškė ir pasaulinės revoliucijos siekimo tendenciją" (p. 53).

Č. Laurinavičius paryškina naujais faktais 1920 m. liepos 12 d. Maskvos sutartį. Tai keli nauji štrichai V. Lenino portretui. V. Leninas, kaip žinome, lemiamai prisidėjo prie to, kad būtų pasirašyta ši sutartis, kuria Tarybų Rusija pripažino Lietuvos suverenitetą ir nepriklausomybę, atsisakė visų Rusijos suvereniteto teisių lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu.

Žiūrint moksleivio akimis (knyga skiriama moksleiviams) vis dėlto gali kilti klausimas: kas iš tikrųjų vyko Lietuvoje 1918—1919 metais? Lietuvos moksleivijai reikėtų šiandien tegu ir ne visiškai tobulos, bet vadovėlinio tipo knygos, kurioje, remiantis kruopščiai pasvertais ir pamatuotais faktais bei įvykiais, būtų pateiktos objektyvios, apibendrintos išvados.

Nenorėčiau sutikti su kai kuriomis P. Dirgėlos mintimis, išdėstytomis jo straipsnyje „Vasario šešioliktoji". Autorius pernelyg iškelia Lietuvos Tarybos veiklą. Teigiama, kad ji atspėjo ir neutralizavo galimus priešininko ėjimus. Abejotina, ar iš viso buvo įmanoma susigaudyti to meto chaose — besibaigiant pasauliniam karui ir griūvant imperijoms. Žinoma, Taryba siekė Lietuvos nepriklausomybės. Bet nepamirškime, kad jos susikūrimas buvo laiminamas vokiečių, ji veikė okupacinės administracijos kontroliuojama, todėl ir galimybės siekti nepriklausomybės buvo ribotos: beliko laviruoti, laukiant palankaus tarptautinio momento jungui nusimesti. Deja, pasitaikė ir skaudžių riktų. Pavyzdžiui, tikėtasi, kad Antantės šalys greitai Lietuvą pripažins.

Yra ir daugiau abejonių keliančių teiginių. Pavyzdžiui, P. Dirgėla rašo, kad Lietuvos žmonės „negalėjo suprasti 1917 m. gruodžio 11 d. deklaracijos diplomatiškumo" (p. 84). Ar tikrai Lietuvos žmonės nesusigaudė Lietuvos Tarybos politikoje? Tarybos branduolį sudarė „Tautos pažangos" (vėliau Tautininkų) partija. Iki 1920 m. pavasario ji vairavo Lietuvos vidaus ir užsienio gyvenimą. Tačiau Steigiamojo, vėliau I ir II seimo rinkimuose „Tautos pažanga" negavo nė vienos vietos. Vadinasi, Lietuvos žmonės nuosekliai ir sąmoningai stojo prieš Lietuvos Tarybos lyderių pseudodiplomatiją, grindžiamą gruodžio 11 d. dokumentu ir karaliaus rinkimais.

Antrasis knygos skyrius — apie 1939—1940 metus. Čia spausdinami straipsniai laikytini chrestomatiniais. Jie patvirtina, kad klostosi naujas, šiuolaikinis nusistatymas. Dar pažymėtina, kad skyriaus straipsnių autorių mintys sutampa su Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos komisijos 1939 m. Vokietijos — TSRS sutartims bei pasekmėms tirti išvadomis (Tiesa, 1989, rugpjūčio 22), bei TSRS liaudies deputatų II suvažiavimo nutarimu „Dėl Tarybų Sąjungos ir Vokietijos 1939 m. nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo" (Tiesa, 1989, gruodžio 28). Knygoje yra H. Šadžiaus straipsnis „1939 metai, rugpjūčio 23 diena", kuris pirmą kartą buvo išspausdintas 1988 metais „Komjaunimo tiesoje" — apie Vokietijos-Tarybų Sąjungos nepuolimo sutarties slaptą papildomąjį protokolą. Po to publikacijos šia tema pasipylė kaip iš gausybės rago.

Trečioji knygos straipsnių grupė yra apie tautos genocidą — „Stalinizmas: faktai ir komentarai". Šiandien mums rūpi ne tik trėmimų faktai, bet ir jų priežastys, pats mechanizmas. H. Šadžius straipsnyje „Lietuva 1940—1941 metais" pagrįstai pažymi: „Suėmimų ir trėmimų mechanizmas veikė pagal mūsų dar iki galo neišaiškintus savitus dėsnius". (p. 188). Iki šiol nenustatyta, kokiu tikslu buvo sukurta, paleista ir veikė ši pragaro mašina. Kam tai buvo naudinga? Neaišku ir tai, kiek žmonių išsiųsta iš Lietuvos 1941 m. birželio 14—18 dienomis. Knygoje pateikiami labai apytikriai skaičiai — nuo 16 iki 30 tūkst. žmonių. Tas pats pasakytina ir apie 1945—1952 metus. V. Kašauskienės duomenimis, tuo laikotarpiu iš Lietuvos ištremta 108,3 tūkst. žmonių. L. Truska netiesioginiu būdu — pasiremdamas Paruošų ir Finansų ministerijų archyvais — įrodo, kad buvo ištremta apie 200—240 tūkst. žmonių (p. 202—207). A. Sniečkus 1959 m balandžio 9 d. rašte TSKP Centro Komitetui praneša, kad represuota daugiau kaip 200 tūkst. žmonių, tai yra 8 proc. visų Lietuvos gyventojų. H. Šadžiaus, L. Truskos, V. Kašauskienės straipsniai — tai išsamiausi pastarųjų metų darbai šia tema.

Dar vieną skausmingą Lietuvos istorijos puslapį — pokario ginkluoto pogrindžio veikimą aptaria L. Truska. Autorius pagrįstai teigia, kad neįmanoma „vien tik klasiniu pagrindu išaiškinti pokario metais vykusios kovos" (p. 212). Mat Dzūkijoje, o iš dalies ir Žemaitijoje, kur kova buvo atkakliausia, pasiturinčių valstiečių buvo mažiau nei Suvalkijoje ir šiaurės Lietuvoje. Ilgiausiai ginkluotoji kova vyko Varėnos, Lazdijų ir Alytaus rajonuose. Matyt, tai lėmė gamtinės sąlygos, dideli miškų masyvai. Apskritai Lietuvos ginkluoto pogrindžio veikimą vargu ar įmanoma paaiškinti vienu kuriuo nors faktoriumi. Čia veikė ir klasinis, ir nacionalinis faktorius, ir naujo karo bei Lietuvos respublikos atkūrimo iliuzijos, ir vengimas tarnauti Tarybinėje Armijoje. Pogrindį papildė represijų išvengę išvežtųjų šeimų nariai. Būtina ieškoti tikslesnio atsakymo į klausimą, kodėl žmonės pokario metais rinkosi vieną ar kitą barikadų pusę. Mūsų istorikų laukia kruopštus darbas. Aptartoji knyga yra solidi tokio darbo pradžia.

Antanas AUGUS,
istorijos mokslų kandidatas

SUNKŪS NEPRIKLAUSOMYBĖS KELIAI

РУБЦОВ А. Ф. ЛИТВА В ПОЛИТИКЕ ФРАНЦУЗСКОГО ИМПЕРИАЛИЗМА 1918—1924 ГГ. ТОМСК: ИЗД-ВО ТОМСКОГО УНИВЕРСИТЕТА, 1988.—230 С., НА РУССК. ЯЗ. (РОТАПРИНТ)

Radikalių socialinių ekonominių ir politinių permainų laikais jaučiame nuolatinį istorinių žinių alkį, stengiamės mokytis iš istorijos. Moksliškai įvertinti savo Respublikos istoriją galėsime tik tada, kai bus prieinami visi Tarybų Sąjungos ir užsienio archyvai. O kol šito nėra, negalime reikalauti iš istorikų to, kas neįmanoma. Ir vis dėlto jie pastaraisiais metais daug ir sąžiningai pasidarbavo plėsdami mūsų istorinį pasaulėvaizdį. Prie tokių darbų priskirtina ir nelengvo likimo istoriko Algio Rubcovo knyga. Gyvenimas toli nuo tėvynės (Tomskas, Jaroslavlis) ir ne itin palankios sąlygos neatvėsino šio žmogaus ryžto profesionaliai tirti Lietuvos istoriją.

A. Rubcovo knygoje nagrinėjama Prancūzijos politika Lietuvos atžvilgiu 1918—1924 metais. Tiesa, Tarybų Lietuvos istorikai J. Jurginis, R. Šarmaitis, B. Vaitkevičius, R. Žiugžda, R. Žepkaitė, A. Gaigalaitė jau daug nuveikė tirdami Lietuvos respublikos, jos diplomatijos istoriją. Ir vis dėlto Lietuvos tarptautinė padėtis, santykiai su didžiosiomis valstybėmis, ypač Prancūzija, dar nepakankamai ištirti. A. Rubcovo knyga padės užpildyti šią spragą.

Autorius analizuoja Prancūzijos politikų požiūrį į Lietuvos nepriklausomybės problemą, jos pastangas panaudoti Lietuvą kovai prieš Tarybų Rusiją, atskleidžia Prancūzijos sumanymus dėl Klaipėdos krašto. Tie sumanymai aiškiai prieštaravo lietuvių tautos lūkesčiams.

Vertingas knygos bruožas — gana išsami šaltinių ir svarbesnių šia tema parašytų mokslinių darbų apžvalga. Monografiniuose leidiniuose dažniausiai tokios apžvalgos sutrumpinamos „dėl vietos stokos" iki paprasto bibliografinio sąrašo.

Knyga dviejų dalių. Kiekviena iš trijų skyrių.

Pirmojoje dalyje aptariamas Lietuvos respublikos susikūrimas, iš bendro įvykių fono ypač išskiriant Prancūzijos politiką Lietuvos atžvilgiu. Susidaryti išsamesnį įvykių vaizdą padeda Didžiosios Britanijos, JAV, Vokietijos sumanymų Pabaltijyje apžvalga. Apibūdindamas specifines Lietuvos valstybingumo atkūri-

mo sąlygas, autorius parodo, kad valstybingumas rūpėjo ne vien Lietuvos buržuazijai, bet ir Lietuvos proletariatui. Buvo įkurta Lietuvos tarybų respublika. Buržuazija ieškojo paramos vokiečių imperializmo stovykloje, vėliau — Antantės valstybių sostinėse, o Tarybų Lietuva tikėjosi Tarybų Rusijos paramos. Autorius argumentuotai parodo, kad į ginčą dėl valstybingumo įsiterpia Lenkija ir jos globėja Prancūzija su savo savanaudiškais kėslais. Besikuriančios Pabaltijo valstybės atsiduria keblioje politinėje situacijoje, nes yra stumiamos imperialistinių valstybių prieš Tarybų Rusiją, siekiant atkurti „vieningą, nedalomą" Rusiją, vadinasi, įjungiant į ją ir Pabaltijo tautas. Aktyviau nei kitos imperialistinės valstybės šia kryptimi veikė Prancūzija, kuriai labiausiai rūpėjo atgauti iš Rusijos skolas. Be to, Paryžius norėjo turėti Rytuose stiprią atsvarą Vokietijai: geriau — Rusiją, o jeigu tai nepavyktų, tai nors Lenkiją su 1772 m. sienomis. Vadinasi, Lietuvai vėl nebūtų likę nieko kito, kaip pasiduoti svetimųjų globai — šiuo atveju įeiti į „didžiosios" Lenkijos sudėtį. Pažymėtina, kad kitas imperialistines valstybes kovoti prieš Tarybų Rusiją daugiau skatino idėjiniai sumetimai. Šiaip ar taip, imperialistinių šalių politika Pabaltijyje nebuvo visiškai vienoda, visos turėjo savo interesų: pralaimėjusiai kovą Vokietijai rūpėjo čia kuo ilgiau išsilaikyti, o Antantės šalims išnarplioti savo prieštaravimus Pabaltijyje. Visi siekė savo tikslų, žinoma, nė kiek nesusimąstydami apie šių tautų ateitį.

Prancūzijos politika Lietuvos atžvilgiu nagrinėjama siejant su visais svarbiausiais to meto įvykiais. Pavyzdžiui, Prancūzija delsė pripažinti Lietuvos respubliką de facto, o vėliau juridinį pripažinimą panaudojo kaip politinio spaudimo priemonę Vilniaus ir Klaipėdos sugrąžinimo Lietuvai, Nemuno vandens kelio internacionalizavimo ir kitais klausimais. Autorius atkreipia dėmesį į vieną aplinkybę: nors didžiųjų valstybių politika Pabaltijyje ir skyrėsi, nors buvo ignoruojami tautų interesai, tačiau visos jos norėjo, kad čia prie valdžios vairo stotų vietinė buržuazija, kol Rusijoje gyvuos Tarybos. O Tarybų valdžią Rusijoje nuvertus, Pabaltijo valstybės būtų turėjusios, jų manymu, susivienyti su Rusija federaciniais pagrindais arba tiesiog įeiti į būsimos buržuazinės Rusijos sudėtį.

Didžiųjų valstybių prieštaravimai regione ir Tarybų Rusijos-Lenkijos karinis konfliktas pravertė Lietuvos valdantiesiems sluoksniams ir padėjo sustiprinti padėtį bei išsaugoti valstybingumą, nors ir su nemažais nuostoliais (Vilnius liko Lenkijai, dėl Klaipėdos buvo primesta nenaudinga konvencija).

Remiantis autoriaus pateiktos faktinės medžiagos analize, galima kelti ir bendresnio pobūdžio klausimą dėl mažųjų valstybių suvereniteto bei jų interesų realizavimo galimybių tarptautinėje arenoje. Tokiems apmąstymams daug peno yra knygos antroje dalyje, kur analizuojama Lietuvos kova dėl Klaipėdos. „Sukilimui" Klaipėdos krašte laikas buvo parinktas nors ir vykusiai, tačiau po to sekęs krašto prijungimas prie Lietuvos neužtikrino juridinių teisių. Nors gyventojų daugumą sudarė lietuviai, Lietuvos teisių Klaipėdoje klausimas dar ilgai buvo svarstomas tarptautinėse komisijose. Bet ir šiuo atveju imperialistinių valstybių prieštaravimai padėjo Lietuvai pagaliau realizuoti (nors su apribojimais) savo suverenias teises į Klaipėdos kraštą.

Iki šiol niekur neskelbti archyviniai dokumentai leido autoriui pirmą kartą tarybinėje istoriografijoje sukurti panoramišką, apibendrintą Prancūzijos 1918—1924 m. politikos Lietuvoje vaizdą. Svarbu ir tai, kad knyga išėjo rusų kalba, nes rusų kalba ypač stokojama literatūros šia tema. Tačiau knyga turi ir nelygumų. Samprotaudamas apie antitarybinius Prancūzijos planus Lietuvoje, autorius nepateikia svaresnio dokumentinio pagrindimo: tarybiniai trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio šaltiniai, kuriais autorius remiasi, yra abejotinos vertės. Naujesnę mintį gožia ir pasitaikantys stereotipai, štampai. Pavyzdžiui, senoviškai traktuojama 1922 m. Varšuvos sutartis, kuri esą buvusi tik Prancūzijos ir Lenkijos antitarybinių siekimų išraiška. Juk iš tikrųjų Varšuvoje Pabaltijo valstybės ir Lenkija mėgino derinti savo politiką būsimoje Genujos konferencijoje. Nors ir apmaudūs šie bei panašūs netikslumai, tačiau knygos visumos jie nesumenkina. Knyga tikrai bus įdomi tiek istorikui profesionalui, tiek eiliniam Lietuvos ir apskritai Pabaltijo istorijos mėgėjui.

Karlis POČAS,
Rygos valstybinio universiteto
profesorius, istorijos mokslų daktaras

Pirmajame viršelio puslapyje. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Vilniaus universiteto docentas Kęstutis Lapinskas.

V. VALUŽIO nuotr.

Trečiajame žurnalo puslapyje. Dar 1979-aisiais Palangoje išdygo paslaptingoji vila, kainavusi pusšešto milijono rublių. Čia ilsėdavosi grišinai, romanovai, solomencevai, ligačiovai, bet kada nemokamai turėjo teisę ilsėtis jų artimieji, šeimos nariai.

Dabar ši TSRS Ministrų Tarybos valstybinė vila (toks iki šiol buvo oficialus jos pavadinimas) perduota Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai ir čia kuriasi respublikinis Palangos vaikų sveikatingumo centras. Nuotraukoje: (viršuje) šiam statiniui jau visas dešimtmetis, o viešai rodomas pirmą kartą; taip atrodo miegamasis (nuotrauka apačioje).

ELTOS nuotr.

Ketvirtajame viršelio puslapyje. Tokie partiniai bilietai įteikiami savarankiškosios Lietuvos komunistų partijos nariams.

Duota rinkti 1990.03.01. Pasirašyta spaudai 1990.04.06. Formatas 70X108/16. Popierius spaudos Nr. 1 Ofsetinė spauda. 6 sp. l., 8,4 sąlyg. sp. l, 0,025 sąl. spalv. atsp., 8,7 apsk. leid. L. Tiražas 17 649 (lietuvių kalba — 14 918, rusų kalba — 2 731). Užs. Nr. 432. Kaina 25 kap.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius-MTP, Maironio 1.
Telefonai: vyr. redaktoriaus — 61-04-14; vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 61-04-61; sekretoriato — 61-34-05; marksizmo-leninizmo propagandos skyrius — 61-04-29; partijos gyvenimo skyrius — 61-04-75; kultūros skyrius — 61-04-08; liaudies ūkio ekonomikos skyrius — 61-04-57; vertėjų — 61-04-48.

Spaudė Lietuvos leidybos įmonės „Spauda" spaustuvė, 232656, Vilnius, Maironio g. 1

Korektorė — A. AIDUKIENĖ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛИТВЫ «КОМУНИСТАС» («КОММУНИСТ») НА ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ. ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 1918 ГОДУ. ВЫХОДИТ РАЗ В МЕСЯЦ.
Издательство ЦК КП Литвы.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, Майронё.1.
Отпечатано в типографии Литовского издательского предьприятия „Спауда". 232656, Вильнюс, Майронё, 1.

INDEKSAS 76702

25 KAP.

SKAITYKITE „POLITIKOS" ŽURNALĄ!

Savarankiškos LKP Centro Komiteto plenumo nutarimu „Komunisto" žurnalas reorganizuotas į „Politiką". Jis bus leidžiamas tris kartus per mėnesį lietuvių kalba. Gegužės mėnesio pradžioje skaitytojai gaus pirmąjį naujojo žurnalo numerį.

SKAITYKITE „POLITIKĄ"!

